

S'RĪ ĀGAMODAYA SAMITI SERIES. No. 59.

CHATURVIMS'ATI-JINĀNANDA-STUTIS

BY

PANDITA S'RĪ MERUVIJAYAGANI

With his own gloss and four appendices.

Edited with Gujarati translation, annotation, introduction, etc.,

BY

HIRĀLĀL RASIKDĀS KĀPADIA, M. A.

Published by Jivachand Sakarchand Javeri, a Secretary of the Agamodaya Samiti,
121/125 Javeri Bazar, Bombay.

Printed by B. M. Sidhaye, at the Bombay Vaibhav Press, Servants of India Society's
Home, Sandhurst Road, Girgaum, Bombay.

A. D. 1929.]

Price Rs. 6-0-0.

[1000 Copies.

The Publisher's Note.

We hoped to publish this work about the end of 1927 but as there was unusual delay in preparing the blocks for the pictures of the gods and goddesses, we are obliged to write this note and add the title-page in English, since, during the interval, unfortunately, there occurred the deaths of the publisher and the printer as well. We regret very much for the death of Sheth **Venichand Surchand**, who was our Senior Secretary and an enthusiastic colleague. We may mention that by this time, the location of our office also has been changed as noted at the end of the page.

1st January 1929.
121/125 Javeri Bazar,
BOMBAY 2.

} **JIVANCHAND SAKERCHAND JAVERI,**
one of the Hon. Secretaries
of
S'ri Āgamodaya Samiti.

पण्डितवर्यश्रीमेरुविजयगणिगुम्फिताः
श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः
स्वोपज्ञावच्चरिसमलङ्कृताः ।

श्रीसौमतिकसूरिसूत्रितसाधारणजिनस्तुति—श्रीरविसागरमुनीशकृत-
श्रीगौतमस्तुति—पूर्वाचार्यप्रणीतश्रीपार्श्वनाथस्तव—श्रीजिनप्रभसूरिरचित—
श्रीअजितजिनस्तोत्ररूपपरिशिष्टचतुष्टयपरिष्कृताः ।

कापाडियेत्युपाह्वश्रीरासिकदासतनुजनुषा एम्. ए.
इत्युपाधिविभूषितेन हीरालालेन
गूर्जरभाषानुवादविवरणादिविभूषिताः संशोधिताश्च ।

प्रकाशयित्री—
शाह वेणीचन्द्र सूरचन्द्रद्वारा श्रीआगमोदयसमितिः ।

मोहमय्या 'चिन्तामण सखाराम देवळे' इत्यनेन मुंबईवैभवनाम्नि मुद्रणालये प्रकाशकस्य कृते मुद्रापितम् ।

प्रथमसंस्करणे प्रतयः १००० ।

विक्रमसंवत् १९८१]

वीरसंवत् २४५३ ।

[इ. स. १९९७]

पथं कथ्यकवट्कम् ।

Printed by Chintaman Sakhsram Deole, at the Bombay Vaibhav
Press, Servants of India Society's Home, Sandhurst Road,
Girgaon, Bombay

All rights are reserved by Prof. H. R. Kapadia M A , and the Secretary of Sri Āgamodaya Samiti.

Published by Shih Venichand Surchand for Sri Āgamodaya Samiti
at the office of Sheth Devchand Lalbhai Jain Pustakoddhar Fund,
114 116 Javeri Bazar, Bombay

પણ્ડિતવર્ય શ્રીમેરુવિજયગણિકૃત
ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ.

સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ સહિત

તેમજ પરિશિષ્ટ તરીકે

શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજિનસ્તુતિ, શ્રીરવિસાગરમુનીશકૃત
શ્રીગૌતમસ્તુતિ, પૂર્વાચાર્યકૃત શ્રાપાર્શ્વનાથસ્તવ તથા
શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર.

સંશોધન, ભાષાન્તર તથા વિવેચન કરનાર

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,

ન્યાયકુસુમાંજલિ, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા, ચતુર્વિંશતિકા વિજેરેના અનુવાદક.

પ્રસિદ્ધકર્તા

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદ,

સેક્રેટરી, શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, મુંબઈ.

પ્રથમ આવૃત્તિ-પ્રત ૧૦૦૦.

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૩.]

વીર સંવત્ ૨૪૫૩.

[ઇ. સ. ૧૯૨૭.

મૂલ્ય રૂ. ૬-૦-૦

સર્વ હ્રુદ્ધ શ્રીઆગમોદય સમિતિના સેક્રેટરી અને ભાષાન્તરકર્તા
પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયાને આપીન છે.

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદ શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે

નં. ૧૧૪/૧૧૬, જવેરી બજાર મુંબાઈની

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની

ઑફીસમાંથી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

મુદ્રક:—ચિંતામણ સખારામ દેવગે, 'મુંબઈ વેબવ પ્રેસ' સર્વન્દ્રસ ઑફ પ્રિન્ટિંગ
સોસાયટી બિલ્ડીંગ, સેન્ટ્રલ રોડ, ગીરગામ, મુંબઈ.

શ્રીમદ્ મોહનલાલજી મહારાજશ્રીના શિષ્ય-રત્ન પંચાસ શ્રીહર્ષસુનિરાજના
શિષ્યવર્ધ જૈન જ્યોતિષ-શિક્ષ-વિદ્યા-મહોદયિ જૈનાચાર્ય

શ્રીજયસૂરીશ્વરનો અભિપ્રાય.

અર્જન.

શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ તરફથી પહિલત શ્રીભેદવિજયગણિકૃત ચતુર્વિંશતિ-
જિનાનન્દસ્તુતિ નામના પુસ્તકના કૌર્ભો મને શુદ્ધિ-પત્ર તૈયાર કરવાને માટે સુઆવક શ્રીયુત
જીવણચંદ સાહેબચંદ ઝવેરી તરફથી અવાર નવાર મળતાં રહ્યાં છે. પરંતુ આ અન્યના
સંશોધનનું કાર્ય એવું સુન્દર રીતે કરવામાં આવ્યું છે કે શુદ્ધિ-પત્ર આપવા જેવી અશુદ્ધિઓ
એમાં દૃષ્ટિ-ગોચર થતી નથી. વિશેષમાં સંપાદનીય કાર્ય સુસંગઠનરૂપથી કરવામાં આવ્યું
છે એટલે આવા અપૂર્વ અન્ય-રત્નના પ્રકાશનથી અવરથ સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ થઈ છે.
આ અન્યમાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે મૂળ શ્લોકોના ઉપર સ્વોપક્ષ વિવરણ હોવા ઉપરાંત
અન્યથ, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ તથા સ્પષ્ટીકરણ પણ આપવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને
અન્યના મહત્ત્વમાં પણ આર વધારો થયો છે. આથી સંસ્કૃતના અભ્યાસીઓજ આ અન્યનો
લાભ પૂર્ણ રીતે મેળવી શકશે એટલુંજ નહિ પરંતુ તેના અનભિજ્ઞો પણ લાભ લઈ શકશે.

વળી અન્યમાં જે અકારાદિકમ પૂર્વકનો શબ્દ-કોષ તેમજ સમાસ-વિગ્રહ આપવામાં
આવ્યા છે તેથી આ અન્યના અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને વિશેષ અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ છે.
આ અન્યની વળી એ પણ એક વિશિષ્ટતા છે કે વિવિધ છન્દ-શાસ્ત્રને આધારે ગણ તથા
વસંતતિલકા વૃત્તના સંબંધમાં સુરપષ્ટ માહિતી આપવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત મૂળ
અન્યમાં જે જે દેવી-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તેનાં વર્ણનો પણ ધણીજ સરલતાથી
સમજાવવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. વિશેષમાં આ અન્યના અંતમાં પરિશિષ્ટા આપી તેને
સમલંકૃત કરવામાં આવ્યો છે. વળી ભૂમિકામાં પણ વિવિધ વિષયો સુન્દર રીતે આ-
લેખવામાં આવ્યા છે.

આવા પ્રકારનું કાર્ય તો પહેલ વહેલુંજ આ સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત થયેલું જોવાય છે.
એથી આ પ્રસંગે એટલું તો મારે જરૂર ઉમરેવું પડશે કે આવા કાર્યથી સાહિત્યરેખા ઝળકી
નીકળે છે. વળી આથી જૈનેતર વિદ્વાનો પણ જૈન સાહિત્ય પ્રત્યે આકર્ષાય તેમ છે.

આ અન્યને પ્રકાશમાં લાવવા માટે ખરેખર હું આ સંસ્થાના કાર્યવાહકને ધન્યવાદ આપું છું. સાથે સાથે આ પ્રમાણે અન્ય તૈયાર કરવા માટે પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ. એ. ને પણ ધન્યવાદ ધટે છે. તેમનો પ્રયાસ ઘણાજ પ્રશંસનીય છે. મુંબઈમાં મેં આતુર્ભાસ કર્યું ત્યારે પ્રો. કાપડિયા સાથે મને પરિચય થયો હતો. તેમનું થોડું ઘણું કાર્ય જોઈને તે વેળા તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિના સંબંધમાં મેં જ અનુમાન બાંધ્યું હતું તે આજે ખરું પડ્યું છે એ બહુ મને આનંદ થાય છે. તેમની લેખન-શૈલી એટલી બધી સરળ છે કે સામાન્ય યુજરાતી ભાષા બલુનાર હોય તે પણ આવા અન્યનો લાભ સહેલાઈથી લઈ શકે. ખરેખર તેમની કાર્ય કરવાની પદ્ધતિ ઘણીજ ઊંડી છે. કાર્ય કરાવનાર જોઈએ અસ્તુ.

જૈન સાહિત્યની સર્વદા અભિવૃદ્ધિ હો.

નં. ૧૧૫ વેતાલપેઠે,
શ્રીદશાશીમાલી જૈન ધર્મશાળા,
પુના સિટી.
મૌન એકાદશી, વીર સંવત્ ૨૪૫૩.

લી૦ આચાર્ય શ્રીજયસૂરીશ્વરજી મહારાજ
સાહેબની અનુસાથી
પ્રતાપમુનિ

ॐ नमः सिद्धम् ।

आमुष

पंडितवर्य श्रीमेडुविजयभट्टत यत्तुविशतिश्रिनानन्दस्तुति ग्रन्थ अवयूरिसहित पહેલાं
શેક દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ સંસ્થા તરફથી ગ્રન્થાંક ૨૩ મા તરીકે બહાર પાડ-
વામાં આવ્યો હતો. તેના સંશોધક સ્વર્ગસ્થ પંચાસ શ્રીમહિવિજયગણિના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજ
કુમ્ભવિજયજીએ તે ગ્રન્થમાં સંસ્કૃતમાં પ્રસ્તાવના વિ. સં. ૧૯૭૧ ના માગસર શુદ્ધ સાતેમે
લખી હતી જે ઉપયોગી હોવાથી અત્ર તે નીચે મુજબ આપી આપવામાં આવે છે. આ પ્રસ્તાવના
ફરીથી છાપવાની રજા આપવા બદલ અમે સંસ્થાના કાર્યવાહકોને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

પૂજ્યપાદગુરુમ્યો નમઃ

પ્રસ્તાવના.

अस्य ग्रन्थस्य विचित्रयमकपदकालित्यादिगुणयुक्तस्य पण्डितजनमनश्चमत्कारिणो रच-
यितारः श्रीपण्डितमेरुविजयभुनीश्वराः के कदा चावनीतकं पावयामासुरिति मीमांसया—एत-
त्पर्यवसाने “ श्रीतपागच्छाधिपतिश्रीविजयसेनसूरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द-
विजयगणिचरणकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता ” इत्यवलोकनेन
विजयसेनसूरिसमानकालीनत्वादानन्दविजयशिष्यत्वाच्च तत्परिपूर्तिरुपजायते । श्रीविजयसेन-
सत्तासमयश्च विक्रमसप्तदशशतके सुप्रसिद्ध एव, तेन पूज्यपादानां स एवेति निर्णयपथमवतरति ।
कविचक्रकलामैरन्ये के ग्रन्था गुम्फिता इति न सम्यग् जानीमहे ॥

❏ किंप्रयोजनकाः स्तुतय इति जिज्ञासायां तु प्रतिपादितमेव भाष्ये तदवचूणों च चैत्यवन्द-
नाया अङ्गत्वात् षोडशद्वारे ‘चउरो शुई’ इत्यत्र चतस्रः स्तुतयोऽत्र सम्पूर्णायां ब्रूहिकारूपा
अधिकृततीर्थकुत् १ समस्ताईत् २ प्रवचन ३ भक्तदेवताविषया ४ दातव्या इत्याद्यनेन प्रयो-
जनमासाद् ॥ कथयति महामोहविक्षिप्तमतिकृत्वेन मिथ्याग्रहप्रहिकृत्वात् कश्चित् ‘तिष्ठ एव
स्तुतयो न चतस्रः, यस्मात् देशविरतसर्वविरतयोरविरतसम्यग्दृष्टिदेवा न स्तुत्यहां इति’ तन्न,
सर्वज्ञागमोपनिषद्बेदिप्रगल्भप्रगल्भापतिष्ठुनिजनतारतारापतिसूरीश्वरश्रीहरिमद्-बप्पमहि—शोभन-
भूतिप्रभृतिभिः चतसृषामेव गुम्फितत्वात्, भाष्येऽपि ‘सरणिज्ज’ इति चतुर्दशद्वारेऽपि भूद्रोपद्रववि-
द्रावणादिकारित्वेन सम्यग्दृष्टिदेवानां स्मरणीयत्वेनाभिहितत्वात्, तथा च स्तुतिभिश्चतसृभिर्बन्धनं

દેવાનાં પ્રાચીનમિતિ નાણુક્તં તદ્વિધાનં શ્રીમતાં, સૂરિસત્તમવિહિતત્વેન દેવસ્થાપનાયાઃ પ્રતિક્રમણ-
સમયેઽપ્યવશ્યં કર્તવ્યત્વેન ન તન્નાપ્યનુચિતમેતદ્દીત્યા પ્રતિક્રમણસ્થાપનાયા અર્થશ્ચ દેવવન્દનશ્ચ ॥

મગવદ્ગુણોત્કર્તિનરૂપત્વેન સ્તુતિસ્તોત્રયોઃ સમાનવિષયકત્વાત્ કઃ પ્રતિવિશેષ इत्यારે-
કાયાં ચૈત્યવન્દનાપર્યન્તે ખળ્યમાનં ચતુઃશ્લોકાદિકરૂપં સ્તોત્રં, યાસ્તુ કાવ્યોત્સર્ગાનન્તરં ખળ્યન્તે
તાઃ સ્તુતય इति રૂઢા इति ભાષ્યાવચૂરિકાયામ્ । ચિમતર્વયં ગ્રન્થોઽનાદિસંસારપરિભ્રમણાસાદિતાને-
કદુઃસ્વસન્તતિસન્તપ્યમાનતાનુભવનાનાં તદ્વિધ્વંસનાનન્યસાધારણોપાયસન્ધિત્સૂનાં જિનગુણસ્તુ-
તિપરાણાં મોક્ષમાર્ગેકવદ્દલક્ષાણાં સહૃદયહૃદયાનાં પ્રતિક્રમણાદિશુભાનુષ્ઠાનેઽપૂર્વાનન્દરસપોષકત્વં,
તસ્માદાવશ્યકમસ્ય મુદ્રણમિતિ શ્રેષ્ઠિદેવચન્દ્રલાલભાઈસત્કજ્ઞાનદ્રવ્યકોશાન્શુદ્રાપિતલ્લયોવિશતિતમઃ
તદ્ધ્યસૈઃ । સપાસાદિતા ‘નદીયાદ’ સત્કપુસ્તકકોશાદસ્ય પ્રતિઃ યા પ્રાચીના નાત્યશુદ્ધા ચ,
તદનુસારેણ પૂજ્યપાદગુરુનિદેશેન સંશોધિતેઽસ્મિન્ ભવેદ્ યા કાચના શુદ્ધિઃ સા કૃપામાધાય
સંશોધનીયા ગુણગણધનંઃ સૌજન્યવદ્ધિઃ इति પ્રાર્થ્ય ચિરમિતિ મુનિજનગુણપ્રકરન્દમધુપઃ પૂજ્ય-
પાદગુરુવર્યશ્રીપંચાસમણિવિજયગણિચરણકમલોપાસકઃ કુસુદવિજયઃ ‘પત્તન’ નગરે વૈક્રમીય-
૧૯૭૧ સંવત્સરે માર્ગશીર્ષશુક્લસપ્તમ્યાં ભૌમવાસરે । શુભં ભવતુ ॥

આ પ્રસ્તાવનામાં અન્ય અને અન્યકાર વગેરે પરત્વે પ્રકાશ પાઠશાખાં આપ્યો છે તેથી
તેમજ શ્રીયુત હીરાલાલભાઈએ પણ એને અંગે વિસ્તાર યુક્ત ઉલ્લેખ કરેલો હોવાથી તત્સમ્ય-
કમારે કાંઈ વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી.

આ અમૂલ્ય અન્યનું તેમજ અંતમાં આપેલ ચાર પરિશિષ્ટોનું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવા-
સ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલમ્બી, તેમજ શ્રીમદ્વિજયાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ)
અને તેમના સન્તાનીય મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને શુરૂ તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પાદ-
સેવનથી જૈન ધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ રા. રસિકદાસ વરજદાસ કાપડિયાના
જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાલાલ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે.

સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીઓને સુગમતા થઈ પડે તેટલા માટે અન્ય અને શબ્દાર્થ તેમજ
જિનસિદ્ધાંતોથી અપરિચિત વર્ગથી જૈન પારિભાષિક શબ્દો વિગેરે સરલતાથી સમજી શકાય તેટલા
માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યાં છે. આ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને આ અન્યને
અભ્યાસ કરવામાં વિશેષ અનુકૂળતા થઈ પડે એ હેતુથી શબ્દ-કોષ અને સમાસ-વિગ્રહ પણ
તૈયાર કરાવ્યાં છે.

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ અન્યના લેવાતા લાભ
ઉપર રહેલી હોવાથી આ સંબંધે વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી. પરંતુ એ આ પદ્ધતિ
વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તો ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથી બીજા અન્યો બહાર પાડવા અમારી
પ્રયત્ન ધિક્કા છે.

આવા અન્ય સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલુમ પડે તેમજ ખીજી કાંઈ વિશેષ માહિતી હાખલ કરવાની રહી ગયેલી જણાય તેમજ અન્ય પણ કાંઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તે બે પાઠક-વર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તો ભવિષ્યના અન્યમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ અન્યમાં આપેલી અવચૂર ઉપરાંત અન્ય કોઈ ટીકા કે અવચૂરની પ્રતિ જેમની પાસે હોય અગર કયાં છે તેની માહિતી હોય તે અમને જણાવવામાં આવશે તો તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

આ અન્ય તૈયાર કરાવવામાં જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવદ્ભક્તસૂરિની પ્રતિનો મુખ્ય આધાર લેવામાં આવ્યો છે. આ સૂરિવર્યે પ્રતિ મોકલી અમારા કાર્યમાં જે સહાયતા કરી છે તે બદલ તેઓના અમે અત્યંત ઋણી છીએ.

આગમોદ્ધારક વ્યાખ્યાપ્રસ જૈનાચાર્ય શ્રીમદ્વિજયવદ્ભક્તસૂરિ આ આગમોદ્ધય સમિતિના ઉત્પત્તિ સમયથીજ અપૂર્વ સાહાય્ય આપતા રહ્યા છે, તેજ મુજબ આ અન્ય પણ પ્રસિદ્ધ કરવામાં તેમણે જે સાહાય્ય આપી છે તે બદલ તેઓશ્રીનો અમે જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો યોછોજ છે.

સંશોધન કાર્યમાં મદદ કરવા માટે અનુયોગાચાર્ય શ્રીશાંતિવિજય તેમજ મુનિરાજ ચતુર-વિજયજીના અને શુદ્ધિપત્રક માટે તૈયાર થયેલા ફોર્મો તપાસી બેવા બદલ જૈનાચાર્ય જયસૂરિ-જીના પણ અમે આભારી છીએ.

અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ તેમજ ચોવીસ શાસન-દેવીઓ વિગેરેની પ્રતિકૃતિઓ ભગવાન શ્રીપાદશિખતસૂરીધરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણ-કસિકાના આધારે આલેખાવવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જેટલી પ્રતિકૃતિઓ આ અન્યમાં આપવામાં આવી છે તેટલીનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧ માં પૃષ્ઠ ૩૫૨ આપ્યું છે. આ પ્રતિકૃતિઓ જૈનશાસનાનુરાગી દેવ-દેવીઓની હોવાથી જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે તેમજ તેમની આશાતના ન થવા કે તે સ્વાભાવિક છે; પરંતુ અન્ય મતાવલંબી-ઓને પણ અમારી એ વિસ્તૃત છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સદ્ભાવ ધારણ કરશે. જેથી ભવિષ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકોચ રાખવો પડશે નહિ, વિશેષમાં આ સમસ્ત પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હુક્ક અમેાએ આધીન રાખેલો છે એ તરફ પણ પાઠક-વર્ગનું અમે ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

મહાશિવરાત્રી સં. ૧૯૮૩.

હંસરાજ પ્રાગજી ગિહડીંગ,

ગીરગામ-મુંબાઈ.

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી,

માનદ સેક્રેટરી.

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧ અભિપ્રાય.....	૫-૬
૨ આમુખ.....	૭-૯
૩ પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર.....	૯ આ
૪ વિષય-સૂચી.....	૧૦-૧૨
૫ કિંચિદ્ વક્તવ્ય.....	૧૩-૧૫
૬ ભૂમિકા ...	૧૭-૫૨
૭ મૂળ કાવ્ય.....	૧-૨૪
૮ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ, ટીકા, અન્વય, શબ્દાર્થ, પ્રલોકાર્થ અને રૂપટીકરણ	૧-૧૬૯
૯ શબ્દ-કોશ.....	૧૭૧-૧૮૮
૧૦ પદ્યાનુક્રમણી.....	૧૮૯-૧૯૦
૧૧ રૂપટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી.....	૧૯૧-૧૯૨
૧૨ સમાસ-વિગ્રહ.....	૧૯૩-૨૧૪
૧૩ શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણ-જિન-સ્તુતિ, અવચૂરિ, અન્વય, શબ્દાર્થ, પદ્યાર્થ	૨૧૫-૨૧૮
૧૪ શ્રીરવિસાગરમુનીશ્વરકૃત શ્રીગૌતમસ્તુતિ અવચૂરિ વગેરે સમેત.....	૨૧૯-૨૨૪
૧૫ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ ...	૨૨૫-૨૩૭
૧૬ શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્ર.....	૨૩૮-૨૬૩
૧૭ ક-પરિશિષ્ટનાં પાઠાન્તરૈઃ.....	૨૬૪-૨૬૬

પ્રતિકૃતિઓનું સૂચી-પત્ર

અંક

પ્રતિકૃતિ

૧	ચક્રેશ્વરી (શાસન-દેવી)	
૨	અજિતબલા ” ”	તથા મહાયક્ષ
૩	હરિતારિ ” ”	ત્રિમુખ
૪	રોહિણી (વિદ્યા-દેવી)	
૫	કાલી ”	
૬	રથામા (અચ્યુતા) (શાસન-દેવી)	તથા કુસુમ
૭	શા-તા (શાસન-દેવી)	તથા માતંગ
૮	વજ્રાંકુશી (વિદ્યા-દેવી)	
૯	સુતારકા (શાસન-દેવી)	તથા અજિત
૧૦	અશોકા ” ”	બ્રહ્મા
૧૧	માનવી ” ”	મનુજ (ઈશ્વર)
૧૨	અદ્વડા (પ્રવરા) ” ”	સુરકુમાર
૧૩	વિહિતા (વિજયા) ” ”	વરુમુખ
૧૪	અંકુશી ” ”	પાતાલ
૧૫	પ્રસન્નિ (વિદ્યા-દેવી)	
૧૬	નિર્વાણી (શાસન-દેવી)	તથા ગરૂડ
૧૭	બલા (અચ્યુતા) ” ”	ગંધર્વ
૧૮	ચક્રેશ્વરી (વિદ્યા-દેવી)	
૧૯	ધરણ્ય-પ્રિયા (વૈરોઘ્યા) (શાસન-દેવી)	તથા કુબેર
૨૦	ગૌરી (વિદ્યા-દેવી)	
૨૧	અંબિકા (શાસન-દેવી)	
૨૨	પદ્માવતી ” ”	પાર્શ્વ (વામન)
૨૩	શ્રુત-દેવતા (સરસ્વતી)	
૨૪	ગૌતમસ્વામી પ્રમુખ ગણધરદેવો.	

વિષય-સૂચી

વિષય	પાનાંક	વિષય	પાનાંક
શ્રીનાભિનન્દની સ્તુતિ	૧	શ્રીસુમતિનાથનો મહિમા	૧૭
[પદ્ય-મીમાંસા—આઠ ગણોની સમજ, તીર્થંકર-વિચાર]		[સુમતિનાથ-ચરિત્ર]	
સકલ જિનેશ્વરોનું સ્મરણ	૨	જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૧૮
શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૩	જિન-વાણીનું માહાત્મ્ય	૧૯
શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના	૪	કાલી દેવીની સ્તુતિ	૨૦
[ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ]		[કાલી દેવી, કાલી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીઅજિતનાથનું સ્મરણ	૫	શ્રીપદ્મપ્રભને પ્રાર્થના	૨૧
[અજિતનાથનાં ચરિત્રો]		[શ્રીપદ્મપ્રભ-ચરિત્ર]	
સમસ્ત જિનેશ્વરોને વિનતિ	૬	જિન-સમુદાયની સ્તુતિ	૨૨
[આત્મ-વિચાર]		જિનાગમની સ્તુતિ	૨૩
પ્રવચનનો પરિચય	૭	સ્વામા દેવીની સ્તુતિ	૨૪
શ્રીઅજિતખલા દેવીને વિજ્ઞાન	૮	[સ્વામા દેવીનું સ્વરૂપ]	
[અજિતખલા દેવીનું સ્વરૂપ]		શ્રીસુપાર્થનાથની સેવાનું ફળ	૨૫
શ્રીસંભવનાથને પ્રાર્થના	૯	[સુપાર્થનાથ-ચરિત્ર]	
[શ્રીસંભવનાથનાં ચરિત્રો]		જિનપતિઓને પ્રણામ	૨૬
અનેક જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૧૦	પ્રવચનને પ્રણામ	૨૭
[અજ્ઞાન અને તેથી થતી અવનતિ]		[શું સુક્રિતમાં સુખ છે ?]	
શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૧૧	શાન્તા દેવીની સ્તુતિ	૨૮
દુરિતારિ દેવીને વિનતી	૧૨	[ઉપશમ, શાન્તા દેવીનું સ્વરૂપ]	
[દુરિતારિ દેવીનું સ્વરૂપ, દરિદ્રતા]		શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પ્રાર્થના	૨૯
શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ	૧૩	[શ્રીચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્ર]	
[શ્રીઅભિનન્દન-ચરિત્ર]		તીર્થંકર-વર્ગને પ્રણામ	૩૦
તીર્થંકરોની સ્તુતિ	૧૪	[સંહુ-વિચાર]	
જિન-મતની પ્રસંસા	૧૫	જિન-વાણીની સ્તુતિ	૩૧
રોહિણી દેવીની સ્તુતિ	૧૬	વજ્રાકૃશી દેવીની સ્તુતિ	૩૨
[રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવાનું કારણ, શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ]		[વજ્રાકૃશી દેવીનું સ્વરૂપ]	
		શ્રીસુવિધિનાથની સ્તુતિ	૩૩
		[સુવિધિનાથ-ચરિત્ર]	

વિષય	પાનાંક
જિન-સમૂહની પ્રાર્થના ...	૩૪
જિન-વચનનો વિચાર ...	૩૫
સુતારકા દેવીની સ્તુતિ ...	૩૬
[સુતારકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ ...	૩૭
[સિદ્ધિ]	
જિનેશ્વરોનું ધ્યાન ...	૩૮
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ ...	૩૯
અશોકા દેવીની સ્તુતિ ...	૪૦
[અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રેયાંસનાથને નમસ્કાર ...	૪૧
[શ્રેયાંસનાથ-ચરિત્ર]	
આપત-સમુદાયની સ્તુતિ ...	૪૨
સિદ્ધાન્તનો પરિચય ...	૪૩
માનવી દેવીની સ્તુતિ ...	૪૪
[માનવી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીની સ્તુતિ ...	૪૫
[શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેષ્ઠિનું ધ્યાન ...	૪૬
[ભગવાન એટલે શું ?, મોહ, જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ]	
સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા ...	૪૭
[સર્વજ્ઞની સત્તા, શ્લોક-સમીક્ષા, શાસ્ત્ર-વિચાર]	
ચણકા દેવીની સ્તુતિ ...	૪૮
[ચણકા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ ...	૪૯
[શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકરોની સ્તુતિ ...	૫૦
પ્રવચનની પ્રશંસા ...	૫૧
વિહિતા દેવીની સ્તુતિ ...	૫૨
[વિહિતા દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પાનાંક
શ્રીઅનન્તનાથને પ્રાર્થના ...	૫૩
[શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકર-સમૂહને વિરૂપિત ...	૫૪
સિદ્ધાન્તને વિનંતિ ...	૫૫
અંકુશી દેવીને વિરૂપિત ...	૫૬
[અંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ ...	૫૭
[ધર્મનાથ-ચરિત્ર, તીર્થંકરનું પુણ્ય, પ્રણામ નામનો પ્રભાવ]	
જિન-શ્રેષ્ઠિની સ્તુતિ ...	૫૮
[ચરણ-સદૃશતા]	
જિન-વાણીનો વિચાર ...	૫૯
પ્રસન્નિત દેવીની સ્તુતિ ...	૬૦
[પ્રસન્નિત દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ ...	૬૧
[શૃંગારાદિક રસો, શ્રીશાન્તિ- નાથનાં ચરિત્રો]	
જિનેશ્વરને પ્રાર્થના ...	૬૨
જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ ...	૬૩
[ચરણ-સમાનતા]	
નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ ...	૬૪
[નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ ...	૬૫
[શ્રીકુન્થુનાથ-ચરિત્ર]	
તીર્થંકરોનું સ્મરણ ...	૬૬
[નરક, નારકીનું દુઃખ]	
જિન-વાણીની પ્રશંસા ...	૬૭
બલા દેવીની સ્તુતિ ...	૬૮
[બલા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીઅરનાથની સેવા ...	૬૯
[અરનાથ-ચરિત્ર]	

વિષય	પૃષ્ઠાંક
જિનેશ્વરોને વિરૂપિતિ ...	૭૦
જિન-વાણીને પ્રાર્થના ...	૭૧
ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ ...	૭૨
[ચક્રધરા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીમદ્દિલનાથની સ્તુતિ ...	૭૩
[મદિલનાથ-ચરિત્ર, મધુ દેવ]	
સ્વાદ્વારીઓની શ્રેણીની સ્તુતિ ...	૭૪
જિન-વાણીરૂપી ચન્દ્રિકાનો મહિમા ...	૭૫
ધરણ્યપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ ...	૭૬
[ધરણ્યપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીસુનિસુવતસ્વામીની સ્તુતિ ...	૭૭
[શ્રીસુનિસુવત-ચરિત્ર]	
જિનેશ્વરોની સ્તુતિ ...	૭૮
જિનાગમને મહાદેવની ઉપમા ...	૭૯
[ત્રિપુર દેવ]	
ગૌરી દેવીની સ્તુતિ ...	૮૦
[ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ ...	૮૧
[શ્રીનમિનાથ-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેણીનું સ્મરણ ...	૮૨
પ્રવચનનો વિજય ...	૮૩
કાલી દેવીની સ્તુતિ ...	૮૪
[કાલી દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પૃષ્ઠાંક
શ્રીનમિનાથને પ્રણામ ...	૮૫
[ગિરિનાર ગિરિ, તપશ્ચર્યા, વિષય- વિડંબના, સજ્જમતીનો સકારણ ત્યાગ, નેમિનાથ-ચરિત્ર]	
જિનેશ્વરોની સ્તુતિ ...	૮૬
[જ્ઞાન-વિચાર, પરમેષ્ઠી]	
સિદ્ધાન્તની શોભા ...	૮૭
[સમતા-વિચાર]	
અંબિકા દેવીની સ્તુતિ ...	૮૮
[અંબા દેવીનું સ્વરૂપ]	
શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ ...	૮૯
[શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો, શ્રીપાર્શ્વ ચક્ષુનું સ્વરૂપ]	
જિન-પંક્તિને પ્રાર્થના ...	૯૦
જિન-વાણીનું સ્મરણ ...	૯૧
પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ ...	૯૨
[પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ]	
વીર પ્રભુની સ્તુતિ ...	૯૩
[વીર-ચરિત્ર]	
જિન-શ્રેણીની સ્તુતિ ...	૯૪
જિન-વાણીની સ્તુતિ ...	૯૫
અંબિકા દેવીની સ્તુતિ ...	૯૬

કિંચિદ્ વક્તવ્ય

‘શ્રીચતુર્વિંશતિજિજ્ઞાનનંદસ્તુતિ’ નામના આ કાવ્યનું પ્રથમ દર્શન તો મને ઇ. સ. ૧૯૧૫માં થયું હતું. પ્રસંગ એમ બન્યો હતો કે ઇ. સ. ૧૯૧૪ માં હું બી. એ. (B. A. Honours) ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયો તે સમયે આ પરીક્ષામાં ભણે નંબરે પસાર થયેલા જૈન વિદ્યાર્થીને ઓળેક દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોશ્વર ફંડ તરફથી સંસ્કૃતના ગ્રંથો ભેટ આપવામાં આવશે એમ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. આ જાહેર ખબર વાંચીને મેં આ સંસ્થાના માનદ મંત્રી ઉપર અરજી કરી. તેના પરિણામ તરીકે અન્ય પુસ્તકોની સાથેસાથ આ કાવ્ય પણ મને ભેટ તરીકે મળ્યું. આને નિહાળતાંજ મને અતિશય આનંદ થયો અને સ્વાભાવિક રીતે તેનો અભ્યાસ કરવા માફક મન લલચાયું. પરંતુ તે સમયે મારો સંસ્કૃતનો સ્થાયી અભ્યાસ નહિ હોવાને લીધે આ કાવ્ય હું બરાબર સમજી શક્યો નહિ, એટલે મારા અભ્યાસને દૃઢભૂત કરવાને અંગે તેનું ભાષાંતર કરવાની વાત મારે પડતી મૂકવી પડી. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૩માં શ્રીશૈલભન યુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ભાષાંતર કરતી વેળાએ આ કાવ્યનું મને સ્મરણ થઈ આવ્યું. બી. એ. ની પરીક્ષા પસાર કર્યા પછી અને ખાસ કરીને એમ. એ. ની પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયા બાદ મેં સંસ્કૃતનો વિશેષતઃ અભ્યાસ કરવા માંડ્યો હતો. તેથી કરીને મેં આ કાવ્યનું ભાષાંતર કરવા ફરીથી પ્રયાસ કરી ભણ્યો. આ પ્રયાસનું પરિણામરૂપ આ ગ્રંથ છે એમ સહજ સમજી શકાય તેમ છે એટલે તે વિષે ઉલ્લેખ કરવો હવે બાકી રહેતો નથી.

બીજા-જાતના પ્રખર તાપથી પીડિત થયેલા ધનિકો શીતળ ટેકરી તરફ પ્રયાણ કરે છે, તેમ મેં પણ જૈન સાહિત્યરૂપી શીતળ ટેકરીનો આશ્રય લીધો અને તેમાં ‘મે’ સાંસારિક તાપથી તપ્ત થયેલા મારા મનને આ કાવ્યરૂપી વાયુની લહરીથી શાંત કરવા પ્રયત્ન કર્યો. આ વાયુનો પ્રભાવ હંધ જોરબળ હતો. તેનો લાભ અન્યને પણ મળવો જોઈએ, તેની ખુબીથી સંસ્કૃતના અદ્યપ-અભ્યાસી જનોને પણ પરિચિત કરવા જોઈએ ઇત્યાદિ વિચારો આવતાં તેના પરિણામ તરીકે ‘મે’ પદના પદ્મચેદાત્મક અન્વય તથા શબ્દાર્થ તેમજ ગુર્જર ગિરામાં પ્રલોકાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તૈયાર કરવા માંડ્યાં. આ પ્રમાણે આ કાવ્ય તૈયાર કરીને શ્રીશૈલભન-સ્તુતિની પ્રસ્તાવનામાં પ્રદર્શિત કરેલ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં મેં તૈયાર કરેલી મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા (પ્રેસ-કોપી) આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીઆનંદસાગરસૂરિના ઉપર મોકલી આપી. તેઓશ્રીએ મારી પ્રેસ-કોપી સાદાંત તપાસી જવા તેમજ કેટલેક સ્થળે સુધારા-વધારા પણ સૂચવવા કૃપા કરી; આથી હું તમને જાણી છું. વિશેષમાં એ પણ ઉમેરું આવરયક સમજાય છે કે આ કાવ્યનું સંશોધન કરવામાં મારે હસ્ત-લિખિત પ્રતિનો ખર્ચ હોવાથી મેં તે બાબત જૈનશાસનપ્રભાવક, પાશ્ચાત્ય વિદ્વાં-વર્ગ સાથે પ્રથમ પત્ર-વ્યવહાર શરૂ કરનારા, ન્યાયાંશોનિધિ સ્વર્ગસ્થ આચાર્ય શ્રીવિજયઆનંદસૂરિ (આત્મારામજી મહારાજશ્રી)ના પદ્મધર પંચગકેસરી શ્રીવિજયવલ્લભસૂરિને લખી જણાવી. એટલે તેઓ-શ્રીએ હોશીયારપુરથી મને એક સુંદર અક્ષરોથી અલંકૃત શુદ્ધ પ્રતિ મોકલી આપી. (આ ૧૨ પત્રાત્મક પ્રતિના મધ્યમાં મૂળ કાવ્ય આપવામાં આવેલું છે અને ઉપર નીચે ટીકા છે. અર્થાત્ આ ત્રિપાટી પ્રતિ છે. પ્રત્યેક પત્રની બંને બાજુ ઉપર ૧૭ પંક્તિઓ છે અને ફરેક પંક્તિમાં લગભગ ૧૬

અક્ષર છે.) આથી કરીને હું અત્ર તેમનો પણ ઉપકાર માનું છું. વળી શ્રીશ્યામન મુનિવર્યકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનાં મુદ્રા તપાસવામાં જેમ મને આનન્દસાગરસૂરિજી તરફથી તેમજ મારી ધર્મપત્ની તથા મારા લઘુ બન્ધુ પ્રો. મણીલાલ તરફથી સાહાય્ય મળી હતી, તે વાત આ અન્યને પણ કેટલેક અંશે લાગૂ પડે છે. કેટલેક અંશે એમ કહેવાનું કારણ એ છે કે આ અન્યના લગભગ ૬૪ પાનાં છપાઈ ગયાં હતાં ત્યાર પછી પ્રસંગ નીકળતાં આ અન્યનાં બીજા વારનાં મુદ્રા તપાસી જવા સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્ભગવિજયગણિના શિષ્યરત્ન અનુયોગાચાર્ય શ્રીક્ષાન્તિવિજયે હા પાડી (આ બદલ હું તેમનો જીણી છું). આથી આનન્દસાગરસૂરિજી ઉપર મુદ્રા મોકલી તેમનો અમૂલ્ય સમય શેકવો મને ઉચિત જણાયો નહિ. આ ઉપરાંત એ પણ કારણ હતું કે તેઓ વિહારમાં હોવાથી તેમને સમય પણ ઘણો આછો રહેતો હતો.

આ પુસ્તક છપાતું હતું તે દરમિયાન તેને સાંગાપાંગ બનાવવાની ઈચ્છાથી હું શબ્દ-કોષ, પદ્યનુક્રમચ્છિકા, ભૂમિકા વિગેરે તૈયાર કરતો ગયો. મૂળ કાવ્યના ઉપર અન્યકારે ટુંકમાં વિવરણ કરેલું હોવાથી આ કાવ્યના ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેલો છે એમ મને લાગ્યું. એથી મને ખાસ કરીને સંસ્કૃત ભાષાના અલ્પ અભ્યાસીઓ યમકમય પદો સુગમતાથી સમજી શકે તે ઇરાદાથી મેં સમાસ-વિમ્બહું પ્રકરણ પણ તૈયાર કર્યું (આ હેતુપૂર્વક મેં શ્રીઅરપદ્મસૂરિકૃત ચતુર્વિંશતિકામાં પણ આવા પ્રકરણનો સમાવેશ કર્યો હતો).

વિશેષમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાદિકની જેમ આ પુસ્તકમાં પણ પરિશિષ્ટ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં પ્રથમ પરિશિષ્ટ તરીકે જે શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિ આપી છે. તેની અવચૂરિ સહિત એક નકલ લખીને મારા ઉપર સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય ન્યાયાંબોનિધિ શ્રીવિજયાર્જુનદસૂરી-શ્વરના શિષ્ય-રત્ન દક્ષિણવિહારી મુનિરત્ન શ્રીઅમરવિજયના શિષ્યવર્ય મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી હતી. દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી શ્રીરત્નસાગરકૃત શ્રીગૌતમસ્તુતિ અન્વયાંક સહિત તેઓએ લખી મોકલી હતી એટલુંજ નહિ, પણ તેના અર્થ સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમણે તેની અવચૂરિ પણ રચી મોકલી હતી. વિશેષમાં ક્ષાન્તિવિજયજીએ વિહાર શરૂ કરેલો હોવાથી પરિશિષ્ટનાં તેમજ ભૂમિકાનાં બીજા વારનાં મુદ્રા તપાસી જવામાં તેઓ સહાયભૂત થયા હતા એથી કરીને તેમજ ભૂમિકામાં કેટલેક સ્થળે તેમણે જે અમૂલ્ય સૂચનાઓ પણ કરી હતી તે બદલ હું અત્ર તેમનો ઉપકાર માનું છું.

અત્ર મારે એ નિવેદન કરવું જોઈએ કે જે પરિશિષ્ટો છપાઈ ગયાં ત્યાર પછી બાકીનાં પરિશિષ્ટો હું છપાવવાની તૈયારીમાં હતા તેવામાં મારા સ્વર્ગસ્થ પિતાશ્રીને અને ખાસ કરીને મારા પિતામહને જૈન ધર્મથી વિશેષ પરિચિત કરાવનારા મુનિરત્ના પૈકી પ્રવર્તક શ્રીક્ષાન્તિવિજયના અમૂલ્ય અન્ય-લંકારમાંથી શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજનસ્તુતિની સ્વેપણ અવચૂરિવાળી બે પ્રતિઓ તેમજ શ્રીજિનપ્રભાસૂરિકૃત શ્રીઅજિતજનસ્તોત્રની આસપાસ ટિપ્પણવાળી એક પ્રતિ મને આ મુનિવર્યના શિષ્ય-રત્ન મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે મોકલી આપી. આ બદલ હું એમનો જીણી છું. સાધારણ-સ્તુતિની બે પ્રતિઓ પૈકી એક તો તદન નવીન વિ. સં. ૧૯૭૫ માં લખાયેલી છે. બીજી પ્રતિ આનાથી પ્રાચીન છે ખરી, પરંતુ તે અપૂર્ણ છે આ પ્રતિમાં ઢોઢક પ્રલોહનીજ

અવચૂરિ છે. પ્રથમ પ્રતિને પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં છપાયેલી અવચૂરિ સાથે મેળવી એતાં ખાસ કરીને એના પ્રારંભમાં જે પદો તેમજ અન્તમાં એક પદ વધારે માલૂમ પડ્યાં. પરંતુ ખીલા પાઠોનું સામ્ય વિચારતાં આને પ્રથમ અવચૂરિથી સ્વતંત્ર ગણી તેને અન્તમાં સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કરવાની મને જરૂર ન લાગી. આથી પાઠાન્તરે આપી મેં ચલાવી લીધું છે.

ત્રીજા તેમજ ચોથા પરિશિષ્ટગત સ્તોત્રો ચમકબદ્ધ હોવાથી તેની ટીકા આપવાની આવશ્યકતા તો હું સ્વીકારું છું. આની ટીકાની પ્રતિ કોઈ જ્ઞાન-ભંડારમાં હોય તો તે મેળવવા માટે મેં તપાસ કરી જોઈ, પરંતુ તેમાં હું કંતેહમંદ થયો નહીં. કોઈ મહાશય પાસે તેવી પ્રતિ હોય અથવા તો તે ક્યાંથી મળી શકશે તે જાણવામાં હોય તો તે નિવેદન કરવા કોઈ મહાનુભાવ કૃપા કરશે તો તેમના ઉપકાર પૂર્વક આ જે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે.

અત્યારે તો મારી વિનતિ સ્વીકારી શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરિના સંતાનીય મુનિરાજ શ્રીકલ્યાણુ-વિજયે તૈયાર કરી મોકલેલ તૃતીય પરિશિષ્ટની અવચૂરિ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટ માટે પ્રવર્તક-જ્ઞાના જ્ઞાન-ભંડારની પ્રતિગત ટિપ્પણુ તેમજ આ એના મેં યથામતિ તૈયાર કરેલ અનુવાદ સુક્ષ્મ પાઠકના કર-કમલમાં અર્પી સંતોષ માનું છું.

પરિહત લાલચદ્ર ભગવાનદાસ ગાંધી પાટણના ભંડારના ગ્રન્થોનું સૂચી-પત્ર તૈયાર કરી રહ્યા છે એ વાતની મને ખબર પડતાં ભૂમિકાના મુદ્દની એક નકલ મેં તેમના ઉપર પણ મોકલી આપી હતી, કેમકે આમાં એવા કેટલાક ગ્રન્થો વિષે પ્રકાશ પાડવો બાકી રહેતો હતો. આ મુદ્દ જોઈ જઈ તેમાં જે સુધારા વધારા તેમજ સૂચવ્યાં છે તે બદલ હું તેમનો પણ અત્ર ઉપકાર માનું છું.

અંતમાં જે જે સદ્વ્યક્તિઓએ મને આ ગ્રન્થના સંશોધનાદિક કાર્યમાં સહાયતા કરી છે તેનો ફરીથી ઉપકાર માનતો તેમજ

“ગચ્છતઃ સ્થલને ક્વાપિ, મવત્યેવ પ્રમાદતઃ ।

હસન્તિ દુર્જનાસ્તત્ર, સમાદ્યતિ સજ્જનાઃ ॥ ૧ ॥”

જે તરફ પાઠક-વર્ગનું સવિનય ધ્યાન ખેંચતો હું વિરમું છું.

ભગતવાડી, ભુવેન્દ્ર,

મુંબઈ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૩

કાર્તિક શુકલ પ્રતિપદ્ધ.

સુસેવક

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

અવતરણ—

કિંચિદ્ વક્તવ્યમાં સૂચવ્યા મુજબ આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામના કાવ્યના અનુવાદનો પ્રારંભ શ્રીરોહન સુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું ભાષાન્તર સમાપ્ત થયા બાદ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે તેની ભૂમિકા તો મેં તે ગ્રંથ સંપૂર્ણ છપાઈ ગયો તે પૂર્વે તૈયાર કરવા માંડી હતી, કેમકે રોહન-સ્તુતિ છપાવવી શરૂ થયા પછી આઠેક મહિને આ ગ્રંથ પણ મુંબઈ વૈભવ સુદ્રણાલયમાં મોકલી આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાર પછી લગભગ છ માસ વીત્યા બાદ શ્રીભગ્નપ્રભાદિસંવિદ્યુત ચતુર્વિંશતિકા છાપવાનું કાર્ય નિર્ણયસાગર સુદ્રણાલયમાં શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ ગ્રંથ સૌથી પ્રથમ છપાઈ ગયો અને ત્યાર પછી ટુંક સમયમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું કાર્ય પણ સમાપ્ત થયું, પરંતુ પૃષ્ઠની અપેક્ષાએ લઘુ એવી આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ નામની કૃતિ છાપાવવાનું કાર્ય તો આજુબ રહ્યું.

આ પ્રમાણેની પરિસ્થિતિને લઈને ભૂમિકાનો કેટલોક ભાગ વિષયની અપેક્ષાએ સમાપ્ત એવી ચતુર્વિંશતિકામાં છપાવી દેવો પડ્યો. હાજલા તરીકે ચતુર્વિંશતિકાના કાવ્ય-મીમાંસામાં આપેલ વસ્તુ, સ્તુતિ-વિચાર અને સ્તુતિ-કદરંગકનો ક્રમ એ હકીકત આ ભૂમિકાને માટે તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

કાવ્ય-સમીક્ષા

વિશિષ્ટતા—

પ્રત્યેક જિનેશ્વરની મુખ્યતાવાળી 'ચાર ચાર પદોની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય સ્વોપમ વિવરણથી વિભૂષિત છે, વળી તેનાં સમગ્ર (૬૬) પદો વસંતતિલકા વૃત્તમાંજ રચાયેલાં છે તેમજ એના અનુયાદિ પદોમાં 'મુખ્યતઃ' શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ એની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકાની જેમ અત્ર કોઈ યક્ષની કે શ્રુત-

૧ આવી સ્તુતિમાં ચાર બૃહાં બૃહાંજ પદો હોવાં જોઈએ એવો કંઈ નિયમ નથી. એકના એક પદના અમુક જિનેશ્વર, સર્વે જિનેશ્વરો, આગમ અને ભકત-દેવતા એ ચારેને ઉદ્દેશીને અર્થો થતા હોય તો તેવા પદોના પણ આવી સ્તુતિમાં સમાવેશ થઈ શકે છે. શું આનું પણ પ્રમાણ આપવું પડશે ? એમજ હોય તો પાઠક મહાશયને પ્રથમ પરિશિષ્ટ પ્રતિ દ્રષ્ટાપાત કરવા વિનંતિ કરું છું.

૨ આ કાવ્યમાં ચોવીસ શાસન-દેવીઓ પૈકી સોળ શાસન-દેવીઓની અને સોળ નિધા-દેવીઓ પૈકી છ વિધા-દેવીઓની સ્તુતિ-કરવામાં આવી છે.

૩ પૌર્ણેકર તીર્થની સ્થાપના કરતી વેળાએ યક્ષ જાતિના શાસન-રાગી દેવ અને દેવીની પણ સ્થાપના કરે છે. આ પ્રસંગે શાસનના દ્વિતાર્થે જે દેવીની નિમણૂક થઈ હોય તે 'શાસન-દેવી' કહેવાય છે. જેનું દર્શનની માફક બીજું દર્શનમાં પણ 'શાસન-દેવી'નું અસ્તિત્વ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.

દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી નથી, પરંતુ ઉપર્યુક્ત જે બ્રહ્માની માફક અત્રે પણ કાલી અને અંબિકા એ જે દેવીઓની જે જે વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ કથામાં લેવા જેવી હકીકત છે.

આ કાવ્યમાં જે વિશિષ્ટતાઓ રહેલી છે તે પૈકી કેટલીકનું સ્થૂલ સ્વરૂપ તો આપણે ઉપર મુખ્ય વિચારી લીધું. વિશેષમાં અત્ર સમસ્ત પદો દ્વિતીય અને ત્રીતીય ચરણોની સમાનતારૂપ યમક-થી વિભૂષિત છે એ વિશિષ્ટતા તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરવામાં આવે છે. આને વિશિષ્ટતા કહેવાનું કારણ એ છે કે ત્ર્યુવિંશતિકા, સ્તુતિ-ત્ર્યુવિંશતિકા તેમજ ઐન્દ્ર-સ્તુતિમાં આ 'યમક પ્રધાન' પદ ભાગવે છે, જ્યારે અત્ર તો તેનું એકાંશ સામાન્ય ભાવમાં આવે છે. આવાજ યમકથી અલંકૃત ત્ર્યુવિંશતિજિનવિજયસ્તુતિ શ્રીહિમવિજયગણિએ માલિની છંદમાં રચી છે અને તે પણ સ્વાપણ વૃત્તિથી વિભૂષિત છે (આની સાન્વયક મુદ્રણાલય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. સમયાનુસાર તે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવશે). ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ આવાં યમકમય કાવ્યો અન્ય મુનિ-વર્યોએ રચ્યાં હશે, પરંતુ તેના દર્શન કરવાની વાત તો દૂર રહી કિન્તુ તેના નામ-શ્રવણને પણ મને લાભ મળ્યો નથી. આથી મિત્રામિત્ર વિષયવાળાં ચરણ-સમાનતારૂપ યમકમય કાવ્યો નીચે મુજબ છે.

કાવ્યનું નામ.	કર્તા.	છંદ.	પદ્ય-સંખ્યા.
૧ શ્રીત્ર્યુવિંશતિજિનસ્તુતિ (અવચરિ સહિત)	શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીજિનસુન્દર	શાર્દૂલવિકીરિત	૨૮
૨ " "	"	રથોદ્ધતા	૨૮
૩ " "	"	(મોટે ભાગે) ઉપજાતિ	૨૮
૪ " "	પૂર્વાચાર્ય	અનુષ્ટુપ	૨૮
૫ " "	શ્રીસોમપ્રભસૂરિ	ઉપજાતિ	૨૭
૬ નેમિજિનસ્તવન	શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ	દ્રુતવિલંબિત	૨૬
૭ શ્રીત્ર્યુવિંશતિજિનસ્તુતિ	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપજાતિ	૨૫
૮ જિન-સ્તવ	શ્રીધર્મશેખરગણિ	સગ્ધરા	૨૫
૯ શારદા-સ્તોત્ર	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	ઉપજાતિ	૧૩
૧૦ જિનસિદ્ધસૂરિ-સ્તવન	"	"	૧૩
૧૧ શ્રીનીર-સ્તવન	"	અનુષ્ટુપ	૧૩
૧૨ શ્રીપાર્શ્વનાથપ્રાતિહાર્યસ્તવન	"	રથોદ્ધતા	૧૦
૧૩ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવ	"	અનુષ્ટુપ	૯
૧૪ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્વામિસ્તુતિ	"	"	૪

૧ યમકનું લક્ષણ—

“સ્યાત્ પાવપવવર્ણના-માવૃત્તિઃ સંયુતાડ્યુતા ।

યમકં મિજ્ઞવાચ્યાના-માવિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥”

—વાગ્ભટ્ટાલંકાર ૨૧૦ ૨૨

૨ આ ચૌદ કાવ્યો પૈકી પ્રત્યેકનું એકેક પદ સ્તુતિ-ત્ર્યુવિંશતિકાની સરૂપ ભૂમિકામાં આપવામાં આવ્યું છે.

આ ચૌદ કાંચો પૈકી જે કાંચોને ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ તરીકે મેં અત્ર ઝાળખાવ્યાં છે અને જેની શ્લોક સંખ્યા ૨૭-૨૮ ની છે તેમાં એક વિશિષ્ટતા રહેલી છે. તે એ છે કે આ પ્રત્યેક કાંચમાં આ અવસરપિણીમાં થઈ ગયેલા શ્રીચક્રપદનાથ પ્રમુખ ચૌવીસ તીર્થંકરોની એક એક પદ દ્વારા સ્તુતિ કર્યા પછી તેના કંતમાં આ તમામ સમસ્ત તીર્થંકરો, આગમ અને ભક્ત-દેવતાની પણ પૃથક્ પૃથક્ પદ રચીને સ્તુતિ કરી છે. આથી કરીને આવાં કાંચોમાંથી દરેક તીર્થંકરની સ્તુતિરૂપ પદની સાથે પ્રત્યેક વેળા સમસ્ત તીર્થંકરાદિક સંબંધી ત્રણ પદોનો સમન્વય કરવાથી ચૌવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો ઉદ્ભવે છે અને તેમ થતાં આમાંથી ગમે તે સ્તુતિ-કદમ્બકનો પ્રતિકભણાદિક કરતી વખતે ઉપયોગ થઈ શકે તેમ છે. + આ વાત નીચે મુજબનાં ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિના નામથી ઝાળખાવાય તેવાં કાંચોના સંબંધમાં પણ ઘટી શકે છે:—

કાંચ-પ્રારંભ.	કર્તા.	છંદ.	પદ-સંખ્યા.
૧ કનકકાન્તિચતુર્શતં	શ્રીજિનપ્રભસૂરિ	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૬
૨ *પાત્વાવિદેવો વશ કલ્પવૃક્ષાઃ	”	ઉપભતિ	૨૬
૩ *આનન્દસુન્દરપુરન્દરનમ્રમૌલિં	પૂર્વાચાર્ય	વસન્તતિલકા	૨૮
૪ તત્ત્વાનિ તત્ત્વાનિ મૃતેષુ સિદ્ધં	”	ઈન્દ્રવજ્રા	૨૮
૫ ઋષભ ! નમ્રસુરાસુરશોભરં	”	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૮
૬ *ઋષભદેવમહં જિનનાયકં	”	દ્રુતવિલમ્બિત	૨૮
૭ *ચિન્તવાસવમૂપતિમણ્ડલી	શ્રીમુનિશેખર	”	૨૮
૮ સ્વામિન્ ! સુપાર્શ્વ ! ભગવન્ !	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસન્તતિલકા	૨૮
૯ જય વૃષભ ! જિનામિષ્ટયસે	શ્રીધર્મધોપસૂરિ	માલિની	૨૮
૧૦ જયશ્રીનેતારં પ્રથમં	શ્રીજિનમણ્ડનગણિ	શિખરિણી	૨૮
૧૧ સકલમજ્જલમૂરુહજીવનં	શ્રીદેવરત્નશિશ્ય	”	૨૮

આ તો ‘સંસ્કૃત સ્તુતિઓનો મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે. બાકી પ્રાકૃત ભાષામાં પણ આવી અનેક સ્તુતિઓ છે. અત્રે તો આવી બે સ્તુતિઓનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. તે પૈકી પૂર્વાચાર્યે માલિની છંદમાં રચેલી ૨૭ શ્લોકની એક સ્તુતિ જે મારા જોવામાં આવી છે તેનું આદ્ય પદ નીચે મુજબ છે:—

+ મુનિરત્ન શ્રીચતુરવિજયે આ સંબંધમાં મારૂ ધ્યાન ખેંચ્યું હતું, તેના પરિણામે મેં આ ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિશેષમાં તેમણે આવા કાંચોના પ્રારંભિક પદો પણ સૂચવ્યાં છે એ તેમની સાહિત્ય-સેવાની ભાવના પ્રકટ કરે છે.

* આ નિશાનીવાળાં કાંચો સિવાયનાં બાકીનાં સાત કાંચે અન્યાન્ય યમકમય છે.

૧ આ ૨૮ પદવાળા કાંચમાં ૨૫ માં અને ૨૬ માં એ બે પદો દ્વારા સમગ્ર જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, બ્યારે ઉપર્યુક્ત કેટકમાં આપેલા પ્રથમ કાંચના ૨૫ માંજ પદમાં જિન-શ્રેણીની સ્તુતિ છે.

૨ પ્રથમ પદ નહિ મળનાથી આ સાતમા શ્લોકનું પ્રારંભિક પદ આપેલું છે.

૩ એમણે રચેલું આ કાંચ યશ્વંતુ ક્રિયાપદમય છે.

૪ આઠવીજ આવી સંસ્કૃત સ્તુતિઓ છે એમ આ ઉપરથી સમજવાનું નથી, પરંતુ એથી વધારેના દર્શન કરવા હું બાંધમણી થયો નથી એટલે તેના મેં અત્ર પરિચય કરાવ્યો નથી.

“ જયપચક્રપચાવં મેહગંભીરરાવં
 મયજલનિહિનાવં નાયનીસેસભાવં ।
 હણિચકુસુમચાવં કોસકંતારદાવં
 પદમજિનમપાવં વંદિમો સ્તિજ્ઞતાવં ॥ ૧ ॥ ”

[જગત્પ્રકટપ્રતાપં મધગમ્ભીરરાવં
 મવજલનિહિનાવં જ્ઞાતાનિઃશેષભાવમ્ ।
 હતકુસુમચાપં કોષકાન્તારદાવં
 પ્રથમજિનમપાવં વન્દામહે સ્તિજ્ઞતાપમ્ ॥ ૧ ॥]

બીજી આવી સ્તુતિ ૨૮ પદ્યની છે અને તે શ્રીઉદયપ્રધાન મુનીશ્વરે શાર્દૂલવિકીરિત છંદમાં રચી છે. તેનું પ્રથમ પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ જસ્તાસી ચવળં ચતુર્થીદિવસે આસાદકિણ્હે તદ્વા
 જમ્મો નિષ્કલમણં ચ જસ્સ કસિણે ચિત્તદ્રમીવાસરે ।
 નાળં કરુણકિણ્હિગારસિ સિવં માહસ્સ તેરસ્સિણ
 કિણ્હાપ્પ સિસહેસરં જિણવરં વંદામિ તં સુંદરં ॥ ૧ ॥ ”

[યસ્યાસીત્ ચ્યવળં ચતુર્થીદિવસે આસાદકુણ્હે તથા
 જન્મ નિષ્કલમણં ચ યસ્ય કુણ્હે ચૈત્તદ્રમીવાસરે ।
 જ્ઞાનં ફાલ્ગુનકુણ્ઠેકાદર્યાં શિવં માઘસ્ય ત્રયોદર્યાં
 કુણ્ઠાયાં ક્રપ્તમેશ્વરં જિનવરં વન્દે તં સુન્દરમ્ ॥ ૧ ૧.]

ઉપર્યુક્ત કાવ્યોની જેમ સ્તુતિ-કદમ્બક જેમાંથી બની શકે એવું એક શ્રીચિહ્નરમણચિન્-
 શતિજિનસ્તવ પણ છે. આ કાવ્યમાં ૨૭ પદ્યો છે તેના પ્રથમના ૨૦ પદ્યોમાં અત્યારે મહાવિદેહ
 ક્ષેત્રમાં વિચરતા શ્રીસીમંધર પ્રમુખ ૧૧૧૩ તીર્થકરોની, ત્યાર પછીના ચાર પદ્યોમાં મધ્યમ,
 વર્ધમાન, વારિષેણ અને ચન્દ્ર એ ૪ શાશ્વત નામવાળાં ચાર તીર્થકરોની અને અન્યત્રના પદ્યોમાં

૧ (૧) સીમંધર, (૨) યુગંધર, (૩) શ્રીબાહુ, (૪) મુખ્યાહુ, (૫) મુગ્ધતા, (૬)
 સ્વયંપ્રભ, (૭) મધ્યભાનન, (૮) અનન્તવીર્ય, (૯) સુરપ્રભ, (૧૦) વિશાલ, (૧૧)
 વજ્રધર, (૧૨) ચન્દ્રાનન, (૧૩) વજ્રબાહુ, (૧૪) ભુજંગ, (૧૫) હંધિર, (૧૬) નેમિ,
 (૧૭) વીરસેન, (૧૮) મહાભદ્ર, (૧૯) દેવયશા અને (૨૦) અજિતવીર્ય એ આ ૧૧૩
 તીર્થકરોનાં અનુક્રમે નામ છે.

૨ સાધારણ રીતે એમ કહેવામાં આવે છે કે કોષ્ટનું નામ અમર રત્ન નથી અને રહેવાનું પણ નથી,
 પરંતુ અહિં આ પણ અપવાદ નગરે પડે છે, કેમકે આ ચાર નામો તેા પ્રત્યેક અવસર્પિણી-ઉત્સર્પિણીમા મોઝા
 રથા છે અને રહેશે એમ જાન શાસ્ત્રકારો કહે છે. અર્થાત્ જન્મભ્રમમાં અનેક નામો ભૂલી જવાશે-નષ્ટ થશે, પરંતુ
 આ નામોતો તેા નાશ નહિ થાય, ને તેા અમર રહેશે, બ્યારે ને તેા નામધારી તીર્થકર તેા દેહોત્સર્ગ થતા સિદ્ધિ
 રથાનમાં અમરતા ભોગવશે.

આગમ, સમસ્ત તીર્થકરો અને જિનશાસનાનુરાગી સ્વરસ્વતી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સમગ્ર કાવ્ય પાદાન્તયમકમય છે અને તે શ્રીસ્તોત્રસ્તોત્રના દ્વિતીય ભાગના અંતમાં અવચૂરિ સહિત છપાયેલું છે.

અત્રે એ ઉમેરવું અનાવરચક નહિ ગણાય કે ચેતાંબર સાહિત્યની માફક દિગંબર સાહિત્યમાં પણ ચરણસમાનતારૂપ ચમકમય પદો દ્વિગોચર થાય છે ખરાં, પરંતુ તે છતાં છવાયાં છે. દાખલા તરીકે મહાકવિ શ્રીવાગ્બદ્ધકૃત નેમિ-નિર્વાણ કાવ્યના છઠ્ઠા સર્ગમાં તેમજ કવિરાજ શ્રીહરિચન્દ્રે રચેલા ધર્મશર્માઉચ્યુદયના ૧૯ મા સર્ગમાં આવાં પદો છે. આ ઉપરાંત આદ્ય સ્તુતિકાર સ્વામી સમંતભદ્રેન્દ્રે રચેલા જિન-શતકમાં અનેક પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત પદો છે, પરંતુ તેમાં ચરણ-સમાનતારૂપ ચમકમય તો પાંચમા, પંદરમા, પચીસમા, એકાવનમા, બાવનમા અને એકસો આઠમા એમ છજ પદો છે. છતાં પણ એ ભૂલવા જેવું નથી કે ૧૫ મું પદ પાદાભ્યાસર્વપાદાન્તયમકમય છે અને ૨૫ મું પદ તો શ્રીશાભન-સ્તુતિનાં સમુદ્ગયમકમય ૪૯ માથી પર મા પદોના જેવું છે, જ્યારે ૫૧ મા અને ૫૨ મા પદો તો દ્વયક્ષરપાદાભ્યાસયમકમય અને દ્વયક્ષરસમુદ્ગયમકમય છે. આ રહ્યાં તે બે પદો:—

“તતોઽવૃત્તિમતામીમં તમિતામતિસુત્તમઃ ।

મતોઽમાતાઽતિતા તોનું તમિતામતિસુત્તમઃ ॥ ૫૧ ॥

નેતાનતનુતેનેનોઽનિતાન્તં નાતતો નુતાત્ ।

નેતા ન તનુતે નેનો નિતાન્તં ના તતો નુતાત્ ॥ ૫૨ ॥”

ઉપર્યુક્ત પ્રકારના ચમક ઉપરાંત વિવિધ પ્રકારના ચમકમય તેમજ ચિત્રમય કાવ્યો પણ જૈન સાહિત્યમાં છે. આ વાતની પ્રતીતિ કરવાની જેને ઇચ્છા હોય તેણે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની મારી સંસ્કૃત ભૂમિકા જોવી. તે તરફ નજર ફેંકવાથી સાથે સાથે જૈન (ચેતાંબર) સંસ્કૃત સાહિત્યનું ગૌરવ પણ ધ્યાનમાં આવશે, કેમકે એ સંબંધમાં પણ આ ભૂમિકામાં થોડુંક વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

૧ અત્ર ંધતિકમ છે અર્થાત્ સમસ્ત તીર્થકરોની સ્તુતિ કર્યા પછી આગમની સ્તુતિ કરવાની પ્રથાનું અત્ર ઉલ્લેખન થયેલું નહીં પડે છે.

૨ જૈન સાહિત્યમાં પાદાન્તયમકમય કાવ્યો ઘણાં છે. આમાં ચરણસમાનતારૂપ ચમકનો અંતર્ભાવ નહિ કરીએ તો એમ બેધકક કહી શકાય કે વિવિધ પ્રકારના પાદાન્તયમકથી અલંકૃત પદો શ્રીખરપદ્મદ્વિસ્મૃત ચતુર્વિંશતિકા માટેની સંખ્યામાં છે (જુઓ એ ગ્રન્થના ઉપોદ્ધાતના પર મા અને પઢ મા પૃષ્ઠો). સર્વાંગે આ ચમકથી અલંકૃત (મુદિત) કાવ્યો તો શ્રીદેવનન્દિકૃત સિદ્ધિપ્રિયરતોત્ર, શ્રીવિહરમાણ્વિંશતિજિનસ્તવ અને શ્રીજિનપ્રભુસ્મૃતિ પાદ્યજિનસ્તોત્ર છે.

અત્ર પાદાન્તયમક થુ છે તે ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે અનેક જાતના શબ્દાલંકારથી પરિપૂર્ણ અને અંધારા જેવા મોટા વૃત્તમાં શ્રીજમ્ મુનીચરે રચેલા જિનશતકના દ્વિતીય પરિચ્છેદનો સોળમો શ્લોક દષ્ટાન્ત-પે આપવામાં આવે છે:—

“લઘ્વાઽજસં શ્રિયો યઃ શિવપુરપાથિકાસદ્ગ્રાહાનોચિતાયા.

કોષાધીશૈર્નિશાન્તે નમુચિરિપુમિરાસદ્ગ્રાહો નો ચિતાયાઃ ।

અનીયાનાંય નિત્યં પરમગુરુકરઃ પર્વશાલીક્ષયાય—

પ્રાતેર્હેતુઃ પ્રધાનાં મવતુ સ મવતાં પર્વશાલીક્ષયાય ॥”

હવે પાછા પ્રસ્તુત વિષય ઉપર વિચાર કરીશું તો માહુમ પડશે કે આ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાંનાં કેટલાંક પદોમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો સર્વથા સમાન નથી, પરંતુ તેમાં બે ચરણોમાંથી એકમાં વિસર્ગની અધિકતા છે. જેમકે ૧૬ મા, ૨૨ મા, ૫૮ મા, ૬૩ મા તથા ૭૧ મા પદોમાં આવી હકીકત દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. પરંતુ આ કંઈ સ્પતિ નથી, કેમકે કહ્યું પણ છે કે—

“યમકશ્લેષચિત્રેષુ, લવયોર્લયોર્ન મિત્ ।
નાનુસ્વારવિસર્ગો ચ, ચિત્રમક્ષાય સમ્મતૌ ॥”

—વાગ્ભટાલંકાર શ્લોક ૨૦

આ કથન અનુસાર ૭૪ મા પદમાં ૩કાર અને લકારની અને ૮૦ મા પદમાં બકાર અને વકારની સવર્ણતા નજરે પડે એ સ્વભાવિક છે. પરંતુ ૬૩ મા પદમાં તો શકાર અને સકારનું પણ સાવરણ્ય સ્વીકારેલું જોવામાં આવે છે એ વિશેષતા છે, કિન્તુ તે પણ આવા યમકમય કાવ્યમાં વાંધારૂપ નથી (જુઓ પૃ ૦ ૧૧૨).

આ કાવ્યમાં ચોવીસ તીર્થકરો પૈકી કેટલાકનાં તો 'જનક અને જનનીનાં નામો પણ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે એ પણ એની વિશિષ્ટતામાં વધારો કરે છે; કેમકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તો ફક્ત પ્રથમ તીર્થકર શ્રીમદ્ધણ્ડેવનાજ પિતાશ્રીના નામનો ઉલ્લેખ છે, બાકીના તીર્થકરોની સ્તુતિઓમાં તો તે તે તીર્થકરનાજ નામનો સાક્ષાત ઉલ્લેખ છે,^૧ જ્યારે નેમિનાથ-સ્તુતિમાં તો રાજમતીનો પણ ઉલ્લેખ છે.^૨ આ રાજમતીના ઉલ્લેખને ધ્યાનમાં ન લઈએ તો એમ કહી શકાય કે શાલન-સ્તુતિ એ એકજ જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ છે, કેમકે પ્રત્યેક તીર્થકરના નામના સામાન્ય અને વિશિષ્ટ એમ બે બે અર્થો થાય છે તે પૈકી સામાન્ય અર્થ અન્ય રથે પણ ઘટી શકે છે. ચતુર્વિંશતિકાના સંબંધમાં તો આ હકીકત સંપૂર્ણ રીતે ઘટાવી શકાય છે, કેમકે ત્યાં ફક્ત પ્રથમ પદમાં 'નાલેય' એવો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે અન્ય ત્રે તો તીર્થકરોનાં નામોજ આપેલાં છે. આ પ્રમાણેની અત્ર વિશિષ્ટતા હોવા છતાં એ તો સુરૂપક વાત છે કે ત્રણે કાવ્યોમાં પ્રથમ પદમાં તો પ્રથમ તીર્થકરના પિતાશ્રીનાજ નામનો ઉલ્લેખ હોવાથી તદ્દંશે સમાનતા છે.

આ કાવ્યમાં વ્યાકરણના નિયમનો કોઈ રથે બંધ થયેલો જોવામાં આવતો નથી એ કવિશા-જની વ્યાકરણ-શાસ્ત્રની સિદ્ધસતતા સૂચવે છે વળી સંયોધનાર્થક રૂપના અન્તમાં એકાર કે એકાર હોય અને તેની પછી અકારથી શરૂ થતો શબ્દ આવે તો તે અકારનો લોપ કરી તેને સ્થાને

૧-૨ પહેલા ચાર તીર્થકરોના તેમજ ૧૨ મા, ૧૮ મા અને ૨૨ મા તીર્થકરોના જનકનાં નામો તેમજ ખીજ, નવમા અને દશમા એ ત્રણ તીર્થકરોની જનનીનાં નામોનો સાક્ષાત ઉલ્લેખ છે.

૩ આ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં ૧ લા, ૨ જા, ૪ થા, ૧૦ મા અને ૧૨ મા તીર્થકરોનાં નામો આપવામાં આવ્યાં નથી.

૪ આ હકીકત ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના સંબંધમાં પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. જુઓ ૮૫ મો શ્લોક (આવી રીતે ૮૯ મા શ્લોકમાં પાર્શ્વનાથના પાર્શ્વ વક્ષનું પણ નામ નજરે પડે છે,)

૫ જુઓ ચતુર્વિંશતિકાનો ઉપોદ્ધાત (પૃ ૦ ૪૭-૫૧)

અવગ્રહ રાખવામાં આવે છે એવાં જે દ્રષ્ટાન્તો ભાગ્યે નજરે પડે છે તે પણ આ કાવ્યમાં દગ્ગોચર થાય છે. એ વાતની ૪૮ મા, ૫૭ મા, ૮૧ મા અને ૯૬ મા પદો સાક્ષી પૂરે છે.

વિશેષમાં એમણે અત્ર એકાક્ષરી કૌશલનો પણ ઉપયોગ કર્યો છે એ એમના કૌશ સંબંધીના પાદિત્યને પણ પ્રકટ કરે છે. આ યમકમય કાવ્યમાંનાં અનેક પદો ^૧અનુપ્રાસથી પણ અલંકૃત છે એ તરફ ધ્યાન આપતાં એ પણ ઉમેરવું ઉચિત સમજાય છે કે કવિરાજ પાસે શબ્દનો અસાધારણ ભંડાર હોવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે મેં યથામતિ વ્યાકરણ, કૌશ, અલંકાર, વિષય ઇત્યાદિની અપેક્ષાએ આ કાવ્યની સ્થળ સમીક્ષા પાઠક-વર્ગ સમક્ષ ઉપસ્થિત કરી છે, કેમકે તેની સૂક્ષ્મ (આન્તરિક) સમીક્ષાનું કાર્ય કરવા જેટલું મારામાં બુદ્ધિ-બળ નથી. આથી કરીને તે બદલ હું સાક્ષર-વર્ગની ક્ષમા ચાચું અને સાથે સાથે એ ત્રુટિ દૂર થવાની તેમની તરફથી આશા રાખું તો વધારે પડતું નહિ ગણાય.

કવીશ્વર-વિચાર—

ધણી વાર એમ કહેવામાં આવે છે કે કાવ્યની ખરી ખૂબી તો તેના ઉત્પાદક કવિરાજનાં જનક, જનની, જન્મ-ભૂમિ, સત્તા-સમય વિગેરેથી વાકેફગાર થતાં ધ્યાનમાં આવે છે. આ સંબંધમાં વિશેષ ઊદાપોહ ન કરતાં વસન્તતિલકા નામના છંદમાં ઉપર્યુક્ત પ્રકારના યમકમય કાવ્ય રચનારા તરીકે ^૨અદ્વિતીય એવા કવીશ્વર શ્રીમેદ્વિજયગણિ પરત્વે યથાસાધન વિચાર કરવામાં આવે છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ સંબંધી વિશેષ માહિતી મને મળી શકી નથી. પરંતુ તેઓ તત્પ્રાગ્જ્ઞના છે, વળી તેમણે પદ્ધિત તેમજ ગણિ પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી હતી તેમજ તેઓ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિના શિષ્ય થાય છે એ વાત તેમજ તેઓ શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરના સમયમાં થઈ ગયા છે એ હકીકત પણ તેમણે રચેલ આ કાવ્યની અવ્યરિના અંતિમ ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ઇતિ શ્રીતપામચ્છાધિપતિશ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરાજ્યે સકલપણ્ડિતોત્તમપણ્ડિતશ્રીઆનન્દવિજયગણિચરણ-કમલચન્દ્રીકાયમાળેન પણ્ડિતમેરુવિજયગણિના વિરચિતા સ્વાંપજ્ઞચતુર્વિંશતિજિનાનન્દનામસ્તુત્યવચ્ચૂરિકા સમ્પૂર્ણા. ”

શ્રીવિજયસેનસૂરીશ્વરનો સમય વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દી હોવાનું સુપ્રસિદ્ધ છે. આથી કરીને આ કવિરાજ વિક્રમની સત્તરમી શતાબ્દીના ઉત્તરાર્ધમાં એટલે કે ઇ. સ. ની ૧૭ મી શતાબ્દીના પૂર્વાર્ધમાં થઈ ગયા હોવા જોઈએ.

૧ અનુપ્રાસનું લક્ષણ એ છે કે:—

“ તુલ્યશ્રુત્યક્ષરાવૃત્તિ-રનુપ્રાસઃ સ્ફુરદ્ગુણઃ ।

અતત્પદઃ સ્યાચ્છેકાનાં, છાટાનાં તત્પદશ્ચ સઃ ॥ ”

—વાલ્મીકીભંડાર ૨લો. ૧૭

૨ અદ્વિતીય કહેવાનું કારણ એ છે કે અન્ય કોઇ સ્વેતાંબર કવિરાજે આ છંદમાં ચરણ-સમાનતાશ્વ યમક બદલ ૯૬ શ્લોકની સ્તુતિ રચી હોય એમ ગણવામાં આવ્યું નથી.

કૃતિઓ—

આ કવિરાજે 'વિગ્નપતિ-પત્રી' (સંસ્કૃત ભાષામાં) અને શ્રીપાલ-રાસ પથ્થુ (ગૂર્જર ગિરામાં) રચ્યાનું કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત તેમણે અન્ય કોઈ અન્ય રચ્યો હોય તો તેની મને ખબર નથી.

કવિરાજના ગુરૂશ્રી—

“ આનંદવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતવાનરગણિશિષ્યપંડિતઆનંદવિજયગણિમિજંસલમંરુમાળદ્વારે ચિત્કોશ મુક્તા સં ૧૬૫૯ ” એવો ઉલ્લેખ શ્રીકેનકપ્રભકૃત હૈમન્યાસ (દુર્ગપદન્યાસ) ની હરત-લિખિત પ્રતિના અન્તમાં છે એ પ્રમાણેની જે હકીકત જેસલમીરમાળદ્વામારીયમ્ન્યાનાં સૂચી એ નામના પુસ્તકના ૫૩ મા પૃષ્ઠમાં જોઈ શકાય છે તે ઉપરથી શ્રીઆનંદવિજયગણિ શ્રીઆનંદ-વિમલસૂરીશ્વરના પ્રશિષ્ય અને વિજયવિમલના નામથી પણ જાણખતા પહિરત શ્રીવાનરેષિના શિષ્ય થતા હતા એમ જોઈ શકી શકાય. આ શ્રીઆનંદવિજયગણિ પ્રસ્તુત કવિરાજના ગુરૂ હોવાનો પૂર્ણ સંભવ છે. એમણે જેસલમેરના ભંડારમાં વિ. સં. ૧૯૫૬ માં નક્ષાચનની પણ પ્રતિ મૂકી હતી (જુઓ જે. ભાં. સૂચી, પૃ. ૫૫).

આ આનંદવિજયગણિજન યુદ્ધિવિમલ નામના શિષ્ય હતા એ વાત નીચેના ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ વિક્રમાદિત્યસંવત્સરાત ૧૦૦૯ વર્ષે લિપ્તતત્ત્વપત્રીયપુસ્તકાત્ જેસલમદમહાદ્વા સંવત ૧૬૫૧ વર્ષે આષાઢશુદ્ધ ૩ સોમવારે પુવ્યનક્ષત્રે તપામન્નાધિગજમદ્વારકશ્રીશ્રીઆનંદવિમલસૂરીશ્વરશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રી પુ-વિજયવિમલગણિશિષ્યશિરોમણિપંડિતશ્રીદ્ આનંદવિજયગણિશિષ્યદુદ્ધિવિમલેન લિપ્તિતમિદં પુસ્તકં ॥ ”

જે પ્રતિના અન્તમાં આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ છે તે શ્રીમહેન્દ્રચંદ્રસૂરિની પંચમી માહાત્મ્ય (પ્રા.) નામની કૃતિ છે. જેસલમેરમાં રહેલી વિ. સં. ૧૦૦૯ માં તાડપત્ર ઉપર લખેલી પ્રતિ ઉપરથી શ્રીયુદ્ધિવિમલ સુનીશ્વરે તેની એક નકલ કરી હતી. આ નકલ પાઠણના જૈન ભંડાર (દેશીલીઆ વાડ) માં છે.

જૈન અન્થાવલીમાં શ્રીહંપકુલકૃત બંધહેતુદયત્રિભંગી પ્રકરણના વૃત્તિકાર, અજ્ઞાતોચ્છ પ્રકરણના વૃત્તિકાર તેમજ અન્યાયચ્છેદકુલકના કર્તા એ ત્રણેના સંબંધમાં આનંદવિજયના નામનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી. કેમકે સં. ૧૬૦૨ માં રાણપુરમાં બંધહેતુદય-

૧ આનો ઉલ્લેખ શ્રેષ્ઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકાલયાર ૬૩ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ ‘ શ્રીચતુર્વિંશતિ-જિનાનંદસ્તુતયઃ ’ ના અંગ્રેજ આયુષમા જોવામાં આવે છે. વિગ્નપતિ-પત્રીના કર્તા તરીકે મેરુવિજયનું નામ જૈન અન્થાવલી (પૃ. ૩૪૩) માં પણ આપેલું છે, પરંતુ તેજ આ કરીશ્વર છે કે કેમ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે.

૨ આ કૃતિના એક ચતુર્થાંશનો પહિણ લાલચન્દ્રે તૈયાર કરેલો અનુવાદ પ્રકાશિત છે.

ત્રિભંગી પ્રકરણની વૃત્તિ રચનારા તરીકે તે અન્યના અન્તિમ ભાગમાં આપેલા પ્રલોકમાં વિજયવિમલ નામ સુરપદ નગરે પડે છે. આ રદ્ધા તે પ્રલોક:—

“તપગણપુસ્કરતરણિ—શ્રીશ્રીઆનન્દવિમલસૂરીનામ્ ।

શિષ્યેણેયં ટીકા, વિહિતા ગણિવિજયવિમલેન ॥ ૧ ॥

દ્વિત્વરસનિશાકર(૧૬૦૨)મિતે વર્ષે હર્ષેણ ‘રાણપુર’ નગરે ।

સ્વપરાર્થકૃતે રચિતા, ટીકેયં ભવતુ પુણ્યકરી ॥ ૨ ॥”

૩૧ પદવાળા ૨ અભ્યાસઉછુકલોક (અભ્યાસોંછ પ્રકરણ)ની વૃત્તિના પ્રાન્ત ભાગમાંના નિમ્ન-લિખિત—

“કોવિદ્વિજયવિમલગણિશિષ્યેણાનન્દવિજયસહૈન ।

एकत्रिंशत्पद्यार्थो लिखितः कोऽपि समयोक्तः ॥”

—ઉદ્દેષ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેના કર્તા ૩ શ્રીવિજયવિમલગણિના શિષ્ય-રત્ન શ્રીઆનન્દવિજય છે. એટલે કે આ ઉદ્દેષ તે સત્ય છે.

શ્રીમેદ્વિજયગણિ તેમજ શ્રીભુદ્ધિવિમલ મુનિના ગુરુ અને જેસલમેરમાંના તપાગચ્છના લંકારના સંવર્ધક-પોષક એવા આ શ્રીઆનન્દવિજયગણિએ શ્રીહીરવિજયસૂરિને તેમજ શ્રીવિજયસેનસૂરિને પૂછેલા મનનીય પ્રશ્નો હીરપ્રશ્ન યાને પ્રશ્નોત્તર સમુચ્ચય (શ્રી હંસવિજય જૈન શ્રી લાયબ્રેરી અન્યમાલા નં. ૧૮) ના પ. ૧૨ માં તેમજ સેનપ્રશ્ન (દે. લા. પુ. ફં.) ના પ. ૧૮-૨૩ માં છે.

મેદ્વિજય નામના અન્ય મુનીશ્વરે—

મહોપાધ્યાય “શ્રીમેદ્વિજયગણિના શિષ્ય-રત્નનું નામ મેદ્વિજય છે. વળી (૧) નવ વાડી સંગ્રહ, (૨) ધરિયાવહી સંગ્રહ (ગાથાંક ૧૬), (૩) મેતાર્થમુનિ સંગ્રહ (ગા. ૧૫), (૪)

૧ આ વૃત્તિ જૈન આત્માનન્દ સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થયેલી છે. સાથે સાથે આ અન્યમાં વાનરપિંએ રચેલું સાવચૂરિક બંધોદયસત્તા પ્રકરણ પણ આપેલું છે. વિશેષમાં સં. ૧૬૨૩ માં રચેલી અવચૂરિ સાથેનું તેમજ રચેલું ભાવપ્રકરણ પણ આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૨ શ્રીઆનન્દવિજયગણિપ્રકૃત પદાર્થ (વૃત્તિ) સહિત શ્રીઆત્માનન્દ સભા તરફથી વિ. સં. ૧૯૬૯ માં પ્રસિદ્ધ થયેલા આ અન્યના અન્તિમ ભાગમાં “હિત ‘અભ્યાસઉછાદ્ય’” હિત કુલકક્ષતિ: સમાપ્તા ॥ પશ્ચિતશ્રીઆનન્દવિજયગણિકૃતા સુવિહિતયતિતિવાચનાકૃતે લિખિતા પ્રથમાવશે જુદ્ધિવિમલગણિના ” આ પ્રમાણેનો ઉદ્દેષ છે. આમાં પણ ભુદ્ધિવિમલનું નામ નગરે પડે છે. પરંતુ અત્ર તેઓ પૌતાને શ્રીઆનન્દવિજયગણિના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવતા નથી એ વિચારસ્પૃધ છે.

૩ પ્રકરણાદિકના સારા પ્રેમી અને વ્યાખ્યાતા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા આ શ્રીવિજયવિમલગણિએ ગચ્છાધાર પ્રકીર્ણની ટીકા તેમજ તંદુલવૈચારિકની અવચૂરિ (વ્યાખ્યા) રચી છે. આ પૈકી પ્રથમ અન્ય શ્રીઆનન્દવિજય સમિતિએ અને દ્વિતીય અન્ય શ્રેષ્ઠિ દે. લા. જૈ. પુ. ફંડ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે.

૪ બુદ્ધે ભક્તામર તથા કદયાબુમન્દિરસ્તોત્રોત્રી મદીય ભૂમિકા.

આવકશુભ સંજાય (ગાં ૧૫) અને (૫) ગજસુકુમાલ સંજાય (ગાં ૧૪) ઇત્યાદિ કૃતિઓના રચનારનું નામ પણ 'મેરૂવિજય' છે. એઓ 'શ્રીદેવવિજય'ના પ્રશિષ્ય અને 'શ્રીજયવિજય'ના શિષ્ય થાય છે. નંદીપેણ સંજાયના કર્તાનું નામ પણ મેરૂવિજય છે અને તેઓ શ્રીહર્ષવિજયના શિષ્ય છે. આ ઉપરાંત (૧) પૃથ્વી સચિત સંજાય, (૨) ધન્વાની સંજાય અને (૩) વસ્તુપાલ-તેજપાલનો શસ એ બ્ર-ધેના કર્તાઓ પણ મેરૂવિજયના નામથી જોળાય છે. પરંતુ આ પૈકી પ્રથમ કૃતિ શ્રીલાલવિજયના શિષ્યે, બીજી શ્રીજનવિજયના શિષ્યે અને ત્રીજી કૃતિ શ્રીરંગવિજયના શિષ્યે રચી છે.

પરિશિષ્ટ-પરિચય

(૧) સાધારણ જિનસ્તુતિ—

આ બ્ર-ધના અન્તિમ ભાગમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત સાધારણજિનસ્તુતિ અવચૂરિ, અનુવાદ ઇત્યાદિ સહિત આપવામાં આવી છે. આ 'ઉપનતિ' છંદમાં રચાયેલી 'અનુરથી' સ્તુતિને 'સાધારણજિનસ્તુતિ' કહેવાનું કારણ એ છે કે આમાં કોઇ અસુક તીર્થકરના નામનો ઉલ્લેખ નથી એટલું જ નહિ પણ તે અસુક તીર્થકરની સ્તુતિ છે એમ સૂચન કરનાર કોઇ શબ્દ કે પદ પણ નથી એટલે કે આ ગમે તે કોઇ પણ તીર્થકરની સ્તુતિરૂપ ગણી શકાય તેમ છે.

આ સ્તુતિના કર્તા શ્રીસોમતિલકસૂરિકે રચેલા 'સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર'નો ઉલ્લેખ (અનુવાદ સહિત) મેં સ્તુતિ-અનુવિશતિકા (પૃં ૧૬૮-૧૭૦) માં કર્યો તે વખતે એમના સંબંધમાં મેં કંઈ જિહ્વાપોહ કર્યો નથી, એટલે આ વખતે પણ તેમ કરવું ઇષ્ટ નહિ ગણાય એથી કરીને તેમના વિષે મેં શબ્દ લખવા પ્રવૃત્ત થાઉં છું.

૧-૩ આ ત્રણે મુનીશ્વરોની સ્થૂલ રૂપરેખા મારે જુઓ સ્તુતિ-અનુવિશતિકાની મારી સરકૃત ભૂમિકે

૪ ઉપનતિનું લક્ષણ એ છે—

“ સ્યાવિન્દ્રવજ્રા યદિ તૌ જગૌ ગઃ, ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતાં મૌ ।

અનન્તરોદીરિતલક્ષમભાજૌ, પાર્વૌ વર્દીયાનુપજાતયસ્તાઃ ॥ ”

૫ એકના એક પદના ચાર અર્થો થયા હોવાથી આ સાધક છે.

૬ સાધારણ-સ્તોત્રો તેમજ સ્તવનો પૈકી કટલાંક નો જૈનસ્તોત્રસંયજ્ઞના પ્રથમ અને દ્વિતીય ભાગમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

૭ આ દશ પદનું સ્તોત્ર છે અને તેના અન્તિમ પદમાં તો કર્તાએ આરકતરી રીતે પોતાનું નામ પણ સૂચ્યું છે. આ સ્તોત્ર અવચૂરિ સહિત જૈનસ્તોત્રસંયજ્ઞના દ્વિતીય વિભાગ (પૃં ૩૩)માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. જૈન અન્થા-વલીના ૨૯૪ માં પૃષ્ઠમાં ૪૦ પદનું સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર સોમતિલકે રચેલાનો ઉલ્લેખ છે, તેથી આ કોઇ બીજી કાવ્ય છે અને તેના રચનારા પણ કોઇ અન્ય મુનિરાજ છે કે કેમ એ પ્રશ્ન ઉઠે છે. આ પ્રતિ જ્ઞેસલમેરમાં હોવાનું ત્માં સૂચ્યું છે, પરંતુ 'જેમલમેરામઝાગારીયમ્મ્યાના સૂત્રી'માં તેનું નામ જણાતું નથી. કિન્તુ આથી કરીને તે જ્ઞેસલમેરના બંધારમાં નથીજ એમ કહી શકાય નહિ, કારણ કે જ્. ભાં. સૂત્રી એ મહત્ત્વવાળા અને ઉપયોગી જણાયેલા અન્યેનુંજ વર્ણનમક સૂચીપત્ર છે; એ સમસ્ત અન્યેનું સૂચી-પત્ર નથી એ વાતની એ અન્થની પ્રસ્તાવનાના ૧૪ માં અને ૧૫ માં પૃષ્ઠો સાક્ષી પૂરે છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિ ચતિશ્ચતકકલ્પ વિગેરેના રચનારા ^૧શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્ય અને કાલસિત્તરી પ્રમુખ ગ્રન્થોના રચનારા ^૨શ્રીશ્રીમંથોષસૂરિના પ્રશિષ્ય થાય છે. વિમલપ્રભ, પરમાનન્દ અને પદ્મતિલક એ નામના ત્રણ મુનીશ્વરો એમના ગુરુભાઈ થાય છે. આ તથા-ગચ્છીય સૂરિજનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૫૫ માં થયો હતો. વિ. સં. ૧૩૬૬ ના માઘ માસમાં તેમણે દીક્ષા લીધી હતી અને વિ. સં. ૧૩૭૩ માં તેઓ સૂરિ-પદ પ્રાપ્ત કરવા બાઘ્યસાળી થયા હતા. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“સ વાળવાળવિકુ(૧૩૫૫)વર્ષમાઘે

જાતઃ પદામ્યામનુકૂલસંદેઃ ।

નન્દાક્ષવિન્ધે (૧૩૬૯) વ્રતમાઘ્ય મેજે

વહન્યન્ધવિન્ધે (૧૩૭૩)પિ પદપતિઙ્કામ્ ॥”

—શ્રીમુનિમુન્દરસૂરિકૃત ગુર્વાવલી શ્લો. ૨૭૪

જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૫૬) ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે શ્રીસોમતિલકસૂરિએ આશ્ચર્યજનકકલ્પની ૨૬૪૭ શ્લોકપ્રમાણકૃતિ રચવા ઉપરાંત શીલતરંગિણી (સં. ૧૩૬૪ માં) અને વૃહત્-નૃસિંહ-ક્ષેત્રસમાસ તથા સત્તારિસયઠાણુ પ્રકરણ એ બે ગ્રન્થો પણ રચ્યા છે. આ પૈકી સત્તારિસયઠાણુ ૧૩૨૭ માં રચાતો જે ઉલ્લેખ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૧૩૮)માં આપવામાં આવ્યો છે તે યોગ્ય નથી. પરંતુ તેને બદલે ખંભાતની ટીપમાં સં. ૧૩૮૭ નો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે પં. દેવવિજયની વૃત્તિ સહિત જૈન આત્માનંદ સભા તરફથી પ્રકાશિત થયેલા સત્તારિસયઠાણુ પ્રકરણના અન્તમાં આપેલી ૩૫૮ મી ગાથા આ પ્રકરણ વિ. સં. ૧૩૮૭ માં રચાયાની સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ સોમપ્રભ નામના ખીન્ન પણ એક આચાર્ય થયા છે. એમને લગતી યૌદ્ધિક માહિતી મેં શૃંગાર-વેરાગ્ય-તરંગિણીની પ્રસ્તાવનામાં આપી છે, વાસ્તે તેના જિજ્ઞાસુને તે એવા બહામણુ કરે હું. આ આચાર્ય સંબંધી ઉલ્લેખ ગુર્વાવલી (શ્લો. ૭૭)માં છે. એમણે સો અર્થવાળું એક પ્રાકૃત પદ્ય પણ રચ્યું છે એમ મુનિગજ શ્રીચતુરવિજય જણાવે છે.

૨ એમની રચ્ણ રૂપરેખા સાર બુદ્ધિ ઋષભ-પંચાશિકા (પૃ. ૪૭) એમણે સમવસરણુ-પ્રકરણ, કાલ-સમતિકા, હેહુસ્થિતિ-પ્રકરણ, ચોનિ-સ્તવ, અદ્યમકમય ચતુર્વિશતિજનસ્તુતિ, યુગપ્રધાન-સ્તોત્ર, ‘દેવેન્દ્રેશિંશ’થી, ‘યુયં યુવા’થી અને ‘સસ્નાશર્મા’થી શરૂ થતી સ્તોત્રમય સ્તુતિઓ, ગિરિનાર-કલ્પ, અદ્યાપદ-કલ્પ વિગેરે ગ્રન્થો રચ્યા છે. આ પૈકી યુગપ્રધાનસ્તોત્ર કે જેને દુઃખમકાલ-સ્તવન તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે, તેનાં આવ અને અન્તિમ પદો નીચે મુજબ છે:—

“વીરજિણમુવણવિસ્સુઅપવચણમયણિઙ્કવિળમણિસમાણે ।

વદ્ધંતસુઅનિહાણે ધુણામિ સૂરી જુગપ્પહાણે ॥ ૧ ॥”

“પવં વેલિંદણયં સિરિવિજ્ઞાણંવધમ્મકિત્તિમયં ।

વીરજિણપવચણદિઙ્કં દૂસમસંઘં નમહ ણિઙ્કં ॥ ૨ ॥”

આ નામના ખીન્ન પાંચ આચાર્યો થયા છે એમ જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ નામના પુસ્તકના ૬૮ મા પૃષ્ઠ ઉપરથી ભેદ શક્ય છે.

“તેરહસયસમસીય (૧૩૮૭) છિહિયમિળં સોમતિલયસૂરીઈં ।
અઘમત્યખાપ હેમસ્સ સંઘવર્રયજનતળયસ્સ ॥”

આ ઉપરથી સુરપદ રીતે જોઈ શકાય છે કે સ્તરરિસયકાણુના કર્તા (શ્રીસોમપ્રભસૂરિના શિષ્યવર્ચ) શ્રીસોમતિલકસૂરિજ છે અને વળી એ અન્ય રત્ન નામના સંઘવતિના પુત્ર હોમના અભ્યાસાર્થે તેમણે રચ્યો હતો.

કદાચ એ નામના બીજા સૂરિએ એ વર્ષમાં આ અન્ય રચ્યો હોય એમ માનવાનો પ્રસંગ ખાસ થાય, પરંતુ તે વાત સંભવતી નથી, કેમકે શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિદ્વર ગુર્વાવહીના ૨૮૪ માં શ્લોકના પ્રારંભમાં “વૃદ્ધક્ષેત્રસમાસપતિશત્પથાનાદિશાસ્ત્રેન્વેઃ” એવો દીવા જેવો ૨૫૪ ઉલ્લેખ છે.

શીલતરંગિણીના કર્તા વૃદ્ધક્ષેત્રસમાસાદિના કર્તાથી બીજા હોય એમ લાગે છે, કારણકે જૈન અન્થાવહીના ૧૮૯ માં પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ અન્ય સં. ૧૩૯૪ માં નહિ પરંતુ સં. ૧૨૯૪ માં રચાયેલો છે. વળી તેના કર્તા તો રૂદ્રપદ્મીય ગૃહ્યીય સોમતિલકજી છે એ વાત તેમજ તે શીલોપદેશમાલાની વૃત્તિ છે એ હકીકત પણ વૃહત્-ટિપ્પનિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં પુસ્તકાકારે ભાષાંતર સહિત શ્રાવક ભીમસી માળેકે પ્રસિદ્ધ કરેલ શીલોપદેશ-માલાની પ્રશસ્તિના નિમ્ન-લિખત નવધી અગિયાર પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે નવાંગીવૃત્તિ-કાર શ્રીઅભયદેવસૂરિની પરપરામાં થએલા શ્રીસંઘતિલકસૂરિના શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસૂરિએ પ્રથમ શીલતરંગિણી નામની વૃત્તિ રચી, ત્યાર પછી તેનું અધ્યયન કરી અર્થ રુકુટ કરવા માટે સેદ સાધુના આદેશથી અને લાલા સાધુ (શાહ)ના પુત્ર છાણુ સાધુએ કરેલી પ્રેરણાથી મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાતિલકે વિ. સં. ૧૨૯૪ માં નવી વૃત્તિ રચી. આ રહ્યાં તે પદ્યો:—

૧ આ સંબંધમાં સાક્ષરવર્ચ લાલચંદ્ર ભગવાનદાસ સૂચવે છે કે—

“હી. હં. તરકથી શીલતરંગિણી પ્રકાશિત થયેલી છે, પરંતુ તેમાં પ્રશસ્તિ જેવામાં આવતી નથી. આ પ્રક્રમાં તમે ભી. મા. ના પુસ્તક પરથી પ્રશસ્તિનાં પદ્યો ટાંક્યા છે; અંદિના સમ્રાટની હરતલિખિત પ્રતિમાં યોગ ફેરફાર સાથે તે પદ્યો છે. પરંતુ વિ. સં. ૧૨૯૪ કે ૧૩૯૪ એ બરાબર અંધઅંસતું જણાતું નથી, કારણ કે આ સોમતિલકસૂરિના ગુરુ તથા સતીર્થ ગુરુઅધુની કૃતિ વિ. સં. ૧૪૨૨ તથા ૧૪૨૯ માં રચાયેલી છે. તે બંને કૃતિ દે. લા. પુ. ફૂંડ તથા હી. હં. તરકથી પ્રકાશિત બોવાય છે. ઉપરની શીલતરંગિણીની પ્રશસ્તિમાં સૂચવેલ વિદ્યાતિલકસૂરિ એ સંઘતિલકસૂરિના બ્રહ્મા (શિષ્ય) જણાય છે કે જેણે જિનપ્રભસૂરિના કન્નાણ્ય વીરકલ્પનો પરિશેષ ભાગ રચ્યો છે; જેમાં વિ. સં. ૧૩૮૯ નો ઇતિહાસ પણ આપેલ છે. મહારા અનુમાન પ્રમાણે શીલતરંગિણીને જ શીલોપદેશમાલાની નવી વૃત્તિ તરિકે ત્યાં આગળખાવી છે. શીલોપદેશમાલાસૂત્રાર્થના અભ્યાસી છાણુ (જી) શાહે વિદ્યાતિલકસૂરિ(સંઘતિલકસૂરિશિષ્ય) દ્વારા-અર્થાત તેમને પ્રાર્થના કરી તેમના પરિવારમાંથી-તેમની આજ્ઞામા રહેલા સોમતિલકસૂરિ પાસે એ પૂર્વોક્ત વૃત્તિ કરાવી. રચનાસમયમાં ત્યાં વિક્રમાંકે છે, ત્યાં કદાચ બૂલ થઈ હશે. જોકે લેવાથી સમ્બધ મળે છે. ૧૨૯૮+૧૩૫=૧૪૨૨ વિ. સં. ૧૪૨૯ બરાબર આવે છે. મુળનો અર્થ એ લેવામાં આવે તો વિ. સં. ૧૪૨૭ આવે. એમાં પણ વાંધો નથી. વિ. સં. ૧૪૨૯ માં રચાયેલી પ્રત્નોત્તર-રત્નમાલાવૃત્તિમાં પણ આ શીલોપદેશમાલાવૃત્તિનો ઉલ્લેખ છે, તેને પણ વાંધો આવતો નથી.”

“તત્ત્વીયચરણહૃયીસરસિજૈકપુષ્પન્ધવઃ

સ સક્કૃતિલકપ્રચુર્જયતિ સામ્યતં મચ્છરાત્ ।

શકક્ષિતિપવોષકૃત્ પ્રમુજિનમમાલુમહાત્

ત્વવાસતગણમૃત્યુમ્મુલ્લસતસ્વવિદ્યાગમઃ ॥ ૯ ॥

તત્પાવપદ્મહંસો વિવૃત્તિ શીલોપવેશમાલાયાઃ ।

શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ શ્રીશીલતરક્ષિણીં ચક્રે ॥ ૧૦ ॥

હાલાસાધોસ્તનૂજઃ પ્રમુળગુણનિધિઃ સાગ્રુસેઠાનુમત્યા

હામૂઃ શીલોપવેશસ્ત્રજમલહિયા સુવ્રતોઽષીત્ય સમ્યક્ ।

અર્થ વિજ્ઞાતુમસ્યા યુગનિધિસરવૌ (૧૨૯૪) વત્સરે વિક્રમાદ્વે

વૃત્તિ નવ્યાં સ વિદ્યાતિલકમુનિવરાત્ કારયામાસ સાધુઃ ॥ ૧૧ ॥”

આ શ્રીસોમતિલકસૂરિના લઘુ શુર્યાંધવ અને પ્રશ્નોત્તરરત્નમાલાના વૃત્તિકાર શ્રીદેવેન્દ્ર મુનિની પ્રેરણાથી એમના શુર્યર્થ સંઘતિલકસૂરિએ સમ્યક્સ્વસ્ત્વત્તિકાની વૃત્તિ સં. ૧૪૨૨ માં રચી હતી એ વાતની આ ગ્રન્થની પ્રશસ્તિનાં નિમ્નલિખિત પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે:—

“શ્રીસક્કૃતિલકાચાર્યા—સ્તત્પાદામ્બોજરેણવઃ ।

સમ્યક્સ્વસતતેવૃત્તિં, વિદ્યુસ્તસ્વકૌમુદીમ્ ॥ ૯ ॥

અદમચ્છિદ્ર્યવરસ્ય સોમતિલકાચાર્યાનુજસ્યાધુના

શ્રીવેવેન્દ્રયુગીશ્વરસ્ય વચસા સમ્યક્સ્વસત્સતતેઃ ।

શ્રીમદ્વિક્રમવત્સરે દ્વિતયનામ્બોધિસપાકૃત્યમે (૧૪૨૨)

શ્રીસારસ્વતપત્તને વિરચિતા ક્ષીપોત્સવં વૃત્તિકા ॥ ૧૦ ॥”

શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત પદ્દર્શન મધુચયની ટીકા રચનારાઓમાં શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ પણ છે એ હકીકત જૈન ગ્રંથાવલીના ૭૯ મા પૃષ્ઠની નીચે મુજબની ટીપ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“વિદ્યાતિલક એ સોમતિલકસૂરિનું ખીલું નામ છે. તેઓએ સં. ૧૩૮૯ માં તીર્થકલ્પના અન્તે રહેલું વીરકલ્પ રચ્યું છે. જિનદેવસૂરિ એમના શિષ્ય હતા.” પરંતુ આ શ્રીસોમતિલકસૂરિ તે આ પ્રથમ પરિશિષ્ટના નાયકથી ભિન્ન હોવા જોઈએ એમ એમના શિષ્યના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે.

અષ્ટપંચાશત્સ્તુતિના વૃત્તિકારનું તેમજ લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું નામ પણ સોમતિલક છે એ વાત જૈન ગ્રંથાવલીના ૨૭૩મા અને ૨૮૮મા પૃષ્ઠ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. પરંતુ તે સંબંધમાં ત્યાં વિશેષ માહિતી નહિ આપેલી હોવાથી આ કથા સુનીધર છે તેના નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે.

વિશેષમાં શ્રીધર્મધોપસૂરિના ઉપદેશથી પૃથ્વીધર સાધુએ કરાવેલાં ચૈત્યને ઉદ્દેશીને ૧૬ પ્રલોકનું સંસ્કૃત ભાષામાં સ્તોત્ર રચનારા સુનીધર પણ શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ વાત ગુર્જાવલી (દ્વિતીય આવૃત્તિ, પૃ. ૨૦) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. કિન્તુ આ સૂરિજી તો આપણી કથાના નાયક હોય એમ જણાય છે, કેમકે આ કાર્યોનું પ્રશંસાત્મક વર્ણન તો શ્રીધર્મધોપસૂરિના સંતાનીય કરે એ સ્વાભાવિક છે. આ નિમ્ન-લિખિત પંક્તિમાં ચોબેલ ‘પૂજ્યગુરુ’ પદ પણ ખાસ અર્થસૂચક હોય એમ બાહે છે.

“અમ્મ શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિતપ્રાસાદસ્થાનસંલભા શૂલનાયકજિનનામાદિ વાચ્યમ્, પૂજ્યયુક્ત-
શ્રીસોમતિલકસૂરિપાદૈઃ કૃતં સ્તોત્રમત્રતાર્થં વડનીચમ્.”

—ગુર્વાવલી (૫૦ ૧૮)

આ સ્તોત્ર અન્યાન્ય અપેક્ષાએ ઉપયોગી લાગવાથી તેના પરસ્પર સંબંધવાળા પ્રથમના
‘પ્રાંચ’ શ્લોકો તેમજ ‘અન્તિમ’ શ્લોક રજુ કરવામાં આવે છે:—

શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃતં

॥ શ્રીપૃથ્વીધરસાધુકારિતૈત્વસ્તોત્રમ્ ॥

શ્રીપૃથ્વીધરસાધુના સુવિધિના કીનાદિપૃદ્ધાનિના
મત્કશ્રીજયાર્સિંહભૂમિપતિના સ્વૌચિત્યસત્યાપિના ।
અર્હત્કૃતિપુષા ગુરુકમજુષા મિથ્યામનીષામુષા
સચ્છીલાદિપવિવ્રિતાત્મજનુષા પ્રાયઃ પ્રણય્યદ્રુષા ॥ ૧ ॥
નૈકાઃ પૌષધશાલિકાઃ સુવિપુલા નિર્માપયિત્રા સતા
મન્નસ્તોત્રવિવીર્ણલિઙ્ગવિવૃતશ્રીપાશ્વપૂજાસુજા ।
વિદ્યુન્માલિસુપર્વનિર્મિતલસદેવાધિદેવાહ્વય-
સ્થાતજ્ઞાતતત્તનૂરુહપ્રતિકૃતિસ્ફૂર્જત્સપર્યાસૃજા ॥ ૨ ॥
ત્રિઃકાલે જિનરાજપૂજનવિધિં નિત્યં દ્વિરાવશ્યકં
સાધી ધાર્મિકમાત્રકેઽપિ મહર્તી ભક્તિં ચિરક્તિં અવે ।
તન્વાનેન સુપર્વપૌષધવતા સાધમિકાણાં સર્વા
વૈયાવૃત્યવિધાયિના વિદ્યધના વાત્સલ્યમુચ્ચૈર્મુદા ॥ ૩ ॥
શ્રીમત્સમ્પ્રતિપાર્થિવસ્ય ચરિતં શ્રીમત્કુમારક્ષમા-
પાલસ્યાપ્યથ વસ્તુપાલસાચિવાધીશસ્ય પુણ્યામ્બુધ્રઃ ।
સ્મારં સ્મારમુદારસમ્મદસુધાસિન્ધુર્મિષ્ટન્મજ્જતા
શ્રંયઃકાનનસેચનસ્ફુરદુરુપ્રાવૃઢભવામ્ભોમુચા ॥ ૪ ॥
સમ્યજ્જન્યાયસર્માજિતોજિતધનૈઃ સુસ્થાનસંસ્થાપિતે-
ર્થે યે યજ્ઞ ગિરૌ તથા પુરવરં ગ્રામઽથવા યજ્ઞ યં ।
પ્રાસાદા નયનપ્રસાદજનકા નિર્માપિતાઃ ગર્ભદા-
સ્તેષુ શ્રીજિનનાયકાનભિધયા સાર્દ્ધં સ્તુવં શ્રદ્ધયા ॥ ૫ ॥

૧ ‘સૂર્યાર્ચેદિ મસ્સજી સતનગાઃ’ એ લક્ષણવાળા શાદૃશવિકીડિત ઇદમાં રચાયેલા આ પાંચ શ્લોકો ૫૦
કુલકે અનેલ છે.

૨ આ શ્લોક ‘જ્ઞાનૈર્વાનાં ત્રયેણ ત્રિમુનિયતિયુતા ભગવતઃ કીર્તિતેયમ્’ એ લક્ષણથી લક્ષિત ત્રગ્ધરા ઇદમાં
રચાયેલા છે, બ્યારે બાકી બધા શ્લોકો તેો શાદૃશવિકીડિત ઇદમાં રચાયેલા છે.

દત્તં બુધ્ધીધરેણ પ્રતિષ્ઠિરિજગત્પ્રામસીમં જિનાના-

મુચ્ચૈચ્છેત્યેષુ વિષ્વય હિમગિરિશિखरैः स्वर्द्धमानेषु યામિ ।

વિમ્વામિ સ્થાપિતામિ ક્ષિતિયુક્તિશિરઃશેઝરાણ્યેષ વન્હે

તાન્યવ્યમ્યાનિ યામિ ત્રિવજ્રજરવરૈઃ કારિતાકારિતામિ ॥ ૧૬ ॥

જૈન ધર્મનો પ્રાચીન ઇતિહાસ એ અન્યમાં તેમજ જૈન અન્યાવલીમાં શ્રીધર્મધોષ સૂરિકૃત જય વૃષભ ઇલાદિ પદથી શરૂ થતી અષ્ટ ચમકમય સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે સોમતિલકકનું નામ સૂચવેલું છે, પરંતુ શ્રીસ્તોત્રવાદના પ્રથમ ભાગમાં આ સ્તુતિની અવચૂરિ આપેલી છે ત્યાં તો તેના કરતાં વિષે કંઈ ઉલ્લેખ કર્યો જોવામાં આવતો નથી. કહાય તેની કોઈ અન્ય પ્રતિમાં એવો ઉલ્લેખ હોય તો ના નહિ કહી શકાય (કેમકે સાધારણજનસ્તુતિના કરતાં સોમતિલકસૂરિ છે એ વાતનું પશુ એ સ્તુતિના લેખકના અન્તિમ ઉલ્લેખ તેમજ જૈનતત્વાદર્શમાં ચતુરર્થીના કરતાં શ્રીસોમતિલકસૂરિ છે એ ઉલ્લેખ સિવાય કોઈ અન્ય પ્રમાણ મારા જોવામાં આવ્યું નથી).

આ પરિસ્થિતિમાં એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે પૂજ્યપાદ ન્યાયાંશોનિધિ સ્વર્ગસ્થ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયજ્ઞાનન્દસૂરિકૃત જૈનતત્વાદર્શના પા૭૬ માં પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મધોષસૂરિકૃત જય વૃષભ એ તેમજ સત્તાદર્શન સ્તુતિના વૃત્તિકાર તરીકે તેમજ શ્રીસોમતિલકસૂરિકૃત યત્રાશિલ એ સ્તુતિના ટીકાકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસૂરિનું નામ નજરે પડે છે. આ ઉપરાંત શ્રીમદ્દીર ! સ્તુત્વેં થી શરૂ થતું કમલબંધથી મનોહર સ્તોત્ર, શિવશિરસિં, શ્રીનામિસમ્ભવ એને શ્રીશૈવેયં થી શરૂ થતાં સ્તોત્રો પશુ આ સરિણની કૃતિઓ છે એવો પશુ ત્યાં ઉલ્લેખ છે. આ વાત સહેલાઈથી ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે તેમની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક આપવામાં આવે છે.

અન્ય.

શ્લોક-સંખ્યા.

પ્રકાશન.

૧ બૃહન્ન્યક્ષેત્રસમાસ.		
૨ સત્તરિસયકાણુ પથરણુ.	૩૫૯	જૈન આત્માનંદ સભા.
૩ શ્રીતીર્થશાળથી શરૂ થતી સ્તુતિ.	૧	આ અન્યના પરિશિષ્ટમાં.
૪ સર્વજ્ઞ-સ્તોત્ર.	૧૦	આગમોદય સમિતિ.
૫ પૃથ્વીધર સાધુકારિત ચૈત્યસ્તોત્ર	૧૬	શ્રીચરોવિજય જૈનઅન્યમાલા
૬ શ્રીસિદ્ધાર્થથી શરૂ થતું મહાવીર-સ્તોત્ર	૧૨	
૭ શ્રીમદ્દીર	}	અનુપલબ્ધ હોવાથી શ્લોક-સંખ્યા આપી નથી.
૮ શિવશિરસિ		
૯ શ્રીનામિસમ્ભવ		
૧૦ શ્રીશૈવેયં		
૧૧ યત્રાશિલ ની વૃત્તિ.		
૧૨ જય વૃષભં		
૧૩ સત્તાદર્શન		

આ ઉપરથી એ ફલિતાર્થ થાય છે કે જેન સાહિત્યરૂપી વૃક્ષને પદલવિત કરવામાં સુરિજીએ સારો ભાગ લીધો હોતો. વિશેષ આનન્દની વાત તો એ છે કે ગચ્છીય મમતારૂપ કાકણથી તેઓ મસ્ત હતા નહિ. આ વાત પ્રખર પશ્ચિત જેનાચાર્ય ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનપ્રભસુરિએ પોતાના શિષ્ય-રત્નોના અભ્યાસાર્થે રચેલાં અને વળી પોતાના નામથી અંકિત એવાં સાતસે સ્તોત્રો શ્રીસોમતિલકસુરિને સમર્પણ કર્યા વિષેના નીચે મુજબના (કાવ્યમાલાના સપ્તમ મુચ્છના ૮૬ માં પૃષ્ઠ ઉપરના) ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઇ શકાય છે:—

“પુરા ઝીજિનપ્રમસુરિભિઃ પ્રતિદિનં નવસ્તવનિર્માણપુરસ્સરં નિરવધાહારમહણાભિમહવદ્ધિઃ પ્રત્યક્ષપદ્માવર્તીર્ધ્વીવચસામમ્યુદયિનં શ્રીતપાગચ્છં વિમાદ્ય મગવતાં શ્રીસાંમતિલકસૂરીણાં સ્વશૈક્ષ-શિષ્યાવિપઠનાવિલોકનાયથં યમકત્તેષચિત્રચ્છન્દોવિશેષાદિનવનવમઙ્ગીસુભગાઃ સત્તશતીમિતાઃ સ્તવા ઉપવીકૃતા નિજનામાહિતાઃ ।”

—શ્રીસિદ્ધાન્તાગમસ્તવની અવચૂરિ

વિવિધ ગ્રન્થો રચી ૬૬ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી સં. ૧૪૨૪ માં સ્વર્ગ સંચરેલા સુરિજીને સવિનય પ્રણામ કરતો હું પ્રથમ પરિશિષ્ટ પૂર્ણ કરું તે પૂર્વે તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યાદિકને લગતી હકીકત શ્રીદેવસુન્દરસુરિના શિષ્ય શ્રીગુણુરત્નસુરિએ વિ. સ. ૧૪૬૬ માં રચેલા ક્રિયા-રત્ન-સમુચ્ચયમાંના શ્રીગુરૂપવકમવર્ણનાધિકારના આધારે હુંકમાં અત્ર નિવેદન કરું તો અસ્થાને નહિ લણાય.

આમાં શ્રીસોમતિલકસુરિના સંબંધમાં તેમજ તેમના અન્દ્રશેખર, જયાનન્દ અને દેવ-સુન્દર નામના ત્રણ શિષ્ય-રત્નોના સંબંધમાં નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ છે:—

“શ્રીસોમતિલકાભ્યાઞ્ચ, સૂરયો યથાઽર્ણવે ।
ઝ્યાંત્સના જલં મહાઃ ફેન-પિણ્ડા વેલાવલિર્વિશઃ ॥ ૪૯ ॥

વિશ્વભૂતાતપામણાધિપતયઃ સાર્વાત્રિકભ્યાતયઃ
સદ્ભાગ્યપયોધયસ્ત્રિજગતાર્ધવ્યઙ્ગશ્રેણયઃ ।

આસન્ મન્થકૃતઃ સદ્ભાગમમૃતશ્ચારિત્રલક્ષ્મીવૃતઃ
સદ્ભાગ્યાભ્યધિકાઞ્ચ સોમતિલકાઃ સૂરીશવૃન્દારકાઃ ॥ ૫૦ ॥

તેષાં શિષ્યાસ્ત્રયઃ ભ્યાતા, અમ્ભવન્નદ્ધર્તુમુનેઃ ।
જ્ઞાનવર્દનચારિત્ર-ત્રયી સૂર્તિમતી કિલ ॥ ૫૧ ॥

સંક્રુબ્ધસાગરમીરરવેણ નિત્ય-માર્વાજિતાશિલજગજ્જનમાનસાલિઃ ।
શ્રીચન્દ્રશેખરગુરુર્ગરિમૈકધામ વિદ્યાવિલાસવસતિઃ પ્રથમો વમ્ભુવ ॥ ૫૨ ॥

મન્યપ્રાણિશિવશ્રિયોઃ પરિણયે સાંવત્સરાધીશ્વરા
ગામ્ભીર્યાવિગુણૈર્નિજૈરુદ્ધિવત્ કેનાપ્યલબ્ધાન્તરાઃ ।

તેઽજાયન્ત યતીશ્વરાયિહ જયાનન્વા દ્વિતીયાંઃ કમાત્
તેષાં દેવતયા કરેણ નિહતો ઝાતાઽનુમેને ત્રતષ્ ॥ ૫૩ ॥

વૈરાગ્યં વિમલં જ્ઞાનોત્તિવિજયઃ શાસ્ત્રજ્ઞતા ચાતુરતા

સિદ્ધાન્તૈકરુચિર્મનોહરતરા ધવ્યોપકારઃ વરઃ ।

ચારિત્રં ત્રિજગત્યનુસારતમં માર્ગ્યં હાસાચારણં

યેષાં શ્રીયુતદેવસુન્દરવરાઃ ક્ષયાતાસ્તુતીયાસ્તુ તે ॥ ૫૪ ॥”

શ્રીસોમતિલકસૂરિના પ્રથમ શિષ્ય શ્રીચન્દ્રશેખરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૭૩ માં થયો હતો. તેમણે વિ. સં. ૧૩૮૫ માં એટલે કે બાર વર્ષની નાની વયમાં દીક્ષા લીધી હતી. વિ. સં. ૧૩૯૩ માં તેઓ સૂરિપદથી અલંકૃત થયા હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ વિ. સં. ૧૪૨૩ માં થયો હતો.

ઉપિત ભોજન કથા, યવરાજપિં કથા, શ્રીમત્સંભકથી શરૂ થતું હારબદ્ધ સ્તોત્ર, શત્રુંજય-રૈવત-સ્તુતિ ઇત્યાદિ તેમની કૃતિઓ છે.

શ્રીસોમતિલકસૂરિના દ્વિતીય શિષ્ય શ્રીજયાનન્દસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના વિદ્વાન્ વિનેય (શિષ્ય) શ્રીપ્રતિષ્ઠાસોમ મુનીશ્વરે વિ. સં. ૧૫૨૪ (પારાવારકરસ્મરેણુ-હિમવત્)માં રચેલા સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાં નજરે પડે છે.

૧ વિ. સં. ૧૪૮૫ માં ઉપદેશમાલા-આલાવબોધ, વિ. સં. ૧૪૮૬ માં પદ્ધિશત-આલાવબોધ, યોગશાસ્ત્ર-આલાવબોધ, યુષ્મન્જીવન્-નવસ્તતી તથા અસ્મન્જીવન્-નવસ્તતી (અષ્ટાદશસ્તોત્રી), સકલનાકિન્નિકાવધી શરૂ થયો યમકમય ચતુર્વિંશતિગ્નિનસ્તવ, ચઃ પ્રાક્ સાર્થથી શરૂ થતું શ્રીચતુર્વિંશતિગ્નિભવોત્કર્તનસ્તવ વગેરેના કરતાં શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના કેટલાક છુલોનું વર્ણન શ્રીસોમચારિત્રમણિકૃત ગુરુચુલ્લરતનાકર કાવ્યમાં ૪૮ માંથી ૬૬ માં સ્તોત્ર પર્વન્ત દષ્ટિગોચર થાય છે. એમનું વિશેષ વર્ણન તો સોમસૌભાગ્ય કાવ્યમાંથી મળી આવે છે.

પ્રહલાદન નગરના નિવાસી સંજયન્દ્ર એષ્ટીની પ્રિયા માદહુલુ દેવીએ વિ. સં. ૧૪૩૦ માં પુત્ર-રત્નને જન્મ આપ્યો. એનું નામ સોમ રાખવામાં આવ્યું. આ કુમારે પોતાની બેનની સાથે વિ. સં. ૧૪૩૭ માં અર્ધાંત સાત વર્ષની લઘુ વયે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. ત્યારે એમનું સોમસુન્દર નામ પાડવામાં આવ્યું. વિ. સં. ૧૪૫૦ માં તેમણે વાયક પદ મળ્યું, બપોરે વિ. સં. ૧૪૫૭ માં તેઓને આચાર્ય-પદની મળી. પાટીના મંદિરના (સ્વર્ગ) શાસ્ત્રવિશારદ શ્રીવિજયધર્મસૂરિસંકલિત પ્રતિમા-લેખ-સંગ્રહમાંના) નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“સં. ૧૪૬૪ વર્ષે પ્રાગ્ઘાટકાતીય ધ્રેન્ રત્ન માન્ માર્કસુત ધ્રેન્ તાલ્હા માન્ સાર (૧) હુત ધ્રેન્ વેલકેન માન્ વાન્ પ્રમુલકુટુંબયુતેન સ્વધેયમે શ્રીધેરાંલકિન્નં કારિતં પ્રતિષ્ઠિતં તણ(૦)શ્રીસોમસુન્દરસૂરિયઃ ।”

—ઉપરથી એક શ્લોક છે કે શ્રીસોમસુન્દરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૮૮ માં શ્રીધેરાંસનાથની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૮૮ માં તેઓ સ્વર્ગે સિધાવ્યા. તેમને અનેક શિષ્યો હતા. સ્વર્ગેશ્વ શાસ્ત્રવિશારદ નેનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મસૂરિ દ્વારા સંકલિત ઐતિહાસિક રાસ સંગ્રહ (ભા. ૧) માં જે કવિવર શ્રીલાલજીસમય-વિરચિત સુમતિસાધુસૂરિ વિવાહસી જપાયેલો છે તેમાં શ્રીશાન્તિનાથના દહેરાસરનો ઉલ્લેખ છે. આ દહેરાસરના ગબારામાં પૈસાં બારજીની ઉપર નીચે મુજબનો લેખ નજરે પડે છે કે જેમાં શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય-વર્ગના નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

“સંવત્ ૧૪૭૮ વર્ષે પોષ છ. ૫ રાજાધિરાજશ્રીમોકલેવલિજયરાગ્યે પ્રાગ્ઘાટકાસ્થાનામાન્ સુ...સુત સા. રતન માન્ લાખપુત્રેશ શ્રીચતુર્વિંશતિગ્નિનારુન્દરીપાષ્ઠકિન્નિકાદિતીર્થયાત્રા ક્રુતા શ્રીસંઘમુલ્લસાન્-ધનપાલેવ માન્ હામુપુત્ર સા. હાજા મોજા ચાના વધુ દેક મઝક વાઈ પોષ દેવા નરસિંય પુત્રિકા પૂતી પૂરી મરવદ વમકૂચમુતિતુડુંવરિહુતેન શ્રીશાંતિનાથપ્રાસાદઃ

સ્થૂલિભદ્ર-ચરિત્ર, દેવા: પ્રમોડયંથી શરૂ થતું નવ પદ્યનું સ્તવન ઇત્યાદિના કર્તા શ્રીજ્યાનન્દ-સુરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૮૦ માં થયેા હતા. તેમણે વિ. સં. ૧૩૬૨ માં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેમણે સૂરિ-પદ્ય મળ્યું હતું.

// શ્રીસોમતિલકસૂરિના તૃતીય શિષ્ય-રત્ન શ્રીદેવસુન્દરસૂરિનો જન્મ વિ. સં. ૧૩૯૬ માં થયેા હતા. વિ. સં. ૧૪૦૪ માં મહેશ્વપુરમાં તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી અને વિ. સં. ૧૪૨૦ માં તેઓ અણહિલપુરપાટણમાં સૂરિપદ્ય મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા હતા. પ્રો. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટમાં ૭૧ મા પૃથ્ઠાનાં નિમ્ન-લિખિત—

“કાતિ શ્રીમલયગિરિવિરચિતા સત્તતિટીકા સમાપ્તા સંવત્ ૧૪૪૭ વર્ષે મદ્વારકદેવસુન્દરસૂર્યપદ્મદેશેન કર્મશ્રય વ્રતિપુસ્તકં લેખયામાસ”

ઉલ્લેખમાં જે દેવસુન્દરસૂરિનું નામ નજરે પડે છે તે પ્રસ્તુત હશે એમ લાગે છે. જૈનધાતુપ્રતિભાલેખસંગ્રહ (ભા. ૧)ના ૭૬૧ મા લેખાંક ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે તેઓ વિ. સં. ૧૪૬૬ સુધી તો વિદ્યમાન હતા. આ સૂરિરાજના જીવનનું ચોટુંક વર્ણન તેમના પ્રશિષ્ય સહસ્રાવધાની શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિએ ગુર્વાવલીમાં ૩૦૩ મા પદ્યથી આપ્યું છે. તેમને જ્ઞાનસાગર, કુલમંડન, ગુણુરત્ન, સોમસુન્દર (ગુર્વાવલીના કર્તા શરૂ) તથા (વિ. સં. ૧૪૫૬ માં થતિજીતકદ્વપવૃત્તિના રચનારા) સાધુરત્ન નામના પાંચ શિષ્યો હતા. આ મુનિવર્યોને લગતી કેટલીક હકીકતો ગુર્વાવલીમાં મળી આવે છે.

પરિવ્રતવર્ષે લાલચન્દ્ર સૂચવે છે કે “સોમતિલકસૂરિના એક શિષ્ય દેવપ્રભામણિ બાણવામાં આવેલ છે જેણે કુમારપાલ રાસ પ્રા. ગુ. માં ૪૧ કડીમાં રચેલ છે; મારા ખ્યાલ પ્રમાણે આ

કારિત: પ્રતિષ્ઠિતસ્તાપણે શ્રીદેવસુંદરસૂરિપ્રજ્ઞાનલદિનનાયક—તપાગચ્છનાયકનિરૂપમમહિમાનિધાનુગપ્રધાનસમાનપ્રી—શ્રીસોમસુંદરસૂરિમિ: ॥ મદ્વારકપુરંવરં મુનિસુન્દરસૂરિ—શ્રીજયચંદ્રસૂરિ—શ્રીભુવનસુંદરસૂરિ—શ્રીજિનકીર્તિસૂરિ—શ્રીવિશાલરાજસૂરિ—શ્રીરત્નશેખરસૂરિ—શ્રીઉદયનંદસૂરિ—(શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ?)—મહોપાધ્યાયશ્રી સત્યશેખરમણિ—શ્રીસૂરસુંદરમણિ—શ્રીસોમદેવગણિકલંદિકાક્રમુદિનાસોમોદયપં.સોમોદયગાળ્પમુલપ્રતિદિનાપિકાવિકોદયમાનસિષ્યવર્ગે. ॥ ચિરં વિજયતા શ્રીશાંતિનાથત્રેલ્યં કારણિતા ચ ॥”

આ પૈકી શ્રીજિનકીર્તિસૂરિની દાનકદ્વપદુંમ નામની કૃતિ છે. આ દે. લા. પુ. કં. તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલી છે.

શ્રીવિશાલરાજસૂરિએ વીતરાગ-સ્તોત્રની પંજિકા રચી છે. તેઓ શ્રીસોમોદયગણિના શરૂ થાય છે.

ઐતિહાસિક રાસ-સંગ્રહ (ભા. ૧)ના સંક્ષિપ્ત-સાર (પૃ. ૨૬-૨૮)માંથી જદ્વપકદ્વપલતાના કર્તા શ્રીરત્નશેખરસૂરિ તેમજ શ્રીલક્ષ્મીસાગરસૂરિ સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, તો તેના નિઝાસુએ તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો.

શ્રીતિલકહંસગણિ પણ શ્રીસોમસુન્દરસૂરિના શિષ્ય હશે એમ ઉદ્દેપુરના ગોડીજીના બંડારની લક્ષ્મીનાર સ્તવ (સડીક)ની હસ્તલિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી બાંસે છે:—

“સંવત્ ૧૫૦૫ વર્ષે પ્રથમમાદ્રવદિ ૨ દિને શ્રીસોમસુન્દરસૂરિવરણેભિના તિલકહંસગણિના લિખિતા પત્રોપહારાય શ્રીપ્રમળચક્રવર્ત્ય”

તપાગચીય હોવા સંભવ છે. આ રાસ અર્હાના સંસ્કૃત સંશ્લેષમાં છે.” (જૈન ગૂર્જર કવિઓ નામના ગ્રન્થ (૫૦ ૬૧)માં પણ કુમારપાલરાસનો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ તેના કરતાં તો શ્રીદેવપ્રભ- ગણિ છે. એઓ શ્રીવીરસિંહના શિષ્ય હોવાનો ત્યાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે.)

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિ—

આ ગ્રન્થના અંતમાં આપેલ પ્રથમ પરિશિષ્ટ સંબંધી આપણે વિચાર કર્યો. તે પ્રમાણે હવે દ્વિતીય પરિશિષ્ટ સંબંધી ટુંકમાં વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય. આ પરિશિષ્ટમાં શ્રીરાજસાગર મુનિરાજના શિષ્ય-રત્ન શ્રીરવિસાગર મુનીશ્વરે રચેલ શ્રીધર્મસૂત્ર-સ્તુતિ આપવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના નાયક શ્રીમહાવીર પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રીધર્મસૂત્રિયાને ગૌતમસ્વામી છે. તેમનાં અનેક ચરિત્રો લખાયેલાં છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને ઉદ્દેશીને સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચાયાં છે. દાખલા તરીકે શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ એક અનુપમ ગૌતમ-સ્તોત્ર રચ્યું છે (આ સ્તોત્ર કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગ્રન્થક્રમાં છપાયેલું છે). આ ઉપરાંત એમણે ‘ ઓં નમસ્ત્રિજગજેતુઃ ’ એ પ્રથમ પાદવાળું એક નવ શ્લોકનું પણ સ્તોત્ર રચ્યું છે. વળી શ્રીવજ્રસ્વામીએ ‘ સ્વર્ણાષ્ટમસહસ્રત્રય ’ થી શરૂ થતું ૧૨ શ્લોકનું ગૌતમ-સ્તોત્ર શાર્દૂલવિકીરિત છંદમાં રચ્યું છે, જ્યારે ‘ ગુણપુદ્ગલગૌતમ ’ થી શરૂ થતું પાંચ શ્લોકનું એક સ્તોત્ર શ્રીધર્મસાગર ઉપાધ્યાયના શિષ્ય-રત્ન શ્રીગુણસાગરગણિએ રચ્યું છે. એમના જીવન-વૃત્તાન્ત પરત્વે વિશેષ ન લખતાં પાઠક-વર્ગને અત્રે એટલુંજ ખાસ નિવેદન કરવું બસ થશે કે—

“ અહઙ્કારોઽપિ કોધાય, રાગોઽપિ શુદ્ધમકયે ।

વિષાયઃ કેવલાયામૃત, ચિત્તં શ્રીગૌતમપ્રમોઃ ॥ ૧ ॥ ”

—સુખોદિધિ (કલ્પસૂત્રવૃત્તિ) પત્રાંક ૧૨૭.

જેમ પ્રતિક્રમણાદિક સમયે યોગલામાં આવતી ચાર પદની સ્તુતિમાં પ્રથમ અમુક તીર્થંકર-ની સ્તુતિ હોય છે, તેમ તેને બદલે ‘ તીર્થ ’ શબ્દથી સંબોધાતા પ્રથમ ગણધરની સ્તુતિરૂપ આ દ્વિતીય પરિશિષ્ટ છે. આ પ્રમાણેની બીજી ‘ બે સ્તુતિઓ નીચે મુજબની મળી આવે છે. આ બંનેના કર્તા વાચકચક્રવર્તી મહોપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિના શિષ્યરત્ન પં. ગુણસાગરગણિ છે.

(૧) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

ગૌતમાન્વયપવિત્રગૌતમઃ, સતહસ્તતનુકઃ સ સિદ્ધયે ।

અસ્તુ સત્સમચતુરક્ષસંસ્થિતઃ, કેવલાય સમમુદ્ધ વિષાદકઃ ॥ ૧ ॥

તીર્થંકૃત્તિરિચં મયે મયે, બુઃસ્ફુપનિપતઙ્ગનાય અવેત્ ।

પાલનાય યતનાપરાયણા, કર્મરાજસુપુટીકૃતોક્ષરા ॥ ૨ ॥

૧ આ બંને સ્તુતિઓ મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજયે લખી મોકલવા કૃપા કરી હતી.

૨ આ સ્તુતિ રથોદ્ધતા છંદમાં રચાયેલી છે. એનું લક્ષણ એ છે કે—

“ રાત્ત્વેનૈરલ્લૈ રથોદ્ધતા, ”

નૈગમાદિયુતસંયુતાગમ-સ્તીર્યકુદ્વદનભાષણમિમઃ ।

અન્યતીર્થિકમનશ્ચમત્કૃતિઃ, શાકુરઃ સકલજન્મિનોઽસ્તુ વઃ ॥ ૩ ॥

અમ્બિકાઽમિધગરિષ્ઠદેવિકા, વિદ્મતી શ્રવણયોઃ સુકુણ્ડલે ।

સ્તૂયમાનગુણમળહલા ઝને-વિદ્મવાતજનકાઽસ્તુ સન્તતમ્ ॥ ૪ ॥

(૨) શ્રીગૌતમસ્તુતિઃ

યદીયં પ્રમાતે સ્કુરજ્ઞામધેયં, ઘૃહીત્વા યયુર્જન્મિનઃ કોટિસદ્ભૂત્યાઃ ।

શિવં યાન્તિ યાસ્યન્તિ કુર્યાત્ કલાનાં, કલાપં કુકર્મારિમિદ્ ગૌતમો મે ॥ ૧ ॥

જગન્નાથપદ્મિઃ સુમુકિર્ધિમુકિઃ, સગતિઃ સયુકિઃ સુમકિઃ સુશુકિઃ ।

પ્રકામાગતા માહતામાવિરામા, યતીનાં તતીનાં રતીનાં હૃતીનામ્ ॥ ૨ ॥

શુષેઃ શુદ્ધસિદ્ધાન્ત સિદ્ધાન્ત ઋધ્યાન્તકૃત્, સ્વાભાવતાં સમ્મતાં વૈયતાં પોષિતામ્ ।

હુરત્યન્તકષ્ટેન શિષ્ટેન લષ્ટેન વા, સ્કુરઙ્ગર્ણપૂર્ણેઃ સઠર્ણેઃ સઠર્ણેઃ । તિઃ ॥ ૩ ॥

ગલદ્ધારતીપીનપીયૂષતુલ્યા, યદીયા રણત્કારિકારિકમાઙ્ગા ।

મહામૃત્યસન્નપુરાશ્યાં નવાશ્યાં, સુલ્યાયાસ્તુ દેર્વા સતાં જન્મમાઝામ્ ॥ ૪ ॥

શ્રીધન્દ્રભૂતિ-સ્તુતિના રચનારા શ્રીરવિસાગર મુનિરાજ શ્રીરાજસાગરના શિષ્ય થાય એ વાત એની હસ્તલિખિત પ્રતિના અન્તર્ગત ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે. બાકી એ સ્તુતિમાં તેના કર્તાનું નામ નજરે પડતું નથી.

એમણે દ્રુતવિવંજિત છંદમાં રચેલા તેમજ ચરણ-સમાનતારૂપ ચમકથી અલંકૃત એવા ૨૬ પદના ‘અિયમદ્વાદ્’થી શરૂ થતા શ્રીનેમિજિનસ્તવનમાં તે એથી ઉલટી હકીકત નજરે પડે છે અર્થાત્ તેના અન્તિમ પદમાં તે કર્તાએ પોતાના તેમજ પોતાના શુરૂના નામને ૨૫૭૮ ઉલ્લેખ કર્યો છે. તે પદ નીચે મુજબ છે:—

“ઈત્યં મક્તિમયોક્તિમિઃ સ્તુતિકૃતઃ શ્રીનેમિનાથઃ પ્રશુ-
ર્ધ્યૌ વિઘ્નપરમ્પરાપ્રમથને પ્રાહ્યામિધાનો વૃણામ્ ।

શ્રીમત્પણ્ડિત‘રાજસાગર’પદાં શિષ્યસ્ય દેવાશ્વિજં

મૃત્યવં ‘રવિસાગર’સ્ય સતતં કલ્યાણસત્કારણમ્ ॥”

આ કવિરાજે જે ‘શ્રીપતિયતિવન્દિત’થી શરૂ થતું ૧૧ પદનું ‘શ્રીહીરવિજયમુરિસ્તવન’ રચ્યું છે. તેના અન્તિમ પદમાં પોતાના શુરૂના રાજસાગર એ નામને નિર્દેશ કર્યો છે એ વાતની નિશ્ચય-લિખિત પદ સાક્ષી પૂરે છે:—

૧ આ સ્તુતિના ત્રીજા પદ સિવાયનાં પદો ‘મુજકપ્રયાતં વતુમિયંકારે.’ એ લક્ષણવાળા જુનુંગપ્રયાત છંદમાં રચાયેલાં છે.

૨ આ તપાગરૂપના બૃષણરૂપ જગદ્ગુરૂ શ્રીહીરવિજયમુરિનું જીવન ચરિત્ર ‘મૂરીચર અને સમ્રાટ’ નામના પુસ્તકમાં સારી રીતે આલેખવામાં આવ્યું છે.

૩ શ્રીરવિસાગરના કોઈ અન્ય શિષ્ય-રત્ને આ રચ્યું હોય તે તે બનવા એમ છે, પરંતુ તેમને અન્ય શિષ્ય હતા એવું જાણવામાં નહિ આવવાથી આમ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

“ક્ષતિ નેતારં કૃતિમેતારં રાજસામરશિષ્યસુલ્લકારં
મતમારવિકારં રિપુનરકારં હીરવિજયગુહગજધારમ્ ।
શુચિશાસ્ત્રવિષ્ણુરં.....સંયમરમણીવરહારં
ક્ષિતિતલમન્વારં પરમસુવારં સ્તુત સૂચં સુનિજનસારમ્ ॥”

વિશેષમાં આ સ્તવનના પ્રત્યેક પાઠના પ્રથમ પ્રથમ વર્ણ એકત્રિત કરવાથી ત્રણ મુનિવર્યોના નામ દિગ્-ગોચર થાય છે. જેમકે શ્રીઆનંદવિમલસૂરિ અ, શ્રીવિજયવાનસુર્નાદ્રં હં અને શ્રીરાજ-પાલવિશારદં વૈ. આ ઉપરથી એમ માનવાનું કારણ મળે છે કે તેઓ આ મુનીશ્વરોના સમયમાં અથવા તે એમના પછીના સમયમાં થયા હશે.

આ ત્રણ મુનીશ્વરો પૈકી રાજપાલ નામથી પ્રખ્યાત મુનીશ્વર જન્મક્રમમારેરાસના કર્તા હોવા એઈએ એમ માસ છે અને તેમ હોય તો તેઓ પિપ્પલ ગચ્છના સ્થાપક શ્રીશાન્તિસૂરિના સંતાનીય અને તેમની પટ્ટપરંપરામાં પૂર્ણચન્દ્ર શાખામાં ૧૫ મી પાઠે થયેલા શ્રીપદ્મતિલક-સૂરિના શિષ્ય શ્રીધર્મસાગરસૂરિના પ્રશિષ્ય અને શ્રીચિમલપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે. વિશેષમાં એમણે આ રાસ ક્યારે રચ્યો તે વાત આ રાસની નીચે મુજબની કડીઓ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“વિક્રમ રાયે થાપીઓ સંવત જતુ ઈંદ્ર(દ) બાણો રે
હોઈ યુગ વરસ વિચારયો માસ મને મધુ બાણો રે;
કૃષ્ણપક્ષ મુનિ તિથિ ભલી તિથિ દિનિ વારજ સવિતા રે
શુર શારદ સુપસાઉલે ચરિત રચું કહે કવિતા રે.”

અર્થાત્ સંવત્ ૧૬૪૨ માં ચૈત્ર વદ સાતેમને રવિવારે આ રાસ રચાયો છે.

રાજપાલ મુનીશ્વર સં. ૧૬૭૨ ના જેઠ શુદ્ધ તીજને બુધવારે લલકુશરાસ રચનારા અને સં. ૧૬૯૮ માં પ્રસન્નચન્દ્ર રાજધિરાસ રચનારા રાજસાગર ઉપાધ્યાયના કાકા-શુર થાય છે એ વાત લલકુશરાસ ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“‘પીપલ’ ગચ્છિ શુર વડા શ્રીશાન્તિસૂરિ સુભવ
પ્રતિજોધીઆ કુલ સાતસઈ શ્રીમાલપુર અહિંકાણ;
તાસ અનુકંમી પાટિ પ્રગટયા શ્રીધર્મસાગરસૂરિ
શ્રીચિમલપ્રભસૂરીસ પ્રણસું, હુઈ બાણું પુરિ;
વિબુધ વિદ્યા ધરમહાતા અધિક જસુ ઉપગાર
જેણિ ટાલયા હિત કરી અગન્યાનના અંધકાર;
જેણિ થાપ્યા સૂરિ શ્રીસૌભાગ્યસાગર પાટિ
બિનવચન મારગ દાખવઈ પ્રીછવઈ પુણ્યહ વાટ;
વીનવઈ વાચક રાજસાગર રાસ એહ રંગિ સુદા
નરનાહિ ભાવિ સંભલઈ તસુ સંપજઈ ધરિ સંપદા.”

—જૈન ગૂર્જર કવિઓ (પૃ ૪૮૬)

આ રાજસાગર ઉપાધ્યાયને પ્રસ્તુત કવીશ્વરના ચુરૂ હશે કે કેમ એ પ્રશ્ન છે કેમકે તેઓ તો વિપ્લવ ગ્રંથના છે, જ્યારે આ કવિરાજ તો તપાગચ્છીય હોય એમ લાગે છે. તપાગચ્છીય રાજસાગરેળના ઐતિહાસિક વૃત્તાન્ત પરત્વે ગ્રન્થ-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિચાર ન કરતાં જૈન ગૂર્જર કાવ્યસંચય પુસ્તકનો રાસસાર (પૃ ૨૧) એવા હું બલામણુ કહું છું.

ઉપર્યુક્ત કૃતિઓ ઉપરાંત રવિસાગરેળએ ‘કચિરાજીકચિરાજી’ થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની વીર-સ્તુતિ પણ રચી છે. આ સ્તુતિ ચાર સંસ્કૃત ટીકાઓ સહિત છપાયેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં ખ-પરિશિષ્ટ તરીકે આપેલી છે. વળી ‘શ્રીદિન્નમૂર્તિગણપદ્ ગણમુદ્ધુમાના’ થી શરૂ થતી ચાર શ્લોકની શ્રીગૌતમ-સ્તુતિ પણ તેમની કૃતિ છે (આ સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની સંસ્કૃત ભૂમિકાના ૧૨મા પૃષ્ઠમાં આપવામાં આવી છે). વિશેષમાં તેમણે શ્રીવર્ધમાનમગવાન્ મગવાન્ પ્રચક્ષે એવા પ્રારંભિક પદવાળું ૧૧ પદ્યું શ્રીવીરસ્તોત્ર પણ રચ્યું છે.

જૈન ગ્રન્થાવલી તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં સં. ૧૬૩૬ માં ૨૬૭૦ શ્લોકપ્રમાણુક રૂપસેન-ચરિત્ર અને સં. ૧૬૫૪ માં ૨૦૦ શ્લોક જેવડું ‘મૌનસ્યેકાદશીકથામાહાત્મ્ય રચનારા તરીકે જે રવિસાગરનું નામ એવામાં આવે છે તેજ આ પ્રસ્તુત કવિરાજ હશે એમ લાગે છે વિશેષમાં ૭૦૦૨ શ્લોકના પ્રમાણુવાળા પ્રદ્યુમ્ન-ચરિત્ર રચનારા તરીકે પણ રવિસાગરનું નામ નજરે પડે છે. પરંતુ આ ચરિત્ર સં. ૧૨૦૭ માં રચાયેલો ત્યાં (૨૨૭ મા પૃષ્ઠમાં) ઉલ્લેખ હોવાથી આ રવિસાગરેળ તો પ્રસ્તુત મુનીશ્વરથી ભિન્ન હોવા ભેદજો એમ સહેલાઈથી અનુમાન થાય છે. (કદાચ સંવત્તને ઉલ્લેખ કરવામાં ભૂલ થઈ હોય તો તે જૂદી વાત છે).

અત્ર એ ઉમેરનું આવશ્યક સમન્નય છે કે પશ્ચિમત હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી દશેક વર્ષ ઉપર પ્રસિદ્ધ થયેલ પ્રદ્યુમ્ન ચરિત્ર ૭૨૦૦ શ્લોક પ્રમાણુક છે અને તે ૧૬૪૫ માં શ્રીહીર-વિજયસૂરિના સાત્રાજ્યમાં અને શ્રીવિજયસેનસૂરિના ચૌવરાજ્યમાં રચાયેલું છે. વળી તેના કર્તાનું નામ પણ રવિસાગર છે. આ શ્રીરવિસાગરગણિ તપાગચ્છીય શ્રીહીરવિજયસૂરિના

૧ શ્રીવિજયસૂરિ જૈન ગ્રન્થમાહા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પર્વકથાસંગ્રહમાં આ કૃતિ પ્રકાશિત થયેલી છે, આ કૃતિના પ્રાન્ત ભાગમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“ શ્રીશ્રીહીરવિજયમુરુપદ્મે શ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્ર :

તેષાં સ્વચ્છે ગચ્છં વિબુધશ્રીરાજસાગરકા : ॥ ૨૦૩ ॥

તેષાં શિષ્યમુજિવ્યો નિજમત્યનુસારતત્ત્વ માહાત્મ્યમ્ ।

મૌનસ્યેકાદશ્યાચ્ચકાર રવિસાગરો વિબુધ : ॥ ૨૦૪ ॥

યત્રાહ્વાહરપાર્શ્વો યત્ર સ્તુપચ્ચ હીરવિજયમુરો : ।

યસ્યોપાન્તે દ્વીપામિધલિન્વિરમસિ શસ્તિકરમ્ ॥ ૨૦૫ ॥

અત્તતનગરે તસ્મિન્નેતત્ પૂર્ણાવશ્યલ વિદ્વન્નિ : ।

સંશોધ્ય લાઘ્યમદ્વે સાગરશરસશશિ(૨૬૫૭)પ્રસિતે ॥ ૨૦૬ ॥

અત્ર રચના-સમય સં. ૧૬૫૭ હોવાનો ઉલ્લેખ છે તે વિચારણીય છે એમ શીશુત લાલચન્દ્ર સૂચવે છે.

સમગ્રભીન અને તેમના સંતાનીય હોય એમ આ ચરિત્રના અન્તમાં આપેલી ૫૦ શ્લોકની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જણાય છે. આ પ્રશસ્તિમાં શ્રીહીરવિજયસૂરિની દ્વાનિશિક્ષા છે તેમજ ત્યાં વાચક હર્ષસાગર, પંચાસ રાજસાગર, ૫૦ સહસ્રાગર, ૫૦ વિનયસાગર પ્રમુખનાં નામે પણ નજર પડે છે. આ મહાત્માઓની કૃપાથી પ્રભુમનચરિત્ર રવિસાગરજીએ માંડણમાં રચ્યું હતું. તે વખતે ત્યાં ખેંચાર નામનો રાજા રાજ્ય કરતો હતો. વિશેષમાં રચના-સ્થળમાં અર્હત-સમવસરજીની રચના કરવામાં આવી હતી. ચતુર્દશીને દિવસે ચિત્કાર નહિ કરવાનો રાજાએ નિયમ પણ લીધો હતો તથા જિન-પ્રાસાદના ઉદ્ધારાદિક સુકૃતો કરવામાં આપ્યાં હતાં.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે રવિસાગર નામના અન્યાન્ય સુનીયરો થયા છે. તે પૈકી આ ગ્રન્થના દ્વિતીય પરિશિષ્ટમાં આપેલી ગૌતમ-સ્તુતિ કોની કૃતિ છે એનો નિર્ણય કરવો દુઃશક્ય છે. અત્ર જોઈતું ઉમરેવું વધારે પડતું નહિ જણાય કે સં. ૧૬૫૫ માં જીર્ણગઢ (જુનાગઢ)માં નેમિચંદ્રાવડા સ્તવન રચનારા ન્યા(સા)નસાગરના ગુરૂનું નામ પણ રવિસાગર છે (જુએ જોન ગૃહર કવિઓનું ૩૧૭ મું પૃષ્ઠ), પરંતુ આ રવિસાગરજી તો શ્રીવિજયસેનસૂરિના શિષ્ય હોવાનું સંભવે છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં પણ શ્રીગૌતમ-સ્તુતિના કર્તાની કહેવાતી સમગ્ર કૃતિઓનું કોષ્ટક રજુ કરતું સર્વથા અતુચિત નહિ જણાય એમ માની તે નીચે સુજળ આપવામાં આવે છે (આ બધી કૃતિઓના કર્તા એકજ છે કે નહિ તે સંદેહાત્મક છે).

શ્લોક-સંખ્યા રચના-સમય સુદ્રિત

૧ શ્રીગૌતમસ્તુતિ	૪	આ ગ્રન્થમાં
૨ "	૪	સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં
૩ શ્રીવીર-સ્તુતિ	૪	"
૪ શ્રીવીર-સ્તોત્ર	૧૧	અસુદ્રિત
૫ શ્રીહીરવિજયસૂરિસ્તવન	૧૧	"
૬ શ્રીનેમિજિનસ્તવન	૨૬	"
૭ રૂપસેન-ચરિત્ર	૨૬૭૦	સં. ૧૬૩૬ "
૮ પ્રભુમન-ચરિત્ર	૭૨૦૦	સં. ૧૬૪૫ પં. હીરાલાલ હંસરાજ.
૯ ભૌનઐકાદશીકથામાહાત્મ્ય	૨૦૦	સં. ૧૬૫૪ શ્રીયથોવિજય જૈન ગ્રન્થમાલા.

હવે બે પરિશિષ્ટો સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. તે પૈકી શ્રીપાર્શ્વનાથસ્તવના કર્તાના તો નામનો પણ નિર્દેશ થઈ શકે તેમ નથી, જ્યારે શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્રના કર્તા શ્રીજિન-પ્રજ્ઞસૂરિ વિષે ઘણું લખી શકાય તેમ છે, પરંતુ તેનાં કાવ્યોની ભૂમિકામાં હું તે પરત્વે સવિશેષ

૧ આની મુદ્રણાદય-પુસ્તિકા મેં તૈયાર કરી છે. પ્રેસિડે. લા. જે. પુ. સંસ્થા તરફથી તે છાપવાનું કાર્ય શરૂ કરવામાં આવનાર છે.

વિચાર કરનાર હોવાથી તેમજ ગ્રંથ-ગૌરવના ભયથી અત્ર વિશેષ ઉલ્લેખ કરતો નથી. છતાં એટલું તો પ્રસંગોપાત્ત નિવેદન કરીશ કે તેઓ ચૌદમા સૈકામાં થઇ ગયા છે. આ ખરતરમચ્છીય સૂરિજીનું પાલિકત્ય પૂરવાર કરી આપે એવી નીચે મુજબની અનેક કૃતિઓ તેમણે રચી છે:—

શ્રીજિનપ્રભસૂરિનો ગ્રન્થ-સન્દર્ભ.

(૧) ^૧તપોમતકુદ્દન; (૨) ધર્મધર્મકુલક; (૩) પરમસુખદ્વાત્રિશિકા; (૪) પૂજા-વિધિ, (૫) વિધિપ્રપા; (૬) ^૨વિવિધતીર્થકલ્પ; (૭) ત્રિધિયુચરિત્ર (દયાશ્રય); (૮) દીપાલિકાકલ્પ (સં. ૧૩૩૭); (૯) પ્રત્યાખ્યાનસ્થાન-વિવરણ; (૧૦) પ્રવ્રજ્યાવિધાન-વૃત્તિ; (૧૧) વન્દનસ્થાન-વિવરણ; (૧૨) વિષમ-કાવ્ય-વૃત્તિ; (૧૩) ^૩સન્દેહવિધૌ-ધર્મી-વૃત્તિ; (૧૪) ^૪સમસ્તમરણ-ટીકા; (૧૫) ^૫સાધુપ્રતિક્રમણ-વૃત્તિ ^૬

૧ આ ગ્રન્થમાં તપામચ્છ વિષે અનુચિત ઉદ્દગારો હોવાનું કહેવાય છે. જો એ વાત સત્ય હોય, તો તપામચ્છ પ્રતિ પ્રેમ રાખનારા તેમજ મચ્છ-કદમદથી વિમુખ (જુઓ પૃ. ૪૩) સૂરિજીએ આપેલ ગ્રન્થ કેમ રચ્યો હશે એ વિકટ પ્રશ્ન છે. અન્ય કાષ્ઠ કદમદીએ આ ગ્રન્થ રચી સૂરિજીનું નામ બદનામ તો નહિ કર્યું હોય ?

૨ તીર્થકલ્પ એ નામથી કેટલાક કલ્પો ‘એશિયાટિક સોસાયટિ ઑફ બેન્ગાલ’ તરફથી ઈ. સ. ૧૯૨૩ માં પ્રસિદ્ધ થયા છે.

૩ આ પૈકા કેટલાક સ્મરણીની ટીકા શ્રેષ્ઠ દેવચંદ્ર લાલભાઈ જૈન પુસ્તકાલયાર ઈંડ તરફથી અત્યારે છપાય છે અને તેનું સંશોધન-કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું છે. વિ. સં. ૧૩૬૫ માં રચાયેલી ઉપસર્ગદ્વાર રોત્રની વૃત્તિનું નામ તેના કર્તાએ અર્થકલ્પલના રાખ્યું છે.

૪ રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની સાધુપ્રતિક્રમણસૂત્ર (અવચૂર્ણિસહિત)ની પ્રતિના અન્તમાનો નિખન-શિખિત ઉલ્લેખ સાક્ષી પૂરે છે:—

“વૃદ્ધવાર્યાનુસારેણ કુતાયાઃ શ્રીજિનપ્રભસૂરિવૃત્તિઃ કૃતેયમવચૂર્ણિઃ”

૫ આ ગ્રન્થ કલ્પસૂત્રની ટીકા છે અને તે ઈ. સ. ૧૮૧૩ માં પ. હીરાલાલ હંસરાજ તરફથી પ્રકટ થયો છે.

૬ શ્રીજૈનાનંદ પુસ્તકાલય સુરતની ગાયત્રીવિવરણની દસ્તાવિજ પ્રતિના અતમાં ‘હિં શ્રીજિનપ્રભ-સૂરિવિચિત્ર ગાયત્રીવિવરણં સમાપ્ત’ એવો ઉલ્લેખ છે. આથી આને શ્રીજિનપ્રભસૂરિની કૃતિ તરીકે આ પુસ્તકાલયમાં નોંધવામાં આવેલ છે, પરંતુ આ ઉલ્લેખની પૂર્વેના નીચે મુજબ—

“ચક્રે શ્રીશુભતિલકો-પાઘ્યાયૈઃ સ્વમતિશિલ્પકલ્પનયા ।

દશાલ્ક્યાનં ગાયત્ર્યાઃ, ક્રીડામાત્રોપયોગમિદમ્ ॥ ૧ ॥”

—પદ ઉપરથી સ્પષ્ટ ભેદ થકાપ છે કે આ વિવરણના કર્તા તો શ્રીશુભતિલક ઉપાધ્યાય છે. પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીકાન્તિવિજયના જ્ઞાન-મંડારની એક પ્રતિ હાલ મારી પાસે છે. આ ગાયત્રી-વિવરણની પ્રતિ ઉપક્રુત પ્રતિ સાથે મેળવી જોતા કંઈ ખાસ ફરક જણાતો નથી. ફક્ત અતિમ ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ પૂર્વ પદ નો છે. ત્યાં એને શ્રીશુભતિલકની કૃતિ તરીકે ઓળખાવી છે તે વાસ્તવિક છે. વળી તત્ત્વનિજ્યૈયપ્રાસાદ (પૃ. ૨૯૮) માં પણ શુભતિલકીય કૃતિ તરીકે આનો નિર્દેશ છે એટલુંજ નહિ, પણ ત્યાં (પૃ. ૨૮૦-૨૮૮) તેનો હિંદી અનુવાદ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

આ રચના ઉપરાંત તેમણે લગભગ ૭૦૦ સ્તુતિ-સ્તોત્રો પણ રચ્યાં છે. આ પૈકી નીચે યુજ્યનાં સ્તોત્રો મારા જોવામાં આવ્યાં છે.

સ્તોત્ર-રત્નાવલી

ક્રમાંક	નામ	પદ્ય-પ્રારંભ	પદ્ય-સંખ્યા	વિશેષતા
૧	શ્રીઝયભજિનસ્તોત્ર	અસ્તુ શ્રીનામિમૂલેવો	૧૧	૨લેખ
૨	"	અઘ્રાઘ્રાહિ ! તુરાહં	૧૧	પારસીય ભાષા
૩	"	નિરવધિરચિરજ્ઞાનં	૪૦	આઠ ભાષા
૪	^૧ શ્રીઆજિતજિનસ્તોત્ર	વિશ્વેશ્વરં મથિતમન્મથં	૨૧	મહાયમક
૫	શ્રીચન્દ્રપ્રભજિનસ્તુતિ	દેવૈર્યસ્તુદ્યુષે તુષ્ટેઃ	૪	સમચરણુ-સામ્ય
૬	"	નમો મહાસેનનરેન્દ્રતનુજ !	૧૩	છ ભાષા
૭	શ્રીશાન્તિજિનસ્તોત્ર	શ્રીશાન્તિનાથો મગવાં	૨૦	
૮	શ્રીસુનિસુવતજિનસ્તોત્ર	નિર્માય નિર્માયગુણાર્દ્રં		ચક્ષુરચમક
૯	શ્રીનેમિજિનસ્તોત્ર	શ્રીહરિકુલહીરાકરં	૨૦	ક્રિયાયુત
૧૦	^૨ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્ર	અધિયદુષનમન્તો	૧૨	✓
૧૧	"	કા મે વામેય ! શક્તિર્મવતુ	૧૭	✓
૧૨	" (ભરાપદ્મી)	ગીરિકાપુરપતિં સદેવ તં	૧૫	ચક્ષુરચમક ફલો
૧૩	" (પ્રાતઃકાર્ય)	ત્વાં વિનુત્ય મહિમશ્રિયા મહં	૧૦	સમચરણુ-સામ્ય ✓
૧૪	" (નવગ્રહગણિત)	દોસાવહારદરં	૧૦	પ્રાકૃત
૧૫	"	પાર્શ્વનાથમનર્થ	૯	
૧૬	^૩ "	પાર્શ્વ પ્રમું શશ્વદકોપમાનસ	૮	પાદાન્તચમક To do
૧૭	^૪ "	શ્રીપાર્શ્વ ! પાદાનતનાગરાજ !	૮	" To do
૧૮	"	શ્રીપાર્શ્વ માવતઃ સ્તોમિ	૯	સમચરણુ-સામ્ય ✓
૧૯	"	શ્રીપાર્શ્વઃ શ્રેયસે મૂયાત્	૪૪	સમચરણુ-સામ્ય -
૨૦	" (ફલવર્દ્ધિ)	સયલાહિવાહિતલહરં	૧૨	પ્રાકૃત
૨૧	"	અસમશ્મનિવાસં	૨૫	
૨૨	શ્રીવીરજિનસ્તોત્ર	કંસારિક્રમનિર્યદાપગાં	૨૫	છંદનાં નામો
૨૩	"	ચિત્રૈઃ સ્તોભ્યે જિનં વીરં	૨૭	ચિત્રમય
૨૪	"	નિસ્તીર્ણવિસ્તીર્ણમવાર્ણવં	૧૭	લક્ષણપ્રયોગ
૨૫	" (પંચકલ્યાણક)	પરાક્રમેણેવ પરાજિતોઽયં	૩૬	

૧ આ સ્તોત્ર અવચૂરિ તેમજ તેના અનુવાદાદિ સહિત આ મ-થના અંતમાં અંતિમ પરિશિષ્ટ તરિક્કિ આપવામાં આવ્યું છે.

૨ આ સ્તોત્ર વિ. સં. ૧૩૬૯ (નન્દ-કલ્પ-જ્વલન-ક્ષપાકર)માં રચાયેલું છે.

૩-૪ આ બે સ્તોત્રો મઠીય અનુવાદ સહિત ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૮૬-૮૭, ૧૫-૧૬)માં છપાયેલાં છે.

कंभांक	नाम	पद्य-प्रारंभ	पद्य-संख्या	विशेषता
२६	श्रीवीरजिनस्तोत्र	श्रीवर्धमानपरिपूरित०	१३	✓
२७	"	श्रीवर्धमानः सुखवृद्धयेऽस्तु	८	पद्यना प्रारंभिक तेमज्ज अन्त्य अक्ष- शेथी नामोदलेभ
२८	" (निर्वाण-कल्याणुक)	श्रीसिद्धार्थनरेन्द्रवंश०	१८	✓
२९	"	सिरिधीयराय ! देवाहिदेव !	३५	प्राकृत
३०	"	स्वःश्रेयसरसीरुह-	२६	पंचवर्गपरिहार
३१	"	आनन्दसुन्दरपुरन्दर०	२६	
३२	"	आनन्दनाकिपति०	२५	
३३	अनुर्विशति-जिनस्तोत्र	ऋषमदेवमनन्तमहोदयं		अक्षरयमक
३४	"	ऋषम ! नमसुगामुर०	२८	"
३५	"	ऋषमनाथ ! भनाथनिमानन !	२८	"
३६	"	कनककान्तिधनुःशत०	२८	"
३७	"	जिनर्षभ ! प्रीणितमव्यसार्थ !	७	
३८	"	तत्त्वानि तत्त्वानि भूतेषु सिद्धं	२८	अक्षरयमक
३९	"	पात्वादिदेवो दश कल्पवृक्षः	२८	श्लेष
४०	"	प्रणम्यादिजिनं प्राणी	२८	
४१	"	यं सततमक्षमालोप०	३०	
४२	श्रीवीतरागस्तोत्र	जयन्ति पादा जिननायकस्य	१६	
४३	श्रीअर्द्धादस्तोत्र	मानेनोर्ध्वं व्यहृतं परितो	८	
४४	श्रीपञ्चनभस्त्रुतिस्तोत्र	प्रतिष्ठितं तमःपारं	३३	
४५	श्रीभन्त्रस्तोत्र	स्वःश्रेयं श्रीमद्वन्तः	५	
४६	पञ्चकल्याणकस्तोत्र	निलिम्पलाकायितभूतलं	८	
४७	श्रीगौतमस्वामिस्तोत्र	जम्भपनिनिअसिरिमगह०	२५	प्राकृत
४८	"	श्रीमन्तं मगधेषु गोर्वर इति	२१	
४९	"	ॐ नमस्त्रिजगन्नेतुः	८	महामंत्रगर्भित
५०	श्रीशारदास्तोत्र	वाग्देवते ! भक्तिमतां	१३	अरण्य-समानता
५१	श्रीशारदाष्टक	ॐ नमस्त्रिजगद्वन्दितक्रमे !	८	
५२	श्रीवर्धमानविद्या	इयं वद्धमाणविज्जा	१७	
५३	सिद्धान्तागमस्तोत्र	नत्वा गुरुभ्यः	४६	
५४	आज्ञास्तोत्र	नयगमभंगपहाणा	११	प्राकृत
५५	श्रीजिनसिंहसूरिस्तोत्र	प्रभुः प्रदद्यान्मुनिपक्षिपदे-	१३	अरण्य-साभ्य
५६	भगवाष्टक	नतसुरेन्द्र ! जिनेन्द्र !	८	श्रीवीर जिनानां नाम-गर्भित

આ પૈકી ચૌદાંક સ્તોત્રો કાવ્યમાલાના સપ્તમ ગુચ્છમાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે, જ્યારે કેટલાંક પ્રકરણ-રત્નાકરના ખીજા અને ચોથા ભાગમાં દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. વળી કેટલાંક સ્તોત્રો તેો અનુવાદ સહિત ‘જૈનસ્તોત્ર તથા સ્તવનસંગ્રહ’ એ પુસ્તકમાં પ્રકટ થયેલાં નજરે પડે છે. પરંતુ સ્તોત્રોનો મોટો ભાગ હજી અપ્રસિદ્ધ છે એટલુંજ નહિ, કિન્તુ કેટલાંક તેો અનુપલબ્ધ હોય એમ સંભળાય છે. ખરેખર આ વાત સાચી હોય તો એ જાણીને કયા મનસ્વીને દુઃખ નહિ થાય ? કેમકે અપૂર્વ સ્તોત્રો રચવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ આવા પ્રાચીન સાહિત્યનું સંરક્ષણ કરવા જેટલું પણ્ય કાર્ય જૈન સમાજ ન કરી શકી એ ખેદજનક કથની છે.

અન્ય આચાર્યોની જેમ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત તેમજ અપભ્રંશ ભાષામાં સ્તુતિ-સ્તોત્રો રચવા ઉપરાંત તેમણે ‘અષ્ટમહેવસ્તોત્ર’^૧ દ્વારસી ભાષામાં રચ્યું છે. આ એમની ભાષા પરત્વેની ઉદારતા સૂચવે છે, કેમકે સંકુચિત દષ્ટિવાળા પૂર્વકાલીન વિદ્ધો તો આ ભાષાનો ઉચ્ચાર કરતાં પણ્ય અભડાતા એમનીએ સુજાળના શ્લોકાર્થ ઉપરથી જોઈ શકાય છે:—

“ ન વદેદ્ યાવર્તો ભાષાં, પ્રાજૈઃ કણ્ઠગતૈરપિ ”

આવી ભાષાવિષયક ઉદારતા ઉપરાંત પર-મત-ગીમાંસા પરત્વેની જૈનાચાર્યની ઉદારતા તો સુકત કંઠે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય છેજ. આ અતિશયોક્તિ નથીજ, કેમકે એ વાત શ્રીહરિભદ્ર-સુરિપ્રિત શાસ્ત્રવાર્તાસુમુચ્યય, યોગદર્શસુમુચ્યય પ્રમુખ ગ્રન્થોના નિરીક્ષકોથી અજાણી નથી.

અદ્વૈતાઉદીનના સમકાલીન આ જૈનાચાર્યે એ બાદશાહની પછી ગાદીએ આવેલા મહમૂદ-શાહના દરબારમાં જઈને બાદશાહને પોતાની વિદ્વત્તાથી ચમત્કૃત કરી જૈન ધર્મ તરફ આકર્ષી તેમની સહાનુભૂતિ સપાદન કરી જૈન મંદિરોનું ધર્મોન્નિધિ સુસલમાનોથી રક્ષણ કર્યું હતું.

આવી રીતે જૈન શાસન તેમજ જૈન સાહિત્યની અનુપમ સેવા બજાવવા બદલ શ્રીજિનપ્રભા-સુરિને ખરેખર અભિનન્દન ઘટે છે. તેઓ વિશેષ ધન્યવાદને પણ્ય પાત્ર છે, કેમકે તેઓ ગૃચ્છ-મમતારૂપ મોહિનીથી અન્નયા હતા નહિ એટલુંજ નહિ, પરંતુ ગુણાનુરાગી હોઈ કરીને તેમણે પોતે રચેલાં સાતસે સ્તોત્રો તપાગચ્છીય શ્રોતોમતિલકસુરિને અર્પણ કર્યા હતાં (જુઓ પૃ. ૩૨). વળી કલિકાલસર્વસા શ્રીહેમચન્દ્રસુરિએ રચેલી શ્રીમહાવીર પ્રભુની સ્તુતિરૂપ એવી અન્યયોગ્યયવચ્છેદિકા દ્વાત્રિંશિકાની ‘સ્થાદવાદમજરી’ નામની ટીકા રચવામાં તેના કર્તા

૧ આના પ્રથમ પદ (સટીક)નો શ્રીશોભન મુનીશરકૃત સ્તુતિ-અનુવર્ણસતિકાની ભૂમિકા(પૃ. ૩૨-૩૩)માં જે ઉલ્લેખ કર્યો છે, આ સમગ્ર સ્તુતિ ટીકા સહિત ‘જૈન સાહિત્ય સંશોધક’માં પ્રસિદ્ધ થનાર છે એમ સાંભળવામાં આનું હતું તે વાત ખરી પડી છે એટલે હવે આથી તેને સત્તર પ્રસિદ્ધ કરવાનો મારો વિચાર માંડી વાળું છું.

૨ આ ભાષામાં રચાયેલું અને દોસ્તી સ્વાંવધી શરૂ થતું અને એક પદનું સ્તોત્ર શ્રીજિનભદ્રસુરિએ રચ્યું છે એમ ઉપયુક્ત શ્રીશોભન-સ્તુતિની ભૂમિકા (પૃ. ૩૨)માં જે ઉલ્લેખ કર્યો છે, પરંતુ પ્રવર્તકજવાળી અન્ય પ્રતિમાં તેના કર્તા તરીકે શ્રીજિનપ્રભાસુરિનું નામ નજરે પડે છે.

૩ આ અન્ય શ્લોક સંવત ૧૨૧૪ (વિ. સં. ૧૩૪૯)માં દીવાલીને દિવસે અનિવારે પૂજ્ય કરવામાં આવ્યો હતો.

નાગેન્દ્રગચ્છીય^૧ શ્રીમદ્દિલ્લેષુસુરિને આ ખરતરગચ્છીય શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ સહાયતા કરી હતી. આ વાતની રચાદ્વાદર્ભજરીની પ્રશસ્તિમાં આપેલાં નિમ્ન-લિખિત પદ્યો સાક્ષી પૂરે છે:—

“નામેન્દ્રગચ્છગોવિન્દ-વક્ષોડલદ્વારકૌસ્તુભાઃ ।

તે વિશ્વવન્દ્યા નન્યાસુ-‘રુદયપ્રમ’સૂરયઃ ॥ ૬ ॥

શ્રી‘મલ્લિષેષ’સૂરિભિકારિ તત્પદ્મગનવિનમણિભિઃ ।

વૃત્તિરિયં મનુરાવિ (૧૨૧૪)મિતશાકાન્વે વૉપમહસિ શનૌ ॥ ૭ ॥

શ્રી‘જિનપ્રમ’સૂરીણાં, સાહાયોદ્ધિજ્ઞસૌરિમા ।

શ્રુતાવુત્તંસહ સતાં, વૃત્તિઃ ‘સ્યાદ્વાદમજરી’ ॥ ૮ ॥”

આ વાતની તેમણે રચેલી નમિલિણુસ્તોત્રની અભિપ્રાયર્થાદ્રકા નામની વૃત્તિમાંના તેમજ અજિતશાન્તિસ્તવની વૃત્તિમાંના નિમ્ન-લિખિત પદ્યગત (વિ. સં. ૧૩૬૫) રચના-સમય સાક્ષી પૂરે છે:—

“સંવત્તિકમભૂપતેઃ શરઋતૃત્રવિઃશશાઢ્ઠૈમિતે

પૌપ્ત્યાસિતપક્ષમાજિ શશિના યુક્તે દ્વિતીયાતિથૌ ।

શ્રીમાઝ્ શ્રી‘જિનસિંહ’સૂરિસુગુરોઃ પાદાઢ્ઢજપુષ્પન્ધ્રયઃ

પુયાં વાશરથે‘જિનપ્રમ’ગુરુર્જગન્થ ટીકામિમામ્ ॥ ૧ ॥”

આ ઉપરથી તેઓ શ્રીજિનસિંહસૂરિના શિષ્ય થાય છે એ વાત પણ બહુી શકાય છે.

સાતસે સ્તોત્રોના કર્તા તરીકે સુપ્રસિદ્ધ આ શ્રીજિનપ્રભસૂરિના ચરિત્રની રૂપરેખા શ્રીસો-મધર્ભગણિએ પોતે રચેલી ઉપદેશ-સપ્તતિકા (અ. ૩, ૭૦ પ)માં આલેખી છે. સૌથી પ્રથમ આ સૂરિજીને ઉદ્દેશીને એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“દન્તવિશ્વમિતે વૉર્ષે, શ્રી‘જિનપ્રમ’સૂરયઃ ।

અમૂવન્ મૃમૃતાં માન્યાઃ, પ્રાત્પદ્યાવર્તી‘વરાઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ રાજાઓને માન્ય અને શ્રીપદ્માવતી દ્વારા જેમને વરદાન મળ્યું છે એવા શ્રીજિન-પ્રભસૂરિ ૧૩૩૨ મા વર્ષમાં થયાં. અત્ર ‘વિશ્વ’ એક નહિ પણ તેર સંખ્યાવાચક છે.^૨ ઉપદેશમાં તેમની યન્ત્ર-તન્ત્ર શક્તિનો આબેહુલ ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. જેમકે યોગિનીપુરમાંના

૧ શ્રીમદ્દિલ્લેષુસુરિ આરમ્ભસિદ્ધ, ધર્માવ્યુદય કાવ્ય, ઉપદેશમાલાકણિકાવૃત્તિ પ્રમુખ ગ્રન્થોના કર્તા શ્રીઉદયપ્રભસૂરિના શિષ્ય થાય છે, ત્યારે કલિકાલગૌતમ એવા બિરદધારી શ્રીહરિભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીવિજયસેનસૂરિના તેઓ પ્રશિષ્ય થાય છે.

૨ આ હકીકતનું સદેહુવિપૌષધિના નિમ્ન-લિખિત પદ્યથી સમર્થન થાય છે:—

“સૂરીન્દ્રસ્યાન્વયે જાતો, નવાઢ્ઢીવૃત્તિવેષસઃ ।

શ્રીજિનેશ્વરસૂરીણાં, પૌત્રઃ પાત્રમવેષસઃ ॥ ૧ ॥

પુત્રઃ શ્રીમાજિનસિંહ-સૂરીણાં રીણરેફસામ્ ।

જગન્થ ગન્થમેતં શ્રી-જિનપ્રમમુનિપ્રમુઃ ॥ ૨ ॥

વૈકમેઽસિત કલાવિશ્વ-વેવસન્નચેન્નુવત્સરે ।”

તેમના આતુર્ભાસ હરમ્યાન તેમણે રહેઁછેના આક્રમણથી પીરોજ સુલતાન (પીરોજશાહ?)નું કેવી રીતે (વજ્ર-ચન્દ્ર દ્વારા રક્ષણ કર્યું) એ વાત, અન્યદા ગુજરાતમાં જવાની ઇચ્છાવાળા આ સુલતાનની સાથે જતાં સૂરિજીએ વટ વૃક્ષને પોતાની સાથે કેવી રીતે ચલાવ્યો તેમજ સુલતાનને વન્દન કરાવીને સ્વસ્થાને પહોંચાડ્યો એ હકીકત, મરૂસ્થલીમાં નિર્ધનતાનો નિવાસ ભેઈ ત્યાંના પ્રત્યેક પુરૂષને તેમણે પાંચ દિવ્ય વસ્ત્રો અને પ્રત્યેક પ્રમદાને જે સુવર્ણ ટંક અને સાડી આપી એ ખીના, ત્યાર બાદ જ'ધરાલ નગરમાં તપાગચ્છીય શ્રીસોમપ્રભસૂરિ સાથેનો તેમનો સમાગમ, વિદ્યાભળથી ઉદ્દેશનું આકર્ષણ અને ચોરેલી સાધુની સિદ્ધિકા (?)ની પુનઃ પ્રાપ્તિ ઇત્યાદિ ચમત્કાર, સુલતાન સાથે થતું જય ગિરિની યાત્રા કરતી વેળાએ રાયણના ઝાડમાંથી દૂધની વૃદ્ધિ તથા તેવી રીતે ગિરિનાર ગિરિની પશુ યાત્રા કરી તેમનું ચોગિનીપુરમાં આગમન, ત્યાં સુલતાનની ટોપી એક વિદ્યાસિદ્ધે અદ્ધર ઉડાવી તેને રમેહરણ વડે ભૂમિ ઉપર આણીને તથા ખીજે દિવસે જળપૂર્ણ થત જે ઉભે જઈ રહ્યો હતો તેના કકડા કરી નાંખ્યા પરંતુ પાણીને મન્ત્ર વડે સ્તંભિત કરી રાખ્યું ઇત્યાદિ આશ્ચર્યજનક ઘટના.

અંતમાં સૂરિજીને ઉવેશીને એમ કહ્યું છે કે—

“શત્યાવિનાનામવરપ્રમાવના-મરૈઃ સુરત્રાણમપિ વ્યવુદ્યત્ ।

સ્તોત્રાણિ યઃ સતશતીમિતાનિ ચ, મન્યાંશ્ચ જમન્યઃ વહૂપકારિણઃ ॥ ૬૧ ॥”

દક્ષિણવિહારી સુનિરત શ્રીઅમરવિજયના જ્ઞાનભંડારની શ્રીપાદલિપ્તસૂરિકૃત ચાર ગાથાના શ્રીવીર-સ્તવની અવચૂરિની પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત—

इति श्रीजिनप्रभसूरिभिः संवत् १३८० वर्षे कृतायाः श्रीवीरस्तववृत्तैः संक्षिताऽवचूरिः”

—ઉલ્લેખ ઉપરથી જણાય છે કે આ સૂરિવરે શ્રીવીરસ્તવની વૃત્તિ રચી હોવી ભેઈએ.

ચુનીજીના ભંડારની ગુણસ્થાનપ્રકરણીકાની હસ્તલિખિત પ્રતિના અંતમાંના નીચે મુજબના ઉલ્લેખમાં જે જિનપ્રભ નામ નજરે પડે છે, તે પ્રસ્તુત શ્રીજિનપ્રભસૂરિ હોય તો તેમની શિષ્ય-પરંપરા વિ. સં. ૧૬૩૧ સુધી તો ચાલી આવી હતી એમ ભાસે છે.

“संवत् १६३१ वर्षे ज्येष्ठ वदि १२ बुधदिने सिद्धियांगे लिपि (लि) तं श्रीसरतरगच्छे जिनप्रभसूरिसन्ताने वा. श्रीश्री २ भारतीचंद तत्सि (च्छि) प्य लि. भानुतिलक ॥”

અત્ર એમના સંબંધમાં વિશેષ ઊદાહરણ ન કરતાં તેમને સવિનય પ્રણામ કરતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરું છું.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા પૂર્ણ થાય તે પૂર્વે, યમકમય કાવ્યોથી કરો લાભ નથી, એ ખાલી કાલ-હોપછે, એમાં શબ્દ-રમત સિવાય કશું નથી, વગેરે ઉદ્ગારો કાઢી કેટલાક સુસ જનો આવાં કાવ્યોને ‘અધમ’ ગણવા ઉશ્કેરાઈ બળ્ય છે, તેમનું સવિનય ધ્યાન જોયવા માટે નિમ્ન-લિખિત નિવેદન કરતું હું ઉચિત સમજું છું.

યમકનો પ્રયોગ—

યમકબદ્ધ કાવ્યો પરત્વે શ્રીરુદ્રાદિકૃત કાવ્યલાલકારના શ્રીનમિસાધુકૃત ટિપ્પણ (પૃ. ૩૫)માં એવો ઉલ્લેખ છે કે યમક, રલેખ અને ચિત્રોને રસમય-ખાસ કરીને શુંગાર અને કર્ણ રસમય

કાવ્યમાં સ્થાન આપવાથી રસભંગ થાય છે. વિશેષમાં એ સંબંધમાં “અમિધાનમાત્રમેતદ્ ગદ્યરિક્ષાવિ-
પ્રવાહો વા” એવો સાક્ષીભૂત પાઠ પણ ત્યાં રજુ કરવામાં આવ્યો છે. છતાં એ ન ભૂલવું એકાએક કે
‘પ્રયોગસ્તુ તેવાં સળહકાવ્યેષુ દેવતાસ્તુતિષુ રણવર્ણનેષુ ચ” એમ કહી ટિપ્પણુકાર ચમકાદિનો પ્રયોગ
ખણ-કાવ્યોને વિષે, દેવતાની સ્તુતિઓમાં તેમજ યુદ્ધના વર્ણનોમાં અસ્થાને નથી એવો સ્પષ્ટ
ઉલ્લેખ કરે છે. આથી સમભય છે કે આ ગ્રન્થ સુખ્યત્વે કરીને જિનેશ્વરની સ્તુતિરૂપ હોવાથી
અત્ર ચમકનો પ્રયોગ સમુચિતજ છે. વિશેષમાં ભેડે નાટક, કથા તથા આખ્યાયિકામાં આને માટે
અદ્યપ અવકાશ છે, પરંતુ સર્ગ-બંધોમાં-મહાકાવ્યોમાં એને સારૂ વિશેષ અવકાશ છે. આ વાત
કાવ્યલાલકાર (અ. ૩)ના નિમ્ન-લિખિત અન્તિમ પદમાં ઝળકી ઊઠે છે:—

“ઈતિ યમકમરોષં સમ્યગ્ગાલોચયાદ્ધિ:

સુકવિમિરમિયુર્કૈર્વસ્તુ ચૌચિત્યવિદ્ધિ: ।

સુવિહિતપદમજ્ઞં સુપ્રસિદ્ધાભિધાનં

તદનુ વિરચનીયં સર્ગવન્ધેષુ મૂઝા ॥ ૫૯ ॥”

આથી ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે ખરી, પરંતુ પૂજ્યપાદ પ્રવર્તક મુનિવર્ય શ્રીકાન્તિવિજયના
જ્ઞાનગંગારીની સ્તુતિ-સ્તોત્રો સંબંધી કેટલીક પ્રતિઓ, સ્વર્ગસ્થ શાસ્ત્રવિશારદ જ્ઞાનાચાર્ય
શ્રીવિજયધર્મસૂરિએ એકત્રિત કરેલ પ્રશસ્તિ-સંગ્રહ ઇત્યાદિમાંથી કેટલીક નિમ્ન-સૂચિત

વિશેષ હકીકત

મળી આવે છે એટલે તેનો અત્ર ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સૌથી પ્રથમ તો ભૂમિકાના ૧૭ મા પૃષ્ઠગત પ્રથમ ટિપ્પણને પુટ કરનારાં પદો રજુ
કરવામાં આવે છે.

- (૧) “જિનશાસનભાસનભાસુરમાનુસમાન ! સુરસુન્દરસેવિત ! વૃષભ ! જિનૌઘપ્રધાન ! ।
પરમાગમસમ્મતનયધનરત્નનિધાન ! શ્રેયઃશ્રિપદમર્પય કમલવિજયપ્રિયદાન ! ” ૧-૪ ॥
- (૨) “જય નેમિજિનેશ્વર ! સમુદયસમયાચાર ! યવતાહનપાતક ! કવલરુમલભાર ! ।
વન્દારુસુરસુરવિપુલવિલાસવિહાર ! તીર્થારપદકજપુષ્પન્ધગમન્દાર ! ” ૧-૪ ॥
- (૩) “વાસવસ્તુતપદો મહામહા મેક્કદરાવિલસન્મહાપદઃ ।
વાગુપાસિતસમસ્તમાજિનઃ સ્વામિનાં વિદ્યધતાં મુન્નશ્રિયમ ॥ ” ૧-૪ ॥

૧ આ પ્રતિઓ તેમના સિષ્યરત મુનિરાજ શ્રીચતુરવિજય દ્વારા મળી હતી, તે બદલ હું તેમનો આભારી છું

૨ આ તેર સ્તુતિઓ પૈકી પહેલીમાં શ્રીચંદ્રભદ્રેશ્વરી, બીજીમાં શ્રીનેમિનાથની, ત્યાર પછીની ચોથી
અને પાંચમીમાં શ્રીપાર્શ્વનાથની, ત્યાર પછીની ૬ થી ૧૧ સુધીમાં શ્રીમહાવીરની, બારમીમાં શ્રીસીમધર-
સ્વામીની અને તેરમીમાં શ્રીસિદ્ધચક્રની મુખ્યતા છે. વિશેષમાં દશમી અને અગ્રારમી સ્તુતિમાં શ્રીગૌતમ-
સ્વામી પણ પ્રધાન પદ ભોગવે છે. આ બધી સ્તુતિઓના કર્તાની ખબર નથી, કિન્તુ પહેલી, બીજી, પાંચમી,
છઠી, દશમી, અગ્રારમી, બારમી અને તેરમીના કર્તા શ્રીવિજયસેનશ્રિવાના શિષ્ય શ્રીકમલવિજય છે.

- (૪) “ કલ્યાણાણિ સમુલ્લસન્તિ જગતાં દારિદ્ર્યવિદ્વાવન—
 દ્રાધીયઃપદ્વીપર્ષહંબટનાકલ્યાણકલ્પદ્રુમાત્ ।
 કલ્યાણપ્રશુણીભવત્પ્રવચનશ્રીસિદ્ધસારસ્વત—
 શ્રીમત્પાર્શ્વજિનેશ્વરસ્મરણતઃ કલ્યાણમાહાસ્મ્યતઃ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૫) “ સકલજિનરાજકોટીરહીરાક્કુરં, પાર્શ્વપરમેશ્વરં સમયકમલાકરમ્ ॥
 સ્મરત કંસારિપુરત્નતિલકોત્તરં, વિજયલક્ષ્મીવરં નીલરુચિસુન્દરમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૬) “ કમલવલ્લોચનં વિમલકુલરોચનં, મજત મયમઞ્જનં ભુવનજનરઞ્જનમ્ ।
 સમયમભિવન્દિતં ત્રિજગતીજીવનં, વીરમર્હદ્ગુણં શાસનસ્વામિનમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૭) “ વીર ! દેવગ્રજારાધ્યયક્ષ ! સિદ્ધાન્તતત્ત્વવિત્ ! ।
 શ્રીમદ્વિજયસેનાશ્રય ! કુરુ મદ્રં મહોદયમ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૮) “ શ્રીવર્ધમાન ! પ્રયુતાડભિરામ ! શ્રીતીર્થરાજઃ શિવશુચિવાચઃ ।
 સર્વાનુભૂતિપ્રભવઃ પ્રસર્પત્—સૌખ્યં પ્રકર્ષ્ય દ્વદતાં જનાનામ્ ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૯) “ શ્રીવર્ધમાન ! જય ! સર્વજિનેશસિદ્ધ—સિદ્ધાન્તગોમુલ્લહિમશ્ચુતિકાન્તિકાન્ત—
 સૌવર્ણવર્ણવરદેહસમુલ્લસદ્દ્દી—લાવણ્યતોષિતસુધીજનલાંચનાલી ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૧૦) “ જિનશાસનભાસન ! શ્રીગૌતમગણધર ! ગુણનિધાન ! ।
 જિનસમુદયસમયસુરપ્રધાન ! । જય ક્ષીપાલીધ્યેયામિધાન ! ॥ ” ૧-૮ ॥
- (૧૧) “ જય જય કરમદ્ગલદીપક ! જિનવરવીર ! વીર ! શ્રીગૌતમગણધર ! ।
 ભવદવનીરવનીર ! પ્રવચન જનસમુદયસુન્દર ! સુરકોટીરક્ષીપાલીકમલામાલતિલકવરહીર ! ” ૧-૮
- (૧૨) “ સીમન્ધરભૂધરવન્ધુરિસન્ધુરચારી સર્વશ્લુધાકરપ્રકરપ્રયુતાધારી ।
 સમયામયવારણનિષ્કારણમુપકારી જય શાસન ! સુરવરકમલવિજય ! જયકારી ॥ ” ૧-૪ ॥
- (૧૩) “ જગતીજનજીવ ! સિદ્ધચક્ર ! કમનીયપ્રવચન ! જિનપુદ્ગલસિદ્ધચક્રગણનીય ! ।
 જય સૂરિપુરન્દરવાચકમુનિમહનીય ! દર્શનાત્રિક ! તપસા કમલવિજયમજનીય ! ॥ ” ૧-૪ ॥
- વિશેષમાં જેમ એકજ પદ્ય આરંભે સ્તુતિઓની ગરબ સાથે છે તેમ બીજે અક્ષરવાળા ‘ શ્રી
 હંદમાં રચાયેલી સ્તુતિઓ નીચે મુજબ મળી આવે છે.
- (૧૪) “ દયાદર્દ્દન શાન્તિઃ શાન્તિ ૧ સાર્વસ્તોમં સ્તૌમ્યસ્તાધમ્ । ૨
 સિદ્ધાન્તઃ સ્તાજ્ઞૈનો મુક્ત્યૈ ૩ નિર્વાણી વો વિદ્મં હમ્યાત્ ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૫) “ નેમિં નાથં વન્દે બાહં ૧ સર્વે સાર્વાઃ સિદ્ધિં વદ્યુઃ ૨ ।
 જૈની વાણી સિદ્ધ્યૈ મુયાત્ ૩ વાણી વિદ્યાં વદ્યાદ્ હદ્યામ્ ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૬) “ નેમિનાથં વન્દે બાહં ૧ સર્વે સાર્વાઃ શં મે દયાત્ ૨ ।
 સાર્વ વાક્યં કુર્યાત્ સિદ્ધિં ૩ કલ્યાણં મે દયાદમ્બા ॥ ૪ ॥ ”
- (૧૭) “ પાર્શ્વઃ પ્રયુઃ જીયાન્તિત્વં ૧ સાર્વઃ સદ્ગઃ દયાચ્છં મે ૨
 અર્હદ્વાક્યં સિદ્ધિં વદ્યાત્ ૩ મદ્રં નિત્યં વેચાત્ પદ્મા ॥ ૪ ॥ ”

(૧૮) “ વીરં હીરં સેવે મક્ત્યા ૧ સર્વેર્હન્તઃ ક્ષાન્તિં કુર્યુઃ । ૨
જૈનં વાક્યં સિદ્ધિં વદ્યાત્ ૩ વિદ્યાદેવી વદ્યાત્ વિદ્યામ્ ॥ ૪ ॥ ”

૧૮ મા પૃષ્ઠમાં જે ચરણસમાનતારૂપ ચમકમચ કાવ્યોની યાદી આપવામાં આવી છે. તેમાં નીચે મુજબ ઉમેરો થઇ શકે છે:—

કાવ્યનું નામ	કર્તા	છંદ	પદ્ય-સંખ્યા
(૧) ^૧ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનસ્તોત્ર (સાવચૂરિ)	શ્રીજિનમુન્દરસૂરિ	રથોદ્ધતા	૨૯
(૨) ^૨ , , (સાવચૂરિ)	શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	અનુષ્ટુપ્	૨૯
(૩) ^૩ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાદિસ્તોત્ર	શ્રીધર્મઘોષસૂરિ	અનુષ્ટુપ્	૩૯

૧૯ મા પૃષ્ઠમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો તરીકે જેનો ઉપયોગ થઇ શકે એવાં સ્તોત્રોમાં ૪૨મા પૃષ્ઠગત કેટલાંક સ્તોત્રોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત નીચેનાંની નોંધ લેવી આવશ્યક છે:—

કર્તા	છંદ	પદ્ય-સંખ્યા	વિશેષતા
(૧) ‘ઉપાધ્યાય શ્રીધર્મસાગરગણિ	દ્રુતવિલંબિત	૨૯	ત્રણ ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ
(૨) ‘શ્રીચારિત્રરત્નગણિ	વસંતતિલકા	૨૯	પાદાન્તરચમક
(૩) ‘કવિચક્રવર્તી શ્રીપાલ	અનુષ્ટુપ્	૨૯	ચરણ-સમાનતા

પં ૦ કેસરવિજયના ભંડાર (પદવાણુ કંપ)ની વીરજિનસ્તુતિસ્વોપસાવચૂરિની પ્રતિના અંતમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

૧ સ્તોત્રસમુચ્ચયમાં પ્રસિદ્ધ થનાર આ સ્તોત્રનું આદ્ય પદ્ય નીચે મુજબ છે:—

“ શ્રીજિનર્ષભ ! ભવન્તમાશ્રિતો દેવ ! ભવ્યનયનાભિનન્દન ! ।
શૂરિવૈભવમરો ભવી ભવેદેવ ભવ્યનય ! નાભિનન્દન ! ॥ ૧ ॥ ”

૨ “ યસ્તે શ્રીક્રષ્ણ ! સ્તૌમિ, પદતામરસદ્ગયમ્ ।
સ મુદ્ધે પરમાનન્દ-પદતામરસદ્ગયમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૩ “ જિનં યશઃ પ્રતાપાશ્વ-પુષ્પવન્તં સમન્તતઃ ।
સંસ્તુવે યત્ક્રમૌ મોહં, પુષ્પવન્તં સમં તત ॥ ૧ ॥ ”

૪ “ ક્રષ્ણમનઃપ્રગતિર્કિંવિષદુઃ સમભવદ્ યવદેશ્ય વિધાનતઃ ।
અહમપિ પ્રણમામિ નુવામિ તે પ્રણતદેવતદેવપદામ્બુજમ્ ॥ ૧ ॥ ”

૫ “ આનન્દનમ્સુરનાયક ! નામિજાત ! મક્ષાક્ષિસદ્વષટિદિવ્યકુનામિજાત ! ।
ચિત્તે મમેવ ભવમન્નનામિજાત ! કસ્ત્વાં શિવેચ્છુરમિવાઝિહ્વતનામિજાત ! ॥૧૧ ॥ ”

૬ “ મક્ત્યા સર્વજિનશ્રેણિ-રસંસારમહામયા ।
સ્તોતુમારમતે બદ્ધ-રસં સારમહામયા ॥ ૧ ॥ ”

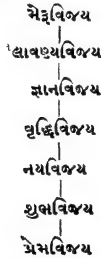
“ સંવત્ ૧૬૬૨ વર્ષે તપામળાચિરામહારકશ્રીહરિવિજયસૂરીશ્વરપટ્ટાલદ્વારમહારકશ્રીવિજયસેનસૂરીન્દ્રરાજ્યે પण्डितश्रीआनन्दविजयगणिचरणकमलालिना पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता चिरं नन्दतु ”

આ ઉપરથી એ ફલિતાર્થ છે કે શ્રીચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિના કર્તા શ્રીમેરુવિજય-ગણિ વિ. સં. ૧૬૬૨ સુધી તેા વિદ્યમાન હતા. વળી તેમણે વીરજિનસ્તુતિ (સ્વોપજ્ઞ અવચૂરિ સહિત) રચી છે. આ સ્તુતિ અત્ર મુદ્રિત સ્તુતિનેા એક અંશ છે કે સ્વતંત્ર કૃતિ છે તે બાબતું બાકી રહે છે.

શ્રીમેરુસુન્દર મુનિરાજે રચેલ ભક્તીભર સ્તોત્રના વાર્તા યુક્ત બાલાવબોધની રાંધલ ઐશિયાટિક સોસાયટી (મુંબાઇ) ની હસ્ત-લિખિત પ્રતિના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ—

“ મુનિશ્રીપ્રેમવિજયેન હર્ષપ્રમોદેન લિખિતાઃ સંવત્ ૧૭૮૩ વર્ષે શ્રીરાજનગરે લિખિતં સકલ-મહારકપૂ(૫)રંદરમહારકશ્રીશ્રીશ્રી ૧૦૮શ્રીશ્રીશ્રીહરિવિજયસૂરિ(રી)શ્વરચરણસંવિપંડિતશ્રીશ્રીશ્રીઆણંદ-વિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રીશ્રીશ્રી ૧૯(૨૦ ?)શ્રીશ્રીશ્રીમેરુ(રુ)વિજયગણિશિષ્યપં૦મહોપાધ્યાયશ્રીશ્રી ૧૯-શ્રીલાવણ્યવિજયગણિશિષ્યપંડિતશ્રી ૧શ્રીજ્ઞાનવિજયગણિશિષ્યપં૦શ્રીવૃદ્ધિવિજયગણિપં૦શ્રીનયવિજયગણિશિષ્યપં૦શુભવિજયગણિશિષ્યમુનિપ્રેમવિજય(યન) લિખિતં ”

—ઉપરથી શ્રીમેરુવિજયની શિષ્ય-પરંપરા નીચે મુજબ તારવી શકાય છે.

ઉપર્યુક્ત પ્રશસ્તિસંગ્રહમાંની નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિ આ વાતનું સમર્થન કરે છે—

૧ આ મુનીશ્વરે વાચક શ્રીધર્મવિજયની જેમ શ્રીશુભવિજયગણિપ્રકૃત કાવ્યકલ્પલતાવૃત્તિમક-રન્દ નામનો ગ્રન્થ રાખ્યો છે. આ વાત પ્રો. પિટર્સનના છઠ્ઠા રિપોર્ટ (પૃ. ૨૬) ગત નિમ્નલિખિત પદ ઉપરથી જ્ઞેય થકાય છે:—

“ તતચ્ચ પण्डितोत्तंस-मेरुविजयकोविदाः ।

तच्छिष्यैः शोषिता, प्राज्ञलावण्यविजयाभिधैः ॥ ૧૩ ॥ ”

“તત્પટ્ટેઽમૃત્ પ્રમૃતઘ્રી-વિજયપ્રમસૂરિરાહ્ ।
 શુદ્ધાચારવિચારાણાં, યઃ પ્રવર્તયિતા મુશમ્ ॥ ૮ ॥—અનુ૦
 તત્પટ્ટેઽમૃત્ પ્રકટમહિમા મૂરિધામા સુનામા
 ધ્રીમાન્ ધીમાન્ સુમુવિ વિજયાદ્ રત્નસૂરીશ્વરાભ્યઃ ।
 આયન્ સાહિઃ સુવચનગુણે રઞિતશ્ચામરેશો
 હર્ષાન્ મેધાનથ વ મહિવાન્ મોચયામાસ મક્તયા ॥ ૯ ॥—મન્દાકાન્તા
 તત્પટ્ટે વિજયક્ષમાભિષ્ગુરુઃ પટ્ટાભિષેકં વધ્
 ધીમાન્ શ્રીઽદયાપુરીયકસુસહ્જેનૈવ સન્નિર્મિતં
 મક્તયાઽનેકનમદ્વિવેકિજનતાનન્દપ્રદઃ સમ્પદા-
 માધારો વિજયર્થો સદા વિજયર્તા સૂરીશ્વરો ભૂતલે ॥ ૧૦ ॥—શાર્દૂલ૦
 શ્રીહીરવિજયસૂરેઃ શિષ્ય-શ્યાનન્દવિજય હત્યાસીત્ ॥
 તચ્છિષ્યોઽમૃન્મેરુ-વિજયાભ્યઃ પાણિટતપ્રવરઃ ॥ ૧૧ ॥—આર્ય૦
 લાવણ્યવિજયાભ્યાસ્તચ્છિષ્યાઃ સદ્વાચકાન્તમાઃ ।
 તેષાં શિષ્યોઽભવજ્ઞાનયિજયાં વિજયાલયઃ ॥ ૧૨ ॥
 શિષ્યસ્તદ્દીપ્યો વિકસદ્વિશેષ-વિદ્યો નયાદિવિજયો જયીહ ।
 દિશુઃ શુભાદિવિજયસ્તદ્દીપ્યો-ઽલિસન્મુદા ચિત્રચરિત્રમેતત્ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીવિજયક્ષમાસૂરીશ્વરરાજ્યે રચિતમેતદ્વિસુગમમ્ ।
 શ્રીશ્રીપાલચરિત્રં શુભવિજયેનોદયાભ્યપુરં ॥ ૧૪ ॥
 વેદર્પિસંયમભિદા(૧૭૭૪)નિવંદિતાભ્યસ્ય દાસ્યવર્ષસ્ય
 વિરચિતતમ(તમા ?)શ્વિનમાસોઽજ્જ્વલદગ્ધમીદિવસ એવૈતત્ ॥ ૧૫ ॥”

અત્ર એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી વાત છે કે જેસલમેરના ભંડારમાં વિ. સં. ૧૬૫૯ માં (પૃ. ૨૪) નકશાનની પ્રતિ મૂકનારા શ્રીઆનન્દવિજયગણિ તો શ્રીવાનરખિના શિષ્ય થાય છે^૧, બ્યારે આ શ્રીઆનન્દવિજય તો શ્રીદીરવિજયસૂરિના શિષ્ય છે. વળી નિમ્ન-લિખિત પ્રશસ્તિના અંતમાં તો એવો ઉલ્લેખ છે કે—

૧ ગરુડાચાર પ્રકીર્ણકની વિ. સં. ૧૬૩૪ માં રચાયેલી દીકાની ૪૬૪ મી પ્રશસ્તિમાં પણ શ્રીઆનન્દ-વિજયગણિ નામના શ્રીવિજયવિમલ (વાનરખિ)ને શિષ્ય હતા એ વાત દૃષ્ટિગોચર થાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“શિષ્યો મૂરિગુણાનાં ગુણોત્તમાનન્દવિમલસૂરીણાઃ ।
 નિર્મિતવાન્ વૃત્તિમિમામુપકારકૃતે વિજયવિમલઃ ॥ ૭૪ ॥
 કાંવિદ્વિદ્યાવિમલા વિવકવિમલાભિધાશ્ચ વિદ્વાંસઃ ।
 આનન્દવિજયગણયોઃ[] વિચિન્તયન્તો ગુરોર્મ(સં)ક્તિઃ ॥ ૭૫ ॥”

આ ઉપરથી એ પણ ભેદ શકાય છે કે શ્રીઆનન્દવિજયગણિનું અપર નામ વિવેકવિમલ હતું.

“સકલમદ્ધરકપુરન્દરશ્રીશ્રી૧૦૮શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરશિષ્યશ્રાપશ્રીપંચાશ્વ (નં).
વિજયગણિશિષ્યપુસાહવિજયવાચનાર્થ । હપીતં આમોક્ષનગરમધ્યે ક્ષિપીકૃતમ્ ।”

અર્થાત્ આમાં શ્રીઆનન્દવિજયમણિનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ તેમને તે
શ્રીવિજયમા(દા ?)નસૂરીશ્વરના શિષ્ય તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

૨૬ મા પૃષ્ઠમાં લઘુસ્તોત્રના વૃત્તિકારનું સોમતિલક નામ સૂચવવામાં આવ્યું હતું. એના
સંબંધમાં લઘુસ્તવટીકાની પ્રશસ્તિમાં લખ્યું છે કે—

“જાતા(તો) નવાઝીવિવૃતેવિધાતુ—રસુકમેળામધ્યેવસુરિઃ ।
યુગમધાના ગુણશેષરાહવાઃ—સૂરીશ્વરાઃ સમ્પ્રતિ તસ્ય વદ્ટે ॥ ૧ ॥
શ્રીસિંહસુરિ(સદ્વતિલક ?)સ્તશ્વરનામ્મોજોદ્દેસનમરાલઃ ।
શ્રીસોમતિલકસુરિ(લ)લુસ્તવ(લ) ઘ્વચિત વૃસિમિમાશ ॥ ૨ ॥
મુનિનન્દગુણક્ષોખી (૧૩૯૭)મિતિ(તે) વિક્રમવત્સરે ।
કૃતા ધૃતા ઘટીપુર્વામાચન્દ્રાર્ક પ્રવર્તતામ્ ॥ ૩ ॥”

અર્થાત્ શ્રીસોમતિલકસુર એ શ્રીસિંહ(?)સુરિના ભક્ત (શિષ્ય) છે અને તેઓ નવાંગી
વૃત્તિકાર શ્રીઅભયદેવસુરિની ૫૨૫૨માં મળેલા છે. આથી તેઓ સાધારણગુણિનસ્તુતિના
કર્તાથી ભિન્ન છે.

‘વાત્યાવે’થી શરૂ થતું લોભ્યગર્ભિત^૧સ્તોત્ર તેમજ તેની અવચુરિના કર્તા પશુ શ્રીસોમ-
તિલકસુરિ છે. પરંતુ તેઓ પ્રસ્તુત છે કે નહિ તેનો નિર્ણય કરવો બાકી રહે છે. કિન્તુ
સ્તોત્ર—અશુચ્યથ (પૃ. ૧૧૪-૧૧૬)ગત ચતુર્વિંશતિગિનસ્તવન તો શ્રીસોમપ્રભાસુરિના
શિષ્ય શ્રીસોમતિલકસુરિએ રચેલું છે, એ વાત એના^૨અન્તિમ પદ્યના પહેલાં ત્રણ ચરણોના
ત્રીજા ત્રીજા, સત્તરમા સત્તરમા, છઠ્ઠા છઠ્ઠા અને ચૌદમા ચૌદમા વર્ણો એકત્રિત કરતાં ‘શ્રીસોમતિલકસુ-
રિવિચિત્તં’ એવું જે બાર વર્ણાત્મક ૫૬ ઉદ્ભવે છે તેથી સિદ્ધ થાય છે.

૩૧ મા પૃષ્ઠમાં શ્રીધર્મદીપપસુરિકૃત અષ્ટયમકમય ‘જયવૃષમં’^૩થી શરૂ થતી સ્તુતિના
૩૧ વૃત્તિકાર તરીકે શ્રીસોમતિલકસુરિનું નામ સૂચવતાં તે સંદેહાત્મક હકીકત જણાવી હતી.

૧ જુઓ શ્રીશોભન-સ્તુતિની સંસ્કૃત ભૂમિકા (પૃ ૨૦-૨૧).

૨ આ રહ્યું તે પદ્ય:—

“યસ્ત્વાં શ્રીજિનસૂવિતોન્મલમનશ્ચૈર પ્રણીત શ્રમં
જિત્વા સોઢશરિકકલ્પહૃતં રોચિષ્ણુમઘ્નલુતમ્ ।
વૃતામર્ત્યધવિત્રસમ્મલ્પ । પઢ્ય કર્તે વિશં કાઃ સ્તવં
બન્ધાહનાય મવાન્ જિવાઃ પ્રવૃતામન્યેઽપિ તસ્મૈ શિન્ધમ્ ॥ ૧ ॥”

૩ આ વૃત્તિના પ્રારંભમાં નિમ્ન-લિખિત એ પદ્યો છે (જુઓ ઉપર્યુક્ત રિપોર્ટ, પૃ ૩૧૧):—

“શ્રેષ્ઠ-શ્રીચરદ્ શ્રીનૌચમનકં પ્રણમ્ય વિવૃજોમિ ।
યમકૈરલકૃતયતીર્જિનસ્તુતીઃ સ્વપરહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥
તાસ્વષ્ટાવિંશતિઃ સ્વષ્ટા માલિનીચ્છન્દસાઽહુતાઃ ।
અઘ્રાઘ્યમકૈ રમ્યા વર્ણયુગમવિનિર્મિતાઃ ॥ ૧ ॥”

૫૨ તુ સંદેહ શબ્દવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી એમ ઓ. પિટર્સનના ત્રીજા રિપોર્ટના ૩૧૨ માં પૃષ્ઠ ઉપર નીચે મુજબનો ઉલ્લેખ મળી આવતાં સમજાય છે:—

“ શ્રીદેવેન્દ્રસુનીન્દ્રપદ્મકુટૈઃ શ્રીધર્મઘોષાચ્યયા
સ્થાતૈઃ સુરિવૈર્વિશિષ્ટકવિમિચ્છારિત્રિમિહ્વાનિમિઃ ।
સહ્યાચાર इति प्रसिद्धमहिमा सिद्धान्ततत्वाच्चित-
ञ्चक्रे ग्रन्थवरः परोपकृतये यैः कृतयत्नैर्भूषाम् ॥ १ ॥
तस्यान्तिर्यथितपर्यन्त-विन्यस्तवमका इमाः ।
व्यरच्यन्त च यैरष्टा-विंशतिः स्तुतयोऽनघाः ॥ २ ॥
तच्छिष्यशेखरश्री-सोमप्रभसूरिपादपद्मालिः ।
શ્રીસોમતિલકસૂરિ-સ્તુતમતિરાવિ વિવૃતિમક્રુતેમામ્ ॥ ૩ ॥ ”

વળી આ રિપોર્ટના ૩૧૧ માં પૃષ્ઠગત નિમ્ન-લિખિત નિર્દેશ ઉપરથી તેા એ પણ ભેદ શકાય છે કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી તેમની સાધારણ જિનસ્તુતિની કૃતિ ઉપર તેમણે પોતે વૃત્તિ રચી છે.

“ શ્રીસોમતિલકસૂરિઃ સ્તુતિમેકામપિ સ્વયં રચિતામ્ ।
વિવૃણોતિ સ્મ ચતુર્દ્વા શ્લેષવશાત્ સ્વપરાહિતકૃતયે ॥ ૧ ॥ ”

આ વૃત્તિના પ્રારંભિક પદો વગેરે નીચે મુજબ છે (જુઓ પૃ. ૩૧૦-૩૧૧) :—

“ ૐ નમઃ સિદ્ધમ્ । અર્હમ્ ।

શ્રીમત્તીર્થપતીન્ સર્વાનનર્વાચીનચિન્મયાન્ ।

અદ્વૈતસંવિદે વન્દે સાનન્દેન સ્વચેતસા ॥ ૧ ॥

અધિકૃત્ય શ્લેષમહં પ્રકૃતિપ્રત્યયવિભક્તિરેચનાદયમ્ ।

એકામપિ હિ ચતુર્દ્વા વિવૃણામિ સ્તુતિમિમાં સુ(સ્વ)કૃતામ્ ॥ ૧ (૨) ॥ ”

અત્ર એ ઉમેરવું અનાવશ્યક નહીં ગણાય કે પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં આપેલી આ સાધારણ જિનસ્તુતિ શ્લેષ નામના અલંકારથી અલંકૃત છે. આ અલંકારનું લક્ષણ કાવ્યાલંકાર (પૃ. ૩૬)માં એમ આપવામાં આવ્યું છે કે—

“ વક્તું સમર્થમર્થ, સુશ્લિષ્ટાક્ષિપ્તવિવિધપદસન્ધિ ।
યુગપદનેકં વાક્યં, યત્ર વિધીયત સ ‘ શ્લેષઃ ’ ॥ ”

અર્થાત્ અર્થ (અભિપ્રેય) નું નિવેદન કરવામાં સમર્થ, સુશ્લિષ્ટ (સમુચિત પ્રયોગવાળી), કષ્ટકારી કદ્દપનાથી રહિત તેમજ તિકન્તાદિ વિવિધ પદોની સંધિથી યુક્ત એવું સમકાલે અનેક વાક્યનું જ્યાં વિધાન થાય, ત્યાં ‘ શ્લેષ ’ અલંકાર છે. આ અલંકારના (૧) વર્ણ, (૨) પદ, (૩) લિંગ, (૪) ભાષા, (૫) પ્રકૃતિ, (૬) પ્રત્યય, (૭) વિભક્તિ અને (૮) વચન આશ્રીને આઠ પ્રકારો પડે છે. તે પૈકી અત્ર છેલ્લા ચાર પ્રકારો વિશેષતાઃ દષ્ટિગોચર થાય છે, વાસ્તે એ ચારનાંજ લક્ષણો વિચારીશું.

“ સિદ્ધ્યતિ યત્રાનન્દ્યૈઃ સારૂપ્યં પ્રત્યયાગમોપપદૈઃ ।

પ્રકૃતીનાં વિવિધાનાં ‘ પ્રકૃતિ ’સ્તેષઃ સ વિશેષઃ ॥ ૨૪ ॥

યત્ર પ્રકૃતિપ્રત્યયસમુદાયનાં ભવત્યનેકેષામ્ ।

સારૂપ્યં પ્રત્યયતઃ સ હ્યેયઃ ‘ પ્રત્યય ’સ્તેષઃ ॥ ૨૬ ॥

સારૂપ્યં યત્ર સુર્પાં તિકાં તથા સર્વથા મિથો ભવતિ ।

સોઽત્ર ‘ વિમક્તિ ’સ્તેષો ‘ વચન ’સ્તેષસ્તુ વચનાનામ્ ॥ ૨૮ ”

—કાવ્યાલંકાર (અ. ૪)

દ્વિતીય સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ-શ્લેષ અને વચન-શ્લેષ એમ બે છે; તૃતીય સ્તુતિમાં વિભક્તિ શ્લેષ, લિંગ-શ્લેષ, શબ્દ-શ્લેષ અને અર્થ-શ્લેષ છે; અને ચતુર્થ સ્તુતિમાં પ્રકૃતિ, પ્રત્યય વગેરે સંબંધી શ્લેષ છે.

૩૧ મા પૃથ્થમાં ભક્તાર્શ્મળની ટીકાનો અનુપલબ્ધ તરીકે નિર્દેશ કર્યો છે, પરંતુ હાલમાં મને પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજય તરફથી ચાર પ્રલોકના આ સ્તોત્રવાળી તેમજ તેની શ્રીસોમતિલક-સૂરિદ્વિત વૃત્તિ ઉપરથી ઉદ્ભૂત અવચૂરિવાદી એક પ્રતિ મળી આવી છે.

આ પ્રમાણે ભૂમિકા સમાપ્ત થાય છે એટલે અંતમાં સ્પષ્ટીકરણાર્થે જે જે ગ્રન્થોના મેં ઉપયોગ કર્યો છે તેના પ્રયોજકોના ધન્યવાદપૂર્વક ઉપકાર માનતો, વળી આ ગ્રન્થ તૈયાર કરવામાં જે જે વ્યક્તિઓએ મને અદ્વંદ્ય શ્રદ્ધા મદદ કરી છે તેમને શાસન-દેવતા આત્માજ્ઞતિના શિખર ઉપર આરૂઢ થવામાં સહાયભૂત થાઓ એવી ભાવના ભાવતો તથા આ ગ્રન્થમાં જે ન્યૂનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થતી હોય તે બદલ સાક્ષર-અમૂહની ક્ષમા ચાચતો તેમજ તેમના તરફથી તદ્દંશે સૂચના-ઓની આશા રાખતો હું વિરમું છું.

ભગતવાદી, ભૂલેશ્વર, મુંબાઈ }
વીર સંવત ૨૪૫૩. }

સાહિત્યરસપિપાસુ
હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः
॥ श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः ॥

१ श्रीऋषभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनाभिनन्दनस्य तुतिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—

नाभेय ! देवमहितं सकलाभवन्तम् ।

लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ

‘नाभेय’देवमहितं सकला भवन्तम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, १)

सप्तस्तजिनवराणां स्मरणम्—

तं तीर्थराजनिकरं स्मर मर्त्य ! मुक्तं

पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ।

वृष्टिं व्यधुर्विविधवर्णजुषां यदंहि—

पद्मेक्षणं सुमनसां प्रमदादरेण ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं

सद्देतुलाञ्छितमदो दितसाङ्गजालम् ।

यत् प्राणिनामकथयद् वरवित्तिलक्ष्मीं

सद्देतुलां छितमदोदितसाङ्गजालम् ॥ ३ ॥

श्रीचक्रेश्वर्याः प्रार्थना—

सा मे चिनोतु सुचिरं चलचञ्चुनेत्रा
'चक्रेश्वरी' मतिमतान्तिमिरम्मदाभा ।

या हन्ति हेलिरुचिवद् विलसन्नितम्ब—
चक्रेश्वरी मतिमतां तिमिरं मदाभा ॥ ४ ॥ १ ॥

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअजितनाथस्य स्मरणम्—

सद्युक्तिमुक्तिरुणीनिरतं निरस्त—
रामानवस्मरपरं जितशत्रुजातम् ।

अन्तर्जवेन 'विजया'ङ्गजमात्तधर्म—
रा मानव ! स्मर परं 'जितशत्रु'जातम् ॥ १ ॥

विश्वविश्वेश्वराणां विज्ञप्तिः—

विश्वेश्वरा विशसनीकृतविश्वविश्वा—
वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ।

निघ्नन्तु विघ्नमघवन्तमनन्तमाप्ता
वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

पीयूषपानमिव तोषमशेषपुंसां
निर्मायमुच्चरणकृद् भवतो ददानम् ।

ज्ञानं जिन ! प्रवचनं रचयत्वनल्पं
निर्मायमुच्चरणकृद् भवतोददानम् ॥ ३ ॥

श्रीअजितबलायै विज्ञप्तिः—

श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी

सा मे परा'अजितबला' दुरितानि तान्तम् ।

कल्याणकोटिमकरोन्निकरे नराणां

सामे पराजितबलाऽदुरिता नितान्तम् ॥ ४ ॥ २ ॥

३ श्रीसम्भवजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसम्भवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभृतामृमुवल्लरीव

मानामितद्रुमहिमाभ ! जितारिजात ! ।

श्री'सम्भवे'श ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा—

ऽमाना मितद्रुमहिमाभ ! 'जितारि'जात ! ॥ १ ॥

निखिलजिनवराणां नुतिः—

नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृदीशा

निष्कोपमानकरणानि तमांसि तानि ।

ज्ञानद्युता बहुभवभ्रमणेन तप्त—

निष्कोपमानकरणा नितमां सितानि ॥ २ ॥

श्रीसिद्धान्तस्वरूपम्—

सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तमसंप्रणीतो

विश्वावबोधक ! रणोदरदारधीरः ।

भव्यानपायजलधेः प्रकटस्वरूप—

विश्वाऽव बोधकरणोऽदरदारधीरः ॥ ३ ॥

श्रीदुरितार्यै विनतिः—

माकन्दमञ्जरिरिवान्यभृतां भरैर्या
देवैरसेवि 'दुरितारि'रसावलक्षा ।
दारिद्र्यकृन्मम सपत्नजनेऽतिदुःख-
दे वैरसे विदुरितारिरसा वलक्षा ॥ ४ ॥ ३ ॥

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो
भूपाल 'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।
कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र-
भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १ ॥

तीर्थराजस्तवनम्—

यत्पाणिजव्रजमभाद् धुतबुद्धनीर-
जं बालघर्मकरपादसमस्तपद्मम् ।
तं नौमि तीर्थकरसार्थ ! भवन्तमेनो-
जम्बालघर्म ! करपादसमस्तपद्मम् ॥ २ ॥

जिनमतप्रशंसा—

कामं मते जिनमते रमतां मनो मे-
ऽमुद्दामकामभिदसंवरहेतुलामे ।
चण्डद्युताविव वितन्वति सत्प्रकाश-
मुद्दामकामभिदसंवरहेऽतुलामे ॥ १ ॥

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

धर्मद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु

सा 'रोहिणी' सुरभियातवपू रमाया ।

यस्या बभौ हृदयवृत्तिरजस्रमूना

सारोहिणी सुरभिया तव पू रमायाः ॥ ४ ॥ ४ ॥

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्ब्रजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्काप्रमिता सुमनसां 'सुमते !' नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १ ॥

जिनवरेभ्यः प्रार्थना—

येषां स्तुवन्त्यपि ततिश्चरणानि नृणा—

मज्ञानघस्मरपराभवभां जिना वः ।

दुःखाम्बुधाविव धनं मरुतः क्षिपन्ता—

मज्ञानघस्मरपरा भवभाञ्जि नावः ॥ २ ॥

जिनबाण्या माहात्म्यम्—

या हेलया हतवती कुमर्ति कुपक्षै—

र्विज्ञा नराप्रजितपदा शिवरा जिनेन ।

वाचं तमस्सु रचितां हृदि धेहि शैल—

विज्ञानराजितपदा शिवराजिनेनम् ॥ ३ ॥

श्रीकालीदेव्या नुतिः—

उद्यद्गदा मृगमदाविलकज्जलाङ्क—

काली सुरीतिमतिरा जितराजदन्ता ।

मुष्णातु मर्मजननीमनिशं मुनीनां

‘काली’ सुरीतिमतिराजितराजदन्ता ॥ ४ ॥ ५ ॥

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपद्मप्रभस्य प्रार्थना—

भव्याङ्गिवारिजविबोधराविर्नवीन—

पद्मप्रभेशकरणोऽर्जितमुक्तिकान्तः ।

त्वं देहि निर्वृतिमुखं तपसा विभञ्जन्

‘पद्मप्रभे’ श ! करणोर्जितमुक्तिकान्तः ॥ १ ॥

जिनसमुदायस्य स्तुतिः—

सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य

विध्वस्तमोहनतमा नवदानवारेः ।

तीर्थङ्करव्रज ! दधद् वदनं विभास्त—

विध्वस्तमोह ! नतमानवदानवारे ! ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवादिघूक—

वीथीकृतान्तजनकोपम ! हारिशान्तिः ।

त्रायस्व मां जिनपतेः प्रवरापवर्ग—

वीथी कृतान्त ! जनकोपमहारिशान्तिः ॥ ३ ॥

जिनस्तुतयः]

अथतुर्विंशतिजिमान्वस्तुतयः

७

श्रीश्यामायाः स्तुतिः—

या सेव्यते स्म दनुजैर्वरदायिवक्त्र—

श्यामावरा सुरवशोचितदैत्यरामा ।

श्यामं निरस्यतु ममेयमनन्तशोकं

‘श्यामा’ वरा सुरवशोचितदैत्य रामा ॥ ४ ॥ ६ ॥

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः ।

श्रीसुपार्श्वनाथस्य सेवायाः फलम्—

यं प्रास्तवीदतिशयानमृताशनानां

कान्ता रसारसपदं परमानवन्तम् ।

विज्ञः श्रियं भजति कां न नतः ‘सुपार्श्व’

कां तारसारसपदं परमानवन्तम् ? ॥ १ ॥

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त—

संसारपारगतमण्डलमानमारम् ।

प्राज्यप्रभावभवनं भुवनातिशायि—

सं सारपारगतमण्डलमानमारम् ॥ २ ॥

प्रवचनप्रणामः—

सर्वार्थसार्थस्वचितं रचितं यतीन्द्र—

भारा ! जिनेन मतमानतमानवेनम् ।

हेलावहेलितकुक्कर्म शिवाय शर्म—

भाराजिने नमत मानतमानवेनम् ॥ ३ ॥

शान्तादेव्याः स्तुतिः—

भक्तिं बभार हृदये जिनसामजानां
शान्ताशिवं शमवतां वसुधामदेहा ।
सीमन्तिनीं क्रतुभुजां कुरुतां सदा सा
' शान्ता ' शिवं शमवतां वसुधामदेहा ॥ ४ ॥ ७ ॥

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—
चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।
संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं
' चन्द्रप्रभा ' व भवनन्दितमोहसारः ॥ १ ॥

तीर्थकरनिकरप्रणिपातः—

तीर्थेशसार्थ ! नातिरस्तु भवत्युदारा—
ऽऽरम्भागसामज ! समाननतारकान्ते ! ।
सन्दोहराहुबलनिर्मथने तमःसं—
रम्भागसामजसमान ! नतारकान्ते ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्तुतिः—

सम्यग्गृहशामसुमतां निचये चकार
सद्भा रतीरतिवरा मरराजिगे या ।
दिश्यादवश्यमखिलं मम शर्म जैनी
सद्भारती रतिवरामरराजिगेया ॥ ३ ॥

वज्राकुशीदेव्याः स्तुतिः—

अध्यासिता नवमुधाकरबिम्बदन्तं

स्वानेकपं कमलमुक्तघनाघनाभम् ।

‘वज्राकुशी’ दिशतु शं समुपात्तपुण्य—

स्वाऽनेकपङ्कमलमुक्तघना घनाभम् ॥ ४ ॥ ८ ॥

१ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीसुविधिनायस्य स्तुतिः—

निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त—

रामाङ्गजोऽरुज ! गतः सुविधे ! निधे ! हि ।

विस्तारयन् सपदि शं परमे पदे मां

‘रामा’ङ्गजोरु जगतः ‘सुविधे !’ निधेहि ॥ १ ॥

जिनसमूहस्य प्रार्थना—

संप्रापयन्नतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड—

भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेऽयशस्तः ।

पायादपायरहितः पुरुषान् जिनौघो

भास्वन्महाः शिवपुरः सविधेयशस्तः ॥ २ ॥

जिनवचनविचारः—

ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा—

पापायमानव ! सुधारुचिरङ्गतारम् ।

कुर्वन्तु ते हृदि भवद्वचनं व्यपास्त—

पापायमान ! वसुधारुचिरं गतारम् ॥ ३ ॥

सुतारकावेद्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्बिभवाभिभूत—

सारामृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमूमुचितप्रदाने—

ऽसारामृता समुदिता स्य 'सुतारके'शा ॥ ४ ॥ ९ ॥

१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

पीडागमो न परिजेतरि दत्तमर्त्या—

नन्दातनूद्भवभयायशसां प्रसिद्धे ! ।

चित्ते विवर्तिनि विशां भवति त्वयीश !

'नन्दा'तनूद्भव ! भया यशसां प्रसिद्धे ॥ १ ॥

जिनवरध्यानम्—

यच्चित्तवृत्तिरवधीत तमसां प्रशस्ता—

या तापदं मनमि तारतमोरु जालम् ।

तं मानवप्रकर ! तीर्थकृतां कलापं

यातापदं मन सितारतमोरुजालम् ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं

रम्भा जिनागम ! दवारिहरे सवर्णे ।

ध्यानं धरन्ति तव ये पठने सदा सा—

रम्भाजिनागमदवारिहरेऽसवर्णे ॥ ३ ॥

अशोकादेव्याः स्तुतिः—

या भेजुषी जिनपदं न्यदधद् विशाला—

पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम् ।

स्मेराननां सुजन ! भो स्मर तां सहस्र—

पत्रं परागमधुरं विगतामशोकाम्' ॥ ४ ॥ १० ॥

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

'श्रेयांस' सर्वविदमङ्गिगण ! त्रियामा—

कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।

यं भेजुषो भवति यस्य गुणान् न यातं

कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ १ ॥

आप्तनिकरस्य स्तुतिः—

लक्ष्मीमितानभजतर्भुसदोऽंहिशैल—

राजाननन्तमहिमप्रभवामकायम् ।

भिन्दन्तमाप्तनिकरं समुपैमि राका—

राजाननं तमहिमप्रभवामकायम् ॥ २ ॥

प्रवचनपरिचयः—

निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रचुरप्रमाद—

मारं भवारिहरिणा सममाऽऽगमेन ।

विद्वज्जनः परिचयं चिनुतां जिनाना—

मारम्भवारिहरिणा सममागमेन ॥ ३ ॥

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमाधिगम्य बभूव भूस्पृक्
 सारातुलाभममला यतिमानवीनः ।
 शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां
 सा रातु लाभममलायति ' मानवी ' नः ॥ ४ ॥ ११ ॥

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवासुपूज्यनाथस्य स्तुतिः—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि
 पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।
 त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः
 पर्जन्यदान ! ' वसुपूज्य ' सुतानवानि ॥ १ ॥

जिनराज्या ध्यानम्—

ध्यानान्तरे धरत धोरणिमीश्वराणां
 वाचंयमा ! मरणदामितमोहनाशाम् ।
 दत्तेहितां भगवतामुपकारकारि—
 वाचं यमामरणदामितमोहनाशाम् ॥ २ ॥

शास्त्रमहिमा—

सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र—
 विद्यातरो गवि भवं भवतोदि तारम् ।
 श्रोत्रैर्वचोऽमृतमधादिह सर्वभाव—
 विद् ! यातरोगविभवं भवतो दितारम् ॥ ३ ॥

चण्डादेव्याः स्तुतिः—

भक्त्या यया यतिगणः समपूजि भिन्न—

चण्डेतिकोऽमलकले ! वरशोभनाभे ! ।

पण्डामखण्डिततमां घटयाशु पुंसां

‘ चण्डे ’ ! ऽतिकोमलकलेवरशोभनाभे ! ॥ ४ ॥ १२ ॥

१३ श्रीविमलजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं ‘ विमलं ’ विभासि ।

आनर्च यो जिनवरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ १ ॥

तीर्थकराणां स्तुतिः—

ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा—

येऽनर्थदं भविरतिप्रियदा नदीनाः ।

तीर्थाधिपा वरदमं दधिरे दयाया

येऽनर्थदम्भविरतिप्रियदा नदीनाः ॥ २ ॥

प्रवचनप्रशंसा—

दूरीभवन् भवभृतां पृथु सिद्धिसौधं

सिद्धान्तराम ! नय मा नयमालयानाम् ।

यं त्वां बभार हृदये शमिनां समूहः

सिद्धान्त ! रामनयमानयमालयानाम् ॥ ३ ॥

विदितादेव्याः स्तुतिः—

सा कल्पवल्लिरिव वोऽस्तु सुरी सुखाय
रामासु भासिततमा 'विदिता'ऽमितासु ।
श्रेणीषु या गुणवतां करुणां सरागा
रामा सुभा सिततमा विदितामितासु ॥ ४ ॥ १३ ॥

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअनन्तनाथस्य प्रार्थना—

प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त—
माऽऽयासमेतपरमोहमलो भवन्तम् ।
स्याद्वादिनामधिपते ! महता'भनन्त' !
मायाऽसमेत ! परमोहमलोभवन्तम् ॥ १ ॥

तीर्थङ्करनिकरस्य विज्ञप्तिः—

चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं
कामोदितावनिधनादृत ! मानसे नः ।
ऊर्वीमिवावनिवरो ब्रज ! तीर्थपानां
कामोदिताव निधनादृतमानसेनः ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विनतिः—

स त्वं सतत्त्व ! कुरु भक्तिमतामनन्यां
यामागमोहसदनं ततमोदमारम् ।
यश्चिन्तितार्थजनको यमिनां जघान
यामागमो हसदनन्ततमोदमारम् ॥ ३ ॥

अङ्कुशीदेव्या अभ्यर्थना—

या वर्जितं ब्रजमुदारगुणैर्मुनीना—

मस्ताघमानमति रङ्गमना दरेण ।

श'र्माङ्कुशी' दिशतु सा मम मङ्गलाना—

मस्ताघमानमतिरङ्गमनादरेण ॥ ४ ॥ १४ ॥

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीधर्मनाथाय नमनम्—

सद्धर्म ! ' धर्म ! ' भवतु प्रणतिर्विमुक्त—

मायाय ते तनुभवाय धरेश' भानोः ' ।

यस्याभिधानमभवद् भविनां पवित्र—

मायायते ! ऽतनुभवाय धरेशभानोः ॥ १ ॥

जिनपङ्क्त्याः स्तुतिः—

दन्दह्यते स्म दमहव्यभुजा जिनाली

संपन्नरागमरमानवनी रदाभाः ।

कीर्तीः करोतु दधती कुशलानि सा सत्—

सम्पन्नरागमरमानवनीरदाभा ॥ २ ॥

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयैमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ३ ॥

प्रज्ञप्तिदेव्याः स्तुतिः—

संप्रापयत्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां

प्रज्ञप्तिकाभितरसाममरोचिता या ।

सा केकिनं गतवती यतु दुष्टदोषान्

‘प्रज्ञप्तिका’ऽभितरसा मम रोचिताया ॥ ४ ॥ १५ ॥

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति ‘शान्ति’जिनमिन्द्रततिर्नितान्तं

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।

शान्तिं सुरीभिरभिनूत ! नुदन् स नुन्न-

श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ १ ॥

जिनेश्वरेभ्यः प्रार्थना—

राजीभिरर्चितपदाऽमृतभोजनानां

मन्दारवारमणिमालितमस्तकानाम् ।

पुंसां ददानु कुशलं जिनराजमाला-

ऽमन्दारवाऽरमणिमालितमस्तकानाम् ॥ २ ॥

जिनागमस्य माधुर्यम्—

यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-

च्छिन्नाशिताजिनवरागमहारिवार ! ।

माधुर्यमेति न तवाधिशुचौ मधुत्व-

च्छिन्ना सिता जिनवरागम ! हारिवारः ॥ ३ ॥

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्री'आचिरेय'चरणान्तिकसक्तचित्ता
निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।
मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं मुराणां
'निर्वाणि' ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ४ ॥ १६ ॥

१७ श्रीकुन्थुजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीकुन्थुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्थु' नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट—
स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।
मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा—
स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ १ ॥

तीर्थपतीनां स्मरणम्—

नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल—
मानन्ददानमहितं नरकान्तकारि ।
मुक्ताकलापमिव हारिगुणं धुनानं
मानं ददानमहितं नरकान्तकारि ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रशंसा—

वाचां ततिर्जिनपतेः प्रचिनोतु भद्रं
भ्राजिष्णुमा नरहिताऽकलिताऽपकारैः ।
सेव्या नरैर्धवलिमास्तसुधासुधाभा—
भ्राजिष्णुमानरहिता कलितापकारैः ॥ ३ ॥

बलादेव्याः स्तुतिः—

या जातु नान्यमभजज्जिनराजपाद—

द्वन्द्वं विना शयविभाकरराजमाना ।

हे श्री'बले' ! वरबले ! समसङ्कस्य

द्वन्द्वं विनाशय विभाकरराजमाना ॥ ४ ॥ १७ ॥

१८ श्रीअरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीअरनाथस्य सेवा—

पीठे पदोर्लुठति यस्य सुरालिरग्र—

सेवे सुदर्शनधरेऽशमनं तवामम् ।

त्वां खण्डयन्त' मर' ! तं परितोषयन्तं

सेवे ' सुदर्शन 'धरेशमनन्तवामम् ॥ १ ॥

जिनाल्या विज्ञप्तिः—

सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं

सारं भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ।

शुद्धां धियं कृतधियां विदधातु नित्यं

साऽऽरम्भवारिजनिशापतिरोहितश्रीः ॥ २ ॥

जिनवाण्याः प्रार्थना—

हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती

साभा रतीशमवतां भवतोदमायाः ।

ज्ञानश्रिये भवतु तत्पठनोद्यतानां

सा भारती शमवतां भवतो दमाया ॥ ३ ॥

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु ' चक्रधरा ' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ४ ॥ १८ ॥

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः ! ।

पादाब्जमस्तु मदनार्त्तिमधौ विमुक्ता—

कान्त ! प्रियं गुरु चिरोचितकाय तेऽज ! ॥ १ ॥

स्याद्वादिश्रेण्याः स्तुतिः—

स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता—

च्छा या विडम्बयति सन्तमसङ्गमानाम् ।

सा सेवधिः प्रविधुनोतु कृतप्रकाश—

च्छायाविड(ल)म्बयति सन्तमसं गमानाम् ॥ २ ॥

जिनवाक्चन्द्रिकाया महिमा—

सङ्कोचमानयति या गृहमस्तमोहा—

नायाऽसमानममतामरसं स्तवानाम् ।

वाक्चन्द्ररुग् धतु तमोभरमर्हताम—

नायासमानममतामरसंस्तवानाम् ॥ ३ ॥

धरणप्रियायाः स्तुतिः—

श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली—

संभिन्नतामरसभा सुरभासमाना ।

देवी दुनोतु दुरितं ' धरणप्रिया वः

संभिन्नतामरसभासुरभा समाना ॥ ४ ॥ १९ ॥

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

सीमन्तिनीमिव पतिः समगंस्त सिद्धिं

निर्माय विस्मितमहामुनि सुव्रतत्वम् ।

सोऽयं मम प्रतनुतात् तनुतां भवस्य

निर्माय ! विस्मितमहा ' मुनिसुव्रत ! ' त्वम् ॥ १ ॥

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

दीक्षां जवेन जगृहुर्जिनपा विमुच्य

कान्तारसं गतिपराजितराजहंसाः ।

ते मे सृजन्तु सुषमां यशसा सुकीर्ति—

कां तारसङ्गतिपरा जितराजहंसाः ॥ २ ॥

जिनागमाय महादेवस्योपमा—

दुर्दान्तवादिकुमत'त्रिपुरागभिघाते

कामारिमानम मतं पृथु लक्षणेन ।

सर्वज्ञशीतरुचिना रचितं निरस्त—

कामारिमानममतं पृथुलक्षणेन ॥ ३ ॥

जिनस्तुतवः]

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतवः

२१

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

था दुर्धियामकृत दुष्कृतकर्ममुक्ता—
ऽनालीकभञ्जनपराऽस्तमरालवाला ।
गत्याऽऽस्यमस्यतु तमस्तव 'गौर्य'वन्ती
नालीकभं जन ! परास्तमरालवाला ॥ ४ ॥ २० ॥

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनमिनाथस्य तुतिः—

देवन्द्रवृन्दपरिसेवित ! सत्त्वदत्त—
सत्यागमो मदनमेघमहानिलाभः ।
मध्नासि नाथ ! रतिनाथसरूपरूपः
सत्यागमोऽमद ! 'नमे !'ऽधमहानिलाभः ॥ १ ॥

जिनश्रेण्याः स्मरणम्—

पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य—
सत्यासु खानि शिवसङ्गमनाददाना ।
जैनेन्द्रपङ्क्तिरुपयातु मदीयाचिते
सत्या सुखानि शिवसङ्गमना ददाना ॥ २ ॥

प्रवचनस्य विजयः—

यूथं ममन्थ हरिरैभमिवाधिमस्त—
मायामहारिमदनं दितदानवारि ।
जैनं मतं विजयतां तदिदं गमाना—
मायामहारि मदनन्दितदानवारि ॥ ३ ॥

काङ्कीदेव्याः स्तुतिः—

या 'काल्य'किञ्चनजनानतनोदिताऽब्जं
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाऽक्षमाला ।
सा देवता प्रथयतु प्रथितप्रभावा
प्रत्यर्थिनो विशदमानगदाक्षमाला ॥ ४ ॥ २१ ॥

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीनेमिनाथाय प्रणामः—

यो रैवताख्यगिरिमूर्ध्नि तपांसि भोग-
राजीमतीत्य जनमारचयां चकार ।
'नेमि' जना ! नमत यो विगतान्तरारी
'राजीमती'त्यजनमारचयाञ्चकार ॥ १ ॥

जिनाधिपाना स्तुतिः—

यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिबिम्बमीयु-
र्भावाल्यो गणनया रहिता निशाते ।
मेधाविनां स भगवन् ! परमेष्ठिनां श्री-
भावाल्यो गण ! नयारहितानि शाते ॥ २ ॥

सिद्धान्तस्य शोभा—

निर्मापयन्त्यखिलदेहजुषां निषेधं
सारा विभाति समतापर ! मारणस्य ।
सिद्धान्त ! सिद्धरचितस्य तवोग्रतत्त्व-
सारा विभाऽतिसमतापरमारणस्य ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्याः स्तुतिः—

प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त-
ताराविभावसुमतोदमहारिबन्धा ।

भक्ताऽम्बिकाऽमरवशाऽवतु 'नेमि'सार्ध—
ताराविभावमुमतो दमहारिबन्धा ॥ ४ ॥ २२ ॥

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुतिः—

श्रीपार्श्वश्वक्षपतिना परिसेव्यमान—
पार्श्वे भवामितरसादरलाङ्गलाभे ।
इन्दीवरेऽलिरिव रागमना विनीले
'पार्श्वे' भवामि तरसा दरलाङ्गलाभे ॥ १ ॥

जिनपङ्कथाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—
राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।
श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां
राजी वराऽजिततराङ्ग धरातिधीरा ॥ २ ॥

जिनवाण्याः स्मरणम्—

या स्तूयते स्म जिनवाग् गहनार्थसार्धे
राज्याऽऽयता मघवतां समया तमोहाम् ।
दूरस्थितां स्मृतिपथं कुरु मुक्तिपुर्वा
राज्याय तामघवतां समयातमोहाम् ॥ ३ ॥

पद्मावतीदेव्याः स्तुतिः—

छायेव पूरुषमसेवत 'पार्श्व'पाद—
पद्मावतीहितरसाजवनोपमाना ।
सा मे रजांसि हरतादिव गन्धवाहः
'पद्मावती' हि तरसा जवनोऽपमाना ॥ ४ ॥ २३ ॥

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः ।

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

‘सिद्धार्थ’वंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
हृद्या तमोहमकर ! ध्वजमानतारे ! ।
त्वां नौमि ‘वीर !’ विनयेन सुमेरुधीरं
हृद्यातमोहमकरध्वजमान ! तारे ॥ १ ॥

जिनश्रेण्या स्तुतिः—

यत्पादपद्मभवत् पततां भवाब्धा—
वालम्बनं शमधरी कृतकामचक्रा ।
त्वं जैनराजि ! सृज मञ्जुशिवद्रुमाणां
बालं वनं शमधरीकृतकामचक्रा ॥ २ ॥

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—
रामारमा मतिमतां तनुतामरीणाम् ।
जैनी नृणामियममर्त्यमणीव वाणी
रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ३ ॥

अम्बिकादेव्या स्तुतिः—

सम्यग्गृहशां सुखकरी मदमत्तनील—
कण्ठीरवाऽसि ततनोदितसाक्षमाला ।
दे‘व्यम्बिके’ ! शिवमियं दिश पण्डितानां
कण्ठीरवासिततनो ! ऽदितसा क्षमाला ॥ ४ ॥ २४ ॥

॥ ऐं नमः ॥

श्रीमत्पण्डितमेरुविजयगणिविरचिताः स्वोपज्ञविवरणयुताः

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतयः

१ श्रीकृष्णभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनामिनन्दनस्य नुतिः—

आनन्दमन्दिरमुपैमि तमृद्धिविश्व—

नाभेय ! देवमहितं सकलभवंतम् ।

लब्ध्वा जयन्ति यतयो भवयोधमादौ

‘नाभेय’देवमहितं सकल भवंतम् ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका (८, १)

विवरणम्

नत्वा महिमनिधानं, स्वगुरुं विवृणोति मेरुविजयकविः ।

स्वोपज्ञचतुर्विंशति—नुतीजिनानां यमकविषयाः ॥—आर्या

तं—जिनं अहं उपैमि—श्रये । तं किंविशिष्टं ? आनन्दस्य—दर्पस्य गृहम् । पुनः किं० ?
देवैर्महितं—पूजितम् । पुनः (किंवि०) केन—मुखेन सहितो लाभः—प्राप्तिस्तद्वन्तम् । ऋद्धिः—
सम्पत् तद्रूपविश्वे—जगति ब्रह्मा तत्संबोधनम् । तं कं ? यं भवन्तं लब्ध्वा—प्राप्य यतयो
भवयोधं—संसारभटं जयन्ति । क्व ? आदौ—युगादौ । यं किंविशिष्टं ? नाभेयदेवं—वृषभनामानम् ।
भवयोधं किंविशिष्टं ? अहितं—दुःखदम् । यतयः किंविशिष्टाः ? सकलाः—सर्वे ॥ १ ॥

अन्वयः

(हे) ऋद्धि—विश्व—नाभेय । (यं) भवन्तं नाभेय—देवं आदौ लब्ध्वा सकलाः यतयः अ-
हितं भव—योधं जयन्ति, तं आनन्द—मन्दिरं, देव—महितं स—क—लाभ—वन्तं उपैमि ।

१ आर्या—लक्षणम्—

“ यस्याः पात्रे अर्थम्, द्वावश मात्रा तथा वृत्तीयेऽपि ।
अष्टावश द्वितीये, चतुर्थके पञ्चवश साऽऽद्या ॥ ”

શબ્દાર્થ

આનન્દ=હર્ષ.

મન્નિર=ગૃહ, ઘર.

આનન્દમન્નિર=હર્ષના ગૃહ (રૂપ).

ઉપૈમિ (ધાતુ ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.

તં (મૂલ તદ્)=તેને.

ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.

વિશ્વ=બ્રહ્માણ્ડ, જગત.

નામેય=બ્રહ્મા.

ઋદ્ધિવિશ્વનામેય ! =હે સંપત્તિરૂપ વિશ્વને વિષે
બ્રહ્માસમાન !

દેવ=દેવ, સુર.

માહિત (ધાં મહ)=પૂજિત.

દેવમાહિતં=દેવો વડે પૂજિત.

સહ=સહિત.

ક=સુખ.

લાભ=લાભ, પ્રાપ્તિ.

સકલાભવન્તં=સુખપૂર્વક લાભયુક્ત.

લઙ્ઘવા (ધાં લઙ્)=પ્રાપ્ત કરીને, મેળવીને.

જયન્તિ (ધાં જિ)=જીતે છે.

યતયઃ (મૂં યતિ)=સાધુઓ, સુનિવરો.

મવ=સંસાર.

ચોષ=સુભટ, ચોદા.

મવચોષં=સંસારરૂપ સુભટને.

આદૌ (મૂં આદિ)=શરૂઆતમાં.

નામેય=નાભિ(નરેશ)ના નન્દન, ઋષભ દેવ.

નામેયદેવં=ઋષભદેવને, પ્રથમ તીર્થકરને.

હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

અહિતં (મૂં અહિત)=અહિતકારી, અનિષ્ટ.

સકલઃ (મૂં સકલ)=સર્વે, સમસ્ત.

ભવન્તં (મૂં ભવત્)=આપને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિ-નન્દનની સ્તુતિ—

“ હે સંપત્તિરૂપ બ્રહ્માણ્ડને વિષે બ્રહ્માસમાન (અર્થાત્ સંપત્તિરૂપ વિશ્વના ઉત્પાદક) !
(ધર્મ-પ્રવર્તનની) શરૂઆતમાં જો આપ નાભિ-નન્દન (અર્થાત્ ઋષભપ્રજા) ને પ્રાપ્ત
કરીને સમસ્ત સુનિવરો અહિતકારી એવા સંસારરૂપી સુભટને જીતે છે, તે આનંદના ગૃહરૂપ,
દેવો વડે પૂજિત તેમજ સુખપૂર્વક (જ્ઞાનાદિક) લાભયુક્ત એવા આપ (પ્રથમ જિનવર) નો
હું આશ્રય લઉં છું. ”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ ક્રૂપા વસંતતિલકા નામના એકજ વૃત્ત યાને છંદમાં
રચવામાં આવી છે અર્થાત્ આ સંપૂર્ણ કાવ્ય શ્રીશોભનસુનિ અને ભરપૂર્ણદ્વિસૂરિજીની માફક
વિધ વિધ વૃત્તોમાં ન રચનાં ક્રૂપા એકજ ‘ વસંતતિલકા ’ વૃત્તમાં શ્રીમેરૂપિજગદગણિએ રચ્યું
છે. વિશેષમાં ઉપર્યુક્ત બે સુનિવરોએ રચેલી સ્તુતિઓને કેટલેક અંશે કાવ્ય-ચમત્કૃતિમાં મળતી

૧ ધર્મ-પ્રવર્તનની શરૂઆતમાં એટલે કે ધર્મોના વિચ્છેદ થયા પાદ ફરીથી ધર્મની પ્રવૃત્તિ થાય ત્યારે; અર્થાત્
સુખની આદિમાં એટલે કે રીત આરાતના અંતમાં.

આવતી આ સ્તુતિમાં તો પ્રત્યેક શ્લોકનાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો મળતાં આવે છે; એ કોની શેઠામાં ચમકેની દૃષ્ટિએ વધારો કરે છે. વળી એક બીજા વાત પણ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે કે આ કવિરાજે તો પ્રથમજ શ્લોકમાં અને તે પણ વળી આદિમાં પોતાના શુરના આનન્દવિજય-ગણિ એ નામનો નિર્દેશ કરવાપૂર્વક તેમનું સ્મરણ કર્યું છે; આ કોની વિશિષ્ટતા સૂચવે છે.

હવે જ્યારે આ કાવ્ય વસંતતિલકા શ્લોકમાં રચાયેલું છે, તો પછી ‘વસંતતિલકા’ના લક્ષણ પરત્વે કંઈક વિચાર કરવો એ અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય.

દરેક પદ કયાં તો અક્ષરના કે કયાં તો આત્રાના નિયમને અનુસરતું રચવામાં આવે છે. જે પદ અક્ષરોના નિયમાનુસાર રચાયેલું હોય તેને વૃત્ત કહેવામાં આવે છે. આ વૃત્તના સ્ત્રમઃ સમર્થ-સમ અને વિષમ એવા ત્રણ પ્રકારો પાડવામાં આવ્યા છે. જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો (પાદ) એક એકની સાથે અક્ષર પરત્વે મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્ત ‘સમવૃત્ત’ કહેવાય છે; જ્યારે જેનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો અસ્પરસ મળતાં આવતાં હોય, તે વૃત્તને ‘અર્ધસમવૃત્ત’ કહેવામાં આવે છે અને જે વૃત્તનાં કોઈ પણ બે ચરણો અક્ષરના નિયમથી એકમેક સાથે મળતાં આવતાં ન હોય, તે વૃત્ત ‘વિષમવૃત્ત’ ના નામથી ઓળખાય છે. વળી સાધારણ રીતે વૃત્તમાં એકથી માંડીને તે વધારેમાં વધારે છઠ્ઠીસ (૨૬) અક્ષરો હોય છે. આ અક્ષરોમાંના કેટલાક હ્રસ્વ અને કેટલાક દીર્ઘ ગણાય છે. જેમકે અ, ઈ, ઉ, ઋ અને ઌ એ હ્રસ્વ અક્ષરો છે, જ્યારે બાકીના આ, ઈ, ઊ, ઋ, ઋ, ઋ, ઋ અને ઋ એ દીર્ઘ અક્ષરો છે. આ ઉપરાંત એ ધ્યાનમાં રાખવું કે હ્રસ્વ અક્ષરની પછી અનુસ્વાર, વિસર્ગ કે ળોડાક્ષર આવે, તો તે અક્ષર દીર્ઘ ગણાય છે, તેમજ પાદના અન્તનો હ્રસ્વ સ્વર પણ કવચિત્ શુર ગણાય છે. અસુક અક્ષર હ્રસ્વ છે કે દીર્ઘ છે અર્થાત્ તે ‘લઘુ’ છે કે ‘શુર’ છે, તે દર્શાવવા હ અને ળ એવા અક્ષરો તેમજ ‘-’ અને ‘-’ અથવા ‘।’ અને ‘ડ’ ચિહ્નો વપરાય છે. આ હ્રસ્વ-દીર્ઘ અક્ષરોમાંના ત્રણ ત્રણ અક્ષરના સમૂહને ‘ગણ’ કહેવામાં આવે છે. છન્દઃશાસ્ત્રમાં બતાવ્યા મુજબ એકંદર આઠ ગણો છે. આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવો ઉપયોગી થઈ પડશે:—

“મ’ સ્વિગુરુચ્છિલ્લુચ્ચ ‘ન’ કારો

‘મા’વિગુરુઃ પુનરાચ્છિલ્લુચ્ચ:’ ।

‘જો’ શુરમધ્યમતો ‘ર’ લમધ્યઃ

‘સો’ઞ્જતયુરુઃ કથિતોઞ્જતલ્લુચ્ચ:’ ॥ ”

અર્થાત્ મગણમાં ત્રણે અક્ષરો (વર્ણો) શુર હોય છે, જ્યારે નગણમાં તો ત્રણે લઘુ હોય છે; આદિ વર્ણ શુર હોય અને બાકીના બે લઘુ હોય, તો તે લગણ છે; એવી રીતે પ્રથમ વર્ણ લઘુ હોય અને બાકીના બે શુર હોય, તો તે યગણ છે. એકલો મધ્ય વર્ણ શુર હોય તે જગણ છે અને એકલો મધ્ય વર્ણ લઘુ હોય તે રગણ છે. એકલો અન્ત્ય વર્ણ શુર હોય તે સગણ અને એવીજ રીતે એકલો અન્ત્ય વર્ણ લઘુ હોય તે તગણ છે.

આઠ ગણોની સમજ—

મ (---), ય (---), ર (---), લ (---), ત (---), જ (---),
મ (---), ન (---).

વિશેષમાં દરેક છંદમાં ચતિ એટલે વિશ્રામ-સ્થાન હોય છે અને તે દર્શાવવા । (આતું) ચિહ્ન કરવામાં આવે છે. વળી સાધારણ રીતે દરેક છંદનું લક્ષણ તેજ છંદના પાદમાં અપેક્ષા હોય છે. તેવીજ રીતે વસન્તતિલકા વૃત્તનું લક્ષણ પણ તેજ વૃત્તમાં નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યું છે:—

— — — — — | — — — — —
 ડ કા વ સં ત તિલ કા | ત મ જા જ ગૌ ગ :

[~ લઘુનું ચિહ્ન, — ગુરૂનું ચિહ્ન; | ચાતનું ચિહ્ન.]

અર્થાત—આ છંદમાં ચૌદ વર્ણો છે. તેમાં ત, લા, જ અને જ એમ ચાર ગણો છે અને છેવટના બે વર્ણો યાને અક્ષરો ગુરૂ છે. આ છંદને વસન્તતિલક, સિંહોદ્ગતા, સિંહોમતા, ઇન્દુ-વદના ઇત્યાદિ નામોથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ છંદમાં આઠમા અને છઠ્ઠા અક્ષર પછી ચતિ છે. અર્થાત પહેલા આઠ વર્ણો બોદ્યા બાદ અટકવામાં આવે છે તેમજ ત્યાર પછી છ વર્ણો પછી પણ તેમજ છે.

આ તો આપણે આ વૃત્તને ગણુની અપેક્ષાએ વિચાર કર્યો. હવે આ વૃત્તમાં કયો અક્ષર અને વર્ણ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ છે એ અપેક્ષાપૂર્વક વિચાર કરીએ, તો માલૂમ પડશે કે એ બાબત ઉપર નિમ્નલિખિત શ્લોક યથાયોગ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“આયં દ્વિતીયમપિ ચેવ ગુરુ તચ્છતુર્થ
 યત્રાષ્ટમં ચ દશમાન્યમુપાન્યમન્યમ ।
 કામાકુશાકુશિતકામિમતઃક્રજેન્દ્રે !
 કાન્તે ! ‘વસન્તતિલકાં’ કિલ તાં વદન્તિ ॥”

—શ્રુતબોધ (શ્લોક ૩૭).

અર્થાત—હે કામરૂપ અંકુશ વડે અંકુશમાં આવ્યા છે કામિજનરૂપી કુંજરોને જેણે એવી હે કાન્તા ! જે પદ્યનો પહેલો, બીજો, ચોથો, આઠમો, દશમાની પછીનો (એટલે કે અગ્યારમો), તેરમો (ઉપાન્ય) અને ચૌદમો (અન્ય) અક્ષર ગુરૂ હોય, તે પદ્યને (વિષુધ બને) ‘વસન્તતિલકા’ કહે છે.

ઉપર્યુક્ત વિવેચન ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ સ્તુતિ વસન્તતિલકા નામના સમ-વૃત્તમાં રચાયેલી હોવાથી તે તગણુથી શરૂ થાય છે. પરંતુ તે વાત ઇદ નથી, કેમકે કહ્યું છે કે—

“‘મો’ મૂમિઃ શ્રિયમાતનાંતિ ‘ય’ જલે વૃદ્ધિ ‘ર’ બાગ્નિર્વૃત્તિ
 ‘સો’ વાયુઃ પરવેશદૂરમમનં ‘ત’ વ્યોમ શૂન્યં ફલમ્ ।
 ‘જઃ’ સૂર્યો રુજમાવદાતિ વિપુલં ‘મિ’ન્નુર્થશો નિર્મલં
 ‘નો’ નાકચ્ચ સુલપ્તવઃ ફલમિર્વં પ્રાહુર્ગણાનાં બુધાઃ ॥”

—શાર્દૂલવિકીરિત.

અર્થાત—મગણુનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘પૃથ્વી’ છે અને તે લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરે છે; ય-ગણુનો દેવતા ‘જલ’ છે અને તે આયુષ્યની વૃદ્ધિ કરે છે, રગણુનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘અગ્નિ’ છે અને તેનું ફળ મૃત્યુ છે; સગણુનો દેવતા ‘વાયુ’ છે અને દૂર પરદેશગમન તે તેનું ફળ છે; તગણુનો અધિષ્ઠાયક દેવતા ‘ગગન’ છે અને તેનું ફળ શૂન્ય છે; ‘સૂર્ય’ એ

જગજીનો દેવતા છે અને તે શેઠ-જનક છે; ‘ચન્દ્ર’ એ જગજીનો અધિષ્ઠાયક છે અને તે નિર્મલ તેમજ વિપુલ યશનો દાતા છે; નગજીનો દેવતા ‘સ્વર્ગ’ છે અને તે સુખકારી છે; આ પ્રમાણેનું જલોત્તું કૃષ્ણ પદિક્તોએ કહ્યું છે^૧.

આમ જાણવામાં કહી શકાય તેમ છે કે તાકિંકશિરોમણિ શ્રીસદ્ગુરોન દિવાકરે કલ્યાણમંદિર અને માનતુંગસુરિજીએ ભક્તોનામર સ્તોત્ર વસંતતિલકા વૃત્તમાં રચ્યાં છે તેનું શું ? આ ઉપરાંત શ્રીબ્રહ્મદ્વિસુરિએ પણ ચતુર્વિશતિકાનો પ્રથમ શ્લોક આ વૃત્તમાં રચ્યો છે તે પણ જૂલવા જેવું નથી.

તીર્થકર-વિચાર—

જૈન શાસ્ત્રમાં કાલના (‘કાલ-ચક્ર’ના) ‘ઉત્સર્પિણી’ અને ‘અવસર્પિણી’ એમ બે મુખ્ય વિભાગો પાડવામાં આવ્યા છે. આ દરેકના છ જ અવાન્તર વિભાગો પણ કદપવામાં આવ્યા છે અને તે દરેકને ‘આરા’ (સંઝ અર) કહેવામાં આવે છે. તુલ્ય સમયવાળા ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાલના ત્રીજા અને ચોથા આરામાં ભરત ક્ષેત્ર અને ઐરાવત ક્ષેત્રમાં ચોવીસ ચોવીસ તીર્થકરોનો સદ્ભાવ હોય છે. આ તીર્થકરો કંઈ વિષ્ણુના દ્વાદશિક દશ અવતારોની મહત્ત્વ એકજ વ્યક્તિના અવતારો નથી; પરંતુ તેઓ તો પૃથક્ પૃથક્ વ્યક્તિ છે અને વળી ભવ પૂર્ણ થતાં તેઓ પરમાનંદ પદને પામે છે. આ ચાતુ અવસર્પિણી, કાલમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં ~~અવસર્પિણી~~ આદિ ચોવીસ તીર્થકરો થઈ ગયા છે. તેમનું ચરિત્ર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્ર આચાર્યે ‘ત્રિમષ્ટિ-શલાકાપુરુષચરિત્ર’ નામના કાવ્યમાં આગેહુબ રીતે આલેખ્યું છે. આ ઉપરાંત પ્રાચીન દરેક તીર્થકરનું અલગ ચરિત્ર પણ જોવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે ~~નરપદ્મ~~ દેવના વર્ધમાનસુરિ, અમરચન્દ્ર તેમજ ત્રિનયચન્દ્રકૃત ચરિત્રો છે. (જુઓ જૈન ગ્રંથાવલિ પૃ. ૨૩૮.) આ પ્રભુની સ્થૂલ રૂપરેખા તો શ્રીશૈભનમુનિકૃત ‘સ્તુતિચતુર્વિશતિકા’ના પ્રથમ શ્લોકના રૂપાંતી-કરણ (પૃ. ૬) ઉપરથી જોઈ શકાશે.

સમસ્તજિનવરાણાં સ્મરણમ્—

તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર મર્ત્ય ! મુક્તં

પદ્મોક્ષણં સુમનસાં પ્રમદા દોરેણ ।

વૃદ્ધિં વ્યધુર્વિવિધવર્ણજુષાં યદંહિ—

પદ્મોક્ષણં સુમનસાં પ્રમદાદોરેણ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

૧ સરખાવો—

“ઉર્વો ‘મ’સ્ત્રિગુરુઃ પ્રિયં વિતનુતે ‘ન’ સ્વસ્ત્રિલો જીવિતં
‘રો’ઽસિર્મધ્યલુપુર્ણર્તિં ‘સ’ પવનો દેશાન્નમં ચાન્ત્યગુઃ ।

‘યો’ વર્માવિલુપુર્ણર્તિં વિતમણિર્મધ્યે ગુરુ ‘જો’ રુજં

યો ‘રતો’ મૃતિવનક્ષયં ગુરુમુલો ‘મ’સ્તારકેશો યશઃ ॥ ”

વિવરણમ્

હે મર્ત્ય ! તં તીર્થરાજનિકરં સ્મર-ચિન્તય । નિકરં કિંવિશિષ્ટં ? મુક્તં-રહિતમ્ । કેન ? દરેણ-મયેન । પુનઃ પદ્મવદીક્ષણે-લોચને यस્ય તમ્ । તં કં ? યદંહિપદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ-સુર-ક્ષિત્વઃ સુમનસાં-પુષ્પાણાં વૃદ્ધિં-વર્ણનં વ્યધુઃ-ચક્રુઃ । કથં ? અક્ષણં-ચિરમ્ । કેન ? પ્રમદા-દરેણ-દર્ષાદરેણ । પુષ્પાણાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? વિવિધવર્ણજુષાં-પદ્મવર્ણયુતાનામ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) મર્ત્ય ! યદ્-અંહિ-પદ્મે સુમનસાં પ્રમદાઃ વિવિધ-વર્ણ-જુષાં સુમનસાં વૃદ્ધિં પ્રમદ-આદરેણ અ-ક્ષણં વ્યધુઃ, તં દરેણ મુક્તં, પદ્મ-દીક્ષણં, તીર્થ-રાજન્-નિકરં સ્મર ।

શ્લોકાર્થ

તીર્થ=(૧) ચતુર્વિધ સંધ; (૨) દ્વાદશાંગી; (૩)

પ્રથમ અણુધર.

રાજન્=રાજા, સ્વામી.

નિકર=સમૂહ, સમુદાય.

તીર્થરાજનિકરં=તીર્થકરોના સમુદાયને.

સ્મર (ધાં સ્મૃ)=તું યાદ કર.

મર્ત્ય ! (મૃં મર્ત્ય)=હે માનવ, હે મરણશીલ જીવ !

મુક્તં (મૃં મુક્ત)=મુક્ત.

પદ્મ= પદ્મ, કમલ.

દીક્ષણ=નેત્ર.

પદ્મેક્ષણં=કમલનાં જોવાં નેત્ર છે જેનાં જોવાને.

સુમનસાં (મૃં સુમનસ)=દેવેાની.

પ્રમદાઃ (મૃં પ્રમદા)=કાન્તાઓ, વલ્લભાઓ.

વરેણ (મૃં વર)=ભયથી.

વૃદ્ધિં (મૃં વૃદ્ધિ)=વરસાદ.

વ્યધુઃ (ધાં ધા)=કરતી હુવી.

વિવિધ=વિધ વિધ, અનેક પ્રકારના.

વર્ણ=રંગ.

જુષ=સેવવું.

વિવિધવર્ણજુષાં=વિવિધ વર્ણોને સેવનારાં.

યદ્=જે.

અંહિ=અરણ્ય.

યદંહિપદ્મે=જેનાં અરણ્ય-કમલમાં.

ક્ષણ=ક્ષણ.

અક્ષણં=ક્ષણ વારજ નહિ, લાંબા કાલ પર્યંત.

સુમનસાં (મૃં સુમનસ)=પુષ્પોની.

પ્રમદ=હૃદય, આનંદ.

આદર=માન, વિનય.

પ્રમદાદરેણ=હૃદય અને આદર સહિત.

શ્લોકાર્થ

સકલ જિનેન્દ્રોનું સ્મરણ—

“ હે માનવ ! જેનાં અરણ્ય-કમલમાં દેવોની વલ્લભાઓ (અર્થાત્ દિવ્યાંગનાઓ) વિવિધ વર્ણનાં (અર્થાત્ પંચરંગી^૧) પુષ્પોની ચિરકાલપર્યંત હૃદય અને આદરપૂર્વક વૃદ્ધિ કરતી

૧ જેન શાસ્ત્રમાં વર્ણનાં (રંગના) પાંચ પ્રકારો બતાવ્યા છે- (૧) શુક્લ, (૨) કૃષ્ણ, (૩) રક્ત, (૪) પીત અને (૫) નીલ.

હવી, તે ભયથી મુક્ત (અર્થાત્ નિર્ભય) તેમજ કમલનાં સમાન નેત્રવાળા એવા તીર્થંકરોના સમુદાયનું તું સ્મરણ કર.”—૨

શ્રીસિદ્ધાન્ત-સ્વરૂપમ્—

ચિત્તે જિનપ્રવચનં ચતુરાઃ ! કુરુધ્વં

સદ્દેતુલાઞ્છિતમદો દિતસાઙ્ગજાલમ્ ।

યત્ પ્રાણિનામકથયદ્ વરવિચ્છિલક્ષ્મીં

સદ્દેતુલાં છિતમદોદિતસાઙ્ગજાલમ્ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે ચતુરાઃ ! યૂયં અદો જિનપ્રવચનં—જિનપતં ચિત્તે કુરુધ્વં—સ્મરત । પ્રવચનં કિંવિ-
ચિષ્ટં ? સદ્દેતુભિઃ—પ્રધાનહેતુભિઃ લાઞ્છિતં—યુક્તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? દિતં—છિતં, સાઙ્ગજં—સકન્દર્પ,
આલં—અનર્થો યેન તત્ । તત્ કિં૦ ? યન્મતં પ્રાણિનાં વરવિચ્છિલક્ષ્મીં—સજ્ઞાનરમાં અકથયદ્—
વદતિ સ્મ । યત્ કિં૦ ? સત્—અર્થતઃ સર્વદા વિદ્યમાનમ્ । લક્ષ્મીં કિંવિચિષ્ટાં ? અતુલાં—
અસાધારણામ્ । યત્ કિં૦ ? છિતપદ્માનાં—ધુનીનાં, ઉદિતા—ઉદયમાગતા, સા—લક્ષ્મીર્યસ્માત્
પતાદશં અઙ્ગાનાં—આચારાઙ્ગાદીનાં જાલં—વ્રજં યત્ ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

હે ચતુરાઃ ! યદ્ સત્, છિત—મવ—ઉદિત—સા—અઙ્ગ—જાલં (પ્રવચનં) પ્રાણિનાં અ—તુલાં વર-
વિચ્છિ—લક્ષ્મીં અકથયત્, અવઃ સત્—હેતુ—લાઞ્છિતં, વિત—સ—અઙ્ગજ—આલં, જિન—પ્રવચનં ચિત્તે
કુરુધ્વમ્ ।

શીખરાર્થ

ચિત્તે (મૂં ચિત્)=મનમાં.

જિન=જીત્યા છે શગ-દ્વેષ જેણે તે, વીતરાગ.

પ્રવચન=સિદ્ધાન્ત, મત.

જિનપ્રવચનં=જિનના સિદ્ધાન્તને, જૈન મતને.

ચતુરાઃ ! (મૂં ચતુર)=હે કુશલ જનો !

કુરુધ્વં (મૂં કુ)=કરો.

સત્=સત્તમ, પ્રશંસનીય.

હેતુ=યુક્તિ.

લાઞ્છિત=યુક્ત.

સદ્દેતુલાઞ્છિતં=પ્રશંસનીય યુક્તિઓથી યુક્ત.

અવઃ (મૂં અવત્)=આ.

દિત (વાં વો)=કાપી નાંખેલ.

અઙ્ગજ=કંઠર્પ, કામદેવ, રતિ-પતિ.

આલ=અનર્થ.

વિતસાઙ્ગજાલં=નાશ કર્યો છે કામદેવનો તેમજ

અનર્થનો જેણે એવા.

યદ્ (મૂં યદ્)=જે.
પ્રાણિનાં (મૂં પ્રાણિન્)=જીવોને.
અકથયત્ (ધાં કથ)=કહેતો કહે.
વર=પ્રધાન.
વિચિ=જ્ઞાન.
લક્ષ્મી=લક્ષ્મી.
વરચિત્તિલક્ષ્મી=પ્રધાન જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને.
સત્=વિદ્યમાન, હૈયાત.
હે=હે.
અતુલાં (મૂં અતુલા)=અસાધારણ.
છિત્ત (ધાં છો)=કાપી નાંખેલ.

મય્=અભિમાન, ગર્વ.
અકિત્ત (ધાં કિ)=ઉદયમાં આવેલ.
સા=લક્ષ્મી.
અક્ષ=અંગ, જેન શાસ્ત્રના પાઠવામાં આવેલા
ગાર વિભાગો પૈકી એક વિભાગ.
જાલ=સમૂહ.
છિત્તમકોક્ષિતસાક્ષજાલં=તોડી નાંખ્યો છે ગર્વને
જેમણે એવાને પ્રાપ્ત થઈ છે લક્ષ્મી
જેમાંથી એવાં અંગોનો સમૂહ છે જેને
વિશે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસાક્ષાન્તનું સ્વરૂપ—

“ (અર્થતઃ સર્વદા) વિદ્યમાન [અથવા શોભનીય] એવા, તેમજ તોડી નાંખ્યો છે અભિમાનને જેઓએ એવાને (અર્થાત્ નિરભિમાનીને) પ્રાપ્ત થઈ છે (સર્વજ્ઞતારૂપી) લક્ષ્મી જેમાંથી એવાં અંગોનાં સમૂહરૂપ જે (મત) જીવોને અસાધારણ તેમજ ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપ એવી લક્ષ્મીને કહેતો હોય, તે પ્રધાન યુક્તિઓથી યુક્ત એવા, તથા વળી નારા કર્પો છે રતિ-પ્રતિભા તેમજ અનર્થનો જેણે એવા જેન મતને, હે ચતુર (જનો) ! તમે ચિત્તમાં (ધારણ) કરે. ”—૩

શ્રીચક્રેશ્વર્યાઃ પ્રાર્થના—

સા મે ચિનોતુ મુચિરં ચલચચ્ચુનેત્રા

‘ચક્રેશ્વરી’ મતિમતાન્તિમિરમ્મદામા ।

યા હન્તિ હેલિચિવદ્ વિલસન્તિમ્બ—

ચક્રેશ્વરી મતિમતાં તિમિરં મદામા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—વસન્ત ૦

૧ સરખાવો—

“ લક્ષ્મીઃ પદ્મા રમા યા મા, તા સા શ્રીઃ કમલેન્દ્રિરા ।

હરિમિયા પદ્મવત્સા, ક્ષીરોદ્ધતનયાડપિ ચ ॥

—અભિધાન-ચિન્તામણિ (કાં ૨, શ્લોક ૧૪૭).

૨ આ ‘અંગ’ સંબંધી માહિતીને માટે જીવો રતુગત-ચતુર્વિંશતિકાના ત્રીસ શ્લોકના ઉપરનું આરંભ ૧૫૦ડીકરણ (પૃ ૨૨) .

चक्रेश्वरी (शुद्धनिचक्र) $\frac{2}{3}$

निर्वाणकण्डिकायाम्—

‘‘तस्मिन्नेव तीर्थे समुपश्रामप्रतिचक्रामिभानां यक्षिणीं हेमवर्णां गम्ढ
वाहनामष्टभुजा वग्दवाणचक्रपाशयुक्तदक्षिणकरां धनुर्वज्रचक्राङ्कुशवाम
हस्तां वेति ।’’

વિવરણમ્

* સા 'ચક્રેશ્વરી' દેવી મે-મય મતિ-બુદ્ધિ ચિનોતુ-કરોતુ । મતિ કીદર્શી ? અતાન્તિ-અક્ષીણામ્ । કથં ? સુચિરં-સદા । સા કિંવિશિષ્ટા ? ચલચન્ચુવત્-ચકોરવત્ નેત્રે-નયને યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? ઇરમ્મદામા-મેઘાધિવત્ આમા-પ્રમા યસ્યાઃ । સા કા ? યા દેવી મતિમતાં-વિદુષાં તિમિરં-તમો હન્તિ । કિંવત્ ? હેલિરુચિવત્ । યથા રવિરમ્મિસ્તમો હન્તિ । યા કિંવિશિષ્ટા ? વિલસત્-દીપ્યત્ નિતમ્બચક્રં-કટિતતં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? ઈશ્વરી-સ્વામિની । પુનઃ કિં ? મદેન-હર્ષેણ સ્મયેન વા આમા-શ્ચોમા યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

યા વિલસતુ-નિતમ્બ-ચક્રા, ઈશ્વરી, મદ-આમા (દેવી) મતિ-મતાં તિમિરં હેલિ-રુચિ-વત્ હન્તિ, સા ચલ-ચન્ચુ-નેત્રા, ઇરમ્મદ-આમા 'ચક્રેશ્વરી' મે અ-તાન્તિ મતિ સુચિરં ચિનોતુ ।

શીખદાર્થ

સા (મૂં તદ્)=તે.

મે (મૂં અમદ્)=મારી.

ચિનોતુ (ધાં ચિ)=કરે.

સુચિરં=દીર્ઘ કાલ પર્યંત.

ચલ=ચંચળ, અસ્થિર.

ચન્ચુ=ચંચુ.

ચલચન્ચુ=ચંચળ છે ચંચુ જેની તે, ચકોર પક્ષી.

નેત્ર=લોચન, આંખ.

ચલચન્ચુનેત્રા=ચકોર પક્ષીનાં જેવાં નેત્રો છે જેનાં એવી.

ચક્રેશ્વરી=ચક્રેશ્વરી (દેવી).

મતિં (મૂં મતિ)=બુદ્ધિ.

તાન્તિ=ક્ષીણતા.

અતાન્તિ (મૂં અતાન્તિ)=અક્ષીણ.

ઇરમ્મદ=(૧) સૌદામિની, વીજળી; (૨) વડવાનલ.

આમા=પ્રભા.

ઇરમ્મદામા=સૌદામિની અથવા વડવાનલના જેવી છે પ્રભા જેની એવી.

યા (મૂં યદ્)=તે.

હન્તિ (ધાં હવ્)=કહે છે, નાશ કરે છે.

હેલિ=સૂર્ય.

રુચિ=કિરણ.

વત્=માફક.

હેલિરુચિવત્=સૂર્યનાં કિરણોની માફક.

વિલસત્ (ધાં લસ)=દેહીપ્રમાન, સુશોભિત.

નિતમ્બ=શ્રીની કેડ.

ચક્ર=ચક્ર, વલય.

વિલસજિતમ્બચક્રા=દેહીપ્રમાન છે કટિ-વલય જેનું એવી.

ઈશ્વરી=સ્વામિની.

મતિમતાં (મૂં મતિમત્)=બુદ્ધિશાળીઓના.

તિમિરં (મૂં તિમિર)=(૧) અજ્ઞાનને; (૨) અંધકારને.

મદ=(૧) હર્ષ; (૨) આશ્ચર્ય.

આમા=શોભા.

મદામા=હર્ષ અથવા આશ્ચર્ય વડે શોભા છે જેની એવી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચક્રેશ્વરીને પ્રાર્થના—

“ દેદીપ્યમાન કટિ-વલય છે જેનું એવી તેમજ (માનવ, દાનવ વિગેરેની) સ્વામિની તથા હર્ષ [અથવા આશ્ચર્ય] વડે શોભતી એવી જ (દેવી) બુદ્ધિશાળીઓના (મોહરૂપી) અંધકારનો સૂર્યનાં કિરણોની જેમ નાશ કરે છે, તે ચંદ્રાર (પક્ષી)નાં જેવાં લોચનવાળો તેમજ સૌદામિની [અથવા વડવાનણ]ના જેવી પ્રભાવાળી ચક્રેશ્વરી (દેવી) મારી મતિને દીર્ઘ કાલ પર્યંત (અર્થાત્ સદાને માટે) અક્ષીણ કરે. ”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રેશ્વરી દેવીનું સ્વરૂપ—

જેમ દરેક તીર્થંકરની એક શાસન-દેવી હોય છે, તેમ પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવને પણ હતી. આ દેવી ચક્રેશ્વરીના નાગથી ઓળખાય છે. આનું બીજું નામ અપ્રતિચક્રા પણ છે. આ દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. વળી તેને ગરૂડનું વાહન છે અને તેને આઠ હાથ છે. તેના જમણા ચાર હાથમાં વરદ^૧, બાણ, ચક્ર અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા ચાર હાથમાં તો ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ છે. આ તો પ્રવચનસારોદ્ધાર (પત્રાંક ૯૩-૯૪) પ્રમાણે હકીકત વિચારી. હવે આ સંબંધમાં આવ્યાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬) થું કહે છે તે પણ બોધ લેખે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ સ્વર્ગમા ગરુડાસનાદ્ધુજયુર્ વામે ચ હસ્તોઽર્ચયં
વર્જં વાપમયાકુશં મુરુષ્ણુઃ સૌમ્યાશયા વિભ્રતી ।
તસ્મિન્નાપિ હિ વક્ષિણેઽથ વરવં વક્ત્રં ચ પાશં શરાન્
સજ્જકાઽપરચક્રમજ્જનરતા ‘ચક્રેશ્વરી’ પાતુ નઃ ॥ ”

—શાર્ફ લ-વિકીડિત.

૨ શ્રીઅજિતજિનસ્તુતયઃ

અથ ધીઅજિતનાથસ્ય સ્મરણમ્—

સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણીનિરતં નિરસ્ત—

રામાનવસ્મરપરં જિતશત્રુજાતમ્ ।

અન્તર્જવેન 'વિજયા'ઙ્ગજમાત્તધર્મ—

રા માનવ ! સ્મર પરં 'જિતશત્રુ'જાતમ્ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે માનવ ! ત્વં 'વિજયા'ઙ્ગજં—'અજિત'જિનં સ્મર—સ્મૃતિપથં નય । કેન ? અન્તર્જવેન—મનો-
વેગેન । વિજયાઙ્ગજં કિંવિશિષ્ટં ? સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણ્યાં—પ્રધાનસિદ્ધિશ્રિયાં નિરતં—રાગિણમ્ ।
પુનઃ કિં૦ ? નિરસ્તા—મુક્તા રામાઃ—સ્ત્રિયો નવસ્મરઃ—નવ્યકામઃ પરે—વૈરિણો યેન તમ્ । પુનઃ
કિં૦ ? પરં—પ્રશસ્યમ્ । પુનઃ કિં૦ ? જિતં કર્મરૂપશત્રુજાતં યેન તમ્ । ત્વં કિં૦ ? આત્તઃ—પ્રાપ્તો
ધર્મપરાઃ—સુકૃતસ્ત્વં યેન સઃ । જિનં કિં૦ ? 'જિતશત્રુ'વૃપાત્ જાતં—સમુદ્ભવમ્ ॥ ૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) માનવ ! આત્ત-ધર્મ-રાઃ (ત્વં) સત્-યુક્તિ-મુક્તિ-તરુણી-નિરતં નિરસ્ત-રામા-નવ-
સ્મર-પરં, જિત-શત્રુ-જાતં, પરં, 'જિતશત્રુ'-જાતં, 'વિજયા'-ઙ્ગજં અન્તર્-જવેન સ્મર ।

શીખદાર્થ

યુક્તિ=હેતુ.

મુક્તિ=સિદ્ધિ, મોક્ષ.

તરુણી=યુવતિ, રમણી.

નિરત (ધા૦ રમ્)=અત્યંત આસક્ત.

સદ્યુક્તિમુક્તિતરુણીનિરતં=અંદર યુક્તિઓથી

યુક્તિ ઓવી મુક્તિરૂપી યુવતિને વિષે

અત્યંત આસક્ત થયેલાને

નિરસ્ત (ધા૦ અસ્)=હર કરેલ, ત્યજી દીધેલ.

રામા=શક્તિ, નારી.

નવ=નવીન,

સ્મર=કામદેવ, રતિ-રમણ, મદન.

પર=શત્રુ, વૈરી.

નિરસ્તરામાનવસ્મરપરં=હર દેહી દીધાં છે નારી.

ઓને, નવીન કામદેવને તેમજ શત્રુ.

ઓને જેણે એવાને.

જિત (ધા૦ જિ)=જીતેલ.

શત્રુ=દુશ્મન.

જાત=સમૂહ.

જિતશત્રુજાતં=જીતેલ છે શત્રુ-સમૂહને જેણે

એવા તેને.

અન્તર=આન્તરિક.

જવ=વેગ.

અન્તર્જવન=મનોવેગપૂર્વક.

વિજયા=વિજયા (રાણી).

અન્નજ=પુત્ર, નન્દન.

વિજયાન્નજ=વિજયા (રાણી)ના પુત્રને.

આત્ત (ધાં વા)=અહણ કરેલ.

ધર્મ=ધર્મ.

રે=લક્ષ્મી, ધન.

આત્તધર્મરા=અહણ કરી છે ધર્મરૂપી લક્ષ્મી

જેણે એવા.

માનવ ! (મૂં માનવ)=હે મનુષ્ય !

પરં (મૂં પર)=ઉત્કૃષ્ટ.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ (રાજા).

જાત=નન્દન.

જિતશત્રુજાત=જિતશત્રુ (રાજા)ના નન્દનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથનું સ્મરણ—

“ સુન્દર યુક્તિઓથી યુક્ત એવી (અર્થાત્ સાદિ અનંત કાલ જ્યાં રહેવાનું છે એવા સદ્ગુણવાળી) યુક્તિરૂપી મહિલાને વિષે અત્યંત આસક્ત થયેલા, તથા વળી દૂર દેહી દીપાં છે નારીઓને, નવીન કંદર્પને તેમજ શત્રુઓને જેણે એવા [અર્થાત્ માનિની, મદન કે દુરમન સાથે જેને કંઈ પણ લેવા દેવા નથી એવા], તેમજ વળી વિજય મેળવ્યો છે (ખાસ તેમજ અર્થતર) શત્રુ-સમૂહ ઉપર જેણે એવા, તથા ઉત્કૃષ્ટ એવા, તેમજ જિતશત્રુ [રાજા]થી ઉત્પન્ન થયેલા [અર્થાત્ તેમના નન્દન] તથા વિજયા [રાણી]ના પુત્ર એવા અજિતનાથને, હે મનુષ્યાં જેણે ધર્મરૂપી ધન અહણ કર્યું છે એવા તું મનોવેગપૂર્વક યાદ કર ”—પ

રૂપાંટીકરણ

જેમ પ્રથમ શ્લોકમાં ‘ નાભેય ’ શબ્દ દ્વારા પ્રથમ જિનેશ્વર મહાપદ્મદેવના પિતાશ્રી ‘ નાભિના ’ નામનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે, તેમ આ શ્લોકમાં દ્વિતીય જિનેશ્વર શ્રીઅજિતનાથના માતા અને પિતા એમ બન્નેનાં નામોનો સાક્ષાત્ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વળી જોકે આ તીર્થંકરને કામિની સાથે કંઈ કામ નથી, છતાં પણ તે સુકિત-રમણીના રાગી છે એમ વર્ણવી કવિ-રાજે કરાણ કર્યો છે.

પૃહ્લત્-ટિપ્પનિકાના આધારે સમજી શકાય છે કે અજિતનાથ-ચરિત્ર પણ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં પૃથક્ લખાયેલ છે પણ તે લભ્ય નથી. આ દ્વિતીય તીર્થંકરની સ્થૂલ રૂપ-રેખા શ્રીશ્રીમનસુનિકૃત સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકાના વિવેચન (પૃ ૩૪) ઉપરથી મળી શકશે.

વિશ્વવિશ્વેશ્વરાણાં વિજ્ઞતિઃ—

વિશ્વેશ્વરા વિશસનીકૃતવિશ્વવિશ્વા—

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ ।

નિઘનન્તુ વિઘનમઘવન્તમનન્તમાસા

વામપ્રતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ ॥ ૬ ॥

—વસન્તઃ

વિવરણમ્

આત્મા—જિના વિષ્ણં નિઘનન્તુ—નિરસ્યન્તુ । આત્માઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? વિશ્વેશ્વરા—જમદીશ્વરાઃ ।
પુનઃ કિં ? વિશસનીકૃતા—દૃતા વિશ્વે—સમસ્તા વિશ્વાયા—જગત્યાઃ વામઃ—પ્રતિકૂલઃ પ્રતાપઃ—
પ્રકૃષ્ટઃ ક્રેશો ચેશ્યઃ । દૃશ્યા મલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ—પાપમરણાહ્વાનચૌરિણો ચૈસ્તે । વિઘ્નં કિં ?
અવગ્રન્તં—પાપયુતમ્ । પુનઃ કિં ? અનન્તં—અપારમ્ । આત્માઃ કિંવિશિષ્ટાઃ ? વામઃ—કાન્તઃ પ્રતાપ—
સ્વમ્ય કમલા—શ્રીસ્તયા અસ્તો—જિનઃ તમોવિપક્ષઃ—સૂર્યો ચૈસ્તે ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

વિશ્વ—ઈશ્વરા, વિશસની—કૃત—વિશ્વ—વિશ્વા—વામ—પ્ર—તાપ—ક—મલ—અસ્ત—તમસ્—વિપક્ષાઃ,
વામ—પ્રતાપ—કમલા—અસ્ત—તમસ્—વિપક્ષાઃ આત્માઃ અઘ—વન્તં વિઘ્નં નિઘનન્તુ ।

શીખરાર્થ

ઈશ્વર=સ્વામી, પ્રભુ.

વિશ્વેશ્વરા=જગતના સ્વામીએ.

વિશસન=ભારી નાંખું તે.

વિશસનીકૃત=હુણી નાંખેલ.

વિશ્વ=સમસ્ત.

વિશ્વા=જગત, દુનિયા.

વામ=પ્રતિકૂલ.

પ્ર=પ્રકર્ષવાચક ઉપસર્ગ.

તાપ=સંતાપ.

પ્રતાપ=અત્યંત સંતાપ.

મલ=પાપ.

અસ્ત=મરણ.

તમસ્=કાર્યાકાર્યને અવિવેક, અજ્ઞાન.

વિપક્ષ=શત્રુ, દુશ્મન.

વિશસનીકૃતવિશ્વવિશ્વાવામપ્રતાપકમલાસ્ત—
તમોવિપક્ષાઃ=નાશ કર્યો છે સમસ્ત પ્રજાએને
પ્રતિકૂલ તેમજ અત્યંત કલેશ છે જેનાથી
એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી
દુશ્મનોનો જેમણે એવા.

નિઘનન્તુ (ઘાં હવ)=હુણી નાંખે.

વિઘ્નં (મુઠ વિઘ્ન)=વિધ્મને, સંકટને.

અઘ=પાપ.

અઘવન્તં (મૂઠ અઘવત્)=પાપયુક્તા.

અનન્તં (મૂઠ અનન્ત)=અન્ત નથી જેનો એવા,
અપાર.

આત્માઃ (મૂઠ આત)=આત્મા, વિશ્વાસ—પાત્ર.

વામ=મનોહર.

પ્રતાપ=પ્રતાપ, તેજ.

કમલા=લક્ષ્મી.

અસ્ત (ષાં અસ્)=દે'કી દીધેલ, પરાસ્ત
કરેલ.

તમસ્=અંધકાર.

તમોવિપક્ષ=સૂર્ય.

વામમતાપકમલાસ્તતમોવિપક્ષાઃ=મનોહર

પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે

સૂર્યને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોને વિનતિ—

“વિશ્વના સ્વામી, તેમજ વળી નાશ કર્યો છે સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને પ્રતિફલ તેમજ અત્યંત ક્લેશકારી એવા પાપ, મરણ અને અજ્ઞાનરૂપી દુરમનનોનો જેમણે એવા, તથા વળી મનોહર પ્રતાપરૂપી લક્ષ્મી વડે પરાસ્ત કર્યો છે સૂર્યને (પણ) જેમણે એવા આપ્ત (તીર્થ-કરો) પાપથી યુક્ત તેમજ અપાર એવા વિધ્વનો સર્વથા અંત આણ્યો.”—૬

રૂપછીકરણ

આત્મ-વિચાર—

હરેક સ્તુતિ-કદમ્બકમાં દ્વિતીય શ્લોકમાં તેો સમસ્ત જિનવરો-તીર્થકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અત્ર તેો કવિરાજે તેમ ન કરતાં ‘આપ્ત’ની સ્તુતિ કરી છે તેનું શું કારણ ? અરે, આ પ્રશ્ન હમ વિનાનો છે, કારણકે શું તીર્થકરો ‘આપ્ત’ નથી કે ? ધ્યાનમાં રાખવું કે આત્મના મુખ્યત્વેન લૌકિક અને લોકાઉત્તર એમ બે વિભાગો પડે છે. તેમાં લૌકિક આત્મથી જનક, વિદ્યા-ચરૂ સમજવામાં આવે છે, કારણકે પોતાના યુગ-શિષ્ય ઉપરના પ્રેમને લીધે તેઓ તેમને યથોચિત સલાહ આપે છે અને તદ્દશે તેઓ વિશ્વાસ-પાત્ર છે. આથી વધારે વિશ્વાસ-પાત્ર તેો જ ગણાય કે જેનામાં રાગ-દ્વેષનો લેશતઃ પણ સહભાવ ન હોય અને અતએવ જે સર્વસ હોઈ કરીને પોતાની જ્ઞાન-દષ્ટિમાં જેવું દેખાય, તેવું જ કહે. આવા આપ્તો તે બીજા કોઈજ નહિ, પરંતુ તીર્થકરોજ છે. આ સંબંધમાં વિદ્વચ્ચક્ર્યુસમણિ સમન્તભદ્રણ પણ શું કહેશે ? એજ કે—

“વેવાગમનમોયાન-ચામરાકિવિમૂતયઃ ।

માયાવિષ્વપિ દૃશ્યન્તે, નાતસ્ત્વમસિ નો મહાવ ॥”

—દેવાગમસ્તોત્ર (આત્મ-મીમાંસા^૧, પ્રથમ શ્લોક).

અર્થાત (સમવસરણને વિષે) દેવતાઓનું આગમન, આકાશ-ગમન, આમર, (છત્ર) વિગેરે વિભૂતિઓ માયાવી (ઇન્દ્રજાળ પાથરનારા)ઓને વિષે પણ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે. વાસ્તે આ કારણોને લઇને કંઈ, હે જિનેશ્વર ! તું મહાન નથી, તું આપ્ત નથી.

આથી ભેઈ શકાય છે કે ક્રૂત દેવકૃત વિભૂતિ કે અમતકાર એ આપ્તનું લક્ષણ નથી. પરંતુ સર્વથા રાગ-દ્વેષનો ક્ષય એજ આપ્તતા છે. વિશેષમાં આ આપ્તમીમાંસા ઉપર લઘુનંદિએ રચેલી ટીકા, અકલંકદેવકૃત ભાષ્ય અને વિદ્યાનંદે રચેલી અષ્ટસહસ્રી-વૃત્તિ પણ ‘આપ્ત’ના લક્ષણ ઉપર આરજ પ્રકાશ પાડે છે. આ ઉપરાંત ‘આપ્ત’ કોને કહેવા તે સંબંધમાં ૨૦૦ શ્લોક

૧ આનું બીજું નામ ‘દેવાગમ-સ્તોત્ર’ પણ છે.

પ્રમાણાત્મક શ્રીવિદ્યાનન્દકૃત આપ્તપરીક્ષાનામક અન્ય પણ તેની ૪૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણની વૃત્તિપૂર્વક વિચારવા જેવો છે. આપ્તનું લક્ષણ યથાર્થ રીતે સમજાતાં અને ત્યાર બાદ અમુક બચ્ચિત્ત આપ્ત છે કે કેમ તેનો વાસ્તવિક નિર્ણય થતાં કયા આગમનો (સિદ્ધાન્તનો) સ્વીકાર કરવો એ પ્રશ્નને સાડા અવકાશજ રહેશે નહિ અને આ પ્રમાણે સત્ય આગમ હાથ આવતાં મુક્તિ-મહિલાના મહેલ ઉપર જઈ પહોંચવામાં પણ ઘણો વિલંબ નહિજ થાય એ દેખીતી વાત છે.

પ્રવચન-પરિચયઃ—

પીયૂષપાનમિવ તોષમશેષપુંસાં

નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતો દદાનમ્ ।

જ્ઞાનં જિન! પ્રવચનં રચયત્વનલ્પં

નિર્માયમુચ્ચરણકૃદ્ ભવતોદદાનમ્ ॥ ૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હ જિન ! ભવતઃ પ્રવચનં જ્ઞાનં રચયતુ-કરોતુ । જ્ઞાનં કિંવિશિષ્ટં ? અનલ્પં-પ્રચુરમ્ । પ્રવચનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં-દદત્ । કં ? તોષં-સંતોષમ્ । કેષાં ? અશેષપુંસામ્ । इव-यथा પીયૂષપાનં તોષં દદાતિ । પુનઃ કિં ? નિર્માય-કપટમુક્તમ્ । પુનઃ કિં ? મુચ્ચરણકૃત્-મૌઢ-યુદ્ધમિદ્ । પુનઃ કિં ? નિર્માયાનાં-મુનીનાં મુચ્ચરણકૃત્-હર્ષચારિત્રકારિ । પુનઃ કિં ? અવસ્ય તોદો વાધા તસ્ય દાનં યસ્ય તત્ ॥ ૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) જિન ! ભવતઃ અશેષ-પુંસાં પીયૂષ-પાનં इव તોષં દદાનં, નિર્માય-મુદ્-ચરણ-કૃત્, નિર્માય, ઉચ્ચ-રણ-કૃત્ [અથવા ઉદ્-ચરણ-કૃત્-] ભવ-તોવ-વાનં પ્રવચનં અનલ્પં જ્ઞાનં રચયતુ ।

શીખ૨૬૧૨.

પીયૂષ=સુધા, અમૃત.

પાન=પાન, પીતું તે.

પીયૂષપાનં=અમૃતનું પાન.

इव=જેમ.

તોષં (મૂં તોષ)=સંતોષ.

અશેષ=નિઃશેષ, સમસ્ત.

પુંસ=માનવ.

અશેષપુંસાં=સમસ્ત માનવોના.

માયા=કપટ.

નિર્માય=જનું રક્ષું છે કપટ જેનું એવા, નિષ્કપટી.

મુદ્=હર્ષ.

ચરણ=ચારિત્ર.

કૃત્વ=કરનાર.

નિર્માયમુચ્ચરણકૃત્વ=નિષ્કપટી (મુનિઓ)ના
હર્ષ અને ચારિત્રને કરનાર અથવા હર્ષ-
હાયક ચારિત્રને કરનાર.

ભવતઃ (મૂં ભવત)=આપનું.

વદાનં (મૂં વદાન)=અર્પણ કરનાર, દેનાર.

જ્ઞાનં (મૂં જ્ઞાન)=જ્ઞાનને.

જિન ! (મૂં જિન)=હે જિન ! હે વીતરાગ !

પ્રવચનં (મૂં પ્રવચન)=શાસન, સિદ્ધાન્ત.

રચયતુ (ધાં રચ)=કરો.

અનલ્પં (મૂં અનલ્પ)=પ્રચુર, ઘણું.

નિર્માયં (મૂં નિર્માય)=કપટ-રહિત.

ઉચ્ચ=પ્રૌઢ.

રણ=સંઘામ.

કૃત્વ=લેદલું.

ઉચ્ચરણકૃત્વ=પ્રૌઢ યુદ્ધને લેદનાર.

તોદ=આધા, પીડા.

દાનં=દાન, આપનું તે.

ભવતોવદાનં=સંસારને પીડા કરનાર.

ઉદ્=પ્રખલતાસૂચક અભ્યય.

ઉચ્ચરણકૃદ્ભવતોવદાનં=ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના

વિરાધક એવા સંસારને આધાનું દાન છે

જેના દ્વારા એલું.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનનો પરિચય—

“ સમસ્ત માનવોને અચૂતના પાનની જેમ સંતોષ અર્પણ કરનાર, તથા માયારહિત એવા (મુનિઓ) ના હર્ષ અને ચારિત્રના [અથવા હર્ષહાયક ચારિત્રના] કારણરૂપ, વળી કપટ-રહિત તેમજ પ્રૌઢ યુદ્ધને લેદનાર તથા ભવને પીડા કરનાર એવું [અથવા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રના વિરાધક એવા સંસારને આધાનું દાન છે જે દ્વારા એલું] હે વીતરાગ ! આપનું પ્રવચન પ્રચુર જ્ઞાન કરો.”—૭

શ્રીઅજિતબલાયૈ વિજ્ઞાતિઃ—

શ્રેયઃપરાગનલિની નયતાં નવાઙ્ગી

સા મે પરાઽજિતબલા દુરિતાનિ તાન્તમ્ ।

કલ્યાણકોટિમકરોન્ નિકરે નગણાં

સામે પરાજિતબલાઽદુરિતા નિતાન્તમ્ ॥ ૮ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા ‘અજિતબલા’ નામ્ની-દેવી-મે-મમ દુરિતાનિ-પાપાનિ તાન્તં-જયં નયતુ (તાં)-પ્રાપયતુ ।
સા કિંવિશિષ્ટા? પરા-પ્રથાના । પુનઃ કિં? શ્રેયઃપરાગમ્ય-મઙ્ગલરૂપપૌણ્યસ્ય નલિની-કજિની ।

महायशमिथान गद्वय चतुर्भुज व्यामर्ण मन्त्रसहन
अष्टगणि वरमुद्रासमवागाध्वननमिग्यागि
वीजपुत्रकाभ्यादुद्राक्तमुक्त्वापनाभिपटुब जेति ।

Lakshmi Art Bombay 8

अतिनभिधाना दक्षिणी गोरवर्णं वाटामनाधिकृष्ट। चतुर्भुजा
वरदागाधः विपुलदक्षिणकला वीजपुत्रादुद्राक्त मुक्त्वा जेति ।

All rights reserved E. A. Sam. 11

પુનઃ કિં ? નવાઙ્ગી-નવીનતનુઃ । સા કા ? યા નરાણાં નિકરે-નૃવ્રજે કલ્યાણકોટિં અક-
રોત્-તનોતિ સ્મ । નિકરે કિંવિચિદ્રે ? સામે-સરોમે । યા કિંવિચિદ્રા ? પરૈઃ અજિતં-અનમિચ્યુતં
વલ્લં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? અદુરિતા-અનયા । નિતાન્તં-અત્યર્થમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

(યા) પર-અજિત-વલા, અ-દુરિતા (દેવી) નરાણાં સ-આ [અ] મે નિકરે કલ્યાણ-કોટિં
અકરોત્, સા શ્રેયસ્-પરાગ-નલિની, નવ-અઙ્ગી, પરા 'અજિતવલા' મે દુરિતાનિ તાન્તં નિતાન્તં
નયતામ્ ।

શીખરાર્થ

શ્રેયસ્=કલ્યાણુ, મંગલ.
પરાગ=પુષ્પની બારીક રંગ.
નલિની=પદ્મિની, પદ્મમો સમૂહ.
શ્રેયઃપરાગનલિની=કલ્યાણુરૂપ પરાગની
પદ્મિની.
નયતાં (વાં ની)=લઈ જાઓ.
અઙ્ગ=દેહ, શરીર.
નવાઙ્ગી=નવીન છે દેહ જેનો એવી.
પરા (મૂં પર)=સર્વોત્કૃષ્ટ, સર્વોત્તમ.
અજિતવલા=અજિતબલા (દેવી).
દુરિતાનિ (મૂં દુરિત)=પાપોને.
તાન્તં (મૂં તાન્ત)=કષય, નાશ.
કલ્યાણ=મંગલ.
કોટિ=સો લાખ, કરોડ.

કલ્યાણકોટિં=કરોડ કલ્યાણુને.
અકરોત્ (વાં કુ)=કરતી હવી.
નિકરે (મૂં નિકર)=સમુદાયને વિષે.
નરાણાં (મૂં નર)=મનુષ્યોના.
આમ=રોગ.
અમ= "
સામે (મૂં સામ)=રોગી, વ્યાધિ-ગ્રસ્ત.
પર=અન્ય.
અજિત=નહિ જીતાયેલ.
વલ્લ=પરાક્રમ.
પરાજિતવલા=અન્ય વડે જીતાયેલું નથી પરા-
ક્રમ જેનું એવી.
અદુરિતા=અવિધમાન છે પાપ જેને વિષે
એવી, પાપ-રહિત.
નિતાન્તં=અત્યંત, સર્વથા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતબલા દેવીને વિશ્વસિ—

“અન્ય (વ્યક્તિઓ) વડે નથી જીતાયેલું પરાક્રમ જેનું એવી (અર્થાત્ અપૂર્વ બળ-
વાળી) તેમજ પાપ-રહિત એવી જ (દેવી) મનુષ્યોના વ્યાધિ-ગ્રસ્ત વર્ગને વિષે કરોડો
કલ્યાણુ કરતી હવી, તે મંગલરૂપ પરાગની પદ્મિનીરૂપ એવી તેમજ નવીન દેહવાળી
(અર્થાત્ તરૂણી) તથા વળી સર્વોત્તમ એવી અજિતબલા (દેવી) આરાં પાપોના સર્વથા
શય કરે.”—૮

३ श्रीसंभवजिनस्तुतयः

अथ श्रीसंभवनाथाय प्रार्थना—

या दुर्लभा भवभूतामृमुवल्लरीव

मानामितद्रुमहिमाम् ! जितारिजात ! ।

श्रीसम्भवेश ! भवभिद् भवतोऽस्तु सेवा

ऽमाना मितद्रुमहिमाम् ! 'जितारि'जात ! ॥ ९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे श्रीसम्भवेश ! भवतः सा सेवा भवभित्-संसारनाशिनी अस्तु । सा का ? या सेवा भवभूता-प्राणिनां ऋषुवल्लरीव-कल्पलतेव दुर्लभा-दुष्पापाऽस्ति । या किंविशिष्टा ? अपमाना-मानातीता । मितद्रुः-समुद्रः तद्वन्महिम्न आभा-शोभा यस्य तत्संबोधनम् । हे जितारिजात ! 'जितारि'नृपपुत्र । । मानः-स्मयः तद्रूपामितद्रुमे-प्रौढदृष्टे हिमाभः-तुद्दिनसमस्तत्सं० । जितं अरिजातं-वैरिद्वन्दं येन तत्सं० ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) मान-अमित-द्रुम-हिम-आभ ! जित-अरि-जात ! मितद्रु-महिम्न-आभ ! 'जितारि'-जात ! श्री-'सम्भव'-ईश ! या (भवतः सेवा) भव-भूतां ऋषु-वल्लरी इव दुर्लभा, (सा) भवतः अमाना सेवा भव-भिद् अस्तु ।

२१७६।३

दुर्लभा (मू० दुर्लभ)=दुर्लभ.

भूत=धृ२७ ३२ना१२.

भवभूता (मू० भवभूत)=संसारिणी.

ऋषु=३६५४३.

वल्लरी=लता, वेष्ट.

ऋषुवल्लरी=३६५-लता.

मान=अभिमान, गर्व.

अमित=प्रौढ.

द्रुम=तृ३, अ३.

हिम=धृ२३.

आभ=समान.

मानामितद्रुमहिमाम् ! =हे अभिमानरूप प्रौढ पृक्ष प्रति हिमसमान ।

अरि=यत्रु.

जितारिजात ! =एतथे छे वैरि-वर्गने जेष्ठ जेवा ! (संशोधनार्थे)

श्री=मानवात्येक शुण्ड.

सम्भव=३६५४३ (नाथ), श्रील तीर्थकृ३.

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતબલા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘અજિતબલા’ એ દ્વિતીય તીર્થકર શ્રીઅજિતનાથની શાશ્વત-દેવીનું નામ છે. ‘અજિતા’ એ એનું અપર નામ છે. એ ગૌરવર્ણી છે અને એને ગાયત્રી વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો બીજપૂરક^૧ અને અંકુશ છે^૨. આ દેવીના મંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“મોગમિની ખલરુહ ચ ચતુર્બુજાલ્મ
 મામેતરં ચરવપાશવિમાસમાના ।
 વામં ચ પાણિયુગલં સુખિમાતુલિજ્ઞ-
 યુક્તં સદાઽજિતબલા’ વચતી પુનાતુ ॥”

—વસન્તતિલકા.

ईश=नाथ.

श्रीसम्भवेश ! = हे श्रीसंभवनाथ !

मित्र=बेहनुं.

भवमित्र=भवने बेહનારી.

अस्तु (धा० अस्) = થાઓ.

सेवा=ભક્તિ, ઉપાસના

मान=भाप.

अमाना (म० अमान) = भाप-રહિત, અપાર.

मितद्रु=સમુદ્ર

महिमन्=મહિમા.

मितद्रुमहिमाम ! = हे समुद्रना મહિમાની જેમ

શોભા છે જેની યોવા ! (સં०)

जितारि=જિતારિ (નૃપતિ).

जितारिजात ! = हे जितारिना पुत्र !

શ્લોકાર્થ

શ્રીસંભવનાથને પ્રાર્થના—

“ હે અસિમાન રૂપી પ્રૌઢ વૃક્ષને (નષ્ટ કરવામાં) હિમસમાન (હરિ) ! જ્યોત્ષ્ણ વૈરિ-વર્ગને જીજ્ઞે યોવા હે (વિશેષર) ! હે સમુદ્રના જેવા મહિમાવાળા (મહેશ્વર) ! હે જિતારિ (નૃપતિ) ના નન્દન ! હે શ્રીસંભવનાથ ! જ (સેવા) સંસારી જીવોને કલ્પ-લતાની આદૃક્ કુલંભ છે, તે આપની અપાર સેવા (અમારા) સંસારનો ઉચ્છેદ કરનારી થાઓ. ” —૯

સ્પષ્ટીકરણ

અજિતનાથ-ચરિત્રની જેમ સંસ્કૃત તેમજ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ સંભવનાથ-ચરિત્ર સંબંધી બૃહત્-ટિપ્પનિકામાં ઉલ્લેખ છે. આ તીર્થંકરની સ્થૂલ રૂપરેખા સાદૃશ્યે જીવો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૪૮-૪૯).

નિચિલજિનવરાણાં નુતિઃ—

નાશં નયન્તુ જિનપદ્મજિનીહૃદીશા

નિષ્કોપમાનકરણાનિ તર્માસિ તાનિ ।

જ્ઞાનયુતા બહુભવભ્રમણેન તત્—

નિષ્કોપમાનકરણા નિતર્માં સિતાનિ ॥ ૧૦ ॥

—વત્સન્ત૦

વિવરણમ્

જિનપદ્મજિનીહૃદીશાઃ—જિનસૂર્યાઃ તર્માસિ—અજ્ઞાનાનિ નાશં નયન્તુ । કેન ? જ્ઞાનયુતા—સંબોધતેજસા । તર્માસિ કિંચિન્નિષ્ટાનિ ? નિર્—નિતર્માં કોપમાનયોઃ—ક્રોધસ્મયયોઃ કરણં ચેભ્ય-

૧ અભિમાનના સ્વરૂપ સાદૃશ્યે જીવો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૫૩-૫૪).

સ્તાનિ । તાનિ કાનિ ? યાનિ તમાસિં बहुभवभ्रमणेन—સંસારભ્રમેણ સિતાનિ—વદ્ધાનિ સન્તિ ।
કયં ? નિતમા—મત્યર્થમ્ । જિનાઃ કિંચિદ્દિષ્ટાઃ ? તપ્તનિષ્કસ્ય—સ્વર્ણસ્ય ઉપમાનં—ઉપમા યેષાં
ઈદ્દશાનિ કરણાનિ—શરીરાણિ યેષાં તે ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

તત-નિષ્ક-ઉપમાન-કરણાઃ જિન-પદ્મજિની-હૃદ-ઈશાઃ તાનિ बहु-भव-भ्रमणेन નિતમાં
સિતાનિ, નિર-કોપ-માન-કરણાનિ તમાસિં જ્ઞાન-યુતા નાશં નયન્તુ ।

શીઘ્રદાર્થ

નાશં (મૂં નાશ)=વિનાશ પ્રતિ.
નયન્તુ (ધાં ની)=દેશે, લઈ બાંધો.
પદ્મજિની=પદ્મિની, કમલિની.
હૃદ=હૃદય, અંતઃકરણ.
પદ્મજિનીહૃદીશ=પદ્મિનીનો સ્વામી, સૂર્ય.
જિનપદ્મજિનીહૃદીશાઃ=તીર્થંકરરૂપી સૂર્યો.
નિર=અત્યંતવાચક અન્યથ.
કોપ=ક્રોધ, ગુસ્સો.
કરણ=સાધન, કારણ.
નિષ્કોપમાનકરણાનિ=નિરંતર ક્રોધ અને
ગર્વના કારણરૂપ.
તમાસિં (મૂં તમસ)=અજ્ઞાનોને.
તાનિ (મૂં તદ્)=તે.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, યોધ.
હૃત=(૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
જ્ઞાનયુતા=જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ અથવા કિરણ વડે.
बहु=બહુ.
भ्रमण=પરિભ્રમણ, રખડપટ્ટી.
बहुभवभ्रमणेन=બહુ ભવના પરિભ્રમણથી.
तप्त (ધાં તપ)=તપેલા.
निष्क=સુવર્ણ, સોનું.
उपमान=ઉપમા.
करण=દેહ.
ततनिष्कूपमानकरणः=તપેલા સુવર્ણની ઉપમા
(ઘટે) છે દેહને જેમના એવા.
नितमां=અત્યંત.
सितानि (મૂં સિત)=બાંધેલા.

શ્લોકાર્થ

અનેક જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ તપ સુવર્ણના જેવા (વર્ણવાળા) દેહવાળા એવા જિન-સૂર્યો ધણા ભવોના પરિભ્રમ-
ણથી અત્યંત ગાઢ બધિલા જેવા તેમજ નિરંતર ક્રોધ અને ગર્વના કારણભૂત એવા તે (અમારા)
અજ્ઞાન (રૂપી અંધકારો) નો જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ [અથવા કિરણ] વડે વિનાશ કરે.”—૧૦

રૂપશ્ઠીકરણ

અજ્ઞાન અને તેથી થતી અવનતિ—

આ શ્લોકમાં અજ્ઞાનને સંસાર-પરિભ્રમણના હેતુ તરીકે તેમજ તેને ક્રોધ અને માનના કારણ તરીકે ઓળખાવવામાં આવ્યું છે, તે ન્યાય-સંગત છે. કેમકે અજ્ઞાન એજ દુઃખ-દરિયામાં રૂખા-
ડનારો પત્થર છે, અવનતિના ખાડામાં ઉતારનારું હથિયાર છે અને અનેક પ્રકારના હાસ્ય-જનક,
નિરસ્કાર-પાત્ર ભાગ ભજવાવનારો સૂત્રધાર છે; અરે દુઃકમાં કહીએ તો સર્વ આપત્તિઓનું તે મૂળ છે.

એ તો દેખીતી વાત છે કે કદાચ કોઈ મનુષ્ય ક્રોધના વિપાકથી-તેના કટુ દુઃખથી અજાત હોય તેથી તે ક્રોધ કરે કદાચ એમ પણ બને કે અન્ય વ્યક્તિને પોતાના દુઃખન તરીકે સમજવાની ભૂલ થવાથી તે ક્રોધ કરે. અરે જ્યારે અન્ય વ્યક્તિ દુઃખન હોવાથી તેના તરફ ક્રોધ કરવો ન્યાય ગણાય. તો તે જીવે એમ કેમ ન વિચારવું કે મારા કદા દુઃખન એવા કે અજ્ઞાનાદિક આભ્યન્તર શત્રુઓના ઉપર ક્રોધ કરવો શું ઉચિત નથી કે ? કહ્યું પણ છે કે—

“ પ્રકૃષ્ટ્યામ્યપકારિમ્ય, હતિ ચેદાશયસ્તવ ।

તત્ કિં ન કૃપ્યાસિ સ્વશ્ય, કર્મણે દુઃસ્વહેતવે ? ॥”

અર્થાત્ ‘હું તો ગુન્હેગાર ઉપર ગુસ્સે થાઉં છું’ એમ જો (હે જીવ !) તારો આશય હોય, તો તો તારા દુઃખનાં કારણભૂત એવાં તારાં કર્મ કે જે ખરેખરા ગુન્હેગાર છે તેનાં ઉપર તું કેમ ક્રોધાચમાન થતો નથી ?

એ પણ વિચારવા જેવી હકીકત છે કે મનુષ્યે જ્ઞાન (કૃતાર) ન બનતાં સિંહ જેવું આચરણ કરવું યોગ્ય છે, કેમકે કૃતારનો સ્વભાવ તો તેના તરફ પત્યર ફેંકનારને કરડવાનો હોતો નથી, પરંતુ તે તો પત્યરનેજ પોતાનો શત્રુ ગણી તેને કરડવા ધસે છે; જ્યારે સિંહનો સ્વભાવ ખરા શત્રુનો પીછો પકડવાનો છે અર્થાત્ જો કોઈ એને બાણ મારે, તો તે બાણ પ્રતિ નહિ ટોકતાં, બાણ મારનાર તરફ તે સામે ધાવે છે. એજ વાત ઉપર નીચેનો શ્લોક પણ પ્રકાશ પાડે છે.

“ ઉપેશ્ય લાંઘક્ષેતારં, લોષ્ટં વશતિ મળ્ડલઃ ।

મૃગારિઃ શરમુસ્પેશ્ય, શરક્ષેતારવૃચ્છતિ ॥”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ક્રોધનું કારણ અજ્ઞાન છે. એવીજ રીતે વિચારતાં એ પણ સ્મરણ શકાય તેમ છે કે ભતિ, લાભ, કુલ, ઐશ્વર્ય, બલ, રૂપ, તપ અને શ્રુત એ આઠ પૈકી જમે તે વિષયક ગર્વ કરનાર મનુષ્ય પણ તેવી ભૂલ અજ્ઞાનવશાત્ કરે છે. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાં અધકાતાં કૃતાતા પણ પૂર્વ પૂર્યને લઈને કદાચ સન્મતિરૂપ પ્રકાશ પ્રાપ્ત થાય, તો તો અજ્ઞાનને લીધે સંસારમાં કર્યા કરવી પડતી રખડપટ્ટીનો અંત આવે; આકી તો એક પછી એક યોગિનિ માં પરિબ્રમણ કર્યા કરવું પડે.

શ્રીસિદ્ધાન્તસ્વરૂપમ્—

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધપુરુષોત્તમસંપ્રણીતો

વિશ્વાવબોધક ! રણોદરદારધીરઃ ।

મવ્યાનપાયજલધેઃ પ્રકટસ્વરૂપ—

વિશ્વાડવ બોધકરણોડરદારધીરઃ ॥ ૧૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! ત્વં મળ્યાન્ અપાયજલધેઃ—કણ્ઠસિન્ધોઃ અવ—રણ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? સિદ્ધપુરુષોત્તમૈઃ—જિનૈઃ સંપ્રણીતઃ—પ્રકાશિતઃ । વિશ્વસ્ય—જગતઃ અવબોધકઃ તત્સં । ત્વં કિં ? રણોદરસ્ય—દ્વન્દ્વમધ્યસ્ય દારો—વિનાશઃ તત્ર ધીરઃ—સમર્થઃ । પ્રકટસ્વરૂપા—સ્પષ્ટરૂપા વિશ્વા—ભૂમિઃ યત્ર તત્સં । ત્વં કિં ? બોધસ્ય—સમ્યગ્જ્ઞાનસ્ય કરણં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? ન વિચન્તે દરો—મયં દારાઃ—સ્ત્રિયશ્ચ યત્ર ईदृशीં ધિયં—શુદ્ધિં રાતીતિ સ તથા ॥ ૧૧ ॥

અર્થઃ

(હે) સિદ્ધાન્ત ! વિશ્વ—અવબોધક । પ્રકટ—સ્વરૂપ—વિશ્વ ! સિદ્ધ—પુરુષ—ઉત્તમ—સંપ્રણીત, રણ—ઉદર—દાર—ધીર, બોધ—કરણ, અ—દર—દાર—ધીરઃ (ત્વં) મળ્યાન્ અપાય—જલધેઃ અવ ।

શીખદાર્થ

સિદ્ધાન્ત ! (મૂં સિદ્ધાન્ત) = હે આગમ, હે શાસ્ત્ર !

સિદ્ધ=મોક્ષે ગયેલા.

પુરુષ=પુરૂષ.

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ.

સંપ્રણીત (ધાં નાં) = રચેલ.

સિદ્ધપુરુષોત્તમસંપ્રણીત=મોક્ષે ગયેલા એવા ઉત્તમ પુરૂષો વડે રચાયેલ.

અવબોધક=પ્રકાશક, જ્ઞાન કરાવનાર.

વિશ્વાવબોધક ! = હે વિશ્વના પ્રકાશક, હે જગતનું જ્ઞાન કરાવનાર !

ઉદર=મધ્યભાગ.

દાર=વિનાશ, વિદારણ.

ધીર=સમર્થ.

રણોદરદારધીર=યુદ્ધના મધ્યભાગનું વિદારણ કરવામાં ધીર.

મળ્યાન્ (મૂં મળ્ય) = ભળ્યોને, વહેલા હે મોક્ષ મોક્ષે જનાશને.

અપાય=કંઠ.

જલધિ=સમુદ્ર.

અપાયજલધેઃ=કંઠરૂપ સમુદ્રમાંથી.

પ્રકટ=સ્પષ્ટ, ખુલ્લું.

સ્વરૂપ=સ્વરૂપ.

પ્રકટસ્વરૂપવિશ્વ ! = સ્પષ્ટ છે ભૂમિ જેને વિશે એવા ! (સં)

અવ (ધાં અવ) = તું રક્ષણ કર, અચ્ચાવ.

બોધ=જ્ઞાન.

બોધકરણ=જ્ઞાનના હેતુબૂત.

દર=ભય, ભીતિ, ધીક.

દાર=શ્રી, નારી.

ધી=યુક્તિ, મતિ.

રા=આપતું.

અવરદારધીર=અવિદ્યમાન છે ભીતિ અને નારી જ્યાં એવી મતિને અર્પણ કરનાર.

પ્રતીકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“ હે આગમ ! હે બ્રહ્માણ્ડના પ્રકાશક ! સ્પષ્ટ છે ભૂમિ જેને વિશે એવા (અર્થાત્ પ્રકટ રીતે વર્ણન કર્યું છે જગતના સ્વરૂપનું જેમાં એવા) હે (સિદ્ધાન્ત) ! મોક્ષે ગયેલા

એવા ઉત્તમ પુરૂષોએ રચેલા (અર્થાત્ શોધે ગયા તે પૂર્વે જ્ઞાન-સિદ્ધ એવા જિનવરોએ પ્રરૂપેલો^૧) એવો, તથા વળી યુક્તના મધ્ય ભાગનું વિદ્યારણ કરવામાં સમર્થ એવો, વળી (સમ્યગ્-) જ્ઞાનના હેતુભૂત તેમજ અવિઘ્નમાન છે બીજી ચને ભામિની જ્યાં એવી (અર્થાત્ નિર્ભય તેમજ વીતરાગ એવી) મતિને અર્પણ કરનારો તું બળ્યોને કષ્ટરૂપ સમુદ્રમાંથી બચાવ.”—૧૧

શ્રીદુરિતાર્યં વિનતિ:--

માકન્દમજ્જરિરિવાન્યમૃતાં ભરૈર્યા
દેવૈરસેવિ ‘દુરિતારિ’રસાવલક્ષા ।

દારિદ્ર્યકૃત્ મમ સપત્નજનેતિદુઃખ-

દે વૈરસે વિદુરિતારિરસા વલક્ષા ॥ ૧૨ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અસૌ-દૈવી મમ સપત્નજને-વૈરિણિ દારિદ્ર્યકૃત્ ભવતુ । અસૌ કિંવિશિષ્ટા ? અલક્ષા-નિર્દમ્બા । સપત્નજને કિંવિશિષ્ટે ? અતિદુઃખદે-અધિકકષ્ટદે । પુનઃ કિં૦ ? વૈરસ્ય-વિરોધસ્ય સા-સમ્પદ યસ્ય તસ્મિન્ । અસૌ કિં૦ ? વિગતો દુરિતારે-પાપશત્રોઃ રસો યમ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? વલક્ષા-ગૌરા । અસૌ કા ? યા દુરિતારિઃ દેવૈઃ-સુરૈઃ અસેવિ-સેવ્યતે સ્મ । ઇવ-યથા અન્યમૃતાં ભરૈઃ-પિક્ત્રજૈઃ માકન્દમજ્જગિઃ સેવ્યતે ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

અન્ય-મૃતાં ભરૈઃ માકન્દ-મજ્જરિઃ ઇવ યા દેવૈ અસેવિ, અસૌ અ-લક્ષા, વિ-દુરિત-અરિ-રસા, વલક્ષા ‘દુરિતારિઃ’ મમ અતિ-દુઃખ-દે, વૈર-સે સપત્ન-જને દારિદ્ર્ય-કૃત્ (ભવતુ) ।

શબ્દાર્થ

માકન્દ=આશ્ર, આંગો,

મજ્જરિ=મોર, માંજર.

માકન્દમજ્જરિઃ=આંગાની મોર.

અન્ય=પર.

અન્યમૃતાં (મ૦ અન્યમૃત)=કોકિલાના, કેયલોના.

ભરૈઃ (મ૦ મર)=સમુદાયો વડે.

દેવૈઃ (મ૦ દેવ)=દેવોથી.

અસેવિ (ધા૦ સેવ)=સેવા થઈ.

૧ આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે વેદ અપૌરુષેય છે તેવી રીતે જૈન આગમ પણ છે, એ વાત જોનારો સંમત નથી. વળી વેદ અપૌરુષેય છે કે કેમ તેની સ્પષ્ટ રૂપરેખા ન્યાયકુસુમાંગી (પૃ૦ ૨૪૦-૨૪૪) ઉપરથી બહુ શકારો.

હુરિતારિ: (મૂં હુરિતારિ)=હુરિતારિ (દેવી).

અલી (મૂં અલી)=અ.

લક્ષ્મી=દેવી, કપટ.

અલક્ષ્મી=અવિદ્યામાન છે કપટ એને વિશે એવી,
નિષ્કપટી.

હારિણ=હરિદ્રક્ષ, ક'ગભ અવસ્થા.

હારિણકુલ=હરિદ્રક્ષાખી કરનારી.

મન (મૂં અમન)=અસ.

લક્ષ્મી=દેવી.

અન=લીલ.

સપત્નજને=વૈરિ-વર્ગને વિશે.

અતિ=અત્યુહ.

હુન્ન=કેટ, પીડા.

હા=અ પેલું કરવું.

અતિશય=અત્યુહ દુઃખ દેનારા.

વૈર=દુરમનાવટ, શત્રુતા.

વૈરલે (મૂં વૈર-લે)=શત્રુતા છે સંપત્તિ એની
એવા.

વિ=વિચોગવાચક ઉપસર્ગ.

હુરિત=પાપ.

રસ=રસ.

વિહુરિતારિસા=જતે રહ્યો છે પાપરૂપ દુરમ-
નનો રસ એમાંથી એવી.

વલક્ષા (મૂં વલક્ષ)=ગૌરવર્ણી.

સ્તોકાર્થ

“જમ કાઠિલાઓના સમુદાયો વડે આત્ર-મંજરી સેવાય છે, તેમ જ (દેવી) દેવો
વડે સેવિત છે (અર્થાત્ જની સુશ સેવા કરે છે), તે નિષ્કપટી એવી તથા જતો રહ્યો છે પાપ-
રૂપ દુરમનનો રસ જેમાંથી એવી (અર્થાત્ પાપ-રહિત) તેમજ ગૌરવર્ણી એવી હુરિતારિ
(દેવી) અતિશય પીડાકારી એવા તથા શત્રુતારૂપી સંપત્તિથી વિભૂષિત એવા આરા વૈર-
વર્ગને હરિદ્ર પનાવનારી (અર્થાત્ તેને ‘ખાખા વીખી’ કરનારી) થાઓ.”—૧૨

રૂપછીકરણ

હુરિતારિ દેવીનું રૂપરૂપ—

તૃતીય તીર્થકર શ્રીસુ'ભાવનાથની શાસન-દેવીનું નામ ‘હુરિતારિ’ છે. આનો ગૌર વર્ણ છે
અને એને મેવનું બાહન છે. વિશેષમાં એને પલ્લુ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને
અક્ષતુત (જપ-માલા) છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં ફલ અને અભય છે. આ દેવી પરત્વે
આશ્ચર્ય-વૈદલકર (પત્રોંક ૧૭૬)માં એવેન્દ્રલેખ છે કે—

“મેવાકઢા વિશવકરણ કોઞ્ઞતુકેળ પુત્તા

હુંકામાલાવરવકલિતં ક્ષિપિં પાણિયુગમ્મ ।

વામે તલ્લામયફલણુમં વિઞ્ઞતિ પુણ્યમાર્જા

દયાદુ મમં સપદિ હુરિતારાગતિદેવી અનાનામ્ ॥”

—મ-હાકાન્તા.

હરિદ્રતા—

કવિશજ પોતાના વૈરિ-વર્ગને હરિદ્ર થયેલા એવા હુંએ છે તે વાસ્તવિક છે. કેમકે ગૃહસ્થને
હરિદ્રતાના સમાન અન્ય કોઈ દુઃખ નથી. આ વાતનું આત્ર દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવે છે.

૧ શરણાગતને એમ અસવહું કે વીવાનું કંઈ કારણ નથી એ ‘અભય’ છે.

એ તો જગજાહેર હકીકત છે કે દરિદ્રના મનોરથો મનમાં ને મનમાંજ સમાઈ જાય છે. વળી ધનિકના નહિ સગાં પણ સગાં થવા તૈયાર થઈ જાય છે, જ્યારે દરિદ્રને તો સ્વજન પણ પરજનની ગરજ સારે છે; અરે એટલુંજ નહિ પણ તેની સ્ત્રી પણ ભોગભોગે કુભાર્યા હોય તો તે પણ તેનો તિરસ્કાર કરે છે. વિશેષમાં દરિદ્ર અને ચાણકાલમાં કંઈ બહુ ભેદ નથી, કેમકે જેમ ચાણકાની પાસેથી તે અરુપુર્ય હોવાને લીધે કંઈ કોણ લેતું નથી, તેમ દરિદ્ર કોઈને પણ કંઈ આપતો નથી. વળી જેમ મરનારો મનુષ્ય ગદ્ગદ કહડે જાય છે અને તેના સુખ ઉપર પરસેવાનાં બિન્દુઓ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે તેમજ તેના ચહેરો ફિલ્કો પડી ગયેલો હોય છે, તેવી વાત દરિદ્રને-ચાચકને પણ લાગૂ પડે છે. આ ઉપરાંત જેને ઘેર પુત્ર ન હોય, તેનું તો ફક્ત ઘર શૂન્ય ગણાય છે, અને મૂર્ખના સંબંધમાં તો દિશાઓજ શૂન્ય લેખાય છે, જ્યારે દરિદ્ર આશ્રીને તો સમસ્ત જગત શૂન્ય છે. એમ કહેવાય છે કે હુમેશાં પ્રવાસમાં જીવન વ્યતીત થાય તે કષ્ટકારી છે, પરંતુ તેનાથી પણ વિશેષ કષ્ટદાયક તો પરના ઘરમાં નિવાસ કરવો તે છે; અરે એથી પણ વધારે કલેશજનક વાત તો નીચ મનુષ્યની સેવા ગણાય છે. પરંતુ આ બધાં કરતાં દુઃખની અપેક્ષાએ ચડિયાતી વસ્તુ તો દરિદ્રતા છે. હજી એકઠી દરિદ્રતા હોય તો તો ઠીક છે, પણ સાથેસાથ તપશ્ચર્યાના અભાવ હોય, તો તો પછી થઈ રહ્યું. આ સંબંધમાં નીચેના પ્રલોક વિચારવા જેવો છે:—

“દ્વાવિમાવમ્ભસિ ક્ષેત્ર્યૌ, ગાદં વદ્વાવા ગલે શિલામ્ ।

ધનિનં વાપઙ્ગાતારં, વરિદ્રં ચાતપસ્વિનમ્ ॥”

અર્થાત્—ધનિક હોઈ કરીને જે દાન દેતો ન હોય અને દરિદ્ર હોઈ કરીને જે તપશ્ચર્યા કરતો ન હોય, તે બંનેના ગળામાં મજબૂત રીતે શિલા ખાંધીને તે બંનેને જલમાં ડૂબાડી દેવા બેઠ્યો.

આ ઉપરથી બેઈ શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સર્વ આપદાઓનું મૂળ છે. કહ્યું પણ છે કે—

“વારિયાઙ્ધિયમેતિ હ્રીપરિગતઃ સન્વાત્ પરિઘ્રસ્યતે

નિઃસસ્ત્વઃ પરિભૂયતે પરિભવાન્નિર્વૈવમાપયતે ।

નિર્વિણ્ણઃ શુચમતિ શોકનિહતો વુઙ્ગ્યા પરિત્યજ્યતે

નિર્બુઙ્ગિઃ ક્ષયમેત્યહાં । નિઘનતા સર્વાપદામાસ્પૃશ્ ॥”

અર્થાત્—દરિદ્રતાને લઈને તો મનુષ્ય શરમાઈ જાય છે અને શરમનો આરોગ્ય તે સ્વપથી જાદ થાય છે. આ પ્રમાણે નિઃસત્ત્વ બનેલો તે મનુષ્ય પરાલભનં પામે છે અને તેમ થતાં તે નિર્વેદી બની જાય છે, તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તે શોકાતુર બને છે. આમ થતાં તે બુદ્ધિ-હીન બને છે અને મતિ-જાદ થવાથી તો તેનો નાશ થાય છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે દરિદ્રતા એ સમસ્ત આપત્તિનું કારણ છે.

४ श्रीअभिनन्दनजिनस्तुतयः

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा

भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो ! ।

कुर्वन् कृपां भवभिदे जिन ! मे विनम्र—

भूपाल संवरकुलां वरपद्म ! बन्धो ! ॥ १३ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे भूपाल'संवर'कुलाम्बरपद्मबन्धो !—अभिनन्दनजिन ! त्वं मे-मम भवभिदे—संसारधाताय अल—उद्यमकुरु । त्वं किंविशिष्टः ? निःशेषसत्त्वानां—सर्वोङ्किणां परिपालनाय—रक्षणाय सत्यसन्धः—सम्यक्प्रतिज्ञः । त्वं किं० ? कुर्वन् । कां ? कृपां—करुणाम् । विनम्रा—नम्रीभूता भूषा यस्य तत्सं० । कृपां किंविशिष्टां ? संवरस्य—संयमस्य कुलं—समूहो यत्र ताम् । वर—प्रधाना पद्माः—ज्ञानरमा यस्य तत्सं० । हे बन्धो !—मित्र ! ॥ १३ ॥

अन्वयः

भूपाल—'संवर'—कुल—अम्बर—पद्म—बन्धो ! जिन ! विनम्र—भूष । वर—पद्म ! बन्धो ! निःशेष—सत्त्व—परिपालन—सत्य—सन्धः संवर—कुलां कृपां कुर्वन् (त्वं) मे भव—भिदे अल ।

श्लोकादर्थः

निःशेष=समस्त.

सत्त्व=प्राणी, लव.

परिपालन=रक्षण.

सत्य=अत्य, सात्थी.

सन्धा=प्रतिज्ञा.

निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धा=समस्त

प्राणीयोगी रक्षणेने भाटे (वीथी) छे

सत्य प्रतिज्ञा जेथे जेथे.

भू=पृथ्वी.

पाल=पालतुं, रक्षण छेदुं.

भूपाल=पृथ्वीपति, राजा.

संवर=संवर (राज).

कुल=कुल, वंश.

अम्बर=आकाश, गगन.

बन्धु=मित्र.

पद्म—बन्धु=सूर्य.

મૂપાલસંવરકુલામ્બરપદ્મવન્ધો ! =હે સંવર રા-
જના કુલરૂપી ગગનને વિષે સૂર્યસમાન !
કુર્વન્ (મૂં કુર્વન્) = કરનારો.
કૃપાં (મૂં કૃપા) = કૃપાને, મહેરબાનીને.
મઘમિદે = ભવને ભેદવામાં.
વિનમ્ર = અત્યંત નમનશીલ.
પાન્ રક્ષણુ કરવું.
મૂપ = મૂપતિ, નૃપતિ.

વિનમ્રમૂપ ! = નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને
એવા ! (સં')
અલ (વાં અલ) = તું ઉદય કર, શક્તિમાન થા.
સંવર = સંયમ.
કુલ = સમૂહ.
સંવરકુલાં = સંયમના સમૂહરૂપી.
પદ્મા = લક્ષ્મી.
વસ્પદ્મા = ઉત્તમ છે લક્ષ્મી જેની એવા ! (સં')
વન્ધો ! (મૂં વન્ધુ) = હે મિત્ર, હે બાન્ધવ !

પદ્યકાર્થ

શ્રીઅભિનન્દનનાથની સ્તુતિ—

“ હે સંવર (નામના) પૃથ્વીપતિના કુલરૂપ ગગનને વિષે (પ્રકાશ કરવામાં) સૂર્ય-
સમાન (મિત્રેશ્વર) ! હે વીતરાગ ! નમન કર્યું છે નૃપતિઓએ જેને એવા હે (ચતુર્થ તીર્થકર
શ્રીઅભિનન્દન) ! ઉત્તમ છે (જ્ઞાનરૂપી) લક્ષ્મી જેની એવા હે (જગન્નાથ) ! હે (ત્રૈલો-
ક્યના) બાન્ધવ ! સમસ્ત પ્રાણીઓના રક્ષણને માટે (લીધી) છે સત્ય પતિજ્ઞા જેણે એવો
તું સંયમના સમૂહરૂપી કૃપા કરતો થકો મારા ભવને ભેદવાને માટે ઉદય કર.”—૧૩

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીઅભિનન્દન-ચરિત્ર—

અત્ર પદ્ય એ નિવેદન કરવું પડશે કે આ અભિનન્દનનાથના સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં
સ્વતંત્ર લખાયેલ ચરિત્રો દર્શિગોચર થતાં નથી. પરંતુ તેના અસ્તિત્વના બળંધમાં બૃહત-ટિપ્પ-
નિકામાં ઉદ્ભવે છે. આ તીર્થકરના ચરિત્રનું વિહંગાવલોકન કરવું હોય, તો જુઓ સ્તુતિચતુર્વિ-
ંશતિકા (પૃ. ૬૪).

તીર્થરાજસ્તવનમ્—

યત્પાણિજવ્રજમમાવ્ ધુતબુદ્ધનીર—

જં બાલધર્મકરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ।

તં નૌમિ તીર્થકરસાર્થ ! ભવન્તમેનો—

જમ્બાલધર્મ ! કરપાદસમસ્તપદ્મમ્ ॥ ૧૯ ॥

વિવરણમ્

હે તીર્થકરસાર્થ !-જિનવ્રજ ! તં ભવન્તં અહં નૌમિ-સ્તૌમિ । પૂનોજગ્ગાલો-પાપવશ્ચ ધર્મો-
નિદાપસમઃ તત્સં । ભવન્તં કિવિશિષ્ટં ? કરપાદાભ્યાં-હસ્તાગ્રિભ્યાં સમસ્તં-સમ્યગ્ જિતં પદ્મ-
કમલં યેન તત્ । તં કં ? યત્પાણિજવ્રજં-યમસૌવોઽમાત્-શોભતે સ્મ । વ્રજં કિં ? ધુત-જિતં
બુદ્ધનીરજં-સ્વેરાગ્નં યેન તત્ । પુનઃ કિં ? ચાલો-નવો ધર્મકરઃ-સૂર્યઃ તસ્ય પાદા-રમ્યયઃ
તદ્વત્ રક્તા સમસ્તા-સર્વા પદ્મા-શોભત યસ્ય તત્ ॥ ૧૪ ॥

અન્યથા :

પનસુ-જગ્ગાલ-ધર્મ ! તીર્થકર-સાર્થ ! ધુત-બુદ્ધ-નૌમિ, ચાલ-ધર્મ-કર-પાદ-સમસ્ત-
પદ્મં યત્-પાણિ-જ-વ્રજં અસાત્, તં કર-પાદ-સમસ્ત-ધર્મં યમસૌવોઽમાત્-શોભતે સ્મિ ।

શીર્ષકાર્થ

પાણિ=હસ્ત, હાથ.
પાણિજ=હાથના નખ.
વ્રજ=સમુદાય.
યત્પાણિજવ્રજં=એના હાથના નખોના સમૂહ.
અમાત્ (વાં મા)=શોભતો હવો.
ધુત (વાં ધુ)=હવાવેલું, છતેલું.
બુદ્ધ (વાં બુ)=વિકસર, ખીલેલ,
મહાવિદ્ય, ખાણી.
નીરજ=પદ્મમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ,
ધુતબુદ્ધનીરજં=છતું છે વિકસર કમલને
જેણે એવો.
ચાલ=ખાળ,
ધર્મ=તાપ.
કર=કિરણ.
ધર્મકર=સૂર્ય, રવિ.
પાદ=કિરણ.
પદ્મા=શોભા.

ચાલધર્મકરપાદસમસ્તપદ્મં=ખાલ સૂર્યનાં કિર-
ણોના સમાન (રક્ત) છે સમસ્ત શોભા
જેની એવાને.

નૌમિ (વાં નુ)=હું સ્તવું હું.
તીર્થકર=તીર્થકર, તીર્થપતિ.
સાર્થ=સમૂહ.
તીર્થકરસાર્થ ! =હે તીર્થકરેના સમૂહ !
પનસુ=પાપ.

જગ્ગાલ=કાલ, ક્રિયા.
પનોજગ્ગાલધર્મ ! =હે પાપરૂપ કાલવ પ્રતિ તાપ-
સમાન !

કર=હસ્ત, હાથ.
પાદ=ચરણ, પદ,
સમસ્ત (વાં અસ્)=સર્વથા પરાસ્ત કરેલ.
કરપાદસમસ્તપદ્મં=હસ્ત અને ચરણ બંને
સર્વથા પરાસ્ત કર્યું છે પદ્મને જેણે
એવાને.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરેણી સ્તુતિ -

૧. હે ચાપરૂપ કાલવને (મૂકાવી નાખવામાં) સૂર્યસમના હે તીર્થકરેના સમુદાય !
(સ્તુતિના અર્થમાં) : ધુતકાલી કાલ્યું છે વિકસર કમલને જેણે એવા તેમજ પદ્મ

(અર્થાત્ ઉગતા) સૂર્યનાં કિરણોના જેવી (સ્ત) છે સમસ્ત શૌભા જેની એવા જે (આપ તીર્થકર-વર્ગ)ના હસ્તોના નખોનો સમૂહ શૌભતો હવે, તે (જિન-વૃન્દ) કે જેણે હસ્ત અને ચરણ (ની પ્રભા) વડે પદ્મને સર્વથા પરાસ્ત કર્યા છે એવા આપને હું સ્તવું છું.”-૧૪

જિનમતપ્રકાશા:—

કામં મતે જિનમતે રમતાં મનો મે

ઽમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલામે ।

ચણ્ડધૃતાવિત્તવિતન્વતિ સત્પ્રકાશમ્

ઉદ્દામકામભિદસંવરહેતુલામે ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મતે—માન્યે જિનમતે મે—મમ મનઃ—ચિત્તં રમતાં—ક્રીડતુ । મતે કિંવિશિષ્ટે? અમુદ્દામ—વિષાદમદો આમકામૌ—રોગકન્દપૌં તથોર્મિદા—ભેદનં યસ્માત્ ઇવંવિધોઽયં સંવરઃ—સંયમઃ તસ્ય હેતવઃ તેષાં લાભઃ—પ્રાપ્તિઃ યસ્માત્ યસ્મિન્ વા તસ્મિન્ । મતે કિં કુર્વતિ ? વિતન્વતિ—સૃજતિ । કં ? સત્પ્રકાશં—સદ્જ્ઞાનમ્ । ઇવ—યથા । ચણ્ડધૃતા—રવૌ સત્પ્રકાશં—સદુદ્યોતં તન્વતિ । ઉદ્દામઃ કામઃ—અભિલાષઃ તસ્ય ભિદ્—ભેદકોઽસંવરઃ—અસંયમઃ તદ્ધન્દરિ । પુનઃ કિં ? અતુલા—અનુપમા આભા—શ્રીયસ્વ તસ્મિન્ । કામં—અત્યર્થમ્ ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

ચણ્ડ—ધૃતૌ ઇવ સત્-પ્રકાશં વિતન્વતિ, ઉદ્દામ—કામ—ભિદ્—અ—સંવર—હે, અ—તુલ—આમે, મતે, અ—મુદ્-વ—આમ—કામ—ભિદ્—સંવર—હેતુ—લામે જિન—મતે મે મનઃ કામં રમતામ્ ।

શીખદાર્થ

કામં=અત્યંતપણું ખતાવનાર અવ્યય.

મતે (મૂં મત)=અભીષ્ટ, પ્રિય.

મત=દર્શન, સિદ્ધાન્ત.

જિનમતે=જૈન સિદ્ધાન્તને વિશે.

રમતાં (ઃ ધાં રમ્)=રમે, રમણું કરે.

મમસ્ત્=મનઃ, મિત્ત.

કામ=મદન.

ભિદા=ભેદન.

હેતુ=કારણ.

અમુદ્દામકામભિદસંવરહેતુલામે=અપ્રીતિકર.

એવા શૌભ અને કંઠર્પને ભેદનારા એવા સંચમના કારણની પ્રાપ્તિરૂપ.

અળદ=પ્રખર.

દ્યુતિ=તેજ.

અળદદ્યુતિ=પ્રખર છે તેજ એનું તે, સૂર્ય.

અળદદ્યુતૌ=સૂર્યને વિષે.

વિતન્વતિ (મૂં વિતન્વત્)=વિસ્તાર કરનાર.

પ્રકાશ=પ્રકાશ.

સત્પ્રકાશ=સુપ્રકાશ.

ઉદ્દામ=અત્યંત તીવ્ર.

કામ=અભિલાષા, ઇચ્છા.

હવ્=નાશ કરવો.

ઉદ્દામકામભિવ્સંવરતે=તીવ્ર અભિલાષાને બેદ-
નારા અસંયમના ધાતક.

અતુલ=અવિદ્યમાન છે તુલના જેની તે,
અનુપમ.

અતુલામે=અનુપમ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

[જન-મતની પ્રશંસા—

“સૂર્યની આકૃષ્ટ (યથાર્થ જ્ઞાનરૂપ) સત્પ્રકાશનો વિસ્તાર કરનારા, વળી (ચારિત્ર મહત્ત્વ કરવાની) તીવ્ર અભિલાષાનો નાશ કરનારા એવા અસંયમના ધાતક, તથા વળી અનુપમ શોભાથી યુક્ત, તેમજ (સજ્જનોને) અભીષ્ટ, તથા વળી અપ્રીતિકર (અર્થાત્ શોકાતુર બનાવનારા) એવા રોગ અને મદનનો વિનાશ કરનારા સંયમના કારણના લાભરૂપ એવા જૈન મતને વિષે આર્ષ મન અત્યંત રમણ કરે.”—૧૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ધર્મેદ્રિષાં ક્ષયમધર્મજુષાં કરોતુ

સા ‘રોહિણી’ સુરભિયાતવપૂ રમાયા ।

યસ્યા વમૌ હૃદયવૃત્તિરજસ્રમૂના

સારોહિણી સુરભિયા તવ પૂ રમાયાઃ ॥ ૧૬ ॥ ૪ ॥

—વસન્ત૦

ત્રિવરણમ્

સા ‘રોહિણી’ દેવી અધર્મજુષાં નૃણાં ક્ષયં કરોતુ-તનોતુ । કિંચૂતાન્ ? અધર્મજુષાં ધર્મેદ્રિષાં-ધર્મધ્વંસકાર્તા । સા કિંચિદ્રિષ્ટા ? સુરમૌ-ગવિ યાતં-ગતં વપુઃ-તનુઃ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? રમો-રમ્યઃ આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । (સા કા ?) યસ્યાઃ તવ હૃદયવૃત્તિઃ વમૌ-ભાતિ સ્મ । અજસ્રં-નિરન્તરમ્ । વૃત્તિઃ કિં ? ઝના-રહિતા । કયા ? સુરભિયા-દેવમીત્યા । પુનઃ કિં ? સારઃ-પ્રધાનઃ ઝહઃ-તર્કો વિધતે યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? પૂઃ-નગરી । કસ્યાઃ ? રમાસાઃ-શ્રિયઃ ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

યસ્યાઃ તવ સુર-મિયા કના, સાર-ઝહિણી, રમાયાઃ પૂઃ હવ્ય-વૃત્તિઃ અજસ્રં વસૌ, સા સુરમિ-યાત-વપૂઃ રમ-આયા 'રોહિણી' ધર્મ-વ્રિષાં અધર્મ-જુષાં ક્ષયં કરોતુ ।

શીખદાર્થ

વ્રિષ્=દ્રેષ કરનાર, શત્રુ.

ધર્મવ્રિષાં=ધર્મના દ્રેષીઓના.

ક્ષયં (મૂં ક્ષય)=નાશને.

અધર્મજુષાં=અધર્મને સેવનારાઓના.

કરોતુ (કાં કૃ)=કરે.

રોહિણી=રોહિણી (દેવી).

સુરમિ=ધેનુ, આય.

યાત=(ધાં યા)=પ્રાપ્ત થયેલ.

વપૂષ્=દેહ, શરીર.

સુરમિયાતવપૂ=ધેનુને પ્રાપ્ત થયે છે દેહ જેના એવી.

રમ=રમ્ય, મનોહર.

આય=લાભ.

રમાયા=રમ્ય છે લાભ જેના એવી.

યસ્યાઃ=(મૂં યદ્)=જેની.

વસૌ=(ધાં વા)=પ્રેક્ષી નીકળી.

હવ્ય=અંતઃકરણ.

વૃત્તિ=વળણ.

હવ્યવૃત્તિઃ=અંતઃકરણની વૃત્તિ.

અજસ્રં=નિરંતર, હવેશાં.

કના (મૂં કન)=અપૂર્ણ, અધુરી, શ્લેષિત.

સાર=શ્રેષ્ઠ, ઉત્તમ.

ઝહ=તર્ક.

સારોહિણી=ઉત્તમ છે તર્કો જેના એવી.

સુર=દેવ.

મી=મીતિ, બીક.

સુરમિયા=દેવોની બીકથી.

તવ (મૂં તુમ્હવ્)=તારી.

પૂઃ (મૂં પુર)=નગર.

રમાયાઃ=(મૂં રમા)=રક્ષીની.

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“તારી કે એની, દેવોના ભયથી યુક્ત તેમજ ઉત્તમ તર્કોથી યુક્ત તથા લક્ષ્મીના નમરૂપ એવી હવ્ય-વૃત્તિ નિરંતર શેષી રહી, તે (તું) રોહિણી (દેવી) કે જે ધેનુ ઉપર સવારી કરનારી છે તેમજ જેના લાભ મનોહર છે તે (દેવી) ધર્મના દ્રેષી તેમજ અધર્મને સેવનારા (એવા જનો)નો વિનાશ કરે.”—૧૬.

સ્પષ્ટીકરણ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવાનું કરણ—

પ્રથમ, દ્વિતીય અને તૃતીય વિનેશરના સ્તુતિ-કાન્ડગ્રંથ આશ્રીને તે તે તે વિનેશરની શાસન-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, પરંતુ અત્ર તે નિશ્ચય જાણવામાં આવે એ મથી; કેમકે

ચતુર્થ જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ તો કાલી છે અને અત્ર તો રોહિણી દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. આ સ્તુતિના સંબંધમાં એમ કહી શકાય તેમ છે કે મેઢવજયજી શ્રીશાશન કવીશ્વરે રચેલી ‘સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા’ને અનુસરે છે (કેમકે ત્યાં પણ સોળમા શ્લોકમાં રોહિણી નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે), છતાં પણ દરેક સ્થલે તેનું અનુકરણ નહિ કરેલું હોવાથી આ પ્રમાણે એકાએક રોહિણી દેવીની કેમ સ્તુતિ કરી તે સમજી શકાતું નથી.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય બીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ શંખ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે કુન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇત્યાદિકના જેવી શ્વેતવર્ણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-કલ્પિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તત્રાયાં રોહિણીં ધવલવર્ણીં સુરમિવાહનાં ચતુર્મુજામક્ષસૂત્રવાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શક્ત્યનુર્યુક્ત-
શામપાણિં ચેતિ”

આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે:—

“શક્ત્યાશ્વમાલાશરચાપશાલિ-
ચતુષ્કરા કુન્વતુષારગૌરા ।
ગોમામિની ગીતલરપ્રભાવા
શ્રી‘રોહિણી’ સિદ્ધિમિમાં વશાત્ ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

५ श्रीसुमतिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुमतिनाथस्य महिमा—

भक्तिर्ब्रजेन विहिता तव पादपद्म—

सत्कामिता सुमनसां सुमते ! नतेन ।

लब्धा सुखेन जिन ! सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः

सत्कामिता सुमनसां सुमतेन तेन ॥ १७ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे सुमते !—सुमतिजिन ! तव पादपद्मसत्का भक्तिः येन सुमनसां—विदुषां ब्रजेन विहिता-
कृता । भक्तिः किंविशिष्टा ? अमिता—भूयसी । ब्रजेन किंविशिष्टेन ? नतेन—नम्रेण । तेन
ब्रजेन सिद्धिसमृद्धिश्च—मुक्तिसंपत्तिवृद्धिः लब्धा—प्राप्ता । केन ? सुखेन—शर्मणा । वृद्धिः
किंविशिष्टा ? सद्भिः—विद्भिः कामिता—प्रार्थिता । तेन किंविशिष्टेन ? सुमतेन—अतिमान्येन ।
केषां ? सुमनसां—सुराणाम् ॥ १७ ॥

अन्वयः

(हे) सुमते ! सुमनसां (येन) नतेन ब्रजेन तव पाद-पद्म-सत्का, अमिता भक्तिः विहिता,
तेन सुमनसां सु-मतेन (हे) जिन ! सत्-कामिता सिद्धि-समृद्धि-वृद्धिः सुखेन लब्धा ।

शङ्कार्थ

भक्तिः (मू० भक्ति)=सेवा, उपासना.

ब्रजेन (मू० ब्रज)=समुदाय वडे.

विहिता (घा० धा)=करवाभां आनी.

पादपद्मसत्का=अरक्ष-कमलना संयंभी.

अमिता (मू० अमित)=भाष-रहित.

सुमनसां (मू० सुमनस)=(१) शुद्ध चित्तवा-

णाना, विद्वानाना; (२) सुराना.

सुमते ! (मू० सुमति)=हे सुभक्ति (नाथ) !

नतेन (मू० नत)=प्रक्षुभ करेव.

लब्धा (घा० लभ्)=प्राप्त थण.

सुखेन=सुअपूर्वक, कष्ट विना.

सिद्धि=सु.कृत.

समृद्धि=संपात्.

वृद्धि=आभादी.

सिद्धिसमृद्धिवृद्धिः=सु.कृत, संपत्ति अने
आभादी.

कामित (घा० कम्)=प्रविष्ट, प्रवेष्टेवी.

सत्कामिता=सर्वजनोक्ते प्रवेष्टेवी.

मत (घा० मन्)=मान्य.

सुमतेन=अत्यंत मान्य.

तेन (मू० तव्)=ते वडे.

સ્તોકાર્થ

શ્રીશુભાતનાથનો મહિમા—

“હે સુમતિ (નાથ) ! જે પ્રણામ કરેલા વિદ્વાનોના [અથવા સુરોના] સમૂહે તારા ચરણ—કમલ—વિષયક (અર્થાત્ તારા ચરણ—કમલની) અતુપમ સેવા બજાવી, તે સુરોને (પણ) અતિશય માન્ય એવા વિદ્વદ્—વર્ગે હે જિન ! સન્નિધિએ ઇચ્છેલી એવી સુખિતિ, સંપત્તિ અને આબાદી સુખેથી પ્રાપ્ત કરી ”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

સુમતિનાથ—ચરિત્ર—

શ્રીવિજયસિંહસુરિના શિષ્ય શતાધિકે ‘સોમપ્રભસુરિએ પરમાર્હત કુમારપાદ નૃપતિના રાજ્ય દરમ્યાન ૬૮૨૧ શ્લોક પ્રમાણનું સુમતિનાથ—ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ચરિત્રનો ઘણો ખર્ચ ભાગ પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલો છે. આ તીર્થકરના ચરિત્રની સ્થૂલ રૂપરેખા સારૂ જુઓ સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૭૮).

જિનવરેભ્યઃ પ્રાર્થના—

યેષાં સ્તુવન્ત્યપિ તતિશ્વરણાનિ નૃણા—

મજ્ઞાનઘસ્મરપરામર્થમાં જિના વઃ ।

દુઃસ્વામ્બુધાવિવ ઘનં મરુતઃ ક્ષિપન્તા—

મજ્ઞાનઘસ્મરપરા ભવમાજ્ઞિ નાવઃ ॥ ૧૮ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ

તે જિના વો—યુષ્માકં અજ્ઞાનમેવ ઘસ્મરો—ભસકઃ પુમાન્ તસ્ય પરામર્થમા—પરાશૂતિ-પ્રમાં ક્ષિપન્તા—દલયન્તુ । ઇવ—પયા ઘનં—મેયં મરુતઃ—મમજ્ઞનાઃ ક્ષિપન્તે । તે કિંચિદ્દિષ્ટાઃ ? નાવઃ—નોત્સમાઃ । ક્વ ? દુઃસ્વામ્બુધૌ—વીદામ્બોધૌ । તે કે ? યેષાં ચરણાનિ—પદાનિ સ્તુવન્તી—નુવન્તી સતી નૃણાં તતિઃ—નરશ્રેણિઃ વપુષ્વ । કીદૃશી ? ન સન્તિ અર્થ—પાપં સ્મરઃ—કામઃ પરે—વૈરિણો યસ્યાઃ સા । તતિઃ કિંચિદ્દિષ્ટા ? અપેર્ષિકમત્વાત્ અજ્ઞાડપિ—મૂર્ઝાડપિ । ચરણાનિ કિંચિદ્દિષ્ટાનિ ? મર્થ—કસ્યાપાં મજન્તીતિ તથા ॥ ૧૮ ॥

૧ આ સુરિજીને લગતી હકીકત સારૂ જુઓ તેમજી રચેલ શૃંગાર—વૈરાગ્ય—તરંગિણી નામના કાવ્ય ઉપરની મારી પ્રસ્તાવના.

અન્વયઃ

યેષાં મવ-ભાજિ ચરણાનિ સ્તુવન્તી (સતી) નૃણાં અજ્ઞા અપિ તતિઃ અન્-અવ-સ્મર-પરા (વશ્વ), (તે) દુઃસ્-અમ્બુઘૌ નાવઃ જિનાઃ મરુતઃ ઘનં ઇવઃ વ અજ્ઞાન-ઘસ્મર-પરામવ-ભાં ક્ષિપન્તામ્ ।

૧૫૬૧૩

યેષાં (મૂં યદ્) = જેમનાં.

સ્તુવન્તી (ઘાં સ્તુ) = સ્તવના કરતી, સ્તુતિ કરતી.

અપિ = પણ.

તતિઃ (મૂં તતિ) = શ્રેષ્ઠિ, સમુદાય.

ચરણાનિ = ચરણોને.

નૃણાં (મૂં નૃ) = માનવોની.

અજ્ઞાન = અજ્ઞાન, મોહ.

ઘસ્મર = ભક્ષક.

પરામવ = (૧) અપમાન, તિરસ્કાર; (૨) પરાજય.

ભા = પ્રભા, તેજ.

અજ્ઞાનઘસ્મરપરામવભાં = અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને

(હાથે થતી) પરાભવની પ્રભાને.

જિનાઃ (મૂં જિન) = જિનો, તીર્થકરો.

અમ્બુઘિ = સમુદ્ર, સાગર.

દુઃસ્વામ્બુઘૌ = દુઃખરૂપ સમુદ્રમાં.

ઘન (મૂં ઘન) = મેઘને.

મરુતઃ (મૂં મરુત) = પવનો.

ક્ષિપન્તામ્ (ઘાં ક્ષિપ્) = ફેર ફેંકી દો, નષ્ટ કરો.

અજ્ઞા (મૂં અજ્ઞ) = મૂર્ખ.

અનઘસ્મરપરા = અવિદ્યમાન છે પાપ, મદન અને

દુશ્મન જેને વિષે ઐવી.

મવ = કલ્યાણ.

ભજ = ભજવું.

મવભાજિ = કલ્યાણને ભજનારાં.

નાવઃ (મૂં નૌ) = નૌકાઓ, વહાણો.

*સ્રોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમનાં કલ્યાણકારી ચરણોની સ્તુતિ કરતી થકી (અર્થાન્ સ્તવના કરવાથી) મૂર્ખ ઐવી પણ માનવ-શ્રેષ્ઠિ પાપ, મદન અને દુશ્મનથી રહિત થઇ (અને થાય છે), તે દુઃખ-સાગરમાં (આલંબનાથ) નૌકાસમાન તીર્થકરો, જેમ પવનો વાદળને વિખેરી નાંખે છે, તેમ તમારા અજ્ઞાનરૂપ ભક્ષકને (હાથે થતા) પરાભવની પ્રભાને નિસ્તેજ કરો (નષ્ટ કરો).”-૧૮

જિનવાણ્યા માહાત્મ્યમ્—

યા હેલયા હતવતી કુમાર્તિ કુપક્ષૈ—

વિજ્ઞા નરાજિતપદા શિવરા જિનેન ।

વાચં તમસ્સુ રચિતાં હૃદિ ઘેહિ શૈલ—

વિજ્ઞાનરાજિતપદા શિવરાજિનેનમ્ ॥ ૧૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે નર ! ત્વં તાં વાચં દુદિ વિષેશિ-વહસ્વ । વાચં કિંવિશિષ્ટાં ? રચિતાં-નિર્મિતામ્ । કેન ? જિનેન । જિનેન કિંવિશિષ્ટેન ? શૈલાકૃતિરેસ્થાવિજ્ઞાનેન રાજિતૌ પદૌ-પાદૌ યસ્ય તેન । પુનઃ કિં ? શિવેન-મઙ્ગલેન રાજત હત્યેવંશીલઃ સ તેન । તાં કાં ? યા હેલયા-લીલયા કુમર્તિ-કુબુદ્ધિં હતવતી-જઘાન । યા કિંવિશિષ્ટા ? વિજ્ઞા-નિપુણા । પુનઃ કિં ? અજિતાનિ-અનભિ-ભૂતાનિ પદાનિ યસ્યાઃ સા । કૈઃ ? કુપક્ષૈઃ-કુવાદિભિઃ । પુનઃ કિં ? શિવં-સિદ્ધિં રાતિ-દદા-તીતિ તથા । પુનઃ કિં ? હનં-સૂર્યસમામ્ । વવ ? તમસ્સુ-પાપેષુ ॥ ૧૯ ॥

અન્વયઃ

(હે) નર ! યા કુ-પક્ષૈઃ અજિત-પદા, વિજ્ઞા, શિવ-રા (વાક્) કુમર્તિ હેલયા હતવતી, (તાં) તમસ્સુ હનં, શૈલ-વિજ્ઞાન-રાજિત-પદા, શિવ-રાજિના જિનેન રચિતાં વાચં દુદિ બેહિ ।

શીખરાર્થ

હેલયા (મૂં હેલા)=લીલા વડે.
હતવતી (ધાં હવ)=નષ્ટ કરી, હણી નાંખી.
કુમર્તિ (મૂં કુમર્તિ)=દુર્બુદ્ધિને.
પક્ષ-પક્ષ.
કુપક્ષઃ (મૂં કુપક્ષ)=દુષ્ટ પક્ષો વડે, કુવાદીઓ વડે.
વિજ્ઞા (મૂં વિજ્ઞ)=નિપુણ, ચતુર.
નર ! (મૂં નર)=હે માનવ !
વવ=૫૬.
અજિતપદા=નથી પરાજિત થયાં પડેલાં જેનાં એવી.
શિવ=મોક્ષ, નિર્વાણ.
શિવરા=મોક્ષને આપનારી, મુક્તિ-દાયક.
જિનેન (મૂં જિન)=જિન વડે.
વાચં (મૂં વાચ)=વાણીને.

તમસ્સુ (મૂં તમસ્સુ)=(૧) અંધકારોને વિષે;
(૨) અજ્ઞાનોને વિષે.
રચિતાં (મૂં રચિતા)=રચેલી.
દુદિ (મૂં દુદ્)=અંતઃકરણમાં.
બેહિ (ધાં ધા)=તું આરણ્ય કર.
શૈલ=પર્વત.
વિજ્ઞાન=જ્ઞાન.
રાજિત (ધાં રાજ)=સુશોભિત.
પદ=ચરણ.
શૈલવિજ્ઞાનરાજિતપદા=પર્વતના આકાર જેવી રેખાલક્ષણે કરીને શોભાપમાન છે જેમનાં ચરણો એવા.
શિવ=કલ્યાણ, મંગલ.
રાજિન=શોભન-શીલ.
શિવરાજિના=કલ્યાણ વડે શોભતા.
હનં (મૂં હન)=સૂર્ય.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું માહાત્મ્ય—

“ કુવાદીઓ વડે પરાજિત નથી થયાં પડેલાં જેનાં એવી, તથા નિપુણ એવી તેમજ મુક્તિ-દાયક એવી જ (વાણીએ) દુર્બુદ્ધિને લીલામાત્રમાં હણી નાંખી, તે (અજ્ઞાનરૂપો)

અંધકારને (૧૨ કરવામાં) સુર્યસમાન એવી તેમજ પર્વતના આકાર જેવી રખાલક્ષણે કરી શોભાપમાન છે ચરણે। જેમનાં એવા તથા કંઠ્યાણુકારી એવા બિન વડે રચાયેલી [અર્થાત્ બિને પ્રણેષી] એવી વાણીને હે માનવ ! તું હૃદયમાં ધારણ કર. ”—૧૯

શ્રીકાલીદેવતા કૃતિ:—

ઉદ્યદ્વદા મૃગમદાવિલકજ્જલાહ્ન-

કાલી સુરીતિમતિરા જિતરાજદન્તા ।

મુષ્ણાતુ મર્મજનનીમનિશં મુનીનાં

કાલી સુરીતિમતિરાજિતરાજદન્તા ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

કાલી સુરી-કાલીનામ્ની દેવી મુનીનાં ર્શિતિ-ઉપપુર્વં મુષ્ણાતુ-સ્યતુ । અનિશં-નિત્યમ્ । કાલી કિંવિશિષ્ટા ? ઉદ્યન્તી-દીપ્યન્તી ગદા-મહરણં યસ્યા: સા । પુન: કિં૦ ? મૃગમદેન-કસ્તુર્યા આવિર્ભ-આર્ષ્ણં કજ્જલાહ્ન-અજ્ઞનચિહ્નં તદ્વત્ કાલી-કયામવર્ણા । પુન: કિં૦ ? શોભના રીતિ:-મર્યાદા યત્ર ર્દેશીં મતિં રાતીતિ તથા । પુન: કિં૦ ? જિતો-વિનાશિતો રાજતા-ઉચ્ચમાનાં અન્તો-મરણં યયા સા । ર્શિતિં કિં૦ ? મર્મજનની-મર્મકરીમ્ । કાલી કિં૦ ? અશ્વિરત્ન-જિતૌ-અવિશોભિતૌ રાજદન્તૌ-મધ્યદન્તૌ યસ્યા: સા ॥ ૨૦ ॥

અન્વય:

ઉદ્યદ્-ગદા, સુવ-મદ-આવિર્ભ-કજ્જલ-અદ્વ-કાલી, સુ-રીતિ-મતિ-રા, જિત-રાજત-અન્તા, અતિ-રાજિત-રાજન્-વન્તા કાલી સુરી મુનીનાં મર્મન્-જનનીં ર્શિતિ અનિશં મુષ્ણાતુ ।

૨૧૭૮૧થ

ઉદ્યદ્ (પા૦ યા)=પ્રકાશમાન.

ગદા=મદા.

ઉદ્યદ્વદા=પ્રકાશમાન છે મદા જેની એવી.

મૃગ=હૃદય.

મૃગમદ=કસ્તૂરી.

આવિર્ભ=આવિર્ભ.

કજ્જલાહ્ન=કાજ્જલ.

અદ્વ=ચિહ્ન.

કાલી=શ્યામવર્ણી.

મૃગમદાવિલકજ્જલાહ્નકાલી=કસ્તૂરીથી શિવત

એવા કાજ્જલના ચિહ્ન જેવી શ્યામવર્ણી.

રીતિ=શ્રીભક્ત, મર્યાદા.

મતિ=ધુરિ.

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥ श्री गणेशाय नमः ॥

હરીતિમતિરા=ચારી છે મર્યાદા જેને વિષે

એવી ભુદ્ધિ આપનારી.

રાજત્વ (ધાં રાજ)=ઉત્તમ.

અન્ત=મધ્ય, મરણ.

જિતરાજવન્તા=નિવારણ કર્યું છે ઉત્તમ (પુર-
ષ)ના મરણને.

મુષ્ણાદ (ધાં મુષ્)=લૂંટો, દૂર કરો.

મર્મણ=મર્મ.

જનની=પેદા કરનારી.

મર્મજનની=મર્મને ઉત્પન્ન કરનારી.

અનિર્ણ=અર્થહીન.

મુનીર્ણ (મૂં મુનિ)=યતિઓના, સાધુઓના.

કાલી=કાલી (દેવી).

હરી=દેવી.

હિતિ (મૂં હિતિ)=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

વન્ત=હાંત.

રાજવન્ત=ઉપલા હાંતની હારમાંના બે વચલા

હાંત.

અતિરાજિતરાજવન્તા=અતિશય મુશીબિત છે
મધ્યહંત જેના એવી.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ—

“દેવીપ્રમાન છે ગદા જેની એવી, તથા કરતૂરીથી લિપ્ત એવા કાજલના ચિહ્નસમાન
શ્યામવર્ણી, વળી સારી છે મર્યાદા જેને વિષે એવી [અર્થાત્ વિવેકાત્મિકા] ભુદ્ધિને દેનારી,
વળી નિવારણ કર્યું છે ઉત્તમ [પુરુષો]ના મરણને બધું એવી, તેમજ વળી અતિશય મુશી-
બિત છે મધ્ય હંત જેના એવી કાલી (દેવી) મુનિઓના મર્મ-મનક ઉપદ્રવને દૂર કરો.”—૨૦

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવી—

સોળમા શ્લોકમાં ‘શેહિણી’ દેવીની સ્તુતિ કરવાના સંબંધમાં બે હકીકત લખી છે, ત
અત્ર પછી લાગુ પડે છે, કેમકે આ સ્થલે પણ શ્રીમાન્ મેરૂવિજયજી ‘સ્તુતિ-અતુર્વિશતિકા’ના
વીસમા પદમાં સ્તુતિ-કથાએલી કાલી દેવીની સ્તુતિ કરે છે. પરંતુ તેમણે કોઈ કોઈ વાર આવું
અનુકરણ શા માટે કર્યું છે તે સમજી શકાતું નથી. આ ‘કાલી’ દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે—
કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘દુરમનો પ્રતિ જે કાળ (યમરાજ) એવી છે, તેમજ જે કુપ્તવર્ણી છે’ તે ‘કાલી’ એ
કાલી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ દેવી પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેના વર્ણ સ્વાચ્છ છે અને
તે હાથમાં ગદા રાખે છે. વિરોધમાં વિકસ્વર કમલ એ એનું વાહન છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો
શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે—

“શરવમ્મુષરયકુલચન્દ્રગગનતલામતનુકુતિર્ધ્યાલ્યા ।

વિકચકમલમાહવા મવામુલ કુશલમલકુકુરતાત્ સર્વે વાલી ॥”

—આશ્વાર૦ પૃષ્ઠાંક ૧૬૨

પરંતુ એથી વિશેષ માહિતી તો નિર્વાણ-કલિકા ઉપરથી મળે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે
કે—“તથા કાલીકાદેવી કુળવર્ણા પદાસનાં ચતુર્ગામકસુગવાલકુકુતવક્ષિણકરાં વજ્રામયપુતવામહસ્તાં
ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે; તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને ગદાથી વિભૂષિત
છે, બ્યારે ડાબા બે હાથ વજ્ર અને અભયથી અલંકૃત છે.

૬ શ્રીપદ્મપ્રભજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપદ્મપ્રભસ્ય પ્રાર્થના—

ભવ્યાઙ્ગિવારિજવિવોધરવિર્નવીન—

પદ્મપ્રભેશકરણોઽર્જિતમુક્તિકાન્તઃ ।

ત્વં દેહિ નિર્વૃત્તિસુખં તપસા વિમઙ્ગન્

પદ્મપ્રભેશ ! કરણોર્જિતમુક્તિકાન્તઃ ॥ ૨૧ ॥

—યસન્તઃ

વિવરણમ્

હે પદ્મપ્રભેશ ! પદ્મજિન ! ત્વં નિર્વૃત્તિસુખં—મુક્તિશર્મ દેહિ—દિશ્વ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? ભવ્યાઙ્ગિવારિજાનાં—પ્રાણિપદ્માનાં વિવોધને રવિઃ—સૂર્યસમઃ । પુનઃ કિં ? નવીનૌ—નવ્યાં પદ્મપ્રભેશૌ—રૂઝસૂર્યૌ તદ્વત્ કરણ—તત્તુઃ યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? અર્જિતા—ઉપાર્જિતા મુક્તિ-કાન્તા—સિદ્ધિવધૂઃ યેન સઃ । ત્વં કિં કુર્વન્ ? તપસા વિમઙ્ગન્—નિરસ્યન્ । કિં ? કળ્પાનાં—ઈન્દ્રિયાણાં ઈર્જિતં—વસ્તુમ્ । ત્વં કિં ? ઉત્પા—વચસા વાન્તઃ—પ્રશસ્યઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હં) પદ્મપ્રભ—દેશ ! મધ્ય—અઙ્ગિ—વારિજ—વિવોધ—રવિઃ, નવીન—પદ્મ—પ્રભા—દેશ—કરણઃ, અર્જિત—મુક્તિ—કાન્તઃ, તપસા કરણ—ઈર્જિતં વિમઙ્ગન્, ઉત્કિ—કાન્તઃ, ત્વં નિર્વૃત્તિ—સુખં દેહિ ।

શબ્દાર્થ

અઙ્ગિજ=અવ, પ્રાણી.

વારિ=જલ.

વારિજ=જલજ, કમલ.

વિવોધ=વિકાસ, ખીલવણી.

રવિ=સૂર્ય, ભાતુ.

મધ્યાઙ્ગિવારિજવિવોધરવિ=ભવ્ય અવરૂપ કમ-લના વિકાસ પ્રતિ સૂર્ય-સમાન.

નવીન=નૂતન.

પ્રભા=સૂર્યની એક સ્ત્રી.

પ્રભેશ=પ્રભા-પતિ, સૂર્ય.

નવીનપદ્મપ્રભેશકરણઃ=નૂતન કમલ અને સૂર્યના સમાન છે શરીર જેનું એવા.

અર્જિત (ધાઠ અર્જ)=મેળવેલ.

કાન્તા=રમણી, સ્ત્રી.

અર્જિતમુક્તિકાન્તઃ=ઉપાર્જન કરી છે સિદ્ધિદેવી સુ-હરીને જેણે એવા.

ત્વં (મૂઠ ગુણદ્વ)=તું.

દેહિ (ધાઠ દા)=અર્પણ કર.

કિં કુર્વન્ ? દધત્-ધરન્ । કિં ? વદનં-વક્ત્રમ્ । વદનં કિંવિશિષ્ટં ? વિમયા-પ્રમયા અસ્તો-જિતો વિધુઃ-ઇન્દુર્યેન તત્ । અસ્તો મોહો-મૌઢ્યં યેન તત્સં । નતાઃ-પ્રણતા માનવા-નરા દાનવઃ રથો-દેવા यस્ય તત્સં ॥ ૨૨ ॥

અન્વયઃ

નવ-વાન-ચારં: ગજસ્ય તુલ્ય-ગતે ! અસ્ત-મોહ ! નત-માનવ-વાનવ-અરે ! તીર્થીકર-વ્રજ ! વિધ્વસ્ત-મોહન-તમાઃ, વિમા-અસ્ત-વિધુ વદનં વધત્ (ત્વં) સતાં સિદ્ધિં વિતર ।

શીખરાર્થ

સિદ્ધિં (મૂં સિદ્ધિ) = મુક્તિને.
સતાં (મૂં સત્) = સજ્જનોને.
વિતર (ધાં તૃ) = અર્પણ કરે.
તુલ્ય = સમાન.
ગતિ = ચાલ.
તુલ્યગતે ! = સમાન છે ચાલ જેની એવા ! (સં૦)
ગજસ્ય (મૂં ગજ) = કુંજરના, હાથીના.
વિધ્વસ્ત (ધાં ધ્વં) = નષ્ટ કરેલ.
મોહન = મૈથુન, વિધય-સેવન.
વિધ્વસ્તમોહનતમાઃ = નાશ કર્યો છે મૈથુનનો
અને પાપનો જેણે એવો.
વાન = હાથીના કુશસ્થલમાંથી અસ્તો પ્રવાહી
પદાર્થ, મદ.
નવવાનવારે = નવીન છે મદ-જલ જેનું એવા.
તીર્થકર = તીર્થકર.

તીર્થકરવ્રજ ! = હે તીર્થકરોના સમૂહ !
વધત્ (ધાં વા) = ધારણ કરનારા.
વદનં (મૂં વદન) = મુખને.
વિમા = પ્રભા, તેજ.
વિધુ = ચન્દ્ર.
વિમાસ્તવિધુ = પ્રભા વડે પરાસ્ત કર્યો છે ચન્દ્રને
જેણે એવા ! (સં૦)
મોહ = અસાન.
અસ્તમાંહ ! = નાશ કર્યો છે અસાનનો જેણે
એવા ! (સં૦)
નત (ધાં નમ્) = નમન કરેલ.
માનવ = મનુષ્ય.
વાનવ = દાનવ, અસુર.
નતમાનવવાનવારે ! = નમન કર્યું છે મનુષ્યોએ
તેમજ દેવોએ જેને એવા ! (સં૦)

શ્લોકાર્થ

જિન-સચ્ચુદાયની સ્તુતિ—

“નવીન મદ-જલથી યુક્ત (અર્થાત્ મદોન્મત્ત) એવા કુંજરની સમાન ચાલ છે જેની એવા હે (તીર્થપતિઓના સચ્ચુદાય) ! પરાસ્ત કર્યો છે મોહને એવા હે (વીતરાગોના વૃન્દ) ! નમસ્કાર કર્યો છે માનવોએ તેમજ દાનવોના દુશ્મનોએ (અર્થાત્ દેવોએ) જેને એવા હે (જિનવરોના નિકર) ! હે તીર્થકરોના સમૂહ ! વિનાશ કર્યો છે (અર્થાત્ જલાંજલિ આપી છે) મૈથુનને તેમજ પાપને જેણે એવા તેમજ તેજ વડે તિરાહિત કર્યો છે ચન્દ્રને જેણે એવા મુખને ધારણ કરનારા તું સજ્જનોને મુક્તિ અર્પણ કર.”—૨૨.

જિનાગમસ્ય સ્તુતિઃ—

ગમ્भीરશબ્દમર ! ગર્વિતવાદિષ્ટક—

વીથીકૃતાન્તજનકોપમ ! હારિશાન્તિઃ ।

ત્રાયસ્વ માં જિનપતેઃ પ્રવરાપવર્ગ—

વીથી કૃતાન્ત ! જનકોપમહારિશાન્તિઃ ॥ ૨૩ ॥

—સન્તઃ

વિવરણમ્

હે જિનપતેઃ કૃતાન્ત !—સિદ્ધાન્ત ! ત્વં માં ત્રાયસ્વ—રક્ષ । ગમ્भीરઃ શબ્દનાં મરઃ—સમૂહો યત્ર તત્સં ૦ । ગર્વિતા—ગર્વવતી યા વાદિષ્ટકાનાં વીથી—રાજી તસ્યાં કૃતાન્તજનકસ્ય—રવેઃ ઉપમા યસ્ય તત્સં ૦ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? હારિણી—રમ્યા શાન્તિઃ—શિવં યસ્માત્ સઃ । પુનઃ કિં ૦ ? પ્રવરા—પ્રધાના અપવર્ગસ્ય—મોક્ષસ્ય વીથી—માર્ગઃ । પુનઃ કિં ૦ ? જનાનાં કોપરૂપમહારેઃ—શ્વચ્ચેઃ શાન્તિઃ—શમનં યસ્મિન્ સઃ ॥ ૨૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) ગમ્भीર—શબ્દ—મર ! ગર્વિત—વાકિન્—ષ્ટક—વીથી—કૃતાન્તજનક—ઉપમા ! જિન—પતેઃ કૃતાન્ત ! હારિન્—શાન્તિઃ, પ્રવર—અપવર્ગ—વીથી, જન—કોપ—મહત્—અરિ—શાન્તિઃ (ત્વં) માં ત્રાયસ્વ ।

શીખરાર્થ

ગમ્भीર=ગંભીર.

શબ્દ=શીખર.

મર=સમૂહ.

ગમ્મીરશબ્દમર ! = ગંભીર શીખરોનો સમૂહ છે જેને વિષે એવા । (સં ૦)

ગર્વિત=અહંકારી, ગર્વિષ્ઠ, અભિમાની.

વાકિન્=વાદી.

ષ્ટક=ધ્રુવક.

વીથી=પંક્તિ, હાર.

કૃતાન્ત=અમ.

જનક=પિતા, બાપ.

કૃતાન્તજનક=અમ—પિતા, સૂર્ય.

ઉપમા=ઉપમા.

ગર્વિતવાદિષ્ટકવીથીકૃતાન્તજનકોપમ ! = હે

ગર્વિષ્ઠ વાદીરૂપ ધ્રુવકોની શ્રેષ્ઠિ પ્રતિ

સૂર્યની ઉપમાવાળા ।

હારિન્=મનોહર, રમ્ય.

શાન્તિ=કલ્યાણ.

હારિશાન્તિઃ=મનોહર કલ્યાણ છે જેથી એવો.

ત્રાયસ્વ (ઘાં ૩) = તું પરિપાલન કર.

માં (મૂં અસત્) = મને.

પતિ=સ્વામી, નાથ.

જિનપતેઃ=જિનેશ્વરના, તીર્થંકરના.

પ્રવર=ઉત્તમ.

અપવર્ગ=મોક્ષ.

વીથી=માર્ગ, રસ્તા,

મહારાજર્ણવીથી=મોક્ષના ઉત્તમ માર્ગરૂપ.
કૃતાન્ત ! (૫૦ કૃતાન્ત) =હે સિદ્ધાન્ત !
મહત્=મોટો.

શાન્તિ=શાંત, નાશઃ
અન્નકોપચહારિશાન્તિઃ=માનવોના ક્રોધરૂપી
મહાન્ વેરીનો નાશ છે જે દ્વારા એવો.

પ્રલોકાર્થ

બિનાઅમની સ્તુતિ—

“ જંધીર શબ્દોનો સમૂહ છે જેમાં એવા હે (આગમ) ! હે અભિમાની વાદીરૂપ
બુવડની પંક્તિને પરાસ્ત કરવામાં સૂર્યની ઉપમાવાળા (પ્રવચન) ! હે તીર્થકરના સિદ્ધાન્ત !
મનોહર કટ્યાણુ [મળે] છે જે દ્વારા એવો, તથા મોક્ષના સર્વોત્તમ માર્ગરૂપ એવો તેમજ
આનવોના ક્રોધરૂપી કદા શત્રુને શાંત કરનાર (અર્થાત્ તેને નષ્ટ કરનાર) એવો તું ખાંડ
[ક્રોધ-સંબંધી] રક્ષણ કરે. ”—૨૩

શ્રીવિભાવાના સ્તુતિ:—

યા સેવ્યતે સ્મ દનુર્જૈર્વરદાયિવક્ષ—

શ્યામાવરા સુરવશોચિતદૈત્યરામા ।

શ્યામં નિરસ્યતુ મમેયમવન્તશોકં

‘શ્યામા’ વક્ત્ર સુરવશોચિતદૈત્ય સત્તા ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

ઈયં શ્યામાર્ણવી સુરી મમ અનન્તશોકં નિરસ્યતુ—સિપતુ । શોકં કિંવિશિષ્ટં ? શ્યામ—
કુળમ્ । શ્યામા કિંવિશિષ્ટા ? વરા—કુલકૃષ્ટા । ધુનઃ કિં ? સુરૈઃ—અવિષ્ણવ્યો શોષિતાઃ—શોક
નીલા દૈત્યરામાઃ—અસુરાકુળના ધર્મી । સા કા ? યા સુરવશા—દેવી દનુર્જૈઃ—ધામધૈઃ સેવ્યતે
સ્મ । દત્ય—મર્મન્ત્ય । યા કિં ? વરદાયી—વાચ્છિતપદો વક્ત્રદયામાવરો—મુસેન્દુઃ ધર્મ્યાઃ સા ।
ધુનઃ કિં ? ઇચિતદા—યોગ્યવસ્તુપદા । ધુનઃ કિં ? રામા—રમણીયા ॥ ૨૪ ॥

અન્વયઃ

યા વર-દાયિવ-વક્ત્ર-શ્યામા-વરા, ઇચિત-યા, રામા સુર-વશા દનુર્જૈઃ સેવ્યતે સ્મ, (સા)
ઈયં સુ-રવ-શોચિત-દૈત્ય-રામા વરા ‘શ્યામા’ પત્ય મમ શ્યામં અવન્ત-શોકં નિરસ્યતુ ।

कृष्णाय नमः। कृष्णाय नमः। कृष्णाय नमः।
रजिगायि नमः। रजिगायि नमः। रजिगायि नमः।

अयुता देवी श्रमणा नरहना चमूना वरदगायगाऽन्विता-
अयुता देवी श्रमणा नरहना चमूना वरदगायगाऽन्विता-

શીખડીયૈ

લેખકો લખ (વાં લેખ) = લેખાવી હવી.
 વનુલે: (મું વનુજ) = લાનવો વડે.
 વર = વરદાન, અર્પણ.
 વાચિવ = અર્પણ કરનાર.
 વક્ષ = વદન, ઝુખ.
 સ્વામા = રજની.
 વર = નાથ, કાન્ત.
 સ્વામાવર = રજની-કાન્ત, ચન્દ્ર.
 વરવાચિકસ્વામાવરો = વરદાન દેખાડે છે વદન-
 ચન્દ્ર જેનું એવી.
 લુ = પ્રેમતાવાચક શબ્દ.
 રવ = ધ્વનિ, અવાજ.
 શોષિત (વાં શુષ્ક) = સૂકો થઈ ગયેલ, ટિક-
 ખીર થઈ ગયેલ.
 ફેલેલ = લાગ્યો.

કુલકર્તાચિત્રકૃત્વામા = મધુર ધ્વનિ વડે ચોક્કસ
 કરી છે દેવોની પત્નીઓને જેણે એવી.
 સ્વાર્થ (લુ સ્વાર્થ) = કુલકર્તા.
 ચિરસ્મૃત (વાં અસ્મૃત) = નિરાસ કરેલ, દૂર કરેલ.
 રવ (મું રવ) = ધ્વનિ.
 લુ = પ્રેમતાવાચક.
 શોક = શોક, ક્રિદાગ્રી.
 અવન્તશોક = અપાર શોકને.
 વક્ષ = રજની (દેવી).
 વરા (મું વર) = ઉત્કૃષ્ટ, પ્રધાન.
 વશા = શ્રી.
 સુવશા = દેવી.
 ડચિત = યોગ્ય.
 ડચિતવા = યોગ્ય (વસ્તુ)ને અપાલકી.
 પાવ (વાં પ) = અપાલકી.
 રક્ષા (મું રક્ષા) = રક્ષકશ્રી, સંરક્ષક.

અલોકાર્થ

અર્થસ્થ દેવીની સ્તુતિ—

“વરદાન દેનાર છે વદન-ચન્દ્ર જેનું એવી, તથા એમ (વરદાન)ને આર્થસ્થ અર્થસ્થ
 તેમજ મનોહર એવી જે દેવીની કાનવો સેવા કરતા હવા, (તે) આ સર્વોત્તમ સ્થામા (દેવી)
 કે જેણે અસુરોની અંગનાઓને સુસ્વર વડે (પરસ્ત કરીને) ચોક્કસ બનાવી છે, તે (દેવી અન)
 આવીને મંત્રા કૃષ્ણ (અર્થસ્થ અર્થસ્થ સ્થિત) તેમજ અપાર ચોક્કસ રૂપ ફેલી શો.”—૨૪

રૂપદીકરણ

સ્થામા દેવીનું સ્વરૂપ—

સ્થામા એ કુલ તીર્થકર શ્રીપદાચારની શાસનદેવીનું નામ છે. એનું પ્રકારે પ્રચલિત નામ
 તે અર્થસ્થતા છે. તેનું સ્વરૂપ અવચન-સારોહાર (પનાં હૃદય)માં નીચે સુબળ-આધુનિક:
 આ દેવીનો વર્ણ સ્થામ છે, વળી તેમ મધુવ્યનું વાહન છે તેમજ તેમનાર હાથ છે. તેના
 જમણા હાથે કાચી પદ્મને આધુનિક રીતે છે, અપાર ડાબા હાથે જીવેલા અનંતરૂપી અર્થસ્થતા છે.
 અર્થસ્થ-કિરકરમાં આ દેવીના અંશમાં નીચે સુબળ ઉલ્લેખ છે:—

“સ્થામા ચતુર્ભુજા નરમાદુવચ્યા
 પદ્માં તસ્માદ્દ વરદં કારવોર્ધવાભા ।
 મામાલ્લયોલ્લસ્ય સુન્દરીજપૂરં
 ત્રીકૃત્વાકૃતં ચ કરવો મહાવેદ્યુતાદ્ય ॥”

૭ શ્રીસુપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથસ્ય સેવાયાઃ ફલમ્—

યં પ્રાસ્તવીદતિશયાનમૃતાશનાનાં

કાન્તા રસારસપદં પરમાનવન્તમ્ ।

વિજ્ઞઃ શ્રિયં ભજતિ કાં ન નતઃ 'સુપાર્શ્વ'

કાં તારસારસપદં પરમાનવન્તમ્ ॥ ૬૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તં સુપાર્શ્વ—સસમજિનં નતઃ—મળતઃ સન્ વિજ્ઞઃ—પ્રાજ્ઞઃ કાં કાં શ્રિયં—રમાં ન ભજતિ—ન અયતિ ? અપિતુ સર્વા રમાં અયતિ । સુપાર્શ્વ કિંવિશિષ્ટ ? તારં—સુન્દરં સારસં—કમલં તદ્વત્ પાદૌ યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં ? પરં—મકૃષ્ટં માનં—પૂજા તદ્વન્તમ્ । તં કં ? યં જિનં અમૃતાશનાનાં—દેવાનાં કાન્તા પ્રાસ્તવીત્—સ્તૌતિ સ્મ । કાન્તા કિંવિશિષ્ટા ? રસાયાં—પૃથિવ્યાં યે રસાઃ—શૃંગ્ગ-રાદયઃ તેષાં પદં—સ્થાનમ્ । યં કિં કુર્વન્તં ? અવન્તં—રક્ષન્તમ્ । વાન્ ? અતિશયાન્ । કિંવિશિષ્ટાન્ ? પરમાન્—ઉત્કૃષ્ટાન્ ॥ ૨૫ ॥

અન્વયઃ

પરમાન્ અતિશયાન્ અવન્તં યં અમૃત-અશનાનાં રસા-રસ-પદં કાન્તા પ્રાસ્તવીત્, (તં) તાર-સારસ-પદં પર-માન-વન્તં 'સુપાર્શ્વ' નતઃ વિજ્ઞઃ કાં કાં શ્રિયં ન ભજતિ ।

શીર્ષકાર્થ

યં (મૂં યદ)=એને.

પ્રાસ્તવીત્ (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરી.

અતિશયાન્ (મૂં અતિશય)=અતિશયોને.

અમૃત=અમૃત.

અશન=સોજન.

અમૃતાશનાનાં=અમૃતનું સોજન કરનારાની,

દેવોની.

રસા=પૃથ્વી.

પદ=સ્થાન.

રસારસપદં=પૃથ્વીના રસોના સ્થાનરૂપ.

પરમાન્ (મૂં પરમ)=શ્રેષ્ઠ.

અવન્તં (મૂં અવત)=રક્ષણ કરનારા.

વિજ્ઞઃ (મૂં વિજ્ઞ)=વિદ્વાન્, પદિરૂત.

શ્રિયં (મૂં શ્રી)=લક્ષ્મીને, સંપત્તિને.

ભજતિ (ધાં ભજ)=સોગવે છે.

કાં (મૂં કિય)=કઇ.

ન=નહિ.

નતઃ (મૂં નત)=પ્રણામ કરેલ.

સુપાર્શ્વ (મૂં સુપાર્શ્વ)=સુપાર્શ્વ (નાથ) ને.

તાર=મનોહર, સુન્દર.

પદ્મ=અશ્વ.

સારસ=પદ્મ, કમલ.

તારસારસપદ્મ=સુંદર કમલોનાં જેવાં ચરણો છે
જેનાં જેવાં.

પર=ઉત્તમ.

માન=પૂજા.

પરમાનવન્તઃ=ઉત્તમ પૂજાથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથની સેવાનું ફળ—

“(ચોતીસ) ઉત્કૃષ્ટ અતિશયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ સર્વદા અતિશયોથી યુક્ત) એવા જે (સમમ તીર્થકર)ની, પૃથ્વીને વિષે (રહેલા શૃંગારાદિ) રસોના સ્થાનરૂપ એવી દિવ્યાંગના સ્તુતિ કરતી હવી, તે સુન્દર કમલોનાં સમાન ચરણોવાળા તેમજ પરમ પૂજાથી યુક્ત (અર્થાત્ અત્યંત પૂજનીય) એવા સુપાર્શ્વ (નાથ) ને પ્રણામ કરનારા વિદ્વાન્ કદ કદ સંપત્તિને ભોગવતો નથી ? ”—૨૫

રૂપકીકરણ

સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીલક્ષ્મણગણિએ આશરે નવ હજાર શ્લોક પ્રમાણનું સુપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એને સુપાત્નહચરિત્ર તરીકે બોળાવામાં આવે છે. આ ગ્રંથ ત્રણ ભાગમાં છાપવામાં આવ્યો છે અને પંડિત હરગોવિન્દદાસે તેનું સંશોધન કરવા ઉપરાંત તે ગ્રંથના ઉપર સંસ્કૃત છાયા પણ લખી છે. આ તીર્થકરના ચરિત્ર ઉપર સ્તુતિ-અતુલિશતિકા (પૃ ૬૬-૧૦૦) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

જિનપતિભ્યઃ પ્રણામઃ—

નિઃશેષદોષરજનીકજિનીશમાસ—

સંસારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ।

પ્રાજ્યપ્રભાવમવનં સુવનાતિશાયિ—

સં સારપારગતમણ્ડલમાનમારમ્ ॥ ૨૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે નર ! ત્વં સારપારગતમણ્ડલ—જિનવ્રજં આનમ—નમસ્કૃત્ । અરં—અત્યર્યમ્ । મણ્ડલં કિંચિન્નિદં ? નિઃશેષાઃ—સર્વે દોષા—મિથ્યાત્વાદયઃ ત દૈર્ઘ્યં રજન્યો—રાત્રયઃ તાસુ કજિનીશં—

રવિષ્ । પુનઃ કિં ? આત્મ સંસારસ્વ-યવસ્વ પાર-પર્યન્તો યેન તત્, મત્ત-શક્ત્ય ક્ષણ-
સ્વવિશેષઃ માનઃ-સ્મયો પારો-મદમથ યસ્માત્ તત્, વચ્ચત્ પૂર્વવિલેપીય કર્તૃધારણઃ । પુનઃ
કિં ? માત્રયમભાવસ્ય-મૌઢમહિમ્નો મવર્ન-પૃથક્ । પુનઃ કિં ? મુવનાતિશાયિની-અંગતિ
અતિશયવતી સા-જ્ઞાનસમ્યદ્ યસ્ય તત્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

નિઃશેષ-શેષ-રજની-કજિની-ઈશં, આત્મ-સંસાર-પાર-યવમખલ-આત્મ-માર્ગ, પ્રાપ્ત્ય-
પ્રમાણ-અવર્ન, મુવચ-અતિશાયિવ-સં સાર-પારગત-મખલં અર્ અનમં ।

શ્લોકર્થ

શેષ=શેષ.

રજની=રત્નિ, રાત.

કજિની=કમલિની, પદમ-લતા.

કજિનીશ=સૂર્ય.

નિઃશેષશેષરજનીકજિનીશં=સમસ્ત દોષરૂપી

રાત્રિ પ્રતિ રવિસમાન.

આત્મૈ વાક વાપ્તૈ=આત્મ, મેઘવેશ.

લેસાસ્ત્વંશ્ચેત્, જાવ.

જાવંતેજાવ, છેલ્લે.

મર્તૈ વાક વાપ્તૈ=મર્ત્યેશ.

અખલ=કેદ, એક જાતનો દોષ.

માર્ગ=મહત્, કામદેવ.

આત્મસંસારપારગતમખલમાનમાર્ગ=પ્રાપ્ત કર્યો

છે સંસારનો અન્ત જેમણે-એના તેમજ

અર્થાં છે કેદ, અર્થ અને મહત્ જેમનાં એવા.

પ્રાપ્ત્ય=પ્રોઠ, અત્યંત.

પ્રમાણ=પ્રમાણ, મહિમા.

મવર્ન=ગૃહ.

પ્રાપ્ત્યપ્રમાણમવર્ન=પ્રોઠ પ્રમાણના ગૃહરૂપ.

મુવચ=જગત્, દુનિયા.

અતિશાયિવ=અતિશયથી શુદ્ધ.

મુવનાતિશાયિવ=જગતને પ્રિયે આત્મિયપ્રતી

શુદ્ધ છે લક્ષ્મી જેમની એવા.

પારગત=ગિત, તીર્થસ્થ.

મખલ=સમુદાય.

સારપારગતમખલં=શ્રેષ્ઠ એવા તીર્થસ્થના

સમુદાયને.

અનમન/(અર્થ-જાવ)=તું નમસ્કાર કર.

અર્=શીઘ્ર, સત્વર.

શ્લોકર્થ

જિનપતિએને પ્રાપ્ત્યમ-

" સમસ્ત દોષરૂપી રાત્રિનો (અન્ત આણુવામાં) રવિસમાન એવા, તથા પ્રાપ્ત કર્યો
છે સંસારનો અન્ત જેમણે એવા (અર્થાત્ સંસારનો પાર પામેલા), તેમજ નાશ કર્યો છે
કેદ, અર્થ અને કંઈપણ જેમણે એવા, અર્થે વળી મહામહિમાના ધામરૂપ તેમજ જગતને
પ્રિયે આત્મિયપ્રતી (શ્રેયસ્-આત્મરૂપી)-લક્ષ્મી જેમની એવા જેલ તીર્થપતિએના સમુ-
દાયને (જો-જાવ !) તું નમસ્કાર કર."—૨૬

પ્રવચન-પ્રણામઃ—

સર્વાર્થસાર્થસ્થિતં રચિતં યતીન્દ્ર—

ભારા ! જિનેન મતમાનતમાનવેનમ્ ।

હેલાવહેલિતકુકર્મ શિવાય શર્મ—

ભારાજિને નમત માનતમાનવેનમ્ ॥ ૨૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે યતીન્દ્રભારાઃ !—સૂરિસહ્યાઃ ! યુયં શિવાય—મોક્ષાય મતં—પ્રવચનં નમતં-નમસ્કુરુત । મતં કિં૦ ? સર્વાર્થોનાં—સર્વપદાર્થોનાં સાર્થઃ—સમૂહઃ તેન સ્થિતં-વ્યાપ્તમ્ । પુનઃ કિં૦ રચિતં-નિર્મિતમ્ । કેન ? જિનેન । પુનઃ કિં૦ ? આનતાઃ—પ્રણતા માનવેના—નરેન્દ્રા યસ્ય તત્ । પુનઃ કિં૦ ? હેલા-લીલાયા અવહેલિતં-અવગણિતં કુકર્મ-પાપકર્મ યેન તત્ । શિવાય કિંવિશિષ્ટાય ? શર્મભયા—સુરવપ્રભયા રાજિને-શોભિને । મતં કિં૦ ? માનો-ગર્વ એવ તમા-રાત્રિસ્ત્રવ નવેનં-નન્-રવિસમમ્ ॥ ૨૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) યતિ-ઇન્દ્ર-ભારા ! સર્વ-અર્થ-સાર્થ-સ્થિતં, જિનેન રચિતં, આનત-માનવ-ઇનં, હેલા-અવહેલિત-કુ-કર્મ, માન-તમા-નવ-ઇનં મતં શર્મ-મા-રાજિને શિવાય નમત ।

શીખદાર્થ

સર્વ=સમસ્ત, અધા.

અર્થ=પદાર્થ, વસ્તુ.

સ્થિત (ધા૦ સ્થ)=અચાલ.

સર્વાર્થસાર્થસ્થિતં=સમસ્ત પદાર્થોથી અચાલ.

રચિત (મૂ૦ રચિત)=રચેલું.

ઇન્દ્ર=સુખ્ય.

યતીન્દ્ર=સુનિવર, આચાર્ય, સૂર.

માર=સમૂહ.

યતીન્દ્રમારાઃ=હે સૂરિઓના સમૂહો !

મતં (મૂ૦ મત)=દર્શનને.

આનત (ધા૦ નમ)=પ્રણામ કરેલ.

ઇનન્દ્રવામ્.

આનતમાનવેનં=પ્રણામ કર્યો છે નૃપતિઓએ જેને એવા.

હેલા=લીલા.

અવહેલિત=અવગણના કરેલ, તિરસ્કાર કરેલ.

કુ=અનિષ્ટવાચક શબ્દ.

કર્મન્=કાર્ય.

હેલાવહેલિતકુકર્મ=લીલાપૂર્વક તિરસ્કાર કર્યો છે પાપનો જેણે એવા.

શિવાય (મૂ૦ શિવ)=મોક્ષને માટે.

શર્મન્=સુખ.

શર્મમારાજિને=સુખની કાંતિ વડે શોભતા.
નમત (ધા૦ નમ)=તમે નમસ્કાર કરો.
તમા=નિશા, રાત્રિ.

દન=સૂર્ય.
માતમમાનવેન=અભિમાનરૂપ રાત્રિ પ્રતિ નવીન
સૂર્યસમાન.

સ્લોકાર્થ

પ્રવચનને પ્રણામ—

“ સમરત પદ્મથૈના સમૂહ વડે વ્યાપ્ત એવા, તથા તીર્થકરે રચેલા (પ્રરૂપેલા) એવા, વળી નમસ્કાર કર્યો છે નરેન્દ્રોએ જેને એવા, તથા લીલાપૂર્વક તિરસ્કાર કર્યો છે પાપનો જેણે એવા તેમજ ગર્વરૂપી રાત્રિનો અંત આણુવામાં નવીન (અર્થાત્ ઉદય પામતા) સૂર્ય-સમાન એવા સિદ્ધાન્તને કે સૂરિઓના સમુદાયો ! તમે સુખની પ્રભા વડે સુશોભિત એવા એકને આટલે પ્રણામ કરો.”—૨૭

રૂપકીકરણ

શું સુકૃતમાં સુખ છે ?—

કેટલાકેની એવી માન્યતા છે કે સુકૃતમાં વાઢી, ગાડી કે લાડી નહિ હોવાથી ત્યાં સુખ સંભવી શકે નહિ. આ વાત એક રીતે ખરી છે, કેમકે અદ્ય કર્મથી મુક્ત થયેલા જીવને ત્યાં અવાસ્તવિક-પૌદ્ગલિક સુખનો સંભવ નથી. પરંતુ સુકૃતમાં આત્મિક-નૈસર્ગિક સુખનો પણ અભાવ છે એમ માનવું તો સચુક્તિ નથી. આ પરત્વે અત્ર વિચાર કરવો આવશ્યક સમભવ છે.

એ તો સહજ સમજી શકાય છે કે દરેક પ્રાણી સુખની અભિલાષા રાખે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં કયો વિદ્વાન્ સુખથી રહિત એવી સુકૃતને સારૂ પ્રયત્ન કરે ? કેમકે જે સુકૃતવસ્થામાં જીવ પાષાણ જેવો જડરૂપ જની જાય, તે સુકૃતવસ્થા કરતાં તો સાંસારિક અવસ્થા હજાર હજાર સારી. કારણ કે આ સંસારમાં તો કવચિત્ પણ સુખનો લાભ મળી શકે છે. આથી કરીને તો ગૌતમ મહર્ષિએ કહ્યું છે કે—

“ વરં વૃન્દાવને રમ્ભે, કાંઠૃત્વમભિવાક્ષિજીતમ્ ।

ન તુ વૈશેષિકીં મુક્તિં, ગૌતમો મન્તુમિચ્છતિ ॥ ”

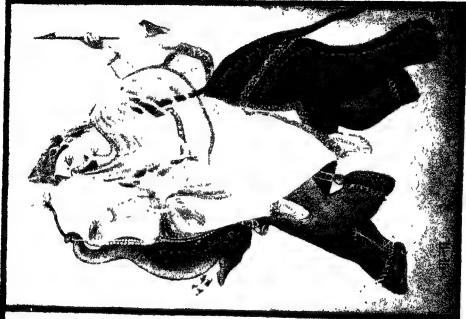
અર્થાત્—રમણીય વૃન્દાવનમાં શિષાળ તરીકે ઉત્પન્ન થવાની અભિલાષા સાખવી એ વૈશેષિકે અનેલી મુક્તિ મેળવવાની ઇચ્છા સાખવા કરતાં વધારે પસંદ કરવા જેવું છે અને એથી કરીને તો ગૌતમ આવી મુક્તિમાં જવા ઇચ્છતા નથી.

અત્ર એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે “ દુઃસ્વાત્વન્તામાવો હિ માક્ષઃ ” અર્થાત્ “ દુઃખનો અત્યંત અભાવ એ માક્ષ છે ” એમ માનવામાં આવે તો શું વાંધો છે ? આના સમાધાનમાં સમજવું કે દુઃખરહિત બનવાનો પ્રયાસ કરવામાં પણ એ હેતુ સમાયેલો છે કે તેમ કરવાથી સુખ પ્રાપ્ત થાય; બાકી તો મૂર્છા, નિદ્રા ઇત્યાદિ અવસ્થામાં શું દુઃખનો અભાવ અનુભવાતો નથી વાર ?

કહ્યું પણ છે કે —

मानकृत नारायण, राजवाडस चतुर्भुज अस्त्रायुक्त
दक्षिणवाणि नकुलकुटुम्ब-पञ्चवामाभिर्चेति । अ. २.

मानकृत नारायण, राजवाडस चतुर्भुज अस्त्रायुक्त
दक्षिणवाणि नकुलकुटुम्ब-पञ्चवामाभिर्चेति । अ. २.

“દુઃસામાયોડપિ વાકેઃ, વુક્તવાર્યતયેષ્યતે ।
નહિ મુષ્કર્ણાયવસ્થાયાં, યદુત્તો દ્રશ્યતે સુધીઃ ॥”

વિશેષમાં, જેમ જીવોને સાંસારિક અવસ્થામાં સુખ ઇષ્ટ છે અને દુઃખ અનિષ્ટ છે, તેમ મોક્ષમાં પણ દુઃખની નિવૃત્તિ ઇષ્ટ છે પરંતુ સુખની નિવૃત્તિ તો નહિ.

અતઃ જો દલીલ કરવી નિર્ણયક છે કે મુક્તાવસ્થામાં સુખ માનવામાં તેને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરનારા આત્માને રાગરૂપ દુષણ લાગૂ પડશે અને તેમ થતાં તેને મુક્તિ મળી શકશે નહિ. કારણ કે આત્મી પરિસ્થિતિમાં તો મુક્તિમાં દુઃખનો અભાવ હોવાથી એવી મુક્તિ ચેત્તવ્યને આટે મહેનત કરનારા દુઃખના દેવી બનવાથી તેઓ પણ મુક્તિ નહિ ચેત્તવ્યી શકે એમ કેમ ન માનવું એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે, કેમકે બંને સ્થળે ન્યાય તો સમાન છે.

વિશેષમાં જો ધ્યાનમાં રાખવું કે જ્યાં સુધી ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઢ ન થવાય ત્યાં સુધીજ મોક્ષની અભિલાષારૂપી રાગ રહી શકે છે અને આત્મી ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં સજ તો સ્વયં પલાયન કરી જાય છે. એટલે સુખસંવેદનરૂપ મોક્ષ માનવામાં દોષને સારૂ અવગ્રહ રહેતો નથી.

વળી “અશરીરં વા વસન્તં પ્રિયાપિયે ન સ્પૃક્તઃ” (છાન્ડો ૮૧૨૧૧) અર્થાત્ અશરીરી મુક્ત જીવનો પ્રિય-અપ્રિય (સુખ-દુઃખ) સ્પર્શ કરતા નથી, જો ઉપરથી કંઈ મુક્તિમાં વાસ્તવિક સુખનો અભાવ સિદ્ધ થતો નથી, થરતુ એક બીજાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા, આદ્યના પરિપાકરૂપ વિષય-જન્ય સાંસારિક સુખ-દુઃખોનો મુક્તિમાં અભાવ છે એમ સમજવું મુક્તિ-યુક્ત છે. થરતુ વેદનીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન ચન્દસ, ક્ષયિક, વિષયોથી વિરક્ત, અન્યાર્થિક, નિરતિક્ષણ, નિરપેક્ષ, અક્ષય, અનન્ત, અત્યન્તિક, અત્મિક સુખનો અભાવ માનવો ઇષ્ટ નથી. વળી આ કથનને નીચેનું વાક્ય પણ ટેકો આપે છે.

“સુલમાત્યન્તિકં યજ, વુદ્ધિગ્રાહ્યમર્તીન્દ્રિયમ્ ।
તં વૈ મોક્ષં વિજાતીન્વાદ્, વુષ્પાપમકૃતાત્મમિઃ ॥”

અર્થાત્-જ્યાં આત્યન્તિક, બુદ્ધિ-ગ્રાહ્ય, આતીન્દ્રિય અને અકૃત આત્માઓને દુર્લભ એવું સુખ હોય, તેને ‘મોક્ષ’ જાણવો.

હવે આ પ્રકરણ આપણે સમાપ્ત કરીએ તે પૂર્વે એટલું નિવેદન કરવું ઉચિત સમજાય છે કે આત્મી કરીને મુક્તિમાં નૈસર્ગિક સુખનો અભાવ માનનારે પૂર્ણ વિચાર કરવો જોઈએ.

શાન્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

મર્તિં વક્ષસ હૃદયે જિનસામજાનાં
શાન્તાશિવં શ્મવતાં વસુધામદેહા ।

સીમન્તિની ક્રતુસુજાં કુરતાં સદા સા

‘શાન્તા’ શિવં શ્મવતાં વસુધામદેહા ॥ ૨૮ ॥ ૭ ॥

વિવરણમ્

સા જ્ઞાતાનામ્ની (દેવી) શમવતાં-સાધૂનાં શિવં-કુશલં કુરતાં-દિશતુ । સદા-સર્વદા । જ્ઞાન્તા કિંચિદિષ્ટા ? કતુઘ્રજાં સીમન્તિની-દેવી । પુનઃ કિં ? વમૂનાં-રુચીનાં ધામ-ગૃહં દેહં યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા જિનસામજ્ઞાનાં-જિનેન્દ્રાણાં ભક્તિં હૃદયે-હૃદિ વમાર-દધૌ । જિનસામજ્ઞાનાં કિં કુર્વતાં ? અવતાં-પ્રરતામ્ । કિં ? શં-સુખમ્ । શં કિં ? જ્ઞાન્તાં-જ્ઞપિતાં અશિવં-અમઙ્ગલં યેન તન્ ૧ યા કિં ? વસુધાયાં-ધ્રુવિ યે આમા-રોગાઃ તછેદિની ર્દ્ધા-વાઙ્છા યસ્યાઃ સા ॥ ૨૮ ॥

અન્વયઃ

વસુધા-આમ-દ્વા-ર્દ્ધા (યા) જ્ઞાન્તા-અશિવં શં અવતાં જિન-સામજ્ઞાનાં ભક્તિં હૃદયે વમાર, સા વસુ-ધામ-વેદ્યા ક્રતુ-ધ્રુજાં સીમન્તિની જ્ઞાન્તા શમવતાં શિવં સદા કુરતામ્ ।

શબ્દાર્થ

ભક્તિં (મૂં ભક્તિ) = ઉપાસનાને, સેવાને.
વમાર (ધાં મૃ) = ધારણ કરી.
હૃદયે (મૂં હૃદય) = હૃદયમાં.
સામજ=કુળ, હાથી.
જિનસામજ્ઞાનાં=જિનરૂપી કુળજાતી.
જ્ઞાન્તા (ધાં જ્ઞ) = જાણી દીધેલ, નજરેલ.
અશિવ=અમંગલ.
જ્ઞાન્તાશિવં=નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જેનાથી એવા.
શં=સુખને.
અવતાં (મૂં અવત) = રાખનારા.
વસુધા=વિશ્વ, ભૂમંડળ.
દ્વા=છેદવું, કાપવું.
ર્દ્ધા=પાંછા, ધરણ.
વસુધામર્દ્ધા=ભૂમંડળના રોગોને છેદવાની પાંછાવાળી.

સીમન્તિની=લલના, સ્ત્રી.
કતુ=પર.
ધ્રુજ=ભક્ષણ કરવું.
કતુધ્રુજાં (મૂં કતુધ્રુજ) = દેવોની.
કુરતાં (ધાં કુ) = કરે.
સદા=હંમેશાં.
જ્ઞાન્તા=જ્ઞાન્તા (દેવી).
શિવં (મૂં શિવ) = કલ્યાણ.
શમ=ઉપશમ, પ્રશમ.
શમવતાં (મૂં શમવત) = ઉપશમધારીઓનું.
વસુ=તેજ.
ધામન્=શુદ્ધ.
વેદ=શરીર.
વસુધામર્દ્ધા=તેજના શુદ્ધ છે શરીર જેનું એવી.

સ્તોકાર્થ

જ્ઞાન્તા દેવીની સ્તુતિ—

“ ભૂમંડલ વિષેના (સમસ્ત) રોગોને નષ્ટ કરવાની અભિલાષાવાળી જે (જ્ઞાન્તા દેવીએ), નાશ પામ્યાં છે અમંગલો જે દ્વારા એવા સુખને ધારણ કરનારા જિનરૂપી કુળજાતી

સેવા દ્વયમાં ધારણ કરી, તે, કાંતિના ગૃહરૂપ શરીરવાળી કિંચાંગના શાન્તા (દેવી) ઉપશમધારી (માનવો)નું સર્વદા કલ્યાણ કરે. ”—૨૮

રૂપબદ્ધીકરણ

ઉપશમ—

જે અવસ્થામાં અનન્તાનુબન્ધી (અર્થાત્ અતિશય મલિન તેમજ અત્યંત અનર્થકારી) એવા દોષ, માન, માયા અને લોભરૂપી ચાર કષાયો ઉદયમાં ન હોય, તે અવસ્થાને ‘ ઉપશમ ’ માને ‘ શમ ’ કહેવામાં આવે છે.

શાન્તા દેવી—

સાતમા તીર્થંકર શ્રીસુપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવીને શાન્તાના નામથી ઝોળખવામાં આવે છે. આનો વર્ણ સુવર્ણની જેમ પીળો છે અને એને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરક અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં શૂલ અને અભય છે. આ વાતની આવ્યાર-દિનકર પણ સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ ગજારૂઢા પીતા દ્વિગુણભુજયુગ્મેન સહિતા

લસરમુક્તામાલાં વરદમપિ સઘ્યાન્યકરયોઃ ।

વહન્તી શૂલં ચામયમપિ ચ સા વામકરયો—

નિશાન્તં ભદ્રાણાં પ્રતિવિશતુ શાન્તા સત્ત્વવચ્ચ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

८ श्रीचन्द्रप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभप्रभोः प्रार्थना—

पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचकोरचक्र—

चन्द्र ! प्रभावभवनं दितमोहसारः ।

संसारसागरजले पुरुषं पतन्तं

‘चन्द्रप्रभाव भवनन्दितमोहसारः ॥ २९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे चन्द्रप्रभ ! त्वं पुरुषं अव-रक्ष । त्वं किं० ? पूज्यैः-अर्च्यैः अर्चितो-महितः । चतुराणां-विदुषां चिन्तानि-मनांसि तान्येव चकोरः तेषां चक्रे-चपे चन्द्रसमः तत्सं० । त्वं किं० ? प्रभावस्य-अनुभावस्य भवनं-गृहम् । पुनः किं० ? दितं-भिन्नं मोहस्य सारं-धनं येन सः । पुरुषं किं० ? पतन्तं-गज्जन्तम् । क्व ? संसारसागरजले-भवाग्निनीरे । त्वं किं० ? भवनन्दिसंसारवर्धकं यत् तमः-पापं तद् हन्तुं सारं-बलं यस्य सः ॥ २९ ॥

अन्वयः

(हे) चतुर-चित्त-चकोर-चक्र-चन्द्र ! चन्द्रप्रभ ! पूज्य-अर्चितः, प्रभाव-भवनं, दित-मोह-सारः, भव-नन्दिन-तमस-हन्-सारः (त्वं) संसार-सागर-जले पतन्तं पुरुषं अव ।

शब्दार्थ

पूज्य=पूजनीय, अर्थनपात्र.

अर्चित (पा० अर्च)=पूजयेत्.

पूज्यार्चितः=पूजनीय वडे पूजयेत्.

चतुर=निपुण.

चित्त=मन.

चकोर=चक्र (पक्षी).

चक्र=समुदाय.

चन्द्र=चन्द्रमा.

चतुरचित्तचकोरचक्रचन्द्र=हे निपुणना मन-
३पी चक्र-चक्र प्रति चन्द्रमाना अभान !

प्रभावभवनं=भावात्प्रेयना गृहस्थ.

चित्त (पा० दो)=कृत्वापी नांप्रेत, वेदी नांप्रेत.

चक्र=चक्र.

दितमोहसारः=वेदी नांप्रेतु छे मोह३पी धन
नेष्टे जेवा.

सागर=समुद्र, हरियो.

जले=पाणी.

संसारसागरजले=संसार३पी समुद्रना पाणीभां.

पुरुषं (म० पुरुष)=मनुष्ये.

पतन्तं (म० पतत)=पड़ता.

ચન્દ્રપ્રભ ! = હે ચન્દ્રપ્રભ !

નમ્સ્તિન્ = આનંદી.

સાર = પરાક્રમ, બલ

અવનન્વિતમોહસારઃ = સંસાર પ્રતિ આનંદી
એવા પાપનો નાશ કરનાર છે પરાક્રમ
જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ પ્રભુની પ્રાર્થના—

“ ચતુર (જનો)ના ચિતરૂપ ચંકાર-ચક્રને (આનંદિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન
અષ્ટમ તીર્થકર) ! હે ચન્દ્રપ્રભ ! પૂજ્યો વડે પૂજ્યેવો તથા મહિમાના ધામરૂપ, વળી નાશ
કર્તા છે અજ્ઞાનરૂપી ધનનો જેણે એવો તેમજ વળી સંસાર પ્રતિ હર્ષ ધારણ કરનારા (અર્થાત્
ભવવર્ધક) પાપનો નાશ કરનાર પરાક્રમ છે જેનું એવો તું સંસારરૂપી સમુદ્રના જલમાં પડતા
(અર્થાત્ દુઃખી મરતા) મનુષ્યનું રક્ષણ કર. ”—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્ર—

ચન્દ્રપ્રભ-ચરિત્રો તો ઘણા યુનિવર્સેએ રચ્યાં છે. તેમાં યશોદેવ, હરિભદ્ર, દેવેન્દ્રસૂરિ
અને સ્વર્ધનંદ એ ચારનાં નામો પ્રસિદ્ધ છે.

તીર્થંકરનિકરપણિપાતઃ—

તીર્થેશસાર્થ ! નતિરસ્તુ ભવત્યુદારા—

ડરમ્ભાગસામજ ! સમાનનતારકાન્તે ! ।

સન્દોહરાહુબલનિર્મથને તમઃસં—

રમ્ભાગસામડજસમાન ! નતારકાન્તે ॥ ૩૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે તીર્થેશસાર્થ !—જિનોષ !; ભવતિ—ભવદ્વિષયે નતિરસ્તુ—પ્રણામોડાતુ । નતિઃ કિં૦ ?
ઉદારા—સ્ફારા । (તી૦સાર્થઃ કિં૦ ?) આરમ્ભો—જીર્વાહિંસા તલ્લક્ષણે અગે—વૃક્ષે સામજો—હસ્તી
તત્સં૦ । સમા—સમગ્રા આનનસ્ય—મુલસ્ય તારા—મનોજ્ઞા કાન્તિઃ—શ્રીર્યસ્ય તત્સં૦ । હે અજ-
સમાન !—કૃષ્ણસમ ! । ક્વ ? સન્દોહઃ—સમૂહઃ તદ્વપરાહુ (હુઃ તસ્ય) બલનિર્મથને । કેષાં ? તમઃસં-
રમ્ભાગસાં—ગાપક્રોધાપરાધાનામ્ । ભવતિ કિંચિશિષ્ટે ? નતાનાં પુંસાં આરં—વૈરિદ્વન્દં તસ્ય કસ્ય-
મુલસ્ય અન્તો—ચિન્નાશ્ચો યસ્માત્ તસ્મિન્ ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

(હ) આરમ્મ-અગ-સામજ ! સમ-આનન-તાર-કાન્તે ! તમસ-સંરમ્મ-આગસાં સન્વોહ-
રાહુ-બલ-નિર્મથને અજ-સમાન ! તીર્થ-ઈશ-સાર્થ ! નત-આર-ક-અન્તે ભવતિ ઉદારા નતિઃ અસ્તુ !

શીખદાર્થ

તીર્થેશસાર્થ ! =હે તીર્થકરોના સમૂહ !

નતિઃ (મૂં નતિ) =પ્રણામ, નમસ્કાર.

ભવતિ (મૂં ભવત) =આપને વિષે.

ઉદારા (મૂં ઉદાર) =અસાધારણ.

આરમ્મ=પાપમય આચરણ.

અગ=વૃક્ષ, તરૂ.

આરમ્માગસામજ ! =હે પાપમય આચરણરૂપી
વૃક્ષ પ્રતિ કુંજર !

સમ=સમગ્ર.

આનન=સુખ.

કાન્તિ=પ્રભા.

સમાનનતારકાન્તે ! =હે સમગ્ર છે જેમના

સુખની મનોહર પ્રભા એવા ! (સં૦)

સન્વોહ=સમુદાય

રાહુ=રાહુ.

નિર્મથન=નાશ.

સન્વોહરાહુબલનિર્મથને=સમુદાયરૂપી રાહુના
પરાક્રમને નાશ કરવામાં.

સંરમ્મ=ક્રોધ, કેાપ.

આગસ=અપરાધ.

તમઃસરમ્માગસાં=પાપ, ક્રોધ અને અપરાધના.

અજ=કૃષ્ણ

સમાન=જેવા.

અજસમાન ! =હે કૃષ્ણ જેવા !

આર=વૈરિ-મરુડલ, દુરમનોની ઐકડી.

નતારકાન્તે=પ્રણામ કરેલાના દુરમનોના

મરુડલના સુખને નાશ છે એથી એવાને વિષે.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકર-વર્ગને પ્રણામ—

‘ હે (જીવ-હિંસાહિંસા) પાપમય આચરણરૂપી વૃક્ષને (જડમૂળથી ઉપેક્ષી નાંખ-
વામાં) હસ્તિ-સમાન ! વળી સમગ્ર છે જેમના સુખની મનોહર પ્રભા એવા હે (તીર્થ-પતિ-
ઓના સમુદાય) ! હે પાપ, કેાપ અને અપરાધના સમૂહરૂપી રાહુના પરાક્રમને પરાસ્ત
કરવામાં કૃષ્ણસમાન ! હે તીર્થપતિઓના વૃન્દ ! પ્રણામ કરેલા (મનુષ્યો) ના દુરમનોના
મરુડલના સુખને નાશ કરનારા એવા આપને વિષે (મારા) અસાધારણ પ્રણામ હોજો.”—૩૦

રૂપબીકરણ

રાહુ-વિચાર

હિંદુ શાસ્ત્રોમા રાહુને એક શક્તિ ગણવામાં આવ્યો છે અને સિંહિકા અને વિપ્રચિત્તિને
તેનાં માતાપિતા તરીકે ઓળખાવ્યાં છે. વળી ત્યાં કહ્યું છે કે-સમુદ્રનું મંથન કરવાથી નીકળી
આવેલ ચીઠ રત્નોમાંના અમૃત-રત્નનું દેવો જ્યારે પાન કરતા હતા, તે વખતે છૂપા વેશે રાહુએ
પણ શક્તિ (જ્ઞાન) હોવા છતાં તેનું પાન કરી લીધું આ વાતની સૂચના અને ચન્દ્રને ખબર
પડતાં તેમણે તે વાત વિષ્ણુને કહી સંભળાવી આથી વિષ્ણુએ રાહુનું માથું કાપી નાંખ્યું. પરંતુ

થોડા બધા અમૃતનો તેણે આસ્વાદ કરેલો હોવાથી તે અમર બની ગયો હતો, એટલે તે હજુ પણ સૂર્ય અને ચન્દ્રના ઉપર તેમને ગ્રહણ કરવારૂપ પોતાનું વેર લાઇ શકે છે.

આત્ર કોઇને શંકા થાય કે શ્લોકાર્થમાં તો રાહુને પરાસ્ત કરનાર તરીકે કૃષ્ણનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને આત્ર તો વિષ્ણુનું નામ આપવામાં આવે છે તે શું ન્યાય-સંગત છે ? આના સમાધાનમાં સમગ્રનું કે કૃષ્ણ એ વિષ્ણુના મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, નૃસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ અને કલિક આ દશ અવતારો પૈકી આઠમો છે; એટલે ઉપર્યુક્ત હકીકત ન્યાય્ય છે.^૧

જિનવાણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સમ્યગ્દશમસુમતાં નિચયે ચકાર

સદ્મા રતીરતિવરા મરરાજિમે યા ।

દિશ્યાદવશ્યમસ્થિલં મમ શર્મ જૈની

સદ્મારતી રતિવરામરરાજિમેયા ॥ ૩૧ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

સા જૈની—જિનસંવન્ધિની સદ્મારતી—ઉત્તમવાગ્ મમ શર્મ—સુખં દિશ્યાત્—કુર્યાત્ । અવશ્ય—નિશ્ચિતમ્ । શર્મ કિં ૦ ? અસ્થિલં—સર્વમ્ । ભારતી કિંવિશિષ્ટા ? રત્યા—સુખેન વરાયા અમરરાજ્યાઃ—સુરાલ્યા ગેયા—સ્તવનીયા । સા કા ? યા અસુમતાં—પ્રાણિનાં નિચયે—નિકરે રતીઃ—સુસ્થાનિ ચકાર—કરોતિ સ્મ । અસુમતાં કિંવિશિષ્ટાનાં ? સમ્યગ્દશાં—સમ્યક્ત્વમ્ભૂતામ્ । રતીઃ કિં ૦ ? સતી—વરા મા—શ્રીઃ યામ્યઃ તાઃ । યા કિં ૦ ? અતિવરા—અત્યુત્કૃષ્ટા । નિચયે કિંવિશિષ્ટે ? મરરાજ્યાં—મૈરણપરમ્પરાયાં (ગે) ગતે ॥ ૩૧ ॥

અન્વયઃ

યા સત્—મા, અતિ—વરા (સત્—ભારતી) સમ્યક્—દશાં અસુમતાં મર—રાજિ—મે (અથવા મર—રા—આજિ—મે) નિચયે રતીઃ ચકાર, (સા) રતિ—વર—અમર—રાજિ—ગેયા જૈની સત્—ભારતી મમ અસ્થિલં શર્મ અવશ્યં વિશ્યાત્ ।

૧ સરખાવો નીચેના શ્લોકમાં આપેલુ દશ અવતારાનુ વર્ણન—

“વેવાનુચ્ચરતે જગન્નિવહતે મૂર્ગોલસુવૃષિમ્ભતે

ધૈર્યં વારયતે શર્ણુ છલયતે ક્ષત્રસાયં કુર્વતે ।

પૌલસ્ત્યં જયતે હર્ષ કલયતે કારુણ્યમાતન્વતે

મ્લેચ્છાન્ મૂર્છયંતે વશાકૃતિકૃતે કુળ્ળાપ તુભ્યં નમઃ ॥”

—ગીત—ગોવિન્દ, પ્રથમ શ્લોક.

૨ ‘મરમપ્રવયુદ્ધે ગતે’ इति पाठान्तरं, अर्थान्तरं च ।

શબ્દાર્થ

સમ્યક્=યથાર્થ.

દૃષ્ટ=દૃષ્ટિ.

સમ્યગ્દૃષ્ટાં=સમ્યક્ત્વધારીઓના.

અણુમર્તા (મૂં અણુમત)=પ્રાણીઓના.

નિચયે (મૂં નિચય)=અમૂલ્યને વિષે.

ચકાર (ઘાં કુ)=કર્ચો.

સદ્મા=ઉત્તમ છે પ્રમા જેની એવી.

રતીઃ (મૂં રતિ)=સુખોને, આનંદોને.

અતિવરા=અત્યુત્તમ, સર્વોત્કૃષ્ટ.

મર=મરણ, મૃત્યુ.

રાજિ=પરંપરા, શ્રેણિ.

આજિ=લડાઈ.

મરરાજિગે=(૧)મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલ,

(૨) મૃત્યુદાયક યુદ્ધમાં ગયેલ.

વિશ્વાત્ (ઘાં વિશ)=અર્પો.

અવશ્યં=અણી, અચિત.

અલિહં (મૂં અલિહ)=અમરત, સંપૂર્ણ.

શર્મ (મૂં શર્મત)=સુખને.

જૈની=જિન-વિષયક.

મારતી=વાણી.

સદ્માસ્તી=ઉત્તમ વાણી.

રતિ=સુખ.

અમર=દેવ, સુર.

મેચ=ગાવા લાયક.

રતિવરામરરાજિગેવા=સુખે કરીને ઉત્તમ એવી

સુરોની શ્રેણિને સ્તુતિ કરવા લાયક.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ ઉત્તમ લક્ષ્મી (પ્રાપ્ત થઈ શકે) છે જેથી એવી [અથવા સુરોક્તિ છે પ્રમા જેની એવી] તેમજ અત્યુત્તમ એવી જ (જિન-વાણીએ) મરણની પરંપરાને પ્રાપ્ત થયેલા [અથવા મૃત્યુ-દાયક યુદ્ધમાં ગયેલા] સમ્યગ્દૃષ્ટ પ્રાણીઓના સમુદાયને વિષે સુખો (ઉત્પન્ન) કર્યો (અર્થાત્ સમ્યગ્-દૃષ્ટિઓને જન્મ, જરા અને મરણને અગોચર એવી મુક્તિ અપાવી), તે સુખે કરીને શ્રેષ્ઠ એવી સુરોની શ્રેણિને (પલ્લ) સ્તુતિ કરવા યોગ્ય એવી જિન-વિષયક (અર્થાત્ જિનેશ્વરે પ્રદેશી) વાણી અને અચિત સંપૂર્ણ સુખ સમર્પો.”—૩૧

વજ્રાકુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસિતા નવસુધાકરવિમ્બદન્તં

સ્વાનેકપં કમલમુક્તધનાઘનામમ્ ।

‘ વજ્રાકુશી ’ વિશતુ શં સમુપાત્તપુણ્ય—

સ્વાડનેકપદ્મકમલમુક્તધના ઘનામમ્ ॥ ૩૨ ॥ ૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વજ્રાકુશી-દેવી શૈ-સુલં વિશતુ-ચજતુ । વજ્રાકુશી કિં. ? અધ્યાસિતા-અધિ-ગતા. કં ? સ્વાનેકપં-નિજનામમ્ । અનેકપં કિં. ? નવં યત્ સુધાકરવિમ્બ-ચન્દ્રમણ્ડલં તદ્દત્ દન્તૌ

నివాళి కవితాకావ్యము --

“వజ్రాకృతీ శతకవణా గజవాహనా చతుర్భుజా వరదవజ్రయుతదక్షిణ
శర మాత్మని హాకృత్యుక్తవామహ్మనా వేది ।

યસ્ય તમ્ । પુનઃ કિં ૦ ? કમલેન-જલેન-શુભ્રે-વરિતો ધનાધનો-મેધઃ તથિમમ્ । વજ્રાકુશી
કિં ૦ ? સમુપાત્ત-સ્વીકૃતં પુણ્યસ્વં-વર્મેષર્પનં યથા સા । પુનઃ કિં ૦ ? અનેકેન-પદ્મ-મલ-
કેન-પાપકર્ષકેન મુક્તઃ-ત્યક્તો ધનઃ-તનુર્યસ્યાઃ સા । અનેકમ્ કિં ૦ ? ધના-નિબિદ્ધા આમા-
શોમા યસ્ય તમ્ ॥ ૩૨ ॥

અન્વયઃ

નવ-સુધા-કર-વિમ્બ-વન્તં, કમલ-મુક્ત-ધનાધન-આમં, ધન-આમં ક્ષવ-અનેકપં અધ્યા-
સિતા, સમુપાત્ત-પુણ્ય-સ્વા, અનેક-પદ્મ-મલ-મુક્ત-ધના વજ્રાકુશી શં વિદ્યતે ।

શબ્દાર્થ

અધ્યાસિતા (વાં આસ)=મેઢેલી.
સુધા=અમૃત.
સુધાકર=અમૃતમય કિરણવાળો, અન્દ.
વિમ્બ=મણ્ડલ.
નવસુધાકરવિમ્બવન્તં=નવીન અન્દ-મણ્ડલના
જેવા ઢંત છે જેના એવા.
સ્વ=નિજ, પોતાના.
અનેકપ=કુજર, હાથી.
સ્વાનેકપ=નિજ કુજર ઉપર.
કમલ=જલ, પાણી.
મુક્ત (વાં મુક્)=છેડી દીધેલ.
ધનાધન=મેધ.
કમલમુક્તધનાધનામં=જલથી રહિત એવા
મેધના સમાન.

વજ્રાકુશી=વજ્રાકુશી (દેવી).
વિદ્યતે (વાં વિશ્)=આપો.
અસુભાવ (વાં વા)=સ્વીકાર કરેલ.
પુણ્ય=પુણ્ય.
સ્વ=ધન.
સમુપાત્તપુણ્યસ્વા=સ્વીકાર કર્યો છે પુણ્યરૂપી
ધનનો જેણે એવી.
અનેક=અનેક.
પદ્મ=કાદવ, કીચડ.
ધન=દેહ.
અનેકપદ્મલમુક્તધના=અનેક (જાતના) પાપ-
રૂપ કાદવથી મુક્ત છે દેહ જેના એવી.
ધનામં=અતિશય છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

વજ્રાકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“ નવીન અન્દ-મણ્ડલના સમાન (અમોરજક) છે ઢંત જેના એવા, વળી જલ-રહિત
મેધના એવા (અર્થાત્ ચેતવર્ણી) તેમજ અતિશય છે શોભા જેની એવા પોતાના (ઐશવત
સમાન) કુજર ઉપર આરૂઢ થયેલી એવી, તથા સ્વીકાર્યું છે પુણ્યરૂપી ધન જેણે એવી,
તેમજ અનેક (પ્રકારના) પાપરૂપી કાદવથી અલિપ્ત છે દેહ જેના એવી વજ્રાકુશી (દેવી)
મુખ અર્પો. ”—૩૨

સ્પષ્ટીકરણ

વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

અત્ર પશુ આ કવિરાજે શ્રીશીલનાચાર્યનું અનુકરણ કર્યું છે. આ વજ્રાંકુશી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે:—

‘વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે વજ્રાંકુશી’ એ વજ્રાંકુશી શબ્દનો ંયુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ તે માતુલિંગ (બિભેર) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણકલિકામાં છે, ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા વજ્રાક્ષુર્ધી કનકવર્ણાગત્રવાહનાં વત્સુર્ગાં વરદદ્વયુતદક્ષિણકાં માતુલિકાદ્કુશયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઇએ.

“ નિર્જિશવજ્રફલકોનમકુન્તયુક્—

હસ્તા સુતપ્તવિલસત્કલધૌતકાન્તિઃ ।

उन्मात्तदन्तिगमना भुवनस्य विघ्नं

वज्राकुशी हरतु दज्रसमानशक्तिः ॥ ”

—આચાર્ય ૦ પત્રાંક ૧૬૨.

૧ શ્રીસુવિધિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુવિધિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

નિર્વાણમિન્દુયશસાં વપુષા નિરસ્ત—

રામાઙ્ગજોઽરુજ ! ગતઃ સુવિધે ! નિધે ! હિ ।

વિસ્તારયન્ સપદિ શં પરમે પદે માં

‘રામા’ઙ્ગજોરુ જગતઃ ‘સુવિધે !’ નિધેહિ ॥ ૩૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે સુવિધે !—નવમજિન ! ત્વં માં પરમે પદે—સત્તમે સ્થાને નિધેહિ—સ્થાપય । ત્વં કિં ૦ ? । ગતઃ—પ્રાપ્તઃ । કિં ? નિર્વાણં—પ્રતિ અથવા સુખમ્ । ત્વં કિં ૦ ? વપુષા—શરીરેણ નિરસ્તો—ન્યવકૃતો રામાઙ્ગજો—રમ્યકામો યેન સઃ । નાસ્તિ રુજા—રોગો યસ્ય તત્સં ૦ । શ્લોભનો વિધિર્યસ્ય તત્સં ૦ । હે નિધે !—નિધાન ! । કેષાં ? ઇન્દુયશસાં—ચન્દ્રસમકીર્ત્તિનામ્ । હીતિ નિશ્ચિતમ્ । ત્વં કિં કુર્વન્ ? વિસ્તારયન્—તન્વન્ । કિં ? શં—શર્મ । કસ્ય ? જગતો—વિશ્વસ્ય । શં કિં ૦ ? ડરુ—વિતતમ્ । સપદિ—શીઘ્રમ્ । હે રામાઙ્ગજ !—રામારાઘીપુત્ર ! ॥ ૩૩ ॥

અન્વયઃ

ઇન્દુ—યશસાં નિધે ! અ—રુજ ! સુ—વિધે ! રામા—અઙ્ગજ ! સુવિધે ! નિર્વાણં ગતઃ, વપુષા નિરસ્ત—રામ—અઙ્ગજ, જગતઃ ડરુ શં સપદિ વિસ્તારયન્ (ત્વં) માં હિ પરમે પદે નિધેહિ ।

શીખૃદાર્થ

નિર્વાણં (મૂં નિર્વાણં)=(૧) મોક્ષને; (૨) સુખને.

ઇન્દુ=ચન્દ્ર.

યશસ=કીર્તિ.

ઇન્દુયશસાં=ચન્દ્રસમાન કીર્તિઓના.

વપુષા (મૂં વપુસ)=હે હ વડે,

રામ=રમણીય.

નિરસ્તરામાઙ્ગજઃ=નિરાસ કર્થો છે રમણીય

કંઠધર્મો જેણે એવા.

રુજા=રોગ.

અરુજ !=અવિધમાન છે રોગ જેને વિધે એવા !

(સં ૦)

ગતઃ (મૂં ગત)=ગયેલ.

વિધિ=વિધાન, કામ.

સુવિધે !=શોભન છે વિધાન જેનું એવા ! (સં ૦)

નિધે ! (મૂં નિધિ)=હે બંધાર !

હિ=નિશ્ચયવાચક અવ્યય.

વિસ્તારયન્ (મૂં વિસ્તારયત)=ફેલાવે કરનારા

સપદિ=એકદમ.

પરમે (મૂં પરમ) = ઉત્કૃષ્ટ.

પદે (મૂં પદ) સ્થાનમાં.

રામા = રામા (રાણી), સુવિધિનાથની માતા.

રામાક્ષજી = રામા (રાણી)ના પુત્ર !

ઝરુ = વિસ્તીર્ણ.

જગતઃ (મૂં જગત્) = જગત્ના, દુનિયાના.

સુવિધે ! (મૂં સુવિધિ) = હે સુવિધિ (નાથ) !

નિષોદ્ધિ (ધાં ધા) = સ્થાપે.

સ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથની સ્તુતિ—

“ હે ચન્દ્ર સમાન [ઉજ્જવલ] કીર્તિઓના ભંડાર ! હે શેગ-રહિત (નવમા તીર્થ-કર) ! શોભન છે વિધાન જેનું એવા હે (ઈશ) ! હે રામા (રાણી)ના નન્દન ! હે સુવિધિ (નાથ) ! મોક્ષને [અથવા સુખને] પ્રાપ્ત થયેલો, તથા દેહ (ની શોભા) વડે પરાસ્ત કર્યો છે રમણીય રતિ-રમણને (પણુ) જેણે એવો તેમજ વર્ણી જગત્ના વિશાળ સુખનો સત્વર વિસ્તાર કરનારો એવો તું મને ઉત્તમ સ્થાનમાં (અર્થાત્ શિવ-પુરીમાં) નક્કી સ્થાપ. ”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર—

સુવિધિનાથ-ચરિત્ર પણ પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલું હોતું જોઈએ, એમ જૈન અન્થાવલી ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

જિનસમુહસ્ય પ્રાર્થના—

સંપ્રાપયન્નતિમતોઽસુમતોઽતિચન્દ્ર—

માસ્વન્મહાઃ ક્ષિત્તપુરઃ સવિધેઽયશસ્તઃ ।

પાયાદપાયરહિતઃ પુરુષાન્ જિનોષો

માસ્વન્મહાઃ શિવપુરઃ સવિધેયશસ્તઃ ॥ ૩૪ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

જિનોષઃ પુરુષાન્ અયશસ્તઃ—અપવાદાત્ પાયાત્-રસત્ । જિનોષઃ કિં કુર્વન્ ? સંઘા-પયન્-નયન્ । કાન્ ? અસુમતઃ પ્રાશ્નિનઃ । ક્વ ? શિવપુરઃ સવિધે-ક્ષિત્તિપુર્યાઃ સમીયે । કુનઃ કિં ? અતિમતઃ—અતિમાન્યઃ । પુનઃ કિં ? અતિચન્દ્રઃ—અતિતીવ્રો માસ્વાન્-રવિઃ તદ્વન્મહઃ—તેજો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? અપાયેન-કષ્ટેન રહિતો—વર્જિતઃ । પુનઃ કિં ? માસ્વાત્-રાજ-માનં મહઃ—ઉત્સવો યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? શિવં—નિરુપદ્રવં પુરં—તતુર્યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ? સદ્ વિધેયેન—કરુણાર્હેન શસ્ત્રેન—શિવેન વર્તેતે યઃ સઃ ॥ ૩૪ ॥

અનુવચનઃ

અસુમતઃ શિવ-પુરઃ સવિષે સંપ્રાપયન્, અતિ-મતઃ, અતિ-ચણ્ડ-માસ્વત્-મહાઃ, અપાય-રહિતઃ, માસ્વત્-મહાઃ, શિવ-પુરઃ, સ-વિષેય-શસ્તઃ જિન-ઓષઃ પુરુષાન્ અ-યશસ્તઃ પાયાત્ ।

શીખદાર્થ

સંપ્રાપયન્ (મૂં સંપ્રાપયત્)=પ્રાપ્ત કરાવતો.
મત (વાં મત્)=માનેલ.
અતિમતઃ (મૂં અતિમત)=અતિશય માન્ય.
અસુમતઃ (મૂં અસુમત)=પ્રાણીઓને.
માસ્વત્=ભાતુ, સૂર્ય.
મહસ્=તેજ.
અતિચણ્ડમાસ્વન્મહાઃ=અતિશય તીવ્ર એવા સૂર્યના જેવું તેજ છે જેનું એવો.
પુર=નગર.
શિવપુરઃ=મૌક્ષ નગરની.
સવિષે (મૂં સવિષ)=સમીપમાં, પાસે.
અયશસ્તઃ (મૂં અયશસ્)=અપકીર્તિથી, બે-ઇજ્જતથી.
પાયાત્ (વાં વા)=રક્ષણ કરે, બચાવે.

રહિત=વિનાનું.
અપાયરહિતઃ=કષ્ટથી મુક્ત.
પુરુષાન્ (મૂં પુરુષ)=મનુષ્યોને.
ઓષ=સમૂહ.
જિનોષઃ=જિનોનો સમુદાય.
માસ્વત્=પ્રકાશમાન.
મહસ=ઉત્સવ.
માસ્વન્મહાઃ=પ્રકાશમાન છે ઉત્સવ જેનો એવો.
શિવ=કલ્યાણકારી.
પુરઃ=દેહ.
શિવપુરઃ=કલ્યાણકારી છે દેહ જેનો એવો.
વિષેય (વાં વા)=કલ્પ લાભક.
શસ્ત=કલ્યાણ.
સવિષેયશસ્તઃ=કરવા લાભક કલ્યાણથી મુક્ત.

સંલોકાર્થ

જિન-સમૂહની પ્રાર્થના—

“પ્રાણીને શિવ-પુરીની સમીપે લઇ જનારો, (લોકને વિષે) અતિશય માન્ય, અત્યંત પ્રચલ્લિત એવા ભાતુના સમાન તેજવાળો, વળી કષ્ટ-રહિત, તેમજ દેહીપ્યમન જે મહોત્સવ જેનો એવો, તથા વળી ઉપદ્રવ-રહિત છે દેહ જેનો એવો તેમજ કરતાં લાભક કલ્યાણથી મુક્ત એવો જિન-સમુદાય મનુષ્યોને અપકીર્તિથી બચાવે.”—૩૪

જિનવચનવિચારઃ—

યે પ્રેરિતાઃ પ્રચુરપુણ્યમૈર્વિનમ્ના—

પ્રાપ્તમાનવ ! સુધારુચિરજ્ઞતાસ્મ્ ।

કુર્વન્તુ તે હદિ ભવદ્ધનં વ્યપાસ્ત—

પ્રાપ્તમાન ! વસ્તુધારુચિરં ગતારમ્ ॥ ૩૫ ॥

વિવરણમ્

યે પ્રચુરપુણ્યભરૈઃ—વહુધર્મભારૈઃ પ્રેરિતાઃ સન્તિ તે નરા ભવદ્વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ—સ્મરન્તુ ।
 વિનમ્રાઃ—પ્રણતાઃ અપાપાયા—ગતકષ્ટા માનવા—નરા यस્ય તત્સં૦ । વચનં કિં૦ ? સુધારુચિઃ—
 ચન્દ્રઃ તસ્ય રક્ષ્ણો—રાગસ્તદ્રૂત તારં—હૃદ્યલમ્ । વ્યપાસ્તો—નિરસ્તઃ પાપસ્ય આયો—લાભો
 યસ્માત્ પતાહ્ય માનઃ—સ્પયો યેન તત્સં૦ । વચનં કિં૦ વસુધાયાં—ધરિયાં રુચિરં—રમણીયમ્ ।
 પુનઃ કિં૦ ? । ગતં—નષ્ટ આરં—વૈરિવૃન્દં યસ્માત્ તત્ ॥ ૩૫ ॥

અન્વયઃ

યે પ્રચુર-પુણ્ય-ભરૈઃ પ્રેરિતાઃ (સન્તિ), તે (હે) વિનમ્ર-અપ-અપાય-માનવ ! વ્યપાસ્ત-
 પાપ-આય-માન ! સુધા-રુચિ- રક્ષ-તારં, વસુધા-રુચિર, ગત-આરં ભવત્-વચનં હૃદિ કુર્વન્તુ ।

શબ્દાર્થ

યે (મૂં યદ્)=જેઓ.

પ્રેરિતાઃ (મૂં પ્રેરિત)=પ્રેરાયેલા.

પ્રચુર=બહુ, અત્યંત.

પ્રચુરપુણ્યભરૈઃ=બહુ પુણ્યના સમૂહોથી.

અપ=વિયોગવાચક અન્યથા.

વિનમ્રાપાપાયમાનવા ! =પ્રભુમ કયો છે જતાં
 રહ્યાં છે કષ્ટો જેનાં એવા મનુષ્યોએ
 જેને એવા ! (સં૦)

સુધારુચિ=અમૃતના સમાન કિરણો છે જેનાં
 તે, અન્દ્ર.

રક્ષ=વર્ણુ.

તાર=ઉચ્છવલ.

સુધારુચિરક્ષતારં=અન્દ્રના વર્ણુના જેવું
 ઉચ્છવલ.

કુર્વન્તુ (ધાં કુ)=કરે.

તે (મૂં તદ્)=તેઓ.

ભવત=આપ.

વચન=વચન.

ભવદ્વચનં=આપના વચનને.

વ્યપાસ્ત (ધાં અસ્ત)=દૂર ફેંકી દીધેલ.

પાપ=પાપ.

વ્યપાસ્તપાપાયમાન=દૂર ફેંકી દીધો છે પાપનો
 લાભ છે જે થકી એવા ગર્વને જેણે
 એવા ! (સં૦)

રુચિર=મનોહર.

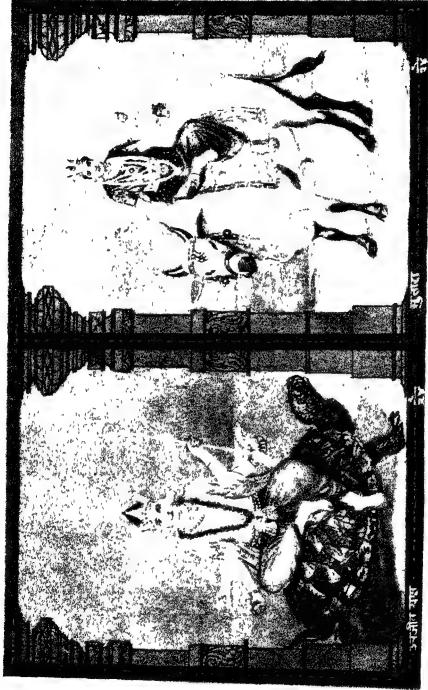
વસુધારુચિરં=જગતને વિષે મનોહર.

ગતારં=નષ્ટ થયો છે શત્રુ-સમુદાય જે દ્વારા
 એવા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“ પ્રભુમ કયો છે કષ્ટ-મુક્ત માનવોએ જેને એવા હે (પરમેશ્વર) ! દૂર ફેંકી દીધો
 છે (અર્થાત્ સર્વથા જલાંજલિ આપી છે) પાપનો લાભ કરી આપનારા એવા ગર્વને
 જેણે એવા હે (વીતરાગ) ! જેઓ ખહુ પુણ્યના સમૂહોથી પ્રેરિત થયા છે, તે (મનુષ્યો)
 અન્દ્રના વર્ણુના જેવા ઉચ્છવલ, તેમજ જગતને વિષે મનોરંજક તેમજ વળી નાશ પામ્યો છે
 શત્રુ-સમૂહ જે દ્વારા એવા આપના વચનને હૃદયમાં (ધારણ) કરે. ”—૩૫

अभिषेक न केवलम् धर्मवर्तनम् अर्थात् धर्मवर्तनम्
 धर्मवर्तनम् न केवलम् अर्थात् धर्मवर्तनम् न केवलम्

संस्थापितं न केवलम् अर्थात् संस्थापितं
 संस्थापितं न केवलम् अर्थात् संस्थापितं

सुतारकावेद्याः स्तुतिः—

त्वं देवते ! विशदवाग्बिभवाभिभूत—

सारासृता समुदितास्यसुतारकेशा ।

नृणामुपप्लवचमुचितप्रदाने—

सारासृता समुदिता स्य 'सुतारके'शा ॥ ३६ ॥ १ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे देवते ! नृणां-नराणां उपप्लवचम्—उपद्रवसेनां स्य—दलय । त्वं किंविशिष्टा ? विशदेन—निर्भलेन वाग्बिभवेन अभिभूतं—पराजितं सारं—वरं अमृतं—सुधा यया सा । पुनः किं ? समुदितः—सम्यग् उदयं प्राप्त आस्यसुतारकेशो—मुखसुषुचन्द्रो यस्याः सा । चमूं किंविशिष्टा ? असारां—अप्रधानाम् । पुनः किंविशिष्टा (त्वं) ? ऋता—सत्यभाषिणी । पुनः किं ? समुदिता—सहर्षा । पुनः किं ? सुतारकानाम्नी देवी । पुनः किं ? ईशा—समर्था । यव ? उचितप्रदाने—योग्यवितरणे ॥ ३६ ॥

अन्वयः

(हे) देवते ! विशव-वाच-विभव-अभिभूत-सार-अमृता, समुदित-आस्य-सु-तारक-ईशा, उचित-प्रदाने ईशा, ऋता, स-सुविज्ञा 'सुतारका' त्वं नृणां असारां उपप्लव-चमूं स्य ।

शब्दार्थः

देवते ! (मू० देवता)=हे देवी !

विशव=निर्भल.

वाच=वाणी.

विभव=संपत्ति, वैभव.

अभिभूत (घा० मू)=पराभव पराजित.

विशववाग्बिभवाभिभूतसारामृता=निर्भल

वाणीना वैभव वडे पराभव पराजिते

उत्तिष्ठ अमृतने लेखे जेवी.

समुदित (घा० इ)=सारी शीते उदयने प्राप्त

थये.

आस्य=पान, सुख.

तारक=ताश, नक्षत्र.

तारकेश=ताश-पति, नक्षत्र-पति, अन्द्र.

समुदितास्यसुतारकेशा=३डी शीते उदय पाये.

छे सुखशी शुभ अन्द्र लेने जेवी.

उपप्लव=(१) उपद्रव; (२) विध्न; (३) आक्षत;

(४) भय.

चमू=सेना, सैन्य.

उपप्लवचमू=उपद्रवनी सेनाने.

प्रज्ञान=अपेक्ष.

उचितप्रदाने=योग्य (वस्तु) अपेक्ष करवाभा.

असारां (मू० असारा)=असारभूत.

ऋता (मू० ऋता)=सत्यवती.

समुदिता=उदित.

स्य (घा० सो)=नाश कर.

सुतारका=सुतारका (नाभनी देवी).

ईशा (मू० ईश)=समर्थ.

શ્લોકાર્થ

સુતારકા દેવીની સ્તુતિ—

“ હે દેવી ! જ્યે (પોતાની) નિર્મલ વાણીના વૈભવ વડે ઉત્તમ અમૃતને (પણ) પરાભવ પમાડયો છે એવી (અર્થાત્ જનું વચન અમૃત કરતાં પણ અધિક છે એવી), વળી જનો મુખરૂપી મુચન્દ્ર રૂપી રીતે ઉદય પામ્યો છે એવી (અર્થાત્ જનું વદન શરૂ જનુમાંના આશ્વિન શુક્લ પૂર્ણિમાના ચન્દ્રને પણ લીલામાત્રમાં જીતી લે છે એવી), તથા વળી (ભક્ત જનોને) યોગ્ય (વસ્તુ) અર્પણ કરવામાં (કલ્પવૃક્ષના સમાન) સમર્થ એવી, તેમજ સત્યવતી તથા હર્ષિત એવી તું સુતારકા (દેવી) મનુષ્યોને ઉપદ્રવ કરનારી એવી અસારજૂત સેનાનો નાશ કર.”—૩૬

સ્પષ્ટીકરણ

સુતારકા (સુતારા) દેવી—

‘સુતારકા’ કહો કે ‘સુતારા’ કહો તે બન્ને એકજ છે, કેમકે આ તો નવમા તીર્થંકર શ્રીસુવિધિનાથની શાસન-દેવી છે. એનો જૌર વર્ણ છે અને એને વૃષભનું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથમાં વરદ અને અક્ષ-સૂત્ર છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં કળશ અને અંકુશ છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“વૃષભગતિરધોઘચ્ચારુવાહાચતુષ્કા

દશધરકિરણામા વક્ષિણે હસ્તયુગ્મે ।

ચરવરસજમાલે વિપ્રતી ચૈવ વામં

ચુણિકલશમનાંજ્ઞા સ્તાત્ ‘સુતારા’ મહર્જ્યૈ ॥”—માલિની

—આચાર્ય પત્રાંક ૧૭૬.

૧૦ શ્રીશીતલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશીતલનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

પીઢાગમો ન પરિજેતરિ દત્તમર્ત્યા—

નન્વાતનુદ્ધવભયાયશાસાં પ્રસિદ્ધે ! ।

ચિત્તે વિવર્તિનિ વિશાં ભવતિ ત્વયીશ !

‘નન્દા’તનુદ્ધવ ! ભયા યશાસાં પ્રસિદ્ધે ॥ ૩૭ ॥

—વસન્ત૦

વિષરણમ્

હે નન્દાતનુદ્ધવ !—શીતલજિન ! ત્વયિ વિશાં ચિત્તે—નરાણાં મનસિ વિવર્તિનિ—વર્ત-
નશીલે સતિ પીઢાગમો—વાયાગમો ન ભવતિ । ત્વયિ કિંવિશિષ્ટે ? પરિજેતરિ—જયનશીલે । કેષાં ?
અતનૂનિ—પ્રચુરાણિ ઉદ્ધવભયાયશાસિ—ઉત્પત્તિભયાપકીર્તયઃ તેષામ્ । દત્તો—જનિતો મર્ત્યાનાં
આનન્દો—૪૧૦ યેન તત્સં૦ । પ્રકૃષ્ટા સિદ્ધિઃ અથવા૪૮૫મહાસિદ્ધિઃ યસ્ય તત્સં૦ । હે ઈશ ! ત્વયિ
કિંવિશિષ્ટે ? પ્રસિદ્ધે—વિરુદ્ધાતે । કયા ? ભયા—પ્રમયા । કેષાં ? યશાસાં—કીર્તીનામ્ ॥ ૩૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) દત્ત-મર્ત્ય-આનન્દ ! પ્ર-સિદ્ધે ! ઈશ ! ‘નન્દા’-તનુ-ઉદ્ધવ ! અતનુ-ઉદ્ધવ-મય-
અયશાસાં પરિજેતરિ, યેશંસાં ભયા પ્રસિદ્ધે ત્વયિ વિશાં ચિત્તે વિવર્તિનિ (સતિ) પીઢા-આગમઃ
ન ભવતિ ।

શીખદાર્થ

પીઢા=કૃષ્ટ, હુ.ખ.

આગમ=આગમન, આવડું તે.

પીઢાગમઃ=કૃષ્ટનું આગમન.

પરિજેતરિ (મૂ૦ પરિજેતૃ)=વિજેતા, જીતનાર.

દત્ત (ધા૦ દા)=અર્પણ કરેલ.

મર્ત્ય=માનવ.

દત્તમર્ત્યાનન્દ ! =અર્પણ કરેલ છે માનવોને હર્ષ

જેણે એવા ! (સં૦)

તનુ=અદ્ય.

અતનુ=અનદ્ય, બહુ.

ઉદ્ધવ=ઉત્પત્તિ.

મય=મીઠ.

અયશાસ=અપકીર્તિ.

અતનુદ્ધવભયાયશાસાં=અનદ્ય ઉત્પત્તિ, બીતિ

એને અપકીર્તિના.

સિદ્ધિ=(૧) સુકૃતિ; (૨) સિદ્ધિ.

પ્રસિદ્ધે ! (મૂ૦ પ્ર-સિદ્ધિ)=પ્રકૃષ્ટ સિદ્ધિ છે

જેને એવા ! (સં૦)

વિવર્તિનિ (મૂ૦ વિવર્તિત)=વર્તનાર.

વિદ્યાં (મૂં વિશ)=મનુષ્યોના, માણસોના.

મવતિ (વાં મુ)=ધાય છે.

સ્વયિ (મૂં સુમદ)=તું.

નન્દા=નન્દા (રાણી), શીતલ જિનની જનની.

નન્દાતનુજ્વલ =નન્દા (રાણી)ના હેઠે દ્વારા

ઉત્પત્તિ છે જેની એવા (સં)

અર્થ (મૂં મા)=પ્રભા વડે, કાંતિ વડે.

યદાસાં (મૂં યશસ્)=કીર્તિ એની.

પ્રસિદ્ધે (મૂં પ્રસિદ્ધ)=વિખ્યાત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“જેણે માનવોને આનન્દ અર્પણ કર્યો છે એવા હે (દશમા તીર્થંકર) ! જેનું પ્રકૃષ્ઠ નિર્વાણ છે એવા [અથવા જેને (અષ્ટ) મહાસિદ્ધિઓ (પ્રાપ્ત થઈ) છે એવા હે (યોગિરાજ)] ! હે નાથ ! હે નન્દા (રાણી)ના નન્દન (શીતલનાથ) ! અનંતપ ઉત્પત્તિ, ભીતિ અને અપકીર્તિને છતનારા તેમજ કીર્તિઓની કાંતિ વડે (જગત્માં) વિખ્યાત એવા તમે જ્યારે મનુષ્યોના ચિત્તમાં વર્તો છો, ત્યારે તેમને (વૈશતઃ પણ) પીડા ઉદ્ભવતી નથી. ”—૩૭

સ્પષ્ટીકરણ

સિદ્ધિ—

જેની ચિત્ત-વૃત્તિ આત્મ-સ્વરૂપમાં લીન થયેલી હોય, જેને જગત્ની જગલ તરફ મધ્યસ્થ થાને ઉદાસીન ભાવ પ્રકટ થયો હોય, તેવા મહાતુભાવને યોગના ક્ષણે અનેક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આવો યોગીશ્વર પણ એ કદાચ સિદ્ધિના ઉપર મુગ્ધ અને, તેા તેનું પણ અધઃપતન થવાનુંજ. અર્થાત્ જ્યાં સુધી તે આ સિદ્ધિરૂપી સુન્દરીમાં આસક્ત રહે, ત્યાં સુધી તે મુક્તિ મેળવી શકે નહિ.

આ સિદ્ધિઓના શાસ્ત્રમાં અનેક પ્રકારો ભતાવ્યા છે. કેટલેક સ્થળે ‘અણિમાદિ અષ્ટ સિદ્ધિ-ઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ ભતાવવામાં આવ્યું છે:—

અણિમા (અણુત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા મનુષ્ય ધારે તેટલું પોતાનું શરીર નાનું બનાવી શકે. એક છિદ્રમાં પણ પેસી શકાય તેટલું તે નાનું બનાવે. સાયના છિદ્રમાંથી દોરાની આકૃત બહાર નીકળી શકે, કમલ-તન્તુના છિદ્રમાં પેસીને ચક્રવર્તીના ભોગો ભોગવી શકે, એ આ સિદ્ધિની ખલિહારી છે.

મહિમા (મહત્વ)—આ સિદ્ધિ દ્વારા જેવડું મોટું શરીર બનાવવું હોય, તેટલું બનાવવામાં વાંધો આવે તેમ નથી.

૧ આ દશમા તીર્થંકરનાં ચરિત્રો પણ સરકૃત અને પ્રાકૃત બાપામાં રચાયેલાં હોવાનો ઉલ્લેખ જૈન મ્થનાવલીમાં છે.

૨ સરખાવો—

“અખિમા ૧ મહિમા ૨ જૈવ, ગરિમા ૩ લખિમા ૪ તથા ।

પ્રાપ્તિઃ ૫ પ્રાકામ્ય ૬ ક્ષીણિત્વં ૭, વશિત્વં ૮ વાદુ સિદ્ધવાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અરિષ્ઠ (હુદ્દત્વ)—આ સિદ્ધિની સહાયથી પોતાનો હેઠુ ભેંધજો તેટલો ભાર બનાવી શકાય, વળ કરતાં પણ વધારે વજનદાર શરીર આ સિદ્ધિથી બને છે.

હાસિઆ (હધુત્વ)—આ સિદ્ધિથી શરીર જેટલું ભેંધજો તેટલું હલકું બનાવી શકાય. ફૂના કરતાં અરે પવનના કરતાં પણ હલકું શરીર બનાવવામાં આ સિદ્ધિ અનુપમ સાધન છે.

પ્રાપ્તિ—આ સિદ્ધિ દ્વારા જે વસ્તુની ઇચ્છા થાય તે મેળવી શકાય.^૧

પ્રાકાશ્ય—પોતાના મનોબલને લઇને પારવા કરતાં પણ વધારે મેળવવામાં આ સિદ્ધિ સહાયબુત બને છે.^૨

ઈશિત્વ—આ સિદ્ધિ સમસ્ત પ્રજ્ઞાવૃત્તી પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરાવનારી છે. ઈન્દ્ર અને તીર્થંકરની શક્તિનો દેખાવ પણ આ સિદ્ધિ દ્વારા આપી શકાય.

વશિત્વ—અમે તે પ્રાણીને વશ કરવાની શક્તિ આ સિદ્ધિના સ્વામીમાં રહેલી છે.^૩

* * * * *

જિનવરધ્યાનઘ—

યચ્ચિત્તવૃત્તિરવધીત્ તમસાં પ્રશસ્તા—

યા તાપદં મનસિ તારતમોરુ જાલમ્ ।

તં માનવપ્રકર ! તીર્થકૃતાં કલાપં

યાતાપદં મન સિતારતમોરુજાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે માનવપ્રકર !—નરવ્રજ ! ત્વં (તં) તીર્થકૃતાં કલાપં—સાર્વસજ્ઞં મન—મન્યસ્વ । કલાપં કિં ? યાતા—નષ્ટા આપદૂ—વિપત્તિઃ યસ્ય યસ્માદ્ વા તમ્ । પુનઃ કિં ? સિતં—નિયન્ત્રિતં આરં—વૈતિવૃન્દં

૧ આ સિદ્ધિનો અર્થ એમ પણ કરવામાં આવે છે કે આતું એટલું બધું સામર્થ્ય છે કે જમીન ઉપર બીજા રહીને પણ મનુષ્ય પોતાની આંગળી વડે મેર પર્વતને પણ સ્પર્શી શકે.

૨ આ સિદ્ધિની મદદથી જલમાં સ્થલચરની માફક અને સ્થલ ઉપર જલચરની માફક ગમન કરી શકાય છે, એવો પણ આ સિદ્ધિના સંબંધમાં ઉલ્લેખ છે.

૩ આ અષ્ટ સિદ્ધિઓ ઉપરાંત કુટલેક સ્થળે અપ્રતિધાતિત્વ, અન્તર્ધાન અને કામરૂપિત્વ એવી બીજી ત્રણ સિદ્ધિઓનો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આમાંની અપ્રતિધાતિત્વ સિદ્ધિના બળથી તો પર્વતની અન્દરથી આઘાત વિના નીકળી શકાય. અન્તર્ધાન સિદ્ધિમાં એ સામર્થ્ય રહેલું છે કે આને લઇને પ્રાણી અદ્દશ બની શકે છે. કામરૂપિત્વ સિદ્ધિને લઇને પ્રાણી અનેક પ્રકારનાં રૂપો ધારણ કરી શકે છે.

તમો-દુરિતં રુજા-રોગઃ આલં-અનર્થો યેન તમ્ । તં કં ? યચ્ચિત્તવૃત્તિઃ-યસ્યાન્તઃપ્રવૃત્તિઃ
તમસાં-અજ્ઞાનાનાં જાલં-વૃન્દં અવધીત્-હન્તિ સ્મ । વૃત્તિઃ કિંવિશિષ્ટા ? પ્રશસ્તાનાં-મજ્જલાનાં
આયો-લામો યસ્યાઃ સા । જાલં કિંવિશિષ્ટં ? તાપદં-લેશ્વપદમ્ । કઃ ? મનસિ-ચિત્તે । વૃત્તિઃ
કિં ? તારતમા-પ્રધાનતમા । જાલં કિં ? ઝરુ-વિશાલમ્ ॥ ૩૮ ॥

અન્વયઃ

પ્રશસ્ત-આયા, તાર-તમા યદ્-ચિત્ત-વૃત્તિઃ મનસિ તાપ-વં તમસાં ઝરુ જાલં અવધીતં,
તં યાત-આપવં, સિત-આર-તમસ્-રુજા-આલં, તીર્થ-કૃતાં કલાપં (હે) માનવ-પ્રકર ! મન ।

શબ્દાર્થ

ચચિત્તવૃત્તિઃ=જેના મનની પ્રવૃત્તિ.
અવધીત્ (ઘાં હન્)=નાશ કરતી હવી.
તમસાં (મૂં તમસ)=અજ્ઞાનોની.
પ્રશસ્ત=(૧) મંગલ, (૨) પ્રશંસા-પાત્ર.
પ્રશસ્તાયા=મંગલોને અથવા પ્રશંસા-પાત્ર
લાભ છે જે દ્વારા એવી.
તાપવં=સંતાપકારક.
મનસિ (મૂં મનસ)=ચિત્તને વિષે.
તારતમા=સર્વોત્તમ
જાલં (મૂં જાલ)=જાળને.
પ્રકર=સમૂહ.

માનવપ્રકર ! =હે મનુષ્યોના સમૂહ !
તીર્થકૃતાં (મૂં તીર્થકૃત)=તીર્થકરોના.
કલાપં (મૂં કલાપ)=સમુદાયને.
યાત (ઘાં યા)=ગયેલ.
આપદ્=વિપત્તિ.
ચાતાપવં=ગયેલી છે વિપત્તિ જેનાથી અથવા
જેની એવા.
મન (ઘાં મન્)=તું ધ્યાન ધર.
સિત (ઘાં સો)=આંધેલ, નિયંત્રિત.
સિતારતમોરુજાલં=નિયંત્રિત કર્યા છે વૈર-
વૃન્દને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને જેણે
એવા.

શ્લોકાર્થ

જનેશ્વરોનું ધ્યાન—

“જેથી મંગલોનો [અથવા પ્રશંસા-પાત્ર] લાભ છે એવી તેમજ સર્વોત્તમ એવી
જે (તીર્થકર-સમુદાય)ના મનની પ્રવૃત્તિએ ચિત્તમાં સંતાપ ઉત્પન્ન કરનારી તેમજ વિસ્તીર્ણ
એવી અજ્ઞાનોની જાળોના વિનાશ કર્યો, તે તીર્થકરોના સમૂહને કે જે દ્વારા [અથવા
જેની] વિપત્તિઓ નષ્ટ થઈ છે તેમજ જેણે શત્રુ-સમૂહને, પાપને, રોગને તેમજ અનર્થને
નિયંત્રિત કર્યા છે, તે તીર્થકરોના સમૂહનું હે મનુષ્ય-વર્ગ ! તું ધ્યાન ધર. ”—૩૮

સિદ્ધાન્તસ્ય સ્તુતિઃ—

ગાયન્તિ સાર્ધમમરેણ યશસ્તવીયં

રમ્ભા જિનાગમ ! દવારિહરે સર્વર્ણે ।

ધ્યાનં ધરન્તિ તવ યે પઠને સદા સા—

રમ્ભાજિનાગમદવારિહરેઽસર્વર્ણે ॥ ૩૯ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે જિનાગમ ! યે પુરુષાઃ તવ પઠને—અધ્યયને ધ્યાનં ધરન્તિ સદા—સર્વદા તદાચં
યજ્ઞઃ—તત્સંવન્ધિકીર્તિં રમ્ભા—અપ્સરસો ગાયન્તિ । અમરેણ—દેવેન સાર્ધ—સમઘ્ । પઠને કિંચિ-
શિષ્ટે ? દવો—દાવાનલઃ તદ્વત્ અરયઃ—શત્રવોઽનિષ્કારકત્વાત્ તેષાં હરે—વિનાશકે । પુનઃ કિં૦ ?
સર્વર્ણે—સાક્ષરે । સારમ્ભા—જીવાર્હિસાપુક્તા યા આજિઃ—કલિઃ સ એવ નાગો—ગજસ્તસ્ય મદવા-
રિણિ—મદજલે હરિઃ—સિંહસમઃ તત્સં૦ । પઠને કિં૦ ? અસર્વર્ણે—અસમાને ॥ ૩૯ ॥

અન્વયઃ

સ—આરમ્ભ—આજિ—નાગ—મદ—વારિ—હરે ! જિન—આગમ ! યે તવ વ્રવ—અરિ—હરે, સ—વર્ણે
અસર્વર્ણે પઠને સદા ધ્યાનં ધરન્તિ, તવીયં યશઃ રમ્ભાઃ અમરેણ સાર્ધં ગાયન્તિ ।

શબ્દાર્થ

ગાયન્તિ (ધા૦ ગૈ)=ગાય છે.

સાર્ધં=સહિત, સંધાતે.

અમરેણ (મૂ૦ અમર)=અમરની.

યશઃ (મૂ૦ યશસ)=યશને, કીર્તિને.

તવીયં (મૂ૦ તવીય)=તેનો.

રમ્ભાઃ (મૂ૦ રમ્ભા)=અપ્સરસાઓ.

આગમ=સિદ્ધાન્ત.

જિનાગમ !=હે જિનના સિદ્ધાન્ત !

વ્રવ=હાવાનલ.

હર=હરનાર, નાશ કરનાર.

વારિહરે=હવાનલ જેવા દુશ્મનનો નાશ કરનાર.

વર્ણ=અક્ષર.

સર્વર્ણે=અક્ષરારમ્ભક.

ધ્યાનં (મૂ૦ ધ્યાન)=ધ્યાનને.

ધરન્તિ (ધા૦ ધૃ)=ધરે છે.

પઠને (મૂ૦ પઠન)=પઠનને વિષે, પાઠ કરવા વિષે.

નાગ=કુંજર, હાથી.

મદ=હાથીના કુંભસ્થલ પાસેથી ઝરતું પાણી.

હરિ=સિંહ.

સારમ્ભાજિનાગમવવારિહરે !=આરમ્ભથી શુદ્ધ

શુદ્ધરૂપી કુંજરના મઠ-જલ પ્રતિ સિંહ

(સમાન) !

અસર્વર્ણે (મૂ૦ અસર્વર્ણ)=અનુપમ.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“ હે આરમ્ભથી યુક્ત યુક્તરૂપી કુંજરના મદ-જલને વિષે સિંહ સમાન (અર્થાત્ જીવ-હિંસા, કંકાસ, કલ્યાણ વિગેરે દુર્ગુણોના નાશ કરનારા) ! હે જૈન સિદ્ધાન્ત ! હાવાનલ જેવા દુરભનોના વિનાશક, વળી અક્ષરથી યુક્ત તેમજ અનુષ્ઠાન એવા તારા પઠનનું જ (પ્રાણીઓ) અહોનિશ ધ્યાન ધરે છે, તેમની કીર્તિ તો અમરોની સંઘાતે અપ્સરાઓ (પણ) ગાય છે.”—૩૯

* * * * *

અશોકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા મેજુપી જિનપદં ન્યદધત્ વિશાલા—

પત્ત્વં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ।

સ્મેરાનનાં સુજન ! મો સ્મર તાં સહસ્ર—

પત્રં પરાગમધુરં વિગતામશોકામ્ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

મો સુજન !—સજ્જન ! તાં અશોકાં દેવીં સ્મર । અશોકાં કિંચિદ્વિષ્ટાં ? વિનયની-યાતામ્ । કિં ? સહસ્રપત્રં—પદમ્ । સહસ્રપત્રં કિંચિદ્વિષ્ટં ? પરાગૈઃ—રજોભિર્મધુરં—મનોહરમ્ । પુનઃ કિંચિદ્વિષ્ટાં ? સ્મેરં—સ્મરં આનનં—મુલં ચમ્યાસ્તામ્ । તાં કાં ? યા દેવી પરાગમસ્ય—વરસિદ્ધાન્તસ્ય ધુરં—ભારં ન્યદધત્—ધરતિ સ્મ । યા કિં ? મેજુપી—શ્રિતવતી । કં ? જિનપદં—જિનચરણમ્ । જિનપદં કિં ? વિશાલાપત્ત્વં—પૃથુવિપત્તેઃ ત્રાયકમ્ । પુનઃ કિં ? વિગતામશોકૌ—આમશોકૌ—રોગશુચૌ યસ્માઃ સકાશાત્ તામ્ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

મોઃ સુ-જન ! વિશાલ-આપદ્-ત્વં જિન-પદ્વં મેજુપી યા પર-આગમ-ધુરં ન્યદધત, તૈ વિગત-આમ-શોકાં, સ્મેર-આનનાં પરાગ-મધુરં સહસ્ર-પત્રં વિ-ગતાં ‘અશોકાં’ સ્મર ।

શબ્દાર્થ

મેજુપી (જાઃ મજ)=મળેલી, આશ્રય લીધેલી.

જિનપદ્વં=તીર્થકરના ચરણને.

ન્યદધત (ધાઃ ધા)=ધારણ કરતી હવી.

ત્રૈ=૨૬ણ કરતું.

વિશાલાપત્ત્વં=મોટી આકૃતમાંથી ઉગારનાશી.

પર=ઉપર.

अस २०

अस २१

वसुधैव कुटुम्बकम्
मानुष्यैश्चैव भूतैश्चैव
मातृपितृभ्यां चैव
मातृपितृभ्यां चैव

असौ भूतः पृथिव्यां
असौ भूतः पृथिव्यां
असौ भूतः पृथिव्यां
असौ भूतः पृथिव्यां

आत्मानं विवर्तयन्

आत्मानं विवर्तयन्

કુર=પુર, પાંસરી.

પરાગમધુર=હિતમ સિદ્ધાન્તની મુશબે.

વિવલ (વાં મય)=વિશેષે કરીને ગયેલ.

શોક=દિલગીરી.

વિગતામશોકાં=વિશેષે કરીને ગયેલા છે રોગ

તથા શોક જેનાથી અથવા જેના એવી.

સ્મેર=હસ્યમું, હાસ્ય-ચુકત.

સ્મેરાનનાં=હાસ્ય-ચુકત છે વહન જેનું એવી.

સુજન ! =હે સજ્જન !

મોક્ષ=મોક્ષાધનવાચક અવ્યય.

તાં (મૂં તવ)=તેને.

સહસ્રપત્ર (મૂં સહસ્રપત્ર)=હજાર પાંખડીવાળા

કમલને.

મધુર=મધુર, મનોહર.

પરાગમધુર=પરાગ વડે મધુર.

વિગતાં (મૂંવિગતાં)=વિશેષે કરીને પ્રાપ્ત થયેલી.

અશોકાં (મૂં અશોકા)=અશોકા (દેવી)ને

શ્લોકાર્થ

અશોકા દેવીની સ્તુતિ—

“ મોટી મોટી આકૃતોમાંથી ઉગારનારા એવા જિન-ચરણની સેવાને પ્રાપ્ત થયેલી એવી જ (દેવી)એ હિતમ સિદ્ધાન્તની પુરાનું વહન કર્યું, તે રોગ તેમજ શોકથી મુક્ત તથા હાસ્ય-ચુકત વહનવાળી તેમજ પરાગ વડે મનોહર એવા સહસ્ર-પત્રને પ્રાપ્ત થયેલી એવી અશોકા (દેવી)ને હે સજ્જન ! તું યાદ કર.”—૪૦

સ્પષ્ટીકરણ

અશોકા દેવીનું સ્વરૂપ—

અશોકા એ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથની શાસન-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે. એનું આસન પદ્મઆસન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં વરદ અને પાશ (અથવા સુદર) છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો કળશ અને અંકુશ છે. આ વાત પ્રવચન સારોદ્ધાર (પત્રાંક ૬૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આચાર-દિનકરમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ નીલા પદ્મકૃતાસના ચરમુજેર્વવપ્રમાણૈર્યુતા

પાશં સર્વવર્ણં ચ ક્ષણિકરે હસ્તદ્વયે વિચ્છતી ।

ધામે વાકુશવર્મણી સદ્ગુણાડશોકા વિશોકા અર્જ

કુર્યાવ્સરસાં ગણેઃ પરિવૃતા સ્તુત્યજ્જિરાનન્દિતૈઃ ॥ ”—શાર્દૂલ

—પત્રાંક ૧૭૬.

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय नमः—

‘श्रेयांस’सर्वविदमङ्गिण ! त्रियामा—

कान्ताननं तमहिमानम मानवाते ।

यं भेजुषो भवति यस्य गुणान् न यातं

कान्ताननन्तमहिमानममा नवा ते ॥ ४१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे अङ्गिण !—भाणिव्रज ! त्वत्वं तं श्रेयांससर्वविदं—एकादशजिनं आनम—नमस्कृत्य । सर्वविदं किंविशिष्टं ? त्रियामाकाम्तः—चन्द्रस्तद्दाननं—मुखं यस्य तम् । पुनः किं ? अहि—सर्वसमम् । क्व ? मानवाते—दर्पसमीरे । तं कं ? यं भिनं भेजुषः—सेवां चक्रुषो यस्य ते—तव अङ्गिणस्य अमा—अलक्ष्मीर्न भवति । यं किं ? यातं—प्राप्तम् । कान् ? गुणान् । गुणान् किंविशिष्टान् ? कान्तान्—बन्धुरान् । यं किं ? अनन्तो—मानातीतो महिमा—गरिमा यस्य तम् । अमा किं ? नवा—नवीना ॥ ४१ ॥

अन्वयः

(हे) अङ्गिण—नम ! कान्तान् गुणान् यातं, अनन्त—महिमानं यं भेजुषः यस्य ते (अङ्गि—गणस्य) नवा अ—अमा न भवति, तं त्रियामा—कान्त—आनमं मान—वाते अहि ‘श्रेयांस’—सर्व—विदं आनम ।

शब्दार्थः

श्रेयांस=श्रेयांस (नाथ) .

विद=अवबुद्धि.

सर्वविद=सर्वना अवबुद्धि, सर्वस, हेवक्ष्यन्ती.

श्रेयांससर्वविद=श्रेयांस (नाथना) सर्वसने.

गण=समूह.

अङ्गिण !—हे आलीशाना समूह !

त्रियामा=रात्रि, निशा.

कान्त=पति.

त्रियामाकान्त=निशा—पति, अ—अ.

त्रियामाकान्ताननं=अ—अना जेवुं युष्म जे जेवुं जेवा.

अहि (मू० अहि)=सर्पने, सापने.

वात=वायु, पवन.

मानवाते=सर्वदुःखी जेयुने विषे.

भेजुषः (मू० भेजुष)=भक्ति करनारनी.

यस्य (मू० यद्)=जेना.

गुणान् (मू० गुण)=सद्गुणाने.

कान्तान् (मू० कान्त)=भनेहृद.

अनन्तमहिमानं=अनन्त छे महिमा जेने जेवाने.

मा=लक्ष्मी.

अमा=हरिद्रता, लक्ष्मीना अभाव.

नवा (मू० नव)=नवीन.

ते (मू० युष्मद्)=तारा.

શ્લોકાર્થ

ઐયાંસનાથને નમસ્કાર—

“હે પ્રાણિ-વર્ગ ! રમણીય યુથુને પ્રાપ્ત કરેલા તેમજ નિઃસીમ મહિમાવાળા એવા જે (ઐયાંસનાથ)ની ભક્તિ કરનારો એવો જે તું કે જને નવીન હરિદ્રતા થતી નથી (અર્થાત્ જે કદી પણ ભવિષ્યમાં હરિદ્રતાના કુાપ્તથી પીડિત થતો નથી), તે ચન્દ્રસમાન વહનવાળા તેમજ ગર્વરૂપી પવનનું (પાન કરવામાં) સર્પસમાન એવા ઐયાંસ સર્વજને તું પ્રણામ કર.”—૪૧

રૂપકટીકરણ

ઐયાંસનાથ-ચરિત્ર—

જે અનિવરણે ઐયાંસનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. એક ભદ્રેશ્વરના ક્ષિપ્ર 'અભિજિતસિંહે ૧૧૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે, બ્યારે બીજું જલસિંહદેવના સભ્યમાં હરિશ્ચંદ્રે ૬૫૮૪ ગાથાનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત એ. ૧૩૩૨ માં આનંતજી ૫૧૨૪ શ્લોક પ્રમાણનું ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

* * * * *

આપ્તનિકરસ્ય સ્તુતિઃ—

લક્ષ્મીમિતાનમજતમુસવોડંદ્વિશૈલ—

રાજામનન્તમહિમપ્રમવામકાયમ્ ।

મિન્દન્તમાત્મનિકરં સમુપૈમિ રાકા—

રાજાનનં તમહિમપ્રમવામકાયમ્ ॥ ૪૨ ॥

—મન્ન

વિવરણમ્

સં આપ્તનિકરં—જિનવ્રજં અહં સમુપૈમિ—અર્થે । નિકરં કિં૦ ? રાકાયાઃ—પૂર્ણિમાયા રાજા—ચન્દ્રસ્તદ્ગ્રહ આનનં—મુલં યસ્ય તમ્ । નિકરં કિં કુર્વન્તં ? મિન્વન્તં—વિદારયન્તમ્ । કં ? અકાર્યં—કામમ્ । પુનઃ કિં૦ ? અહિમપ્રમઃ—તરણિસ્તદ્ગ્રહ વામો—રવણીયઃ કાયઃ—તલુર્વસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય અંધિશૈલરાજાન્—પાદપર્વતા(ધિપા)ન્ ક્રઙ્મસદઃ—સુરસમા અમજત—સિંહેવે । શૈલરાજાન્ કિં૦ ? ઇતાન્—પ્રાપ્તાન્ । કાં ? લક્ષ્મી—શ્રિયમ્ । કિં૦ ? અનન્તો યો મહિમા—પ્રમાવસ્તસ્માત્ પ્રમથઃ—સંમથો યસ્યાઃ તામ્ ॥ ૪૨ ॥

૧ બુદ્ધત્-ટિપ્પનિકા પ્રમાણે તે આ ચરિત્રના કૃતા દેવભદ્રચરિ છે.

અન્વયઃ

(યસ્ય) અનન્ત-મહિમન્-પ્રભવાં લક્ષ્મીં इताન્ અંદિ-શૈલ-રાજાન્ ક્ષત્રુ-સર્વઃ અમજત, તં
અ-કાર્યં મિન્વન્તં રાકા-રાજન્-આનનં અહિમ-પ્રમા-વામ-કાર્યં આપ્ત-નિકરં સમુપૈમિ ।

શીખદાર્થ

લક્ષ્મીં (મૂં લક્ષ્મી)=લક્ષ્મીને.
इताન્ (મૂં इत)=પ્રાપ્ત કરેલાને.
અમજત (વાં મજ)=સેવા કરતી હવી.
ક્ષત્રુ=દેવ.
સર્વસ્ર=સભા, પરિષદ.
ક્ષત્રુમર્વઃ=દેવોની પરિષદ.
અંદિગૌલરાજાન્=ચરણરૂપ ગિરિરાજોને.
પ્રમવ=ઉત્પત્તિ.
અનન્તમાદિમપ્રભવાં=અનન્ત પ્રભાવ છે જેની
ઉત્પત્તિનો એવી.
કાર્ય=દેહ.
અકાર્ય=અવિદ્યમાન છે દેહ જેને તે, અનંગ,
કંઠર્પ.
અકાર્ય=કંઠર્પને, મહાને.
મિન્વન્તં (મૂં મિન્વન્ત)=ભેદનારા.

આપ્ત=વિશ્વાસ-પાત્ર.
આપ્તનિકરં=આપ્તના સમુદાયને.
સમુપૈમિ (વાં ઇ)=હું આશ્રય લઉં છું.
રાકા=પૂર્ણિમા, પૂનમ.
રાજન્=ચન્દ્ર.
રાકારાજાનનં=ચન્દ્રના જેવું વદન છે જેનું
એવાને.
હિમ=શીતલ.
અહિમ=ઉષ્ણ.
પ્રમા=પ્રકાશ.
અહિમપ્રમા=ઉષ્ણ છે પ્રકાશ જેનો તે, સૂર્ય.
અહિમપ્રમામકાર્યં=સૂર્યના જેવું મનોહર છે
શરીર જેનું એવાને.

શ્લોકાર્થ

આપ્ત-સમુદાયની સ્તુતિ—

“જેની ઉત્પત્તિ અનન્ત પ્રભાવશીલ છે એવી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરેલા એવા જે (તીર્થ-
કર-સમુદાય)નાં ચરણરૂપી ગિરિરાજની સુર-સભાએ સેવા કરી, તે ‘અનંગ’નું વિદારણ
કરનારા, તથા વળી પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવા વદનવાળા તેમજ રવિના જેવા રમણીય દેહધારી
‘આપ્ત-સમૂહ’નો હું આશ્રય લઉં છું.”—૪૨

૧ અનંગના સ્વરૂપ સાર જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૨૪-૨૫) તેમજ ચતુર્વિંશતિકા
(પૃં ૫૯-૬૨).

૨ આપ્ત સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃં ૭૩).

પ્રવચનપરિચયઃ—

નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં પ્રચુરપ્રમાદ—

મારં ભવારિહરિણા સમમાગમેન ।

વિદ્વજ્જનઃ પરિચયં ચિનુતાં જિનાના—

મારમ્ભવારિહરિણા સમમાગમેન ॥ ૪૩ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

વિદ્વજ્જનઃ—પણ્ડિતજનો જિનાના આગમેન સમં—જિનસિદ્ધાન્તેન સહ પરિચયં—સંગતિં ચિનુતાં—કરોતુ । જિનાનાં કિં૦ ? નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં—શુક્તિશર્મપુષામ્ । પરિચયં કિં૦ ? પ્રચુરસ્ય—ભૂયસઃ પ્રમાદસ્ય મારો—મારણં યત્ર તમ્ । આગમેન કિં૦ ? મવારિહરિણા—સંસારશ્વજોઃ હરિઃ—વિનાશો યસ્માત્ તેન । પુનઃ કિં૦ ? આરમ્ભો—ઈંસા સૈવ વારિ—જલં તત્ર હરિઃ—સમીરણ-સમઃ તેન । પુનઃ કિં૦ ? સમા—સમગ્રા મા—શ્રીઃ તસ્યા આગમઃ—આગમનં યત્ર તેન ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

વિદ્વજ્-જનઃ નિર્વાણ-નિવૃત્તિ-પુષાં જિનાનાં પ્રવ-અરિ-હરિણા સમ-મા-આગમેન, આરમ્ભ-વારિ-હરિણા આગમેન સમં પ્રચુર-પ્રમાદ-મારં પરિચયં ચિનુતામ્ ।

શીખ્દાર્થ

નિર્વાણ=શુદ્ધિ, સિદ્ધિ.

નિર્વૃત્તિ=શુષ્ક.

પુષ્=પોષણ ૪૨૬.

નિર્વાણનિર્વૃત્તિપુષાં=સિદ્ધિના શુષ્કને પુષ્ ૪૨નારા.

પ્રચુર=ઘણા.

પ્રમાદ=પ્રમાદ, ગદ્ગદ, ગાદીલપણ.

માર=મરણ, વિનાશ.

પ્રચુરપ્રમાદમારં=અત્યંત પ્રમાદનો વિનાશ છે જેને વિષે એવા.

હરિ=(૧) વિનાશ; (૨) યમ,

મવારિહરિણા=(૧)સંસારરૂપી શત્રુનો વિનાશ છે જેથી એવા; (૨) સંસારરૂપી શત્રુ પ્રતિ યમ(સમાન).

સમમાગમેન=સમમ્ ૯૩મીનું આગમન છે જેને વિષે એવા.

વિદ્વજ્=પણ્ડિત.

વિદ્વજ્જનઃ=(૧) વિદ્વાન્ મનુષ્ય, પણ્ડિત પુરૂષ; (૨) વિદ્વદ્ગ્રં.

પરિચયં (મૂં પરિચય)=(૧) જોળખાણુને; (૨) અભ્યાસને.

જિનાનાં (મૂં જિન)=તીર્થંકરોના.

હરિ=(૧) પવન; (૨) સૂર્ય.

આરમ્ભવારિહરિણા=(૧) આરમ્ભરૂપ જલ પ્રતિ પવનસમાન; (૨) પાપમય આચરણરૂપી જલ પ્રતિ સૂર્યસમાન.

સમં=સાથે.

આગમેન (મૂં આગમ)=સિદ્ધાન્તની,

श्लोकार्थ

सिद्धान्तनो परिग्रह—

“सिद्धिना सुप्तेन पुष्ट करनारा ज्ञेया तीर्थकरेण (अर्थात् तीर्थकरेण प्रश्लेषा ज्ञेया तथा) संसाररूपी शत्रुनो विनाश करनारा [अथवा अवश्यं दुःखभक्तो (अंत आशुवार्ता) यमसमान ज्ञेया], तथा वणी पापमय आयरणुद्वी जल प्रति पवनसमान [अथवा द्विसाक्ष जलने सूक्ष्मी नाभवार्ता सूर्यसमान] तेजः वणी जने विषे समग्र संपत्तिर्न आगमन छे ज्ञेया (जैन) सिद्धान्तनी साथे विद्वद्वर्गे प्रभादने प्रश्लाशक परिग्रह करे। ”—४३

* * * * *

मानवीवेद्याः स्तुतिः—

यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूस्पृक्

सारातुलाभममला यतिमानवीनः ।

शं तन्वती मतिमताममरी शिवानां

सा रातु ल्हाभममलायति ‘मानवी’ नः ॥ ४४ ॥ ११ ॥

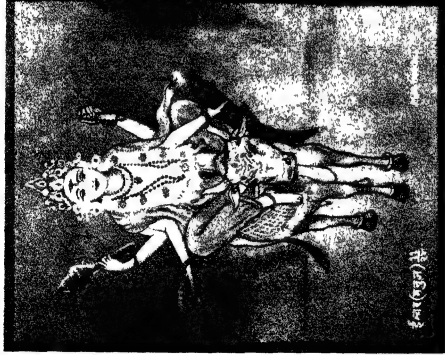
—वसन्त०

विवरणम्

सा मानवी नाम अमरी-देवी नः-अस्माकं शिवानां-मङ्गलानां कामं रातु-विशदु । मानवी किं कुर्वती ? तन्वती-विस्तारयन्ती । किं ? शं-सुखम् । केषां ? मतिपता-पण्डितानाम् । शं किं ? नास्ति मलस्य आयति-विस्तारो यत्र तत् । मानवी किं ? अमला-निर्मला । सा का ? यस्याः प्रसादमधिगम्य-प्राप्य भूस्पृग्-जराः पतिपत्न्या-विरतिरूपविद्या नवीनो-नवो बभूव-आसीत् । प्रसादं किं ? सारा-प्रधाना अतुला-असमा आभा-होमा यस्य तम् ॥ ४४ ॥

अन्वयः

यस्याः सार-अतुल-आमं प्रसादं अधिगम्य भू-स्पृष्ट यति-मानवीनः बभूव, सा अ-मला, मति-मतां अमल-आयति शं तन्वती ‘मानवी’ अमरी नः शिवानां, कामं रातु ।

ईश्वरयश धवलवर्णं त्रिनेत्रं वृषभवाहनं चतुर्भुजं मानाङ्गिराशऽऽम्बित-
दक्षिणपाणिं नकुलीक्षमृजयुक्तवामपाणिं चेति ।

VII plate 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100

भागवतीं देवीं गौरवर्णं सिंहच हना चतुर्भुजा वरदमुद्राङ्गिन-
दक्षिणपाणिं कलशङ्कुगुप्तवामकर्णं चेति ।

શીખદાર્થ

મસાઈ (મૂં મસાઈ)=મસાઈને, કુષ્મને.
અધિગમ્ય (ધાં મસ)=પ્રાપ્ત કરીને.
મસૂ (ધાં મ)=મસે.
મસૂ=મસૂ કરવે.
મસૂ=મસૂની ઉપર ચાલનાર, મસૂ.
સાતમસાઈ=સતમ તેમજ આસાધારણ છે
શેષા જેની એવા.
મસા (મૂં મસ)=અવિદ્યમાન છે મેલ જેને
વિશે એવી, નિર્મળ, સ્વચ્છ.
યતિ=વિરતિ, સંયમ.
ચતિમાનવીના=વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નૂતન.

મસૂલી=વિસ્તારવી, ફેલાવો કરવી.
મસરી=દેવી.
શિવાનાં (મૂં શિવ)=કલ્યાણોના.
રાટ (ધાં રા)=અર્થ.
ભાઈ (મૂં ભા)=ભાઈને.
મસૂ=નિર્મળ.
આયતિ=વિસ્તાર.
મસાયાતિ=નિર્મળ છે વિસ્તાર જેનો એવા.
માનવી=માનવી (દેવી).
ન (મૂં અસ્મદ્)=આપણને.

સ્તોત્રાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવી)ની પ્રધાન તેમજ આસાધારણ શૈભાવાળી કૃપાને પ્રાપ્ત કરીને અનુભવ
વિરતિરૂપી સંપત્તિ વડે નવીન થયો, તે નિર્મળ તેમજ શુદ્ધિશાળી એના નિર્મળ વિસ્તારવાળા
શુષ્કનો વિસ્તાર કરનારી માનવી દેવી આપણને કલ્યાણોને સાથ આપે.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

માનવી દેવીનું સ્વરૂપ—

અગ્યારમા તીર્થકર શ્રીએયાંસનાથની શાસન-દેવીનું નામ માનવી છે. આ દેવીને
શ્રીવત્સા તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. એનો વર્ણ ગોર છે અને એને સિંહનું વાહન છે.
વળી એને ચાર હાથ છે. જમણી તરફના બે હાથમાં તે વરદ અને જાશ (અથવા શુદ્ધમર)
રાખે છે, જ્યારે તેના જાણી તરફના બે હાથમાં તો તે કળશ અને અંકુશ (અથવા શુભ અને અશ)
રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર્ય-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં જે નીચે મુજબ ઉલ્લેખ
છે તે મેં છાંદ્યો.

“શ્રીવત્સાસ્ત્રગ્ય જ્ઞાનવી શશિનિમા માતૃજિર્જિવાદ્યમ્

શ્યામં કૃત્સ્નમ્ કટાક્ષણપુતં સત્સ્વમ્ હરં વક્ષિત્વમ્ ।

માતૃં વક્ષિત્વમ્ હરેભ વરદેનાલકૃતં વિદ્યતી

પૂજાર્યાં સર્વકલં મિહન્તુ કલુષં વિષ્વવ્રતસ્વામિનઃ ॥”—સર્ગૈક૦

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि

पर्जन्यदानवसुपूज्य ! सुतानवानि ।

त्वन्नाम तानि जनयन्ति जना जपन्तः

पर्जन्यदान ! 'वसुपूज्य' सुतानवानि ॥ ૪૫ ॥

—વસન્તં.

વિવરણમ્

हे वसुपूज्यसुत !—वासुपूज्यजिन ! त्वन्नाम—तवाभिधानं जपन्तो—ध्यायन्तो जना—लोकाः तानि पापानि जनयन्ति—निष्पादयन्ति । तानि कीदृशानि ? सुतानवानि—अतिकृशानि । पर्जन्यो—जीमूतः तद्द्रु दानं—वितरणं यस्य तत्सं० । तानि कानि ? यानि एनांसि—पापानि जगति—विश्वे भ्रमणार्जितानि—भ्रमणेन उपार्जितानि सन्ति । एनांसि किं० अनवानि—पुरातनानि । पर्जन्या—इन्द्रा दानवा—असुराः तेषां सुपूज्यः—अतिश्रयेन अर्चनीयः तत्सं० ॥ ૪૫ ॥

અન્વયઃ

યાનિ અ-નવાનિ એનાંસિ જગતિ ભ્રમણ-અર્જિતાનિ (સન્તિ), તાનિ પર્જન્ય-દાનવ-સુ-પૂજ્ય ! પર્જન્ય-દાન ! ' વસુપૂજ્ય '—સુત ! ત્વત્-નામ જપન્તઃ જનાઃ સુ-તાનવાનિ જનયન્તિ ।

શીખરાર્થ

एनांसि (मू० एनस्)=पापे।

यानि (मू० यद्)=ये.

जगति (मू० जग्त्)=दुनियाમાં.

भ्रमणार्जितानि=परिभ્રમણથી ઉપાર્જન કરેલ.

पर्जन्य=ઈન્દ્ર, સુર-પતિ.

सु=અત્યંતતાવાચક અભ્યય.

पर्जन्यदानवसुपूज्य ! =હે ઈન્દ્ર અને દાનવોના અતિશય પૂજનીય !

तानव=પાતળું.

सुतानवानि=અત્યંત પાતળાં.

नामन्=નામ.

त्वन्नाम=તારૂં નામ.

जनयन्ति (घा० जन्)=બનાવે છે.

जनाः (मू० जन)=લોકો.

जपन्तः (मू० जपत्)=જાપ કરનારાઓ.

पर्जन्य=મેઘ.

पर्जन्यदान ! =મેઘસમાન છે ત્યાગ જેનો ઓવા ! (સં०)

वसुपूज्य=વસુપૂજ્ય (રાજા), બારમા તીર્થ-કરના પિતા.

सुत=પુત્ર.

वसुपूज्यसुत ! =હે વસુપૂજ્યના પુત્ર, હે વાસુ-પૂજ્ય (ત્યાગી) !

अनवानि (मू० अनव)=પુરાતન, પુરાણાં.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીની સ્તુતિ—

“હે સુર-પતિઓના તેમજ અસુરોના અતિશય પૂજનીય (જ્યા-પુત્ર) ! જોનો એક સમાન સાત છે એવા (અર્થાત્ જેમ એક થયેછ રીતે જળની વૃદ્ધિ કરે છે, તેમ એકઠક રીતે એક વર્ષ પર્યંત સુવર્ણાદિકતું ચાચકાને દાન દેનારા એવા હે બારમા તીર્થંકર) ! હે વસુપૂજ્ય (પૃથ્વીપતિ)ના પુત્ર (વાસુપૂજ્ય સ્વામી) ! જેપુરાણાં પાપોનું જગત્ને વિષે પતિજનમ્ કરવા વડે ઉપાર્જન થયું હતું, તે (ગાદ) પાપોને તારા નામને બધ જપનારા જનો અતિ-શય પાતળાં બનાવી દે છે (અર્થાત્ તેનો પળમાં વિનાશ કરે છે).”—૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર—

શ્રીવાસુપૂજ્ય સ્વામીનાં પૃથક્ ચરિત્રો પણ લખાયેલાં છે. જેમકે એક ચરિત્ર તો પ્રાકૃત ભાષામાં ચંદ્રપ્રભે ૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણનું રચ્યું છે, જ્યારે ૬૪ પંચાત્મક એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વર્ધમાને રચ્યું છે. વળી શ્રીવાસુપૂજ્ય-ચરિત્ર પદ્યમાં ‘જૈનધર્મપ્રસારકસભા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * * *

જિનરાજ્યા ધ્યાનમ્—

ધ્યાનાન્તરે ધરત ધોરણીમીશ્વરાણાં

વાચંયમા ! મરણદામિતમોહનાશામ્ ।

દત્તેહિતાં મગવતામુપકારકારિ—

વાચં યમામરણદામિતમોહનાશામ્ ॥ ૪૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે વાચંયમા !—શ્રુતયઃ ! યૂયં મગવતાં ધોરણિ—જિનરાજીં ધ્યાનાન્તરે—ધ્યાનમધ્યે ધરત । મગવતાં કિં૦ ? ફૈશ્વરાણાં—પ્રખ્યાણામ્ । ધોરણિ કિં૦ ? મરણદો—નિધનપદો યોગ્યિતઃ—પ્રચુરો મોહો—મોહનીયકર્મ તસ્ય નાશો—વિનાશો યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? દત્તં—પદત્તં ર્દિહિતં—વાચ્છિતં યયા તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? ઉપકારકારિણી—ઉપકૃતકારિણી વાચ્—વાણી યસ્યાઃ તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? યમઃ—વશસ્ત્વં આમો—રોમો રણઃ—કલ્હિઃ તાન્ ઘતીતિ તામ્ । તથા પુનઃ કિં૦ ? ઇતાં—શુક્તા મોહનસ્ય—સુરતસ્ય આશ્વા—વાચ્છા યયા તામ્ ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) વાચંયમાઃ ! ઈશ્વરાણાં મગવતાં મરણ-વ-અમિત-મોહ-નાશાં, વૃક્ત-ઈહિતાં, ઉપકાર-કારિન્-વાચં, યમ-આમ-રણ-વાં, હત-મોહન-આશાં ધોરાણિં ધ્યાન-અન્તરે ચરત ।

શીખડાર્થ

ધ્યાન=ધ્યાન.

અન્તર=અંદર, મધ્ય.

ધ્યાનાન્તરે=ધ્યાનમાં.

ચરત (વાં વૃ)=તમે ધરજો.

ધોરાણિ (મૂં ધોરાણિ)=પરંપરાને.

ઈશ્વરાણાં (મૂં ઈશ્વર)=પ્રભુઓની.

વાચંયમાઃ ! (મૂં વાચંયમ)=હે મુનિઓ !

મરણ=મરણ.

નાશ=વિનાશ.

મરણવામિતમોહનાશાં=મરણ અર્પણ કરનારા
એવા નિઃસીમ મોહનો નાશ છે જેથી એવી.

ઈહિત=વાંછિત, અભિલાષા.

વૃક્તેહિતાં=પરિપૂર્ણ કર્યા છે વાંછિતોને જેણે એવી.

મગવતાં (મગવત)=મગવાનોની.

ઉપકાર=ઉપકાર.

કારિન્=કરનાર.

ઉપકારકારિવાચં=ઉપકાર કરનારી છે વાણી
જેની એવી.

યમ=મૃત્યુ.

યમામરણવાં=મૃત્યુ, રોગ અને લડાઇનો નાશ
કરનારી.

હત (વાં હ)=ગયેલ.

આશા=ઇચ્છા, વાંછા.

હતમોહનાશાં=ગઇ છે મૈથુનની ઇચ્છા જેની
એવી.

સ્તોકાર્થ

જિન-શ્રેણિનું ધ્યાન—

“ મરણ પ્રાપ્ત કરાવનારા એવા નિઃસીમ મોહનો (અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો) નાશ કરનારી એવી, વળી (યાચકાનાં) વાંછિતોને જેણે પરિપૂર્ણ કર્યા છે એવી, તથા વળી જેની વાણી ઉપકાર કરનારી છે એવી, તેમજ મૃત્યુ, વ્યાધિ અને સંઆમનો સંહાર કરનારી એવી તેમજ વળી જેની મૈથુનની અભિલાષા જતી રહી છે (અર્થાત્ નષ્ટ થઈ છે) એવી ઈશ્વર ભગવાનોની શ્રેણિનું હે મુનિઓ ! તમે ધ્યાન ધરજો.”—૪૬

સ્પષ્ટીકરણ

ભગવાન્ એટલે શું ?—

‘ભગવાન્’ એટલે ‘ભગથી યુક્ત’. આ ‘ભગ’ શબ્દના ચૌદ અર્થો થાય છે. આ સંબંધમાં નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે.

“ ભગોડર્કજ્ઞાનમાહાત્મ્ય-યસોવૈરાગ્યસુક્તિહુ ।
રૂપવીર્યપ્રયત્નેદ્વજા-પ્રીત્યર્થૈશ્વર્યયોનિહુ ॥ ”

અર્થાત્ 'ભગ' શબ્દના (૧) સૂર્ય, (૨) જ્ઞાન, (૩) મોહાત્મ્ય, (૪) કીર્તિ, (૫) વૈરાગ્ય, (૬) સુજિતિ, (૭) રૂપ, (૮) વીર્ય, (૯) પ્રયત્ન, (૧૦) ઈચ્છા, (૧૧) શ્રી, (૧૨) ધર્મ, (૧૩) ઐશ્વર્ય અને (૧૪) યોગિ એમ ચૌદ અર્થો થાય છે, પરંતુ અત્ર સૂર્ય અને યોગિ સિવાયના અર્થો ઘટી શકે છે.

મોહ—

જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે કર્મ એ એક પ્રકારનું આત્માના અસલ સ્વરૂપને આચ્છાદિત કરનારું પુદ્ગલ (અણુવ પદાર્થ) છે. કર્મના પ્રકૃતિની (સ્વભાવની) અપેક્ષાએ પાડવામાં આવેલા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય, વેદનીય, નામ, ગોત્ર, આયુષ્ય અને અન્તરાય એમ આઠ વિભાગો પૈકી મોહનીય કર્મ એક વિભાગ છે. સામાન્યતઃ મોહનીય શબ્દનો અર્થ મોહ ઉપજાવનાર થાય છે, તેમ પ્રસ્તુતમાં પણ કલત્ર, પુત્ર, મિત્ર વિગેરે ઉપર મોહ ઉત્પન્ન કરાવનાર આ કર્મ છે. આ કર્મને વશ થયેલો પ્રાણી કાર્યાકાર્યોના કે હિતાહિતનો વિચાર કરી શકતો નથી. મદિરાનું પાન કરવાથી જેવી ઉન્મત્ત દશા પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પણ અતિશય ભયંકર દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર કોઈ પણ કર્મ હોય તો તે આ છે. આ કર્મના 'દર્શન-મોહનીય' અને 'ચારિત્ર-મોહનીય' એમ બે મુખ્ય પ્રકારો છે. તત્ત્વ-દૃષ્ટિને અર્થાત્ યથાર્થ શ્રદ્ધાનને અટકાવનારું એટલે કે ખરા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમાં યથાવિધ શ્રદ્ધા થવામાં વિઘ્નરૂપ કર્મ 'દર્શન-મોહનીય' કહેવાય છે, જ્યારે યથાર્થ ચારિત્ર યાને સંયમમાં બાધા ઉત્પન્ન કરનારું અર્થાત્ યથોચિત વર્તન નહિ થવા દેવામાં કારણભૂત કર્મ 'ચારિત્ર-મોહનીય' કહેવાય છે. આત્માને અધોગતિરૂપ ખાડામાં ઉતારનાર તરીકે આ કર્મ અત્ર ભાગ ભજવે છે. આઠે કર્મોમાં આ કર્મનું જોર અસાધારણ છે. તેની સ્થિતિ પણ સૌથી વધારે અર્થાત્ સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ (કાલ-વિશેષ) ની છે. છેક સર્વજ્ઞ બનવાની હદ સુધી આવી પહોંચેલાને પણ અર્થાત્ અગ્યારમા શુણ્-સ્થાનક સુધી જઈ પહોંચેલાને પણ નીચે ઉતારી મૂકનાર તરીકે આ કર્મ સુપ્રસિદ્ધ છે. એમાંજ એની બહાદુરી સમાયેલી છે.

વિશેષમાં આઠે કર્મોના નાશ આ મોહનીય કર્મનો નાશ થયા બાદજ થાય છે. અર્થાત્ મોહનીય કર્મનો વિનાશ થયા બાદ અંતર્મુહુર્ત કાળ વીત્યા પછી જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અન્તરાય કર્મોના સમકાલે નાશ થાય છે અને તેમ થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે. (અંતમાં બાકીનાં ચાર કર્મોના પણ ક્ષય થાય છે અને ત્યાર બાદ આત્મા સુક્તિ-નગરે જઈ પહોંચે છે.)

એ કહેવું વધારે પડતું નહિ ગણાય કે દર્શન-મોહનીયનો નાશ થવાથી નિર્મળ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર-મોહનીયનો નાશ થવાથી સંપૂર્ણ આદર્શ મય ચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે. એ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે કે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોનો ચારિત્ર-મોહનીયમાં અંતર્ભાવ થાય છે અર્થાત્ આ ચાર અંડાળોની ચોકડીનો ચારિત્ર-મોહનીય 'ચોરો' છે.

ઉપર્યુક્ત મોહના સ્વરૂપ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે આવેલ મોહ મનુષ્યને મરણાન્ત સ્થિતિએ પહોંચાડે તેમાં આશ્ચર્ય જેવું નથી.^૧

૧ મોહને વશ થયેલા પ્રાણીને કેવી કેવી વિડંબનાઓ ભોગવવી પડે છે, તેનો ખ્યાલ ઉપ્પમિતિ-ભવપ્રપંચ-કથા, વૈરાગ્ય-કદંપ-લતા, મોહ-પરાજય-નાટક ઇત્યાદિ ગ્રન્થો ભોવાથી સહજ અને સચોટ આવી શકશે.

જિનેશ્વરની વાણીનો પ્રભાવ—

આ શ્લોકમાં જિનેશ્વરની વાણીને ઉપકાર કરનારી કહેવામાં આવી છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે સર્વજ્ઞનાં—જિનેશ્વરનાં—વીતરાગનાં—રાગ-દ્વેષનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરેલાંના વચનથી કોઇને પણ તુકસાન થાય ખરૂં કે ? એવાં અમૃતમય વચનોમાં અપકારની ગંધ પણ કયાંથી હોય ? કદાચ જળ અગ્નિરૂપે પરિણમે, પરંતુ વીતરાગનાં વચનો તો અપકારકારક કદાપિ નીવડે નહિ.

* * * * *

શાસ્ત્રમહિમા—

સોડયં હિનસ્તિ સુકૃતી સમવાપ્ય શાસ્ત્ર—

વિદ્યાતરો ગવિ ભવં ભવતોદિ તારમ્ ।

શ્રોત્રૈર્વચોઽમૃતમધાદિહ સર્વભાવ—

વિદ્ ! યાતરોગવિભવં ભવતો દિતારમ્ ॥ ૪૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સોડયં સુકૃતી-પુણ્યવાન ભવં-સંસારં હિનસ્તિ-નિહન્તિ । કિં કૃત્વા ? સમવાપ્ય । કિં ? શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ-શાસ્ત્રજ્ઞાનબલમ્ । કસ્યા ? ગવિ-શ્રુતિ । શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ કિં ? ભવતોદિ-ભવવિનાશિ । પુનઃ કિં ? તારં-મનોહમ્ । સ કઃ ? યઃ સુકૃતી શ્રોત્રૈઃ-શ્રવણૈઃ ભવતો વચોઽમૃતં-સ્વદ્વાક્રમુધાં અધાત્-પિવતિ સ્મ । इह-લોકે સર્વે ભાવાઃ-પદાર્થાઃ તાન્ વેત્તીતિ તત્સં । વચોઽમૃતં કિં ? યાતો-ગતો રોગરૂપ(પો) વિભવઃ-સમ્પદ્ યસ્માત્ તત્ । પુનઃ કિં ? દિતં-છિન્નં આરં-વૈરિત્વદ્દં યેન તત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વયઃ

इह सर्व-भाव-विद् ! (यः) भवतः यात-रोग विभवं वित-आरं वचः-अमृतं श्रोत्रैः (इह) अधात, सः अयं सुकृती भव-तोवि, तारं शास्त्र-विद्या-तरः गवि समवाप्य भवं (इह) हिनस्ति ।

શાબ્દાર્થ

સઃ (મૂં તદ્)=તે.

અયં (મૂં હદમ્)=આ.

હિનસ્તિ (ધાં હિંસ)=નાશ કરે છે.

સુકૃતી (મૂં સુકૃતિય)=સારા કાર્ય કરનારો,
પુણ્યશાળી.

સમવાપ્ય (ધાં આપ્ય)=પ્રાપ્ત કરીને.

શાસ્ત્ર=શાસ્ત્ર, ધર્મનું પવિત્ર પુસ્તક.

વિદ્યા=જ્ઞાન.

તરસ=અળ.

શાસ્ત્રવિદ્યાતરઃ=શાસ્ત્રના જ્ઞાન-અલને.

ગવિ (મૂં ગો)=પૃથ્વીને વિશે.

ભવં (મૂં ભવ)=સંસારને.

તત્ત્વ=મશ કરવે.

મવતોવિ=મવનો વિનાશ કરનારા.

તારં (મૂં તાર)=મનોજ, મનોહર.

ઓઝે: (મૂં ઓઝ)=કળો વડે, કાનેથી.

વચસ્ત્=વચન.

વચોડ્યુત્ત્=વચનામૃતમ્, અમૃત સમાન વાણીને.

અષાત્ (ષાં ષા)=ધારણ કરતો હવે, પાન કરતો હવે.

હહ=લોકને વિષે, આ હુનિયામાં.

માશ=પદાર્થ.

સર્વમાશવિદ્ ! =હે સર્વ પદાર્થોને જાણનાર, સર્વજ્ઞ !

રોગ=આધિ, રોગ.

યાતરોગવિચર્વ=ગદ્ છે આધિરૂપી સંપત્તિ જેથી એવા.

વિત્ (ષાં વો)=કાપી નાખેલ, સંહાર કરેલ.

વિતારં=સંહાર કર્યો છે શત્રુ-સમૂહને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સર્વજ્ઞના શાસ્ત્રનો મહિમા—

“ હે લોકને વિષે સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારા ! જેથી વ્યધિરૂપી સંપત્તિ ગદ્ છે એવા (અર્થાત્ રોગના વિનાશક), તથા (આક્યન્તર) શત્રુ-સમૂહને જેણે સંહાર કર્યો છે એવા (અર્થાત્ દ્રોષાદિક શત્રુઓ ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરનારા એવા) આપના વચનામૃતનું જેણે કળો (રૂપી કથોલા) વડે પાન કર્યું, તે પુણ્યાત્મા ભવને ભેદનારા તેમજ મનોજ એવા શાસ્ત્રના જ્ઞાનનું બલ (આ પૃથ્વી ઉપર) મેળવીને સંસારનો નાશ કરે છે.”—૪૭

સ્પષ્ટીકરણ

સર્વજ્ઞની સત્તા—

આ શ્લોકથી સર્વજ્ઞનો આ પૃથ્વી ઉપર સંભવ છે અર્થાત્ મનુષ્ય પણ સર્વજ્ઞ બની શકે છે અને તેમ થતાં તે લોક-અલોકમાંના સમસ્ત પદાર્થોનો જ્ઞાતા બને છે એ વાતનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. અર્થાત્ આ ઉપરથી મીમાંસકો (જૈમિનીય દર્શનાનુયાયીઓ) ના અને ખાસ કરીને જૈમિનીય દર્શન-પુરુષુર કુમારિલભટ્ટના ‘ સમગ્ર વિશ્વમાં કોઈને પણ સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન હોઈ શકે નહિ ’ એવા અભિપ્રાયની સાથે જૈન દર્શન સંમત નથી એ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં એ પણ ઉમેરવું અનાવરયક નહિ ગણાય કે નૈયાયિકો મુક્તિ-અવસ્થામાં આત્માને સર્વજ્ઞ માનતા નથી, તે વાત પણ જૈન દર્શનને માન્ય નથી.

શ્લોક-સમીક્ષા—

આ શ્લોકના સંબંધમાં સર્વમાશવિદ્ની પૂર્વે જે હહ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે તેથી અને બીજું ઓઝે: એમ જણાવ્યન (નહિ કે દ્વિવચન) વાપર્યું છે તેથી આ શ્લોક દ્વિવિત છે એવી શંકા ઉપસ્થિત થાય છે. વધુ સ્પષ્ટ શબ્દમાં કહીએ તો આ પૃથ્વીને વિષે સર્વ જાણના જાણકાર એમ જે કહ્યું છે, તેથી શું અન્યત્ર પૃથ્વીની જહાર સર્વજ્ઞનો નિષેધ કર્યો છે વાડે એવો પણ પ્રશ્ન ઊઠે છે. આના પ્રત્યુત્તર તરીકે સમજવાનું કે હહ એટલે આ પૃથ્વીને વિષે એવો અર્થ કરવાથી જૈન દર્શનને બાધા આવતી નથી, કેમકે આ પૃથ્વી ઉપર પણ કાળા માથાનો માનવી સર્વજ્ઞ બની શકે છે, એવી આ દર્શનની માન્યતા છે. વિશેષમાં ‘ પૃથ્વી ’ શબ્દ ઉપર બાર મૂકવામાં આવે, તો તેથી પણ વાંધો

નથી; કેમકે મનુષ્ય ગતિ સિવાય અન્ય કોઈ પણ ગતિમાં (અરે દેવગતિમાં પણ) સર્વજ્ઞતાને સંભવ નથી (જોકે સિદ્ધિરૂપ પચમ ગતિમાં સર્વજ્ઞતાનો સંભાવ છે).

હવે જો ફ્રહ શબ્દનો અર્થ લોકને વિષે જોમ કરવામાં આવે, તો તે પણ ઇષ્ટ છે; કેમકે જૈન શાસ્ત્ર પ્રમાણે મુક્તાત્માઓ પણ લોકની બહાર અલોકમાં વસતા નથી. આથી સર્વજ્ઞની સત્તા આ લોકને વિષેજ રહેલી છે. પરંતુ ફ્રહ શબ્દનો અર્થ ‘સર્વમાવવિત્’ની સાથે વિચારવામાં આવે અર્થાત્ ‘આ લોકમાં રહેલા સર્વ પદાર્થોને જાણનાર’ જોમ કરવામાં આવે, તો એક અપેક્ષાએ તે કથન અસત્ય ઠરે; કેમકે સર્વજ્ઞ તો લોકલોકના જ્ઞાતા છે. પરંતુ અલોકમાં આકાશ સિવાય બીજો કોઈ પણ પદાર્થ નથી, એટલે લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોના જાણનારને ત્યાં કંઈ પણ વિશેષ જાણવાનું નહિ હોવાને લીધે સર્વજ્ઞને આ લોકમાં રહેલા સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારા જોમ કહેવામાં આવે, તો તે સર્વથા અસત્ય નથી.

‘ફ્રહ’ શબ્દનો અન્યથ ‘હિનસિ’ સાથે કરવામાં આવે તો તે પણ ન્યાયસંગત છે, કેમકે આ લોકમાંજ-તીર્થંગ-લોકમાં રહીનેજ ભવનો નાશ થઈ શકે છે. આ ઉપરાંત ‘ફ્રહ’નો પ્રયોગ ‘અજાત્’ સાથે કરવામાં આવે તો તેમાં પણ અડચણ નથી, કેમકે મોક્ષે ગયેલા પરમાત્માઓ ઉપદેશ આપતા નથી, પરંતુ આ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા કેવલજ્ઞાન પામેલા મનુષ્યો અને ખાસ કરીને તીર્થંકરો યથાયોગ્ય ઉપદેશ આપે છે.

હવે શ્રોત્રેઃ જ્યેષ્ઠે રૂપ વાપર્યું છે, તે સંબંધમાં વિચાર કરીએ. પ્રથમ તો એ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે કવિરાજ શ્રીસિદ્ધજીએ દિવાકરે રચેલા (ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિરૂપ) કલ્યાણમન્દિર-સ્તોત્રમાં ૪૨મા પદ્યમાં ‘મવદ્ભ્રમિસરોહણાં’ એ પદથી બહુ. વચનનો પ્રયોગ કર્યો છે એવી રીતે કવીશ્વર શ્રીશાંભન મુનિરાજે પોતે રચેલી સ્તુતિચતુર્વિંશતિકામાં ૬૧મા પદ્યમાં શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ કરતાં ‘પાર્વે’ પદ દ્વારા બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો છે. આથી કરીને મહાકવિઓએ દ્વિવચનને બદલે બહુવચનનો પ્રયોગ કર્યો હોવાથી અત્ર ‘શ્રોત્રેઃ’ થી શ્લોક દ્વિવિતજ છે એમ માનવું ઉચિત નથી. વળી ‘શ્રોત્ર’ શબ્દથી કર્ણરૂપ દ્રવ્યેન્દ્રિય ન સમજતાં ઉપયોગરૂપ ભાવેન્દ્રિય સમજવામાં આવે અથવા ‘શ્રોત્રદૃઢેઃ’ની માફક ‘શ્રોત્રેઃ’ શબ્દથી શ્રોત્રની શક્તિની અધિકતા સમજવામાં આવે તો તેથી પણ દોષનો પરિહાર સંભવે છે.

શાસ્ત્ર-વિચાર—

આ પદ્યમાં શાસ્ત્ર એ સંસારનો સંહાર કરનાર છે એમ જે કહ્યું છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે શાસ્ત્રનો અર્થ વિચારતાં એ વાત સ્પષ્ટ રીતે જોઈ શકાય છે. આ સંબંધમાં વાચકવર્થ ઉચ્ચારવાતિકૃત ‘પ્રથમ-રતિ’નાં નિમ્ન-લિખિત પદો દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“શાસ્ત્રિતિ વાર્યવિધિવિઙ્ગિ-ર્ષાતુઃ પાપમ્બલેડ્ગુશિષ્ટ્યર્થઃ ।

ઐકિતિ ચ પાલનાર્થે, વિનિશ્ચિતઃ સર્વશબ્દવિવામ્ ॥—આર્યા

યસ્માદ્ રામદ્વેષો-દ્વત્તચિન્તાન્ સમનુશાસ્તિ સદ્ધર્મે ।

સંત્રાયતે ચ દુઃસ્વા-ચ્છાન્નમિતિ નિષ્કલ્પયતે સઙ્ગઃ ॥”—આર્યા

—પદાંક ૧૮૬, ૧૮૭.

कुमारस्य श्वेतवर्णं शुभलङ्घनं चतुर्भुजं भक्त्युत्कृष्टवाग्व्यव-
 दंभैर्गवाणि नकुलवर्तुन्युक्तवामाग्रे चिति । A. १०५५

प्र-०६३:०१ श्यामवर्णो अशक्तो चतुर्भुजो शङ्खदन्तिभुजः
 दक्षिणैर्भुजो रथगतमुक्तवामाग्रे चिति ।

અર્થાત્—આકરણવેત્તાઓએ ‘શાસ્ત્ર’ ધાતુને અનુશાસન (શિક્ષા)નો અર્થ વાચક ગણ્યો છે અને ‘ત્રૈ’ ધાતુને સર્વ શબ્દવેત્તાઓએ પરિપાલનના અર્થમાં નિશ્ચિત કર્યો છે. જેથી કરીને રાગ-દ્વેષથી ઉદ્ધત મનવાળા અનેલાને સદ્ધર્મને વિષે રૂઢી રીતે અનુશાસન કરે છે અને દુઃખમાંથી સમ્યક્ પ્રકારે મુક્ત કરે છે, તેથી કરીને શાસ્ત્રકારો તેને ‘શાસ્ત્ર’ કહે છે. આ ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે જે ‘શાસ્ત્ર’ એ નામને ખરેખર લાયક હોય, તેનો અભ્યાસ કરવાથી સંસારને છેલ્લી સલામ ભરી દેવાનો વારો આવે, તેમાં શી નવાઈ ?

* * * *

ચળ્લાવેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

મક્તયા યયા યતિગણઃ સમપૂજિ મિત્ત—

ચળ્લેતિકોઽમલકલે ! વરશોમનામે ! ।

પળ્લામલ્લખિલ્લતત્તામં ઘટયાઽઽશુ પુંસાં

‘ચળ્લે’ ! ઽતિકોમલકલેવરશોમનામે ! ॥ ૪૮ ॥ ૧૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે ચળ્લે !—ચળ્લાદેવિ ! ત્વં પુંસાં-નૃણાં પળ્લા-ચિયં આશુ-સ્રીર્મં ઘટય-નિષ્પાદય । પળ્લાં કિં૦ ? અલ્લખિલ્લતત્તામં-અતિપૂર્ણમ્ । (દેવિ ! કિં૦ ?) અતિકોમલસ્ય-અતિસુકુમાલસ્ય કલેવરસ્ય-વપુષઃ શોભના-કાન્તા આભા-શ્રીર્યસ્યાઃ તત્સં૦ । સા કા ? યયા-દેવ્યા યતિગણઃ-સાધુસઙ્ગઃ સમપૂજિ-પૂજિતઃ । કયા ? મક્તયા । યતિગણઃ કિં૦ ? મિત્તા-દારિતા ચળ્લા-કર્કશા ર્હતિઃ-ઉપ્પલ્લવો યેન સઃ । (દેવિ ! કિં૦ ?) અમલા-વિશદા કલા યસ્યાઃ તત્સં૦ । વરા-મુરુયા શોભા-રાદા યસ્યાઃ ર્હન્ નાભિર્યસ્યાઃ તત્સં૦ ॥ ૪૮ ॥

અન્વયઃ

યયા મિત્ત-ચળ્લ-ર્હતિ-કઃ યતિ-ગણઃ મક્તયા સમપૂજિ, (સા ત્વં) અમલ-કલે ! વર-શોમ-નામે ! અતિ-કોમલ-કલેવર-શોભન-આમે ! ચળ્લે ! પુંસાં અ-લ્લખિલ્લ-તત્તામં પળ્લાં આશુ ઘટય ।

શીખદાર્થ

મક્તયા (મૂં મકિ) = ભક્તિપૂર્વક, ઉપાસના સહિત.

યયા (મૂં યઃ) = જેથી.

યતિ = સાધુ, મુનિ.

યતિગણઃ = સાધુઓનો સમુદાય, મુનિ-વર્ગ.

સમપૂજિ (ધાં પૂજ) = પૂજાયો.

મિત્ત (ધાં મિત્) = વિહારણ કરેલ.

મિત્તચળ્લેતિકાઃ = વિહારણ કર્યું છે પ્રત્યક્ષ ઉપ-દ્રવ્યનું જેણે એવા.

અમલ=અવિદ્યમાન છે એક જેને વિષે એવા,
નિર્મળ.

કલ્પા=કળા.

અમલકલ્પે=નિર્મળ છે કળા જેની એવી! (સં.)

શોભા=કાન્તિ.

નાભિ=નાભિ, ડ્ર'ટી.

વરશોભનામે !=ઉત્તમ, છે શોભા જેની નાભિની
એવી! (સં.)

પળ્લાં (મૂં પળ્લાં)=મતિને, બુદ્ધિને.

અલ્પચિન્તિતતાં(મૂંઅલ્પચિન્તિતતાં)=સર્વથા સંપૂર્ણ.

વટય (વાં વટ) =કર, બનાવ.

પુંસાં (મૂં પુંસ) =મનુષ્યોની.

ચળ્લે ! (મૂં ચળ્લા) =હે ચણ્ડા (દેવી)!

કોમલ=મૃદુ, કોમળ.

કલેવર=દેહ, શરીર.

શોભન=સુંદર.

અતિકોમલકલેવરશોભનામે !=જેના અતિશય

સુકોમલ શરીરની શોભનીય શોભા છે
એવી! (સં.).

સ્તોકાર્થ

ચણ્ડા દેવીની સ્તુતિ—

“ પ્રચણ્ડ ઉપદ્રવોના જણે વિનાશ કર્યો છે એવા મુનિ-વર્ગની જણે ભક્તિપૂર્વક
સેવા કરી, તે તું, હે નિર્મલ કલાવતી ! જેની નાભિની શોભા ઉત્તમ છે એવી હે (દેવી) !
જેના સુકોમલ શરીરની શોભા સુશોભિત છે એવી હે ચણ્ડા ! મનુષ્યોને સર્વથા સંપૂર્ણ
મતિ આપ.”—૪૮

સ્પષ્ટીકરણ

ચણ્ડા દેવીનું સ્વરૂપ—

ચણ્ડા દેવી એ બારમા તીર્થંકર શ્રીવાસુપૂજનની શાસન-દેવી છે. એનું બીજું નામ
પ્રવરા છે. એનો વર્ણ શ્યામ છે અને અશ્વ એ એનું વાહન છે. એને પશુ ચાર હાથ છે. એના
જમણા બે હાથમાં વરદ અને શક્તિ છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં તો પુષ્પ અને ગદા છે.
આ પ્રમાણે પ્રવચન-સારોહ્યારમાં આપેલા ચણ્ડા દેવીના સ્વરૂપના ઉપર નીચેના સ્તોક
પશુ પ્રકાશ પાઠે છે:—

“ જ્યાંમા તુરગાસના ચતુર્વૈઃ કરયોર્વક્ષિણયોર્વરં ચ શક્તિમ્ ।

વૃક્ષતી કિલ વામયોઃ પ્રસૂનં સુગન્ધા સા પ્રવરાડ્વતાશ્ચ ચળ્લા ॥ ”

—આચાર્ય ૧૫ ત્રાંક ૧૭૭.

१३ श्रीविमलनाथजिनस्तुतयः

अथ श्रीविमलनाथस्य स्तुतिः—

सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव—

देवे हितं सकमलं 'विमलं' विभासि ।

आनर्च यो जिह्वरं लभते जनौघो

देवेहितं स कमलं विमलं विभासि ॥ ४९ ॥

—सप्तमः०

विवरणम्

स जनौघः कं—मुखं लभते—प्राप्नोति । अलं—अत्यर्थम् । कं किं० ? देवैः ईहितं—काङ्क्षितम् । पुनः किं० ? विमलं—निर्मलम् । पुनः किं० ? विभासि—शोभनशीलम् । स कः ? यो जिनवरं आनर्च—अर्चति स्म । जिनवरं किं० ? विमलं—विमलनाथनामानम् । पुनः किं० ? गतं—प्राप्तम् । क्व ? सिंहासने—हेमपीठे । सिंहासने किं० ? उपान्ते—निकटे समेताः—समागताः देवदेवा—इन्द्रा यत्र तस्मिन् । जिनवरं किं० ? हितं—हितकारिणम् । पुनः किं० ? सह कमलैः वर्तते यस्तं, यद्वा सश्रीकम् । सिंहासने किं० ? विशिष्टा भा—प्रभा यस्य तस्मिन् ॥ ४९ ॥

अन्वयः

यः जन-ओघः उपान्त-समेत-देव-देवे विभासि सिंहासने गतं हितं स-कमलं 'विमलं' जिन-वरं आनर्च, सः देव-ईहितं विमलं विभासि कं अलं लभते ।

शब्दार्थः

सिंहासने (मू० सिंहासन) = सिंहासनने विधे.

गतं (मू० गत) = प्राप्त.

उपान्त = समीप, निकट.

समेत (घा० इ) = आवेल.

देव = देवता.

देवदेव = देवना राजा, ईश्वर.

उपान्तसमेतदेवदेवे = समीपमां आवेल.

इ इन्द्रा.

हितं (मू० हित) = हितकारिणी.

कमल = कर्मण.

सकमलं = (१) कर्मण सहित; (२) लक्ष्मीयुक्त.

पुत्र.

विमलं (मू० विमल) = विमल (नाथ) ने.

भास = प्रगल्भ.

विभासि = विमल प्रगल्भ के रूप में प्रगल्भ.

आनर्च (क० अर्च) = पूजा करी, आर्चन कर्तुं.

यः (मू० यत्) = ये.

जिनवरं (मू० जिनवर) = तीर्थकर ने.

લમતે (લાં લમ્)=મેળવે છે, પામે છે.

જનૌષઃ=જનોનો સમુદાય.

વૈવેહિતં=દેવોએ ઈચ્છેલ.

કં (મૂં ક)=મુખને.

અલં=અત્યંત.

વિમલં=જેવો રહ્યો છે મેલ જેમાંથી એવા,
નિર્મેળ.

વિમાસિ (મૂં વિમાસિવ)=હેલીપ્યમાન,
તેજસ્વી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવિમલનાથની સ્તુતિ—

“ જની સમીપમાં (૬૪) સુરેન્દ્રો (સેવાર્થે) આગ્યા છે એવા તેમજ વળી વિશેષતઃ પ્રકાશમાન એવા સિંહાસનને પ્રાપ્ત થયેલા (અર્થાત્ તેના ઉપર બેસનારા) એવા, તથા વળી કલ્યાણકારી તેમજ (દેવરચિત નવ) કમળોથી યુક્ત [અથવા (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીથી યુક્ત] એવા વિમલ જિનેશ્વરની જે જન-સમાજે પૂજા કરી (અને કરે છે), તે જન-સમૂહ સુરોને (પણ) અશીષ્ઠ તેમજ નિર્મેળ તથા સુપ્રકાશમય એવા મુખને સંપૂર્ણતઃ પામે છે.”—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીવિમલનાથ-ચરિત્ર—

૫૩૫૦ શ્લોક પ્રમાણુનું વિમલ-ચરિત્ર જ્ઞાનસાગરે સ્પૃં છે.

* * * * *

તીથકરાણા સ્તુતિઃ—

તે મે હરન્તુ વૃજિનં ભવતાં નિયોગા—

યેઽનર્થદં ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ।

તીર્થાધિપા વરદમં દધિરે દયાયા

યેઽનર્થદમ્ભવિરતિપ્રિયદા નદીનાઃ ॥ ૫૦ ॥

—વસન્ત.

વિવરણમ્

તે જિનાઃ મે-મમ વૃજિનં-પાપં હરન્તુ-નાશયન્તુ । વૃજિનં કિં ? અનર્થદં-અનર્થપ્રદમ્ ।
કવ ? નિયોગાયે-આજ્ઞાલાભે । કેપા ? ભવતાં-પુષ્પાકમ્ । તે કિં ? ભવિનાં-પ્રાણિનાં રતિપ્રિયદાઃ—
સુખવાઙ્ચિતપદાઃ । પુનઃ કિં ? નદીનાઃ—ન વિલસાઃ । તે કે ? યે તીર્થાધિપા વરદમં-પ્રધાનશ્વમં
દધિરે-ધરન્તિ સમ । યે કિં ? નદીનાઃ—સમુદ્રાઃ । કસ્યાઃ ? દયાયાઃ—કૃપાયાઃ । પુનઃ કિં ?
અનર્થાનાં-નિર્ગ્રન્થાનાં દમ્ભઃ—કૂટં વિશિષ્ટો રતિપ્રિયઃ—કન્દર્પઃ તૌ ઇચ્છન્તીતિ તથા ॥ ૫૦ ॥

અન્વયઃ

એ વ્યાયાઃ નવી-દનાઃ અનર્થ-વૃક્ષ-વિ-રતિ-પ્રિય-દ્વાઃ તીર્થ-અધિપાઃ વર-વૃક્ષં વૃષ્ટિ, તે મવિવ-રતિ-પ્રિય-દ્વાઃ, નવીનાઃ ભવતાં નિયોગ-આયે અનર્થ-વં મે વૃજિનં હરન્તુ ।

શીખરાર્થ

હરન્તુ (વા૦ હ)=હરે, નાશ કરે.

વૃજિનં (મૂ૦ વૃજિન)=પાપને.

ભવતાં (મૂ૦ ભવત)=આપની.

નિયોગ=આરા, આદેશ.

નિયોગાયે=આજ્ઞાના લાભને વિષે.

અનર્થ=અનિષ્ટ, અધર્મ.

અનર્થવં=અનિષ્ટકારી.

મવિવ=સંસારી.

રતિ=સુખ.

પ્રિય=અભીષ્ટ, વાંછિત.

મવિરતિપ્રિયવાઃ=સંસારીઓને સુખ અને વાંછિત દેનારા.

ફીન=(૧) કંઠાળ, હરિદ્ર; (૨) સત્વથી રહિત.

નવીનાઃ=સત્ત્વ સહિત.

અધિપ=સ્વામી, પ્રભુ.

તીર્થાધિપાઃ=તીર્થકરે.

વૃક્ષ=ઉપશમ.

વરવૃક્ષં=ઉત્તમ ઉપશમને.

વૃષ્ટિ (વા૦ વા)=ધારણ કર્તૃ.

વ્યાયાઃ (મૂ૦ વ્યા)=દયાના, અતુકરૂપાના.

અનર્થ=અવિધમાન છે દ્રવ્ય જેને વિષે એવા,

નિર્ઘય.

વૃક્ષ=કપટ.

વિ=વિશેષતાવાચક શબ્દ.

રતિ=કામદેવની પત્ની.

પ્રિય=પતિ.

રતિપ્રિય=રતિનો પતિ, કામદેવ, કંઠર્પ.

અનર્થવૃક્ષમવિરતિપ્રિયવાઃ=નિર્ઘ-ન્યના કપટ

તેમજ વિશિષ્ટ કંઠર્પનો નાશ કરનારા.

નવી=નદી, સરિતા.

નવીનાઃ=નદીના નાથો, સાગરો.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરેની સ્તુતિ—

“દયાના સાગરો (સમાન) એવા તેમજ નિર્ઘ-ન્યના કપટ તથા વિશિષ્ટ કંઠર્પના વિનાશક એવા જે તીર્થ-પતિઓએ ઉત્તમ ઉપશમને ધારણ કર્યો, તે સંસારી (જીવો)ને સુખ અને વાંછિત અર્પણ કરનારા તેમજ દીનતાથી રહિત એવા (તીર્થકરે) આપની આજ્ઞાના લાભને વિષે અનર્થ (ઉત્પન્ન) કરનારા (અર્થાત્ આપની-તીર્થકરની આજ્ઞા નહિ પાળવા દેનારા) એવા આરા પાપનો પ્રણાશ કરે.”—૫૦

* * * * *

પ્રવચનપ્રશંસા—

દૂરીભવન્ ભવભૃતાં પૃથુ સિદ્ધિતૌષ્ઠં
સિદ્ધાન્તરામ ! નય મા નયમાલયાનામ્ ।

યં ત્વાં બમાર હૃદયે શમિનાં સમૂહઃ

સિદ્ધાન્ત ! રામનયમાનયમાલયાનામ્ ॥ ૫૧ ॥

—વસન્ત ૦

विवरणम्

हे सिद्धान्तः—सिद्धान्तः । स त्वं भव-सिद्धिसौख्यं सुखिवाचकं नव-नवम् । त्वं किं
 कुर्वन् ? दूरीभवन्-दूरे तिष्ठन् । केषां ? भवभूता-संस्कारिणाम् । सिद्धिसौख्यं किं ? पृथु-विशालम् ।
 भवभूतां किं ? नयप्रभं-नयप्रभं नास्ति लय-एकतामयता येषां तेषाम् । सिद्धो-
 निषिद्धः अन्तरागः-आन्तररोगो येन तत्सं० । स कः ? यं त्वां शमिन् सप्सूः-साधुसह-
 हृदये-चित्ते बभाह-दृष्टौ । शमिन् किं ? रामा-रम्या नयाः-सप्त नयाः नान-पूजा यमा-
 प्रलयि तेषां व्याख्यात-मन्त्रिणाम् ॥ ५१ ॥

अन्वयः

(हे) सिद्ध-अन्तर-आम ! सिद्ध-आम ! यं त्वां राम-नय-मान-यम-आलयाणां शमिन,
समूहः हृदये वभार, (क त्वं) नय-आ-अ-लयाणां भव-भृतां दूरीभवत् दृष्टुं सिद्धि-सौख्यं
मा नय ।

शुभार्थ

दूरीमन्त्र (मू० दूरीमन्त्र) = दूरी मन्त्रो ५३०.

पुस्तक-निर्देश.

સૌધ=મહેલ.

सिद्धिसौधं=भुक्तिरूपी भंडेल प्रति.

સિદ્ધ (ધા૦) = નિષેધ કરેલ.

સિદ્ધાન્તરામ ! = નિષેધ કયો છે આશ્ચર્યનાર
સાગેરને નેણે જોવા ! (સં.)

વિદિતાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સા કલ્પવલ્લિરિવ વોડ્તુ સુરી સુસ્વાય

રામાસુ માસિતતમા 'વિદિતા'મિતાસુ ।

શ્રેણીષુ ચા ગુણવતાં કરુણાં સરાગા

રામા સુમા સિતતમા વિદિતામિતાસુ ॥ ૫૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સત્ત્વ વિદિતામશ્ત્રી સુરી-દેવી વો-યુષ્માકં સુસ્વાય-સ્વર્પણે અસ્તુ । ઇવ-યથા કલ્પવલ્લિઃ સુસ્વાય ભવતિ । સા કિંવિશિષ્ટા ? રામાસુ-સ્ત્રીષુ માસિતતમા-ક્ષતિશોભિતા । રામાસુ કિં૦ ? અમિતાસુ-ભૂયસ્સુ । સા કા ? યા સુરી ગુણવતાં-ગુણિનાં શ્રેણીષુ-રાજીષુ સરાગા-રાગવતી વર્તતે । શ્રેણીષુ કિં૦ ? હતાસુ-પ્રાપ્તાસુ । કાં ? કરુણાં-કૃપામ્ । કરુણાં કિં૦ ? વિદિતાં-મતીતામ્ । યા કિંવિશિષ્ટા ? રામા-રમણીયા । પુનઃ કિં૦ ? સુમા-સુપ્રમા । પુનઃ કિં૦ ? સિતં-નિયન્ત્રિતં તમો-દૃઢિનં યયા સા ॥ ૫૨ ॥

અન્વયઃ

યા રામા સુ-મા સિત-તમાઃ વિદિતાં કરુણાં હતાસુ ગુણવતાં શ્રેણીષુ સ-રામા (વર્તતે), સા અમિતાસુ રામાસુ માસિત-તમા 'વિદિતા' સુરી કલ્પ-વલ્લિઃ ઇવ ચઃ સુસ્વાય અસ્તુ ।

શીખદાર્થ

કલ્પવલ્લિઃ (મૂં કલ્પવલ્લિ)=કલ્પલતા.
વઃ (મૂં યુષ્મદ્)=તમારા.
સુસ્વાય (મૂં સુલ)=સુખને માટે.
રામાસુ (મૂં રામા)=રમણીઓને વિષે.
માસિતતમા=અત્યંત શોભતી.
વિદિતા=વિદિતા (દેવી).
અમિતાસુ (મૂં અ-મિતા)=અનેક, નિઃસ્ત્રીમ.
શ્રેણીષુ (મૂં શ્રેણી)=પંક્તિઓને વિષે.

ગુણવતાં (મૂં ગુણવત્)=શુદ્ધીઓની.
કરુણાં (મૂં કરુણા)=કૃપાને.
સરાગા=રાગવતી, રાગિણી.
સુમા=સુંદર છે પ્રભા જેની ઓવી.
તમસઃ=પાપ.
સિતતમાઃ=આંધી રાખું છે પાપને જેણે ઓવી.
વિદિતાં (મૂં વિદિત)=પ્રસિદ્ધ.
હતાસુ (મૂં હતા)=પ્રાપ્ત થયેલ.

શ્લોકાર્થ

વિદિતા દેવીની સ્તુતિ—

“ રમણીય તેમજ અતિશય પ્રભાવાળી, તથા જણે પાપોને નિયન્ત્રિત કર્યા છે એવી જ (દેવી) પ્રસિદ્ધ કૃપાને પ્રાપ્ત થયેલા એવા ગુણી (જનો)ની પંક્તિઓને વિષે રાગી છે, તે અનેક રમણીઓને વિષે (લાવણ્યે કરીને) અત્યંત દેહીપ્રમાન એવી વિદિતા દેવી કદપલતાની જેમ (હે બન્ધ-લોક !) તમારા મુખને અર્થે થાઓ. ”—૫૨

સ્પષ્ટીકરણ

વિદિતા દેવી—

તેરમા તીર્થકર શ્રીવિમલનાથની શાસન-દેવીનું નામ વિદિતા છે, એને વિજયાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે, એનો હરિત વર્ણ છે, વળી એનું આસન પદ્મ છે. એને પણ ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં બાણ અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તો ધનુષ્ય અને નાગ છે. આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૬)માં પણ આ દેવીનું સ્વરૂપ આ-લેખેલું છે. આ રહ્યો તે શ્લોક—

“ વિજયાઽમ્બુજગા ચ વેદ્વાહુઃ

કનકાભા કિલ વક્ષિણદ્વિપાણ્યોઃ ।

શરપાશધરા ચ વામપાણ્યો—

વિદિતા નામધનુર્ધરાઽવતાદ વઃ ॥ ”

૧૪ શ્રીઅનન્તજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅનન્તનાથસ્ય પ્રાર્થના—

પ્રજ્ઞાવતાં તનુ તમસ્તનુતામનન્ત—

માયાઽસમેતપરમોહમલો ભવન્તમ્ ।

સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! મહતામનન્ત !

માયાઽસમેત ! પરમોહમલોભવન્તમ્ ॥ ૫૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે સ્યાદ્વાદિનામધિપતે ! અનન્ત !—અનન્તજિન ! ત્વં પ્રજ્ઞાવતાં—વિદુષાં તમસ્તનુતાં—પાપ-
કૃષ્ણતાં તનુ—વિસ્તારય । નારિત અન્તસ્ય—મરણસ્ય મા—લક્ષ્મીઃ તસ્યા આયો—લાભો यस્ય તત્સં ૦ ।
ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? અસમા—અસાધારણા ઇતા—ગતાઃ પરે—ચૈરિણો મોહો—મૌઢ્યં મલશ્ચ—પાપં યસ્માત્
સઃ । પ્રજ્ઞાવતાં કિં કુર્વતાં ? મહતાં—અર્ચયતામ્ । કં ? ભવન્તં—ત્વામ્ । માયયા—દ્રુમ્ભેન
અસમેતો—રહિતઃ તત્સં ૦ । ભવન્તં કિં ૦ ? પરમઃ—પ્રશસ્યઃ ઝહઃ—તર્કો यस્ય તમ્ । પુનઃ કિં ૦ ?
અલોભવન્તં—લોભવર્જિતમ્ ॥ ૫૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અન્—અન્ત—મા—આય ! સ્યાદ્વાદિનાં અધિપતે ! માયા—અ—સમેત ! ‘અનન્ત !’ અસમ—
હત—પર—મોહ—મલઃ (ત્વં) પરમ—ઝહઃ અ—લોભ વન્તં ભવન્તં મહતાં પ્રજ્ઞાવતાં તમસ્—તનુતાં તનુ ।

શીખાર્થ

પ્રજ્ઞાવતાં (મૂં પ્રજ્ઞાવત્) = બુદ્ધિમાનોના.
તનુ (ઘાં તન્) = તું વિસ્તાર કર.
તનુતાં = કૃષ્ણતા, પાતળાપણું.
તમસ્તનુતાં = પાપની કૃષ્ણતાને.
અનન્તમાય ! = અવિધિમાન છે મરણની લક્ષ્મીને
લાભ જેને એવા ! (સં ૦)
સમ = સાધારણ.
અસમેતપરમોહમલઃ = નષ્ટ થયાં છે અસાધારણ
દુશ્મનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો જેનાં
એવો.

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂં સ્યાદ્વાદિન્) = સ્થાદ્વાદીઓના,
અપેક્ષાપૂર્વક કથન કરનારાના.
અધિપતે ! (મૂં અધિપતિ) = હે નાથ, હે પ્રભો !
મહતાં (મૂં મહત્) = પૂજા કરનારા.
અનન્ત ! = હે અનન્ત (નાથ) !
સમેત = યુક્ત.
માયાઽસમેત ! = હે કપટથી રહિત !
પરમ = ઉત્કૃષ્ટ, શ્રેષ્ઠ.
પરમોહં = ઉત્કૃષ્ટ છે તર્ક જેનો એવા.
અલોભવન્તં = નિર્લોભી.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથને પ્રાર્થના—

“ જેને મૃત્યુની લક્ષ્મીનો લાલ્પ અવિધમાન છે એવા (અર્થાત્ જન્મમરણથી મુક્ત એટલે કે અક્ષય સ્થિતિને પ્રાપ્ત થયેલા એવા હે ચૌદમા તીર્થકર) ! હે સ્વાધ્યાસીઓના સ્થાપિન્ ! હે નિષ્કપટી (નાથ) ! હે અનન્ત (જિનેશ્વર) ! જેનાં અસ્થાધારણુ દુઃખનો, અજ્ઞાન તેમજ પાપો નષ્ટ થયાં છે એવો (અર્થાત્ વૈર-વિરોધ વિનાનો, સર્વજ્ઞ તેમજ નિષ્કલંકી એવો) તું, જેના તોરો ઉત્કૃષ્ટ છે એવા તેમજ લૌક-રહિત એવા આપની પૂજા કરનારા યુક્તિમાનોનાં પાપોને પાતળાં કર (અર્થાત્ તેમનાં દુઃખર્મનો નાશ કર). ”—૫૩

રૂપધીકરણ

શ્રીઅનન્તનાથ-ચરિત્ર—

નેમિચન્દ્રે બાર હજાર શ્લોકપ્રમાણુક એક ચરિત્ર આ તીર્થકરને ઉદ્દેશીને રચ્યું છે. એની ભાષા પ્રાકૃત રાખવામાં આવી છે.

* * * * *

તીર્થકરનિકરસ્ય વિજ્ઞપ્તિઃ—

ચક્રે મરાલ ઇવ ઓ જગતાં નિવાસં

કામોદિતાવનિધનાદત ! માનસે નઃ ।

ઉર્વીમિવાવનિવરો વ્રજ ! તીર્થપાનાં

કામોદિતાઽવ નિધનાદતમાનસેનઃ ॥ ૫૪ ॥

—વસન્ત ૦

ચિવરણમ્

હે તીર્થપાનાં વ્રજ ! સ ત્વં નઃ—અસ્માન્ અવ—રણ, કસ્માત્ ? નિધનાત્ નાશ્ચાત્ ઇવ—યથા અવનિવરો—નૃપઃ ઉર્વી—મુખં અવત્તિ । કામં—અત્યર્થં ઉદિત—દ્વદયં પ્રાપ્તઃ તત્સં ૦ । ત્વં કિંવિશિષ્ટઃ ? ક્રુતા—નષ્ટ માનસ્ય—દર્પસ્ય સેના—ચમૂર્યસ્માત્ સઃ । સ કઃ ? ઓ જિમવ્રજઃ જગતાં—મુવનાનાં માનસે—ચિત્તે નિવાસં—વસતિ ચક્રે—કરોતિ સ્મ । ઇવ—યથા મરાલો—હંસો લક્ષ્મણે—માનસાદયસરસિ નિવાસં કરોતિ । કેન—સુલેન આમોદિતા—મુદિતા યે અવનિવના—નૃપાઃ તૈઃ આદતઃ—અઙ્ગીકૃતઃ તત્સં ૦ ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

ક—આમોદિત—અવનિ—ધન—આદત ! કામ—ઉદિત ! તીર્થપાનાં વ્રજ ! યઃ જગતાં માનસે મરાલઃ (માનસ) ઇવ નિવાસં ચક્રં, (સઃ) ક્રુત—માન—સેનઃ (ત્વં) અવનિ—વરઃ કઙ્ક્રી ઇવ નઃ નિધનાત્ અવ ।

૨૧૭-૬૩થે

ચક્ર (ધાં છ)=કેથે.

મરાઠ્ઠ (મૂં મરાઠ)=રાજહંસ.

અમર્તા (મૂં અમર્તા)=દુનિયાઓના.

નિવાસ (મૂં નિવાસ)=નિવાસને, રહેઠાણને.

અમોક્ષિત=અત્યંત ખુશી કરેલ.

અવનિ=પૃથ્વી.

અવનિધન=પૃથ્વી છે ધન જેનું તે, પૃથ્વીપતિ,
રાજા.

આદ્ય (ધાં દ)=અંગીકાર કરેલ, આદર કરેલ.

કામોક્ષિતાવનિધનાદ્યત્ ! =હે સુખેથી અત્યંત
ખુશી કરેલા પૃથ્વી-પતિઓએ અંગીકાર
કરેલ !

મામસ (મૂં માનસ)=(૧) ચિત્તને વિષે; (૨)

આનસ (સરોવર)ને વિષે.

કર્વા (મૂં કર્વા)=પૃથ્વીને.

અવનિવર=પૃથ્વીપતિ, ભૂપતિ.

વ્રજ ! (મૂં વ્રજ)=હે સમૂહ !

તીર્થપાર્તા (મૂં તીર્થ)=તીર્થપતિઓના.

ઉક્ષિત (ધાં ફ)=ઉદયમાં આવેલ.

કામોક્ષિત ! =હે અત્યંત ઉદયને પામેલા !

નિધનાત્ (મૂં નિધન)=નાશથી.

ક્ષત (ધાં ક)=અથેલ, નષ્ટ થયેલ.

સેના=સૈન્ય, ફોજ.

ક્ષતમાનસેનઃ=નષ્ટ થયું છે અભિમાનનું સૈન્ય
જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકર-સમૂહને વિસ્મૃતિ—

“ સુખેથી આનંદિત કરેલા એવા અવનિ-પતિઓ વડે અંગીકાર કરાયેલા (અર્થાત્
સેવિત) એવા હે (તીર્થકર-વર્ગ) ! હે અત્યંત ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા એવા (જિનરાજ-
સમુદાય) ! હે તીર્થપતિઓના સમૂહ ! જેમ રાજહંસ માનસ (સરોવર)માં નિવાસ કરે છે,
તેમ જોણે દુનિયાઓના (અર્થાત્ તેમાં વસતા જીવોના) ચિત્તમાં નિવાસ કર્યો, તે
(તીર્થકર-સમૂહ) કે જેનાથી ગર્વનું સૈન્ય પલાયન કરી ગયું તે એવા તું (તીર્થકર-સમૂહ)
જેમ પૃથ્વી-પતિ પૃથ્વીનું રક્ષણ કરે છે તેમ અમારું નાશથી રક્ષણ કર. ”—૫૪

* * * * *

પ્રવચનસ્ય વિનર્તિ:—

સ ત્વં સતત્ત્વ ! કુરુ ભક્તિમતામનન્યાં

યામાગમોહસદનં તતમોદમારમ્ ।

યચ્ચિન્તિતાર્થજનકો યમિનાં યઘાન

યામાગમો હસદનન્તતમોદમારમ્ ॥ ૫૫ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે આગમ !—જિનાગમ ! સ ત્વં ભક્તિમતાં-ભક્તાનાં યાં-રમાં કુરુ । (આગમઃ કિંવિશિષ્ટઃ ?) સહ તત્ત્વેન વર્તેતે [યત્] તત્સંબોધનમ્ । યાં કિંવિશિષ્ટાં ? અનન્યાં-અસમામ્ । ત્વં કિં ? ઝહસ્ય-તર્કસ્ય સદ્નનં-પૂઃમ્ । સ કઃ ? યઃ સિદ્ધાન્તો યમિનાં-યતીનાં આરં-વૈરિવૃન્દં જઘાન-હન્તિ સ્મ । આરં કિં ? તતા-વિશ્વાલો મોદો-હર્ષઃ તસ્ય માગો-પારણં વસ્ય તત્ । યઃ કિં ? ચિન્તિતાર્થસ્ય-વાઙ્મિતાર્થસ્ય જનકઃ । પુનઃ કિં ? યામાનાં-વ્રતાનાં આગમો વસ્માત્ । આરં કિંવિશિષ્ટ ? હસત-હસત્ અનન્તં ચ યત્ તમઃ-પાપં તત્ત્વદમ્ ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) સ-તત્ત્વ ! આગમ ! ચિન્તિત-અર્થ-જનકઃ યામ-આગમઃ યઃ યમિનાં તત-મોદ-મારં હસત-અનન્ત-તમઃ-ચ આરં જઘાન, સઃ ઝહ-સદ્નનં ત્વં ભક્તિ-મતાં યાં અનન્યાં કુરુ ।

શીખડીયં

શસ્ત્ર=તત્ત્વ, પદાર્થ.
સતત્ત્વ ! =હે તત્ત્વે કરીને યુક્ત !
કુરુ (ધાં કુ) =કર.
ભક્તિમતાં (મૂ મક્તિમત્) =ભક્તોની.
અનન્યાં (મૂ અનન્યા) =અસાધારણ.
યાં (મૂ યા) =સક્ષ્મીને.
આગમ ! (મૂ આગમ) =હે સિદ્ધાન્ત !
સદ્નન=ગુહ.
ઝહસદ્નન=તર્કના ગુહરૂપ.
તત (ધાં તત્) =વસ્તીર્ણ.
તતમોદમારં=વસ્તીર્ણ હર્ષતું મુરતુ છે જે દ્વારા
એવા.
ચિન્તિત (ધાં ચિન્ત) =વાંછિત.
મોદ=હર્ષ.

જનક=ઉત્પન્ન કરનાર.
ચિન્તિતાર્થજનકઃ=વાંછિત અર્થને ઉત્પન્ન
કરનાર.
યમિનાં (મૂ યમિત્) =વ્રત ધારણ કરનારાના,
યતિઓના.
જઘાન (ધાં હવ) =નાશ કર્યો.
યામ=વ્રત.
આગમ=આગમન.
યામાગમ=વ્રતોનું આગમન છે એથી એવો.
હસત (ધાં હમ્) =પ્રકાશતું.
હસદ્નનન્તમોદ=પ્રકાશમાન તેમજ અનન્ત
એવા પાપને દેનારા.
આરં (મૂ આર) =શત્રુના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તને વિનતિ—

“ હે તત્ત્વોએ કરીને યુક્ત (પ્રવચન) ! હે સિદ્ધાન્ત ! વાંછિત અર્થોને અર્પણ કરનારા તેમજ જેથી વ્રતોનું આગમન છે એવા જે (સિદ્ધાન્તે) વ્રત-ધારણ કરનારા એવા યતિઓના, વિસ્તીર્ણ હર્ષનો નાશ કરનારા તેમજ પ્રકાશમાન તથા અનન્ત એવા પાપને પુષ્ટ કરનારા એવા શત્રુ-સમુદાયને હણ્યો, તે તર્કના ધામરૂપ એવો તું ભક્તોની સંપત્તિને અનુપમ કર. ”—૫૫

અકુશીદેવ્યા અન્યર્થના—

યા વર્જિતં વ્રજમુદારગુણૈર્મુનીના—

મસ્તાષમાનમતિ રક્ષમના દરેણ ।

શર્માકુશી દિશતુ સા મમ મક્કલાના—

મસ્તાષમાનમતિરક્ષમનાદરેણ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા અકુશી દેવી મમ શર્મ—સુત્રં દિશતુ—સુત્રતુ । અકુશી કિં૦ ? અસ્તા—નિરસ્તા અગ્રમાનયોઃ—પાપદર્પયોઃ મતિઃ—ધીઃ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અક્ષ—હેતુઃ । કેષા ? મક્કલાના—શિવાનામ્ । સા કા ? યા દેવી મુનીનાં વ્રજં આનમતિ—સાધુવૃન્દં પ્રણમતિ । વ્રજં કિં૦ ? અસ્નાયં—ગમ્भीરમ્ । કૈઃ ? ઉદારગુણૈઃ—સ્કારગુણૈઃ । યા કિં૦ ? રક્ષમના—રાગચિન્તા । વ્રજં કિં૦ ? વર્જિતં—રહિતમ્ । કેન ? દરેણ—મયેન । દરેણ કિં૦ ? નાસ્તિ આદર—ઉદયમો યત્ર તેન ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

રક્ષ—મનાઃ યા અન્—આકરેણ કરેણ વર્જિતં ઉદાર—ગુણૈઃ અસ્તાષં મુનીનાં વ્રજં આનમતિ સા મક્કલાનાં અક્ષં અસ્ત—અથ—માન—મતિઃ ‘અકુશી’ મમ શર્મ દિશતુ ।

શીઘ્રાર્થ

વર્જિતં (મૂં વર્જિત) = રહિત, યુક્ત.

વ્રજં (મૂં વ્રજ) = સમૂહને.

ઉદાર = અસાધારણ, મહાન્.

ગુણ = ગુણ.

ઉદારગુણૈઃ = અસાધારણ ગુણો વડે.

અસ્તાષં (મૂં અસ્ત—અથ) = અત્યંત ગંભીર.

આનમતિ (ધા૦ નમ) = પ્રણામ કરે છે.

રક્ષ = રક્ષ.

રક્ષમનાઃ = રાગયુક્ત ચિન્તાવાળી.

અકુશા = અંકુશી (દેવી).

મક્કલાનાં (મૂં મક્કલ) = મંગલોના, કલ્યાણોના. મતિ = મુદ્ધિ.

અસ્તાષમાનમતિ = હર દેહી દીધી છે—ત્યજી દીધી છે પાપ અને અભિમાનની મુદ્ધિ જેણે એવી.

અક્ષં (મૂં અક્ષ) = હેતુ.

આદર = ઉદ્દમ.

અનાદરેણ (મૂં અનાદર) = અવિદ્યમાન છે ઉદયમ જેને વિશે એવા.

શ્લોકાર્થ

અંકુશી દેવીને વિસ્તારિ—

“(ગુણિ—જન પ્રતિ) રાગચુકત ચિત્તવાળી એવી જ (દેવી) અવિદ્યમાન છે ઉદ્ધમ અને વિષે એવા ભયથી રહિત એવા તેમજ અનુપમ ગુણોએ કરીને ગંભીર એવા યતિઓના સસુદાયને પ્રણામ કરે છે, તે કહ્યાણીના હેતુશ્રુત તેમજ પાપ અને અભિમાનની બુદ્ધિથી વિમુખ એવી અંકુશી (દેવી) મને સુખ અર્પો. ”—૫૬

રૂપકટીકરણ

અંકુશી દેવીનું રૂપરૂપ—

આ ચૌદમા તીર્થંકર શ્રીઅનંતનાથની શાસન-દેવી છે. એને ‘અંકુશી’ના નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એનો ગૌરવર્ણ છે અને પદ્મ એનું આસન છે. વળી એ ચાર હાથ વડે શેષે છે. એના જમણા બે હાથમાં ખડ્ગ (અથવા તરવાર) અને પાશ છે, જ્યારે ડાહ્યા બે હાથમાં ફલક (ખેટક) અને અંકુશ છે. આ દેવી પરત્વે આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૧૭૭)માં કહ્યું છે કે—

“પદ્માસનોઞ્જવલતનુશ્ચતુરાઢ્યવાહુઃ

પાશાસિલક્ષિતસુવક્ષિણહસ્તયુગ્મા ।

વામે ચ હસ્તયુગલેઽક્ષુશાલંદકાભ્યાં

રમ્યાઽકુશી લલયતુ પ્રતિપક્ષવૃન્દમ્ ॥ ”—વસન્તતિલકા

૧૪ બ્રીહર્મજિનસ્તુતયઃ

અથ બ્રીહર્મનાચાય તમનમ્—

સદ્ધર્મ ! 'ધર્મ !' ભવતુ પ્રણતિર્વિમુક્ત—

માયાય તે તનુભવાય ધરેશ'માનોઃ' ।

યસ્યાભિધાનમભવત્ ભવિનાં પવિત્ર—

માયાયતે ! ઽતનુભવાય ધરેશમાનોઃ ॥ ૫૭ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે ધર્મ !—ધર્મજિન ! તે—તુમ્હં પ્રણતિઃ—પ્રણામો ભવતુ—અસ્તુ । સન—પ્રધાનો ધર્મઃ—પુણ્યં યસ્ય તત્સં ૦ । તે કિંવિશિષ્ટાય ? વિમુક્તા—ત્યક્તા માયા—નિકૃતિઃ યેન તસ્મૈ । ધુનઃ કિં ૦ ? તનુભવાય—તનુજાય । કસ્ય ? ધરેશમાનોઃ—નૃપતિમાનોઃ । તસ્મૈ કસ્યૈ ? યસ્યાભિધાન—યજ્ઞામ ભવિનાં—પ્રાણિનાં અતનુભવાય—પ્રાજ્યશિવાય અભવત્—આર્સત્ । ધવિશા—શૂના મા—છદ્ધીઃ તસ્યા આયો—છામો યસ્યાં ઇતાદૃશી આયતિઃ—ઉત્તરકાલો યસ્ય તત્સં ૦ । યસ્ય કિં ૦ ? ધરેશવત્—મેરુવત્ માનુઃ—પ્રમા યસ્ય તસ્ય ॥ ૫૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) સત્-ધર્મ ! પવિત્ર-મા-આય-આયતે ! 'ધર્મ !' યસ્ય ધરેશ-માનોઃ અભિધાનં અભિનાં ક્ષ-તનુ-ભવાય અભવત્, (તસ્મૈ) વિમુક્ત-માયાય ધરેશ-'માનોઃ' તનુ-ભવાય તે પ્રણતિઃ અસ્તુ ।

શીખરાર્થ

ધર્મ=પુણ્ય.

સદ્ધર્મ ! = પ્રધાન છે પુણ્ય જેનું એવા ! (સં ૦)

ધર્મ ! (મૂંધર્મ) = હે ધર્મ (નાથ) !

અભવત્ (કાં મૂ) = થાએ,

પ્રણતિઃ (મૂં પ્રણતિ) = પ્રણામ, નમસ્કાર.

વિમુક્ત (કાં મુત્) = વિશેષતઃ ત્યજી દીધેલ.

વિમુક્તમાયાય = વિશેષતઃ ત્યજી દીધી છે માયા જેણે એવા.

તે (મૂં યુષ્મત્) = તને.

તનુ=દેહ.

મવ=ઉત્પત્તિ.

તનુભવાય (મૂં તનુમવ) = તનુજનને, પુત્રને.

ધરા=પૃથ્વી.

ધરેશ=પૃથ્વીપતિ.

માનુ=માનુ (રાજા), ધર્મનાથના પિતા.

ધરેશમાનોઃ=માનુ રાજાના.

અભિધાનં (મૂં અભિધાન) = નામ.

અભવત્ (કાં મૂ) = થતું હતું.

મવિનાં (૧૦ મવિ) = સંસારીઓના.
 પવિત્ર = પવિત્ર.
 જાયતિ = ઉત્તર કાળ.
 પવિત્રમાયાયતે ! = પવિત્ર લક્ષ્મીના લાભ છે જેને
 વિષે એવા છે ઉત્તર કાળ જેનો એવા ।

મવ = કલ્યાણ.
 અતનુમવાય = અત્યંત કલ્યાણને માટે.
 ચરેશ = મેરૂ (પર્વત).
 માનુ = પ્રભા, તેજ.
 ચરેશમાનો = મેરૂના જેવું તેજ છે જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથને પ્રણામ—

“ જેનું પુણ્ય ઉત્કૃષ્ટ છે એવા હે (તીર્થંકર) ! જેને વિષે પવિત્ર (જ્ઞાનાદિક) લક્ષ્મીનો લાભ છે એવા ઉત્તર કાળવાળા હે (પંદરમા તીર્થરાજ) ! હે ધર્મ (નાથ) ! જેની પ્રભા મેરૂ (પર્વત) ના જેવી છે એવો તું કે જેનું નામ સંસારી (જીવો) ના અત્યંત કલ્યાણને માટે થયું (અને થાય છે) તેવા, કપટથી વિરુદ્ધ તેમજ જ્ઞાનુ (નામના) પૃથ્વીપતિના પુત્ર તને (મારા) પ્રણામ હોજો. ”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

ધર્મનાથ—ચરિત્ર—

જય’તીચરિત્રની ટીકાની પ્રશસ્તિમાં આનંદગુપ્તજીને પોતાના શુરૂ તરીકે જોળખાવનારા (૧) ધર્મચન્દ્રગણિએ સંસ્કૃત ભાષામાં ધર્મનાથ—ચરિત્ર રચ્યું છે.

તીર્થંકરનું પુણ્ય—

આ શ્લોકમાં તીર્થંકરને ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યશાળી તરીકે જોળખાવ્યા છે તે વાસ્તવિક છે, કેમકે કર્મ—પ્રકૃતિના પાઠવામાં આવતા શુભ અને અશુભ યાને પુણ્ય—પ્રકૃતિ અને પાપ—પ્રકૃતિઓ જોમ બે વિભાગોમાં સમસ્ત પુણ્ય—પ્રકૃતિમાં તીર્થંકર—નામ—કર્મ પ્રથમ સ્થાન ભોગવે છે. આ કર્મ ઉદયમાં આવતાં તીર્થંકર ચથાર્થ’ રીતે તીર્થંકર બને છે. અર્થાત્ ભવિષ્યમાં વાસ્તવિક તીર્થંકરત્વ પ્રાપ્ત કરનારા હોવાને લીધે જન્મથી તીર્થંકર તરીકે જ જોળખાતા હતા, તે હવે ખરેખર ‘તીર્થંકર’ થાય છે. આ નામ—કર્મના પ્રતાપથી તેઓ અનેક અતિશયો દેવકૃત સમૃદ્ધિ વિજેરથી અલંકૃત બને છે તેમજ આને લઈને તો તેઓ ‘તીર્થ’ પ્રવત્તિ છે. આવી વિશેષતાઓનો અન્ય સર્વજ્ઞોમાં સહજ અભાવ હોવાને લીધે તો તે વ્યક્તિઓને ‘સામન્ય—કેવલી’ તરીકે સંજોધવામાં આવે છે. વળી એવા દેવદ—જ્ઞાનીઓ તીર્થંકરની પંપદામાં હાજર રહે છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેમને પ્રકલિષ્ઠા પણ હે છે. આ બધું તેમનું અસાધારણ પુણ્ય સૂચવે છે.

પ્રણામ નામનો પ્રભાવ—

અત્ર ધર્મનાથની સ્તુતિ કરતાં જે જોમ કહેવામાં આવ્યું છે કે આપનું નામ માંગલ્યકારી છે તે યથાર્થ છે, કેમકે આનંદગુપ્તજીએ પણ ભક્તભરસ્તોત્રના ૩૬ મા અને ૭૭ મા પદ્યમાં

એવો 'ઉદ્દેષ્ય' કર્યો છે કે જિનેશ્વરના નામ-કીર્તનથી અતિથય કાંચુ કાવાનલ તેમજ વિષમર્મા વિષમ વિષધર પણ શાંત થઈ જાય છે.

+ + + + +

જિનપંક્તયાઃ સ્તુતિઃ

દન્દહ્યતે સ્મ દમહવ્યધુજા જિનાલી

સંપન્નરાગમરમાનવની રદામાઃ ।

કીર્તીઃ કરોતુ દધતી કુશલાનિ સા સત્—

સમ્પન્નરાગમરમાનવનીરદામા ॥ ૫૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

સા જિનાની કુશલાનિ-શિશાનિ કરાંતુ-દેશતુ । સા કિં કુર્વતી ? દધતી-વિધતી । કાઃ ? કીર્તીઃ—શ્લોકાન્ । સા કિં ? સતી—સત્તમા સંપદ્-વિધૂતિઃ યસ્યા સા । સા ધુનઃ કિં ? નરાગમાનાં-મનુજતરૂણાં રમાયાં-શ્રિયાં નવનીરદામા-નવવેધસમા । સા કા ? યા જિનાલી સંપન્નો-સંજાતૌ રાગમરૌ-પ્રેમમરણૌ યસ્મત્ ईદ્વો યો માનઃ-સ્મયઃ તદ્રૂપા વનીઃ-કાનનાનિ દન્દહ્યતે સ્મ । કેન ? દમહવ્યધુજા-શમાગિનના । કીર્તીઃ કિં ? રદા-દન્તાઃ તદ્ આમા-શ્વોમા યાસાં તાઃ ॥ ૫૮ ॥

અન્વયઃ

(યા જિન-આલી) સંપન્ન-રાગ-મર-માન-વનીઃ દમ-હવ્ય-ધુજા દન્દહ્યતે સ્મ, સા રદ્-આમાઃ કીર્તીઃ વધતી સત્-સંપદ્ નર-અગમ-રમા-નવ-નીરદ્-આમા જિન-આલી કુશલાનિ કરોતુ ।

૧ આ શ્લોકો તે ઉદ્દેષ્ય—

“ કલ્પાન્તકાલપવનોદ્ધતવાહિકલ્પં
કાવાનલં જ્વલિતમુજ્જ્વલમુત્પ્ફુલિન્નમ્ ।
મિથ્યં જિઘ્રન્સુમિવ સંમુસ્તમાપતન્તં
ત્વજ્ઞામકીર્તનઞ્ચલં શમયત્યેશેષમ્ ॥
ઈકેક્ષણં સમવકોકિલકણ્ઠનીલં
કાંધોદ્ધતં ફણિનમુત્પાનમાપતન્તય્ ।
આક્રામાતે કમયુગેન નિરસ્તશઙ્ગ-
સ્વચ્છામનામદમની હૃદિ ચસ્ય ધુન્તઃ ॥ ”

સ્તુતિ

વન્વહાતે સ્મ (વાં વહ) = વારંવાર બાળતી હવી.
 હૃદય = હૃદય મવા લાયક પદાર્થ.
 હૃદયમુજ્જ = અગ્નિ.
 વમહૃદયમુજ્જા = ઉપશમરૂપી અગ્નિ વડે.
 આલી = શ્રેણિ.
 જિનાલી = તીર્થંકરોની શ્રેણિ.
 સંપન્ન (વાં પવ) = ઉત્પન્ન થયેલ.
 રાગ = રનેહ, પ્રેમ.
 ઘની = ગંગલ, વન.
 સંપન્નરાગમરમાનવની = ઉત્પન્ન થયાં છે પ્રેમ
 અને મરણ જેમાંથી એવા અભિમાનરૂપી
 વનોને.
 રવ = હાંત.

રવામા : (મૂં રવામા) = હાંતના સમાન કાંતિ છે
 જેની એવી.
 કર્તિ : (મૂં કર્તિ) = કીર્તિઓને, યશને.
 વૃષ્ટી (વાં વા) = ધારણ કરતી.
 કુશલાનિ (મૂં કુશલ) = કલ્યાણોને.
 સમ્પદ = સંપત્તિ, વૈભવ.
 સત્સમ્પદ = ઉત્તમ છે સંપત્તિ જેની એવી.
 નર = મનુષ્ય.
 અગમ = તરૂં, વૃક્ષ.
 રમા = લક્ષ્મી.
 નીરવ = મેઘ.
 નરાગમરમાનવનીરવામા = મનુષ્યરૂપ વૃક્ષોની
 લક્ષ્મી પ્રતિ નવીન મેઘસમાન.

સ્તોત્રાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જેમાંથી પ્રેમ અને મરણ ઉત્પન્ન થયાં છે એવા ‘અભિમાનરૂપ વનોને ઉપશમરૂપ અગ્નિ વડે જે (જિન-શ્રેણિએ) વારંવાર બાળ્યાં, તે (શ્વેત) હાંતના જેવી સૌભાગ્યમાન (ઉજ્જવલ) કીર્તિઓને ધારણ કરનારી તથા પ્રશંસનીય સંપત્તિવાળી તેમજ મનુષ્યરૂપી વૃક્ષોની લક્ષ્મીનો (વિસ્તાર કરવામાં) નવીન મેઘસમાન એવી તે જિન-શ્રેણિ (હે ભગ્ય-લોક ! તમારે) કલ્યાણ કરો. ”—૫૮

સ્પષ્ટીકરણ

ચરણ-સહશતા—

આ પદ્યના ચતુર્થ ચરણમાં અને દ્વિતીય ચરણમાં દ્વિધ્વજ અન્તિમ વિસર્ગ સિવાય સદૃશતા છે. પરંતુ એથી કરીને આ પદ્ય દ્વિધ્વજ ગણાય નહિ, કેમકે

“ યમકશ્લેષચિન્નેષુ, લઘ્વશર્લયોર્ન મિત્ત્વ ।
 માત્રુસ્વારવિસર્ગો ચ, ચિન્નમજ્ઞાય સંમતૌ ॥ ”

+ + + + +

૧ વિચારો અભિમાનને વશ થયેલા હુર્બોધન, રાવણ વિગેરેની થયેલી પાપમાલી.

जिनवाण्या विचारः—

वाचंयमैर्धृतवती धरणीव गुर्वी

सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना ।

सा वाक् सतां व्यथयतु प्रथितं जिनेन्द्र—

सत्काऽऽमसङ्गमरसा जरसोऽपमाना ॥ ५९ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

सा वाग्—वाणी सतां—विदुषां आमसङ्गं—रोगप्रसङ्गं व्यथयतु—दलयतु । आमसङ्गं किं० ? प्रथितं—प्रतीतम् । वाक् किं० ? जिनेन्द्रसत्का—जिनसंबन्धिनी । पुनः किं० ? नास्ति रसः—आदरो यस्याः सा । कस्याः ? जरसो—जरायाः । पुनः किं० ? अपगतो मानो—गर्वो यस्याः सा । सा का ? या वाग् वाचंयमैः—साधुभिः धृतवती—धृताऽस्ति । या किं० ? गुर्वी—महती, इव—यथा धरणी—भूमी गुर्वी भवति । या किं० ? सतां—उत्तमानां कामानां—अभिलाषाणां सङ्गमः—सङ्गः स एव रसाजो—द्रुमः तत्र रसस्य—नीरस्य उपमानं—उपमा यस्याः सा ॥ ५९ ॥

अन्वयः

(या) वाचंयमैः धृतवती धरणी इव गुर्वी सत्—काम—सङ्गम—रसाज—रस—उपमाना, सा जिन—इन्द्र—सत्का जरसः अ—रसा अप—माना वाक् सतां प्रथितं आम—सङ्गं व्यथयतु ।

शेषार्थ

वाचंयमैः (मू० वाचंयम) = भुजिवशे वडे.
धृतवती (धा० धृ) = धारयु कशयेली (छे).
धरणी = पृथ्वी.
गुर्वी (मू० गुरु) = विशाला.
सङ्गम = संगम, ऐक्यं भणक्तुं ते.
रसाज = वृक्ष, आड.
रस = रस.
सत्कामसङ्गमरसाजरसोपमाना = उत्तम अभि-
लाषाशैला संगमरूप वृक्ष प्रति जगनी
उपमा (धटे) छे नेने ऐवी.
सतां (मू० सत्) = सज्जनानां.

वाक् (मू० वाक्) = वाणी.
व्यथयतु (धा० व्यथ्) = दृणी नाभौ.
प्रथितं (मू० प्रथित) = प्रसिद्ध, विख्यात.
जिनेन्द्रसत्का = जिनपतिविषयक, तीर्थेकर
संगंधी.
सङ्ग = संग, संगत.
आमसङ्गं = रोगना संगने.
रस = आहृ.
अरसा = आहृ रक्षित.
जरसः (मू० जरस्) = वृद्ध अवस्थानो.
अपमाना = नष्ट धर्मो छे गर्व ऐवी ऐवी.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો વિચાર—

“જે મુનિવરે વડે ધારણ કરાયેલી છે, તથા જે પૃથ્વીના જેવી વિશાળ છે તેમજ જે ઉત્તમ અભિલાષાઓના સંગમરૂપ વૃક્ષને (પદ્મવિત કરવામાં) જલસમાન છે, તે જિનેન્દ્ર-વિધયક (અર્થાત્ જિનેશ્વરે પ્રરૂપેલી એવી) તથા વૃક્ષ અવસ્થાનો અનાદર કરનારી તેમજ જણે ગર્વનો નાશ કર્યો એવી વાણી સત્પુરૂષોના (જગત્) પ્રસિદ્ધ રાગના પ્રસંગને દર્શી નાખે. ”—૫૯

* * * * *

પ્રજ્ઞતિદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંપ્રાપયત્યસુમતઃ કવિકોટિકામ્યાં

પ્રજ્ઞતિકામિતરસામમરોચિતા યા ।

સા કેકિનં ગતવતી યતુ દુષ્ટદોષાન્

‘પ્રજ્ઞતિકા’મિતરસા મમ રોચિતાયા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

..સા પ્રજ્ઞતિકા દેવી મમ દુષ્ટદોષાન્—નિષ્ઠુરાદીનવાન્ યતુ—નિરસ્યતુ । સા કિં ૦ ? ગતવતી—યાતા । કે ? કેકિનં—મધુરમ્ । પુનઃ કિં ૦ ? અમિતો—માનાતીતો રસો—બલ્લં યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ૦ ? રોચિતઃ—શોભિતઃ આયો—લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા દેવી પ્રજ્ઞતિકા-મિતરસા—પ્રકૃષ્ટજ્ઞાનવાન્નિહતશ્રુત્વં અસુમતઃ—પ્રાણિનઃ પ્રાપયતિ—નયતિ । સા કિં ૦ ? કક્ષિ-કોટયા કામ્યા—કાન્કિતમ્ । યા કિં ૦ ? અમરપુ—દેવેષુ ઉચિતા—યોગ્યા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

યા અમર-ઉચિતા અસુમતઃ કવિ-કોટિ-કામ્યાં પ્રજ્ઞતિ-કામિત-રસાં સંપ્રાપયતિ, સા કેકિનં ગતવતી અમિત-રસા રોચિત-આયા ‘પ્રજ્ઞતિકા’ મમ દુષ્ટ-દોષાન્ યતુ ।

શ્લોકાર્થ

સંપ્રાપયતિ (ધા ૦ આપ)=દોરી લઈ બધ છે.
કવિ=(૧) કાવ્ય રચનાર; (૨) પદ્યકર્તા.
કામ્ય=વાંછિત, અભીષ્ટ.

કવિકોટિકામ્યાં=કશેડો કવિઓએ ઇચ્છેલ.
પ્રજ્ઞતિ=પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાન.
રસા=ભૂમિ.

संज्ञा ३ प्रज्ञप्ति - -

प्रज्ञप्ति - भवणां मधुरवाङ्मया अमुंभुजां नन्दशालिमुनःप्रियकरा
मातुर्गिर्युक्तवाटमस्यां येति ।

પ્રજ્ઞાનિકામિતરસાં=પ્રકૃષ્ઠ જ્ઞાનની ઇંટ બૂમિ પ્રતિ.
અમરોચિતા=દેવેને વિષે યોગ્ય.
કેકિનં (મુઠ કેકિલ)=મયૂરને, મોરને.
મત્તવત્તી (ઘાઠ ગદ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.
ઘત્ત (ઘાઠ લો)=કાપી નાખો, નાશ કરો.
કુટ્ટ=કુટ્ટ, ખરાબ.

કુટ્ટકોષાલ=કુટ્ટ દોષોને.
પ્રજ્ઞાનિકા=પ્રજ્ઞાનિકા (દેવી).
રસ=મળ, પરાક્રમ.
અમિતરસા=અનુપમ છે પરાક્રમ જેનું એવી.*
રોચિત=શોભાવમાન.
રોચિતાયા=સુશોભિત છે લાલ જેથી એવી.

શ્લોકાર્થ

પ્રજ્ઞામિ દેવીની સ્તુતિ—

“જે દેવેને વિષે યોગ્ય છે તથા જે કરોડો કવિઓએ વાંચ્યા કરેલી એવી પ્રકૃષ્ઠ જ્ઞાનની ઇંટ બૂમિ પ્રતિ પ્રાણીને દોરી લઇ જાય છે, તે મયૂરના ઉપર આરોહણ કરનારી, તથા અનુપમ પરાક્રમવાળી તેમજ જે દ્વારા સુશોભિત લાલ છે એવી પ્રજ્ઞાપત (દેવી) મારા કુટ્ટ દોષોના વિનાશ કરો.”—૬૦

સ્પષ્ટીકરણ

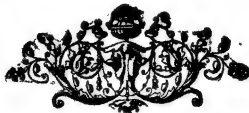
પ્રજ્ઞામિ દેવીનું સ્વરૂપ—

રોહિણી પ્રમુખ ૧૬ વિદ્યા-દેવીઓમાં એક પ્રજ્ઞાપિત નામની પણ વિદ્યા-દેવી છે. જ્ઞાનો વર્ણ કમલસમાન છે અને એને મોરનું વાહન છે. વિશેષમાં એના બે હાથ શક્તિ અને કમલથી શોભે છે. આ ૧૬વા વીચેના શ્લોક ઉપરથી એઇ શકાય છે—

“શક્તિસરોરુહહસ્તા, મયૂરકૂતયાનલીલયા કલિતા ।
પ્રજ્ઞાતિર્વિજ્ઞાતિં, ચળોતુ નઃ કમલપત્રાભા ॥”

—આચાર-દિનકર, પત્રાંક ૧૬૧

આ દેવીની સ્તુતિના સંબંધમાં એટલું ઉમેરવું આવશ્યક સમજાય છે કે અત્ર પણ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું અનુકરણ કરવામાં આવ્યું હોય એમ લાગે છે.

૧ નિર્વાણ-ક્રમિકામાં આથી બૃહદ્ સ્વરૂપ આલેખવામાં આવ્યું છે. જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮૬).

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

अथ श्रीशान्तिनाथस्य स्तुतिः—

यं स्तौति 'शान्ति'जिनामिन्द्रततिर्नितान्तं,

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामम् ।

शान्तिं सुरीभिरभिनूत ! नुदन् स नुन्न—

श्रीजातरूप ! तनु कान्तरसाभिरामम् ॥ ६१ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

स त्वं शान्ति—शिवं तनु—विस्तारय । जनानामिति गम्यम् । हे अभिनूत !—स्तुत ! ।
कामिभिः ? सुरीभिः देवीभिः । त्वं किं कुर्वन् ? नुदन्—व्यथयन् । कं ? आमं—रोगम् ।
नुन्न—निरस्तं श्रीजातस्य—कामस्य रूपं—स्वरूपं येन तत्सं० । सुरीभिः किं० ? कान्ता—मनोहा
रसाः—शृङ्गारादयो यामां ताभिः । स कः ? यं—शान्तिमित्रं इन्द्रततिः स्तौति नितान्तं—
निरन्तरम् । यं किं० ? श्रीजातरूपस्य—श्रीयुक्तस्वर्णस्य सैमा तनुः—शरीरं तत्र कान्तो रसो—
बलं तेनाभिरामः—सुन्दरस्तम् ॥ ६१ ॥

अन्वयः

यं श्री—जातरूप—तनु—कान्त—रस—अभिरामं 'शान्ति'—जिनं इन्द्र—ततिः नितान्तं स्तौति, सः
(त्वं) कान्त—रसाभिः सुरीभिः अभिनूत ! नुन्न—श्रीजात—रूप ! आमं नुदन् शान्तिं तनु ।

शब्दार्थः

स्तौति (घा० स्तु)=स्तुते छे, स्तुति करे छे.
शान्ति=शान्ति (नाथ), सोपाना तीर्थकर.
शान्तिजिनं=शान्ति जिनेश्वरने.
इन्द्र=पुत्रपति.
तति=श्रेष्ठि, पंक्ति.
इन्द्रतति=पुत्रपतिश्रेणी श्रेष्ठि.
नितान्तं=निरन्तर.
श्री=लक्ष्मी.
जातरूप=सुवर्ण, सोनं.

अभिराम=मनोहृत्, सुन्दर.

श्रीजातरूपतनुकान्तरसाभिरामं=लक्ष्मीयुक्त
सुवर्णसमान शरीरने विषे सुन्दर अण
वडे मनोहृत्.

शान्ति (म० शान्ति)=शान्तिने.

सुरीभिः (मू० सुरी)=देवीश्रेणी वडे.

अभिनूत ! (घा० नू)=डे स्तुति करेथे !

नुदन् (मू० नुदत्)=पीडा करेता.

नुन्न (घा० नुद)=परास्त करेथे.

શ્રીજાત=કંઠર્પ, મદન.

રૂપ=સ્વરૂપ.

નુબધીજાતરૂપ [=પરાસ્ત કર્યું છે મદનના સ્વરૂપને જેણે એવા ! (સંઁ)

તનુ (ધાં તવ)=તું વિસ્તાર કર.

રસ=(શૃંગારાદિક) રસ.

કાન્તરસામિ=મનોહર છે રસો જેના એવી.

આમં (મૂં આમ)=રોગને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથની સ્તુતિ—

“લક્ષ્મીયુક્ત સુવર્ણના સમાન શરીરને વિષે સુંદર બળ વડે મનોહર એવા જે શાન્તિ જિનેશ્વરી સુર—પતિઓનો સમુદાય નિરંતર સ્તુતિ કરે છે, તે તું હે મનોહર (શૃંગારાદિક) રસવાળો એવી દિવ્યાંગનો વડે સ્તુતિ કરાયેલ (નાથ) ! વળી કંઠર્પના રૂપને જેણે પરાસ્ત કર્યું છે એવા (અર્થાત્ અનુપમ સૌન્દર્યથી વિભૂષિત વીતરાગ) ! (મનુષ્યોના) રોગને પીડા કરતો (અર્થાત્ તેને દૂર કરીને) (તેમની) શાન્તિનો વિસ્તાર કર. ”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

શૃંગારાદિક રસો—

ઘોટે ભાગે રસોની સંખ્યા આઠની ગણવામાં આવે છે અને આ આઠ રસોથી શૃંગાર, હાસ્ય, કરૂણા, રોદ્ર, વીર, ભયાનક, બીભત્સ અને અદ્ભુત રસો સમજવામાં આવે છે; પરંતુ કવચિત્ આ શૃંગારાદિક આઠ રસો ઉપરાંત શાન્તિ, વાત્સલ્ય અને ભક્તિ એ ત્રણનો પણ ‘રસ’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે અને તેમ થતાં રસોની સંખ્યા અઘ્યારની થાય છે.

શ્રીશાન્તિનાથનાં ચરિત્રો—

જેમ અન્ય તીર્થંકરોના સંબંધમાં તેમના જીવનના ઉપર પ્રકાશ પાડનારાં સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં ચરિત્રો પરત્વે આપણે ઉલ્લેખ કરી ગયા, તેમ અત્ર પણ શાન્તિનાથ—ચરિત્ર પરત્વે જે શબ્દ લખવા આવશ્યક સમજાય છે. જૈન ગ્રંથાવલી પ્રમાણે આ સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથનાં ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં અને ચાર સંસ્કૃત ભાષામાં કાવ્યરૂપે લખાયેલાં છે. તેમાં ૧૨૧૦૦ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિના શુરૂ શ્રીદેવચન્દ્રે, ૫૫૭૪ ગાથાવાળું ચરિત્ર શ્રીમાણિક્યચન્દ્ર અને ૪૮૫૫ ગાથાનું એક ચરિત્ર શ્રીમુનિદેવે રચેલ છે. આ તો પ્રાકૃત કાવ્યોની વાત થઇ. હવે સંસ્કૃત કાવ્યો પરત્વે વિચાર કરીએ તેમાં શ્રોત્યજિતપ્રભો ૪૬૨૨ શ્લોકનું એક કાવ્ય, શ્રીમુનિભદ્રે ૬૨૭૨ શ્લોકનું અને શ્રીદેવાનંદના શિષ્ય શ્રીકનકપ્રભો ૧૬૩ પત્રાત્મક કાવ્ય રચેલ છે. પાંચ મહાકાવ્યમાં અન્તિમ તેમજ ઉત્તમ ગણાતા ‘નૈવધીય ચરિત’ના પાદ—પૂર્તિરૂપ શાન્તિનાથ—ચરિત્ર સ્પષ્ટસંધાનમહાકાવ્ય જેવા આશ્ચર્યજનક કાવ્યના કર્તા ઉપાધ્યાય મેઘવિજયજીએ રચ્યું છે. આ ઉપરાંત શ્રીભાવચન્દ્રે તેમજ શ્રીદેવસાગરે બે ચરિત્રો ‘ગદ્યમાં રચ્યાં છે.

૧ સરખાવો—

“શુક્લારાસ્યકલ્પના-રૌદ્રવીરમયાનકાઃ ।

શ્રીમત્સાક્ષતસંહૈ ચે-ત્યદ્વૌ નાઽપ્યે રસાઃ સ્મૃતાઃ ॥”—કાવ્ય-પ્રકાશ

૨ આ કાવ્ય ‘શ્રીમશૌચિનમજ્જનગ્રંથમાલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૩ આ કાવ્ય ‘જૈનવિવિધસાહિત્યશાસ્ત્રમાલા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

૪ શાન્તિનાથ—ચરિત્ર ગદ્યમાં તેમજ પદ્યમાં ‘જૈનધર્મપ્રસારકસભા’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલાં છે.

જિનેશ્વરેભ્યઃ પ્રાર્થના—

રાજીભિરર્ચિતપદાઽમૃતભોજનાનાં

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ।

પુંસાં દદાતુ કુશલં જિનરાજમાલા—

ઽમન્દારવાઽરમણિમાલિતમસ્તકાનામ્ ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

જિનરાજમાલા—જિનેન્દ્રાલી પુંસાં—નૃણાં કુશલં—શિવં દદાતુ—દિક્ષતુ । માલા કિં ૦ ? રાજીભિઃ—શ્રેણીભિઃ અર્ચિતૌ—પૂજિતૌ પદૌ—પાદૌ યસ્યાઃ સા । કેષાં ? અમૃતભોજનાનાં—દેવાનામ્ । અમૃતભોજનાનાં કિં ૦ ? મન્દારાણાં—કલ્પદ્રુપુષ્પાણાં વારઃ—સમૂહો મળયો—રત્નાનિ તૈઃ માલિતં—કલિતં મસ્તકં—શિરો યેષાં તેષામ્ । માલા કિં ૦ ? અમન્દો—ગમ્भीરઃ આરવઃ—શબ્દો યસ્યાઃ સા । અરં—અત્યર્થમ્ । કુશલં કિં ૦ ? અણિમ્નાં—લઘ્વિવિશેષાણાં આલિઃ—શ્રેણિઃ તસ્યા તા—રમા યત્ર નત્ । પુંસાં કિં ૦ ? અસ્તં—ગતં કં—સુખં યેષાં તેષામ્ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

મન્દાર—વાર—મણિ—માલિત—મસ્તકાનાં અમૃત—ભોજનાનાં રાજીભિઃ અર્ચિત—પદા અ—મન્દ—આરવા જિન—રાજન્—માલા અસ્ત—કાનાં પુંસાં અણિમન્—આલિ—તં કુશલં અરં વ્વાતુ ।

શીખરાર્થ

રાજીભિઃ (મૂ ૦ રાજી) = પંકિતઓ વડે.

અર્ચિત (ષા ૦ અર્ચ) = પૂજિત.

પદ્ = ચરણ.

અર્ચિતપદા = પૂજ્યથેલાં છે ચરણો જેનાં એવી.

ભોજન = આહાર.

અમૃતભોજન = અમૃત છે આહાર જેનો તે, દેવ.

અમૃતભોજનાનાં = દેવોની.

મન્દાર = મન્દાર, કલ્પવૃક્ષનું કુસુમ.

વાર = સમૂહ.

મણિ = રત્ન.

માલિત = શોભિત.

મસ્તક = શીર્ષ, માથું.

મન્દારવારમણિમાલિતમસ્તકાનાં = મન્દારના

સમૂહ અને રત્નો વડે શોભે છે મસ્તકો

જેમનાં એવા.

પુંસાં (મૂ ૦ પુંસ) = પુરુષોને.

દદાતુ (ષા ૦ દા) = અર્પે.

કુશલ (મૂ ૦ કુશલ) = કલ્યાણને.

માલા = હાર, શ્રેણિ.

રાજન્ = પ્રભુ.

જિનરાજમાલા = જિનેશ્વરની શ્રેણિ.

અમન્દ = ગંભીર.

આરવ = ધ્વનિ.

અમન્દારવા = ગંભીર છે ધ્વનિ જેનો એવી.

અરં=અત્યન્ત.

અજિમન્=અણિમા નામની સિદ્ધિ.

તા=લક્ષ્મી.

અજિમાહિતં=અણિમાહિકની શ્રેણિની લક્ષ્મી
છે જ્યાં એવું.

અસ્તકાર્નાં=જતું રહ્યું છે સુખ જેમનું એવા.

પ્રલોકાર્થ

જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના—

“જેમનાં અસ્તકો કલ્પવૃક્ષનાં કુસુમોના સમૂહ અને રત્નો વડે વિભૂષિત છે એવા
અમરોની પંક્તિઓ વડે જેનાં ચરણો પૂજ્યો છે એવી તેમજ ગંભીર ધ્વનિવાળી એવી
જિનેશ્વરોની શ્રેણિ, જેમનું સુખ જતું રહ્યું છે એવા પ્રરૂપોને ‘અણિમાહિકની શ્રેણિની
લક્ષ્મીથી યુક્ત એવું કલ્યાણ સર્વથા સમર્પો.’”—૬૨

* * * * *

જિનાગમસ્ય માધુર્યમ—

યો ગોસ્તનીમધુરતાં નિજહાર હાનિ—

ચ્છિન્નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર ! ।

માધુર્યમેતિ ન તવાધિશુચૌ મધુત્વ—

ચ્છિન્ના સિતા જિનવરાગમ ! હારિવારઃ ॥ ૬૩ ॥

—અન્વયઃ

વિવરણમ્

હે જિનવરાગમ !—સિદ્ધાન્ત ! તવ માધુર્ય—મધુરત્વં સિતા—શર્કરા નૈતિ—ન યાતિ ।
સિતા કિં ? મધુરત્વેન ચ્છિન્ના—જિતા । તવ કિં ? હારિવારઃ—કાન્તનીરસ્ય । કવ ? આધિ-
શુચૌ—વિષ્ણુપીઠાગ્નો । તવ કિં ? તસ્ય । તસ્ય કસ્ય ? યઃ—સિદ્ધાન્તઃ ગોસ્તનીમધુરતાં—
દ્રાક્ષામાધુર્યં નિજહાર—નિરાકરોતિ સ્મ । યઃ કિં ? હાનિચ્છિન્—જયમિત્ । નાશિતઃ—
મળાશ્નિતઃ આજિનવરાગમહારીણાં—યુદ્ધનવપ્રેમવૃહદ્વૈરિણાં વારઃ—સમૂહો યેન તત્સં ।
શસ્યોરૈકયાત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગોસ્તની—મધુરતાં નિજહાર, હાનિ—ચ્છિન્ (ચ વર્તેતે), (તસ્ય) આધિ—શુચૌ હારિ—વારઃ
તવ માધુર્ય (હે) નાશિત—આજિ—નવ—રાગ—મહત્—અરિ—જ્વાર ! જિન—વર—આગમ ! મધુત્વ—ચ્છિન્ના
સિતા ન યતિ ।

૧ આ અણિમાહિક સિદ્ધિઓના યતિક્રિયા સ્વરૂપ સાર જુઓ પૃ. ૬૮, ૬૯. આવી બીજી અનેક
શક્તિઓનું સ્વરૂપ યોગશાસ્ત્ર, શુભભદ્ર-અદિત્ર વિગેરે ગ્રંથોમાંથી મળી શકે છે.

શબ્દાર્થ

ગોસ્તની=દ્રાક્ષા, દશખ.

મહુરતા=માધુર્ય, મીઠાશ.

ગોસ્તનીમહુરતા=દશખની મીઠાશને.

નિજહાર (ધાં હ)=નિરાકાર કર્યો.

હાનિ=નાશ, ક્ષય.

છિવ્=છેડવું, નાશ કરવો.

હાનિછિવ્=ક્ષયનો નાશ કરનાર.

નાશિતાજિનવરાગમહારિવાર!=વિનાશ કર્યો છે

સંભ્રામ, નૂતન અભિલાષા તેમજ મહાવૈરીના
સમુદાયનો જેણે એવા ! (સં)

માધુર્ય (મૂં માધુર્ય)=મીઠાશને.

એતિ (ધાં હ)=પામે છે.

આગ્નિ=માનસિક પીડા.

હુચિ=અગ્નિ.

આગ્નિહુચૌ=માનસિક પીડારૂપ અગ્નિને વિષે.

મધુત્વ=મીઠાશ.

છિન્ન (ધાં છિન્)=કાપી નાંખેલ, છતાયેલ.

મધુત્વાછિન્ન=મીઠાશ વડે છતાયેલી.

સિતા=શર્કરા, સાકર.

જિનવરાગમ !=હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત !

વાવ્=જળ.

હારિવાર!=મનોહર છે જળ જેનું એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમની અપૂર્વ મીઠાશ—

“જેણે સંભ્રામ, નૂતન અભિલાષા તેમજ કટા શત્રુઓના સમુદાયનો વિનાશ કર્યો છે એવા હે (પ્રવચન) ! હે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્ત ! જેણે દ્રાક્ષની મીઠાશને પરાસ્ત કરી તેમજ જેણે ક્ષયનો અંત આણ્યો, તે માનસિક પીડારૂપી અગ્નિને (શાંત કરવામાં) મનોહર જલસમાન એવા તારા માધુર્યને મીઠાશ વડે છતાયેલી સાકર પામી શકતી નથી.”—૬૩

અષ્ટીકરણ

ચરણ-સમાનતા—

આ પદના ચતુર્થ ચરણમાં ‘સિતા’ પદમાં સકાર હોવાથી અને અન્તમાં વિસર્ગની અધિકતા હોવાથી એ ચરણ દ્વિતીય ચરણની સાથે તદ્દન મળતું આવતું નથી, વાસ્તે આ પદ દ્વિધિત છે એમ માનનારે નિમ્ન લિખિત શ્લોક તરફ તેમજ ૧૦૪ મા પૃષ્ઠ તરફ દષ્ટિપાત કરવો જોઈએ.

“રલયોર્ડલયોઞ્ચૈવ, શસયોર્વવયોસ્તથા ।

વદન્ત્યેષાં ચ સાવર્ણ્ય-મલક્ષારવિદો જનાઃ ॥”

—સારસ્વત વ્યાકરણ, શ્લોક ૧૮

*

*

*

*

*

गुरुदयक्ष श्रीगुरुदयक्ष प्रकाशक - श्रीगुरुदयक्ष
 श्रीगुरुदयक्ष प्रकाशक - श्रीगुरुदयक्ष
 श्रीगुरुदयक्ष प्रकाशक - श्रीगुरुदयक्ष

Lit. & Art. Co. Calcutta

निर्वाणीदेव्याः स्तुतिः—

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता

निर्वाणिनी रसनरोचितदेहकान्ता ।

मां शर्मणां पृथु विधेहि गृहं सुराणां

‘निर्वाणि’ ! नीरसनरोचितदेह कान्ता ॥ ६४ ॥ १६ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे निर्वाणि !—निर्वाणीदेवि ! त्वं मां शर्मणां—सुखानां गृहं—मन्दिरं विधेहि—कुरु । गृहं किं० ? पृथु—विशालम् । इह—लोके । त्वं किं० ? सुराणां कान्ता—सुरी । पुनः किं० ? नीरसन-राणां—हरिद्रिणां उचितदा—योग्यप्रदा । पुनः किं० ? श्रीआचिरेयचरणान्तिके—श्रीशान्तिनाथ-पदनिकटे सक्तं—कीनं चित्तं—मनो यस्याः सा । पुनः किं० ? निर्वाणिनी—सुखिनी । पुनः किं० ? रसनेन—मेखळया रोचितं—शोभितं देहं—वपुः तेन कान्ता—रमणीया ॥ ६४ ॥

अन्वयः

‘निर्वाणि’ ! श्री-आचिरेय-चरण-अन्तिक-सक्त-चित्ता निर्वाणिनी रसन-रोचित-देह-कान्ता नीरस-नर-उचित-दा सुराणां कान्ता (त्वं) मां इह शर्मणां पृथु गृहं विधेहि ।

शङ्का

आचिरेय=अचिरं विषयक, अचिराना पुत्र,
शांतिनाथ.

चरण=पञ्च.

अन्तिक=समीपता, पासपहुं.

सक्त (घा० सक्त)=लीन, आसक्त.

चित्त=मन.

श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता=श्रीशांति-
नाथना चरणानी समीपताने विधे लीन
थयेहुं छे मन जेतुं येवी.

निर्वाणिनी=सुभी.

रसक=कटि-मेखला, कंठारो.

रसनरोचितदेहकान्ता=कटि-मेखला वडे सुशो-
भित शरीरने लीधे रमणीय.

शर्मणां (मू० शर्मन्)=सुभोगा.

विधेहि (घा० वा)=तुं कर, तुं भनाव.

गृहं (मू० गृह)=घरने.

सुराणां (मू० सुर)=देवाना.

निर्वाणि ! = हे निर्वाणी (देवी) !

नीरस=रस विनाना, निर्धन.

नीरसनरोचितदा=निर्धन जनोने योग्य (वस्तु)

अपेक्ष करनारी.

कान्ता=प्रिया.

શ્લોકાર્થ

નિર્વાણી દેવીની સ્તુતિ—

“હે નિર્વાણી (દેવી) ! શ્રીઅચિરા-નન્દન (અર્થાત્ શાંતનાથ)ના ચરણને વિષે જેનું મન આસક્ત છે એવી, તથા સુખી, તેમજ કટિ-મેખલા વડે શોભતા શરીર વડે રમણીય એવી તથા વળી (ધનરૂપી) રસ-રહિત (અર્થાત્ હરિદ્રી) જનોને હચિત (દાન) દેનારી એવી દેવોની પ્રિયા તું મને લોકને વિષે સુખોનું વિશાળ મન્દિર બનાવ (અર્થાત્ મને સુખી કર).”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

નિર્વાણી દેવીનું સ્વરૂપ—

સોળમા તીર્થંકર શ્રીશાન્તિનાથની શાસન-દેવીનું નામ નિર્વાણી છે. આ દેવીનો સુવર્ણ-સમાન વર્ણ છે. વિશેષમાં એનું આસન પદ્મ છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથમાં પુસ્તક અને કમળ છે, બ્યારે એના ડાબા બે હાથમાં કમળડગ્ગુ અને કમળ છે. આ દેવીનું વર્ણન આચાર-દિનકર પ્રમાણે નીચે મુજબ છે:—

“પદ્મસ્થા કનકરુચિચતુર્થુજા મૂત્કલ્હારોત્પલકલિતાડપસવ્યપાઞ્ચોઃ ।

કરકાન્બુજસવ્યપાણિયુરમા નિર્વાણી પ્રવિશતુ નિર્વૃત્તિં જનાનામ્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૬.

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

मां 'कुन्धु' नाथ ! शमथावसथः प्रकृष्ट-

स्थानं दमाय नय मोहनवारिराशेः ।

मध्येऽम्बुनाथतुलनां कलयन्ननल्पा-

स्थानन्दमाय ! नयमोहनवारिराशेः ॥ ६५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

हे कुन्धुनाथ ! त्वं मां प्रकृष्टस्थानं—प्रोक्तं नय—प्रापय । कस्मै ? दमाय—दमनाय । कस्य ? मोहो—मौढ्यं स एव नवारिराशिः—नवीनवैरिसङ्घस्तस्य । त्वं किं ? शमयस्य—शमस्य आवसथः—स्थानम् । त्वं किं कुर्वन् ? कलयन्—धरन् । कां ? अम्बुनाथतुलनां—वङ्गसाभ्यम् । क्व ? मध्ये । कस्य ? नय एव मोहनः—सुन्दरो वारिराशिः—सागरः तस्य । अनल्पा—महती या आस्था—संसत् तस्या आनन्दमाया—हर्षरमाया आयः—प्राप्तिः यस्मात् तत्सं० ॥ ६५ ॥

अन्वयः

(हे) अनल्प-आस्था-आनन्द-मा-आय ! 'कुन्धु'-नाथ ! शमथ-आवसथः नय-मोहन-वारि-राशेः मध्ये अम्बु-नाथ-तुलनां कलयन् (त्वं) मोह-नव-अरि-राशेः दमाय मां प्रकृष्ट-स्थानं नय ।

शब्दार्थ

कुन्धु=कुन्धु(नाथ), सत्तरमा तीर्थकर.

नाथ=स्वामी.

कुन्धुनाथ ! = हे कुन्धुनाथ !

शमथ=शम, शांति.

आवसथ=स्थान, स्थान.

शमथावसथः=शमना स्थान(३५).

प्रकृष्ट=उत्तम, भुष्य.

स्थान=धाम.

प्रकृष्टस्थानं=उत्तम धाम प्रति,

दमाय (मू० दम)=दमनने भाटे.

राशि=समूह.

मोहनवारिराशेः=अज्ञानरूपी नवीन शत्रु-समूहना.

अम्बु=जल.

अम्बुनाथ=जलने स्वामी, वङ्गेश्वर.

तुलना=सादृश्य, सप्रमाण्य, समानता.

अम्बुनाथतुलनां=वङ्गेश्वरी समानता.

कलयन् (मू० कलयत्)=धारयति धरति.

અનલ્પ=અહુ.

આસ્થા=સલા.

અનલ્પાસ્થાનન્વમાય ! = મોટી સલાના હર્ષની
લક્ષ્મીને લાભ છે જેથી એવા ! (સં.)

મોહન=મોહકારક, મુન્દર.

વારિરાશિ=સમુદ્ર, સાગર.

નયમોહનવારિરાશો=નયરૂપી મોહનક
સાગરની.

સ્લોકાર્થ

શ્રીકૃન્ધુનાથની સ્તુતિ—

“જેથી મહાસલાના હર્ષની લક્ષ્મીને લાભ છે એવા (સત્તરમા તીર્થકર) ! હે
કૃન્ધુનાથ ! શમના સ્થાનરૂપ તેમજ નયરૂપી મનોમોહક સાગરની મધ્યે વરૂણની ઉપમાને
ધારણ કરતો થકા તું મને મોહરૂપી નવીન શત્રુ-સમૂહના દમનાર્યે ઉત્કૃષ્ટ ધામ (અર્થાત્
મોક્ષ-નગર) પ્રતિ લઇ બા.”—૬૫

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીકૃન્ધુનાથ-ચરિત્ર—

સૂર રામના પુત્ર શ્રીકૃન્ધુનાથનું એક ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં વિયુધમ્ભે (?) ૫૫૫૫
શ્લોક પ્રમાણનું રચ્યું છે. આ ઉપરાંત આ તીર્થકરને લગતું એક પ્રાકૃત ચરિત્ર પણ છે.

* * * * *

તીર્થપતીનાં સ્મરણમ્—

નિત્યં વહેમ હૃદયે જિનચક્રવાલ—

માનન્દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ।

મુક્તાકલાપમિવ હારિગુણં ધુનાનં

માનં દદાનમહિતં નરકાન્તકારિ ॥ ૬૬ ॥

—વસન્તં

વિવરણમ્

જિનચક્રવાલં—જિનવ્રજં વયં હૃદયે વહેમ—સ્મરેમ નિત્યં—સદા । ચક્રવાલં કિં ?
આનન્દસ્ય—હર્ષસ્ય દાનં યેષાં एतादृશૈઃ નરૈઃ મહિતં—પૂજિતમ્ । પુનઃ કિં ? નરકસ્ય—નિરયસ્ય
અન્તકારિ—વિનાશિ । પુનઃ કિં ? હારિણઃ—કાન્તા ગુણા यस્ય તત્ । ઇવ—યથા મુક્તાકલાપં—
હારં હારિગુણં કશ્વિત્ ધરતિ । ચક્રવાલં કિં કુર્વાણં ? ધુનાનં—નિર્ણયત્ । કં ? માનં—ગર્વમ્ ।
માનં કિં કુર્વાણં ? દદાનં—દદતમ્ । કિં ? અહિતં—દુઃસ્વમ્ । ચક્રવાલં કિં ? નરાણાં કાન્તં—
વાઙ્મિતં કરોતીત્યેવેશીલં તત્ તથા ॥ ૬૬ ॥

અન્વયઃ

(વચં) આનન્દ-જ્ઞાન-મહિતં, નરક-અન્ત-કારિ, હારિષ્-ગુણં, અ-હિતં વદાનં માનં ધુનાનં, નર-કાન્ત-કારિ જિન-ચક્રવાલં મુક્તા-કલાપં શ્વ દ્વયે નિત્યં વહેમ ।

શીખદાર્થ

નિત્યં=સદા.

વહેમ (ધાઠ વહ)=આપણે ધારણ કરીએ.

ચક્રવાલ=મંડળ, સમૂહ.

જિનચક્રવાલં=તીર્થકરોના સમૂહને.

આનન્દજ્ઞાનમહિતં=હર્ષ છે દાન જેમનું એવા વડે પૂજિત.

નરક=નરક.

નરકાન્તકારિ=નરકનો નાશ કરનારા.

મુક્તા=મોતી.

કલાપ=સમૂહ.

મુક્તાકલાપં=મોતીની માળા.

ગુણ=(૧) શુભ; (૨) દોરી.

હારિગુણં=મનોહર છે શુભો જેના એવા.

ધુનાનં (મૂઠ ધુનાન)=નિરાસ કરનારા.

માનં (મૂઠ માન)=શર્વને.

વદાનં (મૂઠ વદાન)=અર્પણ કરનારા.

કાન્ત (શાઠ કમ)=અભીષ્ટ, વાંછિત.

નરકાન્તકારિ=મનુષ્યોના અભીષ્ટને (અર્પણ) કરનારા.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરોનું સ્મરણ—

“ હર્ષનું દાન દેનારા એવા (સન્નજનો) વડે પૂજિત, વળી નરકનો નાશ કરનારા (અર્થાત્ પ્રાણીઓને નરક-ગતિમાંથી બચાવનારા), મનોહર શુભવાળા, અનિદ્ધને અર્પણ કરનારા અભિમાનો નિરાસ કરનારા તેમજ મનુષ્યોનાં વાંછિતને (પૂર્ણ) કરનારા એવા જિન-સમુદાયને સુન્દર દોરાવાળી મોતીની માળાની પેઠે આપણે નિરંતર દ્વયમાં વહન કરીએ (અર્થાત્ તેનું ધ્યાન ધરીએ-તેનું સ્મરણ કરીએ). ”—૬૬

રૂપટીકરણ

નરક—

અત્ર કોઈના મનમાં પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે જિનેશ્વરને નરકમાં પડતા જીવોનો ઉદ્ધાર કરનારા કેમ કહ્યા ? શું નરકમાં ભયંકર દુઃખ છે કે જોથી આમ કહ્યું છે ? આનો ઉત્તર નીચેની હકીકત વિચારતાં આપોઆપ મળી જશે.

હિંદુ, પારસી, ખ્રિસ્તી વિગેરે અનેક ધર્મોમાં ‘ નરક ’ વિષે ઉદ્દેષ કરવામાં આવ્યો છે અને તેને અતિશય દુઃખમય સ્થાન તરીકે ઓળખવામાં આવી છે. હિંદુ શાસ્ત્રકારો ૧૨૧ નરકો

૧ વામન-પુરાણના ૧૧ મા અધ્યાયમાં ૫૦-૫૮ શ્લોકોમાં જે એકવીસ નરકો ગણાવવામાં આવી છે તે નીચે મુજબ છે:—

જે હનર યોજનના વિસ્તારવાળી બળતા અંગારાથી ભરેલી રૌરવ નામની પહેલી નરક છે. બીજી મહા-રૌરવ નામની નરક પહેલી નરકથી જેવડા વિસ્તારવાળી છે અને તે નીચે દેવતા ભગાડવાથી તપેલા તાંબાની ભીનોવવાળી છે. આનાથી મોટી ત્રીજી તમિષ્ઠા નામની નરક છે. એનાથી બમણી ચોથી નરક છે અને તેને

માને છે અને પ્રિયસ્ત્રીઓ એક નરક માને છે, જ્યારે જૈનો સાત માને છે. આ નરકોની જૂભિ ચારે તરફ નિત્ય અંધકારથી છવાયેલી છે તેમજ શ્લેષ્મ, મૂત્ર, વિષા, લોહી, પડ્ ધ્યાત્વિ-અશુભ પદાર્થોથી લેપાયેલી છે. આ ઉપરાંત જૈન માન્યતા અન્ય દર્શનકારોની માન્યતાથી એક બીજા અંશમાં પણ જુદી પડે છે અને તે એ કે કોઇ પણ જીવ હોય તેને માટે તો નરક વાસી નજ અને અને તે પણ વળી એટલે સુધી કે નરકમાં નારકી તરીકે ઉત્પન્ન થયેલો જીવ મરીને ફરીથી તરતજ તો ત્યાં જન્મે પણ નહિ

(૧) રત્નપ્રભા, (૨) શકરાપ્રભા, (૩) વાલુકાપ્રભા, (૪) પંકપ્રભા, (૫) ધૂમપ્રભા, (૬) તમઃપ્રભા અને (૭) મહાતમઃપ્રભા એ સાત નરક-પૃથ્વીઓ છે, જ્યારે સાત નરકોનાં નામ તો ધર્મા, વંશા, શૈલ્લા, મંજના, અરિષ્ટા, મધા અને માધવતી છે.

નારકીનું દુઃખ—

નરકના જીવોને ક્ષેત્ર-વેદના, અ-ચો-ન્યકૃત વેદના અને પરમાર્થાધિકૃત વેદના એમ ત્રણ પ્રકારની વેદના ભોગવવી પડે છે. તેમાં પ્રથમની ત્રણ નરકોમાં ઉષ્ણ વેદના છે, ચોથી નરકમાં તેજઃ 'પાંચમી નરકમાં ઉષ્ણ અને શીત એમ બંને પ્રકારની ક્ષેત્રવેદના છે, જ્યારે બાકીની બે નરકમાં માત્ર શીત વેદનાજ છે. ઉષ્ણ વેદનાના સંબંધમાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે ગ્રીષ્મ ઋતુમાં અસહ્ય તાપ પડી રહ્યો હોય અને તેમાં પશુ ચારે બાજુ આખા નગરમાં અગ્નિ બગબગટ બળી રહ્યો હોય અને એની જ્વાલા માત્રથી પશુ લોકો 'ત્રાહિ ત્રાહિ' પોકારી રહ્યા હોય એવા અસહ્ય અગ્નિની મધ્યમાં પશુ કોઈ નરકના જીવને સૂવાડવામાં આવે, તો ત્યાં તે નિરાંતે ઊઠી બાજે.' આવીજ રીતે શીત-વેદના પશુ કેવી દુઃખદાયી હશે તેની કલ્પના કરી લેવી. આ તો ક્ષેત્ર-વેદનાનો વિચાર કર્યો. હવે અ-ચો-ન્યકૃત વેદના વિચારીએ.

આના સંબંધમાં એટલું જ નિવેદન કરવું બસ થશે કે એક જ સ્થાનમાં જ એલા અને અરસ-પરસ શત્રુ-ભાવ વહન કરનારા હોવા એક બીજાને દુઃખ દેવા બનતા પ્રયત્ન કરે છે. કેટલીક વાર તો ત્યાં રણ-સંગ્રામ જેવું ઘોર યુદ્ધ પણ મચે છે.

અંધતાનિસ્ર કહેવામાં આવે છે. પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નરકોના કાળસૂત્ર, અપ્રતિષ્ઠ અને ઘટિયન એવાં નામો છે. બહોતર હનર ચોત્તના વિસ્તારવાળી અસિપત્રવન નામની આઠમી નરક છે. નવમી, દશમી અગ્યારમી અને બારમી નરકોને તમકુપ્ત, ફરશાદમલિ, કરંપત્ર અને ચીનલોજન એ નામથી જોળખવામાં આવે છે. એ પછી સંદંશ, લાહુપિપ્પડ, કરરભસિકતા, ભયંકર ક્ષાર નદી, કુમિલોજન અને વૈતરણી એ નામની નરક છે. ત્યાર પછી શોષિતપૂલલોજન એ નામની લોહી અને પર્થ્વી ભરેલી ઓગણીસમી નરક છે. ત્યાર બાદ અચ્છાની ત્રણ જેવી અચ્છા નામની વીસમી અને સંશોષણ નામની એકદસમી (છેલ્લી) નરક છે. આ અધ્યાયના ૪૭ માં મ્લોકમાના ઉલ્લેખ મુજબ આ એકવીસ નરકો પુષ્કરદ્વીપમાં આવેલી છે.

૧ આ વાત વાચકવર્ય શ્રીઠિભાસ્વાતિરૂપ તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્રના સ્વોપપન્ન બાધ્યને આધારે આપી છે. વિશેષમાં શ્રીજયસિંહસંસ્કૃત કુમારપાલ-ચરિત્રના દ્વિતીય સર્ગના ૨૭૯મા અને ૨૮૦ માં સ્લોકો ઉપરથી પણ આ હકીકત જોઇ શકાય છે. આ સંબંધમાં મત-ભેદ હોય એમ ધર્મદેશનામાં ટાંચાશુરે આપેલા નીચેના સ્લોક ઉપરથી જોઇ શકાય છે:—

“आद्येषु त्रिषु नरके-षूष्णं शीतं परेषु च ।

चतुर्थे शीतमुष्णं च, दुःखं क्षेत्राद्भवं त्विवम् ॥ १ ॥”

२ जे मोढातो पर्वत नशकां अथ नवाभां आवे, तो त्यां रडेवी छिंज्युताने अथने ते पाव्यु अट पीगणी नम.

હવે ત્રીજી વેદના પરત્વે વિચાર કરીએ. મિધ્યાદષ્ટિ, પૂર્વજન્મમાં મહાપાપી અને પાપના પાટલા બાંધવામાં મોજ માનનારા એવા પંદર પ્રકારના અધુર-ગતિને પામેલા દેવતાઓ કે જેમને તેમનાં કૃત્યને લઈને તો પરમાધાર્મિકનો ઇલકાબ મળેલો છે, તે દેવતાઓ ક્રીડાર્થે નરકમાં આવી નારકી જીવોને ત્રાસ આપવામાં કંઈ કચ્ચાસ રાખતા નથી. આ સંબંધમાં સૂચગડાંગ (સૂત્રકૃતાંગ) સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં આગેહુણ ચિતાર ખડો કરવામાં આવ્યો છે. અત્ર તો હુંકમાં તેનું દિગ્દર્શન કરી લઈએ.

કેટલાક જીવોને પરમાધાર્મિક (નરકપાલો) નાના દ્વારમાંથી સીસાની સળીની માફક ખેંચી કાઢે છે; કેટલાકને તેઓ ધોળીઓ જેમ વચ્ચે ઝીંકે છે, તેમ વચ્ચના કાંટાવાળી શિલા ઉપર પડે છે; કેટલાકને તેઓ તીક્ષ્ણ ભયંકર કરવત વડે લાકડાંની માફક વહેરે છે; કેટલાકને તલની માફક પીલે છે; અત્યન્ત ખારા, ઊના તેમજ દુર્ગંધમય જળવાળી તેમજ ભયંકર દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારી અને અજ્ઞાના જેવા નિત્ય વહેતા પ્રવાહોવાળી વૈતરણી નદી તરફ શાંતિને માટે ડોડતા તુષાનુર જીવોને ત્યાં તેઓ જઈ પહોંચે તે પૂર્વે આણ્વાદિક વડે વંધે છે; કેટલાકને ચણાની માફક સેકે છે; કેટલાકને શળીમાં પચેલી માંસની પેશીની માફક પકાવે છે; કેટલાકને ધગધગતા લોખંડના થાંભલાની સાથે બગાડે છે; કેટલાકને તપાવેલું સીસું પીવાડે છે; ઇત્યાદિ.

આવી પરમાધાર્મિકકૃત વેદના પ્રથમની ત્રણ નરકના જીવોને અનુભવવી પડે છે.

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રશંસા—

વાचाં તતિર્જિનપતેઃ પ્રચિનોતુ મદ્રં

આજિણુમા નરહિતાઽકલિતાઽપકારૈઃ ।

સેવ્યા નૈર્ધવલિમાસ્તસુધાસુધામા—

આઽજિણુમાનરહિતા કલિતાપકારૈઃ ॥ ૬૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

જિનપતેઃ વાચાં તતિઃ—વાગ્વીથી મદ્રં—શિવં પ્રચિનોતુ—તનોતુ । તતિઃ કિં૦ ? આજિણુઃ—જોબનશીલા મા—જોમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? નરાણાં હિતા—હિતકારિણી । પુનઃ કિં૦ ? અકલિતા—રહિતા । કૈઃ ? અપકારૈઃ—અનુપકૃતિભિઃ । પુનઃ કિં૦ ? સેવ્યા—સેવનીયા । કૈઃ ? નૈરઃ—મનુજૈઃ । પુનઃ કિં૦ ? ધવલિમ્ના—ધવલત્વેન અસ્તાનિ—જિતાનિ સુધા—અમૃતં

૧ આ પંદર પ્રકારના જીવનપતિ જાતિના દેવોનાં નામો તત્વાર્થાધિગમચૂરની શીસિદ્ધસેનગણિકૃત ટીકા પ્રમાણુ નીચે મુજબ છે.—

(૧) અંબ, (૨) અંબપિં, (૩) શ્યામ, (૪) શબ્દ, (૫) રૂદ્ર, (૬) ઉપરૂદ્ર, (૭) કાલ, (૮) મહાકાલ, (૯) અસિ, (૧૦) અસિપત્રવન, (૧૧) કુંભી, (૧૨) વાલુકા, (૧૩) વૈતરણી, (૧૪) ખરસ્વર અને (૧૫) મહાધીપ.

સુધામઃ-ચન્દ્રઃ-અબ્રાણિ-અબ્રકાનિ યયા સા । પુનઃ કિં૦ ? અજિણ્ણુઃ-અજચનચીલો માનઃ
સ્મયઃ તેન રહિતા-વર્જિતા । અપકારૈઃ કિં૦ ? કલિતાપકારૈઃ-સક્ષ્યામવલેશકારકૈઃ ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

અજિણ્ણુ-મા નર-હિતા કલિ-તાપ-કારૈઃ અપકારૈઃ અ-કલિતા, નરૈઃ સેવ્યા, ધવલિમન્-
અસ્ત-સુધા-સુધામ-અબ્રા, અ-જિણ્ણુ-માન-રહિતા જિન-પતેઃ વાચાં તત્તિઃ મદ્મં પ્રચિનોતુ ।

શીખરાર્થ

વાચાં (મૂં વાચ)=વાણીએની.

પ્રચિનોતુ (વાં ચિ)=વધારે કરે, વિસ્તાર કરે.

મદ્મં (મૂં મદ્)=કલ્યાણને.

અજિણ્ણુ=શોભનશીલ, પ્રકાશમાન.

મા=શોભ.

અજિણ્ણુમા=શોભનશીલ છે શોભા જેની એવી

નરહિતા=મનુષ્યોને હિતકારી.

અકલિતા=રહિત.

અપકારૈઃ (મૂં અપકાર)=અપકારોથી.

સેવ્યા=સેવવા યોગ્ય.

નરૈઃ (મૂં નર)=મનુષ્યો વડે.

ધવલિમન્=ધવલતા, ધોળાશ, ધોળાપણ.

સુધામ=સુધાકર, ચન્દ્ર.

અબ્ર=અબરખ.

ધવલિમાસ્તસુધાસુધામાબ્રા=ધોળાશ વડે

પરાસ્ત કર્યો છે અમૃત, ચન્દ્ર તેમજ

અબરખને જેણે એવી.

અજિણ્ણુ=નહિ ક્રોધેહમંદ.

અજિણ્ણુમાનરહિતા=નહિ ક્રોધેહમંદ થતા એવા

ગર્વથી રહિત

કલિ=કલહ, કલુષો.

કલિતાપકારૈઃ=કલહકારી અને સંતાપકારક.

પ્રલોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“જેની લક્ષ્મી [અથવા શોભા] શોભનશીલ છે એવી, વળી મનુષ્યોને હિતકારી અને
(એથી કરીને તો) કલહકારી અને સંતાપકારક એવા અપકારોથી મુક્ત, તથા (બુદ્ધિશાળી)
મનુષ્યોને સેવવા યોગ્ય, તથા વળી જેણે ધવલતા વડે સુધા, સુધાકર તેમજ અબ્રકને
જીત્યાં છે એવી તેમજ વળી ક્રોધેહમંદ નહિ થનારા એવા અભિમાનથી રહિત એવી તીર્થંકરની
વાણીએની શ્રેણિ (હે ભગ્ય-જન ! તમારા) કલ્યાણને વિસ્તાર કરે. ”—૬૭

* * * * *

બલાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા જાતુ નાન્યમભજજિનરાજપાદ—

દ્વન્દ્વં વિના શયવિભાકરરાજમાના ।

હે શ્રી‘બલે’ ! વરબલે ! સમસક્લકસ્ય

દ્વન્દ્વં વિનાશય વિભાકરરાજમાના ॥ ૬૮ ॥ ૧૭ ॥

—વસન્ત.

गान्धर्वे यका
H. P. K. 1928

गन्धर्वेषु श्यामवर्णे हम्बाहने चतुर्भुजे वरुणाद्यान्वित-
दक्षिणभुजे मानुषिकानुशाधिष्ठित्वं ममूजे चेति ।

H. P. K. 1928

वयं देवी शैलशर्णा मयुरयाहना चतुर्भुजा वीजगुरुकठारि-
दक्षिणभुजा भुगुण्डपुष्पा नितवाममुभा चेति ।

વિવરણમ્

હે શ્રીબલે!—બલાદેવિ ! ત્વં સમસક્લકસ્ય દ્વન્દ્વં—કલિં વિનાશય—દલય । વરં—અગ્રં બલં—
પ્રાણો યસ્યાઃ તત્સં૦ । ત્વં કિં૦ ? વિમાકરઃ—સૂર્યઃ રાજા—ચન્દ્રઃ તદ્વન્માનં—પૂજા યસ્યાઃ (સા) ।
ત્વં કિં૦ ? સા । સા કા ? યા બલા દેવી જાતુ—કદાચિત્ નાન્યં—હરિહરાદિકં અમજત્—
ન મજતિ સ્મ । કથં ? વિના—અન્તરેણ । કિં ? જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં—જિનેન્દ્રાદિયુગ્મમ્ । યા કિં૦ ?
શયયોઃ—કરયોઃ વિમાકરેણ—મમાભરેણ રાજમાના—ધાસમાના ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

યા શય—વિમા—આકર—રાજમાના (દેવી) જિન—રાજ—પાદ—દ્વન્દ્વં વિના અન્યં ન જાતુ અ-
મજત, સા વિમાકર—રાજન્—માના (ત્વં) હે વર—બલે ! શ્રી—‘બલે’ ! સમ—સક્લકસ્ય દ્વન્દ્વં વિનાશય ।

શીખદાર્થ

જાતુ=કઠાચિત્, કઠાપિ.

અન્યં (મૂં અન્ય)=ખીભ કાઠને.

અમજત્ (ધાં મજ)=અજતી હવી, સેવા
કરતી હવી.

દ્વન્દ્વ=યુગલ, બેડું.

જિનરાજપાદદ્વન્દ્વં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.

વિના=વગર, સિવાય.

શય=હસ્ત, હાથ.

વિમા=ધુતિ, પ્રભા, તેજ.

આકર=આણુ.

રાજમાન (ધાં રાજ)=પ્રકાશમાન, દેહીપ્રમાન.

શયવિમાકરરાજમાના=હાથની પ્રભાની આણુ
વડે દેહીપ્રમાન.

બલા=બલા (દેવી).

શ્રીબલે ! =હે શ્રીબલા !

બલ=પ્રાણ.

વરબલે ! =હે ઉત્તમ પ્રાણુવાળી !

સક્લ=સાધુ, સાધવી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાને
સમૂહ.

સમસક્લકસ્ય=સકળ સંધના.

દ્વન્દ્વં (મૂં દ્વન્દ્વ)=બેડેશને.

વિનાશય (ધાં નશ)=તું નાશ કર.

વિમાકર=સૂર્ય.

રાજન્=સુધાકર, ચન્દ્ર.

વિમાકરરાજમાના=સૂર્ય અને ચન્દ્રના જેવું
માન છે જેવું એવી.

શ્લોકાર્થ

બલા દેવીની શ્તુતિ—

“ હસ્તની પ્રભાની આણુ વડે દેહીપતી એવી જે (દેવીએ) જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલ
સિવાય અન્ય કાઠની (પણુ, બાલે તે પછી ધ્વજા, વિષ્ણુ કે શિવ કાં ન હોય) સેવા

કદાપિ ન કરી, તે સૂર્ય અને સુધારકરના સમાન માનવાળી એવી તું હે ઉત્તમ પ્રાણુવાળી ! હે શ્રીબલા (દેવી) ! સકળ સંધના ક્વેશનો વિનાશ કર. ”—૬૮

સ્પષ્ટીકરણ

બલા દેવીનું સ્વરૂપ—

સત્તરમા તીર્થંકર શ્રીકૃત્યુનાથની શાસન-દેવી તરીકે આ બલા દેવીનું નામ પ્રખ્યાત છે. એને અચ્યુતાના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો પીળો વર્ણ છે અને એને મયૂર (મોર)નું વાહન છે. વિશેષમાં એને ચાર હાથ છે. તેમાં જમણા બે હાથમાં તે બીજપૂરક અને શૂલ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં તે તે 'ભુષુંડિ' અને 'પદ્મ' રાખે છે. આ દેવીના સંબંધમાં આચાર-દિનકરમાં તે કહેવામાં આંચું છે કે—

“શિલિંગા સુચતુર્ભુજાડતિપીતા ફલપૂરં વષતી ત્રિશૂલયુક્તમ્ ।

કમ્બોરપસવ્યયોચ્ચ સવ્યે કરયુગ્મે તુ મુશુળિઢમુદ્ બલાઽઽયાત્ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭.

૧ 'ભુષુંડિ' શબ્દ શબ્દ-ચિન્તામણિમાં આપેલો છે અને ત્યાં તેનો અર્થ 'એક ભત્રીજા શસ્ત્ર' કરવામાં આવ્યો છે. આ શબ્દનો એ અર્થ ડૉ. વૈદ્યકૃત સંસ્કૃત-અંગ્રેજી કોશમાં પણ બેવામાં આવે છે. અભિધાન-ચિન્તામણિ કે અમર-કોશમાં આ શબ્દ આપેલો નથી.

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સેવા—

પીઠે પદોર્લુઠતિ યસ્ય સુરાલિરગ્ર—

સેવે સુદર્શનધરેઽશમનં તવામમ્ ।

ત્વાં સ્ખન્દ્યન્તં 'મર' । તં પરિતોષયન્તં

સેવે 'સુદર્શન'ધરેશમનન્તવામમ્ ॥ ૬૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે અરજિન ! ત્વાં અહં સેવે-મજે । ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? સ્ખન્દ્યન્તં-દલગ્રન્તમ્ । કં ? આમં-રોગમ્ । આમં કિં૦ ? નાસ્તિ શમનં-શ્ચાન્તિઃ યસ્ય તમ્ । પુનસ્ત્વાં કિં કુર્વન્તં ? પરિતોષયન્તં-સન્તોષયન્તમ્ । કં ? સુદર્શનધરેશં-સુદર્શનનામનુષમ્ । ત્વાં કિં૦ ? ન સ્તઃ અન્તવામે-મરણરમણ્યૌ યસ્ય તમ્ । તં કં ? યસ્ય તવ પદોઃ પીઠે-પાદપીઠે સુરાલિઃ-દેવભ્રેણિઃ લુઠતિ-નમતિ । પીઠે કિં૦ ? અગ્રા-પ્રધાના સેવા-સેવનં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? સુદર્શન-ધરે-શોભનદર્શનધરે ॥ ૬૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) 'અર' ! યસ્ય તવ પદોઃ અગ્ર-સેવે સુદર્શન-ધરે પીઠે સુર-આલિઃ લુઠતિ, તં અ-શમનં આમં સ્ખન્દ્યન્તં 'સુદર્શન' -ધરેશં પરિતોષયન્તં અન્-અન્ત-વામં ત્વાં સેવે ।

શીખ્દાર્થ

પીઠે (મૂં પીઠ)=આસન ઉપર.

પદોઃ (મૂં પદ)=ચરણોન્મા.

લુઠતિ (ઘાં લુઠ)=આગેાટે છે.

આલિ=શ્રેણિ.

સુરાલિઃ=સુશીની શ્રેણિ.

અમ=મધાન.

અમસેવે=મધાન છે સેવન જેનું એવા.

વર્શન=દર્શન, ધાટ.

ધર=ધારણ કરનાર.

સુદર્શનધરે=શોભન દર્શનને ધારણ કરનારા.

શમન=શાન્તિ.

અશમનં=અવિધમાન છે શાન્તિજેનેવિષે એવા.

આમં (મૂં આમ)=રોગને.

સ્ખન્દ્યન્તં (મૂં સ્ખન્દ્યત)=નાશ કરનારા.

અર ! (મૂં અર)=હે અરનાથ, હે અદારમા તીર્થકર !

પરિતોષયન્તં (મૂં પરિતોષયત)=અંતોષ આપનારા.

સેવે (ઘાં સેવ)=હું સેવા કરું છું.

સુદર્શન=સુદર્શન.

સુદર્શનધરેશં=સુદર્શન નૃપને.

વામા=મહિલા, નારી.

અવન્તવામં=અવિધમાન છે મૃત્યુ અને મહિલા જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની એવા—

“ હે અરનાથ ! તારાં કે જેનાં અરણ્યોના પ્રધાન સેવનવાળા એવા (અર્થાત્ જેનો ઘણાં જીવો આશ્રય લે છે એવા) તેમજ શોકન દર્શનને ધારણ કરનારા (અર્થાત્ જેવા લાયક) એવા આસન (પાદ-પીઠ) ઉપર સુરોની શ્રેણિ આબેસે છે, તેવા તને કે જે અવિદ્યમાન શાંતિવાળા (અર્થાત્ ક્લેશકારી) એવા શાગનો નાશ કરનાર છે તેમજ સુદર્શન નૃપતિને સંતોષ પમાડનાર છે અને જેને વિષે મૃત્યુ અને મહિલા (ના સંગ)નો અભાવ છે, એવા તને હું સેવું છું. ”—૧૯

સ્પષ્ટીકરણ

અરનાથ-અરિન્—

અરનાથનાં અરિઓ પણ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં હોવાનો જૈન અન્થા-વલીમાં ઉલ્લેખ છે.

* * * *

જિનાલયા વિજ્ઞપ્તિઃ—

સર્વજ્ઞસંહતિરવાપ શિવસ્ય સૌલ્યં

સારં ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ।

શુદ્ધાં ધિયં કૃતધિયાં વિદધાતુ નિત્યં

સાઽરમ્ભવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રીઃ ॥ ૭૦ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

સા—જિનાલી શુદ્ધાં—પવિત્રાં ધિયં—બુદ્ધિ કૃતધિયાં—વિદુષાં વિદધાતુ—જનયતુ નિત્યં—સદા । સા । કિં ૦ ? આરમ્ભો—હિંસા સ એવ વારિજં—કમલં તત્ર નિશાપતિવત્—ચન્દ્રવદ્ રોહિતા—જાતા શ્રીઃ—પદ્મા યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા સર્વજ્ઞસંહતિઃ—જિનાલી શિવસ્ય—મોક્ષસ્ય સૌલ્યં—શર્મ અવાપ—પ્રાપ । સૌલ્યં કિં ૦ ? સારમ્—ઉત્તમમ્ । સંહતિઃ કિં ૦ ? મયઃ—સંસૃતિઃ અરયો—વૈરિણો જનિઃ—જન્મ શાપઃ—શપનં તૈઃ તિરોહિતા—રહિતા શ્રીઃ—શ્લોભા યસ્યાઃ સા ॥ ૭૦ ॥

અન્વયઃ

(યા) મય-અરિ-જનિ-શાપ-તિરોહિત-શ્રીઃ સર્વજ્ઞ-સંહતિઃ શિવસ્ય સારં સૌલ્યં અવાપ, સા આરમ્ભ-વારિજ-નિશા-પતિ-રોહિત-શ્રીઃ કૃત-ધિયાં ધિયં શુદ્ધાં નિત્યં વિદધાતુ ।

શબ્દાર્થ

સર્વજ્ઞ=દેવલજ્ઞાની, સમસ્ત વસ્તુના બાધુકાર.
સંહતિ=સમુદાય, સમૂહ.
સર્વજ્ઞસંહતિ=સર્વજ્ઞોના સમુદાય.
અવાપ (વાં આપ્)=પ્રાપ્ત કર્યું.
જિવસ્ય (મૂં જિવ)=મોક્ષના.
સૌભ્ય (મૂં સૌભ્ય)=સુખને.
જનિ=જન્મ.
શાપ=શાપ દેવો તે.
તિરોહિત (વાં શા)=રહિત.
શ્રી=શોભા.
મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રી=સંસાર, શત્રુ,
જન્મ અને શાપથી રહિત છે શોભા જેની એવા.

શુદ્ધાં (મૂં શુદ્ધ)=વિશુદ્ધ, નિર્મળ.
ચિયં (મૂં ચી)=પ્રુદ્ધિને.
કૃત (વાં કૃ)=સંપાદન કરેલ.
કૃતચિયાં (મૂં કૃતચી)=સંપાદિત કરી છે પ્રુદ્ધિ
જેમણે એવાની, પહિંડતોની.
વિવ્વચાતુ (વાં વા)=કરો.
નિશા=રજની, રાત.
નિશાપતિ=રજની-કાન્ત, ચન્દ્ર.
રોહિત (વાં રહ)=ઉત્પન્ન થયેલ.
આરમ્મવારિજનિશાપતિરોહિતશ્રી=પાપાચર-
ણરૂપ કમલ પ્રતિ ચન્દ્રની માફક ઉત્પન્ન
થઇ છે શોભા જેની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને વિસૂતિ—

“જેની શોભા સંસાર (બવ-મમલ), શત્રુ, જન્મ (તથા મરણ) અને શાપથી મુક્ત છે એવા (અર્થાત્ જેમને હવે જન્મ-મરણના ફેરા ફરવાના નથી એવા તેમજ કોઈને પણ શાપ નહિ દેનારા એવા) જે સર્વજ્ઞ-સમુદાયે મોક્ષનું ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું, તે પાપાચરણરૂપી (સૂર્ય-વિકાસી) કમલને (સંક્રાન્તિ કરવામાં) ચન્દ્રની જેમ ઉત્પન્ન થયેલી પ્રભાવાળી (જન્મ-વર્ગ) જેમણે પ્રતિ સંપાદિત કરી છે એવાની (અર્થાત્ પહિંડતોની) પ્રુદ્ધિ સદા નિર્મળ કરો.”—૭૦

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ પ્રાર્થના—

હન્તિ સ્મ યા ગુણગણાન્ પરિમોચયન્તી

સામા રતીશમવતાં ભવતોદમાયાઃ ।

જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ તત્પટનોઘતાનાં

સા ભારતી શમવતાં ભવતો દમાયા ॥ ૭૧ ॥

—વસન્ત૦

૧ આ તેમની ખરેખરી વીતસંગ દશા સમજે છે; બાકી સ્તુતિ કરનારા મનુષ્યો ઉપર વૃદ્ધ થવું કે નિન્દા કરનારા જનો ઉપર રૂદ્ધ થવું એ તે બપૂવુંતાનું લક્ષણ છે.

વિવરણમ્

હે જિન ! ભવતઃ સા ભારતી-વાણી શમવતાં-સાધુનાં જ્ઞાનશ્રિયે ભવતુ-અસ્તુ । શમવતાં કિં ? તત્પઠનોદ્યતાનાં-વચઃપઠને કૃતોદ્યમાનામ્ । ભારતી કિં ? દમસ્ય-શમસ્ય આયો-લાભો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા ભારતી રતીશં-કન્દર્પે હન્તિ સ્મ-જઘાન । યા કિં કારયન્તી ? પરિમોચયન્તી-ત્યાજયન્તી । કાઃ ? ભવઃ-સંસારઃ તોદઃ-પીઢા માયા-દમ્ભઃ તાઃ । કેષાં ? ગુણગણાનવતાં-ગુણવતાં નરાણામ્ । યા કિં ? સામા-સશ્રીકા ॥ ૭૧ ॥

અન્વયઃ

યા સ-આષા (ભારતી) ગુણ-ગણાન્ અવતાં ભવ-તોદ-માયાઃ પરિમોચયન્તી રતિ-હંશં હન્તિ સ્મ, (હે જિન !) ભવતઃ સા દમ-આયા ભારતી તત્-પઠન-ઉદ્યતાનાં શમવતાં જ્ઞાન-શ્રિયે ભવતુ ।

શીખદાર્થ

હન્તિ સ્મ (શાં હન્)=નાશ કર્યો.

ગુણગણાન્=ગુણોના સમૂહોને.

પરિમોચયન્તી=ત્યાગ કરાવનારી.

સામા=શોભાથી યુક્ત.

રતીશં (મૂં રતીશ)=રતિ-પતિને, મહનને.

અવતાં (મૂં અવત)=રક્ષણ કરનાર.

ભવતોદમાયાઃ=સંસાર, પીઢા અને માયાને.

જ્ઞાન=જ્ઞાન, યોધ.

જ્ઞાનશ્રિયં=જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને માટે.

પઠન=વાંચન, પાઠ કરવો તે.

ઉદ્યત (શાં યત)=ઉદ્યમ કરેલ.

તત્પઠનોદ્યતાનાં=તેના પઠનને વિષે ઉદ્યમ કરેલાઓના.

શમવતાં (મૂં શમવત)=શમયુક્તના.

દમાયા=ઉપશમનો લાભ છે એથી એવી.

સ્તોકાર્થ

જિન-વાણીને પ્રાર્થના—

“ જ શોભાયુક્ત વાણીએ ગુણોના સમુદાયોનું રક્ષણ કરનારા (અર્થાત્ ગુણિ-જનો)— ને સંસાર, પીઢા અને માયાનો ત્યાગ કરાવનારી બની કંદર્પને હણ્યો, તે આપની (હે તીર્થ-કર !) ઉપશમના લાભવાળી વાણી તેના પઠન પરત્વે જમણે ઉદ્યમ કર્યો છે એવા ઉપશમ-ધારી (ઉત્તમ પુરુષો) ની જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને અર્થે થાઓ. ”—૭૧

अप्रतिचक्रा

प्रमाणकः १३

प्रमाणकः १३
महाराष्ट्र राज्य सरकार
महाराष्ट्र राज्य सरकार

चक्रधरादेव्याः स्तुतिः—

चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूत—

सारङ्गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ।

चक्रं सतामवतु 'चक्रधरा' सुपर्ण

सारं गता स्फटिकरोचितभालकान्ता ॥ ७२ ॥ १८ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

चक्रधरा देवी सतां-विज्ञानां चक्रं-वृन्दं अवतु-रक्षतु। चक्रधरा किं०? चञ्चद्विलोचनयोः-
लसन्नयनयोः मरीचिचयेन-प्रभाभरेण अभिभूता-परास्ता सारङ्गस्य-गुणस्व ता-लक्ष्मीः चया
सा। पुनः किं०? स्फटिकवत्-स्फटिकमणिवद् रोचितं यद् भालं-छलाटं तेन कान्ता-मनो-
हरा। पुनः किं०? गता-याता। कं? सुपर्ण-गरुडम्। सुपर्ण किं०? सारं-सौचमम्।
पुनः किं०? स्फटिनः-सर्पस्य कराः-प्रभाः तद्गुचिता-योग्या भा-प्रीः येषां एतादृशा अल-
कान्ताः-केशान्ता यस्याः सा ॥ ७२ ॥

अन्वयः

चञ्चद्विलोचन-मरीचि-चय-अभिभूत-सारङ्ग-ता स्फटिक-रोचित-भाल-कान्ता सारं
सुपर्ण गता स्फटिन्-कर-उचित-भा-अलक-अन्ता 'चक्रधरा' सतां चक्रं अवतु।

श्लोकार्थ

चञ्चद्व (वा० चञ्च)=प्रकाशतुं, दीपतुं.
विलोचन=दोचन, नेत्र, आंख.
मरीचि=प्रभा.
चय=समूह.
सारङ्ग=भृगु, छत्रध्व.
चञ्चद्विलोचनमरीचिचयाभिभूतसारङ्गता=प्रका-
शमान नेत्राणी प्रशान्ता समूह वटे पराभव
प्रभाओ छे भृगुनी लक्ष्मीने जेछे जेवी.
स्फटिक=स्फटिक (भङ्गि).
भाल=ललाट, कपाल.
स्फटिकरोचितभालकान्ता=स्फटिक (भङ्गि)नी
जेभ देदीप्यमान ललाट वटे रभणीय.

चक्रं (मू० चक्र)=मंडलने, समूहने.
अवतु (वा० अव)=रक्षयु कर.
चक्रधरा=चक्रधरा (देवी).
सुपर्ण (मू० सुपर्ण)=गरुडने.
सारं (मू० सार)=(१) विशित्रवर्णी; (२) उत्तम.
गता (मू० गत)=प्राप्त थयेदी.
स्फटा=सापणी हेछु.
स्फटिन्=सर्प.
कर=कान्ति.
अन्त=छेडे.
स्फटिकरोचितभालकान्ता=सर्पणी प्रशाने थो-
अ जेवी शोभा छे जेना वाणना छेयानी ते.

શ્લોકાર્થ

ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ—

“ જોણે પ્રકાશમાન નેત્રોની પ્રભાના સમૂહ વડે મૃગની લક્ષ્મીને પરાભવ પમાડ્યો છે એવી (અર્થાત્ મૃગના કરતાં પણ વધારે મનોહર લોચનવાળી), તથા વળી સ્ફટિક (મણિ)ની માફક દેહીપ્રમાન લલાટ વડે રમણીય એવી, તેમજ ‘વિચિત્રવર્ણી’ [અથવા ઉત્તમ] ગરૂડ ઉપર આરૂઠ થયેલી, તેમજ વળી સર્પની પ્રભાને યોગ્ય એવી શોભાવાળા કેશ-અન્ત વાળી (અર્થાત્ સર્પના જેવા લાંબા અને કૃષ્ણ કેશવાળી) એવી ચક્રધરા (દેવી) સજ્જનોના મંડળનું રક્ષણ કરે. ”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

ચક્રધરા દેવીની પ્રાર્થના—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને અપ્રતિચક્રના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો વર્ણ સુવર્ણના જેવો છે. વિશેષમાં એને ગરૂડનું વાહન છે અને તે પ્રત્યેક હાથમાં ચક્ર રાખે છે. આ વાતની આચાર-દિનકરનો નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે. કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“ઋત્નમ્પૃષ્ઠ આસીના, કાર્તસ્વરસમચ્છલિઃ ।

મૂયાવપ્રતિચક્રા નઃ, સિદ્ધયં ચક્રધારિણી ॥”

—પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીના સંબંધમાં એટલું નિવેદન કરવું બાકી રહે છે કે જેમ શ્રીશોભન કવીશ્વરે ૭૨મા પદ્યમાં ચક્રધરા દેવીની સ્તુતિ કરી છે, તેમ આ કવિરાજે પણ કર્યું છે.

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

श्रीमल्लिनाथ ! शमथद्रुमसेकपाथः

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः ! ।

पादाब्जमस्तु मदनार्त्तिमधौ विमुक्ता—

कान्त ! प्रियं गुरु चिरोचितकाय तेऽज ! ॥ ७३ ॥

—कस्त०

विवरणम्

हे श्रीमल्लिनाथः ! ते—तव पादाब्जं—पदकजं चिरं—चिरकालीनं उचितं—योग्यं कं—मुखं तस्मै अस्तु—भवतु । पादाब्जं किं० ? शमथद्रुमस्य—शमद्रोः सेके—सेचने पाथः—पथःसमम् । कान्तः—सुन्दरः प्रियङ्गुः—फलिनीद्रुमः तस्य रुचिः—प्रभा तद्रु रोचितं—शोभितं कायस्य तेजः—प्रकाशो यस्य तत्सं० । हे अज !—कृष्णसम ! । क्व ? मदनार्त्तिमधौ—कामपीठामधुदैत्ये । विमुक्तं—त्यक्तं अकान्तं—अप्रियं येन तत्सं० । पादाब्जं किं० ? प्रियं—कान्तम् । पुनः किं० ? गुरु—महत् ॥ ७३ ॥

अन्वयः

कान्त—प्रियङ्गु—रुचि—रोचित—काय—तेजः ! मदन—आर्त्ति—मधौ अज ! विमुक्त—अ—कान्त ! श्री—मल्लि—नाथ ! ते शमथ—द्रुम—सेक—पाथः प्रियं गुरु पाद—अब्जं चिर—उचित—काय अस्तु ।

शब्दार्थः

मल्लि=मल्लिक (नाथ), म्लेगध्वीसभा तीर्थहर.

श्रीमल्लिनाथ ! = हे श्रीमल्लिकनाथ !

द्रुम=वृक्ष, आड.

सेक=सिञ्चन, पाणी छान्नुं ते.

पाथस=पथ.

शमथद्रुमसेकपाथः=शमद्रुम वृक्षेना सिञ्चन

प्रति ऋणना सभान.

प्रियङ्गु=प्रियंशु, हस्तिनी (वृक्ष).

रुचि=प्रभा.

तेजस्=तेज.

कान्तप्रियङ्गुरुचिरोचितकायतेजः ! = सुन्दर प्रियं-

शुनी प्रभावी जेम शोभी रही छे जेना शरीरनी कांति जेवा ! (सं०)

अब्ज=कमल.

पादाब्जं=चरण-कमल.

मदन=कामदेव.

आर्त्ति=प्रीति.

अर्त्ति=प्रीति.

मधु=मधु नाभनो देव.

मदनार्त्तिमधौ=कामदेवनी प्रीतिमधुने विषे.

अकान्त=अप्रिय, अनिष्ट.

વિમુક્તાકાન્ત ! = વિશેષતઃ ત્યજી દીધું છે અપ્રિય

જેણે એવા ! (સં.)

પ્રિયં (મૂં પ્રિય) = ઇષ્ટ.

શુરુ = વિશાળ.

ચિર = દીર્ઘ કાલ પર્યંત.

ચિરોચિત્કાય = દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય

એવા સુખને મારે.

અજ ! (મૂં અજ) = હે કૃષ્ણ !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમદ્ધિનાથની સ્તુતિ—

“ સુન્દર પ્રિયગુની પ્રભાની જેમ જેના શરીરની કાંતિ શોભી રહી છે એવા હે (ઓગણીસમા તીર્થંકર) ! હે કામદેવની પીરાડૂપી મધુનો નાચ કરવામાં (શ્રી) કૃષ્ણ (સમાન) ! જેણે અપ્રિય (કાર્યો) વિશેષતઃ ત્યજી દીધાં છે એવા હે (સર્વજ્ઞ) ! હે શ્રીમદ્ધિનાથ ! શમડૂપી વૃક્ષનું સિંચન કરવામાં જલસમાન એવું તથા રૂચિકર તેમજ વિશાળ એવું તારું ચરણ—કમલ દીર્ઘ કાલ પર્યંતના તેમજ યોગ્ય એવા સુખને અર્થે થાઓ. ”—૭૩

સ્પષ્ટીકરણ

મદ્ધિનાથ-ચરિત્ર—

શ્રીમદ્ધિનાથ પરત્વે ત્રણ ચરિત્રો પ્રાકૃત ભાષામાં રચવામાં આવ્યાં છે. તેમાં એક જિનેશ્વરે પપપપ શ્લોક જેટલું, બીજું હરિભદ્રે ૯૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણનું અને ત્રીજું ભુવનતુંગે (?) ૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણક રચેલ છે. આ ઉપરાંત વિનયચન્દ્રે ૪૨૫૦ શ્લોક જેવડું ચરિત્ર સંસ્કૃત ભાષામાં રચ્યું છે.

મધુ-દૈત્ય—

એક દિવસ વિષ્ણુ નિદ્રાદેવીને વશ થયેલા હતા, તેવામાં તેના કાનમાંથી કૈટભ અને મધુ નામના બે જળરજ્જત દૈત્ય ઉત્પન્ન થયા. આ બે દૈત્યો બ્રહ્માને મારી નાખવાની તૈયારી કરતા હતા એટલામાં તે બંનેને વિષ્ણુએ મારી નાખ્યા. આ હિન્દુશાસ્ત્રમાંની પૌરાણિક કથા છે.

* * * * *

સ્યાદ્વાદિશ્રેણ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સ્યાદ્વાદિનાં તતિરનન્યજમિન્દુકાન્તા—

ચ્છા યા વિડમ્બયતિ સન્તમસઙ્ગમાનામ્ ।

સા સેવધિઃ પ્રવિધુનોતુ કૃતપ્રકાશ—

ચ્છાયાવિડમ્બયતિ સન્તમસં ગમાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

—વસન્ત.

વિવરણમ્

સા-જિનતતિઃ સન્તમસં-અવતમસં પ્રવિધુનોતુ-હિનસ્તુ । સા કિં૦ ? સેવધિઃ-નિષાનમ્ ।
 કેષા ? ગમાનાં-જ્ઞાનાનામ્ । સન્તમસં કિં૦ ? કૃતા-વિહિતા પ્રકાશચ્છાયાયા-જ્ઞાનશ્રિયો
 વિલમ્બેન યતિઃ-વિરતિઃ યેન તત્ । ઢલયોરૈવયાત્ । સા કા ? યા સ્યાદ્વાદિનાં તતિઃ-જિનશ્રેણી
 અનન્યજં-કન્દર્પં વિદમ્બયતિ-તર્જયતિ । યા કિં૦ ? ઇન્દુકાન્તવત્-ચન્દ્રકાન્તવત્ અચ્છા-
 નિર્મલા । અનન્યજં કિં૦ ? સન્તં-વિદ્યમાનમ્ । સ્યાદ્વાદિનાં કિં૦ ? અસંજ્ઞમાનાં-
 સંજ્ઞવર્જિતાનામ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્વયઃ

અ-સંજ્ઞમાનાં સ્યાદ્વાદિનાં યા ઇન્દુ-કાન્ત-અચ્છા તતિઃ સન્તં અનન્યજં વિદમ્બયતિ, સા
 ગમાનાં સેવધિઃ કૃત-પ્રકાશ-છાયા વિદ(લ)મ્બ-યતિ સન્તમસં પ્રવિધુનોતુ ।

શીખદાર્થ

સ્યાદ્વાદિનાં (મૂં સ્યાદ્વાદિન્)=સ્યાદ્વાદીઓની,
 તીર્થકરેની.

અનન્યજં (મૂં અનન્યજ)=કંઠર્પને.

ઇન્દુકાન્ત=ચન્દ્રકાન્ત (મણિ).

અચ્છા=નિર્મળ.

ઇન્દુકાન્તાચ્છા=ચન્દ્રકાન્તના જેવી નિર્મળ.

વિદમ્બયતિ (ધાં વિડમ્બ)=તિરસ્કાર કરે છે.

સન્તં (મૂં સન્ત)=વિદ્યમાન, હૈયાતી ધરાવનારા.

અસંજ્ઞમાનાં=સંગ-રહિત.

સેવધિઃ (મૂં સેવધિ)=નિધાન, નિધિ.

પ્રવિધુનોતુ (ધાં ધુ)=નાશ કરે.

કૃત (ધાં કુ)=કરેલ.

પ્રકાશ=જ્ઞાન.

છાયા=(૧) કાન્તિ; (૨) લક્ષ્મી.

વિદ(લ)મ્બ=વિલંબ, ઢીલ.

યતિ=વિરામ.

કૃતપ્રકાશચ્છાયાવિદ(લ)મ્બયતિ=કર્યો છે જ્ઞાન-

રૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી વિરામ જેણે એવા.

સન્તમસં (મૂં સન્તમસ)=ગાઠ અજ્ઞાનને.

ગમાનાં (મૂં ગમ)=જ્ઞાનોના.

શ્લોકાર્થ

સ્યાદ્વાદીઓની શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ (રાગ-દ્રેષકારી) સંગથી રહિત એવા સ્યાદ્વાદીઓની ચન્દ્રકાન્ત (મણિ)ના જેવી
 જે નિર્મળ શ્રેણિ વિદ્યમાન કંઠર્પને તિરસ્કાર કરે છે, તે જ્ઞાનોના નિધાનરૂપ (જિન-પંડિત),
 જ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીના વિલંબથી જેણે વિરામ કર્યો છે એવા (અર્થાત્ જ્ઞાનને આચ્છાદિત કરનારા
 એવા) ગાઠ અજ્ઞાનનો વિનાશ કરે. ”—૭૪

જિનવાક્ચન્દ્રિકાયા મહિમા—

સદ્ગોચમાનયતિ યા ગૃહમસ્તમોહા—

નાયાઽસમાનમમતામરસં સ્તવાનામ્ ।

વાક્ચન્દ્રરૂઘ્ ઘતુ તમોમરમર્હતામ—

નાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનામ્ ॥ ૭૫ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અર્હતાં-જિનાનાં સા વાક્ચન્દ્રરૂઘ્-વાળીન્દુરુચિઃ તમોમરં ઘતુ-પાપવૃન્દં નિરસ્યતુ ।
અર્હતાં કિં ? નાસ્તિ આયાસઃ-સંસારપ્રયાસો માનો-ગર્વો મમતા-મમત્વં મરો-મરણં તેષાં
સંસ્તવઃ-પરિચયો યેષાં તેષામ્ । સા કા ? યા વાક્ચન્દ્રરુચિઃ અમતામરસં-રોગામ્મોજં સદ્ગો-
ચમાનયતિ-સદ્ગોચયતિ । પુનઃ કિં ? ગૃહં-મન્દિરમ્ । કેષાં ? સ્તવાનાં-સ્તુતીનામ્ । પુનઃ
કિં ? અસ્તો-ગતો મોહાનયોઃ-મૌદ્યાજ્ઞાનયોઃ આયો-ઝામો યસ્યાઃ સા । અમતામરસં
કિં ? અસમાનં-અસાધારણમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

યા સ્તવનાં (અ-સમાનં) ગૃહં, અસ્ત-મોહ-અન-આયા (ચન્દ્રિકા) અ-સમાનં અમ-તામરસં
સદ્ગોચં આનયતિ, (સા) અન્-આયાસ-માન-મમતા-મર-સંસ્તવાનાં અર્હતાં વાક્-ચન્દ્ર-રુચ્
તમસ્-મરં ઘતુ ।

શીર્ષકાર્થ

સદ્ગોચં (મૂં સદ્ગોચ)=અકૈાચ, બીકાઈ જવું તે.
આનયતિ (ધાં ની)=લઈ લેતો છે.

ગૃહં (મૂં ગૃહ)=ઘર.

અન=અજ્ઞાન.

અસ્તમોહાનાયા=નષ્ટ થયો છે મોહ અને અજ્ઞા-
નનો લાભ જેને વિષે (અથવા જેનાથી)
એવી.

અસમાનં (મૂં અસમાન)=અસાધારણ.

અમ=આધિ, શેાગ.

તામરસ=કમળ.

અમતામરસં=શેાગરૂપી કમળને.

સ્તવાનાં (મૂં સ્તવ)=સ્તુતિએના.

વાક્ચન્દ્રરુચ્=વાણીરૂપી નિશા-પતિની કાન્તિ.

ઘતુ (ધાં ઘો)=કાપે, નાશ કરે.

તમોમરં=અંધકારના સમૂહને.

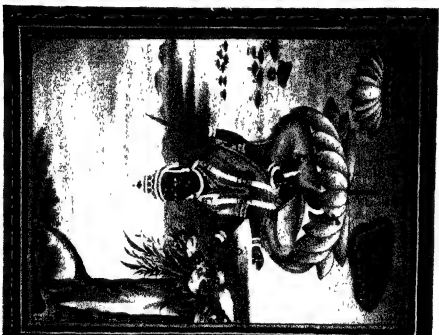
અર્હતાં (મૂં અર્હત)=અરિહંતોની, તીર્થકરોની.

મમતા=મમત્વ, મારાપણું.

સંસ્તવ=પરિચય.

અનાયાસમાનમમતામરસંસ્તવાનાં=અવિદ્યમાન
છે પ્રયત્ન, ગર્વ, મમત્વ અને મરણનો
પરિચય જેમને વિષે એવા.

1-11. *Illustration of a person in a boat on a river, with a large tree on the bank.*

1-12. *Illustration of a person in a boat on a river, with a large tree on the bank.*

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીરૂપી ચન્દ્રિકાનો મહિમા—

“સ્તુતિએના (અનુપમ) ચૃહરૂપ એવી તથા જનાથી ચોહ અને અજ્ઞાનનો લાભ નહ થયો છે એવી જ (ચન્દ્રિકા) અસાધારણ રાગરૂપી (સ્વર્ગ-વિકાસી) કમલનો સંકાત્ય કરે છે, તે, જમને વિષે (ભવ-અમણીરૂપી) પ્રયત્ન, અભિમાન, અમત્વ અને મરણનો પરિચય અવિદ્યમાન છે એવા અરિહંતોની વાણીરૂપી નિશાપતિની ચન્દ્રિકા (અજ્ઞાનરૂપ) અંધકારના સમૂહનો નાશ કરે. ”—૭૫

* * * * *

ધરણપ્રિયાયાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રીજૈનશાસનહિતા નિખિલાહિતાલી—

સંમિત્તામરસમા સુરભાસમાના ।

દેવી દુનોતુ દુરિતં ‘ધરણપ્રિયા’ વઃ

સંમિત્તામરસમાસુરભાં સમાના ॥ ૭૬ ॥ ૧૧ ॥

—વસન્ત.

વિવરણમ્

ધરણપ્રિયાનામ્ની દેવી વો-ગુપ્તકં દુરિતં-પાપં દુનોતુ-લિપતુ । દેવી કિં ? શ્રીજૈનશાસનસ્ય હિતા-હિતકારિણી । પુનઃ કિં ? નિખિલા-સમસ્તા અહિતાલ્યા-વૈરિશ્રેણ્યાઃ સંમિત્-સંમેદિની । પુનઃ કિં ? નતા-પ્રણતા અમરસમા-દેવપર્ષદ્ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? સુરૈઃ-દેવૈઃ ભાસમાના-શોભમાના । પુનઃ કિં ? સંમિત્તં-વિકસિતં યત્ તામરસં-કમલં તદ્વદ્ ભાસુરા-સુન્દરા મા-પ્રમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ? સમાના-સન્માનસહિતા ॥ ૭૬ ॥

અન્વયઃ

શ્રી-જૈન-શાસન-હિતા, નિખિલ-અહિત-આલી-સંમિત્, નત-અમર-સમા, સુર-ભાસ-માના, સંમિત્ત-તામરસ-માસુર-મા, સ-માના (અથવા અ-સમાના) ધરણપ્રિયા દેવી વઃ દુરિતં દુનોતુ ।

શ્લોકાર્થ

જૈન=જિન-વિષયક.

શાસન=શાસન, આજ્ઞા.

હિતા (મૂં હિત)=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શ્રીજૈનશાસનહિતા=શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી.

નિખિલ=સમસ્ત.

અહિત=શુન્ય.

સંમિદ્=લેહનારી.

નિશ્ચિલાહિતાલીસંમિદ્=સમસ્ત શત્રુઓની શ્રે-
ણિને લેહનારી.

સભા=સભા.

નતામરસમા=પ્રભુામ કર્યો છે સુરોની સભા-
ઓએ જેને એવી.

માસમાના (ધા૦ માસ)=પ્રકાશમાન, હીપતી,

સુરમાસમાના=દેવો વડે હીપતી.

વેંવી=દેવી.

હુનોતુ (ધા૦ ૬)=દુઃખ દો.

હુરિતં (મૂ૦ હુરિત)=પાતકને, પાપને.

ઘરણ=ધરણેન્દ્ર.

પ્રિયા=પત્ની.

ઘરણપ્રિયા=(૧) ધરણેન્દ્રની પત્ની; (૨)
ધરણપ્રિયા.

સંમિદ્ (ધા૦ મિદ્)=વિકસિત, ખીલેલ.

માતુર=શોભાયમાન, તેજસ્વી.

સંમિદ્ધતામરસમાસુરમા=વિકસિત કમળના જે-
વી શોભાયમાન છે શોભા જેની એવી.

સમાના (મૂ૦ સમાન)=માનયુક્ત.

અસમાના (મૂ૦ અસમાન)=અસાધારણ.

સ્લોકાર્થ

ધરણપ્રિયા દેવીની સ્તુતિ—

“ શ્રીજૈન શાસનને હિતકારી, વળી સમસ્ત શત્રુઓની શ્રેણિનો સંહાર કરનારી, તથા
વળી સુરોની સભાએ જેને પ્રભુામ કર્યો છે એવી, તેમજ દેવો વડે હીપતી તથા વળી વિક-
સિત કમળના જેવી શોભાયમાન શોભાવાળી એવી અને વળી માન-યુક્ત [અથવા અનુપમ]
એવી ધરણપ્રિયા દેવી તમારા પાપને દુઃખ દો (અર્થાત્ પાપોને દૂર કરો).—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણપ્રિયા દેવીનું સ્વરૂપ—

ધરણેન્દ્રને છ પટ્ટરાણીઓ છે, પરંતુ તેમાં વૈરોટ્યાનું નામ આવતું નથી. છતાં સામાન્ય
રીતે ‘ધરણપ્રિયા’થી વૈરોટ્યા સમજવામાં આવે છે. આ વૈરોટ્યા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે.
આ વિદ્યા-દેવીનો વર્ણુ સ્થામ છે અને તેને અજગરનું વાહન છે. તેના ચાર હાથ પૈકી તેના જમણા
બે હાથ ખડગ અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ હાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

૭૨ મા પદ્યમાં ચક્રધરા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એટલે અત્ર પણ
વૈરોટ્યા નામની વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે એ વાત સર્વાંગે સ્વીકારવામાં એક બાંધો
આવે છે અને તે એ છે કે વૈરોટ્યા એ ઓગણીસમા નીચકરની શાસન-દેવીનું પણ નામ છે.
પરંતુ આ શાસન-દેવી પણ ધરણેન્દ્રની પત્ની છે કે નહિ એ પ્રશ્ન વિચારવો બાકી રહે છે.
એ દેવીના સ્વરૂપ ઉપર મૂળ શ્લોકમાં પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ
સ્વોપસંદીકામાં પણ સ્તુતિકારે ધરણ-પ્રિયા સંબંધી યુનાસો કર્યો નથી; વાસ્તે ધરણપ્રિયાથી
વૈરોટ્યા નામની શાસન-દેવી સમજવી કે વિદ્યા-દેવી કે અન્ય કોઈ એનો નિર્ણય કરવો બાકી
રહે છે. છતાં પણ સાથે સાથે શાસન-દેવી તરીકેનું વૈરોટ્યા દેવીનું સ્વરૂપ આપતું અસ્થાને નહિ
ગણાય, એમ માની તે આવેખવામાં આવે છે.

આ દેવીનો સ્થામ વર્ણુ છે અને તે પદ્માસની છે, વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ
વરદ અને અક્ષસૂત્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ બીજપૂરક અને શક્તિથી વિભૂષિત છે.

૨૦ શ્રીમુનિસુવ્રતજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમુનિસુવ્રતનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સીમન્તિનીમિવ પતિઃ સમગંસ્ત સિદ્ધિ

નિર્માય વિસ્મિતમહામુનિ સુવ્રતત્વમ્ ।

સોડ્યં મમ પ્રતનુતાત્ તનુતાં ભવસ્ય

નિર્માય ! વિસ્મિતમહા ‘મુનિસુવ્રત !’ ત્વમ્ ॥ ૭૭ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે મુનિસુવ્રત ! સોડ્યં ત્વં મમ ભવસ્ય તનુતાં—તુચ્છત્વં પ્રતનુતાત્—વિસ્તારય । નિર્ગતા માંયા—નિકૃતિર્યસ્ય તત્સમ્બોધનમ્ । ત્વં કિં ૦ ? વિસ્પિતં—વિકસિતં મહાઃ—તેજો यस્ય સઃ । સ કઃ ? યો મુનિસુવ્રતઃ સુવ્રતત્વં—વ્રતં નિર્માય સિદ્ધિ—મુક્તિ સમગંસ્ત—સિદ્ધિમઙ્ગીચકાર । ઇવ—યથા પતિઃ—મર્ત્યા સીમન્તિની—સ્ત્રિયં સંસજતિ । સુવ્રતત્વં કિં ૦ ? વિસ્મિતા—વિસ્મયં નીતા મહામુનયો—યતયો યેન તત્ ॥ ૭૭ ॥

અન્યથઃ

(યઃ) વિસ્મિત—મહત્—મુનિ સુવ્રતત્વં નિર્માય પતિઃ સીમન્તિનીં ઇવ સિદ્ધિ સમગંસ્ત, સઃ અથ વિસ્મિત—મહાઃ ત્વં (હે) નિર્-માય ! મુનિસુવ્રત ! મમ ભવસ્ય તનુતાં પ્રતનુતાત્ ।

શીખ્દાર્થ

સીમન્તિનીં (મૂં સીમન્તિની)=ઐને.

પતિઃ (મૂં પતિ)=નાથ.

સમગંસ્ત (ધાં ગમ)=(૧) મળ્યા; (૨) અંગી-કાર કરી.

નિર્માય (ધાં મા)=કરીને, આચરીને.

વિસ્મિત (ધાં સિમ)=અચંચો પમાડેલ.

મુનિ=સાધુ.

વિસ્મિતમહામુનિ=અચંચો પમાડ્યો છે મહા-મુનિએને જેણે એવા.

સુવ્રતત્વં (મૂં સુવ્રતત્વ)=વ્રતને, મુનિપણને.

પ્રતનુતાત્ (ધાં તન્)=વિસ્તારે.

તનુતાં (મૂં તનુતા)=થોડાપણાને, કૃશતાને.

નિર્માય ! =જતું રહ્યું છે કપટ જેનું એવા, હે નિષ્કપટી !

વિસ્મિત=વિકસિત.

મહત્=તેજ.

વિસ્મિતમહાઃ=વિકસિત થયું છે તેજ જેનું એવા.

મુનિસુવ્રત ! =હે મુનિસુવ્રત (સ્વામી) !

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિમુવતસ્વામીની સ્તુતિ—

“જણે મહામુનિએને વિરમય પમાડ્યો છે એવા મુન્દર વ્રતને આચરીને પતિ પત્નીને મળે તેમ જે સિદ્ધિ (મુન્દરી)ને મળ્યો તે આ તું વિકસિત તેજવાળો છે નિષ્કપટી મુનિમુવત (સ્વામી) ! મારા બવની કૃષતાનો વિસ્તાર કર (અર્થાત મને અદ્વૈતવાદી બનાવ).”—૭૭

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીમુનિમુવત-ચરિત્ર—

મુનિમુવતસ્વામીનું એક ચરિત્ર શ્રીચન્દ્રે પ્રાકૃત ભાષામાં ૧૦૬૬૪ ગાથા જેટલું રચેલું છે. આ ઉપરાંત નવ ભવના વૃત્તાંત પૂર્વકતું એક ચરિત્ર વિનયચન્દ્રે રચ્યું છે. આતું પ્રમાણ ૪૫૫૨ શ્લોક જેટલું છે. વિશેષમાં પદ્મપ્રભસૂરિએ પણ ૫૫૫૫ ગાથા પ્રમાણનું એક ચરિત્ર રચ્યું છે.

* * * *

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

દીક્ષાં જવેન જગૃહુર્જિનપા વિમુચ્ય

કાન્તારસં ગતિપરાજિતરાજહંસાઃ ।

તે મે સૃજન્તુ સુષમાં યશસા સુકીર્તિ—

કાં તારસક્ષતિપરા જિતરાજહંસાઃ ॥ ૭૮ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તે જિનેન્દ્રા મે—મમ સુષમાં—શોમાં સૃજન્તુ—દિશન્તુ । સુષમાં કિં૦ ? શોખને કીર્તિ—શ્લોકસુત્રે યસ્યાઃ તામ્ । તે કિંવિશિષ્ટાઃ ? તારસક્ષત્યા—મનોહસક્ષમેન પરાઃ—પ્રધાનાઃ । પુનઃ કિં૦ ? જિતૌ—ન્યત્કૃતૌ રાજહંસૌ—ચન્દ્રરજતે યૈઃ તે । કેન ? યશસા—શ્લોકેન । તે કે ? યે જિનપા—જિનેન્દ્રા જવેન—વેગેન દીક્ષાં—પ્રવ્રજ્યાં જગૃહુઃ—ગૃહ્ણન્તિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? વિમુચ્ય—ત્યક્ત્વા । કં ? કાન્તારસં—સ્ત્રીપ્રેમ । જિનપાઃ કિં૦ ? ગત્યા—ગમનેન પરાજિતઃ—પરાધૂતો રાજહંસો—પરાઓ યૈઃ તે ॥ ૭૮ ॥

અન્વયઃ

(ઇ) ગતિ—પરાજિત—રાજહંસાઃ જિન—પાઃ કાન્તા—રસં વિમુચ્ય દીક્ષાં જવેન જગૃહુઃ, તે તાર—સક્ષતિ—પરાઃ યશસા જિત—રાજન્—હંસાઃ મે સુ—કીર્તિ—કાં સુષમાં સૃજન્તુ ।

શબ્દાર્થ

વીક્ષાં (મૂં વીક્ષા)=દીક્ષાને, સંસાર-ત્યાગને.
 જબેન (મૂં જબ)=વેગપૂર્વક.
 જબુહુઃ (ઘાં મહ)=અહંબુ કરતા હવા.
 જિનપાઃ (મૂં જિનપ)=જિનેશ્વરો.
 વિમુચ્ય (ઘાં મુચ્)=વિરોધતઃ ત્વં છદ્ધને.
 રસ=રાગ, પ્રેમ.
 કાન્તારસં=શ્રીના પ્રેમને.
 મતિ=ચાલ.
 પરાજિત (ઘાં જિ)=હરાવી દીધેલ.
 રાજહંસ=રાજહંસ.
 મતિપરાજિતરાજહંસાઃ=ચાલ વડે છુટ્યા છે
 રાજહંસોને જેમણે એવા.

સુગન્ધ (ઘાં સુજ)=અર્પો.
 સુષમાં (મૂં સુષમા)=શોભાને.
 યશસા (મૂં યશસ)=યશ વડે, કીર્તિ વડે.
 સુકીર્તિકાં=સુ-દર છે યશ અને સુખ જેનાં
 એવી.
 તાર=મનોર.
 સન્નતિ=સંગમ.
 તારસન્નતિપરાઃ=મનોર સંગમ વડે પ્રધાન.
 હંસ=શુ, ચાંદી.
 જિતરાજહંસાઃ=છુટ્યા છે ચન્દ્ર અને ચાંદીને
 જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેમણે ચાલ વડે રાજહંસોને છુટ્યા છે એવા જે જિનેશ્વરોએ પ્રમદાના પ્રેમને ભાગ
 કરીને વેગપૂર્વક દીક્ષા અહંબુ કરી, તે ઉત્તમ સંગતિ વડે પ્રધાન તેમજ કીર્તિ (ની ઉન્નવલતા)
 વડે ચન્દ્રને તેમજ ચાંદીને જેમણે પરાજિત કર્યા છે એવા તીર્થંકરો અને યશસ્વિની
 શોભા અર્પો.”—૭૮

* * * * *

જિનાગમાય મહાદેવસ્યોપમા—

દુર્દાન્તવાદિકુસ્મતત્રિપુરાભિષાતે

કામારિમાનમ મતં પૃથુ લક્ષણેન ।

સર્વજ્ઞશીતરુચિના રચિતં નિરસ્ત—

કામારિમાનમમતં પૃથુલક્ષણેન ॥ ૭૯ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે જન ! ત્વં મતં આનમ-નમસ્કરુ । મતં કિં ૦ કામારિ-ર્શ્વરસમમ્ । કય ? દુર્દાન્તા-
 દુર્દમા યે વાદિનઃ—પરવાદિનઃ તેષાં કુર્મત્—કુપસઃ સદેષ ત્રિપુરનાયા દૈત્યઃ તસ્ય અભિષાતે—હનને ।

પુનઃ કિં ? પૃથુ-વિસ્તીર્ણમ્ । કેન ? લક્ષણેન । પુનઃ કિં ? રચિતં-ગ્રથિતમ્ । કેન ? સર્વજ્ઞ-
તરુચિના-જિનચન્દ્રેણ । પુનઃ કિં ? નિરસ્તા-ધ્વસ્તાઃ કામઃ-કન્દર્વઃ અરયો-રિપવઃ માનઃ-
સ્મયો મમતા ચ-મમત્વં યેન તત્ । લક્ષણેન કિં ? પૃથુલા-વિજ્ઞાલાઃ જ્ઞાના-ઉત્સવા
યસ્માત્ તેન ॥ ૭૯ ॥

અન્વયઃ

દુર્વાન્ત-વાલ્મિકી-કુ-મત-ત્રિપુર-અમિષાતે કામ-અરિ, પૃથુલ-ક્ષણેન લક્ષણેન પૃથુ સર્વજ્ઞ-
શક્તિ-રુચિના રચિતં નિરસ્ત-કામ-અરિ-માન-મમતં મતં આનમ ।

શબ્દાર્થ

દુર્વાન્ત=દુર્દમ, જેનું દુઃખેથી દમન થઈ શકે તેવો.

કુમત=દુષ્ટ સિદ્ધાન્ત.

ત્રિપુર=ત્રિપુર (દૈત્ય).

અમિષાત=વિનાશ.

દુર્વાન્તવાલ્મિકીકુમતત્રિપુરામિષાતે=દુર્દમ વાલી-

ઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુરના

વિનાશને વિષે.

કામ=અમહેવ, કંદર્પ, મદન.

કામારિં (મૂળ કામારિ)=કંદર્પના શત્રુ (રૂપ),

શિવ (રૂપ).

લક્ષણેન (મૂળ લક્ષણ)=લક્ષણ વડે, ચિહ્ન વડે.

શક્તિરુચિ=શક્તિ છે તેજ જેનું તે, સુધાકર,

ચન્દ્ર.

સર્વજ્ઞશક્તિરુચિના=સર્વજ્ઞરૂપી ચન્દ્ર વડે.

નિરસ્ત (ધાન અસ)=નિવારણ કરેલ.

નિરસ્તકામારિમાનમમતં=નિશસ થયો છે મદન,

દુરમન, માન અને મમતાનો જેથી એવા.

પૃથુલ=વિશાળ.

ક્ષણ=ઉત્સવ.

પૃથુલક્ષણેન=વિશાળ છે ઉત્સવો જેથી એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનાગમને આપવામાં આવેલી મહાદેવની ઉપમા—

“દુર્દમ (દુર્જય) વાલીઓના દુષ્ટ સિદ્ધાન્તરૂપી ત્રિપુર (નામના દૈત્ય)નો વિનાશ
કરવામાં મહાદેવના સમાન, વળી જેથી વિશાળ ઉત્સવો છે એવા લક્ષણ વડે વિસ્તીર્ણ, તેમજ
સર્વજ્ઞરૂપ સુધાકર વડે રચાયેલ તથા વળી મદન, દુરમન, માન અને મમતાનું જે દ્વારા
નિકન્દન ગયું છે એવા સિદ્ધાન્તને (હે જનો !) તમે નમસ્કાર કરો.”—૭૯

રૂપષ્ટીકરણ

ત્રિપુર દૈત્ય—

આ દૈત્ય સોના, રૂપા અને લોહાના અયાસુરે બનાવેલા ત્રણ નગરોનો અધિપતિ હતો. એનું
મરણ મહાદેવને હાથે થયું હતું તેમજ એનાં ત્રણે નગરોને ભસ્મીભૂત પણ એ ભવાની-પતિ-
એજ કયાં હતા. એ વાત હિંદુ શાસ્ત્રમાં નજરે પડે છે.

ગૌરીવેદ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા દુર્ધિયામકૃત દુષ્કૃતકર્મમુક્તા—

ડાલીકમજનપરાસ્તમરાલવાલા ।

ગત્યાડસ્યમસ્યતુ તમસ્તવ ગૌર્યવન્તી

નાલીકમં જન ! પરાસ્તમરાલવાલા ॥ ૮૦ ॥ ૨૦ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે જન ! સા ગૌરી-દેવી તવ તપઃ-પાપં અસ્યતુ-દલયતુ । ગૌરી કિં કુર્વન્તી ? અવન્તી-ધરન્તી । કિં ? આસ્થં-વક્ત્રમ્ । આસ્થં કિં ? નાલીકવદ્ ભા-મમા યસ્ય તત્ । ગૌરી કિં ? ગત્યા-ગમનેન પરાસ્તા-જિતા મરાલવાલા-હંસી યયા સા । સા કા ? યા-ગૌરી દુર્ધિયાં-દુર્બુદ્ધીનાં અસ્તં-વિનાશં અકૃત-કરોતિ સ્મ । યા કિં ? દુષ્કૃતકર્મભિઃ-પાપક્રિયાભિઃ મુક્તા-વર્જિતા । પુનઃ કિં ? અનાલીકયોઃ-અજ્ઞાનાસત્યયોઃ મજ્જનં-વિનાશઃ તત્ર પરા-પરાયણા । પુનઃ કિં ? અરાલા-વક્ત્રા વાલાઃ-કેશાઃ યસ્યાઃ સા ॥ ૮૦ ॥

અન્વયઃ

(હે) જન ! યા દુષ્કૃત-કર્મન્-મુક્તા અન-અલીક-મજ્જન-પરા અરાલ-વાલા (દેવી) દુર-ધિયાં અસ્તં અકૃત, (સા) ગત્યા પરાસ્ત-મરાલ-વાલા નાલીક-મં આસ્થં અવન્તી ' ગૌરી ' તવ તમઃ અસ્યતુ ।

શબ્દાર્થ

દુર્ધિયાં (મૂં દુર્ધી) = દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાના.

અકૃત (વાં કૃ) = કરતો હવે.

દુષ્કૃત = પાપ.

કર્મન્ = ક્રિયા.

દુષ્કૃતકર્મમુક્તા = પાપમય ક્રિયાઓથી મુક્ત એવી.

અલીક = અસત્ય, બુદ્ધ.

મજ્જન = વિનાશ.

પર = તત્પર.

અનાલીકમજ્જનપરા = અજ્ઞાન અને અસત્યનો અંત આણવામાં તત્પર.

અસ્તં (મૂં અસ્ત) = વિલયને, વિનાશને.

અરાલ = વાંકડીઆ.

વાલ = વાળ, કુન્તલ, કેશ.

અરાલવાલા = વાંકડીઆ છે વાળ જેના એવી.

ગત્યા (મૂં ગતિ) = ગતિ વડે.

આસ્થં (મૂં આસ્થ) = શ્રદ્ધાને.

તમઃ (મૂં તમસ્) = અજ્ઞાનને.

ગૌરી = ગૌરી (દેવી).

અવન્તી (વાં અવ) = ધારણ કરનારી,

નાલીક=કમળ.

નાલીકમં=કમળના જેવી કાંતિ છે જેની એવા.

જન ! (મૂં જન)=હે મનુષ્ય !

પરાસ્ત (ધાં અસ)=દૂર કરેલ.

મરાલ=હંસ.

બાલા=શ્રી.

પરાસ્તમરાલબાલા=પરાસ્ત કરી છે હંસીને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

ગૌરી દેવીની સ્તુતિ—

“ પાપમય ક્રિયાઓથી વિમુખ એવી, તથા અજ્ઞાન અને અસત્યનો અંત આણુવામાં તત્પર તેમજ વાંકડીઆ વાળવાળી એવી જ (દેવીએ) દુષ્ટ બુદ્ધિવાળાનો વિનાશ કર્યો, તે ગતિ વડે હંસીને પરાસ્ત કરનારી એવી તેમજ કમળના સમાન કાંતિમય વદનને ધારણ કરનારી એવી ગૌરી (દેવી) હે મનુષ્ય ! તારા અજ્ઞાનને દૂર કરે. ”—૮૦

સ્વપ્તીકરણ

ગૌરી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને મુશળથી શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ જપ-માળા અને કમળથી વિભવિત છે. વળી એને ગોધિકાનું વાહન છે, એ વાત તો આચાર-દિનકરના નીચે મુજબના શ્લોક ઉપરથી પણ ભેઈ શકાય છે:—

“ ગોધાસનસમાસીના, કુન્વકર્પૂરનિર્મલા ।

સહસ્રપદ્મસંયુક્ત-પાણિર્ગૌરી ત્રિયેડસ્તુ નઃ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૬૨

અત્ર પણ આ કવિશબ્દે શ્રીશેષનમુનીશ્વરનું અનુકરણ કર્યું હોય એમ લાગે છે.

૨૧ શ્રીનમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનમિનાથસ્ય તુતિઃ—

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! સત્ત્વદત્ત—

સત્યાગમો મદનમેઘમહાનિલામઃ ।

મથ્નાસિ નાથ ! રતિનાથસરૂપરૂપઃ

સત્યાગમોઽમદ ! ‘નમે’ઽઘમહાનિલામઃ ॥ ૮૧ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે નમે !—નમિનાથ ! ત્વં અર્ધ-પાપં મથ્નાસિ-વિકોદયાસિ । દેવેન્દ્રવૃન્દૈઃ-ઇન્દ્રીયૈઃ પરિસેવિતઃ—(અત્યન્ત)સેવિતઃ તત્સં ૦ । ત્વં કિં ૦ ? સત્ત્વાનાં-પ્રાણિનાં દત્તા-વિહિતા સત્યાગા-દાનસહિતા મા-લક્ષ્મીઃ યેન સઃ । પુનઃ કિં ૦ ? મદનમેઘે-કામામ્ભોધરે મહાનિલામો-મહાવાત-નિમઃ । પુનઃ કિં ૦ ? રતિનાથસ્ય-કન્દર્પસ્ય સરૂપં-સર્વર્ણ રૂપં યસ્ય સઃ । પુનઃ કિં ૦ ? સત્યઃ-સમ્પ્રગાગમઃ-સિદ્ધાન્તો યસ્ય સઃ । નાસ્તિ મદો-દર્પો યસ્ય તત્સં ૦ । ત્વં કિં ૦ ? નાસ્તિ હાનેઃ-ભયસ્ય લાભઃ-પ્રાપ્તિઃ યસ્ય સ તથા ॥ ૮૧ ॥

અન્વયઃ

દેવ-ઇન્દ્ર-વૃન્દ-પરિસેવિત ! નાથ ! અ-મદ ! ‘નમે !’ સત્ત્વ-દત્ત-સ-ત્યાગ-મઃ મદન-મેઘ-મહત્-અનિલ-આમઃ રતિ-નાથ-સરૂપ-રૂપઃ સત્ય-આગમઃ અ-હાનિ-લામઃ (ત્વં) અર્ધં મથ્નાસિ ।

૨૧૭૬૧૫

વૃન્દ=સમૂહ, સમુદાય.

પરિસેવિત (ધા ૦ સેવ)=સેવાયેલ.

દેવેન્દ્રવૃન્દપરિસેવિત ! = હે સુરપતિઓના સમુદાયથી સેવાયેલ !

ત્યાગ=ત્યાગ.

સત્ત્વદત્તસત્યાગમઃ=પ્રાણીઓને અર્પણ કરી છે દાનસહિત લક્ષ્મીને જેણે એવો.

મેઘ=મેઘ, વાદળ.

અનિલ=પવન, વાયુ.

મદનમેઘમહાનિલામઃ=મદનરૂપી મેઘને વિષે પ્રચંડ પવનસમાન,

મથ્નાસિ(ધા ૦ મથ્)=તું મંથન કરે છે.

નાથ ! (મૂ ૦ નાથ)=હે સ્વામિન, હે પ્રભો !

સરૂપ=સમાન રૂપવાળું.

રતિનાથસરૂપરૂપઃ=કામદેવના સમાન રૂપ છે જેનું એવો.

સત્યાગમઃ=સાથે છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવો.

અમદ ! =હે નિરભિમાની !

નમે ! (મૂ ૦ નમિ)=હે નમિ (નાથ) !

અર્ધ (મૂ ૦ અર્)=પાપને.

અહાનિલામઃ=અવિધમાન છે ક્ષયનો લાભ જેને (અથવા જેથી) એવો.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ—

“હે સુર—પતિઓના સમુદાય વડે સેવા કરાયેલ સ્વામી ! હે પ્રજા ! હે નિરભિમાની (એકવીસમા તીર્થંકર) ! હે નમિ (નાથ) ! જ્યેષ્ઠ પ્રાણીઓને ધનસહિત લક્ષ્મીને અર્પણ કરી છે એવો, વળી અનંગરૂપી વાદળને (વિખેરી નાંખવામાં) પ્રચલુક પવનસમાન, તથા રતિપતિના સમાન સૌન્દર્યવાળો એવો તેમજ જેનો સિદ્ધાન્ત સત્ય છે એવો તેમજ વળી જેને [અથવા જેથી] હાનિની પ્રાપ્તિ અવિધમાન છે એવો તું પાપનું મંથન કરે છે.”—૮૧

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રીનમિનાથ—ચરિત્ર—

શ્રીનમિનાથના સંબંધમાં પણ પૃથક્ ચરિત્રો સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે એવો જૈન ગ્રન્થાવલીમાં ઉલ્લેખ છે.

*

જિનશ્રેણ્યાઃ સ્મરણમ્—

પાપપ્રવૃત્તિષુ પરાણિ નિવર્તયન્ત્ય—

સત્યાસુ સ્થાનિ શિવસદ્ગમનાદદાના ।

જૈનેન્દ્રપદ્ધિરુપયાતુ મદીયચિત્તે

સત્યા સુસ્થાનિ શિવસદ્ગમના દદાના ॥ ૮૨ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

જૈનેન્દ્રપદ્ધિઃ—જિનરાજી મદીયચિત્તે—મન્મનસિ ઉપયાતુ—વ્રજતુ । પદ્ધિઃ કિં કુર્વન્તી ? નિવર્તયન્તી—નિવારયન્તી । કાનિ ? સ્થાનિ—ઇન્દ્રિયાણિ । સ્થાનિ કિં ? પાપપ્રવૃત્તિષુ—પાપવ્યાપારેષુ પરાણિ—તત્પરાણિ । પ્રવૃત્તિષુ કિં ? અસત્યાસુ—અનૃતાસુ । પદ્ધિઃ કિં ? નાસ્તિ દાનં—ત્યાગો યસ્યાઃ સા । કસ્માત્ ? શિવસદ્ગમનાત્—સિદ્ધિગમનાત્ । પુનઃ કિં ? સત્યા—સત્યવાદિની । પદ્ધિઃ કિં કુર્વાણા ? દદાના—દદતી । કાનિ ? સુસ્થાનિ—શ્રર્માણિ । પદ્ધિઃ કિં ? શિવસ્ય—કુશલસ્ય સદ્ગ્નઃ—પ્રાપ્તિઃ તત્ર મનો યસ્યાઃ સા ॥ ૮૨ ॥

અન્વયઃ

અ—સત્યાસુ પાપ—પ્રવૃત્તિષુ પરાણિ સ્થાનિ નિવર્તયન્તી શિવ—સદ્ગમનાત્ અ—વાના સત્યા સુસ્થાનિ દદાના શિવ—સદ્ગ્નઃ—મદીય—ચિત્તે ઉપયાતુ ।

શીખદાર્થ

પ્રવૃત્તિ=વ્યાપાર, આચરણ.

પાપપ્રવૃત્તિહુ=પાપમય વ્યાપારોને વિષે.

પરાણિ (મૂં પર)=તત્પર.

નિવર્તયન્તી=શૈકનારી, અટકાવનારી.

અસત્યાહુ (મૂં અસત્યા)=અસત્ય.

સ્થાનિ (મૂં સ્થ)=ઇન્દ્રિયોને.

સક્લમન=ગમન.

શિવસક્લમનાત્=ભોક્ષ પ્રતિ ગમનથી.

અવાના=અવિદ્યમાન છે ત્યાગ જેને વિષે એવી.

પક્તિ=શ્રેણિ.

જૈનેન્દ્રપક્તિ=જિનેન્દ્રશરીની શ્રેણિ.

ઉપચાહ (ધાં વા)=પ્રાપ્ત થાઓ.

મકીય=મારા.

મકીયાચિત્તે=મારા મનને વિષે.

સત્યા (મૂં સત્ય)=સત્યવાદિની.

સુસ્થાનિ (મૂં સુસ્થ)=સુખોને.

શિવસક્લમનાઃ=ભોક્ષની પ્રાપ્તિ પ્રતિ મન છે જેનું એવી.

વવાના (ધાં વા)=અર્પણ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિનું સ્મરણ—

“અસત્ય તેમજ પાપમય વ્યાપારોને વિષે તત્પર એવી ઇન્દ્રિયોને શૈકનારી, ભોક્ષમાં ગમન થવાની જેણે ધાન દેવાનું નથી એવી, સત્યવાદિની, સુખોને અર્પણ કરનારી તથા વળી ભોક્ષની પ્રાપ્તિ પ્રતિ જેનું ચિત્ત છે એવી જિનેન્દ્રશરીની શ્રેણિ મારા ચિત્તને વિષે પ્રાપ્ત થાઓ.”—૮૨

* * * * *

પ્રવચનસ્ય વિજયઃ—

યૂથં મમન્થ હરિરૈભમિવાધિમસ્ત—

માયામહારિમદનં દિતદાનવારિ ।

જૈનં મતં વિજયતાં તદિદં ગમાના—

માયામહારિ મદનન્દિતદાનવારિ ॥ ૮૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

જૈનં મતં—જિનસમ્પન્નિ પ્રવચનં વિજયતાં—સર્વોત્કર્ષેણ વર્તતામ્ । મતં કિં ? ગમાનાં—સમાનપાઠાનાં આયામેન—વિસ્તારેણ હારિ—મનોહરમ્ । પુનઃ કિં ? મદેન—હર્ષેણ નન્દિતાઃ—પ્રીણિતાં દાનવારયઃ—સુરા યેન તત્ । પુનઃ કિં ? તદિદમ્ । તત્ કિં ? યન્મતં આધિ—મનોબાધાં મમન્થ—બિહોદયતિ સ્મ । इव—यथा हरिः—सिंहः ऐभं यूथं—हस्तिकुलं मध्नाति । तत् किं ? अस्ता—निरस्ता माया—निकृतिः महारयो—वैरिणो मदनः—कामो येन तत् । यूथं किं ? दितं—छिन्नं दानवारि—मदजलं यस्य तत् ॥ ૮૩ ॥

અન્યથા:

હરિઃ ક્વિત-વાન-વારિ એમં યુથં (મધ્નનાતિ) ઇવ (યઃ) આર્ધિ મમન્થ, તત્ત્વં હવં અસ્ત-
માયા-મહત્-અરિ-મવનં ગમાનાં આયામ-હારિ મવ-નન્વિત-વાન-વારિ જૈનં મતં વિજયતામ્ ।

શીખદાર્થ

યુથં (મૂં યુથ)=ટોળાને.

મમન્થ (ધાં મથ)=મન્યન કર્યું.

હરિઃ (મૂં હરિ)=સિંહ.

એમં (મૂં એમ)=હાથી સંબંધી.

અસ્તમાયામહારિમવનં=દૂર ફેંકી દીધાં છે કપટ,

કટ્ટા શત્રુઓ અને કામદેવને જેણે એવા.

વિતવાનવારિ=બંધ થયું છે મદ-જલ જેનું એવા.

જૈનં (મૂં જૈન)=જિનસંબંધી.

મતં (મૂં મત)=મત, દર્શન.

વિજયતાં (ધાં જિ)=જયવંતા વર્તો.

તત્ત્વં (મૂં તદ)=તે.

હવં (મૂં હવમ્)=આ.

ગમાનાં (મૂં ગમ)=સમાન પાડોના.

આયામ=વિસ્તાર.

આયામહારિ=વિસ્તાર વડે મનોહર.

નન્વિત (ધાં નન્વ)=પુશી કરેલ.

મવનન્વિતવાનવારિ=હર્ષપૂર્વક પુશી કર્યાં છે

દાનવોના દુશ્મનોને જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

પ્રવચનનો વિજય—

“(સિંહના પ્રતાપથી) જેનું મદ-જલ બંધ થયું છે એવા કુંજરોના સમુદાયનું જેમ સિંહ
મન્યન કરે છે (અર્થાત્ તેને મારી હઠાવે છે) તેમ જે (સિંહ)ને આનસિક પીડાનું
મન્યન કર્યું, તે આ જૈન સિંહાન્ત કે જેણે કપટ તથા કટ્ટા શત્રુઓ તેમજ કામદેવને દૂર
ફેંકી દીધાં છે તથા જે ગમેના વિસ્તારથી મનોહર છે તેમજ વળી જેણે હર્ષપૂર્વક દાનવોના
દુશ્મનોને (અર્થાત્ દેવોને) પુશી કર્યાં છે, તે સિંહાન્ત સર્વોત્કૃષ્ટપણે જયવંતા વર્તો.”—૮૩

*

*

*

*

*

કાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા કાલ્યકિશ્ચનજનાનતનોદિતાઽબ્જં

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ।

સા દેવતા પ્રથયતુ પ્રથિતપ્રભાવા

પ્રત્યર્થિનો વિશદમાનગદાક્ષમાલા ॥ ૮૪ ॥ ૨૧ ॥

—વસન્ત •

વિવરણમ્

સા કાલી દેવતા પ્રત્યર્થિનો-ઐરિણઃ પ્રથયતુ-કરોતુ । કીદશાન્ ? વિશન્તી -પ્રવિશન્તી
અમા-અલક્ષ્મીઃ યંષુ તાન્ । દેવતા કિં ? પ્રથિતઃ-પ્રતીતઃ પ્રભાવો-મહિમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ
કિં ? અગદા-રોગવર્જિતા અક્ષમાલા-શન્દ્રિયાલી યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા કાલી અકિશ્ચન-

જનાન્-દરિદ્રિણો અતનોત્-કરોતિ સ્મ । કીદૃશાન્ ? અર્થિનો-ધનવતઃ । યા કિં ? હતા-ગતા ।
કિં પ્રતિ ? અઙ્ગં પ્રતિ-કઙ્ગં પ્રતિ । યા કિં ? વિશ્વદં-નિર્મલં માનં-પૂજા યયોઃ તાદૃશે ગદા-
શસ્ત્રવિશેષઃ અક્ષમાલા-જવમાલા ચ યસ્યાઃ સા ॥ ૮૪ ॥

અન્વયઃ

યા અઙ્ગં પ્રતિ હતા વિશ્વ-માન-ગદા-અક્ષ-માલા ‘કાલી’ અ-કિચ્ચન-જનાન્ અર્થિનઃ
અતનોત્, સા પ્રથિત-પ્રમાવા અ-ગદ્-અક્ષ-માલા કેવતા પ્રત્યર્થિનઃ વિશત્-અ-માન્ પ્રથયતુ ।

શીખ૨ાર્થ

અકિચ્ચન=નિર્ધન, દરિદ્ર.

અકિચ્ચનજનાન્=નિર્ધન મનુષ્યોને.

અતનોત્ (યાં તત્)=કરતી હતી.

હતા (યાં હ)=પ્રાપ્ત થયેલી.

અઙ્ગં (મૂં અઙ્ગ)=કમળને.

પ્રતિ=ને.

અર્થિનઃ (મૂં અર્થિન્)=ધનિક, પૈસાદાર.

અક્ષમાલા=જ્વ-માલા.

વિશ્વમાનગદાક્ષમાલા=નિર્મલ છે પૂજા જેની

એવી ગદા અને જ્વ-માલા છે જેની

પાસે એવી.

કેવતા=દેવી.

પ્રથયતુ (યાં પ્રથ)=કરે.

પ્રથિત (યાં પ્રથ)=પ્રસિદ્ધ.

પ્રથિતપ્રમાવા=પ્રસિદ્ધ છે પ્રભાવ જેનો એવી.

પ્રત્યર્થિનઃ (મૂં પ્રત્યર્થિન્)=દુરમનોને, વૈરીઓને.

વિશત્ (યાં વિશ્)=પ્રવેશ કરનાર.

વિશ્વમાન્=પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જેને
વિષે એવા.

ગદ્=રોગ.

અક્ષ=ઇન્દ્રિય.

અગદાક્ષમાલા=રોગ-રહિત છે જેની ઇન્દ્રિયો-
ની શ્રેણી એવી.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીની સ્તુતિ —

“કમળના ઉપર આરૂઠ થયેલી તેમજ જેની પૂજા નિર્મળ છે એવી ગદા અને જ્વ-
માલાને ધારણ કરનારી જે કાલી (દેવી) નિર્ધન મનુષ્યોને ધનિક કરતી હતી, તે પ્રસિદ્ધ
પ્રભાવવાળી તેમજ જેની ઇન્દ્રિયોની શ્રેણી રોગ-રહિત છે એવી (અર્થાત્ નીરોગી કાયાવાળી)
દેવી શત્રુઓને પ્રવેશ કરનાર છે નિર્ધનતા જમને વિષે એવા (અર્થાત્ દરિદ્રી) બનાવે.”—૮૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ સોળ વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. એના સંબંધમાં ગદામાં પૃથ્થમાં વિચાર કરેલો
હોવાથી અત્ર કંઈ વિશેષ કહેવાનું બાકી રહેતું નથી.

૨૨ શ્રીનેમિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીનેમિનાથાય પ્રણામઃ—

યો રૈવતાઋયગિરિમૂર્ધ્નિ તપાંસિ ભોગ—

રાજીમતીત્ય જનમારચયાં ચકાર ।

‘નેમિ’ જના ! નમત યો વિગતાન્તરારી

રાજીમતીત્યજનમારચયાઞ્ચકાર ॥ ૮૫ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે જના ! ધૂર્યં તં નેમિ નમત-પ્રણમત । તં કં ? યો-નેમિઃ રૈવતાઋયગિરિમૂર્ધ્નિ-ઉજ્જ-
યન્તાદ્રિશૃંગ્ણે તપાંસિ ચકાર-કરોતિ સ્મ । કિં કૃત્વા ? અતીત્ય-ત્યક્ત્વા । કાં ? ભોગરાજી-
વિષયશ્રેણીમ્ । ભોગરાજીં કિં ? જનાનાં-નરાણાં મારચયઃ-કામપુષ્ટિઃ યત્ર તામ્ । યો-નેમિઃ
જિનો રાજીમત્યા-ઉગ્રસેનસુતાયાઃ ત્યજનં-ત્યાગં આરચયાઞ્ચકાર-રચયતિ સ્મ । યઃ કિં ?
વિગતા-નષ્ટા આન્તરારય-આન્તરીયરિપવાં યસ્માત્ સઃ ॥ ૮૫ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનાઃ ! જન-માર-ચયાં ભોમ-રાજીં અતીત્ય યઃ રૈવત-આઋય-ગિરિ-મૂર્ધ્નિ તપાંસિ
ચકાર, યઃ વિગત-આન્તર-અરિઃ ‘રાજીમતી’-ત્યજનં આરચયાંચકાર, (તં) ‘નેમિ’ નમત ।

શબ્દાર્થ

રૈવત=રૈવત, ઉજ્જયન્ત, ગિરિનાર (પર્વત).

આઋયા=નામ.

ગિરિ=ગિરિ, પર્વત, પહાડ.

મૂર્ધ્ન=મસ્તક.

રૈવતાઋયગિરિમૂર્ધ્નિ=રૈવત નામના પર્વતના

મસ્તક (શિખર) ઉપર.

તપાંસિ (મૂં તપસ)=તપશ્ચર્યાઓ.

ભોગ=વિષય.

રાજી=શ્રેષ્ઠિ.

ભોગરાજી=વિષય-શ્રેષ્ઠિને.

અતીત્ય (ધા૦ ૬)=ત્યજી દધને.

જનમારચયાં=મનુષ્યોના મદનની વૃદ્ધિ છે
જેને વિષે શ્રેષ્ઠી.

નેમિ (મૂં નેમિ)=નેમિ(નાથ)ને, અશિષ્ટ-
નેમિને.

જનાઃ ! (મૂં જન)=હે લોકો !

આન્તર=આભ્યન્તર, આન્તરિક.

વિગતાન્તરારિઃ=નષ્ટ પાર્યા છે આભ્યન્તર
શત્રુઓ જેના શ્રેવા.

રાજીમતી=રાજમતી, ઉગ્રસેન રાજાની પુત્રી.

ત્યજન=ત્યાગ.

રાજીમતીત્યજનં=રાજમતીના ત્યાગને.

આરચયાચકાર (ધા૦ રચ)=રચના કરી.

સ્તોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને પ્રણામ—

“ મનુષ્યોના મદનની પ્રુષ્ટિ કરનારી એવી વિષય-શ્રેણિનો ત્યાગ કરીને જેણે ગિરિનાર નામના ગિરના શિખર ઉપર તપશ્ચર્યાઓ કરી તેમજ જેના આશ્રય-ન્તર શત્રુઓ નાશ થયા છે એવા જેણે રાજમતીના ત્યાગની રચના કરી (અર્થાત્ તેનો ત્યાગ કર્યો), તે નેમિ(નાથ)ને હે મનુષ્યો ! તમે વન્દન કરો. ”—૮૫

સ્પષ્ટીકરણ

ગિરિનાર ગિરિ—

આ પર્વત કાઠિયાવાડમાં આવેલો છે. એની સાથે આ બાવીસમા તીર્થંકર નેમિનાથને ગાઢ સંબંધ છે, કેમકે આ પર્વતના શિખર ઉપર તો તેમનાં સ્થવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ એ પાંચ કલ્યાણકૌમાંનાં છેવટનાં ત્રણ કલ્યાણકૌ થયાં છે. આ વાતનું નીચેની ગાથા સમર્થન કરે છે.

“ ૧૩જિતસેલસિહરે, વિકૃષ્ણા નાળં નિસીહિઆ જસ્સ ।

તં ધમ્મચક્કવર્ટીં, અરિદ્ધનેમિં નમંસામિ ॥ ”

—સિદ્ધાણું યુદ્ધાણું (સિદ્ધસ્તવ સૂત્ર), ગાં ૪.

અર્થાત્—ઉજ્જયંત (ગિરિનાર) પર્વતના શિખર ઉપર દીક્ષા, જ્ઞાન અને નિર્વાણ જેનાં થયાં છે, તે ધર્મચક્રવર્તી (શ્રી) અરિદ્ધનેમિને હું નમન કરું છું.

આ પર્વતનું વિશિષ્ટ વર્ણન ભકતોમરજ્ઞમસ્યારૂપે કાંચ-સંગ્રહના પ્રથમ વિભાગના પરિશિષ્ટમાંથી મળી શકશે.

તપશ્ચર્યા—

તીર્થંકરો કે જેઓ તેજ ભવમાં જરૂરજ મોક્ષે જનાર છે, તેઓ પણ તપશ્ચર્યા કરે છે, એ ધ્યાનમાં લેવા જેવી હકીકત છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે રેવિશતિ-સ્થાનક તપની આરાધના કરીને તો તીર્થંકરો તીર્થંકર-નામ-કર્મ બાંધે છે અને ખુદ દીક્ષા લેતી વખતે પણ પ્રાથઃ સર્વે તીર્થંકરો કંઇને કંઈ તપશ્ચર્યા કરે છેજ. વિશેષમાં શ્રીગૌતમ યુદ્ધને તપશ્ચર્યાના સંબંધમાં

૧ ગયા—

ઉજ્જયન્તશૈલશિખરે રીક્ષા જ્ઞાનં નૈષેષિકી યસ્ય ।

તં ધર્મચક્રવર્તિનમરિદ્ધનેમિં નમસ્યામિ ॥

૨ આ તપનું સ્વરૂપ ત્રિષ્ટિશક્ષાકાપુરૂષચરિત્ર (પૃ ૧, સં ૧, સ્તો ૮૮૩-૮૦૨) ઉપરથી જોઇ શકાય તેમ છે,

જેવો કડવો અનુભવ થયો હતો, તેવો અનુભવ કોઈ પણ તીર્થકરને થતો નથી. આનું કારણ જૈન શાસ્ત્રમાં તપની જે નીચે મુજબની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરવાથી સમજી શકાયો.

“સો હુ તવો કાયલ્લો, જેણ મળોડમંગુલં ન ચિતેહ ।

જેણ ન હંદિયહાળી, જેણ ચ જોગા ન હાયંતિ ॥”

અર્થાત્ જે તપશ્ચર્યા કરવાથી ચિત્ત અશુભ વિચાર ન કરે, ઇન્દ્રિયની હાનિ ન થાય તેમજ (કાયિક, વાયિક અને માનસિક) વ્યાપારોને ખલેલ ન પહોંચે, તેજ તપશ્ચર્યા કરવી.

વિષય-વિચાર—

મૂળ શ્લોકમાં ‘મોગરાજી’ અને શ્લોકાર્થમાં ‘વિષય-શ્રેણિ’ વિષે ઉલ્લેખ છે, તો વિષય એટલે શું અને કઈ ઇન્દ્રિયના કેટલા વિષયો છે તેમજ તેનું સેવન કરવાથી શા શા ગેરલાભો થયા છે તેનું દિગ્-દર્શન કરી લઈએ.

એ તો જાણીતી વાત છે કે એકંદર રીતે ઇન્દ્રિયો પાંચ છે—(૧) સ્પર્શનેન્દ્રિય (ચામડી), (૨) રસનેન્દ્રિય (જીભ), (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાક), (૪) નેત્રેન્દ્રિય (આંખ) અને (૫) કર્ણેન્દ્રિય (કાન). સામાન્યતઃ ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારને અને વિશેષતઃ તેના અનિષ્ટ હાનિકારક વ્યાપારોને ‘વિષય’ કહેવામાં આવે છે. તેમાં સ્પર્શનેન્દ્રિયના (૧) શીત (ડંડો), (૨) ઉષ્ણ (ગરમ), (૩) લઘુ (હલકો), (૪) ગુરુ (ભારે), (૫) સ્નિગ્ધ (ચીકણો), (૬) રૂઝ (હળો), (૭) સુકોમલ (લીસો) અને (૮) કઠોર (ખડગચડો) એમ આઠ વિષયો છે. જોવી રીતે રસનેન્દ્રિયના મધુર (મીઠો), આમ્લ (ખાટો), તિક્ટ (કડવો), કટુ (તીખો) અને કષાય (તુરો) એમ પાંચ વિષયો છે. ઘ્રાણેન્દ્રિયના તો સુગન્ધ અને દુર્ગન્ધ એમ બે વિષયો છે. નેત્રેન્દ્રિયના ચેત (સફેદ), નીલ (કાળો), હરિત (લીલો), પીત (પીળો) અને રક્ત (રાતો) એમ પાંચ વિષયો છે, જ્યારે શ્રવણેન્દ્રિયના શબ્દ, અપશબ્દ અને મિશ્ર-શબ્દ એમ ત્રણ વિષયો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઇન્દ્રિયોના એકંદર રીતે ૨૩ વિષયો છે. આથી લોગરાજી યાને વિષય-શ્રેણિ એવો શબ્દ-પ્રયોગ સચુકિત છે એમ જોઈ શકાય છે.

વિષય-વિડંબના—

સ્પર્શનેન્દ્રિયને વશ થયેલો પ્રાણી કેવી વિડંબના લોગવે છે, તે સંબંધમાં હાથીનું દૃષ્ટાન્ત વિચારવા જેવું છે. સ્વતંત્ર ધરનારો, પર્વતોમાં નિવાસ કરનારો, વનમાં સુકોમલ વૃક્ષોમાં સુંદર પત્રોનો આહાર કરનારો એવો હાથી સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયને વશ થવાથી તેને પકડવાને સારૂ તૈયાર કરેલા ખાડાના ઉપર કૃત્રિમ હસ્તિનીની આકૃતિ દેખીને ખાડામાં પટકારી મરે છે. અરે, તેને પકડનારા તરફથી પાછળથી પણ તેને કેવી અસહ્ય વેદના લોગવવી પડે છે તેનું આ લેખન કરવા ત્યા લેખિની અસમર્થ છે, આ તો હાથીની દુર્દશાનો વિચાર કર્યો.

એવીજ રીતે કૂતરાનો પણ વિચાર થઈ શકે તેમ છે. તેમાં એ તો પ્રસિદ્ધ હકીકત છે કે ફક્ત એક મહિનાને સાડે સ્પર્શનેન્દ્રિયનો શુભામ બનેલો કૂતરો અનેક વિડંબનાનો અનુભવ કરે છે, તો પછી બારે માસને માટે આ ઇન્દ્રિયના પક્ષા શુભામ બનેલા મનુષ્યોને સાડે તો કહેવુંજ શું ? મહાત્મા તુલસીદાસે જે એમ કહ્યું છે કે—

“કાર્તિક માસકે ફૂલરે, તજે અજા ઓર પાસ ।
તુલસી વહાં કી ક્યા ગતિ, બીસકે વારે માસ ॥”

તે ઠીકજ છે.

રસનેન્દ્રિયના વિષયમાં લંપટ બનેલો જીવ કેવી અધમ સ્થિતિએ પહોંચે છે, તે સંબંધમાં ગદ્ગદ તેમજ નિર્મળ જગમાં નિવાસ કરનારા પરંતુ માછીઆરોને હાથે આટાની ગોળીઓ કે એવા બાધ પદાર્થોને ખાવાની લાલચથી ફસાઈ જતાં મત્સ્યની કેવી ‘કમ્બજી’ થાય છે, તેનો ખ્યાલ આપવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી.

ધ્રાણુન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત બનેલો જમર તદ્વિષયમાં લીન બનેલા પ્રાણીની દુર્દશાનો ચિતાર આપવા પૂરતો છે. તેવીજ રીતે નેત્રેન્દ્રિયના વિષય પરત્વે પતંગિયાનું અને કર્ણેન્દ્રિયના વિષય સંબંધમાં મૃગનું દૃષ્ટાન્ત વિચારી લેવું.

જમે તે એકજ ઇન્દ્રિયના વિષયરૂપી કેદખાનામાં સપડાયેલા જીવને પણ બ્યારે આ પ્રમાણે અનેક કછો વેઠવાં પડે છે, તો પછી જે પાંચે ઇન્દ્રિયોના ‘ચેરેડા’ જેલ કરતાં પણ વધારે ત્રાસ-જનક બંદીખાનામાં રહેલા જીવને સાડે તો કહેવુંજ શું ?

આ ઉપર્યુક્ત હકીકતોનો સમસ્ત સાર ચિદાનંદજીકૃત વિષય-વાસના-ત્યાગ એ નામના પદમાં સુંદર રીતે સમાયેલો હોવાથી તે પદની થોડી ઘણી કડીઓનું અત્ર ટાંચણ કરવું અરથાને નહિ ગણાય. તે મનોરંજક-ચિત્તાકર્ષક કડીઓ નીચે સુજળ છે:—

“મન્મથ વશ માતંગ જગતમે, બહુત બહુત દુઃખ પાવે રે,
રસના લુપ્થ હોય જીવ મૂરખ, બલ પડ્યો પિછતાવે રે,
વિષયવાસના ત્યાગો ચેતન, સાચે મારગ લાગો રે—આંકણી
ધ્રાણુ-સુવાસ કાજ સુન જમરા, સંપુટ માંહે બંધાવે રે,
તે સરોજ સંપુટ સંયુત પુન રૂકરટીકે મુખ બાવે રે—વિષય
રૂપ મનોહર દેખ પતંગા, પડત દીપમાં બઈ રે,
દેખો યાકું દુખ કારનમેં, નયન ભયે હૈ સહાઈ રે—વિષય
શ્રોત્રેન્દ્રિય આસક્ત મિરગલા, છિનમેં શીશ કટાવે રે,
એક એક આસક્ત જીવ એમ, નાના વિધ દુઃખ પાવે રે—વિષય
પંચ પ્રબલ વર્તે નિત્ય બાકું, તાકું કહો કયા કહીયે રે,
ચિદાનંદ એ વચન સુણીને, નિજ સ્વભાવમેં રહીયે રે—વિષય ॥”

એ તો ધણાએ બધું છે કે ઇન્દ્રિયોની લોહપતા તે અધઃપતનનું સુખ્ય કારણ છે અને તેના ઉપર વિજય મેળવતાં સર્વ સુખ આવી મળે છે; પરંતુ તથાવિધ આચરણ કરનારા બહુજ ઘોડા છે.

આ સંબંધમાં શુંગારરસમાં એક વખત પૂરેપૂરા રંગાયેલા અને ત્યાર બાદ વિષયરસ તે વિષ-રસ છે એવી સચોટ વૈરાગ્ય-ભાવનાથી ભાવિત અંતઃકરણવાળા અનેલા મહર્ષિ ભર્તૃહરિ પણ શું કહે છે? એજ કે—

“અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતતુ શલભસ્ત્રીવ્રવહને
સ મીનોડ્યજ્ઞાનાન્ બલિશયુતમશ્રાતુ પિશિતમ્ ।
ત્રિજાનન્તોડ્યેતે વયમિહ વિપજ્જાલજટિલાન્
ન મુખામઃ કામાનહહ ! ગૃહનો મોહમહિમા ॥”

—વૈરાગ્યશતકે, શ્લોક ૧૮

અર્થાત્—દાહ (બળતરા) ના સ્વભાવને નહિ બળનારા પતંગીઓ લીમ અગ્નિમાં પડે અને તે માંછણું પણ અજ્ઞાનને લીધે ^૧ બડિશ સાથે ભેડાયેલા માંસને ખાવા બંધ (એ ખનવા ભેગ છે), પરંતુ કામવાસનાઓ (વિષયો) વિપત્તિની બળથી વીંટલાયેલી છે, એમ વિશેષતઃ બળવા છતાં આ અંગે તેને છાડતા નથી. અહા, ભેડનો મહિમા કેવો ગહન છે !

આ સંબંધમાં શાસ્ત્રકારો પણ કથે છે કે—

“સુ ચ્ચિય સૂરો સો ચેવ પંડિતો તં પસંસિમો નિજ્ઞ ।
દ્વિચ્ચોરેહિં સયા ન લુપ્તિઞં જસ્સ ચરણધનમ્ ॥”

અર્થાત્ સાથે શૂરવીર તો તેજ છે કે જે કામિનીના કટાક્ષરૂપી ખાણથી વીંધાતો નથી; ખરેખરો પંડિત તો તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓનાં ગહન ચરિત્રોથી બંડિત થતો નથી; અને વસ્તુતઃ પ્રશંસાપાત્ર તો તેજ છે કે જે સંસારમાં રહીને પણ ઇન્દ્રિયોની વિષયબળમાં સપડાતો નથી એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઇન્દ્રિયરૂપી પ્રસિદ્ધ લુંટારાઓથી પોતાના ચારિત્ર-રતને જરા પણ આંચ આવવા દેતો નથી.

આપણામાં તેમજ મહાત્મામાં કંઈ સામાન્યતઃ ફેર નથી, પરંતુ જે છે તે એજ છે કે તેઓ વસ્તુને વસ્તુસ્વરૂપે ઓળખ્યા બાદ પોતાનું વર્તન પણ તદનુકૂળ બનાવે છે જ્યારે આપણે તો—

“કહેનું છે કાંઈ અને કરનું છે કાંઈ, એમ ભવ-જલ તરવો છે ભાર્થ.”

અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો “જ્ઞાનમ્ ફલં ચિરતિઃ” એ મુદ્રાલેખને મહાત્માઓજ ચરિતાર્થ કરી બતાવે છે.

૧ ‘બલિશં મત્સ્યવેષનમ્’ કન્યમરઃ; માછલાને પકડવાનું યત્ર.

૨ સરકૃત છાયા—

“સ ઇવ શૂરઃ સ ઇવ પવિત્રતઃ તં પ્રશંસામો નિત્યમ્ ।

દ્વિચ્ચોરેહિં સયા ન લુપ્તિઞં યસ્ય ચરણધનમ્ ॥

૩ વિચારો શ્રીસ્થૂતિભદ્રનું ચરિત્ર.

રાજમતીનો સકારણુ ત્યાગ—

જ્યારે સૂરદાસ ઉર્દે બિલ્વમંગલના વર્તનથી પ્રતિબાધ પામેલી ચિંતામણિ જેવી
વેશ્યા પણ પોતાની માતાને—

“વિષયવાત મમ માત તછને કૃષ્ણબલ્લન તું કરવા દે”

—એમ કહેવાને તૈયાર થાય છે એટલુંજ નહિ, પણ પોતે વિષય-વાસનાને જલાંજલિ આપે
છે અને સૂરદાસને પણ તેમ કરવા એવો પ્રોત્સાહિત કરે છે કે જેથી તે પણ સંસારથી વિરક્ત
બને છે તો પછી નેમિનાથ જેવા વિદ્વદ્રત વિષય-શ્રેણિનો અને તેની સાક્ષાત્કાર મૂર્તિ રાજ-
મતીનો ત્યાગ કરે તો તેમાં શી નવાઈ ?

નેમિનાથ-ચરિત્ર—

નેમિનાથ-ચરિત્ર પ્રાકૃત તેમજ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલાં છે. તેમાં મહાધારી શ્રીહિમ-
ચન્દ્રે ૫૧૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક, શ્રીરત્નપ્રભે ૧૨૬૦૦ શ્લોકપ્રમાણુક અને શ્રીહરિભદ્રે ૮૦૩૨
શ્લોકપ્રમાણુક પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલ ચરિત્રો મુખ્ય છે. વળી સંસ્કૃત ભાષામાં ચરિત્ર લખનારા
તરીકે ઉદયપ્રભ, ગુણુવિજય અને વિક્રમનાં નામે મોજુદ છે. આ ઉપરાંત તિલકાચાર્યે
૩૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણુનું ચરિત્ર લખ્યાનું કહેવામાં આવે છે. નેમિનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં અમૃતલાલ
પંડિત (પાલીતાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે, જ્યારે નેમિ-નિવાણુ કાવ્ય ‘ શ્રીયશોવિજય જેન
અન્યમાલા ’ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

* * * *

જિનાધિપાનાં સ્તુતિઃ—

યજ્ઞાનસારમુકુરે પ્રતિવિમ્બમીયુ—

ર્માવાલયો ગણનયા રહિતા નિશાતે ।

મેધાવિનાં સ ભગવન્ ! પરમેષ્ઠિનાં શ્રી—

ર્માવાલયો ગણ ! નયાઽઽરહિતાનિ શાતે ॥ ૮૬ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે પરમેષ્ઠિનાં ગણ !—જિનસદ્ધ ! સ ત્વં મેધાવિનાં—વિદુષાં આરહિતાનિ—વૈરિવૃન્દમિયાણ
નય—પ્રાપંચ । ક્વ ? શાતે—સ્યે । હે ભગવન્ !—જ્ઞાનવન્ ! । ત્વં કિં ? શ્રિયાં—રમાણાં ભાવઃ—
સત્તા તસ્ય આલયો—પન્દિતમ્ । સ કઃ ? યજ્ઞાનસારં—યત્કેવલજ્ઞાનં તદેવ મુકુરઃ—આદર્શઃ તથ
ર્માવાલયઃ—પદાર્થશ્રેણયઃ પ્રતિવિમ્બં ઈંદુઃ—પ્રતિભાસન્તે સ્પ । ર્માવાલયઃ કિં ? ગણનયા રહિતાઃ—
સકલ્યાતીતાઃ । મુકુરે કિં ? નિશાતે—ઉન્નૈજિતે ॥ ૮૬ ॥

અન્વયઃ

નિશાતે યદ્-જ્ઞાન-સાર-મુકુર ગણનયા રહિતાઃ ભાવ-આલયઃ પ્રતિ-વિમ્બં દ્યુઃ, સ
શ્રી-ભાવ-આલયઃ (ત્વં) ભગવન્ ! પરમેષ્ઠિનાં ગણ ! મેષાવિનાં આર-હિતાનિ જ્ઞાતે નય ।

શીખદાર્થ

મુકુર=દર્પણ, આદર્શ.
યજ્ઞાનસારમુકુર=એના ઉત્તમ જ્ઞાનરૂપી
દર્પણમાં.
પ્રતિવિમ્બં (મૂં પ્રતિવિમ્બ) =પ્રતિબિંબને.
દ્યુઃ (ધાં હ) =પ્રાપ્ત થઈ.
માવાલયઃ=પદાર્થોની શ્રેણીઓ.
ગણનયા (મૂં ગણના) =ગણત્રીથી.
રહિતાઃ (મૂં રહિતા) =રહિત.
નિશાતે (મૂં નિશાત) =સતેજ કરેલ.

મેષાવિનાં (મૂં મેષાવિન્) =યુદ્ધિશાળીઓના.
ભગવન્ ! (મૂં ભગવત્) =હે જ્ઞાની !
પરમેષ્ઠિનાં (મૂં પરમેષ્ઠિન્) =પરમેષ્ઠીઓના.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ભાવ=સત્તા.
શ્રીમાવાલયઃ=લક્ષ્મીની સત્તાના મંદિર (રૂપ)
ગણ ! (મૂં ગણ) =હે સમૂહ !
આરહિતાનિ=શત્રુ-સમુદાયને પ્રિય.
જ્ઞાતે (મૂં જ્ઞાત) =ક્ષયને વિષે.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“ જેના ઉત્તમ જ્ઞાન (અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન) રૂપી સતેજ કરેલા દર્પણમાં ગણનાથી રહિત
(અર્થાત્ ગણી ન શકાય તેટલી) પદાર્થોની પંક્તિઓનું પ્રતિબિંબ પડ્યું, તે લક્ષ્મીની
સત્તાના મંદિરરૂપ તું, હે જ્ઞાનવાન, હે પરમેષ્ઠીઓના સમુદાય ! યુદ્ધિશાળીઓના શત્રુ-સમુ-
દાયને પ્રિય (એવી વસ્તુ)નો વિનાશ કર. ”—૮૬

રૂપરૂઢીકરણ

જ્ઞાન-વિચાર—

‘જ્ઞાનસાર’ યાને ‘ઉત્તમ જ્ઞાન’ તો કેવલજ્ઞાનજ છે. એકે જૈનશાસ્ત્ર પ્રમાણે
જ્ઞાનના (૧) મતિ-જ્ઞાન, (૨) શ્રુત-જ્ઞાન, (૩) અવધિ-જ્ઞાન, (૪) મનઃપર્યય-જ્ઞાન અને (૫)
કેવલ-જ્ઞાન એમ પાંચવામાં આવેલા પાંચ પ્રકારે પૈકી કેવલજ્ઞાનના સંબંધમાં માન્યતાઓ
જૂઠી જૂઠી છે (અર્થાત્ કેટલાકનું એમ કહેવું છે કે કેવલજ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો ઉદય થતાં
બાકીનાં બીજાં જ્ઞાનોનો પ્રકાશ જાંબો થઈ જાય છે એટલે કે એકી વખતે પાંચ જ્ઞાનોનો
સદ્ભાવ હોય શકે છે, જ્યારે કેટલાકનું એમ માનવું છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં બાકીનાં
ચાર જ્ઞાનો નષ્ટ થઈ જાય છે), તોપણ એ બાબત તો નિર્વિવાદ છે કે સર્વેત્કુલ જ્ઞાન તો
સર્વસત્તા-કેવલજ્ઞાનજ છે.

આ કેવલજ્ઞાન સંબંધી વિશેષ માહિતી વિશેષાવર્યકની ૮૩ અને ત્યાર પછીની ગાથાઓ-
માંથી મળી શકશે. પાંચે જ્ઞાનના સ્વરૂપ વિષે વધુ વિવેચન પણ એ અન્ધમાંથી મળી શકે તેમ છે.
પરમેષ્ઠી—

જૈન શાસ્ત્રમાં અરિહંત (તીર્થંકર), સિદ્ધ (મુક્ત), આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ
પાંચેનો ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દથી વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. ‘પરમેષ્ઠી’ શબ્દનો ઓપરપતિ-
અર્થ એ છે કે—

“ પરમે પદે તિષ્ઠતીતિ પરમેષ્ઠી ”

અર્થાત્ જે ઉત્કૃષ્ટ પદ ઉપર હોય, તે ‘પરમેષ્ઠી’ છે. ઉપર્યુક્ત વ્યક્તિઓમાં અરિહંત
પ્રથમ સ્થાન લેખાયે છે, એકે કર્મ-ક્ષયની અપેક્ષાએ તો તે સિદ્ધથી ઉતરતા છે. તીર્થ-પ્રવર્તન
દ્વારા જે ઉપકાર અરિહંત કરી શકે છે તે સિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયેલા છતાં કરતા નથી, તેથી તેમજ
સિદ્ધના છતાં વિષેનું જ્ઞાન પણ તેમના દ્વારા થતું હોવાથી અરિહંતને અત્ર પ્રથમ સ્થાન આપ્યું છે.

* * * * *

સિદ્ધાન્તસ્ય શોભા—

નિર્માપયન્ત્યસ્થિલદેહજુષાં નિષેધં

સારા વિભાતિ સમતાપર ! મારણસ્ય ।

સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધરચિતસ્ય તવોગ્રતત્ત્વ—

સારા વિભાડૃતિસમતાપરમારણસ્ય ॥ ૮૭ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

હે સિદ્ધાન્ત ! તવ વિભા-શ્રીઃ વિભાતિ-રાજતે । વિભા કિં કુર્વન્તી ? નિર્માપયન્તી-
જનયન્તી । કં ? મારણસ્ય-હિંસાયાઃ નિષેધં-પ્રતિષેધમ્ । મારણં કેષાં ? અસ્થિલદેહજુષાં-સર્વા-
ક્ષિણામ્ । વિભા કિં ? સારા-પ્રધાના । સમતયા-સામ્યેન પરઃ-પ્રધાનઃ તત્સં । તવ કિં ?
સિદ્ધૈઃ-જિનૈઃ રચિતસ્ય-ગુચ્છિતસ્ય । વિભા કિં ? ઉગ્રમ્-ઉત્કટં તત્ત્વમેવ સારો-બલં યસ્યાઃ
સા । તવ કિં ? અતિક્રાન્તે સમા-સમસ્તા તાપસ્ય-સન્તાપસ્ય રમા-હ્રદમ્પી રણં ચ-યુદ્ધં
યેન તસ્ય ॥ ૮૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) સમતા-પર ! સિદ્ધાન્ત ! સિદ્ધ-રચિતસ્ય અતિ-સમ-તાપ-રમા-રણસ્ય તવ ઉગ્ર-
તત્ત્વ-સારા સારા અસ્થિ-દેહ-જુષાં મારણસ્ય નિષેધં નિર્માપયન્તી વિભા વિભાતિ ।

શબ્દાર્થ

નિર્માપચન્દી=નિર્મિત કરનારી.
 અસ્થિલ=સમસ્ત.
 વેદહજુષ=પ્રાણી.
 અસ્થિલવેદહજુષ=સમસ્ત પ્રાણીઓની.
 નિવેષ (મૂં નિવેષ)=પ્રતિવેધને, મનાધને.
 સારા (મૂં સાર)=પ્રધાન, ઉત્તમ.
 વિમાતિ (વાં મા)=શેષ છે.
 સમતા=સમભાવ, માધ્યસ્થ્ય.
 સમતાપર ! =સમભાવે કરીને ઉત્તમ !
 મારણસ્ય (મૂં મારણ)=હિંસાનો.
 સિદ્ધ=જ્ઞાન-સિદ્ધ, જિન.

રચિત (વાં રચ)=રચેલ.
 સિદ્ધરચિતસ્ય=જિનેશ્વરાએ રચેલ.
 યગ્ન=ઉત્કટ, પ્રખર.
 યગ્નતત્ત્વસારા=ઉત્કટ તત્ત્વ છે બળ જેનું એવી.
 વિમા=લક્ષ્મી.
 અતિ=ઉદ્ભવનાર્થક અન્યથ.
 રમા=લક્ષ્મી.
 અતિસમતાપરમારણસ્ય=ઉદ્ભવન કર્યું છે
 સમસ્ત સંતાપની લક્ષ્મીનું તેમજ
 યુદ્ધનું જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની શોભા—

“ હે સમભાવે કરીને ઉત્તમ ! હે (જૈન) સિદ્ધાન્ત ! જિનેશ્વરાએ રચેલા તેમજ જોથી સમસ્ત સંતાપની સંપત્તિનું તેમજ સંત્રામનું ઉદ્ભવન થયું છે એવા (અર્થાત્ સંતાપ અને સંત્રામના વિનાશક એવા) તારી ઉત્કટ તત્ત્વરૂપી બળવાળી, પ્રધાન તેમજ સમસ્ત જીવોની હિંસાનો નિવેધ કરનારી લક્ષ્મી શોભે છે. ”—૮૭

સ્પષ્ટીકરણ

સમતા-વિચાર—

જે સિદ્ધાન્તના પ્રરૂપક ‘વીતરાગ હોય તેજ સિદ્ધાન્તરૂપી મહેલમાં ‘સમતા’ દેવી હિંચોળા ખાતી જોઈ શકાય. સમતારૂપી સદ્ગુણી સુંદરીના સ્વામી બનવું એ તો પૂરાં પુણ્ય કર્યા હોય

૧ ‘સિદ્ધ’ શબ્દનો આ અર્થ અનુષંગિકદ્વારમાં વ્યાવહારિક પરમાણુના સ્વરૂપ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી ગાથામાં પણ કર્યો છે.

૨ વીતરાગ કોણ છે તે સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક મનન કરવા જેવો છે

“ પ્રશમરસનિમગ્નં દ્વિયુગ્મં પ્રસન્નં

વદનકમલમઝ્ઞં કામિર્નિસદ્ગુણ્યમ્ ।

કરયુગમપિ યત્ તે શસ્ત્રસમ્પન્નવચ્ચં

તદસિ જગતિ દેવો વીતરાગસ્ત્વમેજ્ઞ ॥ ”—ભાષિની

તોજ અને અને તે પશુ મમતારૂપી ડાકણને દેશવટો આપ્યા બાદજ બની શકાય. સંપત્તિમાં તેમજ વિપત્તિમાં, નિન્દા થતી હોય કે સ્તુતિ થતી હોય, ત્યારે પશુ સમભાવમાં વર્તવું એ તો પુણ્યાત્માની બલિહારી છે. વિશેષમાં એવા પુણ્યાત્મા વિરલા છે. કનક અને ઉપલ (પત્થર), રાજા અને રંક, શત્રુ અને મિત્ર એ બધા ઉપર સમદષ્ટિ રાખવી એનુંજ નામ પુરૂષાર્થ છે અને એથી શોભાયમાન એવા પવિત્ર પુણ્યશાળી પુરૂષોએ પ્રકાશેલ પ્રવચનજ પ્રમાણભૂત છે.

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

પ્રાપ્તા પ્રકાશમસમદ્યુતિમિર્નરસ્ત—

તારાવિભાવસુમતોદમહારિબન્ધા ।

ભક્તાઽમ્બિકાઽમરવશાઽવતુ 'નેમિ'સાર્વ—

તારાવિભાવસુમતો દમહારિબન્ધા ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

અમ્બિકાનામ્ની અમરવશા—દેવી અસુમતઃ—પ્રાણિનઃ અવતુ । અમ્બિકા કિં૦ ? પ્રાપ્તા । કં ? પ્રકાશ—તેજઃ । પ્રકાશં કિં૦ ? અસમદ્યુતિમિઃ—અસાધારણપ્રભાભિઃ નિરસ્તૌ—ધ્વસ્તૌ તારા-વિભાવસુ—નક્ષત્રાગ્ની યેન તમ્ । પુનઃ કિં૦ ? ન સન્તિ તોદઃ—પીઠા મહારયઃ—શત્રવો બન્ધઃ—કર્મબન્ધસ્થ યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં૦ ? ભક્તા—મક્તિમતી । ક્વ ? નેમિસાર્વતારાવિભૌ—નેમિજિન-ચન્દ્રે । પુનઃ કિં૦ ? દમેન—શમેન હારી—બન્ધુરો બન્ધો—દેશે યસ્યાઃ સા ॥ ૮૮ ॥

અન્યથઃ

અ-સમ-દ્યુતિમિઃ નિરસ્ત-તારા-વિભાવસું પ્રકાશં પ્રાપ્તા અ-તોદ-મહત્-અરિ-બન્ધા 'નેમિ'—સાર્વ-તારા-વિભૌ ભક્તા દમ-હારિ-બન્ધા 'અમ્બિકા' અમર-વશા અસુમતઃ અવતુ ।

શીખદાર્થ

પ્રાપ્તા (ધા૦ આપ્)=પ્રાપ્ત કરેલ.

પ્રકાશં (મૂ૦ પ્રકાશ)=તેજને.

અસમદ્યુતિમિઃ=અસાધારણ તેજે વડે.

તારા=નક્ષત્ર.

વિભાવસુ=અગ્નિ.

નિરસ્તતારાવિભાવસું=પશસ્ત ક્રમાં છે નક્ષત્રો અને અગ્નિને જેણે એવા.

બન્ધ=બન્ધ.

૧ સરખાવો—

“ સમ્પાદિ યસ્ય ન હર્ષો, વિપદિ વિષાદો રણે ચ ધીરત્વમ્ ।

તં યુવનત્રયતિલકં, અવયતિ અનગ્ની સુતં વિરલમ્ ॥ ”—આર્ચા

અતોદમહારિવન્ધા=અવિદ્યમાન છે પીડા, પ્રબળ
શત્રુ અને બન્ધ જેને વિષે એવી.

મક્તા (મૂં મક)=ભક્તિમાં તત્પર.

અમ્બિકા=અંબિકા (દેવી).

અમરવદ્ધા=દેવી.

નેમિ=નેમિ(નાથ).

સાર્વ=જિન.

વિશ્વુ=નાથ.

નેમિસાર્વતારાવિમ્બૌ=નેમિ જિન-ચન્દ્રને વિષે.

વન્ધ=દેહ, શરીર.

વમહારિવન્ધા=ઉપશમે કરીને મનોહર છે

શરીર જેનું એવી.

સ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“ જેણે અસાધારણુ તેઓ વડે નક્ષત્ર તેમજ અગ્નિને પરાસ્ત કર્યા છે એવા તેજને પ્રાપ્ત કરેલ, વળી જેને વિષે પીડા, પ્રબળ શત્રુ અને (કર્મ-)બન્ધ અવિદ્યમાન છે એવી, તથા વળી નેમિ (નામના) જિન-ચન્દ્રને વિષે ભક્તિ યુક્ત તેમજ ઉપશમે કરીને મનોહર શરીરવાળી એવી અંબિકા દેવી પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરે. ”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

અંબિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથની શાસન-દેવીનું નામ અંબિકા થાને અંબા છે. આ દેવીનો વર્ણ કનકની જેમ પીળો છે. વળી તેને સિંહનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તેના જમણા બે હાથમાં આશ્રુહિમિ (આંખાની લટકતી ડાળી) અને પાશ છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ છે. આ વાત આચાર્ય-દિનકર ઉપરથી પણ પ્રાયઃ જોઈ શકાય છે, ત્યાં કહ્યું છે કે—

“ સિંહાકૃદા કનકતનુરુપ વેદવાહુશ્ચ વામ

હસ્તદ્વન્દ્વેડકુગતનુચુર્વો વિમ્બતી વક્ષિણેડવ્ર ।

પાગામ્બાલીં સકલજગતાં રક્ષણેકાર્દ્રચિન્તા

વ્યવમ્બા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાથવિધ્વંસમાણુ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૭

૨૨ શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીપાર્શ્વનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

શ્રી‘પાર્શ્વ’યક્ષપતિના પરિસેવ્યમાન—

પાર્શ્વે ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલાભે ।

હન્દીવરેઽલિરિવ રાગમના વિનીલે

‘પાર્શ્વે’ ભવામિ તરસા દરલાઙ્ગલાભે ॥ ૮૧ ॥

—વસન્ત૦

વિવરણમ્

પાર્શ્વે—વામેયદેવે અહં રાગમનાઃ—પ્રેમમના ભવામિ તરસા—જવેન । પાર્શ્વે કિં૦ ? શ્રીપાર્શ્વ-નામ્ના યક્ષપતિના—યક્ષેષ્ણેન પરિસેવ્યમાનં પાર્શ્વે—સમીપં યસ્ય તસ્મિન્ । પુનઃ કિં૦ ? ભવ એવ અમિતરસા—વૃહદ્ભૂઃ તસ્યા દરે—વિદારણે લાઙ્ગલાભે—હૃદયનિમે । ઇવ—યથા હન્દીવરે—નીલોત્પલે અલિઃ—શુદ્ધો રાગમના ભવતિ । પાર્શ્વે કિં૦ ? વિનીલે—નીલવર્ણે । પુનઃ કિં૦ ? દરં—મયં લુનાતીતિ દરલં, એતાદૃશં યદદ્ધં—વપુઃ તસ્ય લાભો યસ્ય તસ્મિન્ ॥ ૮૧ ॥

અન્વયઃ

શ્રી-‘પાર્શ્વ’-યક્ષ-પતિના પરિસેવ્યમાન-પાર્શ્વે ભવ-અમિત-રસા-દર-લાઙ્ગલ-આભે વિ-નીલે દર-લ-અદ્ધ-લાભે ‘પાર્શ્વે’ હન્દીવરે અલિઃ ઇવ રાગ-મનાઃ ભવામિ ।

શીખ્દાર્થ

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નામના યક્ષરાજ) .

યક્ષ=યક્ષ.

શ્રીપાર્શ્વયક્ષપતિના=શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે.

પરિસેવ્યમાન (ધા૦ સેવ)=સેવાતું.

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ, શરીરનું પડયું.

પરિસેવ્યમાનપાર્શ્વે=સેવાયેલ છે પાર્શ્વ જેનું એવા.

દર=વિદારણ.

લાઙ્ગલ=હૃદય.

ભવામિતરસાદરલાઙ્ગલાભે=અંતઃપરસ્પર વિશાળ પૃથ્વીનું વિદારણ કરવામાં હૃદયમાન.

હન્દીવરે (મૂ૦ હન્દીવર)=કૃષ્ણ કમળને વિષે.

અલિઃ (મૂ૦ અલિ)=અમર, અમરે.

મનસ=ચિત્ત.

રાગમનાઃ=રાગયુક્ત છે ચિત્ત જેનું એવો.

વિનીલે (મૂ૦ વિનીલ)=અતિશય નીલ.

પાર્શ્વે (મૂ૦ પાર્શ્વ)=પાર્શ્વ (નાથ)ને વિષે.

ભવામિ (ધા૦ મૂ)=હું આઉં છું.

તરસા=વેગપૂર્વક.

લઢ=છેલું.

દરલાઙ્ગલાભે=ભયને ભેદનારા એવા શરીરની પ્રાપ્તિ છે જેને એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપાર્શ્વનાથની સ્તુતિ—

“જેનું પાર્શ્વ શ્રીપાર્શ્વ યક્ષરાજ વડે સેવાયેલું છે એવા, તથા (માયાના સ્તંભ-સમાન) સંસારરૂપી વિશાળ ભૂમિનું વિદારણ કરવામાં હજસમાન,^૧ તથા વળી અતિશય નીલ(વર્ણી) તેમજ ભયને ભેદનારા એવા શરીરની જેને પ્રાપ્તિ છે એવા (અર્થાત્ જેનું શરીર ભય-ઘાતક છે એવા) પાર્શ્વ(નાથ)ને વિષે, જેમ જમર કૃષ્ણ કમળને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળો બને છે તેમ હું રાગયુક્ત મનવાળો થાઉં છું.—” ૮૯

રૂપટીકરણ

શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ચરિત્રો—

આ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં પ્રાકૃત ભાષામાં દેવભદ્રે ૬૦૦૦ ગાથાનું એક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ ઉપરાંત રૂપદત્ત ગાથાનું એક બીજું પણ પ્રાકૃત ચરિત્ર છે. શ્રીભાવદેવસૂરિએ ૬૪૦૦ શ્લોકપ્રમાણક પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર રચ્યું છે.^૨ આ ઉપરાંત માણિક્યચન્દ્રે ૫૨૭૮ શ્લોકનું એક કાવ્ય રચ્યું છે. સર્વાનંદે પણ સંસ્કૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચી શ્રીપાર્શ્વનાથનાં યશોગાન ગાયાં છે. ઉદયવીરે ગદ્યાત્મક ચરિત્ર લખ્યું છે. આ તીર્થંકરનાં બીજાં પણ ચરિત્રો લખાયેલાં છે અને તેમાં વિનયચન્દ્ર, હેમવિજય અને પદ્મસુંદર એ ત્રણનાં નામ પ્રખ્યાત છે. ‘જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા’ તરફથી શ્રીપાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ગદ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

શ્રીપાર્શ્વયક્ષનું સ્વરૂપ—

પાર્શ્વ એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વનાથના યક્ષનું નામ છે. આ યક્ષને ‘વામન’ના નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનું મુખ હાથી જેવું છે તેમજ એનું મસ્તક સર્પની ફેણથી મંડિત છે. વિશેષમાં એને કાચબાનું વાહન છે. વળી આ શ્યામવર્ણી યક્ષને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ બીજપૂરક અને સર્પથી શોભે છે, જ્યારે એના ઠાળા બે હાથ નકુલ અને સર્પથી અલંકૃત છે. આચાર-દિનકર પ્રમાણે તો એના જમણા હાથમાં માતુલિંગ અને ગદા છે, એ વાતની નીચેનો શ્લોક સાક્ષી પૂરે છે—

“સ્વર્વઃ શીર્ષપણઃ શિતિઃ કમઠગો વન્ત્યાનનઃ પાર્શ્વકઃ

સ્થામોદ્માસિચતુર્ભુજઃ સુગદયા સન્માતુલિંગેન ચ ।

સ્ફૂર્જહક્ષિણહસ્તકોઽહિનકુલભ્રાજિણ્ણવામસ્કુરત્—

પાણિયંછતુ વિદનકારિ સર્વિનાં વિચ્છિત્તિસુચ્છેકયુક્ ॥ ”

—પત્રાંક ૧૭૫

૧ સરખાવે ‘સંસારદવાનલ’ ના પ્રથમ શ્લોકનું તૃતીય ચરણ.

૨ આ પાર્શ્વનાથ-ચરિત્ર ઇ. સ. ૧૯૧૨ માં હપાઇ ગદાર પડેલું છે. વિશેષમાં આ કાવ્યને આધારે પાર્શ્વનાથના ઇવન-ચરિત્રની રૂપરેખા અંગ્રેજી ભાષામાં મી. બ્લુમફીલ્ડે (Bloomfield) ‘The life and stories of the Jaina saviour Parshvanatha’ નામના પુસ્તકમાં આલેખી છે અને ત ઇ. સ. ૧૯૧૯ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે.

जिनपदस्तयाः प्रार्थना—

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील—

राजीवराजिततराङ्गधराऽतिधीरा ।

श्रेयःश्रियं सृजतु वो जिनकुञ्जराणां

राजी वराऽजिततराऽङ्ग धरातिधीरा ॥ ९० ॥

—वसन्त०

विवरणम्

जिनकुञ्जराणां राजी—जिनेन्द्रमाळा वो—युष्माकं श्रेयःश्रियं—शिवलक्ष्मीं सृजतु—दिशतु । राजी किं० ? श्यामा—रात्रिः सुधाकरः—चन्द्रः सुवर्ण—स्वर्ण वरेन्द्रनीलं—कान्तमरकतं राजीव—कमलं तद्गद् राजिततरं—अतिशोभितं यदङ्गं—तनुः तद्धारका । पुनः किं० ? अतिश्रियं—अतिशायिबुद्धिं रातीति सा तथा । पुनः किं० ? वरा—सत्तमा । पुनः किं० ? अजिततरा—वैरिभिरजिता । अङ्ग इति सम्बोधने । पुनः किं० ? धरवद्—गिरिवद् अतिधीरा—अतिधैर्यवती ॥ ९० ॥

अन्वयः

अङ्ग ! श्यामा—सुधाकर—सुवर्ण—वरा—इन्द्रनील—राजीव—राजित—तर—अङ्ग—धरा अति—धी—रा वरा अ—जित—तरा धर—अति—धीरा जिन—कुञ्जराणां राजी वः श्रेयस्—श्रियं सृजतु ।

शब्दार्थ

सुवर्ण=सोऽनु, कांथन.

इन्द्रनील=भरकत (मणि).

राजीव=कमल.

राजिततर=अतिशय सुशोभित.

धरा (मू० धर)=धारण करनारी.

श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजित-
तराङ्गधरा=रात्रि, चन्द्र, कांथन, उत्तम भरकत
अने कमणना जेवा अतिशय सुशोभित
देहने धारण करनारी.

अतिधीरा=उत्तम बुद्धिने अर्थण करनारी.

श्रेयस्=भोक्ष, निर्वाण.

श्रेयःश्रियं=भुक्तिऽपी लक्ष्मीने.

सृजतु (पा० सृज)=करो.

कुञ्जर=(उत्तर पक्षमां) श्रेष्ठतासूचक शब्द.

जिनकुञ्जराणां=जिनेश्वरी.

वरा (मू० वर)=उत्तम.

अजिततरा=सर्वथा नहि हतायेला.

अङ्ग=संशोधनार्थक शब्द.

धर=पर्वत.

धीर=धैर्ययुक्त.

धरातिधीरा=पर्वतना समान अतिशय
धैर्यवाणी.

શ્લોકાર્થ

જિન-પંકિતને પ્રાર્થના—

“ નિશા, નિશાપતિ, કાંચન, ઉત્તમ મરકત (મણિ) તથા હમળના જેવા અત્યંત સુશોભિત શરીરને ધારણ કરનારી એવી, વળી અત્યુત્તમ બુદ્ધિને અર્પણકારી એવી, તેમજ સર્વોત્તમ, તથા વળી (બાહ્ય તેમજ આસ્થન્તર શત્રુઓ વડે) સર્વથા નહિ જીતાયેલી એવી તેમજ વળી પર્વતના જેવા પૈર્યવાળી એવી જિનેશ્વરની પંકિત હે (અન્ય-જનો!) તમને સિદ્ધિરૂપી સંપત્તિ સમર્પો.”—૯૦

* * * * *

જિનવાણ્યાઃ સ્મરણમ્—

યા સ્તુયતે સ્મ જિનવાગ્ ગહનાર્થસાર્થે
રાજ્યાઽઽયતા મઘવતાં સમયા તમોહામ્ ।
દૂરસ્થિતાં સ્મૃતિપથં કુરુ મુક્તિપુર્યા
રાજ્યાય તામઘવતાં સમયાતમોહામ્ ॥ ૧૧ ॥

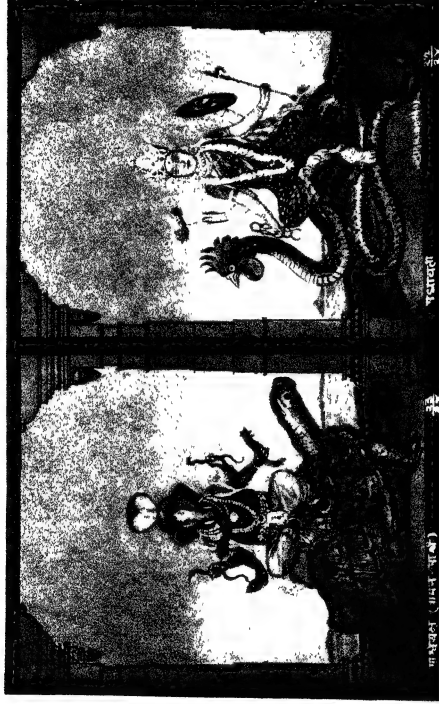
—વસન્ત૦

વિવરણમ્

તાં જિનવાચં હે જન ! ત્વં સ્મૃતિપથં કુરુ—સ્મર । કસ્મૈ ? શુક્તિપુર્યાઃ—સિદ્ધિનગર્યાં રાજ્યાય—રાજ્યાર્થમ્ । તાં કિં૦ ? દૂરસ્થિતાં—વિપ્રકૃષ્ટામ્ । કેષાં ? અઘવતાં—પાપિનામ્ । પુનઃ કિં૦ ? સમઃ—સર્વો યાતો—નષ્ટો મોહો—મોહયં યસ્યાસ્તામ્ । પુનઃ કિં૦ ? તમોહાં—પાપહન્ત્રીમ્ । તાં કાં ? યા જિનવાગ્ મઘવતાં રાજ્યા—સુરેન્દ્રશ્રેણ્યા સ્તુયતે સ્મ—સ્તુતિગોચરીક્રિયતે સ્મ । યા કિં૦ ? આયતા—વિશ્વાલા । કૈઃ ? ગહનૈઃ—ગમ્भीરૈઃ અર્થસાર્થેઃ—અર્થસમૂહૈઃ । રાજ્યા કિં૦ ? સમયા—સમસ્તયા ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

યા ગહન-અર્થ-સાર્થેઃ આયતા જિન-વાગ્ મઘવતાં સમયા રાજ્યા સ્તુયતે સ્મ, તાં તમસ્-હાં અઘવતાં દૂર-સ્થિતાં સમ-યાત-મોહાં (જિન-વાચં) શુક્તિ-પુર્યાઃ રાજ્યાય સ્મૃતિ-પથં કુરુ ।

का. भू. य. म. (३०५० - ३०५१)

पद्मवर्ण

पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः पद्मवर्णः
 श्रीमद्भक्तवत्सलाय नमः श्रीमद्भक्तवत्सलाय नमः श्रीमद्भक्तवत्सलाय नमः श्रीमद्भक्तवत्सलाय नमः श्रीमद्भक्तवत्सलाय नमः

૨૧૦૬૧થે

સ્તુતયે સ્મ (વાં સ્તુ) = સ્તુતિ કરવામાં આવી.
 જિનવાણુ = જિનની વાણી.
 ગહન = ગંભીર.
 અર્થ = અર્થ.
 સાર્થ = સમૂહ.
 ગહનાર્થસાર્થ = ગંભીર અર્થોના સમૂહો વડે.
 રાજ્યા (મૂં રાજિ અથવા રાજી) = શ્રેષ્ઠિ વડે.
 આપતા (મૂં આયત) = વિશાળ.
 મઘવર્તા (મૂં મઘવત) = મુરેન્દ્રોની.
 સમયા (મૂં સમ) = સમસ્ત.
 તમોહાં = પાપનો નાશ કરનારી.
 દૂર = દૂર.

સ્થિત (વાં સ્થા) = રહેલ.
 દૂરસ્થિતાં = દૂર રહેલી.
 સ્તુતિ = સ્મરણ.
 પથ = માર્ગ.
 સ્તુતિપથ = સ્મરણ-માર્ગને.
 કુરુ (વાં કુ) = કર.
 કુત્કિપુર્યાં = નિર્વાણુ-નગરીના.
 રાજ્યાય (મૂં રાજ્ય) = રાજ્યને આટે.
 અઘવર્તાં (મૂં અઘવત) = પાપીઓથી.
 સમયાતમોહાં = નષ્ટ થયે છે સંપૂર્ણ ઓહ જેથી
 એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું સ્મરણ—

“ગંભીર અર્થોના સમૂહો વડે વિસ્તીર્ણુ એવી જે જિન-વાણીની સમસ્ત મુરેન્દ્રોની શ્રેષ્ઠિએ સ્તુતિ કરી, તે પાપનો નાશ કરનારી [અથવા અજ્ઞાનનો અંત આણનારી] તથા પાપીઓનાથી દૂર રહેલી [અર્થાત્ કુપ્ત જનોને અગમ્ય] એવી (જિન-વાણી)ને (હે ભગ્ય-જન) તું નિર્વાણુ-નગરીના રાજ્ય આટે સ્મરણુ-માર્ગમાં લાવ (અર્થાત્ તેનું સ્મરણુ કર).” — ૬૧

* * * * *

પદ્માવતીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

છાયેવ પૂરુષમસેવત ‘પાર્શ્વ’પાદ—

પદ્માવતીહિતરસાજવનોપમાના ।

સા મે રજાસિ હરતાદિવ ગન્ધવાહઃ

‘પદ્માવતી’ હિ તરસા જવનોપમાના ॥ ૧૨ ॥ ૨૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

સા પદ્માવતી દેવી મે રજાસિ-પાપાનિ હરતાત્-હરતુ । હિ-નિશ્ચિતમ્ । તરસા-વેગેન ।
 ઇવ-યથા ગન્ધવાહઃ-પવનો રજાસિ-ધૂલ્કીઃ હરતિ । ગન્ધવાહઃ કિં ૦ ? જવનો-વેગવાન્ । સા
 કિં ૦ ? અપગતો માનો-દૂર્ષો યસ્યાઃ સા । સા કા ? યા પદ્માવતી પાર્શ્વપાદપદ્મી-પાર્શ્વાશ્રિકમલે

અસેવત-ભજતિ સ્મ । ઇવ-યથા છાયા-શરીરરુચ્છાયા પૂરુષં સેવતે । યા કિં ૦ ? અતીહિતં-
અતિવાચ્છિતં તદેવ રસાજઃ-શાસ્ત્રી તથા વનસ્ય-નીરસ્ય ઉપમાનં-ઉપમા યસ્યાઃ સા ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

(યા) અતિ-ઈહિત-રસાજ-વન-ઉપમાના ‘પાર્શ્વ’-પાવ-પદ્મી છાયા પૂરુષં ઇવ અસેવત, સા
અપ-માના ‘પદ્માવતી’ મે રજાંસિ જવનઃ ગન્ધવાહઃ (રજાંસિ) ઇવ તરસા હિ હરતાત્ ।

શબ્દાર્થ

છાયા=પડછાયો.

પૂરુષં (મૂં પૂરુષ)=મનુષ્યને.

અસેવત (ધાં સેવ)=સેવતી હવી.

પાર્શ્વ=પાર્શ્વ (નાથ).

પાર્શ્વપાવપદ્મી=પાર્શ્વ (નાથ)નાં ચરણકમલોને.

વન=જળ.

અતીહિતરસાજવનોપમાના=અતિશય વાંછિત-
રૂપી વૃક્ષ પ્રતિ જળની ઉપમા (ઘટે) છે
જેને એવી.

રજાંસિ (મૂં રજસ્)=(૧) પાપોને; (૨)ધૂળોને.

હરતાત્ (ધાં હ)=હરે.

ગન્ધવાહઃ (મૂં ગન્ધવાહ)=વાયુ, પવન.

પદ્માવતી=પદ્માવતી (દેવી).

જવનઃ (મૂં જવન)=વેગવાન.

અપમાના=ત્યજી દીધા છે ગર્વ જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

પદ્માવતી દેવીની સ્તુતિ—

“જેમ છાયા મનુષ્યની સેવા કરે છે—તેને અનુસરે છે, તેમ અતિશય વાંછિતરૂપી
વૃક્ષને (પશ્ચિવિત કરવામાં) જલસમાન એવી જે દેવીએ પાર્શ્વ (પ્રજા)નાં ચરણ-કમલોની
સેવા કરી, તે નિરભિમાની પદ્માવતી, જેમ વેગવાન વાયુ ધૂળને હરે છે, તેમ મારાં પાપોને
વેગપૂર્વક નફકી હરી લો.”—૯૨

રૂપદીકરણ

પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ—

પદ્માવતી એ ત્રેવીસમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથની શાસન-દેવી છે. આ દેવીનો વર્ણ કનક-
સમાન છે. કુર્કુટ-સર્પ એ એનું વાહન છે. વિશેષમાં આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે
હાથો પદ્મ અને પાશ વડે શોભે છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથો ક્ષણ અને અંકુશથી શોભે છે. આ
વાત આચાર-દિનકરના નીચેના શ્લોક ઉપરથી પણ જોઇ શકાય છે:—

“સ્વર્ણામૃતમકુર્કુટાહિમમના સૌમ્યા ચતુર્બાહુમુદ્
વામે હસ્તયુગેડકુશં શ્વેતકલં તત્રાપિ વૈ કક્ષિણે ।

પદ્મં પાશમુદ્ધવ્યન્યચિરતં પદ્માવતી વેવતા

કિશ્કર્યર્ચિતનિત્યપાદયુગલા સદ્વ્યસ્ય વિગ્નં દ્વિચાત્ ॥”

—પત્રાંક ૧૭૭

૨૪ શ્રીવીરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવીરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

‘સિદ્ધાર્થ’વંશમવનેઽસ્તુત ચં સુરાલી
હદ્યા તમોહમકર ! ધ્વજમાનતારે !
ત્વાં નૌમિ ‘વીર’ ! વિનયેન સુમેરુધીરં
હદ્યાતમોહમકરધ્વજમાન ! તારે ॥ ૧૩ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે વીર !—વીરજિન ! ત્વાં અહં નૌમિ—સ્તૌમિ । કેન ? વિનયેન । ત્વાં કિં ૦ ? સુમેરુવત્—મેરુવત્ ધીરં—ધૈર્યવન્તમ્ । હૃદો—હૃદયાત્ યાતા—નષ્ટા મોહો—મોહનીયકર્મ મકરધ્વજઃ—કામઃ માનઃ—સ્મયો યસ્ય તત્સં ૦ । યં ત્વાં સુરાલી—દેવશ્રેણિઃ અસ્તુત—સ્તૌતિ સ્મ । સુરાલી કિં ૦ ? હૃદ્યા—મનોજ્ઞા । યં કિં ૦ ? તમોહં—પાપહમ્ । નાસ્તિ કરો—દણ્ડો યસ્ય તત્સં ૦ । યં કિં ૦ ? ધ્વજં—પતાકાસમમ્ । ક્વ ? સિદ્ધાર્થવંશમવને—જ્ઞાતકુલગૃહે । આનતાઃ—મળતા અરયો—વૈરિણો યસ્ય તત્સં ૦ । મવને કિં ૦ ? તારે—મનોજ્ઞે ॥ ૧૩ ॥

અન્વયઃ

(હે) અ-કર ! આનત-અરે ! હૃદ-યાત-મોહ-મકરધ્વજ-માન ! ‘વીર’ ! તારે ‘સિદ્ધાર્થ’-વંશ-મવને ધ્વજં તમસ્-હં યં હદ્યા સુર-આલી અસ્તુત, (તં) સુમેરુ-ધીરં ત્વાં વિનયેન નૌમિ ।

શબ્દાર્થ

સિદ્ધાર્થ=સિદ્ધાર્થ (રાબ), મહાવીર સ્વા-
મીના પિતા.

વંશ=કુળ.

સિદ્ધાર્થવંશમવને=સિદ્ધાર્થ કુળવિષયક ગૃહને
વિષે.

અસ્તુત (શાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરતી હવી.

સુરાલી=દેવેની પંક્તિ, સુર-શ્રેણિ.

હદ્યા (મૂં હદ)=મનોહર, ચિત્તરંજન.

તમોહં=પાપને નાથ કરનારા.

કર=કર્તા.

અકર !=અવિધમાન છે કર્તા જેને વિષે એવા !

(સં ૦).

ધ્વજં (મૂં ધ્વજ)=પતાકાને, વાવટાને.

આનતારે !=પ્રણામ કર્યો છે દુરમનોએ જેને
એવા ! (સં ૦)

વીર ! (મૂં વીર)=હે વીર, હે મહાવીર !

વિનયેન (મૂં વિનય)=વિનયપૂર્વક,

सुमेरुधीरं=मे३ पर्वतना जेवा धैर्यवाणा,
ध्वज=वावटो.
मकर=भगर.
मकरध्वज=भेदन.

દુઘાતમોહમકરધ્વજમાન ! = હૃદયમાંથી જતાં
 રહ્યાં છે અજ્ઞાન, મઘન અને અભિમાન
 જેનાં એવા ! (સં.)
 તારે (મં. તાર) = મને હર.

શ્લોકાર્થ

वीर प्रभुनी स्तुति—

“ (માનસિક, વાચિક અને કાયિક) દુણ્ડ જેને વિષે અવિદ્યમાન છે એવા (અર્થાત્ પાપ-નાશક ચોવીસમા તીર્થંકર) ! શત્રુઓએ (પણ) જેને પ્રણામ કર્યો છે એવા હે (વર્તમાન સ્વામી) ! જેનાં હૃદયમાંથી મોહ, મદન તેમજ માન નષ્ટ થયાં છે એવા હે (મહાવીર પ્રજુ) ! હે વીર (ભગવાન) ! સિદ્ધાર્થના કુલમાં (અર્થાત્ જ્ઞાત કુલમાં તે રાજા) ના મહેલને વિષે પતાકાના સમાન તેમજ પાપનો વિનાશ કરનારા એવા જેની ચિત્તરંજન મુર-શ્રેણિએ (પણ) સ્તુતિ કરી, તે મેરૂ પર્વતના જેવા (અરે એથી પણ વધારે) ધૈર્યવાળા તને હું વિનયપૂર્વક સ્તવું છું.”—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

वीर-चरित्र—

આ અવસર્પિણી કાલમાં થઈ ગયેલા ચોવીસમા અર્થાત છેલ્લા તીર્થકર કે જેમનું શાસન અત્યાદિ પ્રવર્તે છે તે વીર પરમાત્માનાં ઘણાં ચરિત્રો લખાયેલાં છે. તેમાં ગુણચન્દ્રગણિકૃત ૧૨૦૨૫ શ્લોક જેવું ચરિત્ર મનન કરવા જેવું છે. વિશેષમાં નેમિચન્દ્રે ૩૦૦૦ પ્રલોકનું એક ચરિત્ર પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું છે. આ પુસ્તક 'જૈન આત્માનંદ સભા' તરફથી બહાર પડેલું છે. જિનેશ્વરસુરિના શિષ્યે અપભ્રંશ ભાષામાં પણ એક ચરિત્ર રચ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ ઉપરાંત શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિકૃત ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરૂષચરિત્ર (દશમું પર્વ), ત્રિષષ્ટિ (ગદ્ય), ઉપાધ્યાય શ્રીમેધવિજયકૃત લઘુત્રિષષ્ટિ, શ્રીશીલાંકારચાર્યકૃત ચટુપત્રમહાપુરિસ્સ-ચરિય, શ્રીગુણલદ્વાચાર્યકૃત ત્રિષષ્ટિલક્ષ્મીમહાપુરાણસંગ્રહ, શ્રીપુષ્પદંતકૃત ત્રિષષ્ટિ-મહાપુરૂષગુણલંકાર, શ્રીઅમરચન્દ્રકૃત પદ્માનન્દમહાકાવ્ય (શ્રીજિનેન્દ્રચરિત્ર), શ્રીપદ્-મસુન્દરકૃત રાધમહદ્વાભયુદય મહાકાવ્ય, શ્રીમેરુતગસૂરિકૃત ઉપદેશશતવિવરણ (ચતુર્થ સર્ગ), શ્રીવિજયચન્દ્રસૂરિકૃત દીપાંતસવ-કદપ, શ્રીજિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમભુકૃત વિરોધાચર્યક (ગણધર-વાદ), શ્રીસર્વવિજય પ્રમુખની વર્ધમાન-દેશના, શ્રીભદ્રેશ્વરકૃત કથાવલી, શ્રીહિમચન્દ્રસૂરિકૃત યોગશાસ્ત્રની વૃત્તિ, શ્રીસોમતિલકકૃત સત્તરિસચક્રાણુ, શ્રીજિનવલ્લભસૂરિકૃત વીરચરિત્ર (ઉપાધ્યાય શ્રીસમભયસુન્દરકૃત વૃત્તિ સહિત), શ્રીસક-લકીર્તિકૃત વર્ધમાનજિનચરિત્ર, મહાવીરવિવાહલલ્લ ઉત્થા શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત તીર્થ-કદપ મહાવીરસ્વામીના ચરિત્ર ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

श्रीयुत क्षीमञ्जु हरञ्जन परीण (सुशील)कृत महावीरञ्जनविस्तार (गुण-
रातीमां), श्रीयुत शीनक्षमसादकृत महावीर-चरित्र तथा श्रीयुत भाषिण्युच्यं जैनीकृत

મહાવીર-જીવન (અંગ્રેજીમાં) તથા આનર્ટ લાયોમેનકૃત 'બુદ્ધ અને મહાવીર' (ફ્રેન્ચ ભાષામાં), શ્રીયુત મશરૂવાળાકૃત બુદ્ધ અને મહાવીર નામનું પુસ્તક, શ્રીયુત બાબુ કામતાપ્રસાદજી જૈનકૃત ભગવાન મહાવીર, શ્રીયુત નંદલાલ વકીલે રચેલ મહાવીર-ચરિત્ર, ડૉ. યાકોબીની આચાર્યાંગાદિક ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના તેમજ ડૉ. હોર્નલની ઉપાસકદર્શાંગ ઉપરની અંગ્રેજી પ્રસ્તાવના, જૈન ચેતાંબર કોન્ફરન્સ હેરંદકના ઈ. સ. ૧૯૧૪ ના બે ખાસ અંકો વિગેરેમાંથી પણ મહાવીર સ્વામીને લગતી કેટલીક હકીકત મળી આવે છે. આ પુસ્તકો પૈકી કેટલાંકમાં ચેતામ્બર માન્યતાથી વિરૂદ્ધ પણ લખાયું છે, એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી વાત છે.

ઉપર્યુક્ત સાધનો ઉપરાંત મહાવીર જિનેશ્વરના ચરિત્ર ઉપર આગમો પણ પ્રકાશ પાડે છે. જેમકે આચાર્યાંગના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું ઉપધાન-શ્રુત નામનું નવમું^૧ અધ્યયન તથા દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધની તૃતીય ચૂલિકાનું ૨૪ મું^૨ અધ્યયન, સ્થાનાંગના દશમા સ્થાનકમાં આપેલાં દશ સ્વપ્ને, સૂત્રકૃતાંગમાંથી વીર-સ્તુતિ-અધ્યયન તેમજ આર્દ્રક-અધ્યયન, ભગવતીમાંથી ગર્ભ-સંક્રમણ, ગોશાલકનો અધિકાર, સોમિલ વિપ્રનો વૃત્તાન્ત, દેવાનંદા અને ઋષભદત્ત, જયન્તી-મૃગાવતી, ગાંગેય, કાલોદાયી શ્રાવક, જમાલિ, હલ્હલ અને વિહલ્હલ વિગેરેને લગતા પ્રસંગો, રાચપસેણીમાંથી દેવાગમન અને નાટ્ય, મહાનિશીથનું તૃતીય અધ્યયન, દશાશ્રુતસ્કંધ-માંથી શ્રેણિક અને ચેલ્હણાનું આગમન, વિપાકસૂત્રમાંથી મૃગપુત્રાદિકનો અને અંતગઢ અને અનુત્તરમાંથી ધ્રુવાજી વિગેરેના અધિકાર, નિરયાવલીમાંથી કોણિકના બુદ્ધ વિગેરેની હકીકત, ઉવલાહમાંથી વિહાર, પર્યટ, દેશના વિગેરે, જ્ઞાતાધર્મકથાંગમાંથી મેઘ, દુર્દુર અને કાદયાદિ સંબંધી વિવેચન, સમવાયાંગમાંથી નનદન-પર્યાય, સમવસરણ વિગેરે, ઉપાસક-દર્શાંગના દ્વિતીય અધ્યયનમાંની કામદેવ-પ્રરાંસા, સદાસપુત્ર સંબંધી સાતમું અધ્યયન, તથા અષ્ટમ અધ્યયનમાંથી મિથ્યા-દુષ્ટૃત, ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાંનો કેશી-ગૌતમ-સંવાદ, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત કલ્પસૂત્ર તેમજ તેમની આવશ્યક ઉપર રચેલી 'નિર્બુક્તિ, તથા તેના ઉપરનું શ્રીજિનભદ્રજમાશ્રમજનું' બાધ્ય તેમજ તેના ઉપરની શ્રીહારભદ્રસુવિકૃત ટીકા.

* * * * *

૧ આ અધ્યયનમાં મહાવીર પ્રભુનાં પરીણહો તેમજ તેમની તપશ્ચર્યા સંબંધી ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૨ પાંચ મહાવ્રતોની ભાવના ઉપર પણ આ અધ્યયન પ્રકાશ પાડે છે.

૩ ગુપ્તો સમવાયાંગનું દશ લાખમું સ્થાનક.

૪ આ નિર્બુક્તિની ૧૪૫ થી ૧૪૯ સુધીની ગાથામાં મહાવીરસ્વામીને સમ્પૂર્ણતરી પ્રાપ્તિ તેમજ તેનો મરીચિ તરીકેના ભવનો ઉલ્લેખ છે. ૧૮૨ મી અને ૧૮૩ મી ગાથામાં વિશ્વતિ-સ્થાનક-તપની તેમજ સવેથા આરાધના કરી છે એ વાત બેઝ શ્લોક છે. ૨૦૯ થી ૩૧૩ સુધીની ગાથામાંથી તેમને ભગતી ખીજ થોડીક હકીકત મળી આવે છે. ૩૨૩ થી ૩૩૦ સુધીની ગાથા પારણાના સંબંધમાં પ્રકાશ પાડે છે. ૩૪૭ થી ૩૭૧ સુધીની ગાથામાં મરીચિના ભવનો વિશેષતઃ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ૩૭૬ થી ૪૮૦ સુધીની ગાથા ઉપરથી તીર્થ-કરનાં નામ તથા વર્ણ સંબંધી માહિતી મળે છે. ૫૦૨ થી ૫૧૧ મી ગાથામાં સંગમે વીર પ્રભુને દુઃખ દેવાને યોગ્ય ઉપાયોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

જિનશ્રેણ્યા નુતિઃ—

યત્પાદપદ્મમભવત્ પતતાં ભવાબ્ધા—

વાલમ્બનં શમધરી કૃતકામચક્રા ।

ત્વં જૈનરાજિ ! સૃજ મઙ્ગુશિવદ્રુમાણં

બાલં વનં શમધરીકૃતકામચક્રા ॥ ૧૪ ॥

—વસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે જૈનરાજિ !—જિનસંવન્ધિશ્રેણે ! સા ત્વં શં—સુખં સૃજ—દિશ । શં કિં ૦ ? બાલં—નવીનમ્ । પુનઃ કિં ૦ ? વનં—વિપિનમ્ । કેષાં ? મઙ્ગુશિવદ્રુમાણાં—કાન્તકુશલદૃષ્ટાણામ્ । ત્વં કિં ૦ ? અધરીકૃતં—અપમાનિતં કામચક્રં—કન્દર્પચમૂઃ યયા સા । પુનઃ કિં ૦ ? શમધરી—દમધારિકા । પુનઃ કિં ૦ ? કૃતં—વિહિતં કામચક્રં—અર્પણદ્રુમં યયા સા । સા કા ? યત્પાદપદ્મં આલમ્બનં—આધારોડમ્ભવત્—આસીત્ । કેષાં ? ભવાબ્ધૌ—સંસારસાગરે પતતાં પુંસામ્ ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યત્—પાદ—પદ્મં ભવ—અર્પણૌ પતતાં આલમ્બનં અભવત્, (સા) શમ—ધરી કૃત—કામ—ચક્રા અધરીકૃત—કામ—ચક્રા ત્વ (હે) જૈન—રાજિ ! મઙ્ગુ—શિવ—દ્રુમાણાં વનં બાલં શં સૃજ ।

શીખરાર્થ

યત્પાદપદ્મં=જેનું ચરણ—કમલ.

પતતાં (ધા ૦ પત)=પડતા.

ભવાબ્ધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રમાં.

આલમ્બનં (મુ ૦ આલમ્બન)=આધાર.

શમધરી=ઉપશમને ધારણ કરનારી.

કૃતકામચક્રા=(પૂણું) કર્યા છે મનોવાંછિતનાં

મંડળોને જેણે એવી.

જૈનરાજિ ! =હે જિન—વિષયક શ્રેણિ !

સૃજ (ધા ૦ સૃજ)=તું ઉત્પન્ન કર.

મઙ્ગુ=મનોહર.

દ્રુમ=વૃક્ષ.

મઙ્ગુશિવદ્રુમાણાં=મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી વૃક્ષોના.

બાલં (મુ ૦ બાલ)=નવીન.

વનં (મુ ૦ વન)=વન.

અધરીકૃત (ધા ૦ કૃ)=તિરસ્કાર કરેલ.

અધરીકૃતકામચક્રા=ધિક્કારી કાલ્યું છે કામ-દેવના મંડળને જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-શ્રેણિની સ્તુતિ—

“ જેનું ચરણ—કમલ સંસાર—સમુદ્રમાં રૂપી મરતા (મનુષ્યો)ને આધારભૂત થયું (અને થાય છે), તે ઉપશમને ધારણ કરનારી તથા (મનો—)વાંછિતનાં મંડળોને જેણે પૂણું કર્યા છે એવી તેમજ જેણે કંદર્પની સેનાને ધિક્કારી કાઢી છે એવી તું, હે જિનેશ્વરોની શ્રેણિ ! મનોહર તેમજ કલ્યાણકારી એવાં વૃક્ષોના વનરૂપ નવીન સુખને તું ઉત્પન્ન કર. ”—૬૪

*

*

*

*

*

जिनागमस्य स्तुतिः—

कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता—

रामारमा मतिमतां तनुतामरीणाम् ।

जैनी नृणामियमममर्त्यमणीव वाणी

रामा रमामतिमतां तनुतामरीणाम् ॥ ९५ ॥

—वसन्त०

विवरणम्

इयं जैनी वाणी—जिनवाग् नृणां—नराणां रमां—लक्ष्मीं तनुतां—कुरुताम् । इव—यथा
अमर्त्यमणी—चिन्तामणी रमां तनोति । वाणी किं० ? रामा—रम्या । रमां किं० अतिमतां—
अतिमान्याम् । पुनः किं० ? अरीणां—अस्त्रीणाम् । इयं का ? या वाणी मतिमतां—विदुषां
अरीणां—रिपूणां तनुतां—कुरुतां अतनोत्—करोति स्म । इव—यथा कादम्बिनी—मेघमाळा
शिखिनां—अग्नीनां तनोति । या किं० ? अपास्ता—ध्वस्तां अरामा—अश्रुभा अरमा—अलक्ष्मीः
यया सा ॥ ९५ ॥

अन्वयः

(या) अपास्त-अ-राम-अ-रमा (वाणी) मतिमतां अरीणां तनुतां कादम्बिनी शिखिनां इव
अतनोत्, (सा) इय रामा जैनी वाणी नृणां अति-मतां अ-रीणां रमां अमर्त्य-मणी इव तनुताम् ।

शब्दार्थः

कादम्बिनी=मेघ-माळा, वाङ्मयीनी वाङ्मयीनी ।
शिखिनां (मू० शिखिन्)=अग्निशैली ।
अपास्तारामारमा=हृत् द्वे द्विधी छे अरम-
णीय निर्धनताने जेहे जेवी.
अरीणां (मू० अरि)=दुश्मनो-नी.
नृणां (मू० नृ)=भक्त्यो-ना.
अमर्त्य=इ०थ.

मणी=भक्षि, रत्न.
अमर्त्यमणी=इ०थ भक्षि, शि-ताभक्षि.
वाणी=वाणी.
रमां (मू० रमा)=लक्ष्मीने.
अतिमतां (मू० अतिमता)=अतिशय भान्य.
तनुतां (पा० तन्)=विस्तारि.
अरीणां (मू० अ-रीणा)=अक्षय.

સ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“ જણે અરમણીય દારિદ્યનો નાશ કર્યો છે એવી જ (વાણીએ) મેઘમાળા અગ્નિએને કૃશ કરે છે તેવી રીતે બુદ્ધિશાળીઓના દુઃખનોની કૃશતાને કરી (અર્થાત્ દુઃખનોની સંખ્યાને ઘટાડી), તે આ મનોહર જિન-વિષયક વાણી, ચિન્તામણિની જેમ, મનુષ્યોની અતિશય માન્ય તેમજ અક્ષીણ લક્ષ્મીનો વિસ્તાર કરે. ”—૯૫

* * * * *

અમ્બિકાદેવ્યા નુતિઃ—

સમ્યગ્દૃશાં સુલ્લકરી મદમત્તનીલ—

કળ્પીરવાસિ તતનોદિતસાક્ષમાલા ।

દેવ્યમ્બિકે ! શિવમિયં દિશ પળ્હિતાનાં

કળ્પીરવાસિતતનો ! ડિતસા ક્ષમાલા ॥ ૧૬ ॥ ૨૪ ॥

—નસન્ત ૦

વિવરણમ્

હે અમ્બિકાદેવિ ! હયં ત્વં પળ્હિતાનાં-વિજ્ઞાનાં શિવં-કુશલં દિશ-સૃજ । કળ્પીરવે-સિંહે આસિતા-સ્થિતા તનુઃ-મૂર્તિઃ યસ્યાઃ તત્સં ૦ । ત્વં કિં ૦ ? અદિતા-અસ્વળ્હિતા સા-રમા યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ૦ ? ક્ષમાં લાતીતિ-ગૃહ્ણાતીતિ ક્ષમાલા । હયં કા ? યા ત્વં સમ્યગ્દૃશાં-સમ્યગ્દૃષ્ટીનાં સુલ્લકરી-શર્મકારિકા અસિ-વત્સં ૦ । ત્વં કિં ૦ ? મદેન મત્તા-ઉત્કટા યા નીલકળ્પી-મયૂરી તદ્વદ્ રવઃ-શબ્દો યસ્યાઃ સા । પુનઃ કિં ૦ ? તત્-વિશાલં નોદિતં-સુખં સાક્ષર્મ-સક્રોધં આલં-અનયોં યયા સા ॥ ૧૬ ॥

इति श्री'तपा'गञ्छाधिपतिश्रीविजयसेनमुरीश्वरराज्ये सकलपण्डितोत्तमपण्डितश्रीआनन्द-

विजयगणिचरणकमलचञ्चरीकायमाणेन पण्डितमेरुविजयगणिना विरचिता

स्वोपज्ञचतुर्विंशतिजिनानन्दनामस्तुत्यवचूरिके सम्पूर्णा ॥

प्रत्यक्षरं गणनया, ग्रन्थमानाय सूत्रकम् ।

अनुष्ठुभां समारूपातं, षोडशोत्तरपदज्ञतम् ॥ १ ॥

૧ ' વિજયગણિચરણકમલચન્ચરીકાયમાણેન પળ્હિતમેરુવિજયગણિના વિરચિતા
૨ ' ૦ વચૂરિઃ' હતિ પાઠાન્તરમ્ । ૩ ' ગ્રંથમાનં સસૂત્રકં ' હત્યપિ પાઠઃ ।

અન્વયઃ

(હે) કણ્ઠીરવ-આસિત-તનો ! કેવિ ! 'અમ્બિકે' ! (યા ત્વં) મદ્-મત્ત-નીલકણ્ઠી રવા તત-નોદિત-સ-અક્ષમ-આલા સમ્યક્-દર્શાં સુખ-કરી અસિ, ઇયં (ત્વં) અ-વિત-સા ક્ષમા-લા પણ્ડિતાનાં શિવં વિશાં ।

શીખદાર્થ

સુખ=સુખ.

કરી=કરનારી.

સુખકરી=સુખકારી.

મત્ત (ધાં મદ્)=છાકી ગયેલ.

નીલકણ્ઠી=મયૂરી, ઢેલ.

રવ=ધ્વનિ.

મદ્મત્તનીલકણ્ઠીરવા=મદોન્મત્ત મયૂરીના

જેવો ધ્વનિ છે જેનો એવી.

અસિ (ધાં અસ્)=તું છે.

નાંદિત=નાશ કરેલ.

અક્ષમા=ક્રોધ.

તતનાંદિતસાક્ષમાલા=નાશ કર્યો છે ક્રોધસહિત

વિશાળ અનર્થનો જેણે એવી.

કેવિ ! (મૂં દેવી)=હે દેવી !

અમ્બિકે ! (મૂં અમ્બિકા)=હે અંબિકા (દેવી) !

શિવં (મૂં શિવ)=કલ્યાણને.

વિશાં (ધાં વિશ્)=તું કર.

પણ્ડિતાનાં (મૂં પણ્ડિત)=પણ્ડિતોનું.

કણ્ઠીરવ=સિંહ, વનરાજ.

આસિત (ધાં આસ્)=સ્થિત, રહેલ.

કણ્ઠીરવાસિતતનો ! =સિંહ ઉપર રહેલું છે

શરીર જેનું એવી ! (સંં)

અવિતસા=અપણ્ડિત છે લક્ષ્મી જેની એવી.

ક્ષમા=ક્ષમા, ક્રોધનો અભાવ.

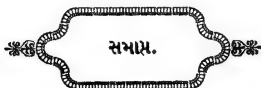
લા=અહણુ કરતું.

ક્ષમાલા=ક્ષમાને અહણુ કરનારી.

શ્લોકાર્થ

અંબિકા દેવીની સ્તુતિ—

“જેનું શરીર વનરાજ ઉપર રહેલું છે એવી (અર્થાત્ સિંહ ઉપર સ્વારી કરનારી એવી) હે અંબિકા દેવી ! મદોન્મત્ત મયૂરીના જેવા ધ્વનિવાળી તેમજ ક્રોધપૂર્વક વિશાળ અનર્થને જેણે મારી હઠાવેલ છે એવી જે તું સમ્યક્ત્વધારીએને સુખકારી છે, તે અપણ્ડિત લક્ષ્મીવાળી તથા ક્ષમાને ધારણુ કરનારી આ તું પણ્ડિતોનું કલ્યાણુ કર.”—૯૬

શબ્દ-કોષ:

અ

અહિ (પું) = અરણ્ય.
 અકાય (પું) = કામદેવ.
 અકિચન (વિ) = નિર્ધન.
 અક્ષમાલા (સ્ત્રી) = ૪૫ માળા.
 અક્ષ (નં) = ઇન્દ્રધ.
 અક્ષણમ્ (અ) = લાંબા કાળ સુધી.
 અક્ષમા (સ્ત્રી) = કોધ.
 અસ્ખિન્ન (વિ) = સંપૂર્ણ.
 અસ્થિલ (વિ) = સર્વ.
 અગ (પું) = વૃક્ષ.
 અગમ (પું) = વૃક્ષ.
 અમ (વિ) = પ્રધાન.
 અવ (નં) = પાપ.
 અવવત્ (વિ) = પાપી.
 અક્ષ (પું, નં) = ચિહ્ન.
 અક્ષુશ (પું) = હાથીને ઠીક ચલાવવાની આંકડ.
 અક્ષુશી (સ્ત્રી) = અંકુશી, ચૌદમા તીર્થકરની શાસન-દેવી.
 અક્ષ (નં) = (૧) જૈન શાસ્ત્રને એક વિભાગ; (૨) દેહ; (૩) હેતુ.
 અક્ષ (અ) = સંપ્રધાનવાચક અન્ય.
 અક્ષજ (પું) = (૧) કામદેવ, મદન; (૨) પુત્ર.
 અક્ષિન્ (વિ) = દેહવાળું.
 અચ્છ (વિ) = નિર્મળ.
 અજ (પું) = કૃષ્ણ.
 અજલમ્ (અ) = નિરંતર.
 અજિત (વિ) = નહિ હુતાચેલ.

અજિતવલા (સ્ત્રી) = અજિતખલા, બીજા તીર્થકરની શાસન-દેવી.
 અઘ (વિ) = મૂર્ખ.
 અજ્ઞાન (નં) = અજ્ઞાન.
 અણિમન્ (પું) = અણિમા, એક જાતની સિદ્ધિ.
 અતનુ (વિ) = ખડું.
 અતિ (અ) = (૧) બહુતાવાચક અન્ય; (૨) ઉલ્લંઘનાર્થક અન્ય.
 અતિશય (પું) = અતિશય, અધિકતા.
 અતિશાયિન્ (વિ) = અતિશયથી યુક્ત.
 અતુલ (વિ) = અસાધારણ.
 અક્ષ (સં) = એ.
 અધિપ (પું) = સ્વામી, નાથ.
 અધિપતિ (પું) = નાથ.
 અન (નં ?) = અજ્ઞાન.
 અનન્ત (પું) = અનન્ત (વ્યથ), જૈનેશ્વર આંકડમાં તીર્થકર.
 અનન્ત (વિ) = અનન્ત-શક્તિ.
 અનન્ય (વિ) = અસાધારણ.
 અનન્યજ (પું) = કામદેવ.
 અનલપ (વિ) = ધણું.
 અનર્થ (પું) = અનિષ્ટ.
 અનર્થ (વિ) = નિર્મથ.
 અનિશમ્ (અ) = સર્વદા.
 અનિલ (પું) = પવન.
 અનેક (વિ) = અનેક.
 અનેકપ (પું) = હાથી.
 અન્ત (પું) = (૧) અંત; (૨) છેડા.
 અન્તર્ (અ) = મધ્ય.

અન્તર (નં) = મધ્ય.
 અન્તિક (નં) = સમીપતા.
 અન્ય (વિં) = અપર.
 અન્યમૃત (પું) = કૌયલ.
 અપ (અં) = વિથેગવાચક અન્યથ.
 અપવર્ગ (પું) = મોક્ષ.
 અપકાર (પું) = અપકાર.
 અપાય (પું) = કષ્ટ.
 અપાસ્ત (મૂં) = દૂર કરેલ.
 અપિ (અં) = પથ.
 અભિષાત (પું) = વિનાશ.
 અઙ્ગ (નં) = કમળ.
 અલ્ધિ (પું) = સમુદ્ર.
 અભિમૂત (મૂં) = પરાભવ પમાડેલ.
 અભિધાન (નં) = નામ.
 અભિરામ (વિં) = મનોહર.
 અન્ન (નં) = અપરખા.
 અમ (પું) = રોગ.
 અમન્દ (વિં) = ગંભીર.
 અમર (પું) = દેવ.
 અમરવશા (સ્ત્રીં) = દેવી.
 અમરી (સ્ત્રીં) = દેવી.
 અમલ (વિં) = નિર્મળ.
 અમાન (વિં) = માપ-રહિત.
 અમિત (વિં) = માપ-રહિત.
 અમૃત (નં) = અમૃત.
 અમૃતમોજન (પું) = દેવ.
 અમૃતાશન (પું) = દેવ.
 અમ્બર (નં) = આકાશ.
 અમ્બિકા (સ્ત્રીં) = અંબિકા, બાવીસમા તીર્થ.
 કરની શાસન-દેવી.
 અમ્બુ (નં) = જળ.
 અમ્બુધિ (પું) = સમુદ્ર.
 અમ્બુનાથ (પું) = વરૂણ.
 અયશસ્ (નં) = અપકીર્તિ.

અર (પું) = અર (નાથ), જૈનેના અહારમા
 તીર્થકર.

અરસ (અં) = (૧) જલદી; (૨) અત્યંત.
 અરાલ (વિં) = વક.
 અરિ (પું) = દુશ્મન.
 અર્ચિત (મૂં) = પૂજેલ.
 અર્જિત (મૂં) = મેળવેલ.
 અર્તિ (સ્ત્રીં) = પીડા.
 અર્થ (પું) = (૧) પદાર્થ, વસ્તુ; (૨) મતલબ.
 અર્થિન્ (વિં) = ધનિક.
 અર્હત્ (પું) = તીર્થકર.
 અત્ (૧, ૫૦) = ઉદ્યમ કરવો.
 અલક (પું) = વાળ.
 અલમ્ (અં) = અત્યંત.
 અલિ (પું) = ભમરો.
 અલીક (નં) = અસત્ય.
 અલ્ (૧, ૫૦) = રક્ષણ કરવું.
 અવનિ (સ્ત્રીં) = પુત્રી.
 અવની (સ્ત્રીં) = પુત્રી.
 અવબોધક (વિં) = પ્રકાશક.
 અસર્વળ (વિં) = અનુપમ.
 અવશ્યમ્ (અં) = અવશ્ય.
 અશોકા (સ્ત્રીં) = અશોકા, ૬૪મા તીર્થકરની
 શાસન-દેવી.
 અજાન (નં) = જોજન.
 અશિવ (નં) = અમંગલ.
 અશેષ (વિં) = સમસ્ત.
 અસ્ (૨, ૫૦) = હોવું, થવું.
 અસાર (વિં) = સાર વિનાનું.
 અસ્ (૪, ૫૦) = રૂંધેલું.
 અસુમત્ (પું) = પ્રાણી.
 અસ્ત (નં) = મરણ.
 અસ્ત (મૂં) = દૂર કરેલ.
 અસ્મદ્ (સં) = પ્રથમપુરુષવાચક સર્વનામ.

असत्य (न०)=असु.
अहि (पुं०)=साप.
अहित (पुं०)=थनु.
अहित (वि०)=अनर्थकारी.
अस्ताव (वि०)=अत्यन्त गंभीर.
असमान (वि०)=(१) असमाधारण; (२) गर्व
रहित.

आ

आकर (पुं०)=आधु.
आक्या (स्त्री०)=नाभ.
आगम (पुं०)=(१) आवतुं ते; (२) शास्त्र.
आचिरेय (पुं०)=अत्यशान पुत्र,
शान्तिनाथ, सोणमा तीर्थकर.

आगस् (न०)=अपराध.
आजि (स्त्री०)=युद्ध.
आत्त (वि०)=अच्छु करेण.
आकर (पुं०)=(१) भान; (२) उद्यम.
आवि (वि०)=शत्रुआतनुं.
आहत (भू०)=अगीकार करेण.
आधि (पुं०)=मानसिक पीडा.
आन्तर (वि०)=आन्तरिक, आन्तरिक
आनन (न०)=मुष्ण.
आनन्द (पुं०)=आनन्द, हर्ष.
आप् (५, प०)=भेगवतुं, अवाप्=भेगवतुं;
सम्पाप्=भेगवतुं.

आत (वि०)=विश्वास-पात्र.
आत (भू०)=भेगवेण.
आपद् (स्त्री०)=आपत्ति, कष्ट.
आभ (वि०)=समान.
आभा (स्त्री०)=कान्ति, शोभा.
आम (पुं०)=शेअ.
आय (पुं०)=लाभ.
आयत (वि०)=विशाल.
आयति (स्त्री०)=विस्तार.

आशाम (पुं०)=विस्तार.
आयास (पुं०)=प्रयत्न.
आर (न०)=पैरि-मण्डण.
आरम्भ (पुं०)=पापमय आचरण.
आरव (पुं०)=अवनि, अवाज.
आर्ति (स्त्री०)=पीडा.
आल (न०)=अनर्थ.
आलम्बन (न०)=आधार.
आलय (पुं०)=आवास, घर.
आलि (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
आली (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
आवसय (पुं०)=स्थान, स्थण.
आविल (वि०)=आप्त.
आणु (अ०)=अलक्ष्य.
आस (२, आ०)=भेसवतुं; अध्यास=भेसवतुं.
आसित (वा० आस)=भेडेल.
आस्था (स्त्री०)=सभा.
आस्य (न०)=मुष्ण, वदन.

इ

इ (२, प०)=अवतुं; उपे=पामवतुं; समुपे=अवतुं.
इत (भू०)=(१) गयेण; (२) पामेण.
इन (पुं०)=(१) सूर्य; (२) स्वामी.
इन्वीवर (न०)=कमण.
इन्दु (पुं०)=अन्द्र.
इन्दुकान्त (पुं०)=अन्द्रकान्त.
इन्द्र (पुं०)=सुरपति.
इन्द्र (वि०)=मुष्ण.
इन्द्रनील (पुं०)=भरकत (भक्षि).
हरम्भ (पुं०)=(१) मेधाभि; (२) वडवानल.
इव (अ०)=अभ.
इषु (पुं०)=आधु.
इह (अ०)=आ हुनिधामं.

ઈ

ઈક્ષણ (નં) = નેત્ર.
 ઈતિ (છીં) = ઉપદ્રવ.
 ઈદ્ (૨, આં) = અહું; પ્રેર = પ્રેરણા કરવી.
 ઈદા (પું) = નાથ.
 ઈદા (વિં) = સમર્થ.
 ઈશ્વર (પું) = સ્વામી.
 ઈશ્વરી (છીં) = સ્વામિની.
 ઈહા (છીં) = હાં.
 ઈહિત (વિં) = વાંછિત.

ઉ

ઉક્તિ (છીં) = વાણી.
 ઉદ્ય (વિં) = ઉત્કટ.
 ઉચ્ચિત (વિં) = યોગ્ય.
 ઉચ્ચ (વિં) = શિષ્ય.
 ઉત્તમ (વિં) = ઉત્તમ, શ્રેષ્ઠ.
 ઉદ્ (અં) = પ્રબલતાવાચક અન્યથ.
 ઉદ્વર (નં) = મધ્ય ભાગ.
 ઉદ્વાર (વિં) = અસાધારણ.
 ઉદ્વિત (મું) = ઉદ્વેગમાં આવેલ.
 ઉદ્દામ (વિં) = અત્યંત તીવ્ર.
 ઉદ્ગ્રવ (પું) = ઉત્પત્તિ.
 ઉદ્યત (મું) = તૈયાર.
 ઉપકાર (પું) = ઉપકાર, પાડ.
 ઉપપ્લવ (પું) = (૧) ઉપદ્રવ; (૨) વિદન; (૩) આપત્તિ; (૪) ભય.
 ઉપમા (છીં) = ઉપમા.
 ઉપમાન (નં) = ઉપમા.
 ઉપાન્ત (વિં) = સમીપનું.
 ઉરુ (વિં) = વિશાળ.
 ઉર્વી (છીં) = પૃથ્વી.

ઊ

ઊન (વિં) = અપૂર્ણ.
 ઊર્જિત (નં) = પરાક્રમ.
 ઊહ (પું) = તક.

ઋ

ઋત (મું) = ગયેલ, નષ્ટ થયેલ.
 ઋત (વિં) = સ્નાયું.
 ઋદ્ધિ (છીં) = સંપત્તિ.
 ઋણ (પું) = (૧) કલ્પવૃક્ષ, (૨) દેવ.

ૠ

ૠનસ (નં) = પાપ.
 ૠે
 ૠેમ (વિં) = હાથી સંબંધી.

ઓ

ઓષ (પું) = સમૂહ.

ઋ

ઋ (નં) = મુખ.
 ઋજિની (છીં) = પદ્મ-લતા.
 ઋજ્જલ (નં) = કાશળ.
 ઋઝીરવ (પું) = સિંહ.
 ઋઝ્ (૧૦, ૩૦) = કહેવું.
 ઋમલ (નં) = (૧) જળ; (૨) કમળ.
 ઋમલા (છીં) = લક્ષ્મી.
 ઋર (પું) = (૧) કિરણ; (૨) હાથ; (૩) કાન્તિ;
 (૪) દૃષ્ટ.
 ઋરણ (નં) = (૧) સાધન; (૨) ફેલ, (૩) ધર્મદ્રવ્ય.
 ઋરી (છીં) = કરનારી.
 ઋરુણા (છીં) = કૃપા.
 ઋર્મન્ (નં) = કૃત્ય, કાર્ય.
 ઋલ્ (૧૦, ૩૦) = પારણ કરવું.
 ઋલા (છીં) = કળા.
 ઋલિ (પું) = કલહ, કલ્ચે.
 ઋલાપ (પું) = સમૂહ.
 ઋલિત (વિં) = યુક્ત.
 ઋલેવર (નં) = શરીર.
 ઋલ્પવહ્ની (છીં) = કલ્પ-લતા.
 ઋલ્પાળ (નં) = કલ્પાણ, હિત.

कवि (पुं०) = (१) शाय रचनार; (२) पवित्रत.
 कावम्बिनी (स्त्री०) = मेघभाषा.
 कान्त (पुं०) = स्वामी.
 कान्त (वि०) = (१) मनोहर; (२) वाञ्छित.
 कान्ता (स्त्री०) = रमणी, प्रिया.
 कान्ति (स्त्री०) = प्रभा.
 काम (पुं०) = (१) अभिलाषा; (२) महन.
 कामम् (अ०) = अत्यंत.
 कामित (वि०) = आह्वेल.
 काम्य (वि०) = प्रच्छेल.
 काय (पुं०) = शरीर.
 कारिन् (वि०) = करनार.
 काली (स्त्री०) = काली (विद्या-देवी).
 काली (वि०) = काली.
 किम् (सं०) = प्रश्नाद्येक सर्वनाम.
 कीर्ति (स्त्री०) = आभर.
 कु (अ०) = अनृतावायक अन्वय.
 कुजर (पुं०) = श्रेष्ठतावायक शम्भु.
 कुन्धु (पुं०) = कुन्धु (नाथ), जैनोना सत्तरमा तीर्थकर.
 कुपक्ष (पुं०) = पराज पक्ष.
 कुमत (न०) = दुष्ट सिद्धान्त.
 कुमति (स्त्री०) = दुष्टि.
 कुल (न०) = (१) वंश; (२) समूह.
 कुशल (न०) = कल्याण.
 कु (८, उ०) = करतु; अधरीकृत = तिरस्कार करवे.
 कृत (वि०) = करनार.
 कृत (६, प०) = कायतु.
 कृत (सू०) = (१) संपादन करेल; (२) करेल.
 कृतान्त (पुं०) = (१) अन्त; (२) सिद्धान्त.
 कृपा (स्त्री०) = भंडारभानी.
 केशिन् (पुं०) = भौर.
 कोटि (स्त्री०) = करोट.
 कोप (पुं०) = शूरसे.
 कोमल (वि०) = कुमलु.
 क्रतु (पुं०) = यश.

क्षत्र (पुं०) = (१) पण; (२) उत्सव.
 क्षमा (स्त्री०) = क्षमा, क्षोभने भाषा.
 क्षय (पुं०) = नाश.
 क्षिप् (६, उ०) = ईकतुं.
 ख
 ख (न०) = छिद्रय.
 खचित (वि०) = व्याप्त.
 खण्ड (पुं०, न०) = टुकडा.

ग

गज (पुं०) = हाथी.
 गण (पुं०) = समूह.
 गणना (स्त्री०) = गणनी.
 गति (स्त्री०) = व्याप्त.
 गद (पुं०) = रोग.
 गदा (स्त्री०) = गदा.
 गन्धवाह (पुं०) = पवन.
 गम (पुं०) = (१) जान; (२) समान पाठ.
 गम् (१, प०) = गतुं; अधिगम = भोगवतुं; संगम =
 अंगीकार करतुं.
 गम्भीर (वि०) = गंभीर.
 गर्वित (वि०) = अभिमानी.
 गहन (वि०) = गंभीर.
 गिरि (पुं०) = पर्वत.
 गुण (पुं०) = (१) शुद्ध; (२) दोरी.
 गुणवत् (वि०) = शुद्धवान, शुद्धी.
 गुरु (न०) = भारुं.
 गै (१, प०) = गतुं.
 गृह (न०) = घर.
 गो (स्त्री०) = गृध्वी.
 गोस्तनी (स्त्री०) = दाक्ष, दशभ.
 गौरी (स्त्री०) = गौरी (विद्या-देवी).
 गृह (१, उ०) = गृह्य करतुं.

घ

घट (१, आ०)=બનાવવું.
 घन (पुं०)=(१) મેઘ, (૨) દેહ.
 घन (वि०)=અતિશય.
 घनाघन (पुं०)=વૃષ્ટિ કરનારે વાઢળું.
 घर्म (पुं०)=તાપ.
 घस्मर (वि०)=ભક્ષક.
 घृक (पुं०)=ધ્રુવડ.

च

चकोर (पुं०)=ચકોર (પક્ષી).
 चक (न०)=ચક.
 चकधरा (स्त्री०)=ચકુધરા (વિદ્યા-દેવી).
 चक्रवाल (न०)=સમૂહ.
 चक्रेश्वरी (स्त्री०)=ચકુશ્વરી, પ્રથમ તીર્થકરની
 શાસન-દેવી.
 चबत् (व०)=પ્રકાશવું.
 चबु (स्त्री०)=ચાંચ.
 चण्ड (वि०)=પ્રખર.
 चण्डा (स्त्री०)=ચણ્ડા, બારમા તીર્થકરની
 શાસન-દેવી.
 चतुर (वि०)=નિપુણ, કુશળ.
 चन्द्र (पुं०)=ચન્દ્ર.
 चन्द्रप्रभ (पुं०)=ચન્દ્રપ્રભ, જૈનાના આઠમા
 તીર્થકર.
 चमू (स्त्री०)=સૈન્ય.
 चय (पुं०)=સમૂહ.
 चरण (पुं०)=પગ.
 चरण (न०)=ચારિત્ર, આચરણ.
 चल (वि०)=ચંચળ.
 चलचबु (पुं०)=ચકોર.
 चि (५, उ०)=એકઠું કરવું; પ્રચિ=વિસ્તાર કરો.
 चित्त (न०)=મન.
 चिन्तित (भू०)=ચિંતિતવેલ.
 चिर (वि०)=સાંખા કાળનું.
 चिरम् (अ०)=ધણી કાળ સુધી.

छ

छाया (स्त्री०)=(१) લક્ષ્મી; (૨) કાન્તિ; (૩)
 પડછાયો.
 छिद् (७, उ०)=કાપવું.
 छिन्न (भू०)=કાપી નાખેલ.
 छा (४, १०)=કાપવું.

ज

जगत् (न०)=હુનિયા.
 जन् (४, आ०)=ઉત્પન્ન કરનાર.
 जन (पुं०)=લોક.
 जनक (पुं०)=(१) પિતા, (૨) ઉત્પન્ન કરનાર.
 जननी (स्त्री०)=માતા.
 जनि (स्त्री०)=જન્મ.
 जप् (१, १०)=ભાષ જપવો.
 जरस् (न० ?)=ઘડપણ.
 जल (न०)=પાણી.
 जलधि (पुं०)=સમુદ્ર.
 जव (प०)=વેગ.
 जवन (वि०)=વેગયુક્ત
 जात (पुं०)=પુત્ર.
 जात (न०)=સમૂહ.
 जातरूप (न०)=સોનું.
 जातु (अ०)=કદાપિ.
 जाल (न०)=સમૂહ.
 जि (१, १०)=જીતવું, પરાજિ=હરાવવું;
 विजि=વિજય મેળવવો.
 जितशत्रु (पुं०)=જિતશત્રુ (રાજા), દ્વિતીય
 તીર્થકરના પિતા.
 जितारि (पुं०)=જિતારિ (રાજા), તૃતીય
 તીર્થકરના પિતા.
 जिन (पुं०)=(१) તીર્થકર; (૨) સામાન્યકેવલી.
 जिनप (पुं०)=તીર્થકર.
 जिनपति (पुं०)=તીર્થકર.
 जिनराज (पुं०)=તીર્થકર.
 जिनवर (पुं०)=તીર્થકર.

विष्णु (वि०)=व्यनशील.
जुष (६, आ०)=सेवयुं.
जैन (वि०)=जैन-विषयक.
जैनी (स्त्री०)=जैन-विषयक.
ज्ञान (न०)=ज्ञा०.

त

तत (भू०)=विस्तीर्ण.
तति (स्त्री०)=श्रेष्ठि.
तत्त्व (न०)=तत्त्व, पदार्थ.
तद् (स०)=तृतीयपुरुषवाचक सर्वनाम.
तदीय (स०)=तेजुं.
तद् (८, उ०)=विस्तार करवे; प्रतन=
विस्तार करवे.
तनु (स्त्री०)=डेढे.
तनु (वि०)=धोडुं.
तनुता (स्त्री०)=कृशता, पातलापण्य.
तप् (१, प०)=तपयुं.
तपस् (न०)=तपश्चर्या.
तमस् (न०)=(१) अज्ञान; (२) अंधकार; (३)
पाप.
तमा (स्त्री०)=रात्रि.
तमोविपक्ष (पुं०)=सूर्य.
तरस् (न०)=भण.
तरसा (प्र०)=खलदी.
तरुणी (स्त्री०)=युवति.
ता (स्त्री०)=लक्ष्मी.
तानव (न०)=पातलापण्य.
तान्त (न०)=क्षय.
ताप (पुं०)=संताप.
तामरस (न०)=कमल.
तार (वि०)=(१) अनोद्धर; (२) उन्नयन.
तारक (न०)=ताश.
तारकेश (पुं०)=अक्ष.
तारा (स्त्री०)=नक्षत्र.

२३

तिमिर (न०)=अंधकार.
तिरोहित (भू०)=आच्छादित.
तीर्थ (पुं०)=(१) अतुर्विध संभ; (२) दाढ्यांगी;
(३) प्रथम अक्षधर.
तीर्थकर (पुं०)=तीर्थकर.
तीर्थकृत् (पुं०)= ,,
तीर्थहर (पुं०)= ,,
तीर्थप (पुं०)= ,,
तीर्थराज (पुं०)= ,,
तीर्थेश (पुं०)= ,,
तुक् (६, उ०)=नाश करवे.
तुलना (स्त्री०)=समानता.
तुल्य (वि०)=समान.
तुष्ट (४, प०)=संतोष प्राप्तवे.
तू (१, प०)=तरयुं.
तेजस् (न०)=तेज.
तोद (पुं०)=पीडा.
तोष (पुं०)=संतोष.
त्यजन (न०)=त्याग
त्याग (पुं०)=दान.
त्रिपुर (पुं०)=त्रिपुर (वैत्य).
त्रियामा (स्त्री०)=रात्रि.
त्रै (१, आ०)=रक्षय करयुं.

व

वत्त (भू०)=अर्पण करे.
वत्तुज (पुं०)=दानव.
वन्त (पुं०)=दांत.
वम (पुं०)=उपशम.
वम्भ (पुं०)=कपट.
वया (स्त्री०)=कश्यप, कृपा.
वर (न०)=(१) भय; (२) विहाय.
वर्शन (न०)=जोडुं ते.
वव (पुं०)=दावान, अरवधने अग्नि.
वह (१, प०)=भाणयुं.

વા (૩, ૩૦) = આપવું.
 વા (૨, ૫૦) = કાપવું.
 વાન (નં) = (૧) આપવું તે; (૨) મદ.
 વાનવ (પું) = અસુર.
 વાર (પું) = (૧) વિનાશ; (૨) સ્ત્રી.
 વારિદ્રા (નં) = દરિદ્રતા.
 વૈત (મૂં) = કાપી નાખેલ.
 વિદ્ય (૬, ૩૦) = આપવું, કરવું.
 વૈક્ષા (સ્ત્રી) = શિક્ષા, મુનિ-વ્રત.
 વૈન (વિં) = દરિદ્ર.
 હુ (૫, ૫૦) = હુઃખ દેવું.
 હુઃખ (નં) = પીડા.
 હુરિત (નં) = પાપ.
 હુરિતારિ (સ્ત્રી) = હુરિતારિ, ત્રીભ તાથકરની
 શાસન-દેવી.
 હુર્વાન્ત (વિં) = જેવું હુ ખેત્રી દમન થઇ શકે
 તેવું.
 હુર્ષી (વિં) = હુષ્ટિ બુદ્ધિવાળું.
 હુર્લભ (વિં) = હુર્લભ, સહેલાઈથી ન મેળવી
 શકાય તેવું.
 હુષ્ટ (વિં) = ખરાબ.
 હુષ્કૃત (નં) = પાપ.
 દ્વ (વિં) = આધેતુ.
 દ્વક્ષ (સ્ત્રી) = દંષ્ટિ.
 દેવ (પું) = (૧) સુર; (૨) રાજા.
 દેવતા (સ્ત્રી) = દેવી.
 દેવી (સ્ત્રી) = દેવી.
 દેવન્દ્ર (પું) = સુર-પતિ.
 દેહ (પું, નં) = શરીર.
 દેહજુષ (વિં) = પ્રાણી.
 દૈત્ય (પું) = દાનવ.
 દો (૪, ૫૦) = કાપવું.
 દોષ (પું) = દોષ, અવગુણ.
 દાન્ (સ્ત્રી) = (૧) પ્રકાશ; (૨) કિરણ.
 દ્યુતિ (સ્ત્રી) = પ્રકાશ, તેજ.

દ્વન્દ્વ (નં) = (૧) ભેદકું; (૨) ભેદશ.
 દ્વિષ (વિં) = તિરસ્કાર કરનાર.
 દુમ (પું) = તરૂં, ઝાડ.

ધ

ધર (પું) = પર્વત.
 ધર (વિં) = ધારણ કરનાર.
 ધરણ (પું) = ધરણ્ય.
 ધન (નં) = પૈસા.
 ધરણી (સ્ત્રી) = પૃથ્વી.
 ધરા (સ્ત્રી) = (૧) પૃથ્વી; (૨) ધારણ કરનારી.
 ધરી (સ્ત્રી) = ધારણ કરનારી.
 ધરેશ (પું) = (૧) પૃથ્વી પતિ; (૨) મેરૂ (પર્વત).
 ધર્મ (પું) = ધર્મ (નાથ), જૈનોના પંદરમા
 તીર્થકર.
 ધર્મ (પું) = (૧) ધર્મ; (૨) પુણ્ય.
 ધર્મલિમ્ન (પું) = ધોળાસ.
 ધા (૨, ૩૦) = ધારણ કરવું; નિધાન મુકવું,
 વિધાન કરવું.
 ધામન (નં) = ગૃહ.
 ધી (સ્ત્રી) = મુદ્ધિ.
 ધાર (વિં) = (૧) સમર્થ; (૨) ધર્મયુક્ત.
 ધુ (૫, ૩૦) = હલાવવું; પ્રવિધુ = વિશેષ કરીને
 હલાવવું.
 ધુનાન (વં) = હલાવતું.
 ધુર (સ્ત્રી) = ધુરા, ધોસરી.
 ધૂ (૧, ૩૦) = ધરવું.
 ધારણી (સ્ત્રી) = ધરપરા.
 ધ્યાન (નં) = ધ્યાન.
 ધ્વંસ્ (૧, ૪૦) = નાશ કરવો.
 ધ્વજ (પું) = પત્રાકા, વાવટો.

ન

ન (અં) = નદિ.
 નત (મૂં) = પ્રણામ કરેલ.
 નતિ (સ્ત્રી) = પ્રણામ.

નદી (સ્ત્રી) = નદી.
 નન્વા (સ્ત્રી) = નન્દા, શીતલન્યાથની માતા.
 નન્દિત (મૂં) = ખુશી કરેલ.
 નન્દિન (વિં) = આનંદી.
 નન્ધ (૧, ૫૦) = નમનું.
 નમિ (મૂં) = નમિ(નાથ), જૈનોના એકવીસમા તીર્થકર.
 નમ્મ (વિં) = નમનરીલ.
 નય (પું) = (૧) ન્યાય, (૨) યથાર્થ અભિપ્રાય.
 નર (પું) = મનુષ્ય.
 નરક (પું) = નરક.
 નલિની (સ્ત્રી) = પદ્મિની
 નથ (વિં) = નવીન.
 નવીન (વિં) = નૂતન.
 નશ (૪, ૫૦) = નાશ થયો; વિનશ્ન=વિનાશ થયો.
 નાકિન્ (પું) = દેવ.
 નાગ (પું) = કુંજર, હાથી.
 નાથ (પું) = સ્વામી.
 નામિ (સ્ત્રી) = કુંડી.
 નામેય (પું) = (૧) ધ્રુવ; (૨) નાભિ (રાજ)-ના પુત્ર, ઋષભદેવ.
 નામન્ (નં) = નામ.
 નાલીક (પું) = કમળ.
 નાલીક (નં) = કમળનો સમુહ.
 નાશિત (મૂં) = નાશ કરેલ.
 નિશિલ (વિં) = સમસ્ત.
 નાશ (પું) = ક્ષય.
 નિકર (પું) = સમુદાય, સમૂહ.
 નિચય (પું) = સમુદાય.
 નિતમાન્ (અં) = અત્યંત.
 નિતમ્મ (પું) = કટિષ્ઠાદ્યાદ્યામ.
 નિતાન્તમ્ (અં) = અત્યંત, સર્વથા.
 નિત્યમ્ (અં) = સદા.
 નિધન (પું, નં) = મરણ.

નિષિ (પું) = સંહાર.
 નિયોગ (પું) = આશા.
 નિર્ (અં) = અત્યંતતાવાચક અવ્યય.
 નિરસ્ત (મૂં) = નિરાસ કરેલ.
 નિર્મયન (નં) = નાશ.
 નિર્માય (વિં) = કપટ રહિત.
 નિર્વાળ (નં) = (૧) મોક્ષ; (૨) સુખ.
 નિર્વાણિની (સ્ત્રી) = મુખી.
 નિર્વાર્ણી (સ્ત્રી) = નિર્વાણી, સોળમા તીર્થ-કરની શાશ્વત-દેવી.
 નિર્વૃત્તિ (સ્ત્રી) = નિર્વાણ, મોક્ષ.
 નિવાસ (પું) = રહેઠાણ.
 નિશા (સ્ત્રી) = રાત્રિ.
 નિશાત (વિં) = સતેજ કરેલ.
 નિશાપતિ (પું) = ચન્દ્ર.
 નિઃશેષ (વિં) = સમસ્ત.
 નિષેષ (પું) = મનાઈ.
 નિઠ્ઠા (પું, નં) = સુવર્ણ.
 ની (૧, ૩૦) = સ્વર્ગ જવું, દોરવવું; આની=સ્વર્ગ જવું.
 નીર (નં) = જળ.
 નીરજ (નં) = કમળ.
 નીરવ (પું) = મેઘ.
 નીરસ (વિં) = રસ વિનાનું, ધન વિનાનું.
 નીલકળ્ઠી (સ્ત્રી) = મયૂરી, ઢેલ.
 નુ (૨, ૫૦) = સ્તુતિ કરવી.
 નુર્ (૬, ૫૦) = પીડા કરવી.
 નુન્ન (મૂં) = પરાસ્ત.
 નુ (પું) = માનવ.
 નૂ (૬, ૫૦) = સ્તુતિ કરવી.
 નેત્ર (નં) = આંખ.
 નેમિ (પું) = નેમિ(નાથ), જૈનોના બાવીસમા તીર્થકર.
 નો (સ્ત્રી) = નૌકા, વહાણ.

પ

પક્ષ (પું) = આબુ.
 પક્ષ (પું) = કાઠવ.
 પક્ષજિની (સ્ત્રી) = કમલિની, કમળોની લતા.
 પક્ષિ (સ્ત્રી) = શ્વેલિ.
 પઠન (નં) = ભણવું તે.
 પઠહા (સ્ત્રી) = મુદ્ધિ.
 પઠિત (પું) = પઠિત, વિદ્વાન.
 પત્ (૧, પં) = પડવું.
 પતિ (પું) = નાથ.
 પથ (પું) = માર્ગ.
 પદ્ (પું) = પગ.
 પદ (નં) = (૧) પદવી; (૨) સ્થાન; (૩) ચરણ.
 પદ્મ (નં) = સૂર્ય-કમળ.
 પદ્મવન્ધુ (પું) = સૂર્ય.
 પદ્મા (સ્ત્રી) = (૧) લક્ષ્મી; (૨) શોભા.
 પદ્માવતી (સ્ત્રી) = પદ્માવતી, ત્રેવીસમા તીથ-કરની શાસન-દેવી.
 પર (પું) = શત્રુ.
 પર (વિં) = (૧) ઉત્કૃષ્ટ; (૨) અન્ય, (૩) તરપર.
 પરમ (વિં) = શ્રેષ્ઠ.
 પરમેષ્ઠિ (પું) = પરમેષ્ઠી.
 પરાગ (પું) = પુષ્પની ખારીક રજ.
 પરામવ (પું) = પરાભવ, અપમાન.
 પરિચય (પું) = (૧) ઓળખાણ; (૨) અભ્યાસ.
 પરિજેતુ (વિં) = વિજય મેળવનાર.
 પરિપાલન (નં) = રક્ષણ.
 પર્યન્ય (પું) = (૧) ઇન્દ્ર, (૨) મેઘ.
 પવિત્ર (વિં) = પવિત્ર.
 પા (૨, પં) = રક્ષણ કરવું.
 પાણિ (પું) = હાથ.
 પાણિજ (પું) = હાથનો નખ.
 પાયસ્ (નં) = જળ.

પાદ (પું) = (૧) કિરણ; (૨) ચરણ.
 પાન (નં) = પીવું તે.
 પાપ (નં) = પાપ, દુઃકૃત્ય.
 પાર (પું, નં) = ઊંડો.
 પારગત (પું) = તીર્થકર.
 પાર્શ્વ (પું) = (૧) પાર્શ્વ (નાથ). જ્યોત્સ્ના ત્રેવીસમા તીર્થકર, (૨) પાર્શ્વ (ચક્ષુ).
 પાર્શ્વ (પું, નં) = પડવું.
 પાત્ (૧, ડં) = રક્ષણ કરવું.
 પીઠ (પું) = આસન.
 પીઠા (સ્ત્રી) = દુઃખ.
 પીયુષ (નં) = અમૃત.
 પુંક્ષ (પું) = માનવ.
 પુણ્ય (નં) = પુણ્ય.
 પ્પર (નં) = નગર.
 પૂર (નં) = શરીર.
 પૂરી (સ્ત્રી) = નગરી.
 પૂરુષ (પું) = પુરુષ.
 પૂજ્ (૧, ડં) = પૂજવું.
 પુજ્ય (વિં) = પૂજવા લાયક.
 પૂરુષ (પું) = નર.
 વૃથુ (વિં) = વિશાળ.
 વૃથુલ (વિં) = વિશાળ.
 પ્ર (ગં) = પ્રકર્ષનાવાચક અન્યથ.
 પ્રકટ (વિં) = સ્પષ્ટ, ખુલ્લું.
 પ્રકર (પું) = સમુદાય.
 પ્રકાશ (પું) = (૧) પ્રકાશ; (૨) જ્ઞાન.
 પ્રકૃષ્ટ (વિં) = ઉત્તમ, સુખ્ય.
 પ્રતુર (વિં) = ખડું.
 પ્રજ્ઞાતિ (સ્ત્રી) = પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાન.
 પ્રજ્ઞાતિકા (સ્ત્રી) = પ્રજ્ઞાતિ (વિદ્યા-દેવી).
 પ્રજ્ઞાવત્ (વિં) = મુદ્ધિમાન.
 પ્રણતિ (સ્ત્રી) = પ્રણામ.
 પ્રતાપ (પું) = પ્રતાપ, પ્રભાવ.
 પ્રતિ (ગં) = ને.

प्रतिबिम्ब (न०)=प्रतिबिम्ब.

प्रत्यर्थिन् (पुं०)=दुश्मन.

प्रथ् (१०, उ०)=प्रसिद्ध ४२पुं.

प्रथित (मू०)=प्रसिद्ध.

प्रदान (न०)=अर्पण.

प्रमव (पुं०)=उत्पत्ति.

प्रमा (स्त्री०)=(१) सूर्यनी पत्नी; (२) क्षात्र.

प्रभाव (पुं०)=भक्तिभा.

प्रमव (पुं०)=आनन्द.

प्रमवा (स्त्री०)=स्त्री.

प्रमाद (पुं०)=भङ्गलत.

प्रमोद (पुं०)=हर्ष.

प्रवचन (न०)=सिद्धा-१.

प्रवर (वि०)=उत्तम.

प्रवृत्ति (स्त्री०)=आचरण.

प्रशस्त (न०)=(१) भङ्गण; (२) प्रशंसा-पात्र.

प्रसाव (पुं०)=दूपा.

प्रसिद्ध (मू०)=प्रसिद्ध, प्रख्यात.

प्राज्य (वि०)=मौढ.

प्राणिन् (पुं०)=प्राण.

प्रिय (पुं०)=पति.

प्रिय (वि०)=पति, वदलभ.

प्रिया (स्त्री०)=पत्नी.

प्रियङ्गु (पुं०, स्त्री०)=प्रियङ्गु.

प्रेरित (मू०)=प्रेरित.

ब

बन्ध (पुं०)=(१) भ-धन; (२) डेह.

बन्धु (पुं०)=भ्रात्र.

बल (न०)=(१) भण, पशुभ; (२) प्राण.

बला (स्त्री०)=भला, सत्तमा तीर्थकरनी

शासन-देवी.

बहु (वि०)=बहु.

बाल (पुं०)=भाल.

बाल (वि०)=मनीष.

बाला (स्त्री०)=स्त्री.

बिम्ब (न०)=भङ्गण.

बुद्ध (मू०)=भङ्गण थयेल.

बाध (पुं०)=हानि, समञ्ज.

भ

भक्त (वि०)=सेवाभां १८५२.

भक्ति (स्त्री०)=सेवा.

भक्तिसत् (वि०)=भक्त, सेवक.

भगवत् (पुं०)=भगवान्.

भङ्ग (१, उ०)=भङ्गपुं.

भङ्गन (न०)=विनाश.

भङ्ग (न०)=भङ्गपुं.

भय (न०)=भीक.

भर (पुं०)=समुदाय.

भव (पुं०)=(१) संसार; (२) कल्याण,

(३) उत्पत्ति.

भवत् (स०)=आप.

भवन (न०)=गृह.

भवभूत (वि०)=प्राणी.

भविन् (वि०)=संसार.

भव्य (वि०)=वडेवा मोडा मोडे जनाइ.

भा (२, प०)=शोभापुं; विभा=शोभापुं.

भा (स्त्री०)=तेज.

भानु (पुं०)=(१) भानु (राज); (२) तेज.

भाल (न०)=ललाट, कपाण.

भार (पुं०)=समुह.

भाव (पुं०)=(१) पदार्थ; (२) सत्ता.

भारती (स्त्री०)=वाणी.

भास्त्र (स्त्री०)=प्रकाश.

भास्त्रमाना (व०)=प्रकाशित.

भास्त्रित (मू०)=प्रकाशित.

भास्त्रर (वि०)=प्रकाशित.

भास्त्रत् (पुं०)=सूर्य.

भास्त्रवत् (वि०)=तेजस्वी.

મિદ્ (૭, ૩૦)=મેદધું.
 મિદા (સ્ત્રી)=મેદન.
 મિદ્ધ (મૂં)=મેદી નાખેલ.
 મી (સ્ત્રી)=મય.
 મુજ (૭, ૩૦)=મણ્ણ કરવું, ખાવું.
 મુવન (નં)=જગત.
 મૂ (સ્ત્રી)=પૃથ્વી.
 મૂ (૧, ૫૦)=ધવું.
 મૂષ (પું)=નૃપતિ.
 મૂપાલ (પું)=રાજા.
 મૂસ્તુકા (પું)=મનુષ્ય.
 મૃ (૨, ૩૦)=ધારણ કરવું.
 મૃત્ (વિં)=ધારણ કરનાર.
 મેજુર્ષા (સ્ત્રી)=ભજેલી, આશ્રય ત્રીષેલી.
 મોગ (પું)=વિષય.
 મોજન (નં)=આહાર, જમણ.
 મોસ્ત (અં)=સંયોધનવાચક અવયવ.
 મ્રમણ (નં)=રમકપટ્ટી.
 મ્રાજિણુ (વિં)=શૈભનશીલ, પ્રકાશનાર.

મ

મકર (પું)=મગર.
 મઘવત્ (પું)=ધન્ન.
 મઙ્ગલ (નં)=મંગલ, કલ્યાણ.
 મજ્જરિ (સ્ત્રી)=માંજર.
 મજ્જુ (વિં)=મનોહર.
 મણિ (પું, સ્ત્રી)=રત્ન.
 મળી (સ્ત્રી)=રત્ન.
 મળ્ડલ (નં)=(૧) કોઠ, (૨) સમુદાય.
 મત (નં)=દર્શન.
 મત (મૂં)=માનેલ.
 મતિ (સ્ત્રી)=બુદ્ધિ.
 મતિમત્ (વિં)=બુદ્ધિશાળી.
 મત્ત (મૂં)=છાકી ગથેલ.

મદ્ (પું)=(૧) અભિમાન; (૨) હર્ષ; (૩) આશ્ચર્ય; (૪) હાથીના કુચ-સ્થળનાથી
 ઝરતું જળ.
 મવન (પું)=કામદેવ.
 મઘીય (સં)=મારું.
 મધુ (પું)=મધુ (દેવ).
 મધુત્વ (નં)=મીઠાશ.
 મધુર (વિં)=મધુર.
 મધુરતા (સ્ત્રી)=મીઠાશ.
 મધ્ય (અં)=મધ્યમાં.
 મન્ (૪, આઁ; ૮, આં)=ધ્યાન ધરવું.
 મનસ્ (નં)=ચિત્ત.
 મન્થ (૧, ૫૦)=મથવું.
 મન્દાર (પું)=કલ્પવૃક્ષ.
 મન્દિર (નં)=શુદ્ધ, ઘર.
 મમતા (સ્ત્રી)=મમત્વ, મારાપણું.
 મર (પું)=મરણ.
 મરણ (નં)=મરણ.
 મરાલ (પું)=હંસ.
 મરીચિ (પું, સ્ત્રી)=કિરણ.
 મરુત્ (પું)=પવન.
 મર્ત્ય (પું)=માનવ.
 મર્મન્ (નં)=મર્મ.
 મલ (પું, નં)=પાપ.
 મલ્હિ (પું)=મલિલ(નાથ), જેનોના બોગણી-
 સમા તીર્થકર.
 મલિન (વિં)=મેલું.
 મસ્તક (નં)=માથું.
 મહ (૧, ૫૦, ૧૦, ૩૦)=પૂજવું.
 મહત્ (વં)=પૂજતો.
 મહત્ (વિં)=મોટું.
 મહસ્ત (નં)=(૧) તેજ; (૨) ઉત્સવ.
 મહિમન્ (પું)=મહિમા, ગૌરવ.
 મહિત (મૂં)=પૂજાયેલ.
 મા (સ્ત્રી)=(૧) લક્ષ્મી; (૨) શેષભા.

माकन्द् (न०)=आम्र, आम्रि.
 माकुर्ष्य (न०)=मधुरता.
 मान (पुं०)=(१) अभिमान; (२) पूजा.
 मान (न०)=भाष.
 मानव (पुं०)=मनुष्य.
 मानवी (स्त्री०)=मानवी (विद्या-देवी).
 मानस (न०)=(१) चित्त; (२) मानस
 (संश्लेषः).
 माया (स्त्री०)=कपट.
 मार (पुं०)=महत्त, अभिदेव; (२) भस्त्र.
 मारण (न०)=हिसा.
 माला (स्त्री०)=श्रेष्ठी.
 मालित (वि०)=शुद्ध.
 मितद्रु (पुं०)=समुद्र.
 मुकुर (पुं०)=आदर्श, हर्षण.
 मुक्त (भू०)=छेदी दीपिक.
 मुक्ता (स्त्री०)=मोती.
 मुक्ति (स्त्री०)=मोक्ष.
 मुख (६, प०)=छेदपुं; परिसुक्=छेदपुं,
 विसुक्=छेदपुं.
 मुद् (स्त्री०)=हर्ष.
 मुक्ति (न०)=हर्ष.
 मुनिमुवत (पुं०)=मुनिमुवत(नाथ), जैनोना
 वीसभा तीर्थकर.
 मुनि (पुं०)=साधु.
 मुख (९, प०)=शेरी करवी.
 मूर्धन् (पुं०)=भस्त्रक.
 मृग (पुं०)=हृष्ट.
 मृगमव (पुं०)=करतुरी.
 मेघ (पुं०)=वाहण.
 मेषाविन् (वि०)=मुद्दिशाणी.
 मोद (पुं०)=हर्ष.
 मोहित (भू०)=हर्ष पात्रेक्ष.
 मोह (पुं०)=अज्ञान.
 मोहन (न०)=विषय-सेवन.
 मोहन (वि०)=मुह-हर्ष, मोहककरक.

व

वक्ष (पुं०)=वक्ष.
 वति (पुं०)=मुनि, साधु.
 वति (स्त्री०)=(१) वरति, संयम; (२) वराम.
 वद् (स०)=वर्.
 वम (पुं०)=(१) भस्त्र; (२) वत.
 यमिन् (वि०)=मत्तयुक्त, यति.
 वशस्त्र (न०)=क्षिति.
 या (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 या (२, प०)=वृक्ष.
 यात (भू०)=गयेक्ष.
 याम (पुं०)=मत्त.
 युक्ति (स्त्री०)=(१) न्याय; (२) अनुमान.
 युक्तमव (स०)=द्वितीयपुत्रपवाचक सर्वनाम.
 यूय (न०)=समुद्र.
 यांच (पुं०)=लक्ष्ये.

र

रङ्ग (पुं०)=(१) वर्ण; (२) राग.
 रक्ष (१०, उ०)=रक्षु.
 रजनी (स्त्री०) रात्रि.
 रजस (न०)=(१) पाप; (२) धृष्ट.
 रण (पुं०, न०)=युद्ध.
 रत (न०)=विषय-सेवन.
 रति (स्त्री०)=(१) अभिदेवी पत्नी, (२) प्रीति.
 रतीश (पुं०)=अभिदेव.
 रद् (पुं०)=दांत.
 रम् (१, आ०)=रभुं.
 रम (वि०)=रभ्य.
 रमा (स्त्री०)=लक्ष्मी.
 रम्भा (स्त्री०)=अप्यसरा.
 रव (पुं०)=धन, अवाञ्छ.
 रवि (पुं०)=सूर्य.
 रस (पुं०)=(१) रस; (२) गण; (३) आहार,
 (४) गण; (५) राग, प्रेम.

રસન (નં) = કટિ-મેખળા, ક'કોરો.
 રસા (સ્ત્રીં) = પૃથ્વી, ભૂમિ.
 રસાજ (પું) = ઝાડ.
 રહિત (વિં) = વિનાનું.
 રા (૨, પં) = આપણું.
 રાકા (સ્ત્રીં) = પૂર્ણિમા, પૂનમ.
 રાગ (પું) = રનેહ.
 રાજ (૧, ડં) = પ્રકાશનું.
 રાજત (નં) = રૂપું.
 રાજવન્ત (પું) = ઉપલા હાંતની હારમાના
 વચલા બે હાંત પૈકી એક.
 રાજન્ (પું) = (૧) રાજા; (૨) પ્રભુ; (૩) ચન્દ્ર.
 રાજમાન (વં) = શોભતું.
 રાજિત (મૂં) = મુશોભિત.
 રાજહંસ (પું) = રાજહંસ.
 રાજિ (સ્ત્રીં) = શ્રેષ્ઠિ.
 રાજિવ (વિં) = શોભનશીલ.
 રાજી (સ્ત્રીં) = શ્રેષ્ઠિ.
 રાજીમતી (સ્ત્રીં) = રાજમતી.
 રાજીવ (નં) = કમળ.
 રાજ્ય (નં) = રાજ્ય.
 રામ (વિં) = રમણીય, મનોહર.
 રામા (સ્ત્રીં) = (૧) નારી; (૨) રામા (રાણી).
 રાશિ (પું) = સમૂહ.
 રીતિ (સ્ત્રીં) = મર્યાદા.
 રાહુ (પું) = રાહુ.
 રીળ (મૂં) = ક્ષય પામેલ.
 રુચ (સ્ત્રીં) = કાન્તિ.
 રુચિ (સ્ત્રીં) = (૧) કિરણ, (૨) પ્રમા.
 રુચિર (વિં) = મનોહર.
 રુચ્ (સ્ત્રીં) = રોગ.
 રુજા (સ્ત્રીં) = રોગ.
 રૂપ (નં) = સ્વરૂપ.
 રે (પું) = ધન.
 રેવત (પું) = ગિરિનાર (પવેત).

રોમ (પું) = પાધિ, રોમ.
 રોચિત (મૂં) = મુશોભિત.
 રોહિણી (સ્ત્રીં) = રોહિણી (વિદ્યા-દેવી).
 રોહિત (મં) = ઉત્પન્ન થયેલ.

લ

લક્ષ (નં) = કપટ, દગો.
 લક્ષણ (નં) = ચિહ્ન.
 લક્ષ્મી (સ્ત્રીં) = લક્ષ્મી, ધન.
 લભ (૧, આં) = મેળવણું.
 લય (પું) = એકતાનપણું.
 લસ્ (૧, પં) = પ્રકાશનું.
 લા (૨, પં) = ગ્રહણ કરવું.
 લાક્ષ્ણ (પું) = લક્ષ.
 લાન્નિત (વિં) = અંકિત.
 લાભ (પું) = લાભ, પ્રાપ્તિ.
 લુપ્ (૨, પં) = આળોટવું.
 લ્હ (૧, પં) = મેલવું, કાપવું.
 લોભ (પં) = લોભ.

વ

વંશ (પું) = વંશ, કુળ.
 વક્ત્ર (નં) = મુખ.
 વચન (નં) = વચન.
 વચસ (નં) = વચન.
 વજ્રાકુશી (સ્ત્રીં) = વજ્રાકુશી (વિદ્યા-દેવી).
 વત્ (ઝં) = સરણું, બરાબર.
 વદન (નં) = મુખ.
 વન (નં) = (૧) જંગલ, (૨) જળ.
 વની (સ્ત્રીં) = જંગલ.
 વપુસ્ (નં) = દેહ.
 વર (પું) = (૧) વરદાન, (૨) નાથ.
 વર (વિં) = ઉત્તમ.
 વરૂ (વિં) = વરદાન આપનાર.
 વર્નિત (વિં) = રહિત.
 વર્ણ (પું) = (૧) રંગ, (૨) અક્ષર.

बलस्य (वि०)=और बल्युपायं
 बल्लरी (स्त्री०)=बेल.
 वक्ष (वि०)=तापिष्ठार.
 वशा (स्त्री०)=सी.
 वसु (स्त्री०)=तेज.
 वसुधा (स्त्री०)=पृथ्वी.
 वसुपूज्य (पुं०)=वसुपूज्य, वासुपूज्यना
 पिता.
 वद्ध (१, उ०)=धारणु करतुं.
 वाक् (स्त्री०)=वाणी.
 वाच्यम् (पुं०)=मुनि.
 वाणी (स्त्री०)=वाणी.
 वात (पुं०)=वायु, पवन.
 वाक्त्रि (वि०)=वाही, वाह-विवाद करनार.
 वाम (वि०)=(१) प्रतिकूल; (२) मनोहर.
 वामा (स्त्री०)=नारी.
 वार (न०)=जय.
 वार (पुं०)=समूह.
 वारि (न०)=जय.
 वारिज (न०)=कमल.
 वाल (पुं०)=केश.
 वि (अ०)=(१) विशेषतस्तुत्यक अन्वय; (२)
 विशेषतावाचक अन्वय.
 विगत (मू०)=(१) विशेषे करीने जयेतुं;
 (२) विशेषे करीने प्राप्त धयेतुं.
 विज्ञ (पुं०)=संकट.
 विजया (स्त्री०)=वज्रया, अजितनाथनी
 जनी.
 विह (न०)=निपुण, यतुर.
 विज्ञान (न०)=विज्ञान.
 विहम्ब (१०, उ०)=विहम्बना पमाउनी.
 विन्ति (स्त्री०)=ज्ञान.
 विह (२, प०)=जयतुं.
 विहित (मू०)=प्रसिद्ध.
 विदित्ता (स्त्री०)=विदित्ता, तेरभा तीर्थकरनी

शासन-देवी.
 विद्या (स्त्री०)=ज्ञान.
 विह्वल (वि०)=पडित.
 विधि (पुं०)=कार्य, काम.
 विपु (पुं०)=यन्त्र.
 विमल (वि०)=अत्यंत नमनशील.
 विनय (पुं०)=विनय.
 विना (अ०)=वगैर.
 विनील (वि०)=अतिशय श्याम.
 विपक्ष (पुं०)=शत्रु.
 विबोध (पुं०)=विकास.
 विभव (पुं०)=संपत्ति.
 विभा (स्त्री०)=(१) तेज; (२) लक्ष्मी.
 विभाकर (पुं०)=सूर्य.
 विभावसु (पुं०)=अग्नि.
 विभासिन् (वि०)=तेजस्वी.
 विभु (पुं०)=प्राथ.
 विमल (पुं०)=विमल(नाथ), जैनोना तेरभा
 तीर्थकर.
 विमल (वि०)=निर्मल.
 विमुक्त (मू०)=विशेषे करीने त्यज्य हीधेल.
 विलम्ब (पुं०)=विलंब, वार.
 विलसत् (व०)=प्रकाशतुं.
 विलोचन (न०)=आंख.
 विवर्तिन् (वि०)=वर्तनार.
 विविध (वि०)=अत अतना.
 विह (पुं०)=मानव, मनुष्य.
 विह (६, प०)=प्रवेश करवे.
 विहद (वि०)=निर्मल.
 विशासन (न०)=भारी नाभतुं ते.
 विशाल (वि०)=मोठुं.
 विह्व (न०)=हुनिया.
 विह्व (वि०)=समस्त, सधुं.
 विह्वा (स्त्री०)=हुनिया.

વિસ્મિત (મૂં) = (૧) અચંપા પામેલ,
 (૨) ખીલેલ.
 વીંથી (છીં) = (૧) માર્ગ; (૨) હાર, શ્રેષ્ઠિ.
 વીર (વું) = વીર. એવીસમા તીર્થંકર.
 વૃજિન (નં) = પાપ.
 વૃત્ (૨, આં) = હોતું; નિવૃત્ = વિરામ પામતું.
 વૃણિ (છીં) = વળણ.
 વૃદ્ધિ (છીં) = આખાદી.
 વૃન્દ (નં) = સમુદાય.
 વૃષ્ટિ (છીં) = વરસાદ.
 વૈર (નં) = દુશ્મનાવટ.
 વ્યથ (૧, આં) = દુઃખી થતું.
 વ્રજ (વું) = સમુદાય.

શ

ઞ (નં) = સુખ.
 ઞત્તુ (વું) = દુશ્મન.
 ઞન્દ (વું) = શાન્દ.
 ઞમ (૪, પં) = શાન્ત થતું.
 ઞમ (વું) = ઉપશમ.
 ઞમથ (વું) = શાન્તિ.
 ઞમન (નં) = શાન્તિ.
 ઞમવત્ (વિં) = ઉપશમધારી.
 ઞમિન્ (વિં) = ઉપશમધારી.
 ઞય (વું) = હાથ.
 ઞર્મન્ (નં) = સુખ.
 ઞસ્ત (નં) = કલ્યાણ.
 ઞાત (વું) = સ્થય.
 ઞાન્તા (છીં) = શાન્તા, સાતમા તીર્થંકરની
 શાસન-દેવી.
 ઞાન્તિ (વું) = શાન્તિ(નાથ), જૈનોના સોળમા
 તીર્થંકર.
 ઞાન્તિ (છીં) = (૧) કલ્યાણ, (૨) નાશ.
 ઞાપ (વું) = શાપ દેવો તે.
 ઞાસન (નં) = આરામ.
 ઞાસ્ત્ર (નં) = શાસ્ત્ર, ધાર્મિક પુસ્તક

શિલિન્ (વું) = અભિ.
 શિવ (વું) = મોક્ષ.
 શિવ (નં) = કલ્યાણ.
 શિવ (વિં) = કલ્યાણકારી.
 શીતરુચિ (વું) = ચન્દ્ર.
 શુચ્ (૧, પં) = મોક્ષ કરવો.
 શુચિ (વું) = અભિ.
 શુદ્ધ (વિં) = નિર્મળ.
 શૈલ (વું) = પર્વત.
 શૌક (વું) = દિલગીરી.
 શૌમન (વિં) = સુન્દર.
 શૌમા (છીં) = શૌભા.
 શ્યામા (છીં) = (૧) રાત્રિ, (૨) રથામા, છઠ્ઠા
 તીર્થંકરની શાસન-દેવી.
 શ્યામ (વિં) = કૃષ્ણ, કાળું.
 શ્રી (છીં) = (૧) માનવાચક શબ્દ, (૨)
 લક્ષ્મી; (૩) શૌભા.
 શ્રીજાત (વું) = કામદેવ.
 શ્રંગી (છં) = પંક્તિ, હાર.
 શ્રેયસ (નં) = (૧) કલ્યાણ, (૨) નિર્વાણ, મોક્ષ.
 શ્રયાંત (વું) = શ્રેયાંસ(નાથ), જૈનોના અગ્રા-
 રમા તીર્થંકર.
 શ્રોત્ર (નં) = કાન.

સ

સંરમ્મ (વું) = કાષ.
 સંવર (વું) = (૧) સંવર; (૨) સંયમ.
 સંતાર (વું) = સંસાર, ભવ.
 સંસ્તવ (વું) = પરિચય.
 સંહતિ (છીં) = સમૂહ.
 સકલ (વિં) = સમસ્ત, સર્વ.
 સક્ત (મૂં) = આસક્ત, લીન.
 સક્ષોચ (વું) = ખીસાઈ જવું તે.
 સદ્ગ (વું) = પ્રસંગ, સોળત.
 સદ્ગતિ (છીં) = સોળત.
 સદ્ગમન (નં) = (૧) એકાદ મળવું તે; (૨) ગમન.

સક્ક (પું) = સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાનો સમુદાય.
 સદ્ (વિં) = (૧) ઉત્તમ; (૨) વિદ્યમાન.
 સત્ત્વ (પું, નં) = શુભ, પ્રાણી.
 સત્ય (વિં) = સાચું.
 સદ્ન (નં) = ગુહ, ઘર.
 સવસ્ત્ર (સ્ત્રી) = સભા.
 સવા (અં) = દરરોજ.
 સન્તમસ (નં) = ગાઠ અસાન.
 સન્દાહ (પું) = સમુદાય.
 સન્ધા (સ્ત્રી) = પ્રતિજ્ઞા.
 સમા (સ્ત્રી) = સભા.
 સપત્ન (પું) = શત્રુ.
 સપત્નિ (અં) = એકદમ.
 સમ (િં) = (૧) સમય, (૨) સાધારણ.
 સમતા (સ્ત્રી) = સમતાવ.
 સમય (અં) = સાથે.
 સમસ્ત (વિં) = સંપૂર્ણ.
 સમાન (વિં) = સુદૃઢ.
 સમુદિત (મૂં) = રૂઢી રીતે ઉદયમાં આવેલ.
 સમૂહ (પું) = સમુદાય.
 સમૃદ્ધિ (સ્ત્રી) = સંપત્તિ.
 સમંત (મૂં) = એકત્રિત થયેલ.
 સમ્પદ્ (સ્ત્રી) = સંપત્તિ, વૈભવ.
 સમ્પન્ન (મૂં) = ઉત્પન્ન થયેલ.
 સમ્મય (પું) = સંભવ(નાથ), જૈનોના ત્રીજા તીર્થંકર.
 સમ્મિદ (સ્ત્રી) = ભેદનારી.
 સમ્મિચ્છ (મૂં) = ખીલેલ.
 સમ્યચ્ (વિં) = યથાર્થ.
 સવિધ (વિં) = સમીપ, પાસેનું.
 સરાગ (વિં) = રાગી.
 સરૂપ (વિં) = સમાન રૂપવાળું.
 સર્વ (સં) = બધું.
 સર્વજ્ઞ (વિં) = બધું જાણનાર.

સહ (અં) = સાથે.
 સહજ (નં) = હજાર.
 સહસ્રપત્ર (નં) = હજાર પાંખડીવાળું કમળ.
 સા (સ્ત્રી) = ઘડમી.
 સાગર (પું) = દરિયો.
 સામજ (પું) = કુંજર, હાથી.
 સાર (વિં) = (૧) શ્રેષ્ઠ; (૨) વિચિત્ર વર્ણવાળું.
 સારક્ષ (પું) = હરણ.
 સારસ (નં) = કમળ.
 સાર્થ (પું) = સમુદાય.
 સાર્ધમ્ (અં) = સાથે.
 સાવં (પું) = તીર્થંકર.
 સિત (મૂં) = બાંધેલ.
 સિતા (સ્ત્રી) = સાકર.
 સિદ્ધ (પું) = (૧) મોક્ષે ગયેલ; (૨) તીર્થંકર.
 સિદ્ધ (મૂં) = નિવેધ કરેલ.
 સિદ્ધાન્ત (પું) = આગમ, શાસ્ત્ર.
 સિદ્ધિ (સ્ત્રી) = (૧) મુક્તિ; (૨) લબ્ધિ, શક્તિ-વિશેષ.
 સિદ્ધાર્થ (પું) = સિદ્ધાર્થ (રાજા).
 સિંહાસન (નં) = સિંહાસન.
 સીમન્તિર્ના (સ્ત્રી) = નારી.
 સુ (અં) = શ્રેષ્ઠતાવાચક શબ્દ; (૨) અત્યંતતા-સૂચક અન્યથા.
 સુકૃતિન્ (વિં) = સારાં કાર્યો કરનાર.
 સુખ (નં) = સુખ.
 સુવિરમ્ (અં) = ધણી કાળ સુધી.
 સુજન (પું) = સન્નજન.
 સુત (પું) = પુત્ર.
 સુતારકા (સ્ત્રી) = સુતારકા, નવમા તીર્થંકર-ની શાસન-દેવી.
 સુવર્ણ (પું) = સુવર્ણ (રાજા).
 સુધા (સ્ત્રી) = અમૃત.
 સુધાકર (પું) = ચન્દ્ર.
 સુધામ (પું) = ચન્દ્ર.

સુધાશુચિ (પું) = સુન્દર.
 સુપર્ણ (પું) = ગરુડ.
 સુપાર્શ્વ (પું) = સુપાર્શ્વ (નાથ), જૈનોના
 સાતમા તીર્થંકર.
 સુમતિ (પું) = સુભતિ (નાથ), જૈનોના પાંચમા
 તીર્થંકર.
 સુમનસ્ (પું) = દેવ.
 સુમનસ્ (નં) = પુષ્પ.
 સુવર્ણ (નં) = સોનું.
 સુવ્રતત્વ (નં) = સુંદર વ્રતપણું.
 સુજ (૬, ૫૦) = કરવું.
 સુવિધિ (પું) = સુવિધિ (નાથ), જૈનોના નવમા
 તીર્થંકર.
 સંક (પું) = સિંચન.
 સુમેઠ (પું) = મેઠ (પવન).
 સુર (પુ) = દેવ.
 સુરમિ (સ્ત્રી) = ગાય.
 સુરી (સ્ત્રી) = દેવી.
 સંના (સ્ત્રી) = સૈન્ય, ફેશ.
 સેવ્ (૧, ૩૦) = સેવવું; પરિસેવ્ = સેવવું.
 સેવ્ય (વિં) = સેવવા લાયક.
 સેવણિ (પું) = નિધિ, ભંડાર.
 સેવા (સ્ત્રી) = સેવા, લક્ષિ.
 સૌમ્ય (નં) = સુખ.
 સોં (૪, ૫૦) = નાશ કરવો.
 સૌધ (પું, નં) = મહેલ.
 સ્તવ (પું) = સ્તુતિ.
 સ્તુ (૨, ૩૦) = સ્તુતિ કરવી.
 સ્તુ (૧, ૩૦) = ફેલાવવું.
 સ્થાન (નં) = ધામ, સ્થળ.
 સ્થિત (મું) = રહેલું.
 સ્પૃશ્ (૬, ૫૦) = અડકવું.
 સ્ફટ (પું) = સાપની ફેણ.
 સ્ફટા (સ્ત્રી) = સાપની ફેણ.

સ્ફટિક (પું) = સ્ફટિક (રત્ન).
 સ્ફટિક (પું) = સાપ.
 સ્મર (પું) = કામદેવ.
 સ્મૃ (૧, ૫૦) = યાદ કરવું.
 સ્મૃતિ (સ્ત્રી) = સ્મરણ.
 સ્મેર (વિં) = હસવું, હાસ્યથી યુક્ત.
 સ્યાદ્વાવિન્ (વિં) = સ્યાદ્વાદી.
 સ્વ (પું, નં) = ધન.
 સ્વ (વિં) = નિજ, પેતાનું.
 સ્વરૂપ (નં) = સ્વરૂપ.

હ

હન્ (૨, ૫૦) = હણવું.
 હર (વિં) = હરનાર.
 હરિ (પું) = (૧) સિંહ; (૨) યમ; (૩) નાશ;
 (૪) સૂર્ય; (૫) પવન.
 હસ્ (૧, ૫૦) = હસવું.
 હવ્ય (નં) = હોમવા લાયક પદાર્થ.
 હવ્યમુજ (પું) = અગ્નિ.
 હાનિ (સ્ત્રી) = નાશ.
 હારિન્ (વિં) = મનોહર.
 હિંસ (૭, ૫૦) = નાશ કરવો.
 હિ (અં) = નિશ્ચયવાચક અવ્યય.
 હિત (વિં) = કલ્યાણકારી.
 હિમ (નં) = ખરફ.
 હિમ (વિં) = ધીતલ.
 હ (૧ ૫૦) = હરવું; નિહ = નિસકાર કરવો.
 હૃદ્ (નં) = અંતઃકરણ.
 હૃય (વિં) = મનોહર.
 હવ્ય (નં) = અંતઃકરણ.
 હે (અં) = હે, સંબોધનવાચક શબ્દ.
 હેતુ (પું) = હેતુ, યુક્તિ.
 હેલા (સ્ત્રી) = લીલા.
 હેલિ (પું) = સૂર્ય.
 હેલિત (વિં) = તિરસ્કાર કરેલ.

श्रीचतुर्विंशतिजिनानन्दस्तुतिपद्यानामनुक्रमणी

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्
 अ (१)
 ३९ अध्यासिता नवसुधाकरविम्बवन्तं
 आ (१)
 १ आनन्दमम्बिरसुपैमि तमृद्विविम्ब-
 उ (१)
 १० उद्यद्गता मृगमहाविलकज्जलाङ्क-
 ए (१)
 ४५ एनांसि यानि जगति भ्रमणार्जितानि
 क (२)
 ९५ कादम्बिनीव शिखिनामतनोदपास्ता-
 १५ कामे मते जिनमते रमतां मनो मे
 ग (२)
 ११ गम्भीरशब्दभर ! गर्वितवाङ्मिथुक-
 १९ गायन्ति सार्धममरेण यशस्तदीयं
 च (३)
 ५४ चक्रे मराल इव यो जगतां निवासं
 ७९ चञ्चलिलोचनमरीचिचयाभिभूत-
 ३ चित्ते जिनप्रवचनं चतुराः ! कुरुध्वं
 छ (१)
 ९२ छायेव पूरुषमसेवत पार्श्वपाद-
 त (४)
 १ तं तीर्थराजानिकरं स्मर मर्त्य ! मुक्तं
 ३० तीर्थेशसार्थं ! नतिरस्तु भवत्युदारा-
 ५० ते मे हरन्तु वृजिनं भवतां नियोगा-
 १६ त्वं देवते ! विशङ्कवायुविभवमभिभूत-
 द (५)
 ५८ दृन्वद्भते स्म वमहृद्व्यभुजा जिनाली
 ७८ दीक्षां जवेन जघुक्षुजिनपा विशुच्य

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्
 ७९ दुर्गोन्तवाविकुमतत्रिपुराभिघाते
 ५१ दूरीभवम् भवभूतां पृथु सिद्धिसौधं
 ८१ देवेन्द्रवृन्दपरिसेवित ! सत्त्ववस-
 ध (२)
 १६ धर्मद्विषां क्षयमधर्मजुषां करोतु
 ४६ ध्यानान्तरे धरत धोरणिमीश्वराणां
 न (७)
 १० नाशं नयन्तु जिनपङ्कजिनीहृषीशा
 ६६ नित्यं वहेम हृदये जिनचक्रवाल-
 ८७ निर्मापयन्त्यखिलदेहजुषां निषेधं
 ४३ निर्वाणनिर्वृतिपुषां प्रचुरप्रमाद-
 ३३ निर्वाणमिन्दुयशसां वपुषा निरस्त-
 २६ निःशेषदोषरजनीकजिनीशमाप्त-
 १३ निःशेषसत्त्वपरिपालनसत्यसन्धो
 ए (७)
 ८९ पापप्रवृत्तिषु पराणि निवर्तयन्त्य-
 ६९ पीठे पद्मोलुठति यस्य सुरालिरम्भ-
 ३७ पीडागमो न परिजेतरि वृत्तमन्या-
 ७ पीयूषपानमिव तोषमशेषपुंसां,
 १९ पूज्यार्चितश्चतुरचित्तचक्रोरचक्र-
 ५३ प्रज्ञावतां तनु तमस्तनुतामनन्त-
 ८८ प्राप्ता प्रकाशमसमद्युतिभिर्निरस्त-
 भ (४)
 १८ मर्क्ति बभार हृदये जिनसामजानां
 १७ मर्क्तिर्व्रजेन विहिता तव पादपद्म-
 ४८ भक्त्या यया यतिगणः समपूजि मिश्र-
 ११ भव्याङ्गिचारिजविषोभरिर्वेनीन-
 म (२)
 ११ माकन्दमञ्जरिवान्यभूतां मौर्या
 ६५ मां कुन्धुनाथ ! शमयावसथः प्रकुट-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

य (२१)

- ३८ यच्चिसवृत्तिचरधीत तमसां प्रशस्ता-
 ८६ यज्ज्ञानसारमुकुरे प्रतिबिम्बमीयु-
 १४ यत्पाणिजन्नजमभाद् धृतबुद्धनीर-
 ९४ यत्पादपद्ममभवत् पततां भवाब्धा-
 २५ यं प्रास्तव्यद्वितीयायानयुताशनानां
 ६१ यं स्तांति शान्तिजिनाभिन्दन्ततिर्नितान्ते
 ४४ यस्याः प्रसादमधिगम्य बभूव भूस्पृक्
 ८४ या काल्यकिञ्चनजनानतनोद्विताऽऽजं
 ६८ या जातु नान्यमभजज्जनराजपाद-
 ८० या वृधियामकुत दुष्कृतकर्ममुक्ता-
 ९ या दुर्लभा भवभूतामुधुवल्लरीव
 ४० या भेजुषी जिनपदं न्यवधद् विशाला-
 ५६ या वर्जितं व्रजमुदारगुणं मुनीना-
 १४ या सन्त्यते स्म जिनवायु महनार्थसाध्यं
 ९१ या स्तुयते स्म जिनवायु महनार्थसाध्यं
 १९ या हेलया हतवती कुमतिं कुपक्षै-
 ८३ यूथे ममन्थ हरिरैभमिवाधिगमस्त-
 ३५ ये प्रेरिताः प्रचुरपुण्यभरैर्विनम्रा-
 १८ येषां स्तुत्यन्त्यापे ततिश्चरणानि नृणा-
 ६३ यो गोस्तनीमधुरतां निजहार हानि-
 ८५ यो रैवताख्यगिरिसूर्ध्व तपोधि भोग-

र (१)

६२ राजीभिरचितपदाऽधृतभोजनानां

ल (१)

४२ लक्ष्मीमितानभजतभुंसद्वोऽह्निर्गल-

व (३)

- ५९ वाच्यमैर्धृतवती धरणीव गुर्वा
 ६७ वाचां ततिर्जिनपतः प्रचिनोतु सद्
 ६ विश्वेश्वरा विशासनीकृताविश्वविश्वा-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

श (७)

- ९० श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनील-
 ६४ श्री आचिरेयचरणान्तिकसक्तचित्ता
 ७६ श्रीजैनशासनहिता निखिलाहिताली-
 ८९ श्रीपाश्वेयक्षपतिना परिसंश्रयमान-
 ७३ श्रीमल्लिनाथ ! शमथदुमसेकपाथः
 ८ श्रेयःपरागनलिनी नयतां नवाङ्गी
 ४१ श्रेयांससर्बविद्वमङ्गिगण ! त्रियामा-

स (१९)

- ७५ सङ्कोचमानयति या गृहमस्तमाहा-
 ५५ स त्वं सतत्त्व ' कुरु भक्तिमतामनन्यां
 ५७ सद्धर्म ' धर्म ! भवतु प्रणतिर्विमुक्त-
 ५ सत्पुक्तिमुक्तिरुणीतिरते निरस्त-
 ६० सम्प्रापयन्त्यसुमतः कविकोटिकाभ्यां
 ३४ सम्प्रापयज्जतिमतोऽसुमतोऽतिचण्ड-
 ९६ सम्यगदृशां सुखकरी मद्ममन्तनील-
 ३२ सम्यगदृशामसुमनां निजये चकार
 ७० सर्वज्ञसंहतिरवाप शिवस्य सौख्यं
 २७ सर्वार्थमार्थस्वचितं रचितं यतीन्द्र -
 ५१ मा कल्पवह्निरिव वोऽस्तु सुरी सुवाय
 ४ मा मे चिनांतु सुचिरं चलचञ्चुनवा
 ४९ सिंहासने गतमुपान्तसमेतदेव-
 ११ सिद्धान्त ! सिद्धपुरुषोत्तम संप्रणीतां
 ९३ सिद्धार्थवंशभवनेऽस्तुत यं सुराली
 १२ सिद्धिं सतां वितर तुल्यगते ! गजस्य
 ७७ सीमन्तिनीमिव पतिः समगंत सिद्धिं
 ४७ सोऽयं हिनस्ति सुकृती समवाप्य शास्त्र-
 ७४ स्याद्वादिनां ततिरनन्यजमिन्दुकान्ता-

ह (१)

७१ हन्ति स्म या गुणगणान् परिमोचयन्ती

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थसूची

(२५१३२७भां साधन३५ ग्रन्थानी सूची)

जैनग्रन्थाः

कल्याणमन्त्रस्तोत्रम्
भक्तामरस्तोत्रम्
अभिधानचिन्तामणिः
योगशास्त्रम्
त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रम्
स्तुतिचतुर्विंशतिका
निर्वाणकलिका
प्रवचनसाराङ्गारवृत्तिः
आचारदिनकरः
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रभाष्यम्
तत्त्वार्थाधिगमसूत्रटीका
शृङ्गारवैराग्यतरङ्गिणी
उपमितिभवप्रपञ्चा कथा
वैराग्यकल्पलता

माहपराजयनाटकम्
कुमारपालचरित्रम्
अमरकोशः
चउक्कसाय
बृहत्-टिप्पनिका
न्यायकुसुमाञ्जलिः

सिद्धाणं बुद्धाणं
देवागमस्तोत्रम् (आत्ममीमांसा)
देवागमस्तोत्रभाष्यम्
देवागमस्तोत्रटीका
अष्टसहस्री
आत्मपरीक्षा

कर्तारः

श्री' सिद्धसेनद्विवाकरः '
श्री' मानतुङ्ग 'सूरिः
कलिकालसर्वज्ञश्री' हेमचन्द्र 'सूरिः

”

श्री' शोभन 'मुनीश्वरः
श्री' पादलित 'सूरिः
श्री' सिद्धसेन 'सूरिः
श्री' वर्धमान 'सूरिः
वाचकवर्यश्री' उमास्वातिः '
श्री' सिद्धसेन 'गणिः
श्री' सोमप्रभ 'सूरिः
मुनिवर्यश्री' सिद्धर्षिः
न्यायाचार्य-न्यायविशारद-
महामहोपाध्यायश्री' यशोविजयः'
श्री' यशःपालः'
श्री' जयसिंह 'सूरिः
श्री' अमरसिंह 'सूरिः
पूर्वाचार्यः

न्यायतीर्थे-न्यायविशारद-
मुनिश्री' न्यायविजयः'
पूर्वमुनिवर्यः
श्री' समन्तभद्रः '
श्री' अकलङ्कवेवः '
श्री' वसुनन्दिः'
श्री' विद्यानन्दस्वामी

”

જૈન ગ્રન્થ

વિષયવાસનાત્યાગ

ભક્તામરસમર્યારૂપ કાવ્યસંબંધનો

પ્રથમ વિભાગ (પરિશિષ્ટ)

જૈનગ્રન્થાવલી

અજૈનગ્રન્થા:

છાન્દોગ્યોપનિષદ્

વામનપુરાણમ્

ગીતગોવિન્દમ્

શ્રુતબોધ:

કાવ્યપ્રકાશ:

સારસ્વતવ્યાકરણમ્

વૈરાગ્યશતકમ્

શબ્દ ચિંતામણિ

કર્તા

ચિદાનંદજી

પ્રકાશક-શ્રીઆગમોદય સમિતિ

પ્રસિદ્ધકર્તા-શ્રી જૈનેશ્વંતાંબર ડૉન્કરન્સ

કર્તાર:

કવિરાજશ્રી 'જયવેવ:'

કવીશ્વરશ્રી 'કાલિકાસ:'

શ્રી 'મમ્મટ:'

શ્રી 'અનુસૂતિસ્વરૂપા 'ચાર્ય:

મહર્ષિશ્રી 'ભર્તૃહરિ:'

ચોજક-સવામીલાલ વિ. છેટાલાલ.

समास-विग्रहः

१—आमन्दस्य मन्दिरं जान० 'तत्पुरुषः', तत् आम० । ऋद्धिरेव विश्वं ऋद्धि० 'कर्मधारयः', ऋद्धिविधे नामेयः ऋद्धि० 'तत्पुरुषः' तत्संबोधनं ऋद्धि० । देवैः महितः देव० 'तत्पुरुषः', तं देव० । केन सहितः सकः 'बहुव्रीहिः', सकश्चासौ लाभश्च सक० 'कर्मधारयः', तद्वन्तं सक० । भव एव योषः भव० 'कर्मधारयः', तं भव० । नामेरपत्वं पुमान् नामेयः, नामेयश्चासौ देवश्च नामेय० 'कर्मधारयः', तं नामेय० । न हितं अर्हितं 'नन्तत्पुरुषः', तं अर्हितम् ॥

२—तीर्थस्य राजानः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तेषां निकरः तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तं तीर्थ० । पञ्चवद् ईसणे यस्य स पञ्चे० 'बहुव्रीहिः', तं पञ्चे० । विविचाय ते वर्णाय विविच० 'कर्मधारयः', विविचवर्णान् कुचन्तीति विविचवर्णञ्चैव 'उपपद' समासः, तेषां विविच० । अंष्टिः एव पञ्चं अंष्टि० 'कर्मधारयः', यस्य अंष्टिपञ्चं यद् 'तत्पुरुषः', तस्मिन् यद्० । प्रमदश्च आदरश्च प्रमदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तेन प्रमदा० ॥

३—रागादीन् जयन्तीति जिनाः, जिनानां प्रवचनं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । सम्यक् ते हेतवश्च सद्येतवः 'कर्मधारयः', सद्येतुभिः क्लृप्छितं सद्ये० 'तत्पुरुषः', तत् सद्ये० । अङ्गजेन सहितं साङ्गजं 'बहुव्रीहिः', साङ्गजं च तद् आळं च साङ्ग० 'कर्मधारयः', दितं साङ्गजाळं येन तद् दित० 'बहुव्रीहिः' तद् दित० । वरा चासौ विचित्र वर० 'कर्मधारयः', वरविचित्रेव कल्पीः वर० 'कर्मधारयः', तां वर० । न विद्यते तुका वस्याः सा अतुका 'बहुव्रीहिः', तां अतुकाम् । छितो मदो यैस्ते छित० 'बहुव्रीहिः', उदिता सा यस्मात् तत् उदित० 'बहुव्रीहिः', छितमदानां उदितमं छित० 'तत्पुरुषः', अङ्गनानां आळं अङ्ग० 'तत्पुरुषः', छितमदोतिसं अङ्गजाळं यस्मिन् तत् छित० 'बहुव्रीहिः', तत् छित० ॥

४—चका चक्षुर्यस्य स चळ०, चळचक्षुवत् नेत्रे यस्याः सा चळ० 'बहुव्रीहिः' । चक्रस्य ईश्वरी चक्रे० । न विद्यते तान्तिर्यस्यां सा अता० 'बहुव्रीहिः', तां अतान्तिम् । इरम्भदण् आभा

यस्याः सा इरम्भ० 'बहुव्रीहिः' । हेळेः रुचिः हेळि० 'तत्पुरुषः', तद्वत् हेळि० नितम्बस्य चक्रं नितम्ब० 'तत्पुरुषः', विलसत् नितम्बचक्रं यस्याः सा विलसभि० 'बहुव्रीहिः' । मदेन आभा यस्याः सा मदाभा 'बहुव्रीहिः' ॥

५—सती युक्तिर्यस्यां सा सद्युक्तिः 'बहुव्रीहिः', सद्युक्तिसासौ युक्तिश्च सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तिमुक्तिरेव तरुणी सद्यु० 'कर्मधारयः', सद्युक्तिमुक्तिरुण्यां निरतः सद्यु० 'तत्पुरुषः', तं सद्यु० । नवश्वासौ स्मरश्च नव० 'कर्मधारयः', रामाश्च नवस्मरश्च परे च रामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ता रामानवस्मरपरा येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । शत्रूणां जातं शत्रु० 'तत्पुरुषः', जितं शत्रुजातं येन स जित० 'बहुव्रीहिः', तं जित० । अन्तरः जवः अन्त० 'तत्पुरुषः', तेन अन्त० । विजयायाः अङ्गजः विजया० 'तत्पुरुषः', तं विजया० । धर्म एव राः धर्मराः 'कर्मधारयः', आत्तः धर्मराः येन स आत्त० बहुव्रीहिः । जिताः शत्रवो येन स जित०, जितशत्रोः जातः जित० 'तत्पुरुषः', तं जित० ॥

६—विश्वस्य ईश्वरा विश्वे० 'तत्पुरुषः' । प्रकृष्टः तापः प्रतापः 'प्रादि'समासः, वामः प्रतापो येभ्यस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः', म२श्च अस्तं च तमश्च विपक्षाश्च मला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', वाम-प्रतापकाश्च ते मलास्ततमोविपक्षाः वाम० 'कर्मधारयः', विश्वायाः वामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः विश्वा० 'तत्पुरुषः', विश्वे च ते विश्वावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाश्च विश्व० 'कर्मधारयः' विश्वसनीकृताः विश्वविश्वावामप्रतापकमलास्ततमोविपक्षाः यैस्ते विश्व० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', तं अनन्तम् । वामश्वासौ प्रतापश्च वाम० 'कर्मधारयः', वामप्रतापस्य कमला वाम० 'तत्पुरुषः', तमसो विपक्षः तमो०, वामप्रतापकमलया अस्तः तमो-विपक्षः यैस्ते वाम० 'बहुव्रीहिः' ॥

७—पीयूषस्य पानं पीयूष० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते शेषो येषां ते अशेषाः 'बहुव्रीहिः', अशेषाश्च ते पुंसश्च अशेष० 'कर्मधारयः', तेषां अशेष० । निर्गता माया येभ्यस्ते निर्मायाः 'बहुव्रीहिः', मुत् च चरणं च मुच्चरणे 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुच्चरणे करोतीति मुच्च० 'उपपद'-समासः, निर्मायाणां मुच्चरणकृत् निर्माय० 'तत्पुरुषः' । न अल्पं अनल्पं 'नञ्'तत्पुरुषः, तद् अन० । निर्गता माया यस्मात् तत् निर्मायं 'बहुव्रीहिः' । उच्चं च रणं च उच्च० 'कर्मधारयः', उच्चरणं कृन्ततीति उच्च० 'उपपद'समासः । भवस्य तोदो भव० 'तत्पुरुषः', भवतोदस्य दानं यस्य तत् भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८—श्रेय एव परागः श्रेयःप० 'कर्मधारयः', श्रेयःपरागस्य नलिनी श्रेयःपराग० 'तत्पुरुषः' । नवं अङ्गं यस्याः सा नवा० 'बहुव्रीहिः' । अजितं बलं यस्याः सा अजित० । कल्याणानां कोटिः कल्याण० 'तत्पुरुषः', तां कल्याण० । अमेन आमेन वा सहितः सामः

‘बहुव्रीहिः’, तस्मिन् सामे । परैः अजितं पराजितं ‘तत्पुरुषः’, पराजितं बलं यस्याः सा परा०
‘बहुव्रीहिः’ । न विद्यते दुरितानि यस्यां सा अदुरिता ‘बहुव्रीहिः’ ॥

९—दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभा । भवं बिभ्रतीति भव० ‘उपपद’ समासः, तेषां
भव० । ऋभूणां बल्लरी ऋभू० ‘तत्पुरुषः’ । न मितः अमितः ‘नञ्तत्पुरुषः’, अमितश्चासौ
दुपश्च अमित० ‘कर्मधारयः’, मान एव अमितदुपः मानामित० ‘कर्मधारयः’, हियं इव
आभा यस्य स हिमाभः ‘बहुव्रीहिः’, मानामितदुपे हिमाभः माना० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं०
माना० । अरीणां जातं अरि० ‘तत्पुरुषः’, जितं अरिजातं येन स जितारि० ‘बहुव्रीहिः’,
तत्सं० जितारि० । श्रिया युक्तः सम्भवः श्री० ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीसम्भवश्चासौ
ईशश्च श्री० कर्मधारयः, तत्सं० श्री० । भवं भिनत्तीति भव० ‘उपपद’ समासः । न विद्यते
मानं यस्याः सा अमाना ‘बहुव्रीहिः’ । महिम्नः आभा महिमामा ‘तत्पुरुषः’, मितदुवत्
महिमामा यस्य स मितदु० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० मितदु० । जिता अरयो येन स जिता०,
जितारैः जातः जितारि० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० जितारि० ॥

१०—पङ्कजिन्याः हृद् पङ्क० ‘तत्पुरुषः’, पङ्कजिनीहृदः ईशाः पङ्क० ‘तत्पुरुषः’,
जिना एव पङ्कजिनीहृदीशाः जिन० ‘कर्मधारयः’ । कोपश्च मानश्च कोप० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’,
नितरां कोपमानौ निष्कोप० ‘मादि’ समासः, निष्कोपमानयोः करणं येभ्यस्तानि निष्कोप०
‘बहुव्रीहिः’, तानि निष्कोप० । ज्ञानं एव घुत् ज्ञान० ‘कर्मधारयः’, तथा ज्ञान० । बहवश्च ते
भवाश्च बहु० ‘कर्मधारयः’, बहुभवानां भ्रमणं बहु० ‘तत्पुरुषः’, तेन बहु० । तप्तं च निष्कं च
तप्त० ‘कर्मधारयः’, तप्तनिष्कस्य उपमानं येषां तानि तप्त० ‘बहुव्रीहिः’, तप्तनिष्कोपमानानि
करणानि येषां ते तप्त० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

११—पुरुषेषु उत्तमाः पुरुषो० ‘तत्पुरुषः’, सिद्धाश्च ते पुरुषोत्तमाश्च सिद्ध० ‘कर्म-
धारयः’, सिद्धपुरुषोत्तमैः संपणीतः सिद्ध० ‘तत्पुरुषः’ । विश्वस्य अवबोधकः विश्वा०
‘तत्पुरुषः’, तत्सं० विश्वा० । रणस्य उदरं रणो० ‘तत्पुरुषः’, रणोदरस्य दारः रणो०
‘तत्पुरुषः’, रणोदरदारे धीरः रणो० ‘तत्पुरुषः’ । अपाय एव जलाधिः अपाय० ‘कर्म-
धारयः’, तस्य अपाय० । प्रकटं स्वरूपं यस्याः सा प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, प्रकटस्वरूपा विश्वा
यस्मिन् स प्रकट० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० प्रकट० । बोधस्य करणं यस्य स बोध० ‘बहुव्रीहिः’ ।
दरश्च दाराश्च दर० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, न विद्यन्ते दरदारा यस्यां सा अदर० ‘बहुव्रीहिः’,
अदरदारा चासौ धीश्च अदर० ‘कर्मधारयः’, अदरदारधियं रातीति अदर० ‘उपपद’ समासः ॥

१२—माकन्दस्य मञ्जरिः माकन्द० ‘तत्पुरुषः’ । अन्यैः भ्रियन्ते इति अन्यभृत्,
तेषां अन्य० । दुरितानां अरिरिव अरिः दुरि० । न विद्यते कसं यस्यां सा अकसा ‘बहुव्रीहिः’ ॥

दारिद्र्यं करोतीति दारिद्र्यं । 'उपपद'समासः । सह पततीति सपत्नः, सपत्न्यासौ जनश्च सपत्नः । 'कर्मधारयः', तस्मिन् सपत्नः । अतिस्त्राचिनं दुःखं अति । 'प्रादि'समासः, अति-दुःखं ददातीति अति । 'उपपद'समासः, तस्मिन् अति । वैरस्य सा यस्य स वैरसः । 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् वैरसे । दुरितं एव अरिः दुरिता । 'कर्मधारयः', दुरितारे रसः दुरिता । 'तत्पुरुषः', विगतो दुरितारिरसो यस्याः सा विदुरिता । 'बहुव्रीहिः' ॥

१३—निर्गतः शेषो येभ्यस्तानि निःशेषाणि 'बहुव्रीहिः', निःशेषाणि च तानि सत्त्वानि च निःशेषं । 'कर्मधारयः', निःशेषसत्त्वानां परिपालनं निःशेषं । 'तत्पुरुषः', सत्या सन्धा यस्य स सत्यं । 'बहुव्रीहिः', निःशेषसत्त्वपरिपालनाय सत्यसन्धः निःशेषः । 'तत्पुरुषः' । श्रुवं पालयतीति भूपालः, भूपालासौ संवरश्च भूपालः । 'कर्मधारयः', कुलं एव अम्बरं कुला । 'कर्म-धारयः', भूपालसंवरस्य कुलाम्बरं भूपालः । 'तत्पुरुषः', पद्मस्य बन्धुरिव बन्धुः पद्मः । 'तत्पुरुषः', भूपालसंवरकुलाम्बरस्य पद्मबन्धुः भूपालः । 'तत्पुरुषः', तत्सं । भूपालः । भवानां भिद् भवः । 'तत्पुरुषः', तस्यै भवः । विशेषेण नम्राः विनम्राः । 'प्रादि'समासः, श्रुवं पाल्नीति भूपाः, विनम्रा भूपा यस्य स विनम्रः । 'बहुव्रीहिः', तत्सं । विनम्रः । संवरस्य कुलं यस्यां सा संवरः । 'बहुव्रीहिः', तां संवरः । वरा पद्मा यस्य स वरः । 'बहुव्रीहिः', तत्सं । वरः ॥

१४—पाणौ जायन्ते इति पाणिजाः, यस्य पाणिजाः यत्पाणिः । 'तत्पुरुषः', यत्पाणि-जानां व्रजं यत्पाणिः । 'तत्पुरुषः' । नीरे जायते इति नीरजं । 'उपपद'समासः, जुद्धं च तत् नीरजं च जुद्धः । 'कर्मधारयः', धृतं जुद्धनीरजं येन तद् धृतं । 'बहुव्रीहिः' । धर्मं करोतीति धर्मकरः, बालासौ धर्मकरश्च बालः । 'कर्मधारयः', बालधर्मकरस्य पादा बालः । 'तत्पुरुषः', समस्ता चासौ पद्मा च समस्तः । 'कर्मधारयः', बालधर्मकरपादवत् समस्तपद्मा यस्य तद् बालः । 'बहुव्रीहिः' । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकराः, तीर्थकराणां सार्थः तीर्थः । 'तत्पुरुषः' तत्सं । तीर्थः । एन एव जम्बाकं एनोजः । 'कर्मधारयः', एनोजम्बाले धर्मः एनोजः । 'तत्पुरुषः', तत्सं । एनोजः । करो च पादौ च करपादं 'समाहारद्वन्द्वः', करपादेन समस्तं करः । 'तत्पुरुषः', कर-पादसमस्तं पद्मं येन तद् करः । 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—जिनानां मतं जिनः । 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिनः । न मुद् अमुद् 'नन्वतत्पुरुषः', अमुद् ददत इति अमुद्सौ । 'उपपद'समासः, आमश्च कामश्च आमः । 'इतरेतरद्वन्द्वः', अमुद्सौ च तौ आमकापौ च अमुः । 'कर्मधारयः', अमुद्दामकामयोः भिदा यस्मात् सः अमुद् । 'बहुव्रीहिः', अमुद्दामकामभिक्षासौ संवरश्च अमुद् । 'कर्मधारयः', अमुद्दामकामभिक्षासंवरस्य हेतवः अमुद् । 'तत्पुरुषः', अमुद्दामकामभिक्षासंवरहेतूनां कापो यस्माद् यस्मिन् वा तद् अमुद् । 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अमुद् । चण्डा द्युतिर्यस्य त चण्डः । 'बहुव्रीहिः', तस्मिन्

षण्ड० । सन् चासौ प्रकाशश्च सत्य० 'कर्मधारयः', तं सत्य० । उद्यमश्चासौ कामश्च उद्यम० 'कर्मधारयः', उद्यमकामस्य भिद् उद्यम० 'तत्पुरुषः', न संवरः असं० 'नञ्प्रत्ययः', उद्यमकामभिन् चासौ असंवरश्च उद्यम० 'कर्मधारयः', उद्यमकामभिदसंवरं हन्ताति उद्यम० 'उपपद' समासः, तस्मिन् उद्यम० । अनुला आभा यस्य सः अतु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् अतु० ॥

१६—धर्मस्य द्विषः धर्म० 'तत्पुरुषः', तेषां धर्म० । न धर्मः अधर्मः 'नञ्प्रत्ययः', अधर्मं जुषन्तीति अधर्म० 'उपपद' समासः, तेषां अधर्म० । सुरभौ यातं सुरभि० 'तत्पुरुषः', सुरभिपातं वधुः यस्याः सा सुरभि० 'बहुव्रीहिः' । रमः आयो यस्याः सा रमा० 'बहुव्रीहिः' । हृदयस्य वृत्तिः हृदय० 'तत्पुरुषः' । सारः ऊहो यस्याः सा सारो० 'बहुव्रीहिः' । सुराणां भीः सुर० 'तत्पुरुषः', तया सुर० ॥

१७—पादौ एव पद्ये पाद० 'कर्मधारयः', पादपद्ययोः सत्का पाद० 'तत्पुरुषः' । न मिता अमिता 'नञ्प्रत्ययः' । शोभनं मनो येषां ते सुम० 'बहुव्रीहिः' तेषां सुम० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, तत्सं० सुमते । सिद्धेः समृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः', सिद्धिः समृद्धेः वृद्धिः सिद्धि० 'तत्पुरुषः' । सज्जिः कामिता सत्का० 'तत्पुरुषः' । मुष्टं मत्तं सुमत्तं 'प्रादि' समासः, तेन सुमतेन ॥

१८—अज्ञानं एव घस्मरः अज्ञान० 'कर्मधारयः', अज्ञानघस्मरस्य पराभवः अज्ञान० 'तत्पुरुषः', अज्ञानघस्मरपराभवस्य भा अज्ञान० 'तत्पुरुषः', तां अज्ञान० । दुःखं एव अम्बुधिः दुःखा० 'कर्मधारयः', तस्मिन् दुःखा० । अयं च स्मरश्च परे च अयं 'इतरेतर-द्वन्द्वः', न विद्यन्ते अयस्मरपरे यस्याः सा अनयं० 'बहुव्रीहिः' । भवं भजन्तीति भव० 'उपपद' समासः, तानि भव० ॥

१९—कुम्भिता चासौ मतिश्च कुमतिः 'कर्मधारयः', तां कु० । कुम्भिताश्च ते पक्षाश्च कुपक्षाः 'कर्मधारयः', तैः कु० । न जितानि अजितानि 'नञ्प्रत्ययः', अजितानि पदानि यस्याः सा अजित० 'बहुव्रीहिः' । शिवं रातीति शिव० 'उपपद' समासः । शैल एव विज्ञानं शैल० 'कर्मधारयः', शैलविज्ञानेन राजितौ शैल० 'तत्पुरुषः', शैलविज्ञानराजितौ पदौ यस्य स शैल० 'बहुव्रीहिः' तेन शैल० । शिवेन राजते इति शिव० 'उपपद' समासः, तेन शिव० ॥

२०—उद्यन्ती गदा यस्याः सा उद्य० 'बहुव्रीहिः' । मृगमदेन आविलं मृग० 'तत्पुरुषः', कज्जलस्य अङ्कः कज्ज० 'तत्पुरुषः', मृगमदाविलं च कज्जलाङ्कं च मृग० 'कर्मधारयः', मृगमदाविलकज्जलाङ्कवत् काकी मृग० 'कर्मधारयः' । शोभना रीतिर्यस्यां सा मृ० 'बहुव्रीहिः',

सुरीतिश्चासौ मतिश्च सुरीति० 'कर्मधारयः', सुरीनिमतिं रातीति सुरीति० 'उपपद'समासः। राजन्तां अन्तः राज० 'तत्पुरुषः', जितः राजदन्तो यया सा जित० 'बहुव्रीहिः'। मर्मणो जननी मर्म० 'तत्पुरुषः', तां मर्म०। अनिराजितौ राजदन्तौ यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

२१—भव्याश्च ते अङ्गिनश्च भव्या० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिन एव वारिजानि भव्यः० 'कर्मधारयः', भव्याङ्गिवारिजानां विबोचः भव्या० 'तत्पुरुषः', भव्याङ्गिवारिजविबोधे रविः भव्या० 'तत्पुरुषः'। पञ्चं च प्रभेश्च पञ्चमभेशौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', नवीनो च तौ पञ्चमभेशौ च नवीन० 'कर्मधारयः', नवीनपञ्चमभेशवत् करणं यस्य स नवीन० 'बहुव्रीहिः'। मुक्तिरेव कान्ता मुक्ति० 'कर्मधारयः', अजितः मुक्तिकान्ता येन सः अजित० 'बहुव्रीहिः'। निर्द्वैतेः सुखं निर्द्वैति० 'तत्पुरुषः', तत् निर्द्वैति०। पञ्चस्येव प्रभा यस्य स पञ्च०, पञ्चमभ्यासौ ईशश्च पञ्च० 'कर्मधारयः', तत्तमं० पञ्च०। करणानां ऊजितं करणो० 'तत्पुरुषः', तत् करणो०। उत्तया कान्तः उक्ति० 'तत्पुरुषः' ॥

२२—तुल्या गतिर्यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० तुल्य०। मोहनं च तमश्च मोहन० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विध्वस्ते मोहनतमसौ येन स विध्वस्त० बहुव्रीहिः'। दानस्य वारि दान० 'तत्पुरुषः', नवं दानवारि यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', नस्य नव०। तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थङ्कराः 'उपपद'समासः, तीर्थङ्कराणां व्रजं तीर्थ० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थ०। विभया अस्तः विभा० 'तत्पुरुषः', विभास्तः विधुर्येन तद् विभा० 'बहुव्रीहिः', तद् विभा०। अस्तः मोहो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त०। दानवानां अस्यां दानवा० 'तत्पुरुषः', मानवाश्च दानवारयश्च मानव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नताः मानवदानवारयः यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नव०॥

२३—शब्दानां भरः शब्द० 'तत्पुरुषः', गम्भीरः शब्दभरो यस्मिन् स गम्भीर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गम्भीर०। वादिन एव घृका वादि० 'कर्मधारयः', वादिघृकानां वीथी वादि० 'तत्पुरुषः', गर्विता चासौ वादिघृकवृत्ती च गर्विता० 'कर्मधारयः', कृतान्तस्य जनकः कृतान्त० 'तत्पुरुषः', गर्वितावादिघृकवृत्ती कृतान्तजनकः गर्विता० 'तत्पुरुषः', गर्वितावादि-घृकवृत्तीकृतान्तजनकस्य उपमा यस्य स गर्विता० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० गर्विता०। हारिणी शान्तिर्यस्मात् स हारि० 'बहुव्रीहिः'। जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन०। अपवर्गस्य वीथी अपवर्ग० 'तत्पुरुषः', प्रवरा चासौ अपवर्गवीथी च प्रवरा० 'कर्मधारयः'। महान् चासौ अरिश्च महा० 'कर्मधारयः', कोप एव महारिः कोप० 'कर्मधारयः', जनानां कोपमहारिः जन० 'तत्पुरुषः', जनकोपमहारिः शान्तिर्यस्मिन् स जन० 'बहुव्रीहिः' ॥

२४—वस्य दायी वसदायी 'तत्पुरुषः', वक्त्रं एव श्यामावरः वक्त्र० 'कर्मधारयः', वरदायी वक्त्रश्यामावरो यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः'। शोभनाश्च ते रक्षाश्च

सुरवाः 'कर्मधारयः', सुरवैः शोचिताः सुरव० 'तत्पुरुषः', दैत्यानां रामाः दैत्य० 'तत्पुरुषः', सुरवशोचिताः दैत्यरामाः यया सा सुरव० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्तः 'बहुव्रीहिः', अनन्तश्चासौ शोकश्च अनन्त० 'कर्मधारयः', तं अनन्त० । सुरस्य वशा सुर० 'तत्पुरुषः' । उचितं ददातीति 'उचि०' उपपद 'समासः ॥

२५—अमृतं अन्नं येषां ते अमृता० 'बहुव्रीहिः', तेषां अमृता० । रसायां रसाः रसा० 'तत्पुरुषः', रसारसानां पदं रसा० 'तत्पुरुषः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, तं सु० । तारं च सारसं च तार० 'कर्मधारयः', तारसारसवत् पदौ यस्य स तार० 'बहुव्रीहिः', तं तार० । परं च तद् मानं च परमानं 'कर्मधारयः', तद्वन्तं पर० ॥

२६—निर्गताः शेषा येन्यस्ते निःशेषाः 'बहुव्रीहिः', निःशेषाश्च ते दोषाश्च निःशेष० 'कर्मधारयः', निःशेषदोषा एव रजन्यः निःशेष० 'कर्मधारयः', कजिनीनां ईशः कजि० 'तत्पुरुषः', निःशेषदोषरजनीषु कजिनीशः निःशेष० 'तत्पुरुषः', तं निःशेष० । संसारस्य पारः संसार० 'तत्पुरुषः', आप्तः संसारपारो येन तत् आप्त० 'बहुव्रीहिः', मण्डलश्च मानश्च मारश्च मण्डल० 'इतरेतरद्वन्द्वः', गताः मण्डलमानमारा यस्मात् तद् गत० 'बहुव्रीहिः', आप्तसंसारपारं च तद् गतमण्डलमानमारं च आप्त० 'कर्मधारयः', तद् आप्त० । प्राज्यश्चासौ प्रभावश्च प्राज्य० 'कर्मधारयः', प्राज्यप्रभावस्य भवनं प्राज्य० 'तत्पुरुषः', तत् प्राज्य० । भुवने अतिशायिनी भुवना० 'तत्पुरुषः', भुवनातिशायिनी सा यस्य तद् भुवना० 'बहुव्रीहिः', तद् भुवना० । साराश्च ते पारगताश्च सार० 'कर्मधारयः', सारपारगतानां मण्डलं सार० 'तत्पुरुषः', तत् सार० ॥

२७—सर्वे च ते अर्थाश्च सर्वा० 'कर्मधारयः', सर्वार्थानां सार्थः सर्वा० 'तत्पुरुषः', सर्वार्थसार्थेन खचितं सर्वा० 'तत्पुरुषः', तत् सर्वा० । यतिषु इन्द्राः यती० 'तत्पुरुषः', यतीन्द्राणां भाराः यती० 'तत्पुरुषः', तत्सं० यती० । मानवानां इनाः मान० 'तत्पुरुषः', आनता मानवेना यस्य तद् आनत० 'बहुव्रीहिः', तद् आनत० । हेलया अवहेलितं हेला० 'तत्पुरुषः', कुतिसत्तं च तत् कर्म कु० 'कर्मधारयः', हेलान्वहेलितं कुकर्म येन तत् हेला० 'बहुव्रीहिः', तत् हेला० । शर्मणः भा शर्म० 'तत्पुरुषः', शर्मभया राजि शर्म० 'तत्पुरुषः', तस्मै शर्म० । मान एव तमा मान० 'कर्मधारयः', नवश्चासौ इनश्च नवेनः 'कर्मधारयः', मानतमायां नवेनः मान० 'तत्पुरुषः', तं मान० ॥

२८—जिनेषु सामजाः जिन० 'तत्पुरुषः' तेषां जिन० । न शिवं अशिवं 'नञ्-तत्पुरुषः', शान्तं अशिवं येन तत् शान्ता० 'बहुव्रीहिः', तत् शान्ता० । वसुधायां आमाः

वसु० 'तत्पुरुषः', वसुधामास्य चतीति वसु० 'उपपद' समासः, वसुधाऽऽमहा ईशा यस्याः सा वसु० 'बहुव्रीहिः' ॥

२९—पूज्यैः अर्चितः पूज्या० 'तत्पुरुषः' । चतुराणां चित्तानि चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तानि एव चकोराः चतुर० 'कर्मधारयः', चतुरचित्तचकोराणां चक्रं चतुर० 'तत्पुरुषः', चतुरचित्तचकोरचक्रे चन्द्रः चतुर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० चतुर० । प्रभावस्य भवनं प्रभाव० 'तत्पुरुषः' । मोहस्य सारं मोह० 'तत्पुरुषः', दितं मोहसारं येन स दित० 'बहुव्रीहिः' । संसार एव सागरः संसार० 'कर्मधारयः', संसारसागरस्य जलं संसार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् संसार० । चन्द्रस्येव मभा यस्य स चन्द्र०, तत्सं० चन्द्र० । भवैः नन्दि भव० 'तत्पुरुषः', भवनन्दि च तत् तमः भव० 'कर्मधारयः', भवनन्दिमः हन्तीति भव० 'उपपद' समासः, भवनन्दिमोहं सारं यस्य स भव० 'बहुव्रीहिः' ॥

३०—तीर्थानां ईशाः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तीर्थेशानां सार्यः तीर्थे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० तीर्थे० । आरम्भ एव अगः आर० 'कर्मधारयः', आरम्भागे सामञ्जः आर० 'तत्पुरुषः', तत्सं० आर० । तारा चासौ कान्तिश्च तार० 'कर्मधारयः', आननस्य तारकान्तिः आनन० 'तत्पुरुषः', समा आननतारकान्तिर्यस्य स समा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० समा० । सन्दोह एव राहुः सन्दोह० 'कर्मधारयः' सन्दोहराहोः बलं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', सन्दोहराहुबलस्य निर्मथनं सन्दोह० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सन्दोह० । नमश्च संरम्भश्च आगश्च तमःसं० 'इतरेतर-द्वन्द्वः', तेषां तमःसं० । अजेन समानः अज० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अज० । ननानां आरं नता० 'तत्पुरुषः', नतारस्य कं नता० 'तत्पुरुषः', नतारकस्य अन्तो यस्मात् स नता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् नता० ॥

३१—सम्यग् दृष्टियथां ते सम्य० 'बहुव्रीहिः', तेषां सम्य० । सनी भा यस्याः सा सज्जा 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन वरा अति० 'मादि' समासः । मरस्य राज्ञिः मर० 'तत्पुरुषः', मरराज्ञि गच्छतीति मर० 'उपपद' समासः, तस्मिन् मर० । सनी चासौ भारती च सज्जा० 'कर्मधारयः' । रत्या वरा रति० 'तत्पुरुषः', अमराणां राज्ञिः अमर० 'तत्पुरुषः', रतिवरा चासौ अमरराज्ञिश्च रति० 'कर्मधारयः', रतिवरामरराज्या गेया रति० 'तत्पुरुषः' ॥

३२—सुधाकरस्य बिम्बं सुधा० 'तत्पुरुषः', नवं च तत् सुधाकरबिम्बं च नव० 'कर्मधारयः', नवसुधाकरबिम्बवद् दन्तौ यस्य स नव० 'बहुव्रीहिः', तं नव० । स्वधासौ अनेकपक्षे स्वाने० 'कर्मधारयः', तं स्वाने० । कमलेन युक्तः कमल० 'तत्पुरुषः', कमलमुक्त-धासौ घनाघनश्च कमल० 'कर्मधारयः', कमलमुक्तघनाघनवद् आभा यस्य स कमल० 'बहुव्रीहिः', तं कमल० । पुण्यमेव स्वं पुण्य० 'कर्मधारयः', समुपात्तं पुण्यस्वं यथा सा

सङ्ग० 'बहुव्रीहिः' । पङ्क्त्यस्य मलः पङ्क्त० 'तत्पुरुषः', अनेकभासौ पङ्क्तमलश्च अनेक० 'कर्मधारयः', अनेकपङ्क्तमलेन युक्तः अनेक० 'तत्पुरुषः', अनेकपङ्क्तमलमुक्तो घनो यस्याः सा अनेक० 'बहुव्रीहिः' । घना आभा यस्य स घनाभः 'बहुव्रीहिः', तं घनाभम् ॥

३३—इन्दुरिव यज्ञांसि इन्दु० 'कर्मधारयः', तेषां इन्दु० । रामश्चासौ अङ्गजश्च रामा० 'कर्मधारयः', निरस्तो रामाङ्गजो येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते रुजा यस्य सः अरुजः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अरु० । शोभनो विधिर्यस्य स सु० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सु० । रामायाः अङ्गजः रामा० 'तत्पुरुषः', तत्सं० रामा० ॥

३४—अतिशयेन मतः अति० 'प्रादि' समासः । अतिशयेन चण्डः अति० 'प्रादि' समासः, अतिचण्डश्चासौ भास्वाश्च अति० 'कर्मधारयः', अतिचण्डभास्वद्वत् महो यस्य सः अति० 'बहुव्रीहिः' । शिवमेव पुः शिव० 'तत्पुरुषः', तस्य शिव० । न यज्ञः अयज्ञः 'नञ्चतत्पुरुषः', तस्मात् अयज्ञस्ततः । अपायेन रहितः अपाय० 'तत्पुरुषः' । जिनानां ओघः जिनौ० 'तत्पुरुषः' । भास्वत् महो यस्य स भास्व० 'बहुव्रीहिः' । शिवं पुरं यस्य स शिव० 'बहुव्रीहिः' । विधेयेन सहितं सविधेयं 'बहुव्रीहिः', सविधेयं शस्तं यस्य स सविधेय० 'बहुव्रीहिः' ॥

३५—प्रचुराणि च तानि पुण्यानि च प्रचुर० 'कर्मधारयः', प्रचुरपुण्यानां भराः प्रचुर० 'तत्पुरुषः', तैः प्रचुर० । विशेषेण नम्राः विनम्राः 'प्रादि' समासः, अपगता अपाया येभ्यस्ते अपा० 'बहुव्रीहिः', विनम्राश्च ते अपापायाश्च विनम्रा० 'कर्मधारयः', विनम्रापापाया मानवा यस्य स विनम्रा० 'बहुव्रीहिः', तं विनम्रा० । सुधारुचेः रङ्गः सुधा० 'तत्पुरुषः', सुधारुचिरङ्ग इव तारं सुधा० 'कर्मधारयः', तत् सुधा० । भवतः वचनं भव० 'तत्पुरुषः', तद् भव० । पापस्य आयो यस्मात् स पापा० 'बहुव्रीहिः', पापायश्चासौ मानश्च पापा० 'कर्मधारयः', व्यपास्तः पापायमानो येन स व्यपा० 'बहुव्रीहिः' तत्सं० व्यापा० । वसुधायां रुचिरं वसुधा० 'तत्पुरुषः', तद् वसुधा० । गतम् आरं यस्मात् तद् गता० 'बहुव्रीहिः', तद् गता० ॥

३६ वाचो विभयः वाग्भि० 'तत्पुरुषः', विशदश्चासौ वाग्बिभवश्च विशद० 'कर्मधारयः', सारं च तद् अमृतं च सारा० 'कर्मधारयः', विशदवाग्बिभवेन अभिशृतं सारामृतं यया सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । तारकाणां ईशः तार० 'तत्पुरुषः', शोभनश्चासौ तारकेशश्च सुतार० 'कर्मधारयः' आस्यमेव सुतारकेशः आस्य० 'कर्मधारयः', समुदित आस्यसुतारकेशो यस्याः सा समुदिता० 'बहुव्रीहिः' । उपप्लवानां चमूः उप० 'तत्पुरुषः', तां उप० । उचितस्य प्रदानं उचित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् उचित० । न विद्यते सारो यस्यां सा असारा 'बहुव्रीहिः', तां असाराम् ॥

३७—ग्रीडानां आगमः पीडा० 'तत्पुरुषः' । मर्त्यानां आनन्दः मर्त्यो० 'तत्पुरुषः', दत्तो मर्त्यानिन्दो येन स दत्त० 'बहुव्रीहिः', तं दत्त० । न तनूनि अतनूनि 'नञ्त्तत्पुरुषः', उद्भवश्च भयं च यशश्च उद्भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतनूनि च तानि उद्भवभययशसांसि च अतनू० 'कर्मधारयः', तेषां अतनू० । प्रकृष्टा सिद्धिर्यस्य स प्रसिद्धिः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० प्रसिद्धे । नन्दायाः तनुः नन्दा० 'तत्पुरुषः', नन्दातन्वोः उद्भवो यस्य स नन्दा० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नन्दा० ॥

३८—चित्तस्य वृत्तिः चित्त० 'तत्पुरुषः', यस्याः चित्तवृत्तिः यच्चित्त० 'तत्पुरुषः' । प्रज्ञस्त आयो यया सा प्रज्ञा० 'बहुव्रीहिः' । तार्पं ददातीति तारप० 'उपपद'समासः, तत् तार० । मानवानां प्रकरः मानव० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मानव० । याता आपद् यस्य यस्माद् वा स याता० 'बहुव्रीहिः', तं याता० । आरं च तमश्च रुजा च आरं च आर० 'इतरे-तरद्वन्द्वः', सितानि आरतमारुजालानि येन स सिता० 'बहुव्रीहिः', तं सिता० ॥

३९—जिनानां आगमः जिना० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिना० । दव इव अरयः दवा० 'कर्मधारयः', दवारीणां हरः दवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दवा० । वणैः सहितं सवर्णं 'बहु-व्रीहिः', तस्मिन् सवर्णं । आरम्भेण सहिता सारम्भा 'बहुव्रीहिः', सारम्भा चासौ आजिश्च सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिरेव नागः सार० 'कर्मधारयः', सारम्भाजिनागस्य मदः सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदस्य वारि सार० 'तत्पुरुषः', सारम्भाजिनागमदवारिणि हरिः सार० 'तत्पुरुषः', तत्सं० सार० । न सवर्णं अस० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अस० ॥

४०—जिनस्य पदं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विशाला चामौ आपच्च विशाला० 'कर्मधारयः', विशालापत्तेः त्रायते इति विशाला० 'उपपद'समासः, तद् विशाला० । परश्चासौ आगमश्च परा० 'कर्मधारयः', परागमस्य धूः परा० 'तत्पुरुषः', तां परा० । आमश्च शोकश्च आम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ आमशोकौ यस्याः सा विगता० 'बहुव्रीहिः', तां विगता० । स्मेरं आननं यस्याः सा स्मेरा० 'बहुव्रीहिः', तां स्मेरा० । शोभनश्चासौ जनश्च सुजनः 'कर्मधारयः', तत्सं० सुजनः । परागेण मधुरं पराग० 'तत्पुरुषः', तत् पराग० ॥

४१—सर्वं वेत्तीति सर्व० 'उपपद'समासः, श्रेयासश्चासौ सर्वविच्च श्रेयांस० 'कर्म-धारयः', तं श्रेयांस० । अङ्गिनां गणः अङ्गि० 'तत्पुरुषः', तत्सं० अङ्गि० । त्रियामायाः कान्तः त्रियामा० 'तत्पुरुषः', त्रियामाकान्तवद् आननं यस्य स त्रियामा० 'बहुव्रीहिः', तं त्रियामा० । मान एव वातः मान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मान० । न विद्यते अन्तो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', अनन्तो महिमा यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० । न मा अमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' ॥

४२—ऋक्षणां सदः ऋक्ष० ‘तत्पुरुषः’ । शैलानां राजानः शैल० ‘तत्पुरुषः’, अंश्री एव शैलराजाः अंश्री० ‘कर्मधारयः’, तान् अंश्री० । अनन्तश्चासौ महिमा च अनन्त० ‘कर्मधारयः’ अनन्तमहिम्नः प्रभवो यस्याः सा अनन्त० ‘बहुव्रीहिः’, तां अनन्त० । आसनां निकरः आस० ‘तत्पुरुषः’, तं आस० । राकायाः राजा राका० ‘तत्पुरुषः’, राकागजवद् आननं यस्य स राका० ‘बहुव्रीहिः’, तं राका० । न हिमा अहिमा ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अहिमा प्रभा यस्य सः अहिम० ‘बहुव्रीहिः’, अहिमप्रभवद् वामः कायो यस्य सः अहिम० ‘बहुव्रीहिः’, तं अहिम० ॥

४३—निर्वाणस्य निर्घृतिः निर्वाण० ‘तत्पुरुषः’, निर्वाणनिर्घृतिं पुष्यन्तीति निर्वाण० ‘उपपद’ समासः, तेषां निर्वाण० । प्रचुरश्चासौ प्रमादश्च प्रचुर० ‘कर्मधारयः’, प्रचुरप्रमादस्य मारो यस्मिन् स प्रचुर० ‘बहुव्रीहिः’, तं प्रचुर० । भव एव अरिः भवा० ‘कर्मधारयः’, भवारेः हरिर्यस्मात् स भवा० ‘बहुव्रीहिः’, तेन भवा० । समा चासौ मा च सम० ‘कर्मधारयः’, सममायाः आगमो यस्मिन् स सम० ‘बहुव्रीहिः’, तेन सम० । विद्वांश्चासौ जनश्च विद्वा० ‘कर्मधारयः’ । आरम्भ एव वारि आर० ‘कर्मधारयः’ आरम्भवारिणि हरिः आर० ‘तत्पुरुषः’, तेन आर० ॥

४४—सारा चासौ अतुला च सारा० ‘कर्मधारयः’, सारातुला आभा यस्य स सारा० ‘बहुव्रीहिः’, तं सारा० । न विद्यते मलो यस्यां सा अमला ‘बहुव्रीहिः’ । यतिरेव मा यति० ‘कर्मधारयः’, यतिमया नवीनः यति० ‘तत्पुरुषः’ । अमला आयतिर्यस्य तद् अमला० ‘बहुव्रीहिः’, तद् अमला० ॥

४५—भ्रमणेन अर्जितानि भ्रम० ‘तत्पुरुषः’ । पर्जन्याश्च दानवाश्च पर्जन्य० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, सुष्ठु पूज्यः सुपूज्यः ‘प्रादि’ समासः, पर्जन्यदानवानां सुपूज्यः पर्जन्य० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० पर्जन्य० । सुष्ठु तानवानि सुता० ‘प्रादि’ समासः, तानि सुता० । तव नाम त्वन्नाम ‘तत्पुरुषः’ । पर्जन्यवद् दानं यस्य स पर्जन्य० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० पर्जन्य० । वसुपूज्यस्य सुतः वसु० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० वसु० । न नवानि अनवानि ‘नञ्त्तत्पुरुषः’ ॥

४६—ध्यानस्य अन्तरं ध्याना० ‘तत्पुरुषः’, तस्मिन् ध्याना० । मरणं ददातीति मरणदः ‘उपपद’ समासः, मरणदश्चासौ अभितश्च मरण० ‘कर्मधारयः’ मरणदामितश्चासौ मोहश्च मरण० ‘कर्मधारयः’, मरणदामितमोहस्य नाशो यस्याः सा मरण० ‘बहुव्रीहिः’, तां मरण० । दत्तं ईहितं यया सा दत्ते० ‘बहुव्रीहिः’, तां दत्ते० । उपकारस्य कारिणी उप० ‘तत्पुरुषः’, उपकारकारिणी वाग् यस्याः सा उप० ‘बहुव्रीहिः’, तां उप० । यमश्च आमश्च रणश्च यम० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, यमामरणान् ददातीति यमा० ‘उपपद’ समासः, तां यमा० । मोहनस्य आश्ला मोह० ‘तत्पुरुषः’, इता मोहनाश्ला यया सा इत० ‘बहुव्रीहिः’, तां इत० ॥

४७—शास्त्राणां विद्या शास्त्रं 'तत्पुरुषः', शास्त्रविद्यायाः तरः शास्त्रं 'तत्पुरुषः', तत् शास्त्रं । भवं तुदतीति भवं 'उपपद'समासः, तद् भवं । सर्वे च ते आद्याश्च सर्वे 'कर्मधारयः', सर्वभावान् विचे इति सर्वं 'उपपद'समासः, तत्सं सर्वं । रोग एव विभबः रोगं 'कर्मधारयः', यातो रोगविभवो यस्मात् तद् यातं 'बहुव्रीहिः', तद् यातं । दितं आरं येन तद् दितां 'बहुव्रीहिः', तद् दितां ॥

४८—यतीनां गणः यतिं 'तत्पुरुषः' । चण्डा चासौ ईतिश्च चण्डेतिः 'कर्मधारयः', भिन्ना चण्डेतिर्येन स भिन्नं 'बहुव्रीहिः' । अमला कला यस्याः सा अमलं 'बहुव्रीहिः', तत्सं अमलं । वरा शोभा यस्याः सा वरं 'बहुव्रीहिः', वरशोभा नाभिर्यस्याः सा वरं 'बहुव्रीहिः', तत्सं वरं । अतिशयेन कोमलं अति 'प्रादि'समासः, अतिकोमलं च तत् कलेवरं च अति 'कर्मधारयः', अतिकोमलकलेवरस्य शोभना आभा यस्याः सा अति 'बहुव्रीहिः', तत्सं अति ॥

४९—उपान्ते समेताः उपां 'तत्पुरुषः', देवानां देवाः देवं 'तत्पुरुषः', उपान्तसमेता देवदेवा यस्मिन् तद् उपां 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् उपां । कमलेन कमलया वा सहितः सकमलः 'बहुव्रीहिः', त सकमलम् । विशिष्टा भा यस्य तद् विं 'उपपद'समासः, तस्मिन् विं । जिनेषु वरः जिनं 'तत्पुरुषः', तं जिनं । जनानां ओघः जनौघः 'तत्पुरुषः' । देवैः ईहितः देवे 'तत्पुरुषः', तं देवे । विगतो मलो यस्मात् तद् विमलं 'बहुव्रीहिः', तद् विमलम् । विशेषेण भासि विभासि 'प्रादि'समासः, तद् विभासि ॥

५०—नियोगस्य आयः नियो 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नियो । अनर्थं ददातीति अनं 'उपपद'समासः, तद् अनं । रतिश्च प्रियं च रतिं 'इतरेतरद्वन्द्वः' रतिप्रिये ददतीति रतिं 'उपपद'समासः, भविनां रतिप्रियदाः भविं 'तत्पुरुषः' । तीर्थस्य अधिपाः तीर्थो 'तत्पुरुषः' । वरश्चासौ दम्भश्च वरं 'कर्मधारयः', तं वरं । न विद्यतेऽर्थो येषां तेऽनर्थाः 'बहुव्रीहिः' । रतेः प्रियः रतिं 'तत्पुरुषः', विशिष्टः रतिप्रियः विरतिं 'प्रादि'समासः, दम्भश्च विरतिप्रियश्च दम्भं 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनर्थानां दम्भविरतिप्रियो अनर्थं 'तत्पुरुषः', अनर्थदम्भविरतिप्रियो घन्तीति अनर्थं 'उपपद'समासः । नदीनां इनाः नदीनाः 'तत्पुरुषः' ॥

५१—भवं बिभ्रतीति भवं 'उपपद'समासः, तेषां भवं । सिद्धिरेव सौधं सिद्धिं 'कर्मधारयः', तत् सिद्धिं । अन्तरश्च आमश्च अन्तं 'कर्मधारयः', सिद्धः अन्तरामो येन स सिद्धं 'बहुव्रीहिः', तत्सं सिद्धां । नय एव या नयमा 'कर्मधारयः', नयमाणां न विद्यते लयो येषां ते नयं 'बहुव्रीहिः', तेषां नयं । नयाश्च मानं च यमाश्च नयं 'इतरे-

तरद्वन्द्वः', रामाश्च ते नयमानवमाश्च राम० 'कर्मधारयः', रामनयमानयमाना आख्याः राम० 'तत्पुरुषः', तेषां राम० ॥

५२—रागेण सहिता सरागा 'बहुव्रीहिः' । सुष्ठु प्रभा यस्याः सा सु० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—तमसः तनुता तमस्त० 'तत्पुरुषः', तां तमस्त० । अन्तस्य मा अन्तमा 'तत्पुरुषः', अन्तमायाः आयाः अन्त० 'तत्पुरुषः', न विद्यते अन्तमाऽऽयो यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः' । परे च मोहश्च मलश्च पर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न समाः असमाः 'नञ्तत्पुरुषः', असमा इताः परमोहमला यस्मात् सः असमे० 'बहुव्रीहिः' । न समेतः अस० 'नञ्तत्पुरुषः', मायया असमेतः मायाऽस० 'तत्पुरुषः', तत्सं० मायाऽस० । परम ऊहो यस्य स पर० 'बहुव्रीहिः', तं पर० । न लोभवान् अलोभवान् 'नञ्तत्पुरुषः', तं अलोभ० ॥

५४—केन आमोदिताः कामो 'तत्पुरुषः', अवनिः धनं येषां ते अवनि० 'बहुव्रीहिः' कामोदिताश्च ते अवनिधनाश्च कामो 'कर्मधारयः', कामोदितावनिधनैः आहृतः कामो 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । अवन्यां वरः अवनि० 'तत्पुरुषः' । तीर्थं पान्तीति तीर्थ० 'उपपद' समासः, तेषां तीर्थ० । कामं उदितः कामो 'तत्पुरुषः', तत्सं० कामो० । मानस्य सेना मान० 'तत्पुरुषः', ऋता मानसेना यस्मात् स ऋत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५५—तत्त्वेन सहितः सत० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सत० । न विद्यते अन्या यस्याः सा अन० 'बहुव्रीहिः', तां अन० । ऊहानां सदनं ऊह० 'तत्पुरुषः' । ततश्चासौ मोदश्च तत० 'कर्मधारयः', ततमोदस्य मारो यस्मात् तत् तत० 'बहुव्रीहिः' । चिन्तितश्चासौ अर्थश्च चिन्ति० 'कर्मधारयः', चिन्तितार्थस्य जनकः चिन्ति० 'तत्पुरुषः' । यामानां आगमनं यस्मात् स यामा० 'बहुव्रीहिः' । हसच्च अनन्तं च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तं च तमश्च हसद० 'कर्मधारयः', हसदनन्तमो ददातीति हसद० 'उपपद' समासः, तत् हसद० ॥

५६—उदाराश्च ते गुणाश्च उदार० 'कर्मधारयः', तैः उदार० । रङ्गे मनो यस्याः सा रङ्ग० 'बहुव्रीहिः' । अघं च मानश्च अघ० 'इतरेतरद्वन्द्वः' अघमानयोः मतिः अघ० 'तत्पुरुषः', अस्ता अघमानमतिर्यया सा अस्ता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते आदरो यस्मिन् सः अना० 'बहुव्रीहिः', तेन अना० ॥

५७—सन् धर्मो यस्य स सद्धर्मः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सद्धर्मः । विमुक्ता माया येन स विमुक्त० 'बहुव्रीहिः', तस्मै विमुक्त० । तनोः भवतीति तनु० 'उपपद' समासः, तस्मै तनु० । धराया इशः धरेशः 'तत्पुरुषः', धरेशश्चासौ भानुश्च धरेश० 'कर्मधारयः', तस्य धरेश० । पवित्रा चासौ मा च पवित्र० 'कर्मधारयः', पवित्रमाया आयो यस्यां सा पवित्र०

‘बहुव्रीहिः’, पवित्रमाऽऽया आयतिर्यस्य स पवित्रं ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० पवित्रं । न तनुः अतनुः ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अतनुश्चासौ भवश्च अतनुं ‘कर्मधारयः’, तस्मै अतनुः । धरेशश्च भानुर्यस्य स धरेशं ‘बहुव्रीहिः’, तस्य धरेशं ॥

५८—दम एव हव्यश्च दमं ‘बहुव्रीहिः’, तेन दमं । जिनानां आली जिनां ‘तत्पुरुषः’ । रागश्च मरश्च रागं ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, सम्पन्नौ रागमरौ यस्मात् स सम्पन्नं ‘बहुव्रीहिः’, सम्पन्नरागमरश्चासौ मानश्च सम्पन्नं ‘कर्मधारयः’, सम्पन्नरागमरमान एव वन्यः सम्पन्नं ‘कर्मधारयः’, ताः सम्पन्नं । रदानां इव आभा यासां ताः रदां ‘बहुव्रीहिः’, ताः रदां । सती सम्पद् यस्याः सा सत्सं ‘बहुव्रीहिः’ । नरा एव अगमाः नरां ‘कर्मधारयः’, नरागमानां रमा नरां ‘तत्पुरुषः’, नीरं ददातीति नीरदः, नवश्चासौ नीरदश्च नवं ‘कर्मधारयः’, नवनीरद इव आभा यस्याः सा नवं ‘बहुव्रीहिः’, नरागमरमायां नवनीर-
दाभा नरां ‘तत्पुरुषः’ ॥

५९—सन्तश्च ते कामाश्च सत्कां ‘कर्मधारयः’, सत्कामानां सङ्गमः सत्कां ‘तत्पुरुषः’, रसायां जायते इति रसाजः ‘उपपद’ समासः, सत्कामसङ्गम एव रसाजः सत्कां ‘कर्मधारयः’, रसस्य उपमानं रसो ‘तत्पुरुषः’, सत्कामसङ्गमरसाजे रसोपमानं यस्याः सा सत्कां । जिनानां इन्द्रः जिने ‘तत्पुरुषः’, जिनेन्द्रस्य सत्का जिनेन्द्रं ‘तत्पुरुषः’ । आमस्य सङ्गः आमं ‘तत्पुरुषः’, तं आमं । न विद्यते रसो यस्याः सा अरसा ‘बहुव्रीहिः’ । अपगतो मानो यस्याः सा अपं ‘बहुव्रीहिः’ ॥

६०—कवीनां कोटिः कविं ‘तत्पुरुषः’, कविकोट्या काम्या कविं ‘तत्पुरुषः’ तां कविं । मरुष्टा झप्तिः मरुप्तिः, कामिता चासौ रसा च कामितं ‘कर्मधारयः’, मरुप्तिः कामितरसा मरुप्तिं ‘तत्पुरुषः’, तां मरुप्तिं । अमरेषु उचिता अमरो ‘तत्पुरुषः’ । दुष्टाश्च ते दोषाश्च दुष्टं ‘कर्मधारयः’, तान् दुष्टं । न पितः अमितः ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अमितो रसो यस्याः सा अमितं ‘बहुव्रीहिः’ । रोचित आयो यस्याः सा रोचिं ‘बहुव्रीहिः’ ॥

६१—शान्तिश्चासौ जिनश्च शान्तिं ‘कर्मधारयः’, तं शान्तिं । इन्द्राणां ततिः इन्द्रं ‘तत्पुरुषः’ । श्रिया युक्तं जातरूपं श्रीजातं ‘मध्यमपदलोपी’ समासः, श्रीजातरूपमिव तनुः श्रीजातं ‘कर्मधारयः’, कान्तश्चासौ रसश्च कान्तं ‘कर्मधारयः’, श्रीजातरूपतनौ कान्तरसः श्रीजातं ‘तत्पुरुषः’, श्रीजातरूपतनुकान्तरसेन अभिरामः श्रीजातं ‘तत्पुरुषः’, तं श्रीजातं । श्रीजातस्य रूपं श्रीजातं ‘तत्पुरुषः’, नुबं श्रीजातरूपं येन स नुबं ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० नुबं । कान्ता रसा यासां ताः कान्तं ‘बहुव्रीहिः’, ताभिः कान्तं ॥

६२—अर्चितौ पदौ यस्याः सा अर्चित० ‘बहुव्रीहिः’ । मन्दाराणां वारः मन्दार० ‘तत्पुरुषः’, मन्दारवारश्च मणयश्च मन्दार० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, मन्दारवारमणिभिः मालितं मन्दार० ‘तत्पुरुषः’, मन्दारवारमणिमालितं मस्तकं येषां ते मन्दार० ‘बहुव्रीहिः’, तेषां मन्दार० । जिनेषु राजानः जिन० ‘तत्पुरुषः’, जिनराजानां माला जिन० ‘तत्पुरुषः’ । न मन्दः अम० ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अमन्द आरवो यस्याः सा अमन्दा० ‘बहुव्रीहिः’ । अणिम्नां आलिः अणि० ‘तत्पुरुषः’, अणिमाल्याः ता यस्मिन् तद् अणि० ‘बहुव्रीहिः’, तद् अणि० । अस्तं कं येषां ते अस्त० ‘बहुव्रीहिः’, तेषां अस्त० ॥

६३—गोस्तन्याः मधुरता गोस्तनी० ‘तत्पुरुषः’, तां गोस्तनी० । हानिं छित्ते इति हानिच्छिद् ‘उपपद’समासः । नवश्चासौ रागश्च नव० ‘कर्मधारयः’, महान्तश्च ते अरयश्च महा० ‘कर्मधारयः’, आजिश्च नवरागश्च महारयश्च आजि० ‘इतरेतरद्वन्द्वः’, आजिनवरागमहारीणां वारः आजि० ‘तत्पुरुषः’, नाशित आजिनवरागमहारिवारो येन स नाशित० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० नाशिता० । आधिरेव शुचिः आधि० ‘कर्मधारयः’, तस्यां आधि० । मधुत्वेन च्छिन्ना मधु० ‘तत्पुरुषः’ । जिनेषु वरा जिन० ‘तत्पुरुषः’, जिनवराणां आगमः जिन० ‘तत्पुरुषः’, तत्सं० जिन० । हारि च तद् वाः हारि० ‘कर्मधारयः’, तस्य हारि० ॥

६४—अचिरायाः अपत्यं पुमान् आचिरेयः, श्रिया युक्तः आचिरेयः श्रीआचि० ‘मध्यमपदलोपी’समासः, श्रीआचिरेयस्य चरणौ श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’, श्रीआचिरेयचरणयोः अन्तिकं श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’, श्रीआचिरेयचरणान्तिके सक्तं श्रीआ० ‘तत्पुरुषः’, श्रीआचिरेयचरणान्तिकसक्तं चित्तं यस्याः सा श्रीआ० ‘बहुव्रीहिः’ । रसनेन रोचितं रसन० ‘तत्पुरुषः’, रसनरोचितं च तद् देहं च रसन० ‘कर्मधारयः’, रसनरोचितदेहेन कान्ता रसन० ‘तत्पुरुषः’ । निर्गतो रसो येभ्यस्ते नीरसाः ‘बहुव्रीहिः’, नीरसाश्च ते नराश्च नीरस० ‘कर्मधारयः’, उचितं ददातीति उचितदा ‘उपपद’समासः, नीरसनराणां उचितदा नीरस० ‘तत्पुरुषः’ ॥

६५—कुण्डुश्चासौ नाथश्च कुण्डु० ‘कर्मधारयः’, तत्सं० कुण्डु० । शमथस्य अवसथः शमथा० ‘तत्पुरुषः’ । प्रकुटं च तत् स्थानं च प्रकुटं ‘कर्मधारयः’, तत् प्रकुटं । अरीणां राशिः अरि० ‘तत्पुरुषः’, नवश्चासौ अरिराशिश्च नवारि० ‘कर्मधारयः’, मोह एव नवारिराशिः मोह० ‘कर्मधारयः’, तस्य मोह० । अम्बुनाथस्य तुलना अम्बु० ‘तत्पुरुषः’, तां अम्बु० । न अल्पा अन० ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अनल्पा चासौ आस्था च अन० ‘कर्मधारयः’, आनन्द एव मा आन० ‘कर्मधारयः’, अनल्पास्थायाः आनन्दमा अन० ‘तत्पुरुषः’, अनल्पास्थाऽऽनन्दमायाः आयो यस्मात् सः अन० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० अन० । वारीणां राशिः

वारि० 'तत्पुरुषः', मोहनश्चासौ वारिराशिश्च मोहन० 'कर्मधारयः', नव एव मोहनवारिराशिः नव० 'कर्मधारयः', तस्य नव० ॥

६६—जिनानां चक्रवालं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । आनन्दस्य दानं येषां ते आनन्द० 'बहुव्रीहिः', आनन्ददानैः महितं आनन्द० 'तत्पुरुषः', तद् आनन्द० । नरकस्य अन्तः नरका० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नरका० 'उपपद' समासः, तत् नरका० । हारिणो गुणा यस्य तत् हारि० 'बहुव्रीहिः', तत् हारि० । नराणां कान्तं नर० 'तत्पुरुषः', नरकान्तं करोतीति नर० 'उपपद' समासः, तत् नर० ॥

६७—जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । भ्राजिष्णुर्मा यस्याः सा भ्राजि० 'बहुव्रीहिः' । नराणां हिता नर० 'तत्पुरुषः' । न कलिता अक्र० 'नञ्त्तत्पुरुषः' । सुधा च सुधाभश्च अभ्राणि च सुधा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धवलिम्ना अस्तानि सुधासुधाभाभ्राणि यया सा धवलिमा० 'बहुव्रीहिः' । न जिष्णुः अजि० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अजिष्णुश्चासौ मानश्च अजिष्णु० 'कर्मधारयः', अजिष्णुमानेन रहिता अजिष्णु० 'तत्पुरुषः' । कलिश्च तापश्च कलि-तापो 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलितापो करोतीति कलि० 'उपपद' समासः, तैः कलि० ॥

६८—जिनानां राजा जिन० 'तत्पुरुषः', पादयोः द्वन्द्वं पाद० 'तत्पुरुषः', जिन-राजस्य पादद्वन्द्वं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० । विभायाः आकरः विभा० 'तत्पुरुषः', शययोः विभाऽऽकरः शय० 'तत्पुरुषः', शयविभाऽऽकरेण राजमाना शय० 'तत्पुरुषः' । श्रिया युक्ता बला श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । वरं बलं यस्याः सा वर० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० वर० । समश्चासौ सङ्गकश्च सम० 'कर्मधारयः', तस्य सम० । विभाकरश्च राजा च विभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विभाकरराजयोरिव मानं यस्याः सा विभा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—सुराणां आलिः सुरा० 'तत्पुरुषः' । अग्रा सेवा यस्य तत् 'बहुव्रीहिः' तरिमन् अग्र० । शोभनं च तद् दर्शनं च सुद० 'कर्मधारयः', सुदर्शनं धरतीति सुद० 'उपपद' समासः, तस्मिन् सुद० । न विद्यते शमनं यस्य सः अश० 'बहुव्रीहिः', तं अश० । शोभनं दर्शनं यस्य स सुद०, घराया ईशः घरेशः, सुदर्शनश्चासौ घरेशश्च सुद० 'कर्मधारयः', तं सुद० । अन्तश्च वामा च अन्त० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते अन्तवामे यस्य सः अनन्त० 'बहुव्रीहिः', तं अनन्त० ॥

७०—सर्वज्ञानां संज्ञतिः सर्वज्ञ० 'तत्पुरुषः' । भवश्च अरयश्च जनिश्च शापश्च भवारि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', भवारिजनितशार्पैः निरोहिता भवारि० 'तत्पुरुषः', भवारिजनिशापतिरोहिता शर्पिण्याः सा भवा० 'बहुव्रीहिः' । कृता धीर्यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषां कृत० । आरम्भ

एष बारिजं आर० 'कर्मधारयः', निष्ठायाः पतिः निष्ठा० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजे निष्ठापतिः आरम्भ० 'तत्पुरुषः', आरम्भवारिजनिष्ठापतिवद् रोहिता आरम्भ० 'कर्मधारयः' आरम्भवारिजनिष्ठापतिरोहिता श्रीर्यस्याः सा आरम्भ० 'बहुव्रीहिः' ॥

७१—गुणानां गणाः गुण० 'तत्पुरुषः', तान् गुण० । आभया सहिता साभा 'बहुव्रीहिः' । रतेः ईशः रतीशः 'तत्पुरुषः', तं रती० । भवश्च तोदश्च माया च भव० 'इतरेतरद्वन्द्वः', ताः भव० । ज्ञानमेव श्रीः ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्यै ज्ञान० । तस्य पठनं तत्प० 'तत्पुरुषः', तत्पठने उद्यताः तत्प० 'तत्पुरुषः' तेषां तत्प० । दमस्य आयो यस्याः सा दमाया 'बहुव्रीहिः' ॥

७२—चञ्चती च ते विद्योचने च चञ्च० 'कर्मधारयः', मरीचीनां चयः मरीचि० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विद्योचनयोः मरीचिचयः चञ्च० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विद्योचनमरीचिचयेन अभिभूता चञ्च० 'तत्पुरुषः', सारङ्गस्य ता सार० 'तत्पुरुषः', चञ्चद्विद्योचनमरीचिचयाभिभूता सारङ्गता यया सा चञ्च० 'बहुव्रीहिः' । स्फटिकवद् रोचितं स्फटिक० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचितं च तद् भाळं च स्फटिक० 'कर्मधारयः', स्फटिकरोचितभाळेन कान्तो स्फटिक० 'तत्पुरुषः' । स्फटिनः कराः स्फटि० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरवद् उचिता स्फटि० 'कर्मधारयः' स्फटिकरोचिता भा येषां ते स्फटि० 'बहुव्रीहिः', अलकान्ता अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', स्फटिकरोचितभा अलकान्ता यस्याः सा स्फटि० 'बहुव्रीहिः' ॥

७३—मल्लिश्वासौ नाथश्च मल्लि० 'कर्मधारयः', श्रिया युक्तः मल्लिनाथः श्रीमल्लि० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्रीमल्लि० । श्रमय एव द्रुमः श्रमथ० 'कर्मधारयः', श्रमथ-द्रुमस्य सेकः श्रमथ० 'तत्पुरुषः', श्रमथद्रुमसेके पाथः श्रमथ० 'तत्पुरुषः' । कान्तश्वासौ मियङ्गश्च कान्त० 'कर्मधारयः', कान्तमियङ्गो रुचिः कान्त० 'तत्पुरुषः', कान्तमियङ्गरुचि-वद् रोचितं कान्त० 'मध्यमपदलोपी' समासः, कायस्य तेजः काय० 'तत्पुरुषः', कान्त-मियङ्गरुचिरोचितं कायतेजो यस्य स कान्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० कान्त० । पाद एव अञ्जं पादा० 'कर्मधारयः' । मदनस्य अतिः मद० 'तत्पुरुषः', मदनातौ मधुः मद० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् मद० । विमुक्तं अभियं येन स विमुक्ता० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० विमुक्ता० । चिरं च तद् उचितं च चिरो० 'कर्मधारयः', चिरोचितं च तद् कं च चिरो० 'कर्मधारयः', तस्मै चिरो० । न जायते इति अजः, तत्सं० अजः ॥

७४—इन्दुकान्तवद् अञ्छा इन्दु० 'कर्मधारयः' । न विद्यते सङ्गमो येषां ते अस० 'बहुव्रीहिः', तेषां अस० । प्रकाश एव ञ्छाया प्रकाश० 'कर्मधारयः', प्रकाशञ्छायाया

विलम्बः प्रकाशः० 'तत्पुरुषः', कृता प्रकाशच्छायाविलम्बेन यतिः येन तत् कृतः० 'बहु-
व्रीहिः', तत् कृतः॥

७५—मोहश्च अनश्च मोहानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', मोहानयोः आयः मोहा० 'तत्पुरुषः',
अस्तः मोहानायो यस्याः सा अस्तः० 'बहुव्रीहिः'। अम एव तामरसं अम० 'कर्मधारयः',
तद् अम०। बायू एव चन्द्रः वाक्च० 'कर्मधारयः', वाक्चन्द्रस्य रुक् वाक्च० 'तत्पुरुषः'।
तमसो भरः तमो० 'तत्पुरुषः', तं तमो०। आयासश्च मानश्च ममता च मरश्च आयास० 'इत-
रेतरद्वन्द्वः', आयासमानममतामराणां संस्तवः आयास० 'तत्पुरुषः', न विद्यते आयासमान-
ममतामरसंस्तवो येषां ते अनायास० 'बहुव्रीहिः', तेषां अनायासः॥

७६—जैनं च तत् शासनं च जैन० 'कर्मधारयः', श्रिया युक्तं जैनशासनं श्रीजैन०
'मध्यमपदलोपी' समासः, श्रीजैनशासनस्य हिता श्रीजैन० 'तत्पुरुषः'। अहितानां आली
अहिताली 'तत्पुरुषः', निखिला चासौ अहिताली च निखिला० 'कर्मधारयः', निखिला-
हिताल्याः संभिद् निखिला० 'तत्पुरुषः'। अमराणां सभा अमर० 'तत्पुरुषः', नता अमर-
सभा यस्याः सा नता० 'बहुव्रीहिः'। सुरैः भासमाना सुर० 'तत्पुरुषः'। धरणस्य श्रिया
धरण० 'तत्पुरुषः'। संभिन्नं च तत् तामरसं च संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नामरसवद्
भासुरा संभिन्न० 'कर्मधारयः', संभिन्नामरसभासुरा भा यस्याः सा संभिन्न० 'बहुव्रीहिः'॥

७७—महान्तश्च ते मुनयश्च महा० 'कर्मधारयः', विस्मिता महामुनयो येन तद् विस्मित०
'बहुव्रीहिः', तद् विस्मित०। निर्गता माया यस्मात् स निर्मायः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० निर्मायः।
विस्मितं महो यस्य स विस्मित० 'बहुव्रीहिः'॥

७८—जिनान् पान्तीति जिनपाः 'उपपद' समासः। कान्तायाः रसः कान्ता० 'तत्पु-
रुषः', तं कान्ता०। गत्या पराजिताः गति० 'तत्पुरुषः', गतिपराजिता राजहंसा यैस्ते गति०
'बहुव्रीहिः'। कीर्तिश्च कं च कीर्तिके 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभने कीर्तिके यस्याः सा सुक्ती०
'बहुव्रीहिः', तां सुक्ती०। तारा चासौ सङ्गतिश्च तार० 'कर्मधारयः', तारसङ्गत्या पराः
तार० 'तत्पुरुषः'। राजा च हंसश्च राज० 'इतरेतरद्वन्द्वः', जितौ राजहंसौ यैस्ते जित० 'बहुव्रीहिः'॥

७९—दुःस्नेन दान्ताः दुर्दा०, दुर्दान्ताश्च ते वादिनश्च दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिनां कुपतं दुर्दा० 'तत्पुरुषः', दुर्दान्तवादिकुपतमेव त्रिपुरः दुर्दा० 'कर्मधारयः', दुर्दान्त-
वादिकुपतत्रिपुरस्य अभिघातः दुर्दा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुर्दा०। कामस्य अरिः कामारिः
'तत्पुरुषः', तं कामा०। सर्वज्ञ एव शीतरुचिः सर्वज्ञ० 'कर्मधारयः', तेन सर्वज्ञ०। कामश्च
अरयश्च मानश्च ममता च कामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्ताः कामारिभानममताः येन तत् निरस्त०
'बहुव्रीहिः', तत् निरस्त०। पृथुलः क्षणो येन तद् पृथुल० 'बहुव्रीहिः', तेन पृथुल०॥

८०—दुष्कृतस्य कर्माणि दुष्कृतं 'तत्पुरुषः', दुष्कृतकर्माभिः मुक्ता दुष्कृतं 'तत्पुरुषः' । अनश्च अलीकं च अना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अनालीकयोः भञ्जनं अना० 'तत्पुरुषः', अनालीकभञ्जने परा अना० 'तत्पुरुषः' । अराळा बाळा यस्याः सा अराळ० 'बहुव्रीहिः' । नालीकबद् भा यस्य तद् नालीक० 'बहुव्रीहिः', तद् नालीक० । मरालस्य बाळा मराल० 'तत्पुरुषः', परास्ता मरालबाळा यया सा परास्त० 'बहुव्रीहिः' ॥

८१—देवानां इन्द्रः देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्राणां वृन्दं देवे० 'तत्पुरुषः', देवेन्द्रवृन्दैः परिसेवितः देवे० 'तत्पुरुषः', तत्सं० देवे० । त्यागेन सहिता सत्यागा 'बहुव्रीहिः', सत्यागा चासौ मा च सत्या० 'कर्मधारयः', सत्त्वेभ्यो दत्ता सत्य० 'तत्पुरुषः', सत्त्वदत्ता सत्यागमा येन स सत्त्व० 'बहुव्रीहिः' । मदन एव मेघः मदन० 'कर्मधारयः', महाश्चासौ अनिलश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिलस्येव आभा यस्य स महा० 'बहुव्रीहिः', मदनमेघे महानिलाभः मदन० 'तत्पुरुषः', । रतेः नाथः रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथस्य सरूपं रति० 'तत्पुरुषः', रतिनाथसरूपं रूपं यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । सत्य आगमो यस्य स सत्या० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते मदो यस्य सः अमदः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अमदः । हानेर्लाभः हानि० 'तत्पुरुषः', न विद्यते हानेर्लाभो यस्य सः अहानि० 'बहुव्रीहिः' ॥

८२—पापानां प्रवृत्तयः पाप० 'तत्पुरुषः', तासु पाप० । न सत्याः अस० 'नञ्-तत्पुरुषः', तासु अस० । शिवस्य सङ्गमनं शिव० 'तत्पुरुषः', तस्मात् शिव० । न विद्यते दानं यस्याः सा अदाना 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां इयं जैने०, जैनैन्द्रा चासौ पङ्क्तिश्च जैने० 'कर्मधारयः' । मदीयं च तत् विचिं च मदीय० 'कर्मधारयः', तस्मिन् मदीय० । शिवस्य सङ्गः शिव० 'तत्पुरुषः', शिवसङ्गे मनो यस्याः सा शिव० 'बहुव्रीहिः' ॥

८३—महान्तश्च ते अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', माया च महारयश्च मदनश्च माया० 'इतरेतद्वन्द्वः', अस्ता मायामहार्ममदना येन तद् अस्त० 'बहुव्रीहिः' । दानस्य वारि दान० 'तत्पुरुषः', इत्तं दानवारं यस्य तद् दित० 'बहुव्रीहिः', तद् दित० आयामेन द्वारि आयाम० 'तत्पुरुषः' । दानवानां अरयः दानवा० 'तत्पुरुषः', मदेन नन्दिता मद० 'तत्पुरुषः', मदनन्दिता दानवारयो येन तद् मद० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—अकिञ्चनाश्च ते जनाश्च अकिञ्चन० 'कर्मधारयः', तान् अकिञ्चन० । विशदं प्रानं ययोः ते विशदमाने 'कर्मधारयः', गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदमाने गदाक्षमाले यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः' । प्रथितः प्रभावो यस्याः सा प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । विशन्ती अमा येषु ते विश० 'बहुव्रीहिः' तान् विश० । न विद्यते मदी यस्याः

सा अगदा 'बहुव्रीहिः', अक्षणां माळा अक्ष० 'तत्पुरुषः', अगदा अक्षमाळा यस्याः सा अगदा० 'बहुव्रीहिः' ॥

८५—रैवत आख्या यस्य स रैवत० 'बहुव्रीहिः', रैवताख्यश्चासौ गिरिश्च रैवता० 'कर्मधारयः', रैवताख्यगिरिः मूर्धा रैवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रैवता० । भोगानां राजी भोग० 'तत्पुरुषः', तां भोग० । मारस्य चयः मार० 'तत्पुरुषः', जनानां मारचयो यस्यां सा जन० 'बहुव्रीहिः', तां जन० । आन्तराश्च ते अरयश्च आन्तरा० 'कर्मधारयः', विगता आन्तरारयो यस्य स विगता० 'बहुव्रीहिः' । राजीमत्याः त्यजनं राजी० 'कर्मधारयः', नद् राजी० ॥

८६—ज्ञानस्य सारं ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यस्य ज्ञानसारं यज्ज्ञान० 'तत्पुरुषः', यज्ज्ञानसारं एव मुकुरः यज्ज्ञान० 'कर्मधारयः', तस्मिन् यज्ज्ञान० । भावानां आलयः भावा० 'तत्पुरुषः' । श्रियां भावः श्री० 'तत्पुरुषः', श्रीभावस्य आलयः श्री० 'तत्पुरुषः' । आरस्य हितानि आर० 'तत्पुरुषः', तानि आर० ॥

८७—देहं जुषन्तीति देह० 'उपपद' समासः, अखिलाश्च ते देहजुषश्च अखिल० 'कर्मधारयः', तेषां अखिल० । समतया परः समता० 'तत्पुरुषः', तत्सं० समता० । सिद्धैः रचितः सिद्ध० 'तत्पुरुषः', तस्य सिद्ध० । उग्रं च तत् तत्त्वं च उग्र० 'कर्मधारयः', उग्र-तत्त्वमेव सारो यस्याः सा उग्र० 'बहुव्रीहिः' । तापस्य रमा ताप० 'तत्पुरुषः' समा चासौ तापरमा च सम० 'कर्मधारयः', समनापरमा च रणं च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्ते समतापरमारणे येन सः अति० 'बहुव्रीहिः', तस्य अति० ॥

८८—न समाः असमाः 'नञ्-तत्पुरुषः', असमाश्च ता द्युतयश्च असम० 'कर्मधारयः', ताभिः असम० । तारा च विभावसुश्च तारा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', निरस्तौ ताराविभावसु येन स निरस्त० 'बहुव्रीहिः', तं निरस्त० । महान्तश्च अरयश्च महा० 'कर्मधारयः', तोदश्च महारयश्च बन्धश्च तोद० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्यन्ते तोदमहारिवन्धाः यस्याः सा अतोद० 'बहुव्रीहिः' । अमरस्य वशा अमर० 'तत्पुरुषः' । ताराणां विभुः तारा० 'तत्पुरुषः', सार्वेषु ताराविभुः सार्वे० 'तत्पुरुषः', नेमिश्चासौ सार्वेताराविभुश्च नेमि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् नेमि० । दमेन हारी दम० 'तत्पुरुषः', दमहारी बन्धो यस्याः सा दम० 'बहुव्रीहिः' ॥

८९—श्रिया युक्तः पार्श्वः श्री० 'मध्यमपदलोपी' समासः, यक्षाणां पतिः यक्ष० 'तत्पुरुषः', श्रीपार्श्वश्चासौ यक्षपतिश्च श्रीपार्श्व० 'कर्मधारयः', तेन श्रीपार्श्व० । परिसेव्यमानं पार्श्वं यस्य स परि० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् परि० । अमिता चासौ रसा च अमित० 'कर्मधारयः', भव एव अमितरसा भवा० 'कर्मधारयः', भवामितरसायाः दरं भवा० 'तत्पुरुषः', लाङ्ग-

लस्येव आधा यस्य स काङ्कलाभः 'बहुव्रीहिः', भवामितरसादरे काङ्कलाभः भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । रागयुक्तं मनो यस्य स राग० 'बहुव्रीहिः' । दरं लुनातीति दरकं 'उपपद' समासः, दरकं च तद् अङ्गं च दर० 'कर्मधारयः', दरकाङ्कस्य काभो यस्य स दर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् दर० ॥

९०—वरं च तद् इन्द्रनीलं च वरे० 'कर्मधारयः', श्यामा च सुधाकरश्च सुवर्णं च वरेन्द्रनीलं च राजीवं च श्यामा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीववद् राजिततरं श्यामा० 'कर्मधारयः' श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजिततरं च तद् अङ्गं च श्यामा० 'कर्मधारयः', श्यामासुधाकरसुवर्णवरेन्द्रनीलराजीवराजिततराङ्गं धरतीति श्यामा० 'उपपद' समासः । अतिशायिनी धीः अति० 'प्रादि' समासः, तां धे० । जिनेषु कुञ्जराः जिन० 'तत्पुरुषः', तेषां जिन० । अतिशयेन धीरा अति० 'प्रादि' समासः, धरवद् अतिधीरा धरा० 'मध्यमपदलोपी' समासः ॥

९१—जिनस्य वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । गहनाश्च ते अर्थश्च गहना० 'कर्मधारयः', गहनार्थानां सार्थाः गहना० 'तत्पुरुषः', तैः गहना० । तयो हन्तीति तमोहा 'उपपद' समासः, तां तमो० । दूरे स्थिता दूर० 'तत्पुरुषः', तां दूर० । स्मृतेः पथः स्मृति० 'तत्पुरुषः', तं स्मृति० । मुक्तिरेव पुरी मुक्ति० 'कर्मधारयः', तस्याः मुक्ति० । समश्वासौ यातश्च सम० 'कर्मधारयः', समयातो मोहो यस्याः सा सम० 'बहुव्रीहिः', तां सम० ॥

९२—पादौ एव पद्मौ पाद० 'कर्मधारयः', पार्श्वस्य पादपद्मौ पार्श्व० 'तत्पुरुषः', तौ पार्श्व० । अतिशायि ईहितं अती० 'प्रादि' समासः, अतीहितं एव रसाजः अती० 'कर्मधारयः', वनस्य उपमानं यस्याः सा वनो० 'बहुव्रीहिः', अतीहितरसाजे वनोपमाना अती० 'तत्पुरुषः' । अपगतो मानो यस्याः सा अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—सिद्धार्थस्य वंशः सिद्धार्थ० 'तत्पुरुषः', सिद्धार्थवंशस्य भवनं सिद्धार्थ० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सिद्धार्थ० । सुराणां आळी सुरा० 'तत्पुरुषः' । तमो हन्तीति तमो० 'उपपद' समासः, तं तमो० । न विद्यते करो यस्य सः अकरः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अकर । । आनता अरयो यस्य स आन० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० आन० । सुमेरुवद् धीरः सुमेरु० 'मध्यमपदलोपी' समासः, तं सुमेरु० । हृदः याताः हृद्याताः 'तत्पुरुषः', मोहश्च मकरध्वजश्च मानश्च मोह० 'इतरेतरद्वन्द्वः', हृद्याताः मोहमकरध्वजमाना यस्य स हृद्यात० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० हृद्यात० ॥

९४—पाद एव पञ्च पाद० ‘कर्मधारयः’, यस्व पादपञ्च यत्पाद० ‘तत्पुरुषः’ । भव एव अग्निः भवा० ‘कर्मधारयः’, तस्मिन् भवा० । क्षमस्य घरी क्षम० ‘तत्पुरुषः’ । कामस्य चक्रं काम० ‘तत्पुरुषः’, कृतं कामचक्रं यया सा कृत० ‘बहुव्रीहिः’ । जिनस्य इयं जैना, जैना चासौ राजी च जैन० ‘कर्मधारयः’, तत्सं० जैन० । मञ्जवश्च ते शिवाश्च मञ्जु० ‘कर्मधारयः’, मञ्जुशिवाश्च ते द्रुमाश्च मञ्जु० ‘कर्मधारयः’, तेषां मञ्जु० । कामस्य चक्रं काम० ‘तत्पुरुषः’, अघरीकृतं कामचक्रं यया सा अघरी० ‘बहुव्रीहिः’ ॥

९५—न रामा अरामा ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, न रमा अरमा ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अरामा चासौ अरमा च अरामा० ‘कर्मधारयः’, अपास्ता अरामारमा यया सा अपास्ता० । अमर्त्या चासौ मणी च अमर्त्य० ‘कर्मधारयः’ । अतिशयेन मता अति० ‘मादि’समासः, अतिधियं रातीति अति० ‘उपपद’समासः । श्रेयसः श्रीः श्रेयःश्रीः ‘तत्पुरुषः’, तां अति० । न रीणा अरीणा ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, तां अरीणाम् ॥

९६—सम्यग् दृग् येषां ते सम्य० ‘बहुव्रीहिः’ तेषां सम्य० । सुखस्य करी सुख० ‘तत्पुरुषः’ । मदेन मत्ता मद० ‘तत्पुरुषः’, मदमत्ता चासौ नीलकण्ठी च मद० ‘कर्मधारयः’, मदमत्तनीलकण्ठीवद् रवो यस्याः सा मद० ‘बहुव्रीहिः’ । तत् च तत् नोदितं च तत्त० ‘कर्मधारयः’, अक्षमया सहितं साक्षमं ‘बहुव्रीहिः’, साक्षमं च तद् आलं च साक्षमालं ‘कर्मधारयः’, तत्तनोदितं साक्षमालं यया सा तत्त० ‘बहुव्रीहिः’ । कण्ठीरवे आसिता कण्ठी० ‘तत्पुरुषः’, कण्ठीरवासिता तनुर्यस्याः सा कण्ठी० ‘बहुव्रीहिः’, तत्सं० कण्ठी० । न दिता अदिता ‘नञ्त्तत्पुरुषः’, अदिता सा यस्याः सा अदितसा ‘बहुव्रीहिः’ । क्षमां छातीति क्षमाला ‘उपपद’समासः ॥

क-परिशिष्टम् ।

श्रीसोमतिलकसूरीश्वरकृता

॥ साधारणजिनस्तुतिः ॥

(सावचूरिः)

तावत् झूलनायकस्तुतिः—

श्रीतीर्थराजः पदपद्मसेवा-हेवाकिदेवासुरकिन्नरेशः ।

गम्भीरगीस्तारतरा वरेण्य-प्रभावदाता ददतां शिवं वः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचूरिः

‘श्रीतीर्थराजः’ अत्रि-चतुस्त्रिंशदतिशयरूपया उपलक्षितः, तीर्थस्थ-चतुर्वर्णश्रीप्रमणसङ्क्रान्ति-रूपस्य राजा-स्वामी, अत्रि-ज्ञानाविरत्नत्रयरूपया उपलक्षितस्य वा तीर्थस्थ राजा (श्री)तीर्थराजः । अत्र ‘राजन्सत्सवः’ (सिद्धहेम० अ० ७, पा० ३, सू० १०६) इति अदसमासान्तः, अन्यस्वराविलोपे च सिद्धिः । किम्भूतः स इत्याह-पद्मपद्मानि अर्थात् भगवत एव पद्ममलानि तेषां वा सेवा-परिचर्या तस्याः हेवाका-तच्छीलत्वात् स्वभावो येषां ते पद्मपद्मसेवाहेवाकिनः, वेवासुरकिन्नरेशः-ऊर्ध्वावस्तिर्यग्-लोकनिवासिजनाधिपाः, उपलक्षणत्वात् ज्योतिष्कशेषभवनपतिव्यन्तरत्नचरप्रभवोऽपि गृह्यन्ते, ततः पद्मपद्मसेवाहेवाकिनो वेवासुरकिन्नरेश यस्य स तथा । पुनः किम्भूतः । गाम्भीर्याविगुणयुतत्वात् अनुत्ताना गीर्यस्य स तथा । तार- (उत्कृष्टं) अपरिमितत्वात् तरो-बलं वीर्यं वा यस्य स तथा । वरेण्याः-प्रशस्यतमाः ये प्रभावाः-माहात्म्याद्यतिशयास्तान्, यद्वा वरेण्यः प्रकृतो यो भावः-भावनात्मक-श्रित्ताभिप्रायो विभूतिरूपो वा तं वक्तातीत्येवशीलस्तथा । अत एव उक्तमनेकार्थं (श्लो० ५३८-५३९) —

“भावोऽभिप्रायवस्तुनोः । स्वभावजन्यसत्तात्मकियालीलाविभूतिषु”

इति ॥ अत्र शीलार्थं तु, ईदृशविशेषणविशिष्टः सन् तीर्थराजः किं कुरुतामित्याह-शिवं-सुखं कल्याणं मोक्षं च तत्सिद्ध्यर्थमसम्भारोपदेशनाद् वः-युष्माकं (वदताम्) । इह कथं वृत्तां इत्येकवचनम् । उच्यते-‘वदि हाने’ (सिद्ध० चातुपाठे) इति जातोः आत्मनेपदत्वात् पञ्चमी शिषि च सिद्धयं, तृतीयस्तुताव-धेयमेवेति ॥ १ ॥ एषा झूलनायकापेक्षयोक्ता ॥

अन्वयः

पद्म-पद्म-सेवा-हेवाकिन्-वेव-असुर-किन्नर-ईशः गम्भीर-गीः तार-तराः वरेण्य-प्रभाव-दाता श्री-तीर्थ-राजः वः शिवं वदताम् ।

શબ્દાર્થ

ક્રી=લક્ષ્મી.
તીર્થ=અતુલ (વંધ સંધ.
રાજન્=રાજા, સ્વામી.
શ્રીતીર્થરાજ=લક્ષ્મીયુક્ત તીર્થરાજ.
પદ્મ=ચરણ, પદ.
પદ્મ=કમળ.
સેવા=સેવા, ભક્તિ.
હેવાકિન્=આતુર.
હેવ=હેવ, સુર.
અસુર=અસુર.
કિન્નર=કિન્નર.
દેશ=સ્વામી.
પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિન્વાસુરકિન્નરેશ=જેના ચર-
ણ-કમળની સેવા કરવાને આતુર છે સુર,
અસુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ એવા.

ગમ્મીર=ગંભીર.
ગિર=વાણી.
ગમ્મીરગી=ગંભીર છે વાણી જેની એવા.
તાર=કેતમ.
તરસ=ખળ.
તારતરા=કેતમ છે ખળ જેનું એવા.
વરેણ્ય=પ્રશંસા કરવા લાયક.
પ્રભાવ=(૧) પ્રભાવ, મહિમા; (૨) પ્રકૃષ્ટ ભાવ.
વાતુ=આપનાર.
વરેણ્યપ્રમાવક્રાતા=પ્રશંસા કરવા લાયક પ્રમા-
વના દાતા.
વૃક્તા (ધાં દ્વ)=આપો.
શિવં (મૂં શિવ)=મોક્ષને.
વઃ (મૂં યુષ્ઠ)=તમને.

પદ્યાર્થ

મૂળ નાથકેની સ્તુતિ—

“જેના ચરણ-કમળની સેવા કરવાને સુર, અસુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ આતુર છે એવા, વળી ગંભીર વાણીવાળા તેમજ અતિશય બળવાળા તેમજ વળી પ્રશંસા-પાત્ર પ્રભાવ [અથવા પ્રકૃષ્ટ ચિત્તના અભિપ્રાય]ને આપનારા એવા તથા (‘યોત્રીસ અતિશયરૂપી અથવા જ્ઞાન, દર્શન અને આરિતરૂપી) લક્ષ્મી વડે યુક્ત એવા તીર્થરાજ (હે ભંયો!) તમને મોક્ષ આપો.”—૧

* * * * *

અથ સર્વતીર્થકુરનાશ્રિત્ય (પૂર્વમેવ પદ્યમ્) ।

અવચૂરિ:

શ્રીતીર્થરાજ=શ્રીતીર્થાધિપતયઃ, અથ રાદશબ્દો વ્યજ્જનાન્તઃ, પ્રથમાન્તઃ । અર્થસ્તુ પૂર્વવત્ કિન્દુ શબ્દાન્તરવચ્ચનાન્તરામ્યાં શબ્દવચ્ચનયોરજ સ્લેષો દ્રષ્ટવ્યઃ । કિંવિશિષ્ટાસ્તે ? ‘પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિન્વાસુરકિન્નરેશઃ’ હ હદશબ્દો રાદશબ્દવદ્ વ્યજ્જનાન્તઃ પ્રતીતઃ, તતઃ પદ્મપદ્મસેવાહેવાકિનો વેવાસુરકિન્નરેશઃ યેષાં તે તથા હતીહ બહુગ્રીહિર્વિષેયઃ । તથા ગમ્મીરા મીયંષાં તે તથા । સમસ્તાશ્રિધુવનાશ્રુ-તાનિષ્પ્રતિમરૂપયુક્તવાદ્ અતિદોષન તારાઃ તારતરા-મનોહ્રા હત્યર્યઃ, તતો ગમ્મીરગિરઃ તે તારતરાશ્રોતિ કર્મધારયઃ, યદ્વા ગમ્મીરશબ્દોઽજ હવ્યજ્ઞમનાઽતિગિજમધુરત્વાધિવચ્ચનયુગસજ્જાદ્મી તતો ગમ્મીરગિરા તારતરા ગમ્મીરગીસ્તારતરાઃ । તથા વરેણ્યાઃ-પ્રશસ્યતમાઃ પ્રમા-માસ્વદ્વેદહ્યુતિસ્તથા તસ્માં વા અવ-ક્રાતાઃ-(વિગતમલલક્ષ્ણઃ), ન તુ ધવલવેદહવીચિતયઃ, તેષાં પદ્મવર્ણત્વાત્ । તથા ચોક્તયઃ-‘મિયકુસ્તકિ-સ્વર્ણ’ । હ હ ‘હુદાંયક્ દાને’ (સિદ્ધ-ઘાતુપાઠે) ઇતિ ડમયપદ્મવાદ પદ્મમ્યાં અન્તાં જિત્વે સિદ્ધવાઃ ॥

૧-૨-૩ સુર ભૈર્વ-લોકમાં, અસુર અધોલોકમાં અને કિન્નર મત્લે-લોકમાં વસે છે.

૪ યોત્રીસ અતિશયની માહિતી માટે બુદ્ધિ આભિધાન-ચિન્તામણિના પ્રથમ કાષ્ઠકના પાઠ-૬૪ શ્લોક.

અન્વયઃ

પદ૦ ગમ્भीર-મિદ્-તારતરાઃ વરેણ્ય-પ્રમા-અવદાતાઃ શ્રી-તીર્થ-રાજઃ વઃ શિવં વક્તામ્ ।

શીખદાર્થ

રાજ=રાજા.

શ્રીતીર્થરાજઃ=શ્રીતીર્થરાજી યુક્ત તીર્થકરો.

મિદ્=મિદામી.

પદપદ્ય૦=જેમના ચરણ-કમળની....

તાર=મનોહર.

ગમ્भीરંગીસ્તારતરાઃ= (૧) ગંભીર છે વાણી

જેમની એવા તથા અત્યંત મનોહર; (૨) ગંભીર વાણી વડે અતિશય મનોહર.

પ્રમા=તેજ.

અવદાત=નિર્મળ.

વરેણ્યપ્રમાવદાતાઃ= પ્રશંસા-પાત્ર પ્રમા વડે નિર્મળ.

વક્તા (પાઠ વા)=આપો.

પદાર્થ

સર્વ તીર્થકરોની સ્તુતિ—

“જેમના ચરણ-કમળની આતુર છે એવા, વળી ગંભીર વાણીવાળા તેમજ મનોહર [અથવા ગંભીર વાણીએ કરીને મનોહર] તથા વળી પ્રશંસા-પાત્ર પ્રમા વડે નિર્મળ એવા શ્રીતીર્થકરો તમને સિદ્ધિ સમર્પો.”—૨

* * * * *

(શ્રુતજ્ઞાનસ્તુતિઃ પ્રથમપદ્યાત્મિકા)—

અવચુરિઃ

શ્રીતીર્થરાજઃ—શ્રીતીર્થાધિનાથસ્ય—પાદારવિન્દનિરન્તરપરિચર્યાચતુરસુરાદ્યધીશ્વરસ્ય, અગ્ર ઉમ્મદ-જ્ઞાપિ પ્રથમાસ્થાને વસ્ટીકાનાદ્ વિમક્તિશ્લેષઃ । એકવચનં તુ વિવક્ષિતૈકજિનાપેક્ષં સમાનગુણત્વાત્ જાત્ય-પેક્ષં વા, એવંભૂતસ્ય તીર્થનાથસ્ય સમ્બન્ધિની ગમ્भीરા ખાડ્સૌ ગીઝોતિ વિશેષ્યમૂતા વક્તાં શિવં વઃ इति सम्बन्धः । ગમ્भीરત્વં ચ ત્રિપદીરૂપયાડપિ સમસ્તત્રિધુવનવસિંચથાવસ્થિતધર્મોસ્તિકાયાવિદ્રવ્યવટ્ક-પ્રરૂપણાપરત્વાત્ તારતરા-ઉક્તાત્તગુણયોગાદ્યયોજનવિસ્તારિત્વાચ્ચ અતિશયેન તારતરા । યદ્વા સ્વસ્વમાધા-ત્વેન પરિણામિત્વાત્ હ્રુવ્યસંશયચ્છેદાચ્ચ અતિમનોજ્ઞા । નનુ જિનવચનસ્ય દ્વાવદશાદ્ધીરૂપસ્ય પૂર્વોક્તગુણ-માત્વાત્ અસમ્ભવિ વિશેષણમિદમ્, નૈવમ્, યતો દ્વાવદશાદ્ધી હિ ત્રિપદીરૂપપદ્મરૂપૈવ, સા ચ ભગવતાં ધર્મ-વેદનાનુરૂપા, અથવા અદ્ભુતપ્રમાવત્વાત્ મનોજ્ઞાતરા, તથા વરેણ્યપ્રમાયા-વિશિષ્ટવિભવા અવદાતા-શુભ્રા । इह लिङ्गश्लेषः, શબ્ધાર્થશ્લેષાવપિ વિચાર્યો ॥ ૧ ॥

અન્વયઃ

પદ૦ શ્રી-તીર્થ-રાજઃ તારતરા વરેણ્ય-પ્રમા-અવદાતા ગમ્भीરંગીઃ વઃ શિવં વક્તામ્ ।

શીખદાર્થ

શ્રીતીર્થરાજઃ=શ્રીતીર્થરાજાની.

ગમ્भीરંગીઃ=ગંભીર વાણી.

તારતરા=અત્યંત મનોહર.

અવદાત=શુદ્ધ.

વરેણ્યપ્રમાવદાતા=પ્રશંસા-પાત્ર વિશિષ્ટ પ્રમા

વડે શુદ્ધ.

પદાર્થ

શ્રુતજ્ઞાનની સ્તુતિ—

“જેના ચરણ-કમળની .. એવા શ્રીતીર્થરાજની અતિશય મનોહર તેમજ પ્રશંસાપાત્ર વિશિષ્ટ વિભા વડે શુદ્ધ એવી ગંભીર વાણી તમને મોક્ષ આપે.”—૩

* * * * *

વૈયાકૃત્યસુરસ્તુતિ: (અન્ન આદ્યચરણદ્વયં પૂર્વવત્, તૃતીયતુર્યયે તુ યથા)—

ગમ્ભીરગીસ્તારતરા વરેણ્ય—પ્રભાવદાતા દ્વતાં શિવં વઃ ॥ ૪ ॥

અવચૂરિ:

શ્રીતીર્થનાથસ્ય પદપદ્મસેવાહેવાકિનઃ દેવાસુરકિન્નરેશામ્ ક્વતાં શિવં વઃ ઇતિ સમ્બન્ધઃ । હ્રદાપિ શિવશબ્દેન મોક્ષવાચ્યાનં ન અનુપપન્નમ્ । યતઃ સમ્યગ્દહિસુરા હિ ધ્યામૃદાનાં મોક્ષપ્રાપ્તિહેતું સર્વજ્ઞોપ-
જ્ઞાતસ્વપ્રકાશનેન મોક્ષે પ્રયત્નહિન્યેવ “ સમ્મદિટ્ઠી દેવા, વિંતુ સમાહિં ચ બોહિં ચ ” (વંધિતુસંજ્ઞકે સૂત્રે
ગાથાકુ: ૪૭) ઇતિ વચનાત્, “ મવિરહવરં દેહિ મે દેવિ । સારં ” (સંસારદાવાનલસ્તુતૌ શ્લો ૭) ઇત્યાદિ
વચનાત્, મેતાર્યાદિચરિત્રેષુ તથા શ્રયમાણત્વાત્ ચેત્યલં વિસ્તરેણ । તથા ગમ્ભીરગિરિઃ—અતુચ્છવચનાઃ,
હં માધુર્યાદિગુણવર્યં ચો વા હં વિશંષણં સ્વરે સામુદ્રિકવચનાત્ અપ્રતિહતશાસનમ્ । તારતરા-
સ્વસ્વસામાનિકાદિવૃન્દારકેભ્યઃ સાતિશયવેદહ્યુતિકત્વાદ્ અતિપ્રદીપતયઃ । તથા અવરેણ્યા—અનિષ્ટા અપ્ર-
કૃષ્ટાઞ્ચ આવાઃ—શુદ્ધવ્યન્તરાદિસમુપાદિતમહમારિપ્રભુત્યુપસર્ગવર્ગરૂપાઃ તેષાં દાનં ‘ વાંચક્ લવને ’ (સિદ્ધ ૦
ધાતુપાઠે) ઇતિ વચનાત્ તતઃ કે સતિ દાનમ્ । તતઃ પદ્મત્રયકર્મધારયઃ । અન્ન પ્રકૃતિપ્રત્યયાદિશ્લેષઃ । હ
ચ શ્રીતીર્થરાજઃ પદપદ્મસેવાહેવાકિનાત્ સમ્યગ્દહિત્વમ્, ગમ્ભીરગિરિસ્ત્વાદ્ અપ્રતિહતશાસનમ્,
તારતરત્વાત્ સ્વસ્વનિકાકાયેષુ વેશિષ્ટમ્, અવરેણ્યપ્રભાવદાત્વાદ્ ધાર્મિકાર્ણાં વિગ્રસદ્ઘાતવિધાતત્વાદિકં
ચ દેવાસુરકિન્નરેશ્વરાણાં પ્રકાશિતમ્ । ઇતિ ચતુર્થસ્તુત્યર્થઃ ॥ ૪ ॥

॥ ઇતિશ્રીસોમતિલકતુર્યશ્વરકૃતસકલજિનસાધારણસ્તુત્યર્થઃ સમાપ્તઃ ॥

લિખિતઃ પં. હસધિમલગણિના શ્રીનવીનશ્રીનવીનનગરે ॥

અન્વયઃ

શ્રી-તીર્થ-રાજઃ પદ્મ ગમ્ભીર-ગિરિ-તારતર-અ-વરેણ્ય-પ્રભાવ-દાતાઃ (સન્તાઃ) વઃ શિવં ક્વતામ્ ।

શિષ્ટાર્થ

પદ્મપદ્મ=ચરણ-કમળની....કિન્નરના સ્વામીઓ.

તાર=તેજસ્વી.

અવરેણ્ય=અનિષ્ટ.

દો=કાવયું.

ગમ્ભીરગીસ્તારતરાવરેણ્યપ્રમાદદાતા=ગંભીર છે

વાણી જેમની એવા તથા અતિશય

તેજસ્વી તેમજ અનિષ્ટ પ્રભાવનો નાશ

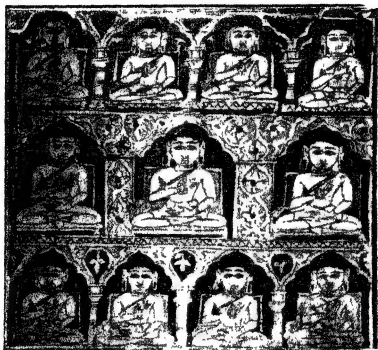
કરનારા એવા.

પદાર્થ

શાસનાનુરાગી સુરની સ્તુતિ—

“ શ્રીતીર્થરાજના ચરણ-કમળની સેવા કરવાના સ્વભાવવાળા એવા સુર, અસુર અને કિન્નરના સ્વામીઓ કે જેઓ ગંભીર વાણીવાળા, અતિશય તેજસ્વી તેમજ (દુષ્ટ વ્યન્તરાદિ કૃત ઉપસર્ગરૂપ) અનિષ્ટ પ્રભાવનો નાશ કરવાવાળા છે તેઓ તમને મોક્ષ આપે. ”—૪

* * * * *

श्री गौतम आदि गणधरे

स्व-परिक्षिप्तम् ।

श्रीरविसागरमुनीशसूत्रिता

द्रुतविलम्बितच्छन्दोबद्धा

॥ श्रीगौतमस्तुतिः ॥

(मुनिराजश्रीचतुरविजयकृताऽवचरिसमलङ्कृता)

श्रीगौतमस्वामिने विज्ञप्तिः—

यैर्द्वैगमत् परशैलभृगौ तैमस्तदैपि यैद् भवता भुंवि गौतम ! ।

नेनु 'निरस्तमंतेस्तवै' सेवकं प्रति भवाम्बुधितः पर्व सेवकम् ॥ १ ॥

अवचुरिः

यद् इत्यादि । यद्-यस्मात् कारणात्, यत् तमः-अन्धकारं पापं वा "तमो राहौ शुणे पापे ध्वान्ते" (श्लो० ५८५) इति हेम्यनेकार्थवचनात् । ' परशैलभृगौ ' परः-प्रकृष्टः यः शैलो-मेरुपर्वतः, तस्य भृगुः-शिखराग्रं "भृगुः सानौ जमदग्निप्रपातयोः । शुके रुद्रे च" (श्लो० ५५) इत्यनेकार्थः तस्मिन् अगमत्-प्रययौ तवपि हे गौतम !-हे इन्द्रभूते ! भुवि-पृथिव्याम् । ननु-निश्चयेन भवता निरस्ते-परिक्षिप्तम्, ध्वस्तमित्यर्थः । अतः-अस्माद् हेतोः तव सेवां करोतीति सेवकस्तम्, सेवकं-भूयं प्रति भवाम्बुधितः-संसारसमुद्रात् पव-रक्ष ।

अन्वयः

(हे) गौतम ! यद् यद् तमः पर-शैल-भृगौ अगमत् तद् अपि भवता ननु भुवि निरस्तम्, अतः तवः सेवकं सेवकं प्रति भवः-अम्बुधितः पव ।

शुद्धार्थ

यद् (म० यद्)=ये.

अगमत् (घा० गम्)=अभुं.

पर=उत्तम.

शैल=पर्वत, गिरि.

भृगु=शिखर.

परशैलभृगौ=उत्तम पर्वतना शिखर उपर.

तमः (तमस)=(१) अंधकार; (२) पाप.

तद् (म० तद्)=ते,

अपि=पक्ष.

यङ्=जे भाटे.

भवता (म० भवत्)=आपथी.

शुवि (म० भू)=पृथ्वी उपर.

गौतम ! (म० गौतम)=हे गौतम !

ननु=अरेभर.

निरस्तं (म० निस्त)=हरे करेण, नाश करेण.

अतः=अथी करीने.

तव (म० युष्मद्)=तारी.

सेवकं (म० सेवक)=सेवा करनाराने.

प्रति=ने.

भव=संसार.

अम्बुधि=समुद्र.

भवाम्बुधितः=संसार-समुद्रभांथी.

पव (घा० पव)=तुं रक्षय्य कर (?)

सेवकं (म० सेवक)=सेवकने, दासने.

पदार्थ

श्रीगौतमस्वाभीने विनति—

“ हे गौतम (प्रक्ष) ! जे (अज्ञानरूपी) अंधकार (भेड़ नाभना) उत्तम पर्वतना शिखर उपर गये छते तेना पक्षु आपे परेपर पृथ्वी उपर जेथी करीने नाश कर्यो तेथी करीने तभारी सेवा करनारा दासने तमे संसार-समुद्रभांथी अयावे. ”—१

* * * * *

सकलजिनबहुमानसूचनम्—

तेनुविभास्तविकर्त्तनमण्डलं कृतकूपं चेक्रिबर्जिनमण्डलम् ।

हँदि वहे व्रैतिमानसभासुरं प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम् ॥ २ ॥

अवचूरि:

तनु० इत्यादि । तनोः-शरीरस्य विमया-कान्त्या अस्तं-पराभूतं विकर्त्तनमण्डलम्—रविबिम्बं येन स तम्, चक्रिवत्-सार्वभौमवृष इव कृतकूपं, व्रतिनां-संयमिनां मानसे-चेतसि भासुरं-वीरिमत् । नव्या-नूतना दिव्या-देवसम्बन्धिनी मनोहरा वा सभा-संसद् येषां त नव्यकदिव्यसभाश्च ते सुराश्च नव्यकदिव्यसभासुराः, प्रणता नव्यकदिव्यसभासुराः यत् तत् प्रणतनव्यकदिव्यसभासुरम्, तत् प्रणत-नव्य० । जिनमण्डलं-अर्हत्समूहं ह्वि-चेतसि वहे-धारयामि ॥ २ ॥

अन्वयः

तनु-विभा-अस्त-विकर्त्तन-मण्डलं चक्रि-वत् कृत-कूपं व्रतिन्-मानस-भासुरं प्रणत-नव्यक-दिव्य-सभा-सुर जिन-मण्डलं ह्वि वहे ।

१ आ गौतमस्वाभीना उपननी स्थूष इपरेभा भाटे गुये। श्रीअज्ञाभर-स्तेनात्रनी पाहपूतिरूप काव्यसंअल्लोना प्रथम विभाज (पृ० २२-२५).

શાબ્દાર્થ

તનુ=થરીર, દેહ.

વિમા=કાન્તિ, પ્રભા.

અસ્ત (ધા૦ અસ્)=દૂર કરેલ.

વિકર્તન=સૂર્ય.

મણ્ડલ=મણ્ડળ, બિંબ.

તનુવિમાસ્તવિકર્તનમણ્ડલં=દેહની કાન્તિ વડે
પરાસ્ત કર્યું છે સૂર્યના મણ્ડળને જેણે
એવાને.

કુત (ધા૦ કુ)=કરેલ.

કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.

કૃતકૃપં=કરી છે કૃપા જેણે એવાને.

અક્રિન્=અકર્તા.

અક્રિવત્=અકર્તાની આશંક.

જિન=તીર્થંકર.

મણ્ડલ=સમૂહ.

જિનમણ્ડલં=તીર્થંકરોના સમૂહને.

હવિ (ન્ ૦ હવ)=હૃદયમાં, અંતઃકરણમાં.

વહે (ધા૦ વહ)=હું વહન કરું છું.

વ્રતિન્=વતી, સંયમી.

માનસ=મન, ચિત્ત.

માસુર=દીપતું.

વ્રતિમાનસમાસુરં=સંયમીઓના ચિત્તને વિષે
દીપતા.

પ્રણત (ધા૦ નમ)=પ્રણામ કરેલ, વંદન કરેલ.

નવ્ય=નવીન.

દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય, સ્વર્ગ સંબંધી.

સમા=સભા.

સુર=દેવ.

પ્રણતનવ્યકદિવ્યસમાસુરં=પ્રણામ કર્યો છે નવી
તેમજ દિવ્ય સભાવાળા સુરોએ જેને
એવાને.

પદાર્થ

સકલ જિનેશ્વરોનું બહુમાન—

“ પોતાના દેહની ઘુતિ વડે જેણે સૂર્યના મણ્ડળને પરાસ્ત કર્યું છે એવા, વળી અક-
ર્તા આશંક કૃપાળુ, તથા સંયમીઓના મનને વિષે દીપતા તેમજ જેને નવીન તેમજ દિવ્ય
સભાવાળા સુરોએ નમન કર્યું છે એવા તીર્થંકરોના સમૂહને હૃદયમાં વહન કરું છું. ”—૨

* * * *

જિનવાણ્યાઃ સ્તવનમ્—

સ્ફુરિતવિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીઐમિતભદ્રિવિભૈર્કસરસ્વતી ।

મૈગવતો મધુરાઽઽશુ શુભૈર્તૈરાઽહસિ રિપુપ્રતિમા શુશુભૈતરામ્ ॥ ૩ ॥

અવચૂરિ:

સ્ફુરિતઃ=હત્યાધિ. સ્ફુરિતાઃ=શોભનાનાં; વિભ્રમાઃ=સ્ફુરિતવિભ્રમાઃ; તૈઃ=શુભ્રા-અવકાતા સરસ્વતી-તર-
ફિળી તથા ઐમિતા-હતસ્તતઃપ્રત્યન્ત્યઃ મહુચઃ-તરફાઃ; તામિઃ=સહસ્રા વિમા-કાન્તિર્યસ્યાઃ; સા સ્ફુરિત-
વિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીઐમિતભદ્રિવિમા, અતિશયેન નિર્મલા વિવિધમહાવતી ચેત્યર્થઃ; મગવતઃ-તીર્થંકૃતઃ
'પક્સરસ્વતી' પક્ષા-અદ્વિતીયા સરસ્વતી-વાળી શુશુભૈર્તૈરા-અતિશયેનાઽશોભત-ધ્યારાજત હતિ

સમ્બન્ધઃ । કથંમૂતા એકઃ ? इतराहसि-अन्वयजनानां पातके आशु-शीघ्रं रिपुप्रतिमा-शत्रुतुल्या, તત્ત્વાદાનશીલત્વાત્ । पुनः कथंमूता ? मधुरा-प्रिया रसवती वा “मधुरस्तु प्रिये स्वादौ रसे च रसव-
न्यपि (ग्लो० ११८८) इति हेमचनेकार्थवचनात् । शुभा-शोभना निष्कलङ्का, अविसंवादिन्त्वात् ॥ १ ॥

અન્યયઃ

મધુરા શુભા इतर-अहसि आशु रिपु-प्रतिमा स्फुरित-विभ्रम-शुभ्र-सरस्वती-भ्रमित-भङ्गि-
विभा भगवतः एक-सरस्वती शुशुभेतराम् ।

શબ્દાર્થ

સ્ફુરિત (ધા૦ સ્ફુર) = થેભતો.

વિભ્રમ = વિભ્રમ.

શુભ્ર = નિર્ભળ.

સરસ્વતી = નદી.

ભ્રમિત (ધા૦ ભ્રમ) = ભ્રમતા.

ભઙ્ગિ = તરંગ, ભેજી.

વિભા = કાન્તિ, તેજ.

સ્ફુરિતવિભ્રમશુભ્રસરસ્વતીભ્રમિતભઙ્ગિવિભા =

શોભતા વિભ્રમ વડે શુભ્ર નદીના આમથી

તેમ અથડાતા તરંગોના જેવી કાન્તિ છે

જેની એવી.

એક = અદ્વિતીય.

સરસ્વતી = વાણી.

એકસરસ્વતી = અદ્વિતીય વાણી.

મગવતઃ (મૂ૦ મગવતઃ) = પ્રભુની.

મધુરા (મૂ૦ મધુર) = મધુર.

આશુ = ઝડપી.

શુભા (મૂ૦ શુભ) = ઉચ્ચવળ.

इतर = અન્ય.

अहस = પાપ.

इतराहसि = અન્યના પાપને વિશે.

रिपु = શત્રુ.

प्रतिमा = સરખા પછી

रिपुप्रतिमा = શત્રુની પ્રતિમા.

शुशुभेतरां (ધા૦ શુભ) = અત્યંત શોભી રહી.

પદાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“મધુર, ઉચ્ચવળ, અન્યનાં પાપને (નષ્ટ કરવામાં) સત્વર શત્રુસમાન તેમજ શોભાપમાન વિભ્રમ વડે શુભ્ર એવી નદીના આમથી તેમ અથડાતા તરંગોની જેમ શોભતી એવી પ્રભુની અદ્વિતીય વાણી અત્યંત શોભી રહી.”—૩

* * * * *

શ્રુતદેવતાયૈ પ્રાર્થના—

કંઠેનવિમ્મશતાત્ શ્રુતદેવતે ! જિનપમક્તિમતઃ શ્રુતદેવૈ તેં ।

વિશદશાસનગં વૈરમાનવં પ્રૈતિદિનં મૈદિનં નૈરમાનવમ્ ॥ ૪ ॥

निर्याणकलिकायाम् —

‘श्रुतं देवता मुक्तावणा इत्यचान्ता चतुर्भुजा नन्दकमलान्वित
दक्षिणकर्णं पुष्पकाशमालान्वितचामकं रा येति ...’

અવધુરિ

કઠિનં હત્યાધિ । હે શ્રુતવેવતે !- જ્ઞાનાધિવાસિ ! વેધિ ! । હે શ્રુતવે !- જ્ઞાનવાસિનિ ! । કસ્ય ? જિનપમક્તિમતઃ-તીર્થકૃતપરિચર્યાકારિણઃ । તે-તવ વિશવ્-શાસન-સવાવેશવસિનં આજ્ઞાકારિણમિત્યર્થઃ પ્રતિદિનમ્-અનુવાસરં, મધઃ-અહઃકારોઽસ્યાસ્તીતિ મયી તં મદિનમ્, ન મદિનં-નિરભિમાનમ્, રમ્યા-લક્ષ્મ્યા નવં-માસુરં વરમાનવં-મવ્યજનમ્ 'કઠિનવિઘ્નશતાત્' વિઘ્નાનાં-પ્રત્યુહાનાં શતં વિઘ્નશતમ્, કઠિનં-દુઃસહં વિઘ્નશતં કઠિનવિઘ્નશતં તસ્માત્ કઠિનં અવ-રક્ષ, ત્રાયસ્વ ઇત્યર્થઃ ॥ ૪ ॥

અન્યથા

(હે) શ્રુત-વેવતે ! જિન-પ-મક્તિમતઃ શ્રુત-વે ! તે પ્રતિ-દિનં વિશવ્-શાસન-મં મદિનં ન રમા-નવં વર-માનવં કઠિન-વિઘ્ન-શતાત્ અવ ।

શીખાર્થ

કઠિન=કઠિન, સખત.
વિઘ્ન=વિધન, સંકટ.
શત=સો.
કઠિનવિઘ્નશતાત્=સંકટો સખત સંકટોમાંથી.
શ્રુતવેવતે ! (મૂં શ્રુતવેવતા)=હે શ્રુતની અધિ-
ધાધિકા દેવી !
જિનપ=તીર્થકર.
મક્તિમત્=ભક્તિશાળી, ભક્ત.
જિનપમક્તિમતઃ=તીર્થકરના ભક્તને.
શ્રુત=શ્રુત (જ્ઞાન).
શ્વા=આપતું.
શ્રુતવે ! =શ્રુતને આપનારી.
અવ (ધાં અવ)=તું રક્ષણ કર.
તે (મૂં યુષ્મદ)=તારા.

વિશવ્=નિર્ભળ.
શાસન=આજ્ઞા.
મધ્=મધુ.
વિશવ્-શાસનમં=નિર્ભળ આજ્ઞાને પામેલ.
વર=ઉત્તમ.
માનવ=માનવ, મનુષ્ય.
વરમાનવં=ઉત્તમ માનવને.
પ્રતિદિનં=અહોનિશ, દરરોજ.
મદિનં (મૂં મદિન્)=અહંકારી, ગર્વિષ્ટ.
ન=નહિ.
રમા=લક્ષ્મી.
નવ=નૂતન, તરુણ.
રમાનવં=લક્ષ્મી વડે નૂતન.

પદ્યાર્થ

શ્રુત-દેવતાને પ્રાર્થના—

“ હે શ્રુતદેવતા ! હે તીર્થકરના ભક્તને શ્રુત (જ્ઞાન) દેનારી (દેવી) ! પ્રતિદિન તારી નિર્ભળ આજ્ઞાને પાળનારા, નિરભિમાની અને ઐથી કરીને લક્ષ્મી વડે નૂતન એવા ઉત્તમ માનવને તું સંકટો સખત સંકટોમાંથી બચાવ. ”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ—

શ્રુત-દેવતાનાં વિવિધ સ્વરૂપો અન્યાન્ય ગ્રંથોમાં નજરે પડે છે. તેમાં નિર્વાણ-કલિકામનીએ મુજબનો ઉલ્લેખ છે.

“તથા શ્રુતદેવતાં શુક્લવર્ણાં હંસવાહનાં ચતુર્મુખાં વરદકમલાન્વિતદક્ષિણકરાં પુસ્તકાક્ષમાલાન્વિતવામકરાં ચેતિ”

અર્થાત— શ્રુત-દેવતાનો શુદ્ધ વર્ણ છે અને હંસ એ એતું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા બે હાથ વરદ અને કમળથી શોભે છે, જ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુસ્તક અને જપમાળાથી વિરાજે છે.

શ્રીશોભન-સ્તુતિ (૫૦ ૨૫)માં તેમજ ‘કલ્લાલુકંઠ’ની સ્તુતિમાં તો શ્રુત-દેવતાનું આસન કમળ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. શ્રીપાદ-રાસના ‘બાલાવબોધના પ્રારંભિક ભાગમાં શ્રુત-દેવતાના ચાર હાથ પૈકી એક હાથમાં વેણનો ઉલ્લેખ દષ્ટિ-ગોચર થાય છે, એ વાતની નિમ્ન-લિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“પ્રકટપાણિતલં જપમાલિકા, કમલપુસ્તકવેણુવરાધરા ।

ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની, હરતુ મે દુરિતં ભુવિ ભારતી ॥”

૧ આ રહ્યું તે પદ્ય—

“કુંદિદુગોક્ત્વીરતુસારવબ્ધા, સરોજહત્યા કમલં નિસન્ધા ।

વાણસિરી પુત્યયવગ્ગહત્યા, સુહાય સા અમ્હ સવા પસત્યા ॥”

[કુન્દેન્દુગોક્ત્વીરતુપારવર્ણા સરોજહસ્તા કમલે નિષણ્ણા ।

વાર્ગીન્ધરી પુસ્તકવર્મા (વ્યમ)હસ્તા સુલાય સા નઃ સવા પ્રશસ્તા ॥]

૨ આ બાલાવબોધ ઇ. સ. ૧૮૯૪ આ આવક ખીમળ બીમસિદ્ધ માણિકે પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો.

ग-परिशिष्टम् ।

श्रीजिनपद्ममुनिवर्यविरचितः

॥ श्रीपार्श्वनाथस्तवः ॥

(मुनिराज'कल्याणविजय'विरचितयाऽवचूर्वा समलङ्कृतः)

तमालनीलच्छविपिच्छलाङ्गः, सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ।

जीयाजिनेन्द्रप्रभु'पार्श्वनाथः', सिद्धान्तमुद्रासहितो मनोज्ञः ॥ १ ॥

—उपजातिः

अवचुरिः

तमालेति । तमालस्तापिच्छापरपयांयो वृक्षविशेषः तद्वन्नीलया-हरितया छव्या-द्युत्या पिच्छलं-सञ्ज्ञेहमङ्गं-वेहे। यस्य सः । " पिच्छलो विजिलेऽन्यवत् " इति मेदिनिः (श्लो० ११५) । तथा सिद्धान्त-प्रतिपादिता मुद्रा सिद्धान्तमुद्रा, मैत्रीप्रमोदाविष्णुचिका आगमोक्ता जिनमुद्रा इति यावत्, तथा सहितः; अथवा सिद्धानां-योगसिद्धिभाजां महायोगिनाम् अन्तमुद्रया-समाध्यवस्थानलक्षणया अन्तिमावस्थया सहित-अविनाकुत । मनोसि-अन्तःकरणानि जानाति इति मनोज्ञः-प्राणिगणमनोभावविज्ञायकः । जीयात्-सर्वोत्कर्षेण वर्तिषीष्ट । जिनानां-सामान्यकवल्लिनामिन्द्रो जिनेन्द्रः, प्रभुः-सामर्थ्यवान्, जिनेन्द्रश्चासौ प्रभुञ्जति विशेषणसमाप्तः, पार्श्वनाथः-एतद्विधानल्लयविशस्तीर्थकरः । जिनेन्द्र-प्रभुश्चासौ पार्श्वनाथश्चेति कर्मधारयः । सिद्धान्तस्य-जिनागमस्य मुद्रां-पिधानम् अस्यन्ति-क्षिपन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः-आगमरहस्योद्घाटकाः सूरयः, तेषां हितो-हितावहः । अथवा सिद्धान्तमुद्रायाश्च-आगममर्यादायामासते-उपविशन्ति ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यद्वा सिद्धान्तमुद्राम् असन्ते-आकृते, वा सिद्धान्तमुद्रया असन्ति-धीव्यन्ते ते सिद्धान्तमुद्रासाः, यद्वा सिद्धान्ते मुत्-प्रीतिर्येषां ते, रायाः-लक्ष्म्याः आसः-क्षेपो येषां ते इन्द्रे कृते सिद्धान्तमुद्रासा-सुनयः तेषां हितः सिद्धान्तमुद्रासहितः । मनोज्ञः-अभिरामः ॥ १ ॥

अन्वयः

तमाल-नील-छवि-पिच्छल-अङ्गः सिद्धान्त [सिद्ध-अन्त]-मुद्रा-सहितः मनस्-ज्ञः सिद्धा-न्त-मुद्रा-अस [आस]-हितः मनोज्ञः जिन-इन्द्र-प्रभु-पार्श्वनाथः जीयात् ।

श्लो० १

तमाल=तमाल, जेकं भातुं आहं.

नील=रथाम्.

छवि=धुति, प्रभा.

पिच्छल=रनेछाण.

अङ्ग=देह, शरीर.

तमालनीलछविपिच्छलाङ्गः=तमालना जेवी

नील हांतिथि पिच्छल छे देह जेना जेवा.

सिद्धान्त=सिद्धा-न्त, आगम.

સિદ્ધ=યોગ-સિદ્ધ, મહાયોગી.

અન્ત=અન્તિમ.

મુદ્રા=(૧) મુદ્રા; (૨) અવસ્થા.

સહિત=યુક્ત, સાથે.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિત=(૧) સિદ્ધાન્તમાં (પ્રરૂપે-
લી) મુદ્રાથી યુક્ત; (૨) સિદ્ધની અંતિમ
અવસ્થાથી યુક્ત.

મનસ્=ચિત્ત.

જ્ઞ=જ્ઞાન.

મનોજ્ઞ=ચિત્તને જ્ઞાનનાર.

જીયાત્ (યાં ગિ)=જયવંતા વર્તો.

જિન=સામાન્ય કેવલી.

ઇન્દ્ર=સ્વામી.

પ્રભુ=સમર્થ.

પાર્શ્વનાથ=પાર્શ્વનાથ, ત્રેવીસમા તીર્થંકર.

જિનેન્દ્રપ્રભુપાર્શ્વનાથ=સામાન્યકેવલીના સ્વામી
તથા સમર્થ પાર્શ્વનાથ.

મુદ્રા=(૧) ઢાંકણ, (૨) મર્યાદા.

અસ્=ફે'કરું.

અસ્=(૧) અહણ કરું; (૨) દીપવું.

આસ્=મેસવું.

મુત્=પ્રીતિ, હર્ષ.

રે=લક્ષ્મી.

આસ્=ફે'કરું તે, ત્યાગ.

હિત=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

સિદ્ધાન્તમુદ્રાસહિત=(૧) આગમના રહસ્યને

ઉકેલનારાઓને હિતકારી; (૨) આગમની

મર્યાદાને વિષે રહેલાઓને કલ્યાણકારી;

(૩) આગમની મુદ્રાને અહણ કરનારા-

ઓને હિતકારી, (૪) આગમની મુદ્રા

વડે દીપતાઓને કલ્યાણકારી; (૫) સિદ્ધા-

ન્તને (વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના

ત્યાગી એવાઓને હિતકારી.

મનોજ્ઞ: (મુઠ મનાંજ)=મનોહર.

પદ્યાર્થ

“તમાલ (વૃક્ષ)ના જોવી નીલ પ્રભા વડે વત્સલ શરીરવાળા તથા સિદ્ધાન્ત (માં સૂચ-
વેલી મૈત્રી, પ્રમોદાદિ) મુદ્રાથી (કે છેક જિન-મુદ્રા)થી યુક્ત [અથવા (યોગ-) સિદ્ધની
સમાધિ-અવસ્થારૂપ અંતિમ અવસ્થાથી યુક્ત], (પ્રાણીઓના) મન (ના ભાવો)ને જ્ઞાનનારા,
આગમના રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન કરનારા (સૂરિવરો)ને હિતકારી [અથવા આગમ (પ્રણીત)
મર્યાદામાં રહેનારા, આગમની મુદ્રાને અહણ કરનારા, સિદ્ધાન્તની મુદ્રાથી દીપતા કે આગ-
મને વિષે પ્રીતિવાળા તેમજ લક્ષ્મીના ત્યાગી એવા (યોગીઓ)ને કલ્યાણકારી], સામાન્ય
કેવલીઓના નાથ તથા સમર્થ એવા પાર્શ્વનાથ જયવંતા વર્તો. ”—૧

સ્પષ્ટાકરણ

અલંકાર-વિચાર—

આ પદ્ય તેમજ ત્યાર પછીનાં પાંચ પદ્યો પણ તેમજ ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત છઠું પદ્ય
‘સમપાદસમાનતારૂપ યમકથી અલંકૃત છે. વળી અહીં આપેલું ૬૬ પદ્યનું મૂળ કાવ્ય પણ આ

૧ આને પાદાભાસ યમકના અભિજ્ઞ સમપાદ તરીકે પણ ઓળખાવવામાં આવે છે. બુદ્ધો શિશુપાલ-
વધ (સં ૧૯, સ્લો ૫)ની થીમદિનનાથકૃત રીકા આવા યમકનાં ઉદાહરણો આ મહાકાવ્યના અનેક પ્રકારના
યમક અને ચિત્રથી અલંકૃત ૧૯ માં સર્ગમાંનાં ૫, ૭, ૯, ૧૫, ૧૭, ૧૮, ૨૧, ૨૫, ૩૧, ૩૮, ૪૨, ૪૮, ૫૦, ૫૨, ૫૪, ૫૬,
૬૪, ૭૪, ૭૬, ૮૦ અને ૮૨ પદ્યો પૂરાં પાડે છે.

યમકથી ચોસે છે, એથી કરીને યમકને લક્ષ્ય અને વિધાનની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવો અરથાને નહિ ગણાય. આ સંબંધમાં દણ્ડીનું કથન એ છે કે—

“અવ્યપેત-અવ્યપેતાત્મા, વ્યાવૃત્તિર્વર્ણસંહતેઃ ।

યમકં તચ પાવાના—માદિમધ્યાન્તગોચરમ્ ॥ ૧ ॥

एक-द्वि-त्रि-चतुष्पादै—र्यमकानां विकल्पना ।

आदि-मध्या-ऽन्त-मध्या-ऽन्त—मध्या-ऽऽद्या-ऽऽद्या-ऽन्तसर्वतः ॥ ૨ ॥”

આ પરત્વે વાગ્બટાલંકાર (પરિ० ૪, શ્લોક ૨૨)ની સ્વોપપન્ન વૃત્તિ તરફ નજર કરતાં સમજાય છે કે ‘ભિન્ન અર્થવાળાં ચરણો કે તેના એક વિભાગરૂપ પદોની આવૃત્તિ તે ‘યમક’ છે. આ આવૃત્તિ સંયુત તેમજ અસંયુત એમ ઉભય પ્રકારની છે. વચમાં કોઈ અન્ય પદ ન આવ્યું હોય તો તે આવૃત્તિ સંયુત (જોડાયેલી) કહેવાય છે; એથી વિપરીત તે અસંયુત છે. ચરણોની સંયુત આવૃત્તિના (પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણની સમાનતારૂપ) ^૧આદિપાદ યમક, (ખીલ અને ત્રીજાની સદંશતારૂપ) ^૨મધ્યપાદ યમક અને (ત્રીજા અને ચોથાની એકતારૂપ) ^૩અન્તપાદ યમક (પાદાન્ત યમક) એમ ત્રણ પ્રકારો છે. અસંયુત આવૃત્તિના ‘આદિ-મધ્ય (પ્રથમ અને તૃતીયની સમાનતા), ‘મધ્ય-અન્ત (ખીલ અને ચોથાની સમાનતા) અને ‘આદિ-અન્ત (પ્રથમ અને ચતુર્થની સમાનતા) એમ ત્રણ પ્રકારો છે.

આ ઉપરથી જેટલી માહિતી મળે છે તે કરતાં વિશેષ હકીકત કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્ર-સૂરિકૃત કાવ્યાનુશાસનની સ્વોપપન્ન વૃત્તિ (પૃ० ૨૧૦-૨૧૧) પૂરી પાડે છે. ત્યાં જે પાદયમકના પંદર પ્રકારો સૂચવ્યા છે તેમાં ઉપર સૂચવેલ છએ પ્રકારોનો સમાવેશ થઈ જાય છે, પરંતુ ખીલ નવ રહી જાય છે. આ નવ પ્રકારો બે કરતાં વધારે ચરણોની સમાનતાને આધારી છે. જેમકે ^૪પ્રથમનાં ત્રણે ચરણોની, ^૫પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થની; ^૬પ્રથમ, તૃતીય અને ચતુર્થની, અને ^૭દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થની સમાનતા; ^૮પ્રથમ અને દ્વિતીયની તથા ^૯તૃતીય અને ચતુર્થની; ^{૧૦}પ્રથમ અને તૃતીયની અને ^{૧૧}બાકીનાં બેની; ^{૧૨}પ્રથમ અને ચતુર્થની અને ^{૧૩}મધ્યના બેની; ^{૧૪}ચારે ચરણોની સમાનતા અને ^{૧૫}સમગ્ર શ્લોકની આવૃત્તિ.

૧ કાદાનુપ્રાસમાં અતિવ્યાપ્તિ ન થાય તે માટે આ પદ ચોજવામાં આવ્યું છે.

૨-૭ શ્રીગોવિન્દ હંકુરે રચેલા કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ० ૨૦૪)માં તેમજ શ્રીરુદ્રદેવૃત કાવ્યાલંકાર- (પૃ० ૨૨-૨૩)માં આને મુખ, ગર્ભ, પુરુષ, સંદંશ, સંદશ્ક અને આવૃત્તિ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૮ એનું ઉદાહરણ શ્રીહેમચન્દ્રીય કાવ્યાનુશાસન (પૃ० ૨૧૧)માંથી નીચે મુજબ મળે છે:—

“પ્રમાવતોડનામ ન વાસવસ્ય, પ્રમાવતો નામ નવાસવસ્ય ।

પ્રમાવતો નામ નવા સવસ્ય, વિચ્છિન્નિરાસીત્વ ત્વયિ વિષ્ણુસ્ય ॥ ”

૯-૧૧ આને અનુક્રમે મુખમક, સમુદ્ગમક અથવા અર્ધાવૃત્તિ અને પરિવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે. બુઝો કાવ્ય-પ્રદીપ (પૃ० ૨૦૫) તથા કાવ્યાલંકાર (પૃ० ૨૪-૨૫)

૧૨ આ પંક્તિ કહેવાય છે. કાવ્યપ્રદીપ (પૃ० ૨૦૫)માં સૂચવ્યા મુજબ કેટલાક આને ‘મહાયમક’ પણ કહે છે.

૧૩ આ મહાયમક કહેવાય છે. આના ઉદાહરણોએ નિમ્ન-લિખિત શ્લોક કાવ્યાનુશાસન (પૃ० ૨૧૨)માં તેમજ કાવ્યાલંકાર (પૃ० ૨૬)માં દર્શિયોચર થાય છે:—

“ સ ત્વારં મરતો વસ્ય-મવલં વિતતારવમ્ ।

સર્વદા રણમાર્ગે-દ્વાનલસમસ્થિતઃ ॥

સસ્વારમ્મરતોડવસ્ય-મવલમ્બિતતારવમ્ ।

સર્વદારણમાર્ગે, દ્વાનલસમસ્થિતઃ ॥ ”

આ પ્રમાણે જેમ પાદ-યમકના પંદર પ્રકારો પડે છે, તેમ પદ-યમકના પણ અનેક પ્રકારો પડે છે; કેમકે પ્રત્યેક ચરણના બે બે ભાગો પાડતાં તેના પ્રથમના પ્રારંભમાં યમક હોય એવા પદ-યમકના ૧૪ પ્રકારો પડે છે, કેમકે ઉપયુક્ત પંદર પ્રકારો પૈકી પ્રલોકાવૃત્તિરૂપ મહા-યમક માટે અન્ય સ્થાન નથી. એવી રીતે પ્રત્યેક ચરણના અન્તિમ ભાગમાં યમક હોય તેવા પ્રકારોની સંખ્યા પણ ચોક્કસ જ છે. એટલે બધા મળીને આમ ૨૮ બેઠો પડે છે. એવી રીતે ત્રણ ત્રણ ભાગમાં વિભક્ત થતા ચરણના પ્રારંભમાં યમક હોય એવા ૪૨, જ્યારે ચાર ચાર ભાગમાં વહેંચાતા ચરણ સંખ્યા પદ પ્રકારો છે. આ તો સ્થાનની નિયતતાને લક્ષીને બેઠોનો વિચાર થયો. જેમકે પ્રથમાદિ પાદોના અન્ત ભાગની દ્વિતીયાદિ પાદોના પ્રારંભમાં આવૃત્તિ ઇત્યાદિ. એવી રીતે સ્થાનમાં પરિવર્તન થતા જે બેઠો પડે છે તેનો પણ વિચાર થઈ શકે છે.

વરેણ્યલાવણ્યનિધે ! વ(વિ)ધેહિ, સદા મહાનન્દમહાસુતાનિ ।

પ્રભાવમહ્નીરમિતચ્ચિલોક-સદામહાનં દમહાસુતાનિ ॥ ૨ ॥

—ઉપેન્દ્રવજ્ર

અવચુગિ:

વરેણ્યંતિ । વરેણ્ય-પ્રકૃષ્ટં લાવણ્યં-લવણિમા વરેણ્યલાવણ્યં, તસ્ય નિધિઃ-નિધાનં, તદામન્ત્રણે । વિધેહિ-કુરુ । સદા-નિત્યમ્ । મહા-ઉત્સાહઃ, આનન્દઃ-પ્રમોદઃ, મહાસુતાનિ-વિશાલસૌહ્યવાનિ, યદ્વા મહાનન્દસ્ય-મોક્ષસ્ય મહાસુતાનિ “મહાનન્દોઽદ્યુતં સિદ્ધિઃ” इति हैमः (કાં ૧, શ્લોક ૭૭), તાનિ । ‘વિધેહિ’ इति क्रियया सह योजना । પ્રભાવસ્ય-પ્રતાપસ્ય મહ્નો-રચનાઃ પ્રભાવમહ્નો-ચ, તાઃ । અમિતઃ-આમિસુહ્યંન । ચિલોકં સંદાન્તિ इति त्रिलोकसदः—भुवनत्रयवर्तिप्राणिनः तेषाम् आमामां-रोगाणां “आमो रुकृतद्विदोः पुंसि” इति मेदिनिः, (શ્લોક ૧) હાનં-હાનિઃ તત્ । હાઃ-હાનં, જિહીતેઃ કિપિ હાશવ્દસ્ય નિષ્પત્તિઃ, વમસ્ય-પાપરૂપસ્ય વળ્લસ્ય હાઃ-વમહાઃ, “વળ્લઃ સ્યાત્ સાહસં વમઃ” इति हैमः । (અમિં કાં ૩, શ્લોક ૪૦૦) સુપ્તુ ગ્વાનિ-સંવેદનાનિ દેવલોકાનિ વા સુતાનિ । “સ્વામિન્દ્રિયે પુરે ક્ષેત્રે શૂન્યે ચિન્ત્વૌ વિદ્યાયસિ । સંવેદનં દેવલોકં શર્મણ્યપિ નપુંસકમ્ ” इति मेदिनिः (શ્લોક ૧) । વમહાશ્ચ સુતાનિ ચ વમહાસુતાનિ તાનિ । ઇવમપિ કર્મપર્વં વિધેહિ ‘ક્રિયયા યોજ્યમ્ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) વરેણ્ય-લાવણ્ય-નિધે ! મહ-આનન્દ-મહત્-સુતાનિ પ્રભાવ-મહ્નીઃ ત્રિ-લોક-સર્વ-આમ-હાનં દમ-હા-સુ-તાનિ અમિતઃ સદા વિધેહિ ।

૧ દ્વિખણી પ્રથમ પાદના દ્વિતીય ખણના દ્વિતીય પાદના પ્રથમ ખણમાં પુનરાવૃત્તિ એટલે અન્ત-આદિ યમક, એવી રીતે પ્રથમ પાદના પ્રથમ ખણની દ્વિતીય પાદના દ્વિતીય ખણમાં આવૃત્તિ થાને આદિ-અન્ત યમક, તથા આ બે પ્રકારના યમકોનો સમુચ્ચય, ત્રિખણી પાદ આશ્રીને પ્રથમ પાદનો પ્રથમ ખણ અને દ્વિતીય પાદનો મધ્ય, આ બેની ઉલ્લાસ સુલભી તેમજ સમુચ્ચય, તથા પ્રથમ પાદનો મધ્ય ભાગ અને દ્વિતીય પાદનો અન્તિમ ભાગ, એની ઉલ્લાસ સુલભી તથા બેનો સમુચ્ચય, આ પણ નિયમગદ્ય છે.

शब्दार्थ

वरेण्य=(१) उत्तम; (२) धृष्टवा योग्य.
 लावण्य=लावण्य, लवण्यमा.
 निधि=निधि, अंश.
 वरेण्यलावण्यनिधि=(१) हे उत्तम लावण्यना
 अंश !; (२) हे धृष्टवा योग्य सोढ-
 र्यना निधान !
 विधेहि (वा० धा)=तुं कर.
 सवा=सर्वदा, हुमेशां
 मह=उत्सव.
 आनन्द=आनन्द, प्रमोद.
 महानन्द=मोक्ष.
 महत्=मोक्षं
 सुख=सुख.
 महानन्दमहासुखानि=(१) उत्सव, आनन्द अने
 महासुखने; (२) मोक्षना मोटा सुखने.
 प्रभाव=प्रभाव, प्रताप.

मङ्गी=रथना, प्रकाश.
 प्रभावमङ्गी=प्रतापना प्रकाशने.
 अमित=अभिमुख.
 त्रिलोक=त्रैलोक्य.
 सद=रहेलुं.
 आम=राग.
 हान=हानि, नाश.
 त्रिलोकसदामहाने=त्रैलोक्यभां वसता (प्राणी-
 मो)ना रागना नाशने.
 दम=दण्ड.
 हा=हानि.
 सु=श्रेष्ठतावाचक अव्यय.
 स्व=(१) ज्ञान; (२) देवलोका.
 दमहासुखानि=(१) दण्डनी हानिने तेमज श्रेष्ठ
 ज्ञानने; (२) दण्डना नाशने तेमज
 सुन्दर देवलोके.

पदार्थ

“ हे उत्तम ! अथवा अशीष्ट] लावण्यना अंश ! उत्सव, आनन्द अने महासुखने,
 प्रभावना प्रकाशने, त्रैलोक्य-नासी (प्राणीमो)ना रागना नाशने, (पापदण्ड) दण्डना विना-
 शने तेमज श्रेष्ठ सेवेदनने [अथवा स्वर्गने] तुं कर. ”—२

— ० —

सद्वर्धमुक्तोपम ! तारकाया-ऽसुबन्धुराऽऽरामजयाङ्गसार ! ।

सद्वर्ध ! मुक्तोपम ! तारकाया, सुबन्धुराराम ! जयाङ्ग ! सार ! ॥ ३ ॥

—उपे०

अवचूरिः

सद्वर्धेति । सवर्धामिः-सन्मल्याभिर्मुक्ताभिरुपमा-सादृश्यं यस्य स; तद्वामन्त्रणे । तारयति
 भवसमुद्रादिति तारकः, तद्वामन्त्रणे । या-संसारपरिभ्रमणरूपा यात्रा, “ या यात्रातिष्ठमित्यागेवु ”
 इति मेदिनिः (श्लो० १) । यायाः सु-प्रसवो यासुः, “ सुस्तु प्रसवे गर्भमोचने ” इति मेदिनिः
 (श्लो० १) । न विद्यते यासुर्यस्य सः अयासुः, निवृत्तभवभ्रमण इति भावः । अथवा अयैः-अम-
 त्वरैरसुभिः-ज्ञानादिभावप्राणैर्बन्धुरो-नम्रः, यद्वा अयः-शुभावहो विधिः, असवश्च-ज्ञानादिभावप्राणाः
 तैर्बन्धुरो-नम्रः, तेषां वा बन्धुरो-मुकुटः, शोभाकारित्वेन भूषणरूप इत्यर्थः । “ बन्धुरं मुकुटे पुंसि
 स्त्रीष्विद्वत्तैलककयोः । बन्धूकं बधिरे हंसे त्रिषु स्याद् रम्यनम्रयोः ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १८९) ।

આરામાણિ-સમન્તાશ્ચાક્ષાણિ “રામા યોષા હિહુનધોઃ ક્લીષં વાસ્તુકકુટુબોઃ । ના રાષધે ચ વરુણે રૈણુકેયે હલાયુધે । હયે ચ પશુમેધે ચ ત્રિપુ ચારૌ સિતેસિતે” ઇતિ મેદિનિઃ (શ્લો ૨૬-૨૭) । જયસ્ય અક્ષાણિ-ઉપાયાઃ, “અક્ષં ગાત્રે પ્રતીકોપાયયોઃ પુંમૂઙ્ગિ નીવૃતિ” ઇતિ મેદિનિઃ (શ્લો ૪) । તાનિ एव સાર-ધર્મં બલં વા યસ્ય સઃ, તદ્વામન્વજ્ઞે । સન્-સમીચીનઃ અર્થઃ-પૂજાવિધિર્યસ્ય સઃ, “અર્થઃ પૂજાવિધૌ મૂલ્યે” ઇતિ મેદિનિઃ (શ્લો ૧) । તદ્વામન્વજ્ઞે । મુક્તા-ત્યક્તા ઉપમા-ઉપમાર્નં યેન સઃ, તથોક્તઃ, અનુપમ ઇતિ યાવત્, યદ્વા મુક્તઃ-કર્મભિસ્ત્યક્તઃ । તથા ઉપ-સમીપે મા-લક્ષ્મીર્યસ્ય સ ઉપમઃ, તદ્વામન્વજ્ઞે । તારકાયાઃ-કર્નીનિકાયાઃ દૃષ્ટ્વાં । “તારકો વૈત્યભિસ્ત્યક્તર્ણધારયોર્ને દ્રવ્યોદ્દેશિ ॥ કર્નીનિકાયાદૃક્ષે ધ ન પુર્માત્માતરિ ત્રિષુ ।” ઇતિ મેદિનિઃ (શ્લો ૧૧-૧૦૦) । સુવન્ધુરામઃ-અતિરમ્યોપવનં, તદ્વામન્વજ્ઞે । જય-સર્વોત્કર્ષેણ વર્તસ્વ । ‘અક્ષ’ ઇતિ સમ્બોધનાર્થેઽવ્યયઃ । “અક્ષ સમ્બોધને હર્ષે સમ્પ્રમાસૂયયોરપિ” ઇતિ મેદિનિઃ (અવ્યયે શ્લો ૧૨) । સારઃ-પ્રધાનઃ, તદ્વામન્વજ્ઞે । અન્ન પથે તૃતીયપાદસ્ય સવિસર્જનીયત્વેઽપિ “નકાર-ળકારયોરસ્વરમકાર-નકારયોર્વિસર્જનીયસ્ય ભાવાભાવયોરપિ ન વિરોધ ઇતિ કેચિર્ત્વ” ઇતિ વચનાત્ ન યમકમક્ષ્ઠઃ ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

અક્ષ સત્-અર્થ-મુક્તા-ઉપમ ! તારક ! અ-યા-સુ [અય-અસુ]-વન્ધુર ! આ-રામ-જય-અક્ષ-માર ! સત્-અર્ધ ! મુક્ત-ઉપમ ! [મુક્ત ! ઉપ-મ !] તારકાયાઃ સુ-વન્ધુર-આરામ ! સાર ! જય ।

શબ્દાર્થ

સત્=શ્રેષ્ઠ.

અર્ધ=મૂલ્ય.

મુક્તા=મોતી.

ઉપમા=ઉપમા, સમાનતા.

સર્વર્થમુક્તોપમ !=હે શ્રેષ્ઠ મૂલ્યવાળાં મોતી-ઓના સમાન !

તારક=હે તારનાર !

યા=યાત્રા.

સુ=પ્રસૂતિ, જન્મ.

અયાસુ=(સંસાર-પરિશ્રમભુક્ષ્ય) યાત્રાનેા જન્મ જેમાં નથી એવા.

અય=(૧) નહિ જનાર, સ્થાયી; (૨) લાભ; (૩) શુભ કાર્ય.

અસુ=પ્રાણ.

વન્ધુર=(૧) મનોહર; (૨) મુગટ.

અયાસુવન્ધુર !=(૧) હે (સંસારપરિશ્રમભુક્ષ્ય) યાત્રાની પ્રસૂતિથી રહિત તેમજ મનોહર ! (૨) (સંસાર-)યાત્રાના

જન્મથી રહિતના મુગટ !; (૩) હે સ્થાયી પ્રાણુ વડે મનોહર !; (૪) હે શુભ વિધિ અને પ્રાણથી ચિત્તરજક !

આ=સમસ્ત રીતે.

રામ=મનોહર.

જય=વિજય.

અક્ષ=ઉપાય.

સાર=(૧) બળ; (૨) સંપત્તિ.

આરામજયાક્ષસાર !=(૧) સમસ્ત રીતે મનોહર એવા વિજયના ઉપાયોરૂપ બળ છે જેનું એવા ! (૨) હે બધી રીતે મનોહર એવા વિજયની સામગ્રીની સંપત્તિરૂપ !

સત્=સમુચિત.

અર્ધ=અર્ધ, પૂર્ણવિધિ.

સર્વર્થ !=હે સમુચિત અર્ધવાળા !

મુક્ત (ધાં મુક્ત)=ત્યજ્ય દીપેલ.

મુક્તોપમ !=હે ઉપમા રહિત !

મુક્ત ! (મૂં મુક્ત)=હે ત્યજ્યેલ !

ઉપ=સમીપ.

મા=લક્ષ્મી.

ઉપમ ! =સમીપ છે લક્ષ્મી જેની એવા !

તારકાયા: (મૂં તારકા) = (૧) આંખની કીકીનું;

(૨) દષ્ટિનું.

સુ=અતિશયતાવાચક અવ્યય.

આરામ=ઉદ્યાન, અગીચા.

સુવન્ધુરારામ ! =હે અતિશય મનોહર ઉદ્યાન !

જય (જાં જિ)=તું જય પામ.

અક્ક=સંયોધનવાચક અવ્યય.

સાર ! (મૂં સાર)= હે ઉત્તમ !

પદ્યાર્થ

“ હે શ્રેષ્ઠ મૂલ્યવાળાં મોતીઓની ઉપમાવાળા (નાથ) ! હે (ભવ-સમુદ્રમાંથી પ્રાણી-
જ્ઞાને) તારનાર ! હે (સંસાર-પરિશ્રમભરૂપ) યાત્રાની પ્રત્યુત્તિથી રહિત તેમજ મનોજ્ઞ !
[અથવા સંસાર-યાત્રાથી રહિત જનોના મુગટ !, હે સ્થાયી (જ્ઞાનાદિક ભાવ) પ્રાણોથી મનોહર !
હે લાભ અને (ભાવ-) પ્રાણોથી ચિત્તરંજક !], હે સમસ્ત રીતે મનોહર એવા વિજયના ઉપાય-
રૂપ બળવાળા ! [અથવા હે બધી રીતે મનોજ્ઞ એવા વિજયની સામગ્રીની સંપાત્ત], હે સમુચિત
અર્થવાળા ! હે નિરૂપમ ! [અથવા હે (કર્મોથી) રહિત ! હે સમીપ લક્ષ્મીવાળા !], હે આંખની
કીકીને [અથવા દૃષ્ટિને] અતિશય મનોહર ઉદ્યાન (સમાન) ! હે ઉત્તમ (યોગીશ્વર) ! તું
જય પામ. ”—૩

સ્પષ્ટીકરણ

અમક-વિચાર—

આ પદ્ય અધાવ્યાસ લક્ષણથી લક્ષિત સમુદ્ગ યમકથી શોભે છે. એનું લક્ષણ દષ્ટીના
શબ્દોમાં એ છે કે—

‘ અર્ધામ્યાસ: સમુદ્ગ: સ્વાવસ્ય મેઢાલ્લયો મતા: ”

અર્થાત્ અધાવ્યાસ તે સમુદ્ગ કહેવાય છે અને તેના ત્રણ પ્રકારે સ્વીકારવામાં આવ્યા છે. (૧)
પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોની સમાનતા અને એવી રીતે તૃતીય અને ચતુર્થ ચરણોની અભિજ્ઞતા;
(૨) પ્રથમ અને તૃતીય ચરણોની એકતા અને દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમતા; અને (૩)
પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણોની એકરૂપતા અને દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણોની તુલ્યતા. આ ત્રણ
પ્રકારો પૈકી અત્ર તેમજ આ પછીના પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર નજરે પડે છે, જ્યારે બાકીના પ્રકારો
ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્ય પૂરા પાડે છે, કેમકે એના ચોથા અને નવમા પદ્યમાં તૃતીય પ્રકાર એવાય
છે, ત્યાર પછીના દશમા પદ્યમાં પ્રથમ પ્રકાર કે જેના ઉદાહરણ તરીકે શિશુપાલના ૧૯ મા
સર્ગના ૧૧૮ મા પદ્યના ઉલ્લેખ કરી શકાય તેમ છે અને અગ્યારમા પદ્યમાં દ્વિતીય પ્રકાર દષ્ટિગોચર
થાય છે કે જેના ઉદાહરણની ગરજ આ સર્ગનું ૫૮ મું પદ્ય પણ સારે છે.

मा=लक्ष्मी.

सार=सार, सर्वस्व.

धर=धरनार, धारण करनार.

सत्यागमासारधर ! हे दान संहित लक्ष्मीना
सारने धरनार !

अङ्ग=संग्रहधनवाचक शब्द.

नाना=विविध.

आदर=आदर, सत्कार, सम्मान.

अधिक=अधिक, वधारे.

नानाऽऽदराधिक=विविध आदरथी अधिक जेवी
रीते.

वर=लभ.

अवर ! = हे निर्भय !

अधिक (मू० अधिक) = अधिक.

तोल ! (मू० तोल) = हे तुलना करनार !

त=पुण्य.

ऊ=रक्षण.

ल=धन.

तोल ! = हे पुण्यतुं रक्षण करवामां धन !

मान=(१) ज्ञान, (२) प्रतिष्ठा.

समान =(१) हे ज्ञानी ! ; (२) हे प्रतिष्ठाशाणी !

नन्द (धा० नन्द) = तुं समृद्धि प्राप्त.

पदार्थ

“ हे साया (प्रामाणिक) सिद्धान्तवाणा ! [अथवा हे सत्यज्ञानी !] हे लक्ष्मी, पृथ्वी, ललना, अनादर, मानसिक पीडा अने भदनथी विमुक्त ! हे (विषयजन्य) विलास अने गर्वथी नहि पुशी थनार ! हे दान संहित लक्ष्मीना सर्वस्वने धारण करनार ! हे (विविध वस्तुना स्वप्नोनी) तुलना करनार ! [अथवा हे पुण्यतुं रक्षण करवामां धन (समान) !] हे ज्ञानी ! [अथवा हे प्रतिष्ठाशाणी !] हे निर्भय ! तुं विविध अने अधिक समृद्धि प्राप्त [अथवा तुं विविध आदरथी अधिक जेवी रीते] समृद्ध था. ” — ४

— १०१ —

गुरो ! सदा लोकनबालभाल—विभावरीनाथविभाऽस्तभाव ! ।

वामेय ! मे कामितमातनु श्री—गुरो ! सदाऽऽलोकन ! बालभाल ! ॥ ५ ॥

— ३५० —

अवचूरिः

गुरो ! इति । हे गुरो ! — तत्त्ववाक्विन ! सद् अलोकन—दर्शनं यस्य सः, तथोक्तः भालं-ललाटेमेव विभावरीनाथः—चन्द्रः भालविभावरीनाथः, बालञ्चासौ भालविभावरीनाथश्च तथोक्तः, सवालोकन-ञ्चासौ बालभालविभावरीनाथश्चाति कर्मधारयः, तस्य विमया-कान्त्या निरस्तो भावः—कामः क्रीडा वा येन सः, “ भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु । क्रियालीलापदार्थेषु विभूतिबुधजन्तुषु ॥ ” इति मेदिनिः (श्लो० १०-११), तद्वामन्त्रणे । वामायाः पुमानपत्यं वामेयः, तद्वामन्त्रणे । मे-मम । बाहुलकावामन्त्रितपदावपि ‘ मे ’ आवेशः, अयं वाऽस्मदेकवचनप्रतिरूपकमिदम् । कामितम्-इष्टम् । आतनु—समन्ताद् विस्तारय । भ्रिया-लक्ष्म्या शोभया वा शुरुः—महान् श्रीशुरुः, तद्वामन्त्रणे । आलो-कनमालोकः, ज्ञानरूपः प्रकाश इत्यर्थः, सदा—निरन्तरमालोकनं यस्य सः, तद्वामन्त्रणे । बालाव-अज्ञानं भालयति—निरूपयति इति बालभालः, उद्धारकबुद्ध्या मूर्खनिरीक्षक इत्यर्थः, तद्वामन्त्रणे ॥ ५ ॥

અન્વય:

(હે) ગુરો! સત્-આલોકન-બાલ-માલ-વિભાવરી-નાથ-વિમા-અસ્ત-માય ! શ્રી-ગુરો !
સદા-આલોકન ! બાલ-માલ ! વામેય ! મે કામિતં આતમુ ।

શબ્દાર્થ

ગુરો ! (મૂં ગુરુ) =હે ગુરુ !, હે તત્ત્વ-વિવેચક !
સત્=સુન્દર.

આલોકન=અવલોકન, દષ્ટિ.

બાલ=બાળક.

માલ=લલાટ.

વિભાવરી=નિશા, શત્રિ.

નાથ=સ્વામી.

વિમા=તેજ.

અસ્ત (ધાં અમ)=હૂર કરેલ.

માય=(૧) મદન; (૨) ક્રીડા

સદાલોકનબાલમાલવિભાવરીનાથવિમાઽન્નમાય !

=સુંદર દષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ-ચન્દ્રની

પ્રમા વડે પરાસ્ત કર્યો છે ભાવને જેણે એવા !

વામેય ! (મૂં વામેય)=હે વામા (શબ્દ) ના
નન્દન !, હે પ્રાર્થનાથ !

મે (મૂં અમદ) =મારા.

કામિતં (મૂં કામિત) =મનોવાંછિતને.

આતમુ (ધાં તમ) =તું અત્યંત વિસ્તાર.

શ્રી=લક્ષ્મી.

ગુરુ=મહાન, મોટા.

શ્રીગુરો ! =હે લક્ષ્મી વડે મોટા !

સદા=સર્વદા.

આલોકન=જ્ઞાન.

સદાઽલોકન ! =સર્વદા છે જ્ઞાન જેને એવા !

બાલ=મૂર્ખ.

માલ=જેનાર.

વાલમાલ ! =હે મૂર્ખને જેનાર !

પદાર્થ

હે નરવ-વિવેચક (વિષુ) ! હે સુંદર દૃષ્ટિ અને લલાટરૂપ બાલ (અષ્ટમીના) ચન્દ્રની
પ્રમા વડે મદનને [અથવા (વિલાસમય) ક્રીડાએને] જેણે પરાસ્ત કરેલ છે એવા હે (યોગિ-
નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મી વડે મોટા (મહેશ) ! હે નિરંતર જ્ઞાનવાળા (પ્રજુ) ! હે
(જગત્નો ઉદ્ધાર કરવાની યુદ્ધિથી) મૂર્ખતા નિરીક્ષક ! હે વામા-નન્દન ! તું મારા વાંછિતને
આરે બાળુ વિસ્તાર કર. ”—૫

—૪૦:—

કલ્યાણ ! માલાકરણાઽધિહારી—કલ્યાણમાલાકરણાઽધિહારી ।

કલ્યાણમાલાકરણાધિહારી, કલ્યાણમાલા: કર ણાધિહારી ॥ ૬ ॥

—ઇન્દ્રવજ્રા

અવચૂરિ:

કલ્યાણંતિ । કલ્યાં-શુભાં વાર્ણાં અણતિ-વદતીતિ કલ્યાણઃ, તદ્વામન્નજે । માલાઃ-કિરાતશિખાઃ
“માલં ક્ષેત્રે સ્થિત્યં શૃંગાક્ષજોર્જાત્યન્તરે પુમાન્” इति मेदिनि: (શ્લો० ૬૫) । મ વિષયં નં-સુલ્લં યન્ન સ અકાઃ,
“સુલ્લશીર્ષજલ્પ કમ્” इति मेदिनि: (શ્લો० ૧૬) । રણો-યુદ્ધં શબ્દો વા “રણઃ કોળે ક્ષેત્રે ઘુલ્લિ સમરે ઘુલ્લ-

पुंसकम् " इति मेदिनिः (श्लो० २८) । अकलमसौ रणञ्च अकरणः, मालाबाधमकरणो मालाकरणः-
 चोरजनितं दुःखप्रचुरं युद्धं तेषां शब्दो वा बाधदायकः । आधिः-व्यसनम् " आधिः पुमांश्चित्प्रीडा-
 प्रत्याशाबन्धकेषु च । व्यसने चाप्यधिष्ठाने " इति मेदिनिः (श्लो० ३) । हारिः-घृताविमङ्ग । " हारिः
 पथिकसन्तानघृताविमङ्गयोः क्षियाम् " इति मेदिनिः (श्लो० १०१) । इ-कामः " इः कामे पुंलिङ्ग इ
 च " इति सुधाकलशः (श्लो० १) । कल्य-मयं हरेव कल्यम् इकल्यं-काममद्विर । णस्य-ज्ञानस्य अभा-
 वोऽणम्-अज्ञानम् " णः प्रकटे निष्कले च प्रस्तुते ज्ञानबन्धयोः " इति सुधाकलशः (श्लो० २६) । मालं-
 भामयोरन्तरालाटवी । करणानि-हन्त्रियाणि तेषामभ्यवोऽपता वा अकरणम् । मालाकरणञ्च आधिञ्च
 हारिञ्च इकल्यं च अणं च मालं च अकरणं च मालाकरणविहारीकल्याणमालाकरणानि एतेषां सम्ब-
 न्धिष्वः पतञ्जलितस्य वा आधेः-विचरणीयाया हारी-हरणशीला, तयोक्तः । कल्याणस्य मां-मोक्षस्य
 लक्ष्मी, " कल्याणमक्षये स्वर्गे मङ्गलेऽपि नपुंसकम् " इति मेदिनिः (श्लो० ४०), लाति-वृद्धाति इति
 कल्याणमालः, तद्वामन्त्रणे । न विद्यते करणं-वेहो यस्य सः अकरणः, तद्वामन्त्रणे, वेहरहित इत्यर्थः ।
 अधिकं हारी-मनोहरः-अभिहारी । कल्याणस्य मालाः मलङ्कस्य अणीः कर-कुट्ट । भौवादिपाठात्
 करीतेः याज्ञिके शशि सप्तर्षी मध्यमपुरुषैकवचनात्प्रकियापवमिवम् । णस्य-इन्द्रस्य अधिहाः-हानं,
 जिहीतेर्भावे किपि अधिहाः, कर्मबन्धहानिरित्यर्थः, तत्र अरि इव-चकमिव णाभिहारी । पताङ्गस्त्वै
 कल्याणमालाः कुट्ट इत्यर्थः ॥ ६ ॥

अन्वयः

कल्या-अण ! कल्याण-माल ! अ-करण ! माल-अ-क-रण-आधि-हारि-इ-कल्या-अण-
 माल-अ-करणा-आधि-हारी अधि-हारी ण-अधि-हा-अरि कल्याण-मालाः कर ।

शब्दार्थ

कल्या=शुभ वाष्णी, साभाशी.
 अण=आलुप्तं, वहु.
 कल्याण !=हे शुभवाष्णी वदना !
 माल=माल, ज'गदीश्यानी ज्येष्ठ भत.
 अक=हुःभ.
 रण=(१) युद्धः; (२) शृङ्ख.
 आधि=व्यसन.
 हारि=घृत वज्रेनेना ल'ग
 इ=कामदेव, भदन.
 कल्य=मध, दार्.
 अण=अज्ञान.
 माल=मे गामनी वज्रेनेनु ज'गल, जेतर्.
 अ=(१) निषेधवाचक शृङ्ख; (२) अव्यपता-
 वाचक शृङ्ख.
 करण=हन्त्रिय.
 आधि=भानसिक पीडा.
 हारि=हृष्ट कृपाना स्वभाववाभा,

मालाकरणोऽऽधिहारीकल्याणमालाकरणोऽऽ-
 धिहारी=(१) माल (जनित) हुःभृष
 युद्ध, व्यसन, घृतादिना ल'ग, भदनृष
 मध, अज्ञानृष जेतर्, अने धन्त्रियेना
 अभाव स'गधी आधिने (हननाशे);
 माल (जनित) हुःभ अने अवाज,
 व्यसन, घृतादिना ल'ग, भदनृष मध,
 अज्ञानृष जेतर् अने धन्त्रियेनी अव्य-
 ताधी उद्भवती आधिने हननाशे.

कल्याण=भोक्ष.

मा=लक्ष्मी.

ला=आपवु.

कल्याणमाल !=हे भोक्षनी लक्ष्मीने आपनार !

करण=देह.

अकरण !=हे देह रहित !

अधि=अधिकतावाचक शृङ्ख.

हारि=भनेहृष्ट.

અધિહારી=અધિક મનોહર.

કલ્યાણ=કલ્યાણ, મંગળ.

માલા=માળા, શ્રેણી.

કલ્યાણમાલા=મંગલ-માલાઓ.

કર (ધાં કુ)=તું કર.

ળ=બન્ધન.

અધિહા=હાનિ, નાશ.

અરિ=ચક્ર.

જાધિહારી=બન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર (સમાન).

પદાર્થ

“હે શુભ વાણી વહનાર ! હે મુક્તિ-લક્ષ્મીને આપનાર ! હે દેહ રહિત ! ‘માલ’ (જનિત) દુઃખરૂપ યુક્ત [અથવા દુઃખ અને અવાજ], વ્યસન, ઘૂતાદિના ભંગ, મદનરૂપ મધ, અજ્ઞાનરૂપ ખેતર અને ઇન્દ્રિયોના અભાવ સંબંધી [અથવા ઇન્દ્રિયોની અદપતાથી ઉદ્ભવતી] આધિને હરનાર, અધિક મનોહર, તેમજ (કર્મ) બન્ધનનો નાશ કરવામાં ચક્ર (સમાન) એવો તું મંગલ-માલા કર.”—૬

રૂપદીકરણ

આ પદ્ય પંક્તિ નામના ચમકથી અલંકૃત છે, કેમકે એનાં ચારે ચરણો સમાન છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણો તરીકે ચતુર્થ પરિશિષ્ટગત કાવ્યના આઠમા પદ્યનો ઉલ્લેખ થઈ શકે તેમ છે. વિશેષમાં આતું એક ઉદાહરણ વાગ્લટાલકંકારની સ્વોપસ વૃત્તિ (પૃ. ૩૫) પણ પૂર્વે પાડે છે, તે નીચે મુજબ છે:—

“ રમ્મારામા કુરવકકમલા-ડં મારામા કુરવકકમલા- ।

રમ્મા રામાડકુરવક ! કમલા-રમ્મારામાડકુરવકકમલા ॥ ”

આ જમરવિલસિત છંદમાં રચાયેલા પદ્યના દ્વિતીય ચરણોના અગ્નિમ પદનો અને તૃતીયન પ્રારંભિક પદનો સમાસ છે એટલે કે દ્વિતીય અને તૃતીય ચરણની વચ્ચે યતિ નથી. આવો પ્રયોગ કવિસમ્રાટશ્રી સિદ્ધ હોય એ શંકાસ્પદ છે (એકે આવું એક પદ્ય ‘શ્રીભક્ષામર સ્તોત્ર’ની પાદ-પૂર્તિરૂપ કાવ્યસંગ્રહ’ના દ્વિતીય વિભાગના ૧૯૦ માં પૃષ્ઠમાં છે) અને એથી આ પદ્યગંધી ગદ્ય તો ન હોય એવો તર્ક સ્ફુરે છે.

— .૦. —

इत्थं स्तुतं सुयमकैर्यमकैरवेन्दुं, चारूपभूमिरमणीरमणीयहारम् ।

શ્રીપાર્શ્વનાથજિનપં જિનપદ્યાયાઽઽઽઽ, ધ્યાયામિ ભાવસહિતં સહિતં સમન્તાત્ । ૭ ।

— વસન્તતિલ્લકા

અવચૂરિ:

इत्थमिति । इत्थम्-एवंप्रकारेण स्तुतं-नुतम्, सुयमकैः-महायमकैः । यमाः-नियमा महाव्रतानि वा ते एव कैरवाणि-कुशलयाणि तेषु इन्दुः-चन्द्रः, तम् । चारूपम्-अणहिल्लपट्टनतः उत्तरस्यां विंशि चतुःकोशद्वारवर्ती ग्रामविशेषः, तस्य भूमिरेव रमणी-सुन्दरी तस्या भूषाकृते रमणीयो-मनोहरो

हारो-मुक्तावली, तम् । श्रीपार्श्वनाथजिनपतिम् । जिनस्य-अर्हतः पद्मा-प्रातिहार्याविलक्ष्मीः, तथा आढ्यं-समुद्भूम् । ' जिनपद्य ' इति वचनेन कविना स्वनामापि सूचितं सम्भवति । ध्यायामि-चिन्तयामि । भावन-मानसोल्लासेन सहितम् । हितेन सह वर्तमानः सहितः, तम् । समन्तात्-सर्वतः ॥ ७ ॥

‘ पार्श्व ’ स्तवनकरण्डं, महायमकमुद्रया निगुढतरम् ।

‘ कल्याणविजय ’ मुनिना, भित्त्वा प्रकटीकृतोऽर्थभरः ॥ १ ॥

इति मुनिराजकल्याणविजयविरचिता श्रीपार्श्वनाथजिनस्तवाऽवचूरिः समाप्ता ॥

अन्वयः

इत्थं सु-यमकैः स्तुतं यम-कैरव-इन्द्रं चारूप-भूमि-रमणी-रमणीय हारं जिन-पद्मया आढ्यं स-हितं श्री-पार्श्वनाथ-जिन-पं भाव-सहितं समन्तात् ध्यायामि ।

शिल्पार्थ

इत्थं=आ प्रभाषे.

स्तुतं (मू० स्तुत)=स्तुति करायेल.

सु=प्रे० तावायक अन्वय.

यमक=शब्दालंकारो अथ प्रकाश, अमक.

सुयमकैः=सुन्दर यमकैः वडे.

यम=(१) नियमः; (२) शत.

कैरव=अन्द्रमुष्मी कभज.

इन्द्र=अन्द्र.

यमकैरवेन्द्रं=यमरूप कैरव प्रति अन्द्र.

चारूप=आरूप.

भूमि=स्थल.

रमणी=ललना, भङ्गिनी, आभिनी.

रमणीय=भोग्य, अन्वय,

हार=हार.

चारूपभूमिरमणीरमणीयहारं=आरूप भूमिरूप आभिनीना अन्वय हार.

श्री=मानवायक शब्द.

पार्श्वनाथ=पार्श्वनाथ.

जिनप=जिनपति, तीर्थकर.

श्रीपार्श्वनाथजिनपं=श्रीपार्श्वनाथ तीर्थकरने.

जिन=अरिहंत, तीर्थकर.

पद्मा=लक्ष्मी.

जिनपद्मया=अरिहंतनी लक्ष्मी.

आढ्यं (मू० आढ्य)=समुद्भू.

ध्यायामि (पा० ध्यै)=हुं ध्यान धरं हुं.

भाव=मानसिक उल्लास.

सहित=युक्त, साथे.

भावसहितं=मानसिक उल्लास सहित.

सह=साथे.

हित=इत्याद्यु.

सहितं=इत्याद्यु युक्त.

समन्तात्=सर्व आन्वय.

पदार्थ

“ आ प्रभाषे सुन्दर यमकैः वडे स्तुति करायेला, यमरूप कैरवने (विकसित करवाभां) अन्द्र (समान), ‘ आरूप ’ भूमिरूप आभिनीना अन्वय हार (तुल्य), आर्हत संपत्ति वडे समुद्भू तथा कल्याण्युत्थी युक्त अथवा श्रीपार्श्वनाथ जिनेश्वरनुं हुं सर्व आन्वयुत्थी मानसिक उल्लास पूर्वक ध्यान धरं हुं. ”—७

ઘ-પરિશિષ્ટમ્ ।

શ્રીજિનપ્રમસૂરિસૂત્રિતં

॥ શ્રીઅજિતજિનસ્તોત્રમ્ ॥

(સટિષ્ણકમ્)

વિશ્વેશ્વરં મથિતમન્મથમૂપમાનં

દેવં ક્ષમાઽતિશયસંશ્રિતમૂપમાનમ્ ।

તીર્થાધિરાજમજિતં^૧ જિતશત્રુજાતં

પ્રીત્યા સ્તવીમિ યમકૈર્જિતશત્રુજાતમ્ ॥ ૧ ॥

ટિ૦—૧ દક્ષિતકામનૃપતિમદમ્ । ૨ ક્ષમાઽતિશયેન—જ્ઞાન્યતિરેકેણ સંશ્રિતં—કલિતં હ્રુષ્ઃ—
પૃથિવ્યાઃ ઉપમાનં—સામ્યં યેન (તમ્) । ૩ શ્રીજિતશત્રુનૃપતિતનયમ્ । ૪ પરાભૂતશત્રુસમૂહમ્ ॥૧॥

અન્વયઃ

વિશ્વ-ઈશ્વરં મથિત-મન્મથ-મૂપ-માનં દેવં ક્ષમા-અતિશય-સંશ્રિત-મૂ-ઉપમાનં તીર્થ-અધિરાજં
જિત-શત્રુ-જાતં 'જિતશત્રુ'—જાતં 'અજિતં' યમકૈઃ પ્રીત્યા સ્તવીમિ ।

૨૧૭૬૧૬

વિશ્વ=જગત્, દુનિયા.

ઈશ્વર=ઈશ્વર, સ્વામી, નાથ.

વિશ્વેશ્વરં=દુનિયાના સ્વામીને, જગન્નાથને

મથિત (ધા૦ મન્થ)=મથેલ, દળી નાંખેલ.

મન્મથ=કામદેવ, મદન.

મૂપ=રાબ.

માન=અહંકાર, ગર્વ, મદ.

મથિતમન્મથમૂપમાનં=દળી નાંખેલ છે મદન

રાબના અહંકારને જેણે એવા.

દેવં (મુ૦ દેવ)=દેવને, પરમેશ્વરને.

ક્ષમા=ક્ષમા, માફી.

અતિશય=અતિરેક, અધિકપાણું.

સંશ્રિત (ધા૦ શ્રિ)=પ્રાપ્ત કરેલ.

મૂ=પૃથ્વી.

ઉપમાન=ઉપમા.

ક્ષમાઽતિશયસંશ્રિતમૂપમાનં=ક્ષમાની અધિકતા-

થી પ્રાપ્ત કરી છે પૃથ્વીની ઉપમા

જેણે એવા.

તીર્થ=તીર્થ.

અધિરાજ=નાથ, ઈશ્વર.

તીર્થાધિરાજં=તીર્થના નાથને.

અજિતં (મુ૦ અજિત)=અજિત(નાથ)ને.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ, અજિતનાથના પિતા.

જાત=પુત્ર.

* આ યમક માટે જુઓ ભૂમિકા (પૃ૦ ૨૧) તેમજ આ સ્તોત્રના ૧૪ મા તથા ૧૯ મા પદો. શિશુધા-
લપથ (સ. ૧૯)નું ૫૨ મુ પદ થોડે અંશે આ સાથે મળતું આવે છે.

જિતશત્રુજાત=જિતશત્રુના પુત્રને.

પ્રીત્વા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રેમથી.

સ્તવીનિ (ધાં સ્તુ)=હું સ્તુતું છું, હું સ્તુતિ કરું છું.

યમકૈઃ (મૂં યમક)=યમકૈ વડે, એક બાતના શબ્દાલંકારથી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલ.

શત્રુ=દુશ્મન.

જાત=સંપ્રદાય.

જિતશત્રુજાત=જીતેલ છે દુશ્મનના સંપ્રદાયને જેણે એવા.

પદ્યાર્થ

“જગત્ના નાથ એવા, વર્ણી જેણે મદન મહીપતિના મદનું મદન કર્યું છે એવા, પરમેશ્વર, ક્ષમાની અધિકતાથી જેણે પૃથ્વીની ઉપમા પ્રાપ્ત કરી છે એવા (અર્થાત્ પૃથ્વીની જેમ સહનશીલ), તીર્થના સ્વામી તથા જિતશત્રુ (નુપતિ)ના નન્દન એવા (દ્વિતીય તીર્થકર) અજિત(નાથ)ની હું પ્રેમથી યમકમય સ્તુતિ કરું છું.”—૧

૦.

‘વિજ્ઞા નરા ગેવિ કૈલઙ્કવિકલં તૈમોહ !

‘વિજ્ઞાનરાગવિકલં કૈવ ! શાન્તમોહ ! !

ત્વામુર્લસત્પુલકપક્ષ્મલદેહદેશાઃ

સમ્યક્ પ્રણમ્ય ન લેભન્તિ કદાચનાપિ ॥ ૨ ॥

ટિ૦—૧ વિજ્ઞાઃ—વિચક્ષણાઃ । ૨ ગેવિ—પૃથિવ્યામ્ । ૩ કલઙ્કવિકલં—કલઙ્કાવસ્થામ્ । ૪ હે તમોહ ! ! ૫ વિશિષ્ટજ્ઞાનં રાગરહિતમ્ । ૬ કૈ—સુત્વં દદાતીતિ કદઃ । ૭ ઉપશાન્તમોહ ! ! ૮ ઉલ્લસત્પુલકપક્ષ્મલદેહાવયવાઃ । ૯ ન પ્રાપ્નુવન્તિ ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

(હે) તમસ-હ ! વિ-જ્ઞાન-રાગ-વિકલં ક-વ ! શાન્ત-મોહ ! ત્વાં સમ્યક્ પ્રણમ્ય ઉલ્લસત્પુલક-પક્ષ્મલ-દેહ-દેશાઃ વિજ્ઞાઃ નરાઃ ગેવિ કલઙ્ક-વિકલં ન કદાચન અપિ લેભન્તિ ।

શબ્દાર્થ

વિજ્ઞાઃ (મૂં વિજ)=વિચક્ષણ, ચતુર.

નરાઃ (મૂં નર)=મનુષ્યો.

ગેવિ (મૂં ગો)=પૃથ્વી ઉપર.

કલઙ્ક=કલંક, લાંછન.

વિકલં=દશા, અવસ્થા.

કલઙ્કવિકલં=કલંકની દશાને.

તમસ=અજ્ઞાન.

દેહ=હૃદય, અન્ત આહુતો.

તમોહ !—હે અજ્ઞાનનો અન્ત આહુતો !

વિજ્ઞાન=વિશિષ્ટ જ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન.

રાગ=રાગ, રનેહ.

વિકલં=રહિત.

વિજ્ઞાનરાગવિકલં=વિશિષ્ટ જ્ઞાન સહિત અને રાગ રહિત.

ક=મુખ.

કૈ=આપણું.

કવ્! = હે સુખ આપનાર !

શાન્ત (ધાં શમ્) = શમાવી દીધેલ, નાશ કરેલ.

મોહ = મોહ, મતત્વ.

શાન્તમોહ ! = નાશ કર્યો છે મોહનો જેણે એવા !

ત્વાં (મૂં યુષ્મદ્) = તને.

ઉલ્લસત્ (ધાં લસ્) = ઉલ્લાસ પામતો.

પુલક = રોમાંચ.

પક્ષમલ = પાંખવાળો.

વેહ = શરીર.

દેશ = અવયવ.

ઉલ્લસત્પુલકપક્ષમલવેહવેશા! = ઉલ્લાસ પામતા

રોમાંચ વડે પાંખવાળા છે શરીરના

અવયવો જેમના એવા.

સમ્યક્ = રીટી રીતે.

પ્રણમ્ય (ધાં નમ્) = પ્રણામ કરીને.

ન = નહિ.

લમન્તિ (ધાં લમ્) = મેળવે છે, પામે છે.

કવાચન = કોઈ વાર.

અર્પિ = પહો.

પદાર્થ

“ હે અજ્ઞાનનો અન્ત આણુનાર (અજિતનાથ) ! હે વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી યુક્ત અને રાગથી મુક્ત એવા સુખના દાતા ! હે નિર્મોહ ! રીટી રીતે પ્રણામ કરીને જેમના શરીરના અવયવો (ભક્તિથી) ઉલ્લાસ પામતા રોમાંચ વડે પક્ષમલ બન્યા છે એવા વિચક્ષણ મનુષ્યો (આ) પૃથ્વી ઉપર કલંકિત અવસ્થાને કદાપિ પ્રાપ્ત થતા નથી. ”—૨

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રયોગ-વચાર—

આ પદમાં લમન્તિ એવો જે પ્રયોગ છે, તે ચિન્ત્ય છે, કેમકે લમ ધાતુ આત્મનેપદી છે. આથી આને બદલે લમન્તે એવો પ્રયોગ હોવો સમુચિત છે, પરંતુ તેમ થતાં છંદનો ભંગ થાય છે. ત્યારે શું “ અપિ માષં મષં કુર્યાચ્છન્દાંભક્તે ત્યજંતુ મિરમ્ ” એ નિયમ અનુસાર છંદોભંગ ન કરવાના ઉદ્દેશથી કવિશાસ્ત્રે આવો પ્રયોગ કર્યો હશે કે તેમણે લમન્તિના સ્થાને ભજન્તિ એવો કોઈ અન્ય પ્રયોગજ કર્યો હશે અને લેખકને હાથે આવો દોષ ઉપસ્થિત થયો હશે ?

.o.

આનન્દકન્દલિતમાનસદૈવતેન—

સ્તોતવ્ય ! યૈઃ સુરપુરન્ધિકટાક્ષપાશઃ ।

આનન્દ કં દલિતમાન ! સદૈવ તેનૈ

ત્વામેકવીરમપહાય ન મન્મથોઽન્યમ્ ॥ ૩ ॥

૧ સરખાવો કદ્યાણુમન્દિર સ્તોત્રના ૪૩ મા પદ્યગત નિર્ગન-વિખિત પાઠઃ—

“ સાન્દ્રોહસરપુલકકટ્થુકિતાક્ષમાઘાઃ ”

ટિ૦—૧ પ્રમોદાકુરિતહૃદયસુરપતિસ્તવનીય ! ૨ યઃ સુરાક્ષનાકટાક્ષપાશો વિધતે । ૩ આનન્દ—વચન્ધ । ૪ કમ્ ? જનમ્ । ૫ દક્ષિતમદ ! ૬ તેન—દેવાક્ષનાકટાક્ષપાશેન । ૭ ભવન્તં આદિતીયવીરં ત્યક્ત્વા ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

આનન્દ-કન્વલિત-માનસ-દૈવત-દન-સ્તોતવ્ય ! કલિત-માન ! યઃ સુર-પુરન્ધિ-કટાક્ષ-પાશઃ મન્મથઃ (વિધતે), તેન ત્વાં એક-વીરં અપહાય સદૈવ અન્યં કં ન આનન્દ !

શબ્દાર્થ

આનન્દ=આનન્દ, હૃદય.
કન્વલિત (મૂં કન્વલ)=અંકુરિત, અંકુર
પામેલ.
માનસ=મન, ચિત્ત.
દૈવત=દેવેના સમુદાય.
દન=સ્વામી, પતિ.
સ્તોતવ્ય (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરવા યોગ્ય.
આનન્દકન્વલિતમાનસદૈવતેનસ્તોતવ્ય ! =હે
આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે સુરપતિને
સ્તુતિ કરવા યોગ્ય !
યઃ (મૂં યદ)=એ.
સુર=દેવ.
પુરન્ધિ=શ્રી, હયિતા.
કટાક્ષ=કટાક્ષ, આંખના કેણથી ભેળું તે.
પાશ=પાશ, બાળ.
સુરપુરન્ધિકટાક્ષપાશઃ=દેવની હયિતાના કટા-
ક્ષરૂપ બાળ છે જેની પાસે જોવો.

આનન્દ (ધાં અન્)=આંધ્યો.
કં (મૂં કિય)=કોને.
કલિત (ધાં કલ્)=હળી નાંખેલ, નાશ કરેલ.
માન=મદ.
કલિતમાન ! =નાશ કર્યો છે મદનો જેણે જોવા !
સદૈવ=હમેશાં.
તેન (મૂં તદ)=તેનાથી.
ત્વાં (મૂં યુષ્મદ્)=તને.
એક=અસાધારણ, અદ્વિતીય.
વીર=વીર.
એકવીરં=અસાધારણ વીરને.
અપહાય (ધાં હા)=છોડીને.
ન=નહિ.
મન્મથઃ (મૂં મન્મથ)=મદન, કામદેવ.
અન્યં (મૂં અન્ય)=અપર, છીને.

પદાર્થ

“ હે આનન્દથી અંકુરિત ચિત્ત વડે (ચોસક) સુરપતિએને (પણ) સ્તુતિ કરવા
લાયક (જિનેશ્વર) ! હે નિરહંકારી પ્રભુ ! જેની પાસે દિવ્યાંગનાના કટાક્ષરૂપ પાશ છે
જોવો જે મદન છે, તેણે અદ્વિતીય વીરરૂપ તને છોડીને અન્ય કોને (આ પાસથી)
ખાંધો નહિ ? ”—૩

રાજન્મદે વરમળીરુચિરાજિતારં
 નાનાવિધં વપુષિ મૂષણમુદ્દહન્તી ।
 નાચુક્ષુભજ્જિન ! મવન્તમુદારકાન્તિ-
 રાજન્મ દેવરમળી રુચિરાઽજિતારમ્ ॥ ૪ ॥'

અન્વયઃ

(હે) અજિત ! જિન ! રુચિરા ઉદાર-કાન્તિઃ વર-મળી-રુચિ-રાજિ-તારં નાનાવિધં મૂષણરે-
 જન્મ-દે વપુષિ અરં ઉદ્ધવહન્તી, આ-જન્મ દેવ-રમળી મવન્તં ન અચુક્ષુભવ

શીખદાર્થ

રે=લક્ષ્મી.

જન્મન્=જન્મ, ઉત્પત્તિ.

દા=આપવું.

રાજન્મદે=લક્ષ્મી-નન્દનને આપનાર, મદનદાયક.

વર=ઉત્તમ.

મળી=મણિ, રતન.

રુચિ=પ્રભા, તેજ.

રાજિ=શ્રેષ્ઠિ, રેખા.

તાર=મનોહર.

વરમળીરુચિરાજિતારં=ઉત્તમ મણિની પ્રભાની

રેખા વડે મનોહર.

નાના=વિવિધ.

વિધ=પ્રકાર, ભત.

નાનાવિધં=બૂદી બૂદી ભતનું.

વપુષિ (મૂં વપુસ)=દેહ ઉપર.

મૂષણં (મૂં મૂષણ)=અલંકારને, ધરણીને.

ઉદ્ધવહન્તી (ધાં વહ)=ધારણ કરતી.

ન=નહિ.

અચુક્ષુભવ (ધાં ક્ષુમ)=વારંવાર ક્ષોભ પમાડ્યો.

જિન ! (મૂં જિન)=હે જિન !, હે વીતરામ !

મવન્તં (મૂં મવત્)=આપને.

ઉદાર=ધણું.

કાન્તિ=કાન્તિ, તેજ.

ઉદારકાન્તિઃ=ધણું તેજ છે જેનું એવી.

આ=મયાદાસૂચક અવ્યય.

આજન્મ=જન્મથી.

દેવ=દેવ, સુર.

રમળી=શી.

દેવરમળી=દેવની શી, દિગ્ધ્યાંગના.

રુચિરા (મૂં રુચિર)=મનોહર.

અજિત ! (મૂં અજિત)=હે અજિત(નાથ) !

અરં=જલદી.

પદાર્થ

“હે અજિત જિન ! મનોહર, અતિશય કાન્તિવાળી, તથા ઉત્તમ મણિઓની પ્રભાની રેખા વડે રૂચિકર તેમજ વિવિધ ભતનાં ભૂષણોને મદનદાયક શરીરે અત્યંત ધારણ કરનારી એવી જન્મથી સુરાંગના આપને એક વાર પણ ક્ષોભ પમાડી શકી નહિ.”—૪

—:0:—

૧ પ્રથમ અને ચતુર્થ ચરણની સમાનતાથી વિભૂષિત આ પદનું દ્વિપદ્ય પ્રતિમાં આપવામાં આવ્યું નથી.

મીમે ભવેઽત્ર 'જિતશત્રુ'નરેન્દ્રવંશ—
કાસારતામરસ ! માજિતહેમદીતે ! ।

કેા સારતાઽમરસમાજિત ! હેઽમદીતે

સ્વામિન્ ! વિમુચ્ય તવ દર્શનમેકમન્યા ॥ ૫ ॥

ટિ૦—૧ કા સારતા ?—કિં સારત્વમ્ ? ન કિમપિ । ૨ અમરસેવિત ! । ૩ અમા:—
રોમાસ્તૈર્દક્ષિ-ઉગ્રો યો ભવસ્તસ્મિન્ ॥ ૫ ॥

અન્વય:

હે જિતશત્રુ-નર-ઇન્દ્ર-વંશ-કાસાર-તામરસ ! મા-જિત-હેમન્-ફીતે ! અમર-સમાજિત !
સ્વામિન્ ! અત્ર અમ-ફીતે મીમે ભવે તવ એકં દર્શનં વિમુચ્ય અન્યા કા સારતા ! ।

૨૧૦૬૧૪

મીમે (મૂ૦ મીમ)=ભયંકર, બચ્ચનક.

ભવે (મૂ૦ ભવ)=ભવખાં.

અત્ર=અખાં.

જિતશત્રુ=જિતશત્રુ.

નરેન્દ્ર=શબ્દ, નરપતિ.

વંશ=વંશ, કુળ.

કાસાર=તળાવ, સરોવર.

તામરસ=કમળ.

જિતશત્રુનરેન્દ્રવંશકાસારતામરસ ! =હે જિત-

શત્રુ નૃપતિના વંશરૂપ સરોવરને વિષે

કમળ (સમાન) !

મા=પ્રભા, કાંતિ.

જિત (વાં જિ)=જીતેલ.

હેમન્=સુવર્ણ, સોનું.

ફીતે=

ફીતિ=ધ્વનિ, તેજ.

માજિતહેમફીતે ! =પ્રભા વડે જીત્યું છે સોનાના

તેજને જેણે જોવા !

કા (મૂ૦ કિમ)=શી.

સારતા=સારતા, સારપણું.

અમર=દેવ.

સમાજિત=સેવિત, સેવાયેલ.

અમરસમાજિત ! =હે દેવો વડે સેવિત !

હે=હે, સંબોધનસૂચક અન્યથ.

અમ=રોગ.

ફીતે=ક્રોધિત.

ફીતે=સિંહ.

અમફીતે=(૧) રોગ વડે ક્રોધિત; (૨) રોગરૂપ

સિંહ છે જેને વિષે જોવા.

સ્વામિન્ ! (મૂ૦ સ્વામિન્)=હે નાથ !

વિમુચ્ય (ધાં મુચ્)=છાડીને.

તવ (મૂ૦ તુમહ્)=તારા.

દર્શનં (મૂ૦ દર્શન)=દર્શનને.

એકં (મૂ૦ એક)=અદ્વિતીય, અસાધારણ.

અન્યા (મૂ૦ અન્ય)=બીજી.

પદાર્થ

" હે જિતશત્રુ નૃપતિના વંશરૂપ 'કમલાકરને વિષે કમળ (સમાન) ! (હેહની)
ધુતિ વડે જેણે સુવર્ણની પ્રભાને પરાસ્ત કરી છે જોવા હે (જિનેશ્વર) ! હે સુરો વડે સેવિત

એવા (દેવાધિદેવ) ! હે (ત્રૈલોક્યના) નાથ ! શેખરૂપ સિંહથી યુક્ત [અથવા શેખે વડે બળતા] આ કાર્યકર ભવમાં તારા અદ્વિતીય દર્શન સિવાય અન્ય શી સારતા છે ? ”—૫

—0.—

ત્વચ્યાત્મવૃત્તિમકરોજ્જનતા જનાનાં

યા વલ્લભે તૈતરસામૈહિતાસદક્ષે ।

કિં કૌતુકં દિવિ શિવેઽપિ સુખશ્રિયં સા

યાવલ્લભેત તૈરસા મૈહિતા સૈદક્ષે ॥ ૬ ॥

ટિં—૧ વિસ્તીર્ણાનુરાગા ૧! ૨ અહિતાનાં—આન્તરારીણાં આસઃ—ક્ષેપઃ તસ્મિન્ નિપુણે । ૩ વેગેન । ૪ પૂજિતા । ૫ અવિદ્યમાનેન્દ્રિયે, તત્કાયાના(ખા)વાત્ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

જનાનાં વલ્લભે અહિત-આસ-વક્ષે અ-સદ્-અક્ષે ત્વચિ યા જનતા તત-રસાં આત્મન્-વૃત્તિ અકરોત્, સા તરસા દિવિ મહિતા યાવત્ શિવે અપિ સુખ-શ્રિયં લભેત (તત્ર) કિં કૌતુકમ્ ।

શીખદાર્થ

ત્વચિ (મૂં યુષ્મદ્)=તારે વિષે.

આત્મન્=આત્મા.

વૃત્તિ=વૃત્તિ.

આત્મવૃત્તિ=આત્માની વૃત્તિને.

અકરોત્ (ધાં કુ)=કરી.

જનતા=મનુષ્યનો સમુહ.

જનાનાં (મૂં જન)=માનવોના.

યા (મૂં યદ્)=જે.

વલ્લભે (મૂં વલ્લભ)=પ્રિય, ઇ^૦ટ.

તત (ધાં તત્)=વિસ્તારેલ.

રસ=રસ, પ્રેમ.

તત્રસાં=વિસ્તારેલો છે પ્રેમ જેને વિષે એવા.

અહિત=શત્રુ.

આસ=દે'કંતું તે.

વક્ષ=નિપુણ, આલાક.

અહિતાસવક્ષે=શત્રુઓને પરાસ્ત કરવામાં નિપુણ.

કિં (મૂં કિમ્)=શું.

કૌતુકં (મૂં કૌતુક)=કૌતુક, આશ્ચર્ય.

દિવિ (મૂં દિવ)=સ્વર્ગમાં.

શિવે (મૂં શિવ)=મુક્તિમાં, મોક્ષમાં.

અપિ=પણ.

સુખ=સુખ

શ્રી=લક્ષ્મી.

સુખશ્રિયં=સુખરૂપ લક્ષ્મીને.

સા (મૂં તદ્)=તે.

યાવત્=સુધી.

લભેત (ધાં લભ)=પામે.

તરસા=વેગપૂર્વક, જલદી.

મહિતા (મૂં મહિત)=પૂજેલ.

સત્ (ધાં અત્)=વિદ્યમાન, હૈયાતી ધરાવતું.

અક્ષ=ઇન્દ્રિય.

અસવક્ષે=અવિદ્યમાન છે ઇન્દ્રિયો જેને વિષે એવા.

પ્રથમ

“લોક-પ્રિય તથા વળી (કામાદિ આશ્મ-તર) શત્રુઓને પરાસ્ત કરવામાં નિપુણ તેમજ (અશરીરી હોવાને લીધે) ઇન્દ્રિયોથી રહિત એવા તારે વિષે જે જનતાએ વિસ્તૃત પ્રેમવાળી આત્મવૃત્તિ કરી (અર્થાત્ જે જનોની સમિતિએ તારે વિષે એકધારી પ્રેમ કર્યો), તે સત્વર સ્વર્ગમાં પૂજિત બની સુકૃતિમાં પણ સુખની સંપત્તિ પામે, તો તેમાં શી નવાઈ?”—૬

—:—

વ્યાપારિતા સ્તુતિવિધૌ તવ કોવિદૈઃ સ્વા

કાં કાં કરોતિ કમલાં વિગલત્કલક્રુક્ષામ્ ।

નાગેન ધીરૈતરલાં છિત્તવિગ્રહસ્ય

નાગ્નેન ધીરતર ! લાઙ્ગિત્તવિગ્રહસ્ય ॥ ૭ ॥

ટિં—૧ હસ્તિના । ૨ સ્થિરામ્ । ૩ વિધ્વંસિતકલહસ્ય ॥ ૭ ॥

અન્યથા:

હે અગેન ધીરતર ! નાગેન લાઙ્ગિત્ત-વિગ્રહસ્ય છિત્ત-વિગ્રહસ્ય તવ સ્તુતિ-વિધૌ કોવિદૈઃ વ્યાપારિતા સ્વા ધીઃ વિગલત-કલક્રુક્ષા અ-તરલાં કાં કાં કમલાં ન કરોતિ ।

શ્લોકાર્થ

વ્યાપારિતા (મૂં વ્યાપારિત) = કામી લગાડાયેલી,
વપરાયેલી.

સ્તુતિ = સ્તુતિ, યુષ્માનું અનુભાવન.

વિધિ = કાર્ય.

સ્તુતિવિધૌ = સ્તુતિરૂપ કાર્યને વિષે.

તવ (મૂં યુષ્મદ્) = તારી.

કોવિદૈઃ (મૂં કોવિદ) = વિચક્ષુષ્ણોથી, પવિત્રતાથી.

સ્વા (મૂં સ્વ) = પોતાની.

કાં (મૂં કિમ્) = કંઈ.

કરોતિ (વાં કૃ) = કરે છે.

કમલાં (મૂં કમલા) = શક્તીને.

વિગલત્ (વાં ગલ્) = ગળી જતું.

કલક્રુક્ષા = કલંક, લાંછન.

વિગલત્કલક્રુક્ષા = વિનાશ પામે છે કલંકો જેને
વિષે એવી.

નાગેન (મૂં નાગ) = કાથી વડે.

ધીઃ (મૂં ધી) = મતિ, બુદ્ધિ.

અતરલાં (મૂં અ-તરલ) = ચંચળ નહિ એવી,
સ્થિર.

છિત્ત (વાં છો) = કાપેલ, નાશ કરેલ.

વિગ્રહ = (૧) કલંક, કંઠસ; (૨) લગાઈ, બુદ્ધ.

છિત્તવિગ્રહસ્ય = વિનાશ કર્યો છે વિગ્રહનો જેણે
એવા.

ન = નહિ.

અગેન (મૂં અગ) = પર્વતથી.

ધીરતર ! (મૂં ધીર+તર) = હે વધારે ધૈર્યવાળા !

લાઙ્ગિત્ત = લાંછનવાળા.

વિગ્રહ = શરીર.

લાઙ્ગિત્તવિગ્રહસ્ય = લાંછનવાળા દેહધારી.

પદાર્થ

“હે (સુમેરુ એવા) પર્વતથી પણ અધિક ધૈર્યવાળા (નાથ) ! હાથીના લાંછનયુક્ત દેહધારી તેમજ વિગ્રહના વિનાશક એવા તારી સ્તુતિરૂપ કાર્યને વિષે વિચક્ષણુએ કાને લગાડેલી પોતાની મતિ કંઠકેથી વિમુક્ત તેમજ સ્થિર એવી કંઇ કંઇ લક્ષ્મીને (ઉત્પન્ન) કરતી નથી ?”-૭

—૧૦૨—

સત્પાદરાજત ! સમાનવ કૌમદારો-

સત્પાદરાજિતસર્મોડનવકામદારો !

સત્પાદરાજિત ! સમાનવકામદારો

સત્પાદરાજિતસ ! માનવકૌમદારો ॥ ૮ ॥

ટિ૦—૧ મદ્ધ્યાં પાદાધ્યાં રાજિતઃ તસ્યામન્ત્રણમ્ । ૨ કામં-દર્પ યતિ (દારયતિ ?)-
સ્વખંડયતિ ઇતિ કામદારઃ । ૩ અસન્તી-દીપ્યમાનઃ પાદાનાં રા-લક્ષ્મીઃ તથા જિતં સર્મ-સર્વં યેન ।
૪ જીર્ણરોગવિધ્વંસકઃ યદિવા દારુ-ઔષધિવિશેષઃ । ૫ સતઃ-સાધૂન્ પાતીતિ હે સત્પ ! ।
૬ સમ !-સલક્ષ્મીક ! ૭ આનવં-સ્તુતિં કુર્વન્તીતિ ણિજિ આનવયન્તિ, આનવયન્તીતિ ણકિ
આનવકાઃ-સ્તોતારઃ તેષાં અયં-જ્ઞાનં દયતે-પાલયતિ આમદઃ । ૮ પાદાનાં સમૂહઃ પાદં સન્તી-
વિશિષ્ટાં પાદં-પ્રતિષ્ઠાં રાતિ-દદાતિ સત્પાદરઃ તસ્ય સમ્બો ૦ । ૯ આજિ-સદ્ગ્રામં તસ્યતિ-
સિપતિ આજિતઃ । ૧૦ કામં દદાતીતિ કામદા [સઃ] માનવાનાં કામદા તસ્ય સં ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

(હે) સત્-પાદ-રાજિત ! અ-સત્-પાદ-ર-જિત-સમ ! અ-નવક-અમ-દારો ! સત્-પ ! અ-
વર ! સ-મ ! આનવક-અમ-વ ! ૭ આર ! સત્-પાદ-ર ! આજિ-તસ ! માનવ-કામ-વ ! ૭ અ-ર !
અજિત ! કામ-દાર સમાન અવ ।

શબ્દાર્થ

સત્=સુંદર.

પાદ=ચરણ.

રાજિત (ધા૦ રાજ)=સુશોભિત.

સત્પાદરાજિત ! =હે સુંદર ચરણો વડે સુશોભિત !

સમાન (મૂ૦ સમ)=સર્વને.

અવ (ધા૦ અવ)=તું રક્ષણુ કર.

કામ=અર્હકાર.

દાર=અવડન કરનાર.

કામદારઃ=અર્હકારતું અવડન કરનાર.

અસત્ (ધા૦ અસ)=પ્રકાશમાન, દીપતી.

પાદ=ચરણ.

રે=લક્ષ્મી.

જિત (ધા૦ જિ)=જીતેલ.

સમ=સર્વ, અધુ.

અસત્પાદરાજિતસમ ! =પાદની પ્રકાશમાન લક્ષ્મી

વડે જીત્યાં છે સર્વને જેણે એવા !

નવક=નવે.

અમ=રોગ.

આમ=રોગ.

વાક=એક બાતની ઔષધિ.

અનવકામવારો =છૂણું વ્યાધિ ને વિષે ઔષ-
ધિવિશેષ.

અનવકામવાર =હે જીના રોગના વિનાશક !

ઉ=સંશ્લેષનવાચક અવ્યય.

સત્=સાધુ.

પા=રક્ષણ કરવું.

સત્પ =હે સાધુઓનું રક્ષણ કરનાર !

વર=ભય.

અવર =હે નિર્ભય !

અજિત =(૧) હે અજિત(નાથ) !; (૨) હે
નહિ જીતાયેલ !

મા=લક્ષ્મી.

સમ =હે લક્ષ્મી યુક્ત !

આનવક=સ્તુતિ કરનાર.

અમ=જ્ઞાન.

વચ્=પાળવું.

આનવકામક =હે સ્તુતિ કરનારના જ્ઞાનને
પાળનારા !

આર ! (મૂં આર)=હે મુનિ !

સત્=વિશિષ્ટ.

પાક=પ્રતિષ્ઠા.

રા=આપવું.

સત્પાવર =હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર !

આજિ=લઘાઈ.

તસ=હર દે'કનાર.

આજિતસ =હે લઘાઈના વિનાશ કરનારી
લક્ષ્મીવાળા !

માનવ=મનુષ્ય.

કામ=મનોવાંછિત.

વા=આપવું.

માનવકામક =હે મનુષ્યના મનોવાંછિતને
આપનાર !

ર=અભિલાષા.

અર =અવિધમાન છે અભિલાષા જેને વિષે એવા !

પદ્યાર્થ

“હે સુન્દર ચરણો વડે સુશોભિત (સ્વામી) ! જેણે પાઠની પ્રકાશમાન લક્ષ્મી વડે
સર્વને જીત્યા છે એવા (જગદીશ) ! હે જીના રોગના વિનાશક (પ્રજ્ઞ) ! હે સાધુઓનું રક્ષણ
કરનાર (ઈશ્વર) ! હે નિર્ભય (નાથ) ! હે (જ્ઞાનાદિ અંતરંગ) લક્ષ્મીથી યુક્ત (યોગીશ્વર) !
હે સ્તુતિ કરનારાને જ્ઞાન આપનાર ! હે મુનિ ! હે વિશિષ્ટ પ્રતિષ્ઠાને આપનાર ! હે સંઘામનો
સંહાર કરનારી સંપત્તિવાળા ! હે માનવોના મનોરથને પૂરનાર ! હે અનભિલાષી અજિત
(નાથ) ! માનને મોઢનાર એવો [તથા પુરાણ વ્યાધિને વિષે ઔષધિ સમાન] તું સમસ્ત
(પ્રાણીઓ)નું રક્ષણ કર. ”—૮

—o:—

નત્વાડમવચ્ચિહ તમોહરણં મવેડ્રં

કલ્યાણગૌરવપુષં યતયો ગતેતે ! !

કલ્યાણગૌરવપુષં યતયોગ ! તે તે

ન ત્વાડમવં નિહતમોહરણં મવેરમ્ ॥ ૧ ॥

ટિ૦—તે—પ્રસિદ્ધા ઉત્તમપુરુષાઃ ત્વા-ત્વાં નત્વા-પ્રણમ્ય ચતયો નામવન્ ? અપિ તુ અમવચ્ચિતિ સમ્બન્ધઃ । કથમ્ ? આમવમ્ । ત્વા કિંચિન્નિદ્રમ્ ? ‘કલ્યાણગૌરવપુષ્પં’ મહ્નલગૌરવં પુષ્પાતીતિ । પુનઃ કિંચિ૦ ? કલ્યા૦—સુવર્ણગૌરવપુષ્પમ્ । નિહતમોહસદ્ગામમ્ ॥૧॥

અન્વયઃ

(હ) ગત-ઈતે ! ચત-ચાંગ ! તે તે હૃદ્ય ભવે તમસ્ત્-હરણં નિહત-મોહ-રણં કલ્યાણ-ગૌરવ-પુષ્પં કલ્યાણ-ગૌર-વપુષ્પં ભવ-ઈરે ત્વાં નત્વા ચતયઃ આ-મવં અરે ન અમવન્ ? ।

શીખદાર્થ

નત્વા (ઘા૦ નમ્)=વન્દન કરીને.

અમવન્ (ઘા૦ મ)=થયા.

હૃદ્ય=આમાં.

તમસ્ત્=અજ્ઞાન.

હરણ=હૂર કરનાર.

તમોહરણં=અજ્ઞાનનો નાશ કરનારાને.

મવે (મ૦ મવ)=સંસારમાં.

અરમ્=જલદી.

કલ્યાણ=મંગળ.

ગૌરવ=મહત્વ.

પુષ્પ=પોષણ કરતું.

કલ્યાણગૌરવપુષ્પં=મંગળના મહત્વને

પોષનારાને.

ચતયઃ (મ૦ ચતિ)=ચુનિઓ.

ગત (ઘા૦ ગમ્)=નાશ કરેલ.

ઈતિ=ઈતિ, ઉપદ્રવ.

ગતંતિ=નાશ કર્યો છે ઇતિનો જેણે એવા !

કલ્યાણ=સુવર્ણ, સોનું.

ગૌર=ગૌર, ઉજ્જવળ.

વપુસ્ત્=દેહ.

કલ્યાણગૌરવપુષ્પં=સુવર્ણના સમાન ગૌર છે શરીર જેનું એવાને.

ચત (ઘા૦ ચમ્)=સંયમ કરેલ.

યોગ=પ્રવૃત્તિ, ચેષ્ટા.

ચતયાંગ ! =સંયમિત છે પ્રવૃત્તિ જેની એવા !

તં (મ૦ તદ્)=પ્રસિદ્ધ.

ન=નહિ.

ત્વા (મ૦ તુમ્હ) તને.

અ=મર્યાદાવાચક અન્યથા.

મવ=ભવ.

આમવં=ભવ પર્યન્ત.

નિહત (ઘા૦ હન્)=નાશ કરેલ.

મોહ=મોહ.

રણ=યુદ્ધ.

નિહતમોહરણં = (૧) નાશ કર્યો છે મોહનો

તેમજ યુદ્ધનો જેણે એવા; (૨) વિનાશ

કર્યો છે મોહથી ઉદ્ભવતા યુદ્ધનો જેણે

એવા.

મવ=સંસાર.

ઈર=પ્રેરણા કરવી.

મવંરં=સંસારને ધક્કો મારનારાને.

પદાર્થ

“જેમણે ઇતિઓનો નાશ કર્યો છે એવા હે (અધીશ્વર) ! જેમણે કાથિક, વાચિક અને માનસિક યોગોને સંયમિત કર્યા એવા હે (નાથ) ! અજ્ઞાનને હૂર કરનારા વર્ણી જેમણે મોહ અને યુદ્ધનો [અથવા મોહજન્ય સંસારનો] નાશ કર્યો છે એવા, મંગળના મહત્વને પોષનારા, સુવર્ણના જેવા ઉજ્જવળ દેહવાળા તથા સંસારને ધક્કો મારનારા એવા તને આ સંસારમાં નમન કરીને તે તે (ઉત્તમ જનો) ભવ પર્યન્ત સત્વર ચતિઓ ન થયા ?”—૬

શંકર્ષિનં વિતમલં પ્રેમવાડ્વરાગ !

શંકર્ષિનન્દિતમલં પ્રમદાદરાગ !

મન્દેતરામમલતો યમદં ભવન્તં

મન્દેતરામમલતોયમદમ્ભવન્તમ્ ॥ ૧૦ ॥

ટિ૦—૧ શં—સુત્તવર્ષનશીલમ્ । ૨ વિતં—છિતં પાપમ્ । ૩ પ્રમદાનામાદરં ન ગચ્છતીતિ પ્રમદાદરાગઃ તસ્ય સમ્બો ૦ । ૪ ‘શં—સુત્તવં અસ્પાસ્તીતિ શંવા, ‘કં-શંમ્યાં યુ(મ્-તિ-યસ્-તુ-ત-વ-મમ્)’ (સિદ્ધ૦ ૭-૨-૧૮) અનેન વપ(ત્પયઃ), સા ચાસી શ્રદ્ધિશ્ચ શંકર્ષિઃ તયા નન્દિતં-સમૃદ્ધમ્ । ૫ ‘મદદ્ સ્તુતિ-અભિ(વાદનયોઃ) સિદ્ધ૦ થા૦) મદઃ ‘વર્ત(માના) ઇ’ (સિદ્ધ૦-૩-૩-૬) ‘વદિ(તઃ સ્વરા)ન્નોન્તઃ’ (સિદ્ધ૦ ૪-૪-૧૮) તરામગ્રે । ૬ પ્રમદાત્ કિંબૂતાત્ ? અમલતઃ—અમલાત્ ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

હે પ્રમદા-આદર-અ-ગ ! (હે) અ-રાગ ! શં-વર્ષિનં વિત-મલં શંવા-શ્રદ્ધિ-નન્દિતં યમ-વં અ-વમ્ભવન્તં ભવન્તં મન્દ-દતર-અમ-મલ-તોયં અમલતઃ પ્રમદાત્ અલં મન્દેતરામ્ ।

શીર્ષાર્થ

શં=સુખવાચક અન્વય.

વર્ષિન=વધવાના સ્વભાવવાળો.

શંકર્ષિનં=સુખની વૃદ્ધિ કરનારને.

વિત (ધા૦ વો)=નાશ કરેલ.

મલ=પાપ.

વિતમલં=નાશ કર્યો છે પાપનેા જેણે એવાને.

પ્રમદા=વનિતા, યુવતિ, સુન્દરી.

આદર=સત્કાર.

અગ=નહિ જનાર.

પ્રમદાવરાગ !=હે સુન્દરીએના સત્કારને નહિ સ્વીકારનાર !

શંવા=સુખયુક્ત.

શ્રદ્ધિ=શ્રદ્ધિ.

નન્દિત (ધા૦ નન્દ)=સમૃદ્ધ.

શંકર્ષિનન્દિતં=સુખયુક્ત સંપત્તિથી સમૃદ્ધ.

અલય=અત્યંત.

પ્રમદાત્ (મૂ૦ પ્રમદ)=હર્ષથી.

રામ=રાગ, રમેહ, મમતા.

અરાગ !=અવિદ્યમાન છે રાગ જેને વિષે એવા !, હે વીતરાગ !

મન્દેતરામ્ (ધા૦ મન્દ)=હું અત્યંત સ્તુતિ કરું છું.

અમલતઃ (મૂ૦ અમલ)=નિર્મળ.

યમ=સંયમ.

વા=આપવું.

યમવં=સંયમ આપનારા.

મવન્તં (મૂ૦ મવત)=આપને.

મન્વ=મન્દ.

હતર=અન્ય,
અમ=રોગ,
મલ=મેલ,
તોય=પાણી.

મન્દેતરામમલતોયં=મન્દથી ઇતર રોગરૂપ મેલ
પ્રતિ જળ.
વચ્ચમ=કપટ.
અવચ્ચમવન્તં=નિષ્કપટીને.

પદ્યાર્થ

“ હે સુન્દરીઓના સત્કારને નહિ સ્વીકારનાર ! હે વીતરાગ ! સુખની વૃદ્ધિ કરનારા, પાપના ધાતક, સુખચુકત સંપત્તિથી સમૃદ્ધ, સંયમને આપનારા, નિષ્કપટી તેમજ તીવ્ર રોગરૂપ મલને (દૂર કરવામાં) જળ (સમાન) એવા આપની હું (શ્રીજિનપ્રભસૂરિ) નિર્ભળ આનન્દપૂર્વક અત્યંત સ્તુતિ કરું છું. ”—૧૦

—૧૦—

જ્ઞાનં દૈવાન ! નૈય સજ્જનતાં પ્રેકાશ—

માનન્દિતાં ગજગતે ! હતમોહરાજ ! ।

જ્ઞાનન્દદાનનયસજ્જ ! નતાં પ્રેકાશ—

માનં દિતાઙ્ગજ ! ગતેહ ! તમોહરાજ ! ॥ ૧૧ ॥

ટિ૦—૧ નય-પ્રાપય । ૨ કં કર્મતાપન્નમ્ ? પ્રકાશમ્ । ૩ હે દદાન ! । ૪ કિમ્ ? જ્ઞાનમ્ । ૫ કિંવિશિષ્ટમ્ ? પ્રકાશમાનમ્ । ૬ જ્ઞા-વૃધાઃ ।

અન્વયઃ

હે પ્રકાશમાનં જ્ઞાનં વૃધાન ! ગજ-ગતે ! હત-મોહ-રાજ ! જ્ઞા-આનન્દ-વાન-નય-સજ્જ ! વિત-અઙ્ગજ ! ગત-રહ ! તમસ્-હર ! અજ ! નતાં આનન્દિતાં સજ્જનતાં પ્રકાશં નય ।

શબ્દાર્થ

જ્ઞાનં (મું જ્ઞાન)=જ્ઞાનને, યોધને.
દવાન ! (મું દવાન)=હે આપનાર !
નય (વાં ની)=લઇ લે.
સજ્જનતાં (મું સજ્જનતા)=સજ્જનપણીને.
પ્રકાશં (મું પ્રકાશ)=પ્રકાશને.
આનન્દિતાં (મું આનન્દિત)=હર્ષિત.
ગજ=હાથી.
ગતિ=ચાલ.

ગજગતે ! =હાથીના જેવી ચાલ છે જેની એવા !
હત (વાં હન) =હણેલ, નાશ કરેલ.
મોહ=મોહ, અજાન.
રાજન=રાજા, નૃપતિ.
હતમોહરાજ ! =નાશ કર્યો છે મોહરૂપ નૃપતિને
જેણે એવા !
જ્ઞ=જ્ઞાની,
આનન્દ=આનન્દ.
વાન=વાન, આપવું તે.

નય=નીતિ.

સજ્જ=તૈયાર.

જ્ઞાનન્વજ્ઞાનનયસજ્જ ! =હે શુદ્ધિશાળીઓને
આનન્દ આપવાની નીતિમાં તરપર !

નતાં (મૂં નતા) =નમેલી.

પ્રકાશમાનં (મૂં પ્રકાશમાન) =પ્રકાશનું.

દિત (વાં વો) =કાપી નાંખેલ, મારી નાંખેલ.

અજ્ઞાન=મહન, કંઈપણ.

ચિતાજ્ઞાન ! =માથે છે મહનને જેણે એવા !

ગત (વાં ગય) =ગયેલ.

ઈંદ્રા=ધૃત્વ.

ગતેહ ! =નદ યદ છે ધૃત્વ જેની એવા !

તમસ્સ=અજ્ઞાન.

હર=હરનાર.

તમોહર ! =હે અજ્ઞાનને હરનાર !

અજ ! (મૂં અજ) =હે જન્મ-રહિત !

પદ્યાર્થ

“ હે પ્રકાશ પાડતા જ્ઞાનને આપનાર ! હે હાથીના જેવી ચાલવાળા ! હે મોહરાજના વિનાશક ! હે જ્ઞાનીઓને આનન્દ આપવાની નીતિને વિષે તૈયાર ! હે મહનના ધાતક ! હે ધૃત્વ રહિત ! હે અજ્ઞાનને હરનાર ! હે જન્મ રહિત (નાથ) ! તને પ્રણામ કરેલી આનન્દિત સજ્જનતાને તું પ્રકાશમાં લાવ.”—૧૧

—:—

સમ્પન્નકામ ! લસદાગમ ! નાભિમૂત—

ભાવારિતાપચિત્તિકારસમારતીતે ! !

ભવ્યાય દેહિ તૈરસા તરસા પ્રૈસિદ્ધ—

મૂમાનમત્ર મૈવતીઃ કમલા યૈતાક્ષ ! ॥ ૧૨ ॥

સમ્પન્ન કાર્દુમલસદાગમનાર્દભિમૂત—

ભાવારિતાપચિત્તિકારસ ! મૈરતી તે !

ભવ્યાય દેહિતર ! સાતરસા પ્રૈસિદ્ધ—

મૂમા નમત્ર ! મૈવતીઃ કમલાયતાક્ષ ! ॥ ૧૩ ॥ —યુગ્મમ્

ટિં—૧ નાભિં—મૂલમૂતા મા—કાન્તિઃ તથા વારિતા ‘અપચિત્તિં’ પૂજાકારણાં સમાયાઃ—સમૂહસ્ય અરતિરેવ—ઈતિરૂપ ઉપપ્લવો યેન । ૨ તરસા—ચલેન । ૩ પ્રસિદ્ધં મૂમાનં—અદુત્તમ્ । ૪ મૈવતીઃ । ૫ યતાક્ષ !—યતેન્દ્રિય । ૬ તે—તવ ભારતીકા ન સમ્પત્ ? સર્વાર્જીવ્યર્થઃ । ૭ અમલં સત્—પ્રજ્ઞસ્તં આગમનં યસ્યાઃ સા । ૮ અભિમૂતા ભાવારીણાં તાપસ્ય ચિત્તિકા યયા । ૯ મૈવતાનાં આયર્દં યદીહિતં—ચેષ્ટિતં રાતિ—દદાતિ । ૧૦ પ્રસિદ્ધા શ્રુતિ ઉમા—કીર્તિઃ યસ્યાઃ । ૧૧ મૈવ—સંસારં તરતીતિ મૈવતીઃ ॥ ૧૨—૧૩ ॥

અન્યથા:

સમ્પન્ન-કામ ! લસવ્-આગમ ! નાભિ-મૂત-મા-વારિત-અપચિતિ-કાર-સમા-અરતિ-હતે !
યત-અક્ષ ! અ-રસ ! કમલ-આયત-અક્ષ ! નમત્-અ ! મઘ્ય-આય-વં ! હંહિત-ર ! અમલ-સત્-
આગમના અભિમૂત-માવ-અરિ-તાપ-ચિતિકા સાત-રસા મઘ્ય-તીર પ્રસિદ્ધ-મૂ-ઉસા તે મારતી
કા ન સમ્પત્ ! તરસા તરસા અન્ન પ્રસિદ્ધ-મૂમાનં મવતી: કમલા: મઘ્યાય કેહિ !

૨૧૮૬૧૩

સમ્પન્ન (ધાં પદ) = પરિપૂર્ણ થયેલ.
કામ = ઇચ્છા.
સમ્પન્નકામ ! = પૂર્ણ થઈ છે ઇચ્છા જેની એવા !
લસત્ (ધાં લસ) = શોભતો.
આગમ = સિદ્ધાન્ત.
લસદાગમ ! = શોભતો છે સિદ્ધાન્ત જેનો એવા !
નાભિ = નાભિ, હૃદયી.
મૂત (ધાં મૂ) = થયેલ.
મા = તેજ.
વારિત (ધાં વાર) = રોકેલ.
અપચિતિ = પૂર્ણ.
કાર = કરનાર.
સમા = સહા, પરિપદ્ધ.
અરતિ = અપ્રીતિ, દ્વેષ.
હંતિ = ઇતિ, ઉપદ્રવ.
નાભિમૂતમાવારિતાપચિતિકારસમાડરતીતિ ! = મુ-
ખ્ય કાન્તિ વડે નિવારણ કર્યું છે પૂર્ણ
કરનારાની સહાની અપ્રીતિરૂપ ઇતિનું
જેણે એવા !
મઘ્યાય (મૂં મઘ્ય) = બાંધને.
કેહિ (ધાં વા) = આપ.
તરસા = બળથી.
તરસા = બળથી.
પ્રસિદ્ધ = પ્રસિદ્ધ.
મૂમાનં = બહુ પાણી.
પ્રસિદ્ધમૂમાનં = પ્રસિદ્ધ છે બહુ પાણી જેનું એવા.
અન્ન = આ દુનિયામાં.

મવતી: (મૂં મવતી) = માનવાચક શબ્દ.
કમલા: (મૂં કમલા) = સંપત્તિઓ, ઋદ્ધિઓ.
અત્ (ધાં યત્) = વશ કરેલ.
અક્ષ = ઇન્દ્રિય.
યતાક્ષ ! = વશ કરી છે ઇન્દ્રિયોને જેણે એવા !,
જિતેન્દ્રિય !
સમ્પત્ (મૂં સમ્પત્) = સંપત્તિ, વૈભવ.
ન = નહિ.
કા (કિમ્) = શી.
અમલ = નિર્મળ.
સત્ = સારું, પ્રશસ્ત.
આગમન = આવવું તે.
અમલસદાગમના = નિર્મળ તેમજ પ્રશસ્ત છે
આગમન જેનું એવી.
અભિમૂત (ધાં મૂ) = પરાભવ પમાડેલ.
માવ = માવ.
અરિ = દુશ્મન, શત્રુ.
તાપ = સંતાપ.
ચિતિકા = ચિતા.
અભિમૂતમાવારિતાપચિતિકા = પરાભવ પમાડ્યો
છે ભાવ-શત્રુના સંતાપની ચિતાને જેણે
એવી.
રસ = રસ.
અરસ ! = રસ રહિત !
મારતી = વાળી.
તે (મૂં યુષ્મત્) = તારી.
મઘ્ય = વહેલો કે મોટો મોઢો બન્યાર.

શબ્દાર્થ

અસ્મારિ (ધાં સ્મ)=યાદ કરાવાયો.
 યેન (મૂં યટ્)=જેનાથી.
 નહિ=નહિ.
 સર્વ=સમગ્ર.
 રમા=લક્ષ્મી, સંપત્તિ.
 નિવાસ=વાસ, રહેઠાણ.
 સર્વરમાનિવાસ=સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસ.
 પ્રીત્યા (મૂં પ્રીતિ)=પ્રીતિથી, પ્રેમથી, રનેહથી.
 ભવાન્ (મૂં ભવત્)=આપ.
 પ્રથિત (ધાં પ્રથ્)=પ્રસિદ્ધ.
 કર્તા=યશ, આબરૂ.
 પ્રથિતકર્તા=પ્રસિદ્ધ છે કીર્તિ જેની એવા.
 માનિન્=અહંકારી, અભિમાની.
 વાસ=નિવાસ.
 અમાનિવાસ=નિરભિમાનીઓને વિષે વાસ છે
 જેનો એવા.

સમ્પદતાં (ધાં પદ્)=અને.
 કથમિવ=કેવી રીતે.
 અન્ન=આ દુનિયામાં.
 નરઃ (મૂં નર)=માનવ.
 ગત (ધાં ગમ્)=અચેલ.
 આપદ્=આપત્તિ, વિપત્તિ, કષ્ટ.
 ગતાપત્ત=ગઇ છે આપત્તિ જેની એવો.
 સ્વામિન્ ! (મૂં સ્વામિન્)=હે નાથ !
 વિધૂત (ધાં ધૂ)=નષ્ટ કરેલ.
 વિનમત્ (ધાં નમ્)=પ્રણામ કરતો.
 જન=માનવ, મનુષ્ય.
 રોગ=રોગ.
 તાપ=સંતાપ.
 વિધૂતવિનમજ્જનરોગતાપ ! =નષ્ટ કર્યા છે પ્રણામ
 કરતા માનવોના રોગોના તાપોને (અ-
 થવા રોગો અને તાપોને) જેણે એવા !

પદ્યાર્થ

“ પ્રણામ કરતા માનવોના રોગોના સંતાપો (અથવા રોગો અને સંતાપો)નો જણે
 વિનાશ કર્યો છે એવા હે નાથ ! પ્રસિદ્ધ કીર્તિવાળા, નિરભિમાની (ના હૃદય)ને વિષે વાસ
 કરનારા તેમજ સમગ્ર સંપત્તિના નિવાસરૂપ એવા આપને જે માનવે પ્રેમપૂર્વક યાદ કર્યા
 નહિ, તે આ જગત્માં કેવી રીતે વિપત્તિ વિનાનો બને ? ”—૧૪

—:—:—

મારાજિતં મુવનરક્ષણવદ્ધર્કેક્ષ—

મારાજિતં જિનપતિં પ્રતિ નમ્રતાં યઃ ।

મારાજિતં પ્રવિતતં લભતે સ રાજ્ય—

મારાજિતન્નિતજયશ્ચુપયામદીક્ષઃ ॥ ૧૫ ॥

ટિં—૧ કક્ષા—પ્રતિજ્ઞા રાક્ષસા (?) ॥ ૧૫ ॥

અન્વય:

માર-અર્જિતં ધુવન-રક્ષણ-વદ્ધ-કર્ણં અર્જિતં જિનપતિં પ્રતિ યઃ નમ્રતાં આર, સઃ આર-આર્જિ-
તન્નિવૃત-જય-શ્રી-ઉપચામ-દીક્ષઃ મા-રાર્જિતં પ્રવિતતં રાજ્યં લભતે ।

શબ્દાર્થ

માર=મદન.
અર્જિત=નહિ છતાયેલ.
માર્જિત=મદનથી નહિ છતાયેલા.
ધુવન=જગત, વિશ્વ.
રક્ષણ=પચાવ.
વદ્ધ (વાં વન્ધ્) =બાંધેલ.
કર્ણ=(૧) કમર; (૨) પ્રતિષ્ઠા (૧)
ધુવનરક્ષણવદ્ધકર્ણં=વિશ્વના બચાવ માટે બાંધી
છે કક્ષા જેણે એવા.
આર (વાં આ) =પ્રાપ્ત થયેા.
અર્જિતં (મૂં અર્જિત) =અર્જિત(નાથ)ને.
જિન=સામાન્યકેવલી.
પતિ=નાથ.
જિનપતિં=તીર્થંકરને.
પ્રતિ=ને.
નમ્રતાં (મૂં નમ્રતા) =નમનશીલતાને.
યઃ (મૂં યદ્) =જે.
મા=લક્ષ્મી.

રાર્જિત (વાં રાજ્) =પ્રાપ્તિ.
માર્જિત=લક્ષ્મી વડે સુશોભિત.
પ્રવિતતં (મૂં પ્રવિતત) =અત્યંત વિશાળ.
લભતે (વાં લભ્) =પામે.
સઃ (મૂં તદ્) =તે.
રાજ્યં (મૂં રાજ્ય) =રાજ્યને.
આર=શત્રુનો સમૂહ.
આર્જિ=લડાઇ.
તન્નિવૃત=પ્રાપ્ત કરેલા.
જય=જય, ક્ષત્રેહ.
શ્રી=લક્ષ્મી.
ઉપચામ=લગ્ન.
દીક્ષા=દીક્ષા.
આર્જિતન્નિવૃત્તજયપ્રુપચામદીક્ષઃ=શત્રુના સમૂહ
સાથે લડાઇ (કરવા)થી પ્રાપ્ત કરી છે
જયશ્રી સાથે લગ્ન કરાવનારી દીક્ષા
જેણે એવા.

પદ્યાર્થ

“ મદનથી અર્જિત તથા વળી વિશ્વના રક્ષણ માટે જેણે કક્ષા બાંધી છે એવા અર્જિત
તીર્થંકર પ્રતિ જેણે નમ્રતા રાખી (અર્થાત્ જેણે પ્રણામ કર્યો), તે ક જેણે જયશ્રી સાથે
લગ્ન કરાવનાર દીક્ષાને શત્રુઓના સમૂહને યુદ્ધમાં (હરાવી) પ્રાપ્ત કરી છે (એવો માનવ)
લક્ષ્મી વડે સુશોભિત તેમજ વિશાળ એવા રાજ્યને પામે છે. ”—૧૫

સ્પષ્ટીકરણ

અમક-વિચાર—

આ પદ્યના દરેક પાદનો પ્રારંભ ચમકથી અલંકૃત છે. એટલે કે પ્રત્યેક પાદની શરૂઆત
‘માર્જિત’ થી શોભે છે,^૧ જ્યારે આ પછીનું પદ પાદાન્તચમકથી વિભૂષિત છે અર્થાત્ તેના પ્રત્યેક

૧ આ સાથે શિશુપાલ (સં ૧૮) નું ૩૬ મું પદ સરાખાવાય.

ચરણનો અન્ત 'સારસેન' થી અળકી ઉઠે છે.' વિષય ચરણોના પ્રારંભમાં અને સમચરણોના અન્તમાં એકના એક અક્ષરો હોય એવાં શિશુપાલવધ(સં ૧૬)માં ૨૩ માં અને ૬૨ માં એમ બે પદો છે.

—:0:—

યા નિર્મલેન જનતા મનસા રસેન !

દેવાર્ચિતાહિયુગ ! સજ્જનસારસેન !

આજ્ઞાવિધૌ ભવતિ તેજનલસા રસેન

વમ્ભ્રમ્યતે ભવસૈરસ્વતિ સાડસે ન ॥ ૧૬ ॥

ટિં—૧ દનઃ—સૂર્યઃ । ૨ રસેન—અનુરાગેણ । ૩ સં—સમુદ્રે ॥ ૧૬ ॥

અન્વયઃ

(હે) રસા-દન ! કેવ-અર્ચિત-અંહિ-યુગ ' સત્-જન-સારસ-દન ! (સાર-સેન ! સાર-સા-દન !
વા) યા અન્-અલસા જનતા નિર્મલેન મનસા રસેન તે આજ્ઞા-વિધૌ ભવતિ, સા અ-રસે બ્રહ્મ-સરસ્વતિ ન વમ્ભ્રમ્યતે ।

શબ્દાર્થ

યા (મૂં યદ્)=એ.

નિર્મલેન (મૂં નિર્મલ)=નિર્મળ, ચોખ્ખા.

જનતા=લોક.

મનસા (મૂં મનસ્)=ચિત્તથી.

રસા=પૃથ્વી.

દન=સ્વામી, પતિ.

રસેન ! =હે પૃથ્વીપતિ !

કેવ=કુર.

અર્ચિત (ધાં અર્ચ)=પૂજેલ.

અંહિ=ચરણ, પગ.

યુગ=યુગલ, બે.

દેવાર્ચિતાહિયુગ ! =સુરોએ પૂજ્યું છે ચરણ-યુગલ જેનું એવા !

સત=સાધુ.

જન=લોક.

સારસ=કમળ.

દન=સૂર્ય.

સાર=સાર, તત્ત્વ.

સેના=લશ્કર.

સા=લક્ષ્મી.

સજ્જનસારસેન !=(૧) હે સજ્જનરૂપી કમળ

પ્રતિ સૂર્ય !; (૨) સજ્જનના સારરૂપી

સેના છે જેની પાસે એવા !, (૩) હે

સજ્જનના સારરૂપ લક્ષ્મીવાળા નાથ !

આજ્ઞા=શાસન, હુકમ.

વિધિ=કાર્ય.

આજ્ઞાવિધૌ=શાસનના કાર્યમાં.

ભવતિ (ધાં ભૂ)=થાય છે.

તે (મૂં યુષ્મદ્)=તારી.

અનલસા=આળસુ નહિ એવી, ઉદ્યમી.
રસેન (મૂં રસ)=રસપૂર્વક, ભાવથી.
અન્નમયતે (પાં અન્ન)=વારંવાર ભાગ્ય છે.
મવ=સંસાર.
સરસ્વત્=સંશુદ્ધ.

મવસરસ્વતિ=સંસારરૂપ સંશુદ્ધમાં.
સા (મૂં તદ્)=તે.
રસ=રસ, સાર.
અરસે=સારરહિત, નિઃસાર.
ન=નહિ.

પ્રવાર્ય

“હે પૃથ્વીપતિ ! હે સુરે વડે પૂજિત ચરણ-યુગલવાળા (નાથ) ! હે સન્નિવરણ કમળને (વિકસિત કરવામાં) સૂર્ય (સમાન) ! (અથવા સન્નિવરણના સારરૂપી સેવાથી યુક્ત ! અથવા સન્નિવરણના સારરૂપ સંપત્તિના પતિ !) જે ઉભરી લોક ચોખ્ખા ચિત્તે ભાવપૂર્વક તારા શાસનનું કાર્ય કરે છે, તે નિઃસાર-સંસાર-સંશુદ્ધમાં વારંવાર ભ્રમણ કરતા નથી. ”—૧૬

—:0:—

આશ્વાતમીશ ! ભવતા ભવતાપતત્ત—

મવ્યાક્ષિચન્દનરસં નરસહ્મુલ્યાઃ ।

કેચિત્ કૃપારસમયં સમયં શરણ્યં

ધન્યા વ્રજન્તિ શરણં શરણં ગુણાનામ્ ॥ ૧૭ ॥

ટિં—શરણં-ગૃહ્ય ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

(હે) શંકા ! કેચિત્ નર-સહ્મુલ્યાઃ ધન્યાઃ ભવતા આશ્વાત્ત મવ-તાપ-તત્ત-મવ્ય-અક્ષિ-ચન્દન-રસં કૃપા-રસ-મયં ગુણાનાં શરણં સમયં શરણં વ્રજન્તિ ॥

શબ્દાર્થ

આશ્વાત્ત (મૂં આશ્વાત)=કહેલું, પ્રકાશેલ.
શંકા ! (મૂં શંકા)=હે નાથ !
મવતા (મૂં મવતા)=આપથી.
મવ=સંસાર.
તાપ=સંતાપ.
તત્ત (પાં તપ્)=તપેલ.
મવ્ય=શંકા, વહેલો કે મોડો મોડો જનાર.
અક્ષિ=આણી.

ચન્દન=ચંદન.

રસ=રસ.

મવતાપતત્તમવ્યાક્ષિચન્દનરસં=સંસારના સંતા-
પથી તપ થયેલા અવ્ય પ્રાણીઓ પ્રતિ
ચંદનના રસ લેવા.

નર=માનવ.

સહ્મુલ્યાઃ=સંશુદ્ધ.

મુખ્ય=મુખ્ય, પ્રધાન.

નરસહુમુખ્યા=માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય.

કેચિન્ (મૂં કેમ+ન્તિ)=કેાઇક.

કૃપા=કૃપા, મહેરબાની.

રત્ન=રસ.

મય=પૂર્ણતાવાચક શબ્દ.

કૃપારસમય=કૃપાના રસથી પરિપૂર્ણ.

સમયં (મૂં સમય)=સિદ્ધાન્તને.

શરણ્યં (મૂં શરણ્ય)=શરણ કરવા લાયક.

ધન્યાઃ (મૂં ધન્ય)=ધન્ય, ભાગ્યશાળી.

વ્રજન્તિ (વાં વ્રજ)=ભ્રમણ છે.

શરણં (મૂં શરણ)=ભયાવ.

શરણં (મૂં શરણ)=ગૃહ, ઘર.

ગુણાનાં (મૂં ગુણ)=ગુણોના.

પદાર્થ

“હે નાથ ! માનવોના સમૂહમાં મુખ્ય એવા કાઇક ધન્ય (જનો) આપે કથેલા, સંસારના સંતાપથી તપ્ત એવા ભગ્ય પ્રાણીઓને (શીતલતા અર્પવામાં) ચંદનના રસ જેવા, કૃપા-રસથી પરિપૂર્ણ, શરણ કરવા લાયક અને ગુણોના ગૃહરૂપ સિદ્ધાન્તને શરણે ભય છે.”—૧૭

રૂપટીકરણ

આ પદ્યનું પ્રત્યેક ચરણ જે ચમકથી શોભે છે, તેનાથી ૨૦ મું પદ્ય પણ હીપી રહ્યું છે. આવાં અન્ય ઉદાહરણોના શ્રીશાબન ગુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (અન્યાંક ૫૧)ની સંસ્કૃત ભૂમિકા (૫૦ ૬-૮)માં મેં નિર્દેશ કર્યો છે.

—:૦:—

દૃષ્ટ્વા તવાસ્યકમલં કમલાનિશાન્તં

શાન્તં દશોરમૃતમૌત્સગતં મહર્ષે ! ।

હર્ષેરિતાશ્રુસલિલપ્રવહૈઃ કદાઽહં

દાહં ભવામ્બિજનિતં પ્રશમં નયામિ ॥ ૧૮ ॥

ટિં—૧ નિર્વિકારમ્ । ૨ આ૦—સ્વવિષયં દશોરમૃતમ્ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

(હં) મહત્-ક્રષે ! તવ કમલા-નિશાન્તં શાન્તં દશોઃ અમૃતં આત્મન્-યતં આસ્ય-કમલં દૃષ્ટ્વા કદા અહં ભવ-અમ્બિ-જનિતં દાહં હર્ષ-હરિત-અશ્રુ-સલિલ-પ્રવહૈઃ પ્રશમં નયામિ ।

શબ્દાર્થ

દૃષ્ટ્વા (વાં દશ)=એધને.

તવ (મૂં યુષ્મદ્વ)=તારા.

આસ્ય=મુખ્ય.

કમલ=કમળ.

આસ્યકમલં=મુખ્ય-કમળને.

કમલા=લક્ષ્મી.

નિશાન્ત=મંદિર.

કમલાનિશાન્તં=લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ.

જ્ઞાન્તં (મૂં જ્ઞાન્તં) = નિર્વિકાર, રાગ-દ્વેષથી રહિત.

દશોઃ (મૂં દશ) = નેત્રોનાં.

અમૃતં (મૂં અમૃત) = અમૃતરૂપ.

આત્મન્ = આત્મા.

ગત (ઘાં ગય) = ગયેલ.

આત્મગતં = આત્માને વિષે ગયેલ, સ્વવિષયી.

મહત્ = મોટા.

ઋષિ = યોગી, મુનિ.

મહર્ષે ! = હે મહાયોગી !

હર્ષ = હર્ષ, આનન્દ.

ઈરિત (ઘાં ઈર) = પ્રેરાયેલ.

અમ્બુ = આસુ.

સલિલ = જળ, પાણી.

પ્રવહ = મેવાહ, વહેવું તે.

હર્ષૈરિતામ્બુસલિલપ્રવાહૈઃ = હર્ષથી પ્રેરિત અશ્રુના જળના પ્રવાહોથી.

કવા = ક્યારે.

અહં (મૂં અહમ્) = હું.

વાહં (મૂં વાહ) = સંતાપને, તાપને.

ભવ = સંસાર.

અગ્નિ = અગ્નિ, આગ.

અનિત (ઘાં જન્) = ઉત્પન્ન કરાયેલ.

મવાગ્નિજનિતં = સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન કરાયેલ.

પ્રશમં (મૂં પ્રશમ) = શાન્તિને, નાશને.

નયામિ (ઘાં ની) = લઇ બાઉ છું.

પદાર્થ

“ હે મહાયોગી ! (સમગ્ર) લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ, નિર્વિકાર, (દર્શન કરનારાના) નેત્રોને અમૃતરૂપ તથા સ્વવિષયક (આત્મ-રમણના સ્વરૂપવાળા) એવા તારા મુખ-કમલને જોઈને, હું ક્યારે હર્ષથી પ્રેરિત અશ્રુના જળના પ્રવાહોથી સંસારરૂપ અગ્નિથી ઉત્પન્ન કરાયેલા તાપને શાન્ત કરીશ ? ” — ૧૮

સ્પષ્ટીકરણ

આ પદ ‘કાંચી-યમકથી શોભી રહ્યું છે, કેમકે એના પાદાન્ત અક્ષરોથી અન્ય પાદનો પ્રારંભ થાય છે. આ યમક સાથે થોડે અંશે હરીફાઈમાં ઉતરી શકે એવું નિમ્ન-લિખિત પદ છે કે જેના યમકને ‘સંદેશ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે:—

૧ આ શબ્દાર્થકાર ‘ભાટાનુપ્રાસ’ના નામથી પાણી ઓળખાય છે એમ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસંસ્કૃત કાંબાનુશાસનની સ્વોપન ટીકા (પૃ. ૨૦૮) જોતાં જણાય છે, કેમકે ત્યાં એના દૃષ્ટાન્ત તરીકે નિમ્ન-લિખિત પદ આપવામાં આવ્યું છે:—

“ વચ્ચાયન્તે નવીનાં સિતકુસુમધરાઃ ગ્રાકસદ્વાદાકાશાઃ

કાશામા માન્તિ તાસાં નવપુલિનગતાઃ સ્ત્રીનવીહંસહંસાઃ ।

હંસામામ્બોવસુકસ્ફુરવમલયપુર્મેવિનીચન્દ્રચન્દ્ર-

ચન્દ્રાક્ષઃ શારદસ્તે જયકુલુપનતો વિદ્વિષાં કાલકાલઃ ” ॥

આવાં પ્રાકૃત ઉદાહરણોના અભિધાપીને શીધનેધર મુનીશ્વર રચેલ મુરમુદરી-અરિઅં (પરિ. ૯, મ્ત્રો. ૨૦૩-૨૦૬; પં ૧૦, મ્ત્રો. ૩-૫ તથા ૫૦ ૧૧, મ્ત્રો. ૧૭૧-૧૭૬) એવા અસામણ છે.

प्राप्य भीममसौ जन्मं, सौजन्मं वधदानते ।

विध्यन्मुमोच न रिपु-नरि पूगान्तकः शरैः ॥ १३ ॥

—(शिष्ट) पाठ्य स. १६

आवां विशेष उदाहरणो भाटे लुब्धो २५७ भा पृष्ठभां निर्दिष्ट भूमिका (पृ० ११-१२)
तेभ्य 'श्रीलक्ष्मीभरस्तोत्र'नी पाठपूर्तिरूप काव्यसंग्रह'ना द्वितीय विभागागत क-परिशिष्ट.

—१७—

पञ्चाशदक्षितचतुःशतचापमानं

हेम्नः सृजन्तमभिरामरुचाऽपमानम् ।

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणधर्मरक्षिम्

विश्वाधिपं शरणमेष जनो गतस्त्वाम् ॥ १९ ॥

टि०—१ धर्म०—सूर्यम् ॥ १९ ॥

अन्वयः

एषः जनः पञ्चाशत्-अक्षित-चतुर-शत-चाप-मानं अभिराम-रुचा हेम्नः अपमानं सृजन्तं
विश्व-आधि-पङ्क-परिशोषण-धर्म-रक्षिम् विश्व-अधिपं त्वां शरणं गतः ।

शब्दार्थ

पञ्चाशत्=५०।

अक्षित (घा० अच्)=प्राप्त ध्येय.

चतुर=चार.

शत=सो.

चाप=धनुष्य.

मान=प्रमाण.

पञ्चाशदक्षितचतुःशतचापमानं=४५० धनुष्यना

प्रमाणवाणा.

हेम्नः (म० हेमन्)=सोनाना.

सृजन्तं (म० सृजत्)=उत्पन्न करता.

अभिराम=भनोहर.

रुच्=धृति, प्रभा, तेज.

अभिरामरुचा=भनोहर प्रभा वडे.

अपमानं (म० अपमान)=अवमज्जनाने,

तिस्कारने.

विश्व=सभरत.

आधि=मानसिक भीडा.

पङ्क=डाहव.

परिशोषण=सूकावी नांभवुं ते.

धर्मरक्षिम्=सूर्य.

विश्वाधिपङ्कपरिशोषणधर्मरक्षिम्=सभय मानसिक

भीडावुं डाहवने सूकावी नांभवामां सूर्य.

विश्व=विश्व, आकाश, जगत.

अधिप=स्वामी, नाथ.

विश्वाधिपं=विश्वना स्वामी.

शरणं (म० शरण)=शरण, आश्रये.

एषः (म० एतत्)=आ.

जनः (म० जन)=मानव.

गतः (म० गत)=गयेलो.

त्वां (म० युष्मत्)=ताने.

પદ્યાર્થ

“૪૫૦ ધનુષ્યના માપ (જેટલા લેખા ડેહ)વાળા, (શરીરની) મનોહર પ્રજા વડે સુવર્ણનો તિરસ્કાર કરનારા (અર્થાત્ સુવર્ણ કરતાં પણ સુન્દર દ્યુતિવાળા), સમગ્ર માનસિક પીડારૂપ કાઢવને સુકાવી નાંખવામાં સુવ (સમાન) તેમજ વિશ્વના સ્વામી એવા તારે શરણે આ જન (શ્રીજિનપ્રભસૂરિ) આવ્યો છે. ”—૧૯

—101—

સ્તોત્રે તવાત્ર યમકૈર્યમકૈરવેન્દો !

પુણ્યં યદાર્જિ સુરસે સુરસેવ્ય ! હઢ્ધે ।

તેનૈધિ મે કૃતમવાન્ત ! મવાન્તરેપ્રિ

સ્વામી ત્વમેવ શમિતાશમિતાન્તરારે ! ॥ ૨૦ ॥

ટિ૦—૧ જમ(મિ)તયા શમિતાઃ આજવંતીતા (અભાવં નીતા) અન્તરારયો યેન સ તથા ।

અન્વયઃ

(હે) યમ-કૈરવ-હન્દો ! સુર-સેવ્ય ! કૃત-મવ-અન્ત ! શમિત્-તા-શમિત-આન્તર-અરે ! યમકૈઃ સુ-રસં અત્ર તવ હઢ્ધે સ્તોત્રે યત્ પુણ્યં આર્જિ તેન મે મવ-અન્તરે અપિ ત્વં એવ સ્વામી ણધિ ।

૨૧૫૬૧૬

સ્તોત્રે (મૂ૦ સ્તોત્ર)=સ્તોત્ર, સ્તુતિ.

તવ (મૂ૦ યુષ્મદ્)=તારા.

અત્ર=આ.

યમકૈઃ (મૂ૦ યમક)=યમકેા વડે.

યમ=મહાશત.

કૈરવ=ચન્દ્રમુખી કમળ.

હન્દુ=ચન્દ્ર.

યમકૈરવેન્દો ! =હે મહાશતરૂપ કમળ પ્રતિ ચન્દ્ર !

પુણ્યં (મૂ૦ પુણ્ય)=પુણ્ય, શુભ કર્મ.

યદ્ (મૂ૦ યદ્)=જે.

આર્જિ (વા૦ અર્જ)=પ્રાપ્ત થયું.

સુરસે (મૂ૦ સુરસ)=સુન્દર રસવાળા.

સુર=દેવ,

સેવ્ય=સેવા કરવા લાયક.

સુરસેવ્ય ! =હે સુરને સેવા કરવા યોગ્ય !

તેન (મૂ૦ તવ)=તેથી.

ણધિ (વા૦ અસ)=થા.

મે (મૂ૦ અસ્મદ્)=મારા.

કૃત(વા૦ કૃ)=કરેલ.

મવ=સંસાર.

અન્ત=નાશ.

કૃતમવાન્ત ! =કર્યો છે સંસારનો નાશ જેણે એવા !

મવાન્તરે (મૂ૦ મવાન્તર)=અન્ય ભવમાં.

અપિ=પણ.

સ્વામી (મૂ૦ સ્વામિન્)=નાથ, ધણી.

ત્વં (મૂ૦ યુષ્મદ્)=તું.

એવ=જે.

શમિન્=શમથી યુક્ત.

તા=લક્ષ્મી.

શમિતા=શાન્તિ.

શમિત (પાઠ શબ્દ)=શાન્ત કરેલ, નાશ કરેલ.

આન્તર=આન્તરિક.

અરિ=દુશ્મન.

શમિતાશમિતાન્તરારે=શમથી યુક્ત (જેનો)ની

લક્ષ્મી (શાન્તિ) વડે શાંત કર્યા છે આન્તર-
રિક શત્રુઓને જેણે એવા !

પદાથ

“ હે (પાંચ) મહાનતરૂપ કૈરવને (વિકસિત કરવામાં) ચન્દ્ર (સમાન) ! હે સુરને (ખણ) સેવવા યોગ્ય ! જેણે સંસારનો નાશ કર્યો છે એવા હે (નાથ) ! શમતા વડે જેણે (કામાદિ છ) આન્તરિક શત્રુઓને શાન્ત કર્યા છે એવા હે (દેવાધિદેવ) ! યમકથી મુરસ એવું આ તારું સ્તોત્ર રચવાથી જે પુણ્ય મેં ઉપાર્જન કર્યું, તે (ના પ્રભાવ)થી ભવાન્તરમાં ખણી ટુંજ મારો નાથ થજે (એટલી મારી તને વિનાત છે). ”—૨૦

— ૩૪ —

યં ત્રૈલોક્યપિતસ્તવ સ્તવમિમં સન્દૃઘધવાન્ મુગ્ધધી—

રપ્યાચાર્યજિનપ્રભઃ’ શ્રવણયોરાનન્દનિસ્યન્દિનમ્ ।

મક્તિવ્યક્તિતરક્કગદ્ગિમનસાં પુંસામમું સાદરં

પાપઃ પાપઠતાં પ્રયાતિ વિલયં સંસારનામા રિપુઃ ॥ ૨૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) ત્રૈલોક્ય પિતઃ ! યં હમં શ્રવણયોઃ આનન્દ-નિસ્યન્દનં તવ સ્તવં મુગ્ધ-ધીઃ અપિ આચાર્ય-જિનપ્રભઃ સન્દૃઘધવાન્, અમું સહ-આદરં પાપઠતાં મક્તિ-વ્યાક્તિ-તરક્ક-રદ્ગિ-મનસાં પુંસાં સંસાર-નામા પાપઃ રિપુઃ વિલયં પ્રયાતિ ।

શીલ્કાર્થ

યં (મૂં યદ્)=જેને.

ત્રૈલોક્ય=ત્રણ લોકોનેા સમૂહ.

પિતૃ=પિતા, જનક.

ત્રૈલોક્યપિતઃ ! =હે ત્રણ લોકોના જનક !

તવ (મૂં યુષ્મદ્)=તારા.

સ્તવ (મૂં સ્તવ)=સ્તોત્રને.

હમં (મૂં હમ્)=આ.

સન્દૃઘધવાન્ (મૂં સન્દૃઘધવત્)=શુદ્ધ, રમ્યું.

મુગ્ધ=મનહ.

ધી=મતિ.

મુગ્ધધીઃ=મનહ છે મતિ જેની એવા.

અપિ=પણ.

આચાર્ય=આચાર્ય, પંચપરમેષ્ઠી પૈકી ત્રીજા.

જિનપ્રભઃ=જિનપ્રભ, સ્તોત્રના કર્તા.

આચાર્યજિનપ્રભઃ =જિનપ્રભસૂરિ.

શ્રવણયોઃ (મૂં શ્રવણ)=કણોને, કાનોને.

આનન્દ=આનન્દ, હર્ષ.

નિસ્વન્નિવ=પ્રવાહવાળું.

આનન્દનિસ્વન્નિવ=આનન્દના પ્રવાહવાળા.

ભક્તિ=ભક્તિ, સેવા.

વ્યક્તિ=પ્રકાશ, ખુલ્લું કરવું તે.

તરફ=તરંગ, મોઝાં.

રક્તિવ=રંગાયેલ.

મનસ્=મન, ચિત્ત.

ભક્તિવ્યક્તિતરફરક્તિમનસાં=ભક્તિના પ્રકાશરૂપ

તરંગથી રંગાયેલું છે ચિત્ત જેમનું એવા.

પુંસાં (મૂં પુંસ)=પુરુષોના.

અશું (મૂં અશ)=એ.

સહ=સહિત.

આવર=માન, સન્માન.

સાવર=સન્માન પૂર્વક.

પાપ: (મૂં પાપ)=પાપી.

પાપઠતાં (મૂં પાપઠત)=વારંવાર પઠન કરનારાના.

પ્રયાતિ (ધાં યા)=પામે છે.

વિલયં (મૂં વિલય)=નાશ.

સંસાર=સંસાર.

નામન્=નામ.

સંસારનામા=સંસાર છે નામ જેનું એવો.

રિપુ: (મૂં રિપુ)=શત્રુ.

પદ્યાર્થ

“હે (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપ) ત્રણ લોકના નાથ ! કાનૈને આનન્દના રસથી તરંગીલ કરનારું એવું જે આ સ્તોત્ર મન્દમતિ (હોઈ કરીને) પણ (મેં શ્રી) જિનપ્રભસૂરિએ રચ્યું, તેનું સન્માનપૂર્વક વારંવાર પઠન કરનારા એવા તથા ભક્તિને વ્યક્ત કરવા રૂપ તરંગોથી રંગિત ચિત્તવાળા પુરુષોનો સંસાર નામનો શત્રુ નાશ પામે છે.”—૨૧

३-परिशिष्टनां पाठांतरे.

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठांतरे
२१५	११	०	श्रीमत्सीर्यपतीन् सर्वा-ननर्वाचीनचिन्मयान् । अद्वैतसंविदे बन्धे, सानन्देन स्वचेतसा ॥ १ ॥ --अनु० अधिकृत्य श्लेषमहं, प्रकृति-प्रत्यय विभक्ति-वचनाद्यम् । एकामपि हि चतुर्धा, विवृणोमि स्तुतिमिमां स्वकुताम् १ सा चेत्यम्
"	१२	०शयरूपया	०शयसमृद्धिरूपया
"	"	चतुर्वर्णश्री०	चतुर्विधस्य श्री०
"	"	तीर्थराजः	श्रीतीर्थराजः
"	१४	किम्भूतः स इत्याह-पव०	किंविशिष्ट इत्याह-पव० पवौ एव पद्मे तयोः संवायां हेवाकिनो देवा सुरनरेणा यस्य सः, पव०
"	"	एव पद्मकमलानि	[पव] कमकमलानि
"	१६	खचरप्रभवोऽपि	खचरनरप्रभवोऽपि
"	१७	किम्भूतः ? गम्भीरार्थादि०	किंविशिष्टः ' ? गम्भीरगीः ' गम्भीरमहार्थतादि०
"	१८	गीर्धस्य	गीः-देशनावाप् यस्य
"	१९	वरेण्यः	वरेण्यः-शोभनतमः
"	२०	अत एव उक्तमने०	उक्तं चाने०
"	२२	तुन्	तुन् प्रत्ययः
"	"	०मित्याह-शिवं	०मित्याह-‘इदतां’ इदतु । किं तदित्याह-शिवं
"	२३	वः	कोषाम् ? वः
"	२४	०पद्वत्वात् पञ्चमी शिवि च सिद्धम्	०पद्वत्वात् पञ्चम्यास्तावि शिवि च प्रत्यये इत्ते (?) इति सिद्धम्
"	२५	वेति ॥ एषा मूल०क्षयोका	वेति प्रथमस्तुत्यर्थः ॥ १ ॥ इयं च मूलनायकत्वाद्यपे- क्षया विवक्षया प्राधान्यादेकं कञ्चित् तीर्थकरमभि- कृत्य प्रथमं भणनीया ।
२१६	२४	(पूर्वमेव पद्यम्)	द्वितीयवारमप्येषा वक्तव्या । तत्र चेत्यमर्थः प्रथ- नीयः । तथाहि—
"	२६	प्रथमान्तञ्च	प्रथमाबहुवचनान्तञ्च
"	२७	किंविशिष्टास्ते ?	किंविशिष्टास्त इत्याह
"	२८	तथा गम्भीरा गीर्धेषां ते तथा	तथा गम्भीरगीस्तारतरीराः गम्भीरा गीर्धेषां ते गम्भीर- गिरः तथा

पृष्ठ	पंक्ति	पाठ	पाठान्तर
२१६	३०	मनोज्ञा	अतिमनोज्ञा
"	३१	कर्मधारयः	कर्मधारये गम्भीर०
"	३१-३२	गुणसङ्ग्रहाद्गीततो गम्भीर- गिरा तारतरा गम्भीर०। तथा	गुणसङ्ग्रहोद्गीतवो (?) गम्भीरगिरा विश्वत्रयस्पृहणीय त्वात् तारतरा-मनोज्ञतमाः । तथा
"	३२	प्रभा-भास्वद्०	प्रभा-प्रकृष्टा या भास्वद्०
"	३३	(विगत०)	विगत०
"	"	स्तेषां पञ्च । तथा चोक्तम्-	स्तेषां हि समुच्चयेनाभिधानात् पञ्चवर्णता समीची- नतामश्नति । यदूचे-
"	३४	स्वर्ण० " । इह	स्वर्णपद्मरागाज्जनप्रमः ॥ प्रभो । तवाङ्गैतशुचिः कायः कमिव नाक्षिपेत " ॥ इति विमलत्वं च पञ्चस्वपि वर्णेष्वस्त्येवेति । वृत्तां शिवं वः-युष्माकं शिवं पूर्वोक्तशब्दार्थं वृत्तु, प्रयच्छन्तु इत्यर्थः ॥ इह च
"	"	उभयपदत्वात् पञ्चभ्यां अन्तां द्वित्वे सिद्धम् ॥२॥	धातोरुभयपदित्वात् पञ्चभ्या अंवा (?) मिष्टे ह्रस्वः शित्वाति दाप्रकृतेर्द्वित्वे ह्रस्व इति पूर्वस्व ह्रस्वात्वे कृते पञ्चात् इत्यकारलोपे अन्तो नो लुक् इति नकार- लोपे संहितायां च सत्यां ददतामिति सिद्धम् । इत्यत्र धात्वन्तरवचनान्तराभ्यां प्रकृति-वचनयोः श्लेषः । इति चतुर्थस्तुतावपि । इति द्वितीयाः स्तुत्यर्थः ॥ २ ॥ अथैषेव श्रुतज्ञानानिदानभूतां भीतीर्थनाथगिरमुद्दिश्य तृतीयवारमपि भजनीया । तत्रैवमर्थः कथ्यते । तद्यथा—
२१७	१७	(श्रुतज्ञान०)	नाथस्य । कथम्भूतस्य ? ' पद० ' पाद्वार०
"	१८	नाथस्य-पाद्वार०	०पेक्षं सर्वतीर्थकृतां समान०
"	२०	०पेक्षं समान०	गीञ्चोति विशेष्य०
"	२१	गीञ्चोति विशेष्य०	गीञ्च स गम्भीरगीः विशेष्य०
"	२२	च त्रिपदी०	च गिरः प्राक् त्रिपदी०
"	"	समस्तत्रिभुवनपरत्वात्	समस्तत्रिभुवनोर्वरविवरवर्तियथास्थितधर्मास्तिकाया- द्विषद्ब्रह्मप्रभृतिभावस्वरूपप्ररूपणाद्भुतप्रभुत्वयुक्त- त्वाद् द्वादशाङ्गीरूपप्रवचनप्रपञ्चनचार्तुर्वर्षवर्षात् । कीदृशीत्याह--'तारतरा' औदात्यगुण०
"	२३	तारतरा उदात्तगुण०	तारा-अत्युच्चैर्वर्चनरूपा यद्वा धर्मदेशनासमयसमाया- तसमयजगज्जन्तुसन्तानभाषासु स्वभाषा०
"	"	तारतरा । यद्वा स्वस्वभाषा०	
"	२४	ह्रस्वसंशयच्छेदात्	ह्रस्वात्पदविद्यमानसंशयशतयुगपन्निरालसत्वाच्च

पृष्ठ	पङ्क्ति	पाठ	पाठान्तर
२१७	२६	०रूपा, अथवा अद्भुतप्रभाव- त्वात् मनोज्ञ०	रूपा । तस्यास्तु प्राग व्यावर्णितगुणयुक्तत्वाद् युक्तमे- वेवं विशेषणम् । अथवा भुवनत्रयाद्भुतसमस्तप्रभावक- मित्वा (?) मनोज्ञ० ।
"	"	शुभ्रा ।	शुभ्रा, तस्यास्तद्वर्णत्वेन प्रतीतत्वात् ।
"	२७	विचार्या ॥ ३ ॥	विचार्या, शेषं प्राग्वत् । इति तृतीयः स्तुत्यर्थः ॥ ३ ॥
२१८	७	वेद्यावृत्त्यसुरस्तुति	अथ इयमेव वेद्यावृत्त्यकरसुरानाश्रित्य चतुर्थवारमप्यु- द्धार्या । तत्र च व्याख्यानाविधिरयम् । तथाहि—
"	१०	श्रीतीर्थनाथस्य	श्रीतीर्थराज — श्रीतीर्थनाथस्य
"	"	०किन्नरेशाश्च	किन्नरेशाश्च—वैमानिकाद्यधीश्वरास्ते
"	१४	चेत्यलं विस्तरेण । तथा	चेति कुतं विस्तरेण । प्रकृतमुच्यते ।
"	"	गम्भीर०	किंविशिष्टाः 'गम्भीर०' गम्भीर०
"	१५	स्वरं	स्वरं चाहोति
"	"	शासनम्	शासनत्वं तेषां स्थापयति ।
"	१६	अनिष्टा	अप्रशत्वादनष्टाः प्रकृष्टाश्च
"	१७	दानं दायक लवने	दातं 'दाप्र लवने'
"	१८	ततः क राति० ऋप० । इह ।	ह्रीं चि के दातं—लवणं समूलाच्छेदनं यंभ्यः ते अवरेण्य० । अत्र प्रकृतिप्रत्ययादिश्लेषः । ततो गम्भीरगिरश्च ते तारतराश्च गम्भीरगीस्तारतराः । ते च तेऽस्वरण्यप्रभा- वदाला इति पदत्रयस्य कर्मधारयः । शेषं योजितमेव । इह श्रीसामतिलकसृष्टिः स्तुतिमित्यकामपि समारचिताम् । विवृणोति स्म चतुर्धा श्लेषवशात् स्वपरहितकृतये ॥१॥ इत्येकरूपस्तुतिचतुष्टयवृत्ति समर्थतेति भद्रम्
"	२२	इति श्रीसंज्ञा०	

સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા સંબંધી અભિપ્રાય.

સ્તુતિચતુર્વિંશતિકા પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણેજ (પ્રકાશક શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, સંશોધક પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા એમ એ)

આના બે અન્યો છે. એક સ્તુતિ શ્રી. શેાભન સુનિકૃત અને બીજી શ્રી. બાપ્પભટ્ટસુરિકૃત છે. હરેક ભાગમાં છુટા શબ્દોના અર્થ, શ્લોકમાં વપરાયેલા ચમક નામના અલંકારની સમજ, અને તે હરેકના રાગોનું સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. અન્યમા સોળ વિદ્યારેવીઓનાં ચિત્રપટો પણ છે. શ્રી શેાભન સુનિકૃત સ્તુતિમાં તો હરેક તીર્થકરતુ સક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર, અને હરેક શ્લોકના અર્થ ઉપરાંત તેમા આવતા શબ્દો ઉપર કેટલુંક વિવરણ પણ કર્યું છે. તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ અને સ્પષ્ટીકરણ ઉમેરી સંશોધનકર્તાએ તેની ઉપયોગિતામા વધારો કર્યો છે, અને વિશેષમા ન્યાયવિચારક શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયકૃત જૈન્દ્રસ્તુતિ પણ આવી છે. શ્રી બાપ્પભટ્ટસુરિકૃત સ્તુતિમા અ.ચાર્યવર્ચનું જીવનવૃત્ત છે. જે અનેક પ્રશ્નોની ચર્ચા ઉપસ્થિત કરે તેવું છે આ બન્ને અન્યને જુજરાતી અનુવાદ સરળ ભાષામાંજ છે અને તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવરણ પણ તેટલીજ સ્પષ્ટ અને સરલ ભાષામાંજ છે, તેથી તે બન્ને અન્યો સામાન્ય જનતાને પણ ઉપયોગમા આવે તેવા છે. ઉપર્યુક્ત ત્રણે અન્યોમાના હરેકની કીમત છ રૂપીયા છે, શ્રમ, વિવેક અને જીદ્ધિપટુતાના પ્રમાણમાં તે વાસ્તવિક છે. પરંતુ જુજરાતી અન્યો જેનો લાભ સામાન્ય વાચકો લઇ શકે તેમને સારૂ આવા સાહિત્યની સસ્તી આવૃત્તિ ન કાઢી શકાય? સામાન્ય સારા કાગળ ઉપર તે છપાવી, કાચું બાઇન્ડીન રાખવામા આવે તો તેવી આવૃત્તિ સાહિત્યપ્રચારમાં પોતાનો ફાળો ન આપે? કાર્યકર્તાઓ આ સૂચના પ્રતિ લક્ષ્ય આપશે?

સુધોષા પુ ૨, અ ૧૧, પૃ. ૬-૭ તા. ૧૫-૮-૨૮

૧ ત્રીજી અન્ય તે વાચકર્ચે શ્રી ઉમાસ્વાતિકૃત તત્ત્વાર્થાધિગમસૂત્ર સ્વોપન ભાષ્ય અને શ્રીસિદ્ધસેન-ગણિવરકૃત ટીકા (પ્રથમ વિભાગ) છે.

ટુંકે સમયમાં બહાર પડનાર ગ્રન્થો.

- (૧) શ્રીરોશન મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીજયવિજયગણિ પ્રમુખ ચાર મુનિવરોએ રચેલી ટીકા યુક્ત તેમજ ન્યાયાચાર્ય શ્રીચરોત્રવિજયગણિકૃત ઐન્દ્ર-સ્તુતિ અન્વયાંક અને અવચૂરિથી અલંકૃત; જૈન સાહિત્ય, સ્તુતિકાશ અને ટીકાકાશ સંબંધી વિસ્તૃત માહિતી પૂર્વકની પ્રસ્તાવના તેમજ ત્રિરંગી રજ સુંદર ચિત્રો સહિત. ઉચ્ચ કોટિના કાગળ અને મનોહર છપાઇ હોવા છતાં મૂલ્ય રૂા. ૮-૦-૦
- (૨) શ્રીભક્તામર-સ્તોત્ર, શ્રીકલ્યાણમંદિર-સ્તોત્ર અને શ્રીનમિલિણ-સ્તોત્ર, તેમજ પૂર્વાધ્યાયોએ રચેલી ટીકાઓ, ભક્તિખર-સ્તોત્ર, શકસ્તવ વગેરે; પ્રો. ચક્રોથીકૃત આસુખથી અલંકૃત, સચિત્ર
- (૩) કવીશ્વર શ્રીધનપાલકૃત ઋષભ-પંચાશિકા, શ્રીવીર-સ્તુતિ વગેરે, પૂર્વ મુનિવર્યકૃત વૃત્તિઓ તેમજ પ્રો હીરાલાલકૃત શબ્દાર્થ, પદ્યાર્થ અને સ્પષ્ટીકરણ તથા શ્રીજિનપાતકૃત વિરોધાલકારથી મહિત શ્રીઋષભસ્તુતિ સહિત, સચિત્ર.
- (૪) લાંબાડીઆદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સુચીપત્ર.
- (૫) શ્રીભાવપ્રભસુરિકૃત જૈનધર્મવરસ્તોત્ર (કલ્યાણમંદિરના ચતુર્થ ચરણની પૂર્તિરૂપ) સ્વોપસા ટીકા સમેત.
- (૬) લોકપ્રકાશનું ગુજરાતી ભાષાંતર ભા. ૧-૨.
- (૭) શ્રીમહાવીર ચરિત્ર.
- (૮) શ્રીજિનમૂરિ મુનિરાજકૃત પ્રિયંકરનૃપકથા અને શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિકૃત ઉપસર્ગહર-સ્તોત્ર દ્વિજ શ્રીપાર્શ્વદેવગણિકૃત વૃત્તિ સહિત.

